శుభమస్తు.

శ్రీ మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర వైదికమార్గప్రవర్తక శ్రీవీరబుక్క నర
పాలతిలక వందిత చరణారవిందైః పరమశివచరణ నళిన యుగళ
చిరవరివస్యా సమాసాదిత వైదిక లౌకిక సంపత్సారస్వత
సముపయోగ పరికలిత త్రిజగజ్జంగమస్థలీ స్వత్వస్మి
కీర్తిపటీకర్ణకుండలీకృతరవిశశిమండలైఃనిఖి
లామ్నాయమండలీవ్యాఖ్యావిఖ్యాత
మాహాత్మ్యభూమభిః.

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య వర్యైః శ్రీమదుభయ
వేదాంత ప్రవర్తకాచార్యైః
శ్రీ విద్యారణ్య మునిభిః విరచితేన బృహద్వివరణేనోపేతా
తైత్తిరీయోపనిషది,

శీక్షావల్లీ - ఆనందవల్లీ - భృగువల్లీ.

సంజ్ఞికప్రశ్నత్రయా సంహితా.
నేమనూరుగ్రామవాస్తవ్యేన
గొట్టి — సూరయ్యనామ్నా సంశోధ్య

చెన్నపుర్యాం
శైవసిద్ధాంతముద్రాయంత్రే ముద్రాపితా సతీ విజయతేతరాం.
1904 సం.

శ్రీరస్తు.

శీక్షావల్లీ.
౧

బృహద్వివరణం.

యస్యనిశ్శ్వసితంవేదా యో వేదేభ్యోఖిలంజగత్ । నిర్మమేతమహం వందేవిద్యాతీర్థమహేశ్వరం। తత్కటాక్షేణతద్రూపం దధద్బుక్కమహీపతిః । ఆదిశన్మాధవాచార్యం వేదార్థస్యప్రకాశనే । వేదార్థస్యప్రకాశేన తమోహార్దం నివారయన్ । పుమర్థాంశ్చతురో దేయా ద్విద్యాతీర్థమహేశ్వరః । యేపూర్వోత్తరమీమాంసేతే వ్యాఖ్యాయాతి సంగ్రహాత్ । కృపాళుర్మాధవాచార్యో వేదార్థంవక్తుముద్యతః। వ్యాఖ్యాతాఃపిత్రమేధాంతాః కర్మకాండోనయోఃస్ఫుటం। అథోపనిషదంవ్యాఖ్యాసైర్వ్యాఖ్యాస్యే బ్రహ్మబుద్ధయే। అత్రహ్యుపనిషచ్ఛబ్దో బ్రహ్మవిద్యైకగోచరః । తచ్ఛబ్దావగవార్థస్యవిద్యాయామేవసంభవాత్ । ఉపోపసర్గస్సామీప్యే తత్ప్రతీచిసమాప్యతే। సామీప్యతారతమ్యస్యవిశ్రాంతేస్స్వాత్మనీక్షణాత్। త్రివిధస్యసద్ధాత్వర్థో విద్యాయాంసంభవిష్యతి । శ్రీమత్సురేశ్వరాచార్యైస్తత్స్పష్టమిదమీరితం । ఉపనీయేమమాత్మానం బ్రహ్మాపాస్తద్వయంస్వతః। నిహంత్యవిద్యాంతజ్జంచ తస్మాదుపనిషద్భవేత్ । నిహత్యానర్థ్యమఖిలంవిద్యాప్రత్యక్తయాపరం। గమయత్యస్తసంభేదమితివోపనిషద్భవేత్ । ప్రవృత్తిహేతునిశ్శేషం తన్మూలోచ్ఛేదకత్వతః। యతోవసాదయేద్విద్యాతస్మాదుపనిషన్మతా। యథోక్తవిద్యాహేతుత్వాద్గ్రంథోపితదభేదతః। భవేదుపనిషన్నామా లాంగలం జీవనంయథా । విషయశ్చఫలంచైకస్సంబంధశ్చాధికారవాన్। ఇత్యాకాంక్షానివృత్త్యర్థం చతుష్టయముదీర్యతే । అనన్యలభ్యోవిషయశ్శ్రుతివిషయస్యలక్షణం । వ్యాధివిశేషగ్రహప్రచారసుశబ్దనిర్ణయాదీనామాయుర్వేద జ్యోతిశ్శాస్త్ర వ్యాకరణాదిభిః కేవలభ్యత్వాత్తద్విషయా

తద్దృష్టం। తద్వక్తౄణామప్యనన్యలభ్యమాత్మతత్త్వమద్వైతం। వేదాంతవ్యతిరిక్తేన కేనచిత్ప్రమాణేన నలభ్యతే। భాగాంతరేచామ్నాయతే। నావేదవిన్మనుతే తం బృహంతమితి। అనయా శ్రుత్యా యథా వేదవ్యతిరిక్తం ప్రమాణాంతరం నిషిధ్యతే। తథా శ్రుత్యంతరేణోపనిషద్వ్యతిరిక్తో వేదభాగోపి నిషిధ్యతే। తథాచ వాజసనేయిన ఆమనంతి। తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామీతి। ఉపనిషత్స్వేవాధిగత ఔపనిషదః। యస్తు మానాంతరేణ గమ్యత్వం మన్యతే స ప్రష్టవ్యః। కిం ప్రత్యక్షేణోతానుమానేనాహోస్విదాగమేనేతి ఆద్యేపి కిం బాహ్యప్రత్యక్షేణ కిం వా మానసేన తత్ర బాహ్యప్రత్యక్షనిషేధం తలవకారా ఆమనంతి। నతత్ర చక్షుర్గచ్ఛతి న వాగ్గచ్ఛతి నో మనో న విజానీమో యథైతదనుశిష్యాదితి। తత్రోపపత్తిం తైత్తిరీయకఠాశ్వేతాశ్వతరాశ్చామనంతి। న సందృశే తిష్ఠతి రూపమస్య న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనమితి। సందృశే సమ్యగ్దృష్టమస్య రూపం పరమాత్మనో నీలపీతహ్రస్వదీర్ఘాద్యాకారం న తిష్ఠతి। న విద్యతే। అతః కశ్చిదపి బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతే జగతి వర్తమానో జంతురేనం పరమాత్మానం చక్షుషా న పశ్యతి। చక్షుషో రూపైకవిషయత్వం సార్వజనీనం సర్వజనప్రసిద్ధం। తీర్థకరాణాం పామరాణాం చావిసంవాదాత్। యథా రూపరాహిత్యాచ్చక్షుర్విషయత్వం నాస్తి తథా శబ్దాదివిధయరాహిత్యాచ్ఛ్రోత్రాదివిషయత్వమపి। నాస్తి తద్రాహిత్యం చ కఠైరామ్నాయతే। అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయం తథారసం నిత్యమగంధవచ్చ యదితి తస్మాన్న బాహ్యప్రత్యక్షవిషయ ఆత్మా మాభూదాత్మనో బాహ్యప్రత్యక్షవిషయత్వం కింతు మానసప్రత్యక్షవిషయం బ్రహ్మేతి చేదితి వదతా వక్తవ్యం కింమమాత్మా భద్రసేన ఇత్యేవం రూపం ఉతాహం మనుష్యో బ్రాహ్మణో బ్రహ్మచారీత్యేవం రూపమథవా మదీయోయం దేహో దేహస్యాయం స్వామీ చక్షురాదీంద్రియైర్జ్ఞాతా వాగాదీంద్రియైరభివదనాది క్రియాయాః కర్తా మనసా సుఖదుఃఖయోర్భోక్తా అనేకజన్మవాసనావాసితకర్మహేతుభూతధర్మాధర్మాభ్యాం స్వర్గ

నరకయోర్గ్రంథేత్యేవంరూపం అహమస్మీత్సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మైక
మేవాద్వితీయమహమిత్యేవంరూపం నాద్యస్తస్యగౌణాత్మవిషయత్వేన ము
ఖ్యాత్మగోచరత్వాభావాత్ । త్రివిధోహ్యాత్మా గౌణాత్మా మిథ్యాత్మా
ముఖ్యాత్మాచేతి। యథాత్రివిధఃసింహఃతద్వత్తద్యథా సింహదేవదత్తయో
ర్భేదంపశ్యన్నేవసింహగతక్రౌర్య శౌర్యాదిగుణానాం దేవదత్తేసద్భావా
త్సింహోయమితివ్యవహరతి । సోయంగౌణస్సింహః అల్పజ్యోత్స్నే మందాంధకా
రే ధావంతంహరిణందృష్ట్వా భ్రాంత్యాసింహోయమితికశ్చిద్బిభేతి। సో
యంమిథ్యాసింహః । అహనిప్రభూవరసామకం స్థితాలోకమధ్యవర్తినం
మృగేంద్రందృష్ట్వాసింహోయమితిప్రతిపద్యతే । సోయంముఖ్యస్సింహః ।
ఏవంసతిరాజాభద్రసేనే స్వస్మాద్భేదంపశ్యన్నేవధనపశుధాన్యాది రక్ష
ణాదిరూపం స్వకీయంగుణం తస్మిన్నవలోక్యమమాత్మా భద్రసేనఇతి ప్ర
యుంక్తేసోయం గౌణాత్మా నాప్యద్వితీయః । అహంమనుష్య ఇత్యాదే
ర్దేహగోచరత్వేనమిథ్యాత్మవిషయత్వాద్ద్విపాత్త్వాద్యాకారగమ్యా
శ్చమనుష్యత్వాదిజాతిః । తద్విశిష్టమాతాపితృజన్యత్వాదిగమ్యా బ్రాహ్మణ
త్వాఖ్యావాంతరజాతి ఉపనయనాదిసంస్కారగమ్యా బ్రహ్మచారిత్వా
ద్యాశ్రమాశ్చైతే స్థూలదేహధర్మాః స్థూలదేహస్యచానాత్మత్వం చా
ర్వాకవ్యతిరిక్తానాం సర్వేషామపి తార్కికరాణామవివాదం । తస్మాదాత్మ
దేహయోర్విద్యమానేనైవభేదేనైవ ప్రతీయమానేఽహం మనుష్య ఇతి
ప్రత్యయోమిథ్యాత్మవిషయః। ఇదంచదేహస్యమిథ్యాత్మత్వం ప్రాణమయ
కోశావతారేప్రపంచయిష్యతే । నాపిస్మృతయస్తస్యాపి లింగదేహవిషయ
త్వాత్ । తథాహి । అయందేహోమదీయఇత్యేవం స్వస్వామిభావః ప్రతీ
యతే। తత్రస్వందేహః ఆత్మాతుస్వామీతయోః కర్మనిమిత్తస్సంబంధః । క
ర్మణాంచపుణ్యపాపలక్షణానామనేకత్వాత్తదనుసారేణ ఉచ్చావచదేహా
న్పర్యాయేణగృహ్ణాతి। ఏతదేవాభిప్రేత్య భగవతోక్తం। వాసాంసిజీర్ణా
నియథావిహాయనవాని గృహ్ణాతినరోఽపరాణి । తథాశరీరాణివిహాయ జీ

ర్థాన్యన్యాని సంయాతి। స వాని దేహీతి। తస్య దేహగ్రహణస్య కర్మనిమిత్త
త్వం శ్వేతాశ్వతరా ఆమనంతి। గుణాన్వయో యః ఫలకర్మకర్తా కృతస్యత
స్యైవ స చోపభోక్తా। స విశ్వరూపస్త్రిగుణస్త్రివర్త్మా ప్రాణాధిపస్సంచర
తి స్వకర్మభిః। సత్త్వరజస్తమోగుణైరన్వయో యస్య జీవాత్మనస్సోయం గు
ణాన్వయః। ఫలం సుఖదుఃఖాదిరూపం తస్య చ కారణే పుణ్యపాపరూపే క
ర్మణీ తయోః కర్తా। స చ కృతస్యైవ కర్మణ ఉపభోక్తా నత్వన్యస్య। కృ
తానాం చ కర్మణామానంత్యాత్తదనుసారేణ బహుదేహస్వీకారాదయం
విశ్వరూపః గుణత్రయవశేన మార్గత్రయగామిత్వాత్త్రివర్త్మా। తథాహి।
సత్త్వాధిక్యే సతి యమనియమాద్యష్టాంగయోగమభ్యస్య సగుణబ్రహ్మో
పాసీనః ఉత్తరమార్గేణార్చిరాదినా బ్రహ్మలోకం ప్రాప్నోతి। రజోగుణా
ధిక్యే సతి కామ్యకర్మాణి జ్యోతిష్టోమాదీని కృత్వా ధూమాదినా దక్షిణమా
ర్గేణ స్వర్గాఖ్యం సోమలోకమవాప్నోతి। తమోగుణాధిక్యే సతి మహా
పాతకోపపాతకాని కృత్వా నరకలోకం తృతీయమార్గేణ ప్రాప్నోతి। ఇత్థం
ప్రాణానామధిపతిర్జీవాత్మా స్వకీయైః కర్మభిర్మార్గత్రయం సంచరతి త
స్య జీవస్య స్వరూపం తత్రైవామ్నాతం। అంగుష్ఠమాత్రో రవితుల్యరూప
స్సంకల్పాహంకారసమన్వితో యః। బుద్ధేర్గుణేనాత్మగుణేన చైవ హ్యారా
గ్రమాత్రో హ్యవరోపి దృష్టః। ఇతి। హృదయపుండరీకమంగుష్ఠపరిమాణం
తస్మిన్నవస్థానాజ్జీవోప్యంగుష్ఠమాత్రః హృదయే హ్యేష ఆత్మేతి శ్రుత్యంత
రాత్। అస్య హృదయేవస్థానం ప్రసిద్ధం। మనుష్యాశ్చ విద్వదంగనాగో
పాలబాలాః కదాచిదాత్మానమహమిత్యేవం హస్తేనాభినయన్తః ప్రదర్శయం
తో హృదయప్రదేశమేవ స్పృశంతి। న తు శిరః పృష్ఠపాదాదిప్రదేశం। అ
తో హస్తిమశకాదినానావిధభోగదేహసంచారిత్వేన సంకోచవికాసయు
క్తస్యాపి జీవస్య హృదయపరిమాణముపచర్యాంగుష్ఠమాత్రత్వముచ్యతే। స
చ సూర్యసదృశః। యథా సూర్యస్స్వమండలం ప్రకాశయితుం మండలవ్య
తిరిక్తం బాహ్యఘటాదిప్రకాశనాపేక్షతే। తథా జీవోపి చేతనత్వాదా

త్మావబోధనాయనాన్యత్సాధనమపేక్షతే। నను చతుర్దశ పార్శ్వ శిక్షాశా హిత్యేపి మనోపేక్షా విద్యతే। అహం సుఖీదుఃఖీత్యాది శబ్దవ్యవహారస్య ధ్యాన పూర్వకత్వాద్బుద్ధిమనసాధ్యాయతి తద్వాచావదతీతి శ్రుతేః వక్తుర్వివక్షిత పూర్వికా శబ్దప్రవృత్తిరితి శాస్త్రవిద్భిరుద్ఘోషణాచ్చ భవత్వేవం శబ్దవ్యవ హారోధ్యానపూర్వకస్తచ్చధ్యానం పూర్వప్రతీతేష్వేవ వస్తు నియోగ్యశబ్ద యోజనాయైవ ప్రవర్తతే। పూర్వమప్రతీతే వస్తుని ఏతాదృశశబ్దయోగ్య ఇతి నిశ్చేతుమశక్యత్వాదేవం సందిగ్ధేషు ప్రవృత్తం మనః పూర్వం ఘటా దికం స్ఫోరయతి। పశ్చాద్యోగ్యశబ్దం ధ్యాయతి తతః పుమానభివదతి చేతనె త్వాత్మన్యేవభాసమానేష్వేత ఏవాభాసమానేస్వరసావభాసేశబ్ద విశేష నియమాయైవధ్యానాపేక్షా న తు స్ఫోరణాయాన్యథా జ్ఞానప్రవృత్తిరహితే షు తు షుప్తిమూర్చ్ఛామరణేష్వస్వాత్మానుభవకృతం వైలక్షణ్యం నస్యాల్లోకాస్తు మహాద్వైలక్షణ్యం ప్రతియంతి తస్మాజ్జీవాత్మా లోకవ్యవ హారే స్వప్రకాశత్వాద్రవితుల్యరూప ఏతదేవాభిప్రేత్య వాజసనేయిన స్స మామనంతి। విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాదితి స జీవస్సంకల్పాహంకా రాభ్యాం సమన్వితో వ్యవహరతి। ప్రయాససాధ్యత్వవినశ్వరత్వాదిభిరా పైరసమీచీనేపి గృహక్షేత్రాదావాత్మీకోయం భోగసాధనసంఘాతస్స మీచీనమిదం గృహాదికమితి కల్పనం సంకల్పస్తస్య దేహోహం స్వామీత్యే వమభిమానోహంకారః। అంతఃకరణస్యేదమాకారా వృత్తిర్బహిర్ముఖా ఖాహమాకారా వృత్తిరంతర్ముఖా తయోర్ద్వయోరేవ వృత్త్యోః। తథాపి సంవృత్తిర్వి షయబాహుళ్యాదహం వృత్తేశ్చ కాలభేదేన పునః పునః సంవృత్తేరపి స్వానా వ్యవహారః ప్రవర్తతే। తస్య చ వ్యవహారస్యేదంత్వేన కత్వముచ్యతే। బుద్ధి గుణానాత్మగుణేన చైవ హ్యారోప్యమాత్రత్వాత్ అయోపాదేయభూతస్య బుద్ధిగుణో హం కర్తా చ సుఖీత్యభిమన్యతే। ప్రబోధే పునరహం స్వ ... నాగుణస్య చ సు ... తేన ఉపపద్యతే సుగుణస్య ... నయ ... గ్రా మాత్రః కృ ... బలిపట్ట్ప్రతోదనాదియుదం ... గ్రస్తాపితి సుస్వర్గో లో

హా ఆరాత్తస్యాఅగ్రంయథా అత్యంతంసూక్ష్మం తథాప్యయమితి సూ
క్ష్మః అన్యథానాడీష్వప్రతిరుద్ధ సంచారా సంభవాత్ సోఽయమీదృశో జీ
వాత్మాపరమాత్మా పేక్షయావరోఽపి కృష్టస్సోఽపి ప్రాణిభిర్లక్షితశ్చక్షు
షారూపమిశ్రత్వేన ప్రత్యయోనానుభూతః స్వప్రకాశస్యాపి శబ్దవ్యవహార
యోగ్యత్వాపాదనమనుభవ ఇత్యుచ్యతే । తదిదం జీవానుభవస్వరూపం
జీవస్యమానసప్రత్యక్షత్వం నామజీవస్యమానసప్రత్యక్షలక్షణమితి యద్య
పిచిజ్జడోభయాత్మకత్వాద్వివేకశ్శాస్త్రకృతస్తథాపి జీవస్వరూపమా
త్రం సర్వైరప్యహమిత్యనుభూయత ఏవతస్యచజీవస్యస్త్రీత్వాదిజాతిస
స్వాభావికీంతు స్థూలశరీరోపాధికృతా, ఏతదపితత్రామ్నాతం । నైవ
స్త్రీనపుమానేషనైవచాయంనపుంసకః । యద్యచ్ఛరీరమాదత్తే తేనతేన
సయుజ్యత ఇతితత్తన్నామభిర్వ్యవహ్రియతఇత్యర్థః । కించాస్యకర్తృత్వ
స్వరూపం మైత్రాయణీయా విస్పష్టమామనంతి । అస్తిఖల్వన్యోఽపరో
భూతాత్మాయోయంసితాసితైః కర్మఫలైరభిభూయమానస్సదసద్యోని
మాపద్యత ఇత్యవాచీమూర్ధ్వాంగతిం ద్వంద్వైరభిభూయమానః పరిభ్ర
మతీతిపూర్వత్రసవాఏష శుద్ధఃపూత ఇత్యాదినోక్తాయః పరమాత్మాతస్మా
దన్యోఽపరోఽనికృష్టః అస్తిసచభూతాత్మాఖ్యః స్సూక్ష్మాణిపంచభూతాని లిం
గదేహరూపేణ విక్రియంతేయః పిండేగ్నివల్లింగదేహే చిదాత్మాసంక్రా
మతి అతోలింగదేహోభూతాత్మేత్యుచ్యతేసచసితాసితైః కర్మఫలైః సుఖ
దుఃఖరూపైః పుణ్యపాపకర్మఫలైరభితః ప్రాప్యమాణస్సదసద్యోనిం బ్రా
హ్మణాదిరూపామాపద్యతే । ఏవమవాచీమధమాం నారకీయాం గతి
మూర్ధ్వాముత్తమాంస్వర్గరూపాం వాగతిమాపద్యతే ద్వంద్వైశ్శీతోష్ణ
మానావమానాదిరూపైస్సితరసైర్హ్రియమాణః పునఃపునర్జాయమానో మ్రి
యమాణశ్చ పరిభ్రమతీతి తస్యైతస్యభూతాత్మనో లింగదేహస్య ప్రధా
నత్వాత్తస్యచ స్థూలదేహవన్మిథ్యాత్మత్వాత్తదవబోధకేనాహం కర్తా
భోక్తేత్యాదినామానసప్రత్యక్షేణాపినముఖ్యాత్మలాభః కర్త్రాత్మనోఽజ్ఞా

నమయోస్యమిథ్యాత్మత్వమానందమయకోశావతారే ప్రపంచయిష్యతే॥
నను మమాత్మా భద్రసేన ఇత్యనేన వా అహం మనుష్య ఇత్యనేన వా అహం
కర్తా స్వస్వరూప ఇత్యనేన వా ముఖ్యాత్మలాభో మాభూదహం బ్రహ్మేత్య
నేన తు మానసప్రత్యక్షేణ ముఖ్యాత్మలాభ ఇతి చతుర్థః పక్షోऽస్త్వితి చేత్త
త్రవక్తవ్యం కిమత్ర బ్రహ్మశబ్దేన సగుణం బ్రహ్మ వివక్షితం కిం వా నిర్గుణం బ్ర
హ్మేతి సగుణత్వేపి కిం ప్రాథమికోऽహం బ్రహ్మేతి ప్రత్యయో బ్రహ్మణి ప్ర
మాణముత ధ్యానాభ్యాసజన్యో వా ఆద్యేऽస్య శాస్త్రజన్యత్వాన్న ప్రత్య
క్షాంతర్భావః మానసప్రత్యక్షత్వస్వీకారేణ ప్రత్యక్షత్వే ధర్మాదేరపి ప్రత్య
క్షత్వప్రసంగః ద్వితీయే తు మృతపుత్ర సాక్షాత్కారవద్భావనాజన్యత్వా
న్న తస్య ప్రామాణ్యమితి అత ఏవ వార్తికకారా ఆహుః భావనాజం ఫలం
యత్తస్యస్ఫుట్యేచ్చస్యాత్కర్మజం ఫలం న తత్స్థాయీతి మంతవ్యం పణ్యస్త్రీసం
గతం యథేతి నిర్గుణబ్రహ్మణి యస్సాక్షాత్కార స్తస్య మానసప్రత్యక్షత్వే
పి శాస్త్రపూర్వకత్వాదాగమ ఏవాంతర్భావ స్తస్మాన్న ప్రత్యక్షేణ బ్రహ్మా
త్మలాభః నాప్యనుమానేన తల్లాభో హేతుదృష్టాంతయోరభావాదత ఏవా
మృతబిందూపనిషద్యామ్నాయతే నిర్వికల్పమనంతంచ హేతుదృష్టాంతవర్జి
తమితి నిర్ధర్మకత్వాన్న తత్ర హేతుస్సంభవతి అద్వితీయత్వాచ్చ న దృష్టాం
తః। నను జన్మాదిసూత్రే భాష్యకారా అనుమానమంగీచక్రుస్సత్యం తు వే
దాంతవాక్యేషు జగతో జన్మాదికారణవాదిషు తదర్థగ్రహణ దార్ఢ్యాయా
ను మానమపి వేదాంతవాక్యావిరోధి ప్రమాణం భవన్న నివార్యతే। శ్రుత్యైవ
చ తర్కస్యాభ్యుపేతత్వాచ్ఛ్రోతవ్యో మంతవ్య ఇతి శ్రుతేరితి నైష దోషః
బ్రహ్మణి ప్రమాణం వేదాంతవాక్యాన్యేవ। పురుష బుద్ధిసాహాయ్యాయత్వనుమాన
మప్యాశ్రితమితి భాష్యాభిప్రాయ స్తథాచ మానమార్గోక్త హేతుదృష్టాంతా ఉ
పజీవ్య ప్రవర్తతే బ్రహ్మసిద్ధిరపి తేనైవాస్త్వితి చేన్న తద్విశేషాసిద్ధేః క్షిత్యా
దికం సకర్తృకం కార్యత్వాద్ఘటవదిత్యనేన ఈశ్వరమాత్రసిద్ధావపి సత్యజ్ఞా
నానందానంతాద్వయ లక్షణో న సిద్ధ్యతి। తస్మాన్నానుమానేనాపి బ్రహ్మా

త్మలాభ ఆశమేపి కర్మకాండస్యసాధ్యసాధనభావబోధమాత్ర పర్యవసాయి
త్వేనతత్ర బ్రహ్మాలాభశంకాప్యస్తి । ననుబ్రహ్మసిద్ధికారై రేవముక్తం
సర్వప్రత్యయవేద్యేచ బ్రహ్మరూపేవ్యవస్థితే ప్రపంచస్యప్రవిలయః శబ్దేన
ప్రతిపాద్యతఇతియుక్తంచైతత్సచ్చిదానందరూపంహిబ్రహ్మతత్రప్రసూనాశ్రౌః
ప్రతీయమానేషువస్తుషుసర్వేష్వపి సత్వంభాసమానందత్వంచాపిస్పష్టం అతస్స
ర్వవ్యాపకం పరిపూర్ణం సచ్చిదానందస్వరూపంబ్రహ్మసర్వప్రత్యయవే
ద్యం బాధంసప్రపంచమేవహి బ్రహ్మసర్వైఃప్రత్యయైర్వేద్యతేనహిరూప
రసగంధాదివిషయాన్ పరిత్యజ్యచక్షురాదయశ్శబ్దాత్వంగృహ్ణంతి అస్య
థాగురుశ్రుతిసైరన్యేష్టేష్వత్రైవసర్వేజనాముచ్యేరన్ పురుషార్థాస్తు నిష్ప
పంచబ్రహ్మవేదనేనైవతదర్థద్వారసేవతత్త్వైస్తుశాస్త్రేషు తత్రతత
త్రసప్రపంచబ్రహ్మోపాస్యత్వేతత్పురుషార్థసాధననిష్ప్రపంచబ్రహ్మ
వేదనాదిశాస్త్రైవజన్యతేతదపిత్రైరేవోక్తం ప్రవిలీనప్రపంచేనతద్రూపేణ
నశ్శోచరణమానాంతరస్యేతిమతస్యమాన్యైర్మోక్షనిబంధనమితి తస్మాదద్వితీయ
బ్రహ్మాత్మైకత్వమస్యోపనిషదోవిషయఇతిసిద్ధం । ఏతదేవాభిప్రే
త్యభగవాన్ బ్రహ్మాభిన్నప్రత్యక్స్వరూపత్వేనసాక్షాత్కారవాన్ బాదరా
యణస్సూత్రయామాస శాస్త్రయోనిత్వాదితితస్యచసూత్రస్యద్వితీయవర్ణ
కేయోనిశ్శబ్దస్యజన్మాపికారణత్వమర్థస్తతశ్శాస్త్రప్రమాణకత్వాదిత్యుక్తం
భవతి । తత్రాయంన్యాయసంగ్రహః అస్త్యన్యమేయతాప్యస్యకింవావేదైక
మేయతా। ఘటవత్సిద్ధవస్తుత్వాద్బ్రహ్మాన్యేనాపిమీయతే రూపలింగాదిరా
హిత్యాన్నాస్యమానాంతరయోగ్యతా। తంత్వౌపనిషదేత్యాదౌ ప్రోక్తావే
దైకమేయతైతికోవిషయ ఇత్యస్యోత్తరముక్తం । అథకింఫల మిత్యస్యో
త్తరముచ్యతే ఉక్తవిషయస్యాద్వితీయ బ్రహ్మాత్మైకత్వస్యాభివ్యక్తిః స్సాక్షా
త్ఫలం తచ్చబృహదారణ్యేదర్శితం । ఆత్మన్యేవాత్మానంపశ్యతీతిపూర్వోక్తో
ముఖ్యాగౌణాత్మపుత్రభృత్యాదిఃమిథ్యాత్మానా స్థూలదేహలింగదే
హాత్మభోక్త్రస్యత్రిక్తస్సాంఖ్యాభిమతః పురుషశ్చిద్రూపస్సాక్షీ ముఖ్యాత్మా

తస్మిన్నేవాత్మని జగత్కారణం పరమాత్మానం వేదాంతమహావాక్యేన పశ్య
తి ఆత్మన్యాత్మానమిత్యాధారాధేయభావో రాహోశ్శిర ఇతివదేకస్మిన్నేవ
వస్తుని ఔపచారికః జీవాత్మానమేవ పరమాత్మత్వేన వేదాంతమహావాక్యై
స్తద్యోఽహం సోఽసౌ యోఽసౌ సోఽహం స యశ్చాయం పురుషే యశ్చాసావాది
త్యే । స ఏకః స య ఏవంవిత్ । ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ తత్త్వమసి త్వం
తదసి త్వం బ్రహ్మాసి అయమాత్మా బ్రహ్మ ఇతి గురూపదిష్టవాక్యమవలోచ్య
అహం బ్రహ్మాస్మి న మత్తోఽన్యత్కించిదస్తీత్యాదిభిః పశ్యతీత్యర్థః । సర్వవ్యా
పకపరిపూర్ణసచ్చిదానందలక్షణః పరమాత్మా హి సర్వస్య జగత ఉపాదా
నం న హి ఉపాదానవ్యతిరేకేణ కార్యం కించిదస్తి మృత్సువర్ణతంతుజలలో
హవ్యతిరేకేణ ఘటకుండలపటతరంగకాష్ఠాయసాదివస్తూనామదర్శనాత్
విద్వదనుభవసిద్ధత్వాచ్చ అతో జగత్కారణం పరమాత్మానం స్వాత్మత్వేన
పశ్యన్ జగదపి సర్వం సచ్చిదానందస్వరూపస్వాత్మత్వేనైవ పశ్యతి న్యాయవై
శేషికాదిశాస్త్రాణి మిథ్యాత్మన్యేవ కర్తృత్వాదియుక్త ఉపక్షీణాని సాంఖ్యశా
స్త్రం యద్యపి చిదాత్మని ముఖ్యే ప్రవృత్తం తథాపి తావత్యేవ పర్యవసితం వే
దాంతాస్తు తస్య ముఖ్యాత్మన ఈశ్వరత్వమశేషజగద్రూపత్వం చ ప్రతిపాద
యంతీతి విశేషః ఏతాదృశోఽద్వితీయాత్మభావః ప్రథమం ఫలం తస్మాదూర్ధ్వ
మవిద్యా నివర్తతే । ఏతచ్చాథర్వణికైరామ్నాయతే । ఏతద్యో వేద ని
హితం గుహాయాం సోఽవిద్యాగ్రంథిం వికిరతీహ సోమ్యేతి గుహా బుద్ధిస్తస్యాం
నిహితం గూఢతయావస్థితం ఏతద్బ్రహ్మతత్త్వం యో వేదప్రమాణిహ దేహే
వర్తమాన ఏవ సన్నవిద్యాగ్రంథిం విశ్లేషయతి హే సోమ్యేత్యంగిరా గురుః శు
నకం జ్ఞానం రుణద్ధీతి గుణః బ్రహ్మసాక్షాత్కారవానాకరుణికశ్శిష్యం శాంతం జి
తేంద్రియం నమ్రం శౌనకం సంబోధ్య బ్రూతే యథా లోకే సాకల్యేన రాహుగ్ర
స్తశ్చంద్రమాస్స్వకీయత్వస్యోజ్జ్వలత్వస్యాచ్ఛాదితత్వేన స్వయం మలినో భాస
మానో రాహుం చావభాసయన్ తేన రాహుణా తాదాత్మ్యం ప్రాప్త ఇవ భా
సతే ఏవమద్వయానందైకరసశ్చిదాత్మా స్వయమనాదిభావరూపావిద్యాప

టలేనావృతస్సన్నద్వయత్వస్యానందైకరస సత్వస్యచాచ్ఛాదితత్వేన బహువి
ధద్వైతరూపేణ జగతాయుక్తోదుఃఖి స్వచైతన్యేనస్వాత్మాన మవిద్యాం
చావభాసయన్నవిద్యాతాదాత్మ్యంప్రాప్త ఇవాహమజ్ఞ ఇత్యేకీ కృతవ్య
వహారతిసోయ మేకీకారో విద్యాగ్రంధిస్సచబోధబలే నవికీర్ణో భవతి య
థా రాహుణావిముక్తంచంద్రమండలముజ్జ్వలంభాసతే తథాబోధేనాచ్ఛా
దికాయామవిద్యాయాం నివృత్తాయామద్వితీయత్వ మానందైకరసత్వం
చావిర్భవతితదిదమవిద్యాగ్రంథేర్వికీర్ణత్వమయమేవార్థః । పురాణేస్మర్యతే
తరత్యవిద్యాంవితతాంహృదియస్మిన్ని వేశితే యోగీమాయామమేయాయ
తస్మైవిద్యాత్మనేనమ ఇతితరత్యవ్యాకృతం బ్రహ్మావారకం చాస్మిన్ స్థితే హృ
దియోగీహ్యనంతాయతస్మైవిద్యాత్మనేనమ ఇత్యేకస్యైవభావరూపాజ్ఞా
నస్యస్వాశ్రయంప్రత్యావారకత్వాకారేణా విద్యాత్వంపిచిత్రకార్య జనక
త్వాకారేణమాయాత్వంఅతోవిద్యయా ఇవమాయయా అపితత్త్వజ్ఞాన
నివర్త్యత్వం తస్మాత్తత్వవిదో నాద్వితీయానందైకరసస్వభావఃకదాచిదపి
వ్యావియ్యతేనాపిజన్మాంతరాదికంనూతనకార్యముత్పద్యతే ఏవమవిద్యా
గ్రంధావికీర్ణేసతితతోహృదయగ్రంథ్యాదయోపినివర్తంతే తదపితత్రై
వామ్నాతం । భిద్యతేహృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతేసర్వసంశయాః । క్షీయంతే
చాస్యకర్మాణితస్మిన్ దృష్టే పరావరే ఇతిపరముత్కృష్టం జగత్కారణమ
జ్ఞానమప్యవరమధమం యస్మాత్పరమాత్మనస్సోయంపరావరః యద్వాప
రశ్చాసావవరశ్చేతిపరావరస్సర్వాత్మకఇత్యర్థః పరావరే తస్మిన్ పరమాత్మ
నిసాక్షాత్కృతేసతి హృదయగ్రంధిర్భిద్యతే హృదయమంతః కరణంలింగ
శరీరంసూక్ష్మభూతకార్యం చైతన్యఛాయావ్యాప్యత్వేన చేతనమహంకర్తేతి
ప్రతిభాసమానంతర్కశాస్త్రే పూర్వమీమాంసాయాంచ ముఖ్యాత్మత్వే
నాంగీకృతం వేదాంతదృష్ట్యాస్థూలదేహవన్మిథ్యాత్మరూపంతేనహృదయే
న సహచిదానందైకరసస్యాత్మనో యోయమేకీభావభ్రమస్సోయంహృద
యగ్రంధిః శుక్తిస్వరూపస్యారోపితేనరజతేన సహాయమైకీభావస్తద్వత్

గురుశాస్త్రోపదేశరహిత స్సర్వోపిజంతురజ్ఞానావృతం చిదానందైకరస
మాత్మతత్త్వంసూక్ష్మభూతకార్యం కర్తృత్వాదిధర్మోపేతం హృదయంచ
వివేక్తుమశక్నువన్నేకీకృత్యాహంకర్తేతి అవిశేషస్వరూపవివక్షయావ్యవ
హరతి సోయం హృదయగ్రంధిస్తత్త్వదర్శనేనభిద్యతే విచ్ఛిద్యతే, నచతత్త్వ
విదోపియథాపూర్వమహంకర్తేతి వ్యవహారోదృశ్యతే ఇతివాచ్యం సత్యపివ్య
వహారే యథాపూర్వత్వాభావాదత ఏవశ్రీమచ్ఛారీరక మీమాంసాయాం
భగవద్భాష్యకారాఆహుః। నావగతబ్రహ్మాత్మభావస్యయథాపూర్వం సం
సారిత్వం యస్యయథాపూర్వం సంసారిత్వం నాసావవగతబ్రహ్మాత్మ
భావఇతి ఉపదేశసహస్ర్యామప్యుక్తం। ఆత్మజ్ఞస్యాపియస్యస్యాద్ధానో
పాదానతాయది నమోక్షార్హస్సవిజ్ఞేయో వాంతోసౌ బ్రహ్మణాధ్రు
వమితి అహంకర్తేతివ్యవహారస్తుచిదాత్మానం బుధ్యావివిచ్యాపికర్తుం శక్య
తేహం శబ్దార్థస్యహృదయస్యతత్సాక్షికర్తృత్వధర్మస్యచ విద్యమానత్వాదే
తదప్యుపదేశసహస్ర్యాముక్తం। అహమిత్యాత్మధీర్యాచమమేత్యాత్మీయ
ధీరపి అర్థశూన్యేయదాయస్యస ఆత్మజ్ఞోభవేత్తదేతిచిదాత్మహృదయయో
స్తాదాత్మ్యభ్రమరూపః జ్ఞానాత్పూర్వసిద్ధోర్థః తేనార్థేనశూన్యే కేవలహృ
దయవివక్షాపూర్వికే ఇత్యర్థః। నహిభ్రమహేతావవిద్యాయాం నివృత్తా
యాం నిర్హేతుకోభ్రమస్సంభవతి। కథమితిచేత్ఖలుస్వప్నకాలీనం ప్రత్యర్థ
మార్గంగత్వా ప్రబుద్ధః పురుషోనిపుణతరోపిపరేద్యుస్తం పరతోగంతుం ప్రభుర్న
ర్భవతి తస్మాద్ధృదయగ్రంధిభేదేనిర్విఘ్నసిద్ధో హృదయగ్రంథాభిన్నేసతి
సర్వసంశయాశ్ఛిద్యంతే అయమాత్మాస్థూలసూక్ష్మదేహరూపో వాతా
భ్యాంవ్యతిరిక్తోవా అతిరిక్తత్వేప్యణుపరిమాణోవామధ్యమ పరిమాణోవా
సర్వగతోవాజడోవా జడబోధాత్మకోవాచిద్రూపోవా ఈశ్వరాదన్యోవా
ఈశ్వరఏవవాప్రపంచస్సత్యోవా మిథ్యావా మోక్షసాధనం కర్మాణివా జ్ఞా
నం వేత్యాదికా అనంతాస్సంశయాః స్వబుద్ధ్యాదిదోషజన్యా బహువిధశా
స్త్రాభ్యాసేనోత్పాదితాశ్చసర్వే వ్యగ్రహిర్మృగైరనుభూయంతే తే సర్వేహృ

దయగ్రంథిపూర్వకా, అసతిహృదయగ్రంథౌ సుషుప్తిమూర్ఛాసమాధిషు
అదర్శనాత్తథాజాగరణేప్యద్వితీయచిదానందైకరసమాత్మానమనుభవ
తోం తస్మిన్ష్టస్యహృదయగ్రంథిరహితస్య శాస్త్రసహస్రైరపినతే సంశ
యాఉత్పాదయితుంశక్యంతే సంశయేషు ఛిన్నేషుజ్ఞానస్య ఫలప్రతిబంధ
హేత్వభావాదాగామి జన్మకారణానిపూర్వజన్మానుష్ఠితాని హృదయగ్రం
థిపూర్వకాణిపుణ్యాని పాపరూపాణి సర్వాణికర్మాణ్యపిక్షీయంతే । య
థాగృహస్థప్రవృత్తానిదేవర్షిపితృసంబంధీన్యృణానిలౌకికాశ్చగృహ
క్షేత్రాదివివాదాః పారివ్రజ్యేసతినివర్తంతే తద్వత్కర్మాణ్యాత్మనిష్ఠానిహికర్మా
ణిసచకర్త్రాత్మాయావచ్ఛిదాత్మనాసహైకీభూతస్తావత్కర్మాణి చిదాత్మ
వస్సంస్పృశేయుర్వివేకేనతు అపాకృతే కర్త్రాత్మసంబంధేకథం నామతాని
చిదాత్మానంసంస్పృశేయురేతచ్చభగవతావిస్పష్టముక్తం అధిష్ఠానంతథా
కర్తాకరణంచపృథగ్విధం వివిధాచపృథక్చేష్టా దైవంచైవాత్రపంచమంశరీర
వాఙ్మనోభిర్యత్కర్మప్రారభతేనరః న్యాయ్యంవావిపరీతంవాతస్యైతేపంచ
హేతవః తత్రైవంసతికర్తారమాత్మానం కేవలంతుయః పశ్యత్యకృతబుద్ధి
త్వాన్నసపశ్యతి దుర్మతిః। యస్యనాహంకృతోభావో బుద్ధిర్యస్యనలిప్యతే।
హత్వాపిసఇమాన్లోకాన్ నహంతినని బధ్యతే । ఇతిఅధిష్ఠానం స్థూలదే
హః కర్తాచైతన్యాభాసోపేతః లింగదేహః కరణాని లింగదేహావయవ
భూతాని చక్షురాదీని ప్రాణవాయుకార్యదర్శన శ్రవణగమనాది రూపా
వివిధాశ్చేష్టాఇంద్రియప్రేరకమాదిత్యాదిదేవతారూపం దైవంశరీరాదసా
ధ్యస్యపుణ్యస్యపాపస్యచ అధిష్ఠానాదయః పంచహేతవస్తేనతుచిదాత్మాన
ఏవంసతిఆత్మస్వభావమజ్ఞాత్వాభ్రాంత్యైస్తత్రకర్తృత్వమారోప్యతే యస్య
తత్త్వవిదోభావస్తత్స్వభావశ్చిదాత్మానాహంకృతః అహంకర్తేతిప్రత్య
యే ననవిషయీకృతః హృదయగ్రంథేశ్ఛిన్నత్వాదత ఏవ అహమిత్య

కత్వ
త్మన్యధ్యస్య ఇతి సాహస్రీవచనం పూర్వముదాహృతం కేవలం లింగదేహ
మేవాభిప్రేత్యాహంకర్తేతి తత్త్వవిద్యతో వ్యవహరతి అత ఏవ బుద్ధ్యాలేపో
న విద్యతే లింగదేహకృతైః కర్మభిర్జన్మాంతరశంకా లేపస్తస్యాబోధే సంశ
యవిపర్యయయోరభావాన్నాస్య బుద్ధిర్లిప్యతే యద్యపి తాదృశస్య యోగి
నో రాగద్వేషరాహిత్యేన నానార్థప్రవృత్తిర్నైవ సంభవతి తథాపి రాజ్యా
ధికృతస్య క్షత్రియస్యార్జునస్య దుష్టశిక్షాశిష్టపరిపాలనయోః కర్తవ్యత్వేన
తత్ప్రవృత్తిస్సంభవత్యేవ యథా లౌకికయోగిన ఆహారనిద్రాదావనురాగాభా
సేవా ప్రవృత్తిస్తద్వత్ అనేనైవ న్యాయేన కౌషీతకివాక్యమపి నేతవ్యం తత్ర
హి ఏవమామ్నాయతే స యో మాం విజానీయాన్నాస్య కేనచన కర్మణా లో
కో మీయతే న పితృవధేన న స్తేయేన న భ్రూణహత్యయేతి తత్రాప్యేవమర్థకల్ప
నా ద్రష్టవ్యా లౌకికక్షత్రియస్య పుత్రః కశ్చిత్స్వ వా పితృపుత్రాదికం స్వదే
హావస్థాపితతత్పోషణార్థం పరరాష్ట్రం ప్రతిగత్వా తత్రత్యసుఖదుఃఖాని
సహిష్ణుస్స్వరాజ్ఞస్సమీపే జీవితం గృహీత్వా స్వామికార్యార్థం ధాటీముఖ్యో
నరాత్రౌ సమాగత్యావిచారేణ స్వమాత్రాదీనపి మారయతి కథమితి చేదు
చ్యతే యథా జమదగ్నిరాజ్ఞయా పరశురామః స్వమాతరమేవ జఘాన తద్వ
దిత్యర్థః । అతస్తత్త్వవిదోపి అధికారవిశేషే తాదృశం సంభావ్యతే । తచ్చ
తత్త్వప్రవృత్త్యాత్మకృతత్వాన్న తస్య జన్మహేతురన్యకృతత్వం చ కేనచిన్మంత్రే
ణోచ్యతే కామోకార్షీత్ కామః కరోతి నాహం కరోమి కామః కర్తా నా
హం కర్తా కామః కారయితా నాహం కారయితేతి అయం మంత్రో వివేకినః ప్ర
తి కామాత్మనోస్సంబంధాభావం బోధయన్నవివేకినః ప్రాయశ్చిత్తార్థో
భవతి బ్రహ్మవిదోపి లోకవ్యవహారమనుసరతః కామపురస్సరా ప్రవృత్తి
స్సంభవతి అత ఏవార్జునం ప్రతి భగవతోక్తం లోకసంగ్రహమేవాపి సంప
శ్యన్కర్తుమర్హసీతి. తస్మాద్యుద్ధప్రసక్తియుక్తస్య క్షత్రియస్య హత్వాపి స
ఇమాన్లోకాన్న హంతి న నిబధ్యత ఇత్యాదిభగవద్వాక్యం కౌషీతకివాక్యం
చ బ్రహ్మవేదినాన్నిర్లేపత్వపరం ఇతరస్యాపి లోకవ్యవహారేణ హత్యామాన

సీవాచకీవాప్రసక్తేతిః శ్లేషత్వం తేనవాక్యద్వయేన ప్రతిపాద్యతాం జన్మాంత
ర కృతైర్వావధావిభిః లేపత్వంవాక్యద్వయే నాభిధీయతాంసత్స్వపి జ
న్మాంతరకృతపాపేషు పరిపక్వైస్వీశ్వరార్పితైః పుణ్యకర్మభిర్బ్రహ్మవిదో
త్పద్యత ఏవపూర్వకృత పాపాభావేచ బ్రహ్మవిదశ్శరీరేరోగాదికం నోపల
భ్యతే నచబ్రహ్మవిద్యా ప్రాయశ్చిత్తత్వేవపాపస్యనివృత్తిః కింతు ప్రత్యగా
త్మనో సంగత్వబోధనేచకర్మాసంబంధం పూర్వసిద్ధమేవపాపరాహిత్య
మభివ్యనక్తి తచ్చనిత్యసిద్ధం పాపరాహిత్యమేవ మామ్నాయతేయ ఆత్మా
అపహతపాప్మేతి తద్వత్పుణ్యరాహిత్యమపి అసంగత్వాదేవనిత్యసిద్ధం। తద
వబోధనేనజన్మాంతరకారణాని కామ్యానిపుణ్యాన్యపిచకర్మాణి క్షీయంతే
తఏవవాజసనేయినఆమనంతి ఏతముహైవైతేనతరత ఇత్యతః పాపమకరవ
మిత్యతః కల్యాణమకరవమిత్యుభేహ్యేష ఏతేతరతి నైనం కృతాకృతేతపత
ఇతి ఏతమేవబ్రహ్మవిదమేతేమానస్యౌచింతేనతరతః సప్రాప్నుతః కీదృశ్యౌ
౭ శేత్యభిధీయతే ఇతిశబ్దః కర్మహేతుభూతరాగద్వేషాదిప్రదర్శనార్థశ్శతుం
హసిష్యామీత్యేతాదృశో యో ద్వేషః అస్తీఅతో ద్వేషా దహమభిచారాది
నావధరూపం పాపమకార్షం స్వర్గం ప్రాప్నుయామిత్యేతాదృశో యో
యాగాదిరాగోస్త్యత్తో రాగాదహం జ్యోతిష్టోమాదిరూపం కల్యాణమ
కార్షం తత్రపాపేన్నరకో భవిష్యతీత్యేవం విషాదరూపా చింతా ఏకాస్వ
గః కదా భవిష్యతీత్యేవం విళంబాసహిష్ణుత్వరూపచింతాద్వితీయా ఉభే
అప్యేతే చింతే ఏవం బ్రహ్మవిదం ల్లంఘయతి కృతాకృతేపుణ్యపాపేనైనం క్లేశ
యతః అజ్ఞానినంతు ప్రత్యవాయకృతస్తపతిపుణ్యం చ కృతం సంతపతి సత్వసా
వుభయవిధోపి సంతాపో బ్రహ్మవిదో స్తీత. దేవం జన్మాంతరకారణాని కా
మ్యాని పుణ్యాన్యపిచకర్మాణి క్షీయంత ఇతిసిద్ధం। ఇహజన్మన్యపిహర్షశో
కాక్షిమ్యో తేతథా చకరా ఆమనంతి • అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మ
త్వాధీరో హర్షశోకౌజహాతీతి ఆత్మానమధికృత్య పఠ్యత ఇత్యధ్యాత్మం
తథావిధో యోగశ్చిత్తైకాగ్ర్యం తస్యాధిగమః ప్రాప్తిస్తేన దేవం స్వయం

ప్రకాశం పరమాత్మానం మత్వా సర్వవ్యాపక పరిపూర్ణం బ్రహ్మాస్మీత్యుక్త్యే వ
న సాక్షాత్కృత్య హర్షశోకౌ పరిత్యజతి న తావస్య హర్షహేతురస్తి
లోకే ద్వివిధో హి హర్షహేతుస్సమీచీనః ధనలాభాదిస్స్మయహేతురణిమా
ది సిద్ధిశ్చ సమీచీనత్వబుద్ధిస్తు న క్వాప్యస్య విద్యతే తదుక్తం వాసిష్ఠరామా
యణే । న కేచన జగద్భావాస్తత్త్వజ్ఞం రంజయంత్యమీ। నాగరం నాగరీకాం
తా కుగ్రామలలనా ఇవ ఇతి విస్మయోప్యస్య న క్వాపి సంభవతి తదపి తత్రై
వోక్తం॥ అపి శీతరుచావర్కే సుతీక్ష్ణే పిందుమండలే । అప్యధః ప్రసరత్య
గ్నౌ జీవన్ముక్తో న విస్మయీ । చిదాత్మన ఇమా ఇత్థం ప్రస్ఫురంతీహ శ
క్తయః ఇత్యస్యాశ్చర్యజాలేషు నాభ్యుదేతి కుతూహలమితి శోకస్య తు పుత్ర
మిత్ర జాయా మాతృ పిత్రాది మరణాదికం నిమిత్తం తచ్చాద్వితీయ మాత్మానం
స్వస్వరూపత్వేనానుభవతస్సంభవతి అనుభవశ్చాస్యాచార్యైరుదాహృ
తః । అహమేకో న మే కశ్చిన్నాహమన్యస్య కస్యచిత్ । న తం పశ్యామి యస్యా
హం తం న పశ్యామి యో మమేతి । సోయం హర్షశోక పరిత్యాగో ధీరస్యై
వ నత్వితరస్యేత్యభిప్రేత్య ధీర ఇత్యుక్తం త్రివిధో హి బ్రహ్మనిష్ఠో లౌకిక వ్యవహార
ప్రధానో వివేకప్రధానస్సమాధిప్రధానశ్చేతి తత్రారబ్ధకర్మవశాద్రాజ్యా
దిషు యోధికారీ స వ్యవహారప్రధానస్స చ మూఢవత్తాత్కాలికాభ్యాం హ
ర్షశోకాభ్యామభిభూయత ఏవ తమేవమభిలక్ష్య భాష్యకారా ఆహుః ప
శ్వాదిభిశ్చావిశేషాత్ రాజ్యాధికారవశాదేవ కృష్ణేన బోధితోర్జునో వసి
ష్ఠేన బోధితో రామశ్చ వ్యావహారికం హర్షం శోకం చ ప్రాప్తవంతౌ వివే
క ప్రధానస్తు ధీరో భూత్వా ఇంద్రియాణి జిత్వా తదా తదా ప్రసక్తౌ హర్ష
శోకౌ వివేకేన పరిత్యజతి సమాధిప్రధానస్య తు హర్షశోకప్రసంగ ఏవ
నాస్తి ఏవమేవ విషయాననుస్మృత్యాప్యనేన పర్యాప్తకామస్య కృతాత్మనశ్చ ఇ
హైవ సర్వే ప్రవిలీయంతి కామా ఇతి అంతర్నిష్ఠ ఆత్మానమేవ కామయతేన
వాత్మా స్వయమితి నిత్యప్రాప్తత్వాత్సర్వదా సర్వేషు స్తుషు స్వగతత్వేన త
దాన విశేషేణ కామయితవ్యో భవతి అతోయమంతర్నిష్ఠః పర్యాప్తకాము

స్వచక్షుతా త్వాఽయమితా. తః కర్ణశ్రోత్రాభ్యాం నపశ్యతి కుతస్తస్య కా
మస్స్యాత్, తథాసతి కామయితవ్యాభావాన్నిరింధనాగ్నివత్కామాస్స
స్వ్యప్రవిలయం త్రక్రోధలోభాదీనాం కామమూలత్వాత్ తత్కామలయేనైవ
లయః కామితార్థవిఘాతేహి క్రోధ ఉత్పద్యతే । తదుక్తం స్మర్యతే । కామా
త్క్రోధోఽభిజాయత ఇతి సోఽయమేవం కామక్రోధాద్యరిషడ్వర్గరహి
తోఽంతర్నిష్ఠో బ్రహ్మవిదాముత్తమః స చైవమామ్నాయతే ఆత్మక్రీడ ఆత్మ
రతిః క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ ఇతి ఆత్మన్యేవ క్రీడా యస్యాసావాత్మ
క్రీడః యథా లౌకికః పురుషో ద్యూతాదౌ స్వస్య జయం పరస్య పరాజయం
వా స్వేచ్ఛయా క్రీడతి తథా బ్రహ్మవిత్స్వమానాత్మన స్వప్రకాశత్వాద్వితీయ
త్వాదిసాధకశ్రుతీనాం యుక్తీనాంచ ప్రాబల్యం తద్విరుద్ధానాం కర్తృ
త్వాదీనాంచ దౌర్బల్యం స్వేచ్ఛయా క్రీడతి యథా లౌకికః పురుషోఽర్థసిద్ధ
యే సంధ్యావందనాగ్నిహోత్రాదిక్రియావాన్ తథా బ్రహ్మవిదాత్మరతిరే
వ క్రియావాన్ తు బాహ్యక్రియావాన్ విదక్తి తథా ఆరుణ్యుపనిషద్యుక్తం సంధిం
సమాధావాత్మన్యాచరేదితి అస్యార్థః సంధిం సంధ్యాం సంధౌ భవం య
థా సంధ్యావందనాదికం కర్మ యదవశ్యం కరణీయం తద్వత్సమాధౌ అహం
బ్రహ్మాస్మీతి ఏతద్బుద్ధి సమాధానరూపే ఆత్మధ్యానం దాత్మని స్వయంప్రకా
శే సర్వకర్మరూపో నైష్కర్మ్యమార్గేణాచరేత్సర్వతః కుర్యాత్పరమ
హంసోపనిషద్యపి పరమాత్మాత్మనోరేకత్వజ్ఞానేన తయోర్భేద ఏవ విభగ్నః
స్సా సంధ్యా సర్వాన్కామాన్పరిత్యజ్య అద్వైతే పరమే స్థితిరితి తత్ర
య్యః పరమాత్మా అహంప్రత్యయగమ్యో జీవాత్మా తయోః పరమాత్మా
త్మనోరేకత్వజ్ఞానేన తత్త్వమసీత్యాదిమహావాక్యజన్యేన భ్రాంతిప్రతిబంధకే
న తయోర్భేదః మాయోపాధివిశిష్టత్వావిద్యావిశిష్టత్వాభ్యాముక్త పరమాత్మా
త్మనోర్భేదో భగ్నః ఏవ విశేషేణ భగ్నః ఏవం పునరప్యనుదయోభంగవిశేషః
యోగ్యమేకత్వబుద్ధిర్యోగ్యముభయోరాత్మనోః సంధానాయమానత్వాత్
సంధ్యేత్యుచ్యతే అహోరాత్రయోస్సంధావనుష్ఠేయా క్రియా సంధ్యాయ

ధా తద్వత్ సంకల్పకామానిత్యాదిక్రోధాదీనాం కామపూర్వకత్వాత్కామత్యాగేన చిత్తదోషాస్సర్వే పరిత్యాజ్యంతే। అథో ఖల్వాహుః కామమయ ఏవాయం పురుష ఇతి శ్రుత్యంతరాత్ అతో నిష్కామస్య యోగి చిత్తస్యాద్వైతే నిర్విఘ్నాస్థితిరుపపద్యతే ఏవం సతి అస్య లౌకికవైదికం కర్తవ్యాభావాదయం కృతకృత్య ఏతదపి పరమహంసోపనిషద్యుక్తం యత్పూర్ణానందైకబోధ స్తద్బ్రహ్మాహమస్మీత్యేవం సర్వదానుభవన్నయం యోగీ పరమహంసః కృతకృత్యో భవతి కృతకృత్యో భవతి యద్బ్రహ్మ సర్వవ్యాపకం పరిపూర్ణం సర్వానుగతం వేదాంతేషు పూర్ణానందైకబోధః పరమాత్మేతి నిరూపితం తద్బ్రహ్మాహమస్మీతి ఏవం సర్వదానుభవన్నయం యోగీ పరమహంసః కృతకృత్యో భవతీత్యాదరేపిష్టా సర్వవ్యాపకం పరిపూర్ణం బ్రహ్మ సర్వానుగతం బ్రహ్మ సచ్చిదానందరూపం బ్రహ్మ సర్వాతీతం బ్రహ్మైకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ సద్ఘనం సర్వం ఆనందరూపం హి సర్వం సద్ఘనోఽయం చిద్ఘన ఆనందఘన ఏకరసో వ్యవహార్యః ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా కర్మాధ్యక్షస్సర్వభూతాధివాసస్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చేతి తం వా ఏతమాత్మానం జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తం స్వప్నే జాగ్రత్సుషుప్తం సుషుప్తే జాగ్రత్స్వప్నం తురీయే జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తమవ్యభిచారిణం నిత్యానందసదేకరసగ్ం హ్యేవం చక్షుషో ద్రష్టా శ్రోత్రస్య ద్రష్టా వాచో ద్రష్టా మనసో ద్రష్టా బుద్ధేర్ద్రష్టా ప్రాణస్య ద్రష్టా తమసో ద్రష్టా సర్వస్య ద్రష్టా తతస్సర్వస్మాదన్యాదన్యో విలక్షణశ్చక్షుషస్సాక్షీ శ్రోత్రస్య సాక్షీ వాచస్సాక్షీ మనసస్సాక్షీ బుద్ధేస్సాక్షీ ప్రాణస్య సాక్షీ తమసస్సాక్షీ సర్వస్య సాక్షీ తతో విక్రియో మహచ్చైతన్యోఽస్మాత్సర్వస్మాత్ప్రియతమ ఆనందఘనగ్ం హ్యేవేతిచ బహవః శ్రుతయో విద్యంతే ఇతి। తథాచ స్మృతౌ। జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః నైవాస్తి కించిత్కర్తవ్యం అస్తి చేన్న స తత్త్వవిత్ ఇత్యాది కించ సచ్చిదానందమాత్మస్థం పరిపూర్ణం నిరాత్మకం సర్వానుగతమద్వ

స్త్రాధారం వ్యాపకమద్వయం । అవ్యయం నిర్గుణం సూక్ష్మం నిత్యం శుద్ధం ప
రం పదమితి చ యస్త్వాత్మరతిరేవ స్యాదాత్మతృప్తశ్చ మానవః ఆత్మన్యేవ చ
సంతుష్టస్తస్య కార్యం న విద్యత ఇతి స్మృత్యంతరం జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృ
తకృత్యస్య యోగినః నైవాస్తి కించిత్కర్తవ్యమస్తి చేన్న స తత్త్వవిత్ ఇతి
కృతకృత్యస్య స్వరూపం తృప్తిదీపే విస్పష్టముదాహృతం ఐహికాముష్మిక
వ్రాతసిద్ధ్యై ముక్తేశ్చ సిద్ధయే। బహుకృత్యం పురాస్యాభూత్తత్సర్వమధు
నా కృతం తదేతత్కృతకృత్యత్వం ప్రతియోగిపురస్సరం । అనుసందధదే
వాయమేవం తృప్యతి నిత్యశః । దుఃఖినోజ్ఞాః సంసరంతు కామం పుత్రాద్య
పేక్షయా। పరమానందపూర్ణోహం స సంసరామి కిమిచ్ఛయా। అనుతిష్ఠంతు
కర్మాణి పరలోకయియాసవః । సర్వలోకాత్మకః కస్మాదనుతిష్ఠామి కిం
కథం । వ్యాచక్షతాం తే శాస్త్రాణి వేదానధ్యాపయంతు వా। యేత్రాధికారి
ణో మే తు నాధికారోఽక్రియాత్వతః । నిద్రాభిక్షే స్నానశౌచే నేచ్ఛామి న క
రోమి చ। ద్రష్టారశ్చేత్కల్పయంతు కిం మే స్యాదన్యకల్పనాత్। గుంజాపుం
జాది దహ్యేత నాన్యారోపితవహ్నినా । నాన్యారోపితసంసారధర్మానేవ
మహం భజే । శృణ్వంత్వజ్ఞాతతత్త్వాస్తే జానన్కస్మాచ్ఛృణోమ్యహం।
మన్యంతాం సంశయాపన్నా న మన్యేహమసంశయః । విపర్యస్తో నిదిధ్యాసే
త్కిం ధ్యానమవిపర్యయే। దేహాత్మత్వవిపర్యాసం న కదాచిద్భజామ్యహం।
అహం మనుష్య ఇత్యాదివ్యవహారో వినాప్యముం । విపర్యాసం చిరాభ్యస్త
వాసనాతోవకల్పతే । ఆరబ్ధకర్మణి క్షీణే వ్యవహారో నివర్తతే। కర్మాక్షయే
త్వసౌ నైవ శామ్యేద్ధ్యానసహస్రతః । విరలత్వం వ్యవహృతేరిష్టం చేద్ధ్యాన
మస్తు తే । అబాధికాం వ్యవహృతిం పశ్యన్ధ్యాయామ్యహం కుతః । విక్షే
పో నాస్తి యస్మాన్మే న సమాధిస్తతో మమ। విక్షేపో వా సమాధిర్వా మనస
స్స్యాద్వికారిణః। నిత్యానుభవరూపస్య కో మేత్రానుభవః పృథక్। కృతం
కృత్యం ప్రాపణీయం ప్రాప్తమిత్యేవ నిశ్చయః । వ్యవహారో లౌకికో వా శా
స్త్రీయో వాన్యథాపి వా। మమాకర్తురలేపస్య యథారబ్ధం ప్రవర్తతాం। అ

థవాక్యశేషత్వేనేమాఁల్లోకాననుగ్రహంకామ్యయా । శాస్త్రీయమైవమార్గేణ వర్తేహంకామమతుతిః। తస్యైవైతస్యకృతకృత్యస్యయోగినః సర్వదానవనస్యా నంద ఆవిర్భవతి । సచైవమామ్నాయతే। రసోవైసః। సగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీభవతీతి సపరమాత్మారసోవై పరమానంద స్వభావవతమేతం రసంపరమానందస్వభావం పరమాత్మానం లబ్ధ్వాస్వస్వరూపత్వేన సా క్షాత్కృత్యాయం యోగీమహస్యానందీభవతి విద్యాజస్యోహాషేణ యు క్తోభవతి । హాహర్షశోకౌజహాతీత్యత్రవిషయ జన్యోహ షోనిషిద్ధః నవి ద్యాజన్యస్తంచవిద్యాజస్యహర్షం శ్రుతిస్సామోదాహరణేన స్పష్టీచకా ర ఇమాఁల్లోకాన్ కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్। ఏతత్సామగాయ న్నాస్తే హాఽవుహాఽవుహాఽవు। అహమన్నమహమన్నమహమన్నం అహమన్నా దో అహమన్నాదో హమన్నాదః। అహగ్ం శ్లోకకృదహ గ్ శ్లోకకృదహగ్ శ్లోకకృత్ ఇత్యాదిబ్రహ్మాదీనాం తిర్యగ్జాతిసగోవపి షాదిపర్యంతానాం ప్రాణినాంమధ్యే యేనయదన్నం భుజ్యతే తన్ముఖేనతద న్నం బ్రహ్మాపిదేవభుంక్తే సర్వదేహానాం స్వకీయత్వాత్తదుక్తముపదేశ సహస్ర్యాం బ్రహ్మాద్యాస్థావరాంతా యే ప్రాణినోమమపూః స్మృతాః। కామక్రోధాదయోదోషాజాయేరన్మేకుతోస్యత ఇతి ఏవంచకామ్యమానం సర్వమన్నమస్యేతి కామాన్నీ అనేనైవన్యాయేన దేవమనుష్యాదిరూపాణాం సర్వేషాంస్వకీయత్వాత్కామరూపిత్వం తథాసర్వలోకసంచారశ్చసామ్నిరి త్వహాశబ్దస్యగానార్థే నవర్ణవికారేణహావుశబ్ద నిష్పత్తిః ఏకదేహ మాత్రపరిచ్ఛిన్నస్య బ్రహ్మాత్మావబోధమాత్రేణ సర్వాత్మకత్వలాభరూప మాశ్చర్యమహోశబ్దోబ్రూతే ఆదరార్థ త్రిరభ్యాసః సర్వాత్మకత్వమేవ ఉత్తరవాక్యైరుదాహ్రియతే । యదన్నం త్రీహియవగోధూమాదివికార రూపం యశ్చాన్నాదో బ్రాహ్మణక్షత్రియాదిరూపో భోక్తాయశ్చశ్లోక కృత్తాంవ్యవాటకాదికర్తా। తత్సర్వమహమేవ। సర్వాధిష్ఠానసద్విన్మా త్రరూపత్వాత్ నామరూపవికారాణాం వాచారంభణమాత్రత్వాదస్మి

స్వర్థే సంశయనివృత్త్యర్థస్త్రిరభ్యాసః సోఽయంవిద్యాజన్య ఆనన్దతృప్తి
దీపేష్వ్యుదాహృతః । కృతకృత్యతయాతృప్తః ప్రాప్తప్రాప్యతయాపునః ।
తృప్యన్నేవం స్వమనసా మన్యతేఽసౌనిరన్తరంధన్యోఽహంధన్యోఽహంనిత్యం స్వా
త్మానమఞ్జసా వేద్మి ధన్యోఽహంధన్యోఽహం బ్రహ్మానన్దో విభాతిమేస్పష్టంధ
న్యోఽహంధన్యోఽహంకర్తవ్యంమేనవిద్యతేకించిత్ ధన్యోఽహంధన్యోఽహంప్రా
ప్తవ్యం సర్వమద్యసంపన్నం । ధన్యోఽహంధన్యోఽహం తృప్తేర్మేకోపమా
భవేల్లోకే । ధన్యోఽహంధన్యోఽహంధన్యోధన్యః పునర్ధన్యోధన్యః । అహో
పుణ్యమహోపుణ్యంఫలితంఫలితందృఢం । ఏతస్యాః పుణ్యసంపత్తేరహోవ
య మహోవయం । అహోశాస్త్రమహోశాస్త్ర మహోగురురహో
గురుః । అహోజ్ఞానమహోజ్ఞానమహోసుఖమహోసుఖమితి । ఇత్థంఫ
లపరంపరా ప్రతిపాదితా । సర్వాత్మకపరబ్రహ్మస్వరూపావిర్భావః ప్రథ
మంఫలంతతఊర్ధ్వమవిద్యాగ్రన్థేర్విశీర్ణత్వం హృదయగ్రన్థిభేదః సం
శయచ్ఛేదః కర్మక్షయో మోహాపగమః శోకపరిత్యాగః కామప్రవిలయ ఆత్మన్యేవ
క్రీడాత్మరతిరేవక్రియాకృతకృత్యత్వమానన్దిత్వం చేత్యేషాఫలపరంపరా ।
కోవిషయః కింఫల మిత్యనయోరుత్తరముక్తం అథకస్సంబన్ధ ఇత్యస్యోత్తర
ముచ్యతే జ్ఞానకాండస్యకర్మకాండేనసహ సాధ్యసాధనభావలక్షణస్సం
బన్ధః జ్ఞానసాధ్యాంకర్మాణితుసంస్కారత్వేనవా వివిదిషోత్పాదకేనవా
జ్ఞానస్యసాధనాని సంస్కారత్వంస్మర్యతే । చత్వారింశత్సంస్కారాయ
స్యైతే చత్వారింశత్సంస్కారాస్సబ్రహ్మణస్సాయుజ్యం సలోకతాం జ
యతీతిగర్భాధాన పుంసవనసీమన్తజాతకర్మ నామకరణాన్నప్రాశన చౌ
లోపనయనాని చత్వారివేదవ్రతాని స్నానంసహధర్మచారిణీ సంయోగః
పంచమహాయజ్ఞాస్సప్తపాకయజ్ఞా స్సప్తహవిర్యజ్ఞా స్సప్తసోమయజ్ఞా ఇ
త్యేవం చత్వారింశత్సంస్కారాః వేదవ్రతాని ప్రాజాపత్యసౌమ్యాగ్నేయ వైశ్వ
దేవానిస్నాతకం వివాహః దేవయజ్ఞో పితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్య
యజ్ఞో బ్రహ్మయజ్ఞ ఇతిపంచమహాయజ్ఞా ఇతఔపాసనంవైశ్వదేవం

స్థాలీపాకం సర్వబలిరీశానబల్యష్టకాశ్రాద్ధం మాసశ్రాద్ధం మహాత్తరం యఏతేవై సప్తపాకయజ్ఞా ఇతి అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యష్షోడశీ వాజపేయోఽతిరాత్రోఽప్తోర్యామమితి ఏతైశ్చ కర్మభిః పురుషస్యచిత్తం సంస్క్రియతే జ్ఞానయోగతామాపాద్యతే। వివిదిషాహేతుత్వం వాజసనేయిభిరామ్నాయతే। తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనేతి వివిదిషా సంసారపఠయో రవాంతరవిశేషః వార్తికసారే దర్శితః జాతా వివిదిషావస్యాం సంపాద్యాఖిలసాధనం। స్వఫలం జనయేదాశు బుభుక్షాదిర్యథాతథా। ప్రతిబంధకపాప్మానం నాశయేచ్చిత్తసంస్కృతిః। సాధనాని తు బోధస్య సంపాద్యాః ప్రయత్నతః। వర్ణాశ్రమాదిశాస్త్రేణ ప్రేరితో కరణే భయం। పశ్యన్ కరోతి యత్కర్మ తత్సంస్కారకముచ్యతే। తమేతమితి వాక్యేన ప్రేరితో బోధవాంఛయా। అంతర్యామిణ్యర్థయేద్యత్తత్స్యాద్వివిదిషాకరం।కర్మణా పితృలోకస్స్యాదిత్యేవం నిత్యకర్మణాం। ఫలంశ్రుతం తథాప్యత్ర వేదనేచ్ఛాపి తచ్ఛ్రుతిః। నిత్యేషు శుద్ధిః ప్రాధాన్యాద్భోగోఽత్ర ప్రతిబంధకః। భోగంభంగురమీక్షంతే బుద్ధిశుద్ధ్యనురోధతః। కామ్యేష్వపి ముముక్షుశ్చేత్ఫలం దేవే సమర్పయేత్। ఏతద్భగవతా ప్రోక్తం కర్మబంధనివృత్తయే। యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్ యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణం। శుభాశుభఫలైరేవం మోక్ష్యసే కర్మబంధనైః। కర్మణ్యేవాధికారస్తే మాఫలేషు కదాచనేతి తస్మాదీశ్వరార్పితాని కర్మాణి నిత్యాని కామ్యాన్యపి వేదనేచ్ఛాం జనయంతి। యద్యపి శ్రుతివాక్యైర్వేదనసాధనత్వేఽవగతే సతి తదిచ్ఛోత్పద్యతే తథాపి వేదనేరుచిః కర్మభిర్జన్యతే యథా క్షీరప్రియస్య పురుషస్య పిత్తరోగగ్రస్తస్య సత్యామేవ క్షీరేచ్ఛాయాం ముఖేఽరుచిరస్తి సా రుచిః పునరౌషధక్రియయా పిత్తోపశమే సత్యుత్పద్యతే తథాఽస్యైవ దుఃఖోచ్ఛేదనిరతిశయానందసాధనత్వం బ్రహ్మవేదనస్య శ్రుతవతస్సత్యామపి వేదనేచ్ఛాయాం పాపప్రతి

బంధాద్వేదనసాధనేషు రుచిర్న జాయతే। తథాచ పురాణేఽభిహితం మ
హాపాపవతాం నృణాం జ్ఞానయజ్ఞో న రోచతే ప్రస్తుతజ్ఞానయజ్ఞస్తు ప్ర
ద్వేష్యో భాసతే స్వతః ఇతి। తస్మింశ్చ జ్ఞానప్రతిబంధకే మహాపాపే పరమే
శ్వరార్పితైః కర్మభిర్వినాశితే సతి శ్రవణాదౌ రుచిరుత్పద్యతే। సేయం రుచి
రత్ర వివిదిషాశబ్దేనోచ్యతే। అతః పరంపరయా కర్మాణి జ్ఞానసాధనభావం
ప్రతిపద్యంతే। తచ్చ పారంపర్యం వార్తికకారైర్దర్శితం రుచిద్వారోపకు
ర్వంతి కర్మాణ్యాత్మవిముక్తయే। అజ్ఞానస్యావిరోధిత్వాన్న సాక్షాదాత్మ
బోధవత్। అవిద్యాయా న చోచ్ఛిత్త్యై జ్ఞానాదన్యదపేక్ష్యతే। జ్ఞానోత్పత్త్యై
తు నైవాన్యచ్ఛమాదిభ్యో వ్యపేక్ష్యతే। శమాద్యుత్పత్తయే నాన్యద్బు
ద్ధిశుద్ధిరపేక్ష్యతే బుద్ధిశుద్ధ్యై చ నిత్యాదికర్మభ్యో నాన్యదిష్యతే। పారంపర్యేణ
కర్మైవం వేదనాయోపయుజ్యతే। సాధనం కర్మ తేనైతత్ సాధ్యం బ్ర
హ్మాత్మవేదనం ఇత్యేవమభిసంబంధః కర్మజ్ఞానకాండయోః ఇత్యేతస్యాథాప
సంబంధేన కించిన్మాననిష్యత ఇతి తత్రైవం యథోక్తసంబంధమసహ
మానాః ప్రతివాదినో బహుధోత్తిష్ఠంతి తేషాం మధ్యే కేచిద్బ్రహ్మజ్ఞా
ననైరపేక్ష్యేణైవ మోక్షం వర్ణయంతి అన్యే జ్ఞానకర్మసముచ్చయేన
ముక్తిం బ్రువతే అపరే జ్ఞానస్యైవ ముక్తిహేతుత్వమంగీకృత్యాపి సోపాన
పంక్తిన్యాయేనవా కామప్రవిలోపనేనవా ప్రపంచవిలోపనేనవా కర్మ
కాండస్యోపయోగమిచ్ఛంతి తత్ర జ్ఞాననైరపేక్ష్యవాదినాం మతం వార్తి
కకారైర్దర్శితం। నిషిద్ధకామ్యయోస్త్యాగాత్కర్మణోర్నిత్యకర్మణః। కరణా
త్ప్రత్యవాయస్య హానిరాత్మా విముచ్యతే। కామ్యకర్మపరిత్యాగాద్దేవాది
త్వం న ధాకతే। నిషిద్ధస్య నిరస్తత్వాన్నారకీం నైత్యధోగతిం నిత్యానుష్ఠా
నతశ్చేమం ప్రత్యవాయో న సంస్పృశేత్। ఆగామిజన్మనోఽసిద్ధిర్వ్యష్టాం
స్వాస్థ్యమిష్యతాం। శరీరారంభకం కర్మ భోగేన క్షీయతే తతః। వినాప్యై
కాత్మ్య సంబోధాన్ముక్తిస్సిద్ధాంతరాత్మన ఇతి అస్య పక్షస్య దూషణమపి
తైరేవోక్తం। సూక్ష్మాపరాధ సంగృష్టైరితి యత్నవతామపి। నిషిద్ధకా

మ్యేనిశ్శేషం వర్జయేన్నిష్ణోపికః। ముముక్షుః కామ్యాపేక్ష్యేవ వర్జయే దితిచోదనా। నచ వేదే క్వచిద్యేన వచనాత్తత్ప్రకల్ప్యతే। కామ్యాదివర్జనం త్వేతత్స్వకపోలప్రకల్పితం। అతః ప్రామాదికాత్కామ్యాన్నిషిద్ధాచ్చవర్జనసిద్ధిః। నిత్యస్య ఫలమిష్టం చేదుపాత్తదురితక్షయః తథాపి కామ్యపుణ్యానాం క్షయోనాదురితత్వతః। ఉపపాతకమల్పం చేత్ క్షీయతాం నిత్యకర్మణా। అనంతదేహహేతూనాం హత్యాదీనాం కుతః క్షయః నిత్యకర్మభిరస్త్యస్తి స్వర్గః కామ్యాగ్నిహోత్రవత్। ఆపస్తంభేన తత్ప్రోక్తమామ్రవృక్షనిదర్శనాత్। ఫలార్థేరోపితే త్వామ్రే ఛాయాగంధావవారితౌ। తథా వర్ణాశ్రమాచారాదనుగచ్ఛేత్త్రివిష్టపం నిషిద్ధకామ్యనిత్యాని పూర్వజన్మస్వివాత్ర చ। కృతాని సంత్యనంతాని స్వాస్థ్యంతతాత్మనః కుతః। ఏకాత్మ్యబోధతః కర్మక్షయం చేద్బాధ్యతేహి తే। నిర్విఘ్నా ముక్తిరస్త్యేవమేవ నహి సంశయః। అపరే మన్యతే మోక్షజ్ఞానకర్మసముచ్చయం। ప్రధానగుణభావేన త్రివిధోసౌ సముచ్చయః। జ్ఞానం ప్రధానం కేషాంచిదన్యేషాం కర్మముఖ్యతా। సమప్రాధాన్య ముభయోరపరేషామితిస్థితం। ఏకదేశే చైకకాలే స్థితయోరవిరుద్ధయోః సముచ్చయః ఫలైకత్వాత్స్యాన్నాసౌ జ్ఞానకర్మణోః బాధ్యబాధకరూపేణ పశ్వాస్యోరగయోరివ। ఏకదేశానవస్థానాన్న సముచ్చయ ఏతయోః బాధ్యబాధకభావోక్తేరేకకాలానవస్థితిః। హేతుస్వరూపకార్యేషు విరోధస్త్వనయోస్స్ఫుటః। అభ్యాసః కర్మణో హేతుః ప్రమాణం బోధకారణం। నభాసకం కర్మరూపం బోధరూపం తు భాసకం। కర్మకార్యం భావిజన్మ తన్నివృత్తిస్తు బోధజా। సముచ్చయోదుర్లభోతస్తే నముక్తిః కథంభవేత్। సోపానపంక్తిగత్యేవ హర్మ్యస్థకృష్ఠాధిరోహణం అశేషకర్మక్రమతోధికారం కేచిదూచిరే సంధ్యావందనమారభ్య క్రమానుష్ఠితకర్మభిః సహస్రవర్షసంతానే జ్ఞానితామధిరోహతి యద్వైచనగరాద్ధ్వస్త్రగ్రామ్యగత్యుపదేశనం నగరాధ్వోపదేశస్య శేషత్వం ప్రతిపద్యతే। తద్వన్మోక్షమార్గస్థస్వర్గాదిగతిభాషణం। మోక్ష।

మార్గోపదేశస్య శేషత్వం కిం న గచ్ఛతి। యద్యుపచ్ఛందనార్థాని స్వర్గాదీని విముక్తయే। నగరాప్త్యై తదధ్వస్థ గ్రామాది గుణగీరివ। ఏవం చ సతి దృష్టేన ద్వారేణైవోపకారిణః। ఆత్మజ్ఞానాధికారా విధయస్సకలా అపి। మైవం గ్రామగతేః పుంసోఽనర్థత్వాదస్తు శేషతా। స్వయమేవ పుమర్థత్వాత్స్వర్గాదేశ్శేషతా కథం। యదుపచ్ఛందనార్థత్వాన్నృవాక్యే తత్సమంజసం వేదేతు వక్త్రరాహిత్యాదభిప్రాయాద్యసంభవః। యద్వా తత్రైవ తాత్పర్యం యత్రోపచ్ఛంద్యనిష్యతే। తతశ్చ విధితాత్పర్యం స్వర్గ ఏవ న మోక్షకే। దృష్టద్వారం చ రాగాది ప్రవృత్తిప్రతిషేధనం। యదితర్హి నిషేధేషు ద్వారం భవతు తత్తథా। విధయస్తు నిరుంధంతి న రాగం రాగహేతవః। వర్ధయంతి ప్రత్యుతామీ రాగం భోగప్రధానతః। అశేషకర్మానుష్ఠానమల్పాయుషి న సంభవేత్। సోపానపంక్తిన్యాయేనాతః మందబుద్ధిప్రకల్పితః। అన్యాత్తు పూర్ణశక్తోఽతి కామసందూషితాశయః। ద్రష్టుం తత్పరమద్వైతం సర్వకామాన్ సమాప్తితః కర్మభిర్వివిధైర్ధర్మాన్నవిరోధాంద్యుపాసనైః। వైరాజాంతఫలం భుక్త్వా తద్వైకాత్మ్యం ప్రపద్యతే సర్వభోగోపభోగేన కృత్స్నకామలయాధ్వనా। యాంతి ముక్తేరానుగుణ్యం కర్మాణ్యేవ విధాన్యపి బ్రహ్మానందగుతోఽప్యత్ర చిత్తే నావిషయీకృతః దృష్టానందాభిలాషం సన్నమండకతర్దమన్యలం కామప్రవిలయాయాత్రోఽధమః కర్మకాండగాః ప్రలీనకామో విజ్ఞానకాండే ధిక్రియతే ...మాన్ నేనకామసంప్రాప్త్యా తేనాన్యోఽబ్రశత్రైరపి తత్సేవాతో వివృ... గోషదర్శనాత్। నజాతు కామః కామానాముపభోగే ... ప్రకృష్టత్మేవ భూయ ఏవాభివర్ధతే। గుణస్యాద ... ద్వేషప్రేక్షేర్వాత్తేషు కామతః సర్వకర్మోపశాంత్యర్థమాత్మజ్ఞానం సమాశ్రయేత్॥

కామాశ్రితో విధిః కామం దోషవన్న విలాపయేత్। కామస్స్వప్రవర్తేత నాత్మజ్ఞానే కదాచన। ఉద్విజేతాధవాజ్ఞానాత్సర్వపుం భోగభుక్స్మ

రాత్। తథా చ రాగిగీతాయాం పఠ్యతే వచనం త్విదం। అపి బృందావనే శూన్యే సృగాలత్వం స ఇచ్ఛతి। న తు నిర్విషయం మోక్షం కదాచిదపి గౌతమ। వైరాజాంతం ఫలం భుక్త్వా ముచ్యేతేతి యదీర్యతే। క్రమముక్తౌ తత్తదాస్తు న తు సద్యోవిమోచనే। ద్వారం న నియతం ముక్తేః ప్రాజాపత్యం యదంభవేత్। న హ్యుపాధిషు తత్త్వస్య విశేషః కశ్చిదీక్ష్యతే। నాకాశస్య విశేషోఽస్తి కుంభద్రోణాద్యుపాధిషు। దూరాంతికాదిభిన్నేషు కల్పితాకల్పితేష్వపి। అతః ప్రజాపతౌ తత్త్వయాక్రీమో న విశేష్యతే। తర్కాదాగమతశ్చాపి తద్యోగ్యమితి హీదృశాత్। ప్రత్యబుధ్యత దేవానాం మధ్యే యో యస్స ఏవ తత్। అభవన్నాన్య ఇత్యాహ శ్రుతిరైక్యప్రవాదినీ। ఏకో దేవస్స్వభూతేష్వితి చాహాపరా శ్రుతిః। అతశ్చోపాధివైషమ్యాన్నాత్మతత్త్వం విశిష్యతే। సద్యో ముక్తిం వాంఛతో లోకో దోషదృష్ట్యా విముచ్యతే। కామోఽతః కర్మకాండస్య తాత్పర్యం నైవ తల్లయే। అన్యే తు మన్వతే కేచిద్గంభీరన్యాయవేదినః। భేదస్య విలయో వేదగమ్యతే కస్యచిత్క్వచిత్। దేహాత్మభావవిలయస్స్వర్గకామపదేఖిలః। దేహాద్భిన్నోఽధికారీ తత్ర స్వర్గభోగ్యవగమ్యతే। రాగాద్యర్థానాం ప్రవృత్తీనాం నిషేధేషు లయోఽంజసా। విధిష్వపి లయస్తాసాం కార్యాంతరనియోగతః। లోకేపి చానభిప్రేతాత్పథస్సాధోర్నివారణం। మార్గాంతరోపదేశాద్వా వేదేష్వేవం ప్రతీయతాం। ఏవం రాగాదిహేతూత్థప్రవృత్తిలయవత్తయా। ఆత్మజ్ఞానాధికారార్థా నిశ్శేషా విధయస్స్మృతాః। నైవం కింభేదవిలయో విధీనాం ఫలకాంక్షయా। తాత్పర్యాదాత్మబోధస్య హేతుత్వాద్వాత్ర కల్ప్యతే। నాద్యస్తావద్యతో శేషానకర్మవిధయః ఫలాత్। స్వవాక్యావగతాత్కించిదపేక్షంతే ఫలాంతరం। తాత్పర్యం చ విధీనాం స్యాత్తదర్థానుష్ఠాన ఏవ హి। అంతరేణ త్వనుష్ఠానం స్వర్గపశ్వాద్యసంభవాత్। శ్రుతేర్విలయతాత్పర్యే ఫలహానిస్తు కిం భవేత్। ఫలార్థా చేల్లయోఽనయోర్నోభయం వాక్యభేదతః। శ్రుతేపి స్వర్గతాత్పర్యే కల్పనా చేల్లయార్థతః। తన్న ప్రత్యక్షవచనాద్దేహాదిలయసిద్ధితః। సాక్షాద్యస్తి నిదృష్టేపి న హి హాస్త

పదానుమా । అస్థూలాదివచస్సాక్షాద్దేహాది ప్రతిషేధకృత్ । నాత్మబో
ధోఽపి భేదస్య లయాంభవతి కుత్రచిత్ । అలయేప్యుపపన్నత్వాల్లయే సుప్తావ
వీక్షణాత్ । గురుశాస్త్రాద్యవిలయే బోధోయముపపద్యతే । లయమాత్రేణ
చేద్బోధస్సుప్తౌ కేననివార్యతే । సర్పాభాసలయేపీయం రజ్జుస్తమసి నేక్ష్యతే
ప్రత్యుతాభాససర్పోఽయం లీయతే రజ్జువీక్షణాత్ । అథ ప్రపంచనాశేన నా
శ్యతే భేదకారణం । నైవం న కార్యనాశేన కారణం నశ్యతి క్వచిత్ । కారణం
కిమవిద్యాస్యాద్వస్తువాతత్వబోధతః । అవిద్యానాశనాత్తత్ర ప్రపంచ విల
యోఽఫలః । వాస్తవోఽయం ప్రపంచశ్చేత్స విలాప్యో న కేనచిత్ । అన్యథాస్వా
త్మతత్త్వస్య విలయః కేన వార్యతే । కించ కృత్స్నస్య విలయం కర్తుం శక్యోవజ
న్మభిః । భేదస్తు లీయతే స్వాపే స్వత ఏవ న శాస్త్రతః । కించ భావి న చోచ్ఛేద్యో భూ
తోఽప్యుపరతస్స్వతః । ప్రపంచో వర్తమానస్తు కార్యత్వాన్నశ్యతి స్వతః । కిం
చ భేదలయే నైవ సర్వానర్థప్రహాణతః । పురుషార్థస్య సంసిద్ధేర్విద్యా నై
ష్ఫల్యమాపతేత్ । అత ఐకాత్మ్యయాథాత్మ్యజ్ఞానాదజ్ఞానహానతః । సిద్ధే పుమ
ర్థే విలయకల్పనా నిష్ప్రయోజనా । ఇష్టసాధనతాబోధ్యా విధిభిస్సకృతైరపి ।
అనిష్టసాధనత్వం తు నిషేధైరితి హి స్థితిః । తస్మాత్కర్మలయే భేదలయే స్తో
పానవత్మని । సముచ్చయేన సంబంధో న యుక్తః । కాండయోర్ద్వయోః ।
పరిశేషాత్పరాప్రోక్తసాధ్యసాధనలక్షణః । సంబంధోఽత్రావగంతవ్యో జ్ఞా
నకర్మాఖ్యకాండయోః । కో విషయః కిం ఫలం కస్సంబంధ ఇతి ఏషాం త్రయా
ణాముత్తరముక్తం । అథ కోఽధికారవానిత్యస్య ఉత్తరముచ్యతే । అత్రేవం
చింత్యతే । కిం చికీర్షోరుపనిషద్యధికారః కిం వా జిజ్ఞాసోరితి । చికీర్షోరితి
తావత్ప్రాప్తం । కుతః వేదాంతానాం కర్మపరత్వాద్విమతా వేదాంతాః
కార్యపరాః వేదభాగత్వాత్కర్మకాండవత్ నను కర్మకాండస్యాపి ప్రమా
ణత్వాద్బోధకత్వమేవ న తు కారకత్వం కర్మకాండాభిజ్ఞానామపి కర్మసు ప్ర
వృత్త్యదర్శనాత్ । నాయం దోషః । నదీప్రవాహో వేగవత్ప్రబలవాయువచ్చ
చోదనాభావేపి మనుష్యం కర్తవ్యమితి బుద్ధ్యుత్పాదనేన రాజాజ్ఞాదివత్ప్ర

వర్తకత్వాదతఏవ భాష్యకారైః ప్రథమసూత్రేభిహితం। యాచోదనార్థ
ర్మస్యలక్షణం సాస్యవిషయోఽయం జానైవపురుషం బోధయతీతి బహూనా
మప్రవృత్తిస్తు శ్రద్ధాద్రవ్యరాహిత్యాది ప్రతిబంధవశాదుపపద్యతే। అతః
కర్మకాండవద్వేదాంతానామపి సిద్ధార్థే పర్యవసానాభావాచ్చికీర్షోరేవా
త్రాధికారః తస్మాచ్చిత్తనిరోధం ప్రతిపత్తిం ప్రసంఖ్యానం వా యః కర్తుమి
చ్ఛతి తస్యైవోపనిషద్యధికారః। నతుజిజ్ఞాసుత్వ ధర్మసూత్రేణేతి ప్రా
ప్తేభిధీయతే। వేదాంతానాం కార్యపరత్వం కుత ఇతి వక్తవ్యం కింసిద్ధార్థే
వ్యుత్పత్త్యభావాత్ కింవాసత్యామపి వ్యుత్పత్తౌ ప్రయోజనాభావాత్।
అహోస్విత్కార్యవ్యతిరిక్తస్యప్రమేయస్యాసంభవాత్ నాద్యః వృద్ధవ్యవ
హారే గామానయేత్యత్రయదాకార్యే వ్యుత్పత్తిస్తదాపుత్రస్తేజాత ఇత్యత్ర
సిద్ధేపివ్యుత్పత్తి దర్శనాదత్రచపూర్వాచార్యైః బహుభిః పరాక్రాంతం
నాపిద్వితీయః బ్రహ్మాత్మతత్త్వావిర్భావముపక్రమ్యకృతకృత్యత్వానందా
భివ్యక్తిపర్యంతాయాః ప్రయోజనపరంపరాయాః ప్రపంచితత్వాత్। నాపి
తృతీయఃచిదాత్మన స్తత్ప్రమేయత్వాదతఏవోక్తం నమేయాభావ శంకాస్తి
సర్వవ్యాపృతిసాక్షిణః చిదాత్మనోపలాపేతు జగదాంధ్యప్రసంగతః ఇతి।
నచకర్మకాండస్యాపి కృత్స్నస్యకార్యపరత్వమస్తి బ్రాహ్మణోనహంత
వ్య ఇత్యాదిషు నిషేధేషు అనుష్ఠేయస్యకార్యస్యాభావాదేవ అర్థవాదాదీ
నామపిదేవతా విగ్రహాదౌసిద్ధార్థేతాత్పర్యముదాహరణీయం। ఏతచ్చ
దేవతాధికరణే ప్రపంచితంతతో వేదాంతానాంకార్యపరత్వాభావాన్న
చికీర్షోరత్రాధికారః। ఇత్థంవేదాంతానాంకార్యపరత్వేనిరాకృతే సతిచి
త్తనిరోధవాదినః పునఃప్రత్యవతిష్ఠంతి చిదాత్మాన వేదాంతైర్బోధనీయః
తస్యాన్వయవ్యతిరేకసిద్ధత్వాత్ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిషు పరస్పరవ్యావృత్తే
షు చిదాత్మైకత్రానువృత్తోఽనుభూయతే। లోకేనువృత్తంవ్యావృత్తాద్భి
న్నమితి జాతివ్యక్త్యాదౌదృష్టం। అతోఽన్వయవ్యతిరేకాభ్యామేవచిదాత్మా
సిద్ధః। ఏతదేవాభిప్రేత్యవార్తికసారేఽభిహితం। మానాంతరేణతత్సిద్ధేర్నా

త్రవ్యా ప్రియుతేవచః । వాసనానాంనిరోధేతః పుమాన్ ప్రత్యాన్నియుజ్య
తే । అనిరోధేవాసనానామంత్యకాలేను వర్తనాత్ । భావిజన్మానివా
ర్యాణి స్యాదంత్య ప్రత్యయకారితం । యంయంవాపిస్మరన్ భావంత్యజత్యంతే
కళేబరం । తంతమేవేతికౌంతేయసదాతద్భావ భావితః । జాగ్రత్స్వప్న
సుషుప్త్యాఖ్యాయా అనాత్మార్థవాసనాః । రోధనీయాస్తాస్సర్వాభివ్యక్తా
భావిజన్మనః । అనాత్మప్రత్యయానంతరితస్వాత్మైక్యభావనా। కార్యాత్తయా
నిరుధ్యంతే వాసనాజన్మహేతవః । ఉపాసీతస్వమాత్మానమితిసాక్షాద్విధి
శ్రుతః । తస్యాంగభావసిద్ధ్యర్థం చిదాత్మానుంధ్యతేశ్రుతౌ । ఆత్మైకప్ర
త్యయోయావత్స్వభావాత్సంతతోభవేత్ । కుర్యాదుపాసనంతావత్
క్షీయంతేవాసనాస్తతః । అన్యత్రస్థాజాగ్రదాద్యాః కల్ప్యంతే క్షీణవాస
నే । విద్వద్వ్యయస్వదృష్ట్యాతు స్వాత్మనోన్యం నపశ్యతి । దేహంవినశ్వరమ
వస్థితముత్థితంవా సిద్ధోనపశ్యతియతోధ్యగమత్స్వరూపం। దైవాదుపేత
మథదైవవశాదపేతంవాసోయథా పరిహితం మదిరామదాంధః । తస్మాద
శేషవేదాంతావాసనానాంనిరోధనే । నియుంజ్యతేవాపురుషమాత్మోపాస
నమార్గతః । అథవామనసోరోధే ముముక్షుంసంనియుజ్యతే । తస్మిన్ని
రుద్ధే నిఖిలానిరుధ్యంతేహివాసనాః । తావన్మనోనిరోద్ధవ్యంయావద్ధృది
గతంక్షయం । ఇతిశ్రుతంమనోరోధం విదధాతివిముక్తయే । పాతంజలం
యోగశాస్త్రంమనోరోధేసమాపితం । ప్రవృత్తమనసోబంధో తన్నివృత్తౌ
తుముక్తతా । వాసనామాత్రహేతుత్వాదాత్మనోనర్థసంగతిః । అన్యో
పాయోస్తువామావా సరోధాదేవముక్తతా । స్వయంజ్యోతిస్స్వభావ
త్వాన్నిరుద్ధస్వాంతవాసనః । ప్రమాంతరానపేక్షోపి స్వయమాత్మాప్ర
కాశతే । ఏవంకార్యముఖేనైవజ్యోతిష్టోమాదివాక్యవత్। వేదాంతానాం
ప్రమాణత్వంనాక్షవద్వస్తుసిధ్యతే । ఇతివ్యాచక్షతేమందా నియోగాద్వైత
కరాగిణః। నైతత్సాధ్వభ్యధాయ్యత్ర నియోగస్యానవేక్షణాత్ । కామి
తార్థస్యసంసిద్ధేర్లౌకికాదేవమానతః । వైదికేననియోగేనకింకార్యం వద

బుద్ధిమత్। మనసో వాసనానాంచ భావే సత్యర్థః స్ఫురతి। తదభావే సుషు
ప్తాదా అనర్థో నైవవీక్ష్యతే। అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం నిరోధోనర్థ
వారణే। ఉపాయ ఇతివిజ్ఞాతః కిమపూర్వంవిధీయతే। ఉపాసనాచిత్తరో
ధావిధేయా పురితోత్వయా। తౌస్తాంతిద్వైతబోధస్య హేతుత్వేనాభ్యసై
మితౌ। లౌకికవ్యవహారేషు ప్రవృత్తాధీరుపాసనాత్। అంతర్ముఖాసతీసా
త్మవిచారక్షమతాం వ్రజేత్। శబ్దస్పర్శాదిరహితం ఆత్మానంస్థూలధీస్న
హి। ద్రష్టుంశక్నోతిసాక్ష్యర్థం ధీనిరోధో విధీయతాం। ఏషసర్వేషు
భూతేషు గూఢాత్మాన ప్రకాశతే। దృశ్యతేత్వగ్ర్యయాబుద్ధ్యా సూక్ష్మ
యేతి శ్రుతేర్వచః। బ్రహ్మాత్మబోధహేతుత్వం వాసనాధీనిరోధయోః।
మానాంతరానధిగతంతే నాస్తువిధిశేతయోః। జ్ఞానేధికారసిద్ధిస్స్యాదుపా
సాధీనిరోధతః। సిద్ధాధికారేపశ్చాత్తువేదాంతా ఆత్మబోధనాః। అతోత్ర
వాసనారోధే ధీరోధేవాచికీర్షయా। నవేదాంతేధికారస్స్యాదితిసంతుత
త్ర బుభుత్సయా। చిత్తతద్వాసనారోధతాత్పర్యేత్ర నిరాకృతే। ప్రతిపత్తి
విధౌ శాస్త్రతాత్పర్యంకేచిదూచిరే। ఆత్మాద్రష్టవ్య ఇత్యేవం ప్రతిపత్తివిధి
శ్రుతిః। కోసావాత్మేతిపీక్షాయాం సర్వమాత్మేతివర్ణ్యతే। సత్యజ్ఞానాది
వాక్యాని తత్త్వమస్యాదికాన్యపి। విధిశేషతయా బ్రహ్మ స్వాత్మత్వేనార్ప
యంతిహి। ఏవంవిధమిహేచ్ఛంతి విద్యయా గ్యపి సుధి। విధిరాగవశా
త్ప్రాప్తాప్రతీదమిహోచ్యతే। కిమేకాత్మ్యం విధేయం స్యాత్కిం వా
తద్దర్శనంవద। నాద్యోస్య స్వతస్సిద్ధత్వాత్పుంవ్యాపారానపేక్షణాత్। దర్శ
నంచ ప్రమాణేన జన్యతేనత్వనుష్ఠితేః। చక్షుషాదృశ్యతేరూపం నానుష్ఠి
త్యాకదాచన। సమన్వయస్య సూత్రేహి పూర్వాచార్యైరతిస్ఫుటం। నిరా
కృతోవిధిర్బోధే పుంవ్యాపారానివేశనాత్। తస్మాద్ద్రష్టవ్య ఇత్యేషా ప్ర
తిపత్తివిధిర్నహి। బహిర్ముఖత్వవ్యావృత్తివిధేయామాత్రతాధన।
ఆత్మబోధో వేదవాక్యజన్యోనతు విధింస్పృశేత్। కింత్వైంద్రియకవిజ్ఞానమివ
సిద్ధార్థనిష్ఠితం। ఏవంచసతివేదాంతా బ్రహ్మతత్త్వవబోధకం। ప్రబోధ

యంతివిధ్వస్తనిఖిలద్వైతమవ్యయం । ఐకాత్మ్యవస్తుయాథాత్మ్యప్రకాశన పటీయసః । వచసస్త్వతిరేకేణకింమానం తద్ధురంవహేత్ । శాబ్దజ్ఞానవిధావేవం వేదాంతేషుశాస్త్రకృతే । అపరేపండితం మన్యావిధ్యంతరమిహోచిరే । అస్త్యేవ్యనుభవోపాయః మననధ్యానలక్షణః । ఉపాయో విహితోస్త్యేవ ప్రతిపత్తివిధింవినా।ఉపాయాశ్శాంతిదాంత్యా ద్యాస్తేషు సత్స్వనిరంతరం । అవిక్షేపేణమననంధ్యానం వాసుకరంభవేత్ । అవాంతరమహావాక్యాభ్యాంసిద్ధావబోధకాత్ । శాస్త్రాద్బ్రహ్మాత్మతామాద్యా పురుషఃప్రతిపద్యతే । తత్త్వశాస్త్రాత్ప్రపన్నోపిపారోక్ష్యానవహానతః। తత్సాక్షాత్కరణాయైవప్రసంఖ్యానంవిధీయతే। ప్రవృత్తిహీనప్రసంఖ్యానంశబ్దయుక్త్యోరిదంత్విహ।మననధ్యానరూపత్వాత్సాక్షాత్కారయితుం క్షమం।శ్రవణంశాబ్దవిజ్ఞానే యథోపాయస్తథాద్వయం । అనుభూతౌమననంనిదిధ్యాసనమిత్యదః । తమేవధీరోవిజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాంకుర్వీత తత్త్వవిదత్యాదినాప్రసంఖ్యానం విధేయమనుభూతయే। ఏవమైకాత్మ్యతాత్పర్యాశాస్త్రేస్వేష్టేపియుక్తిభిః । కేచితాత్పర్యమపీచ్ఛంతి తదేతన్నైవ యుజ్యతే। కిమాత్మభానాయాభ్యాస పరోక్ష్యాయవాధవా । వ్యవధానాపనుత్త్యర్థం మానజన్యఫలాయవా। భానలోపస్యశంకాపనుత్త్యర్థం వోతముక్తయే।సర్వథాపిప్రయాసస్తైవిధ్యథోఽత్యంత నిష్ఫలః। ప్రమాత్రాదిత్రయంయస్మాత్సంవిన్మాత్రవపుస్స్మృతం । భాతిపూర్వమభాతంసత్తద్భానేకిమపేక్ష్యతే। అహంకారః ప్రమాతాస్యాద్ధీవృత్తిర్మానముచ్యతే। ఘటాదికంప్రమేయం స్యాచ్చిదాభాసాభాతి తత్రయం । పరోక్షమపిదేహాదియస్యభాసా పరోక్షవత్। విభాత్యాత్మైవతస్యస్యాదాపరోక్ష్యమహైతుకం। అజ్ఞానమపినిశ్శేషప్రమేయవ్యవధానకృత్। యేనావ్యవహితంభాతి తత్కేనవ్యవధీయతే। స్వమహిమ్న్యేవ యస్సిద్ధస్తత్రమోహంతి శాస్త్రధీః। కింతతోన్యత్ఫలంమానజన్యంయస్మిద్ధితోభవేత్। మాత్రాదిత్రయలోపేపి లోపసాక్షితయేష్యతే। యోసావలుప్తచైతన్యస్తల్లోపశ్శంక్యతేకథం । ఐకాత్మ్యస్యస్వతో

ముక్తేరజ్ఞానాన్తస్య బద్ధతా । జ్ఞానాదజ్ఞానహానౌ స్యాత్కిముపేక్ష్యం వి
ముక్తయే । పరోక్షత్వేన శాస్త్రేణ బుద్ధం నత్వనుభూయతే । ప్రసంఖ్యాన
మతోఽపేక్ష్యమితి చేద్యుజ్యతేనతత్ । మేయస్వభావాత్పారోక్ష్యం కింవా
శబ్దస్వభావతః । ఆద్యే కిం బ్రహ్మతా తత్ర పరోక్షా స్యాదుతాత్మతా । య
త్సాక్షాదపరోక్షం తత్ బ్రహ్మేతి బ్రహ్మణిశ్రుతౌ । ముఖ్యాపరోక్షముదితం
పారోక్ష్యం శంక్యతే కుతః । ఆత్మనస్తత్ర పారోక్ష్యం పూర్వమేవ నిరాకృతం
శబ్దస్త్వయముదాసీనః పరోక్షత్వాపరోక్షయోః । దేశాదిభిర్వ్యవహితం
పారోక్ష్యేణావబోధయేత్ । ఇతరత్త్వపరోక్ష్యేణ దశమస్త్వమసీతివత్ । దే
శాత్కాలద్వస్తుతో వా వ్యవధానమనాగపి । ఐకాత్మ్యవస్తునో నాస్తి త
త్ర పారోక్ష్యధీః కుతః । తమోమాత్రాన్తరాయత్వాద్వైకాత్మ్యైక్యస్య
వస్తునః । అసాధ్యసాధనే తస్మిన్ నాపేక్షా భావనాం ప్రతి । నను విజ్ఞాయకు
ర్వీత ప్రజ్ఞామిత్యనుశాసనాత్ । ఊర్ధ్వం చావృత్తిరితి చేత్తత్సత్యం నాస్తి
సంశయః । నైతావతావకాశోఽస్తి త్వన్మతస్యాత్ర కశ్చన నైవానుభూతిసిద్ధ్య
ర్థమిదం శ్రౌతానుశాసనం । విజ్ఞాయేత్యనుభూతిం తాం వాక్యజన్యామ
పేక్ష్యతు । విదధాతి తదైకాగ్ర్యం బహిశ్చిత్తనివృత్తయే । వక్ష్యతోపయో
గోత్రవాక్యశేషే వ్యవస్థితః । నానుధ్యాయాద్బహూన్ శబ్దాన్ వాచో వి
గ్లాపనం హి తత్ । కిం బహూక్త్యాత్ర వేదాంతబోధమాత్రాపసాయినః
బుభుత్సోరధికారో తచ్చికీర్షోస్తు కస్యచిత్ । ఇత్థముపనిషదో విషయప్ర
యోజన సంబంధాధికారిణో నిరూపితాః అధికారిణప్రమితిజనకో వేద ఇతి
న్యాయేన ఇయముపనిషద్బుభుత్సోర్బ్రహ్మాత్మతత్త్వప్రమితిం జనయతి । న
చోపనిషదం ప్రామాణ్యం విపదితవ్యం । తత్ప్రామాణ్యస్య స్వతస్త్వాదంగీకా
రాదప్రామాణ్యకారణాభావాచ్చ కిం బోధకత్వాదప్రామాణ్యం ఉత బా
ధితత్వాదథవానువాదకత్వాద్వా నాద్యః సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేత్యా
ద్యవాంతరవాక్యానామయమాత్మా బ్రహ్మేత్యాదిమహావాక్యానాంచ శ్ర
వణమాత్రేణ బోధోపలంభాత్ । నన్వాత్మా బ్రహ్మేతి పదయోరర్థా

లౌకికాః లౌకికో వా నాద్యః వేదస్యానువాదకత్వప్రసంగాత్ ద్వితీయోఽసం
బంధగ్రహణాసంభవాత్। అబోధకత్వం అథోచ్యేత యద్యోగ్యేతరపదా
ర్థయో లౌకికత్వేన సంబంధగ్రహణం వాక్యార్థస్యాలౌకికత్వాభావా
దనువాదకత్వమేతి దేవాభిప్రేత్య ధర్మమీమాంసాయాం నిర్ణీతం।
లోకావగతసామర్థ్యశ్శబ్దో వేదేఽపి బోధక ఇతి తదసత్ వాక్యార్థస్య దుర్ని
రూపత్వాత్ కిం సంసర్గో వా వాక్యార్థః కిం వా విశిష్టః ఉతాఖండైకరసః। త
త్రాభిహితాన్వయవాదినో భాట్టాః పదైరభిహితానాం పదార్థానాం సం
సర్గం వాక్యార్థమాహుః। అన్వితాభిధానవాదినస్తు ప్రాభాకరాః యోగ్యే
తరవిశిష్టనియోగం వాక్యార్థమాహుః। ఏవమత్రాపి ఆత్మబ్రహ్మణో
స్సంసర్గస్యాత్మవిశిష్టబ్రహ్మణో వా వాక్యార్థత్వేఽపసిద్ధాంతస్తవ ప్రసజ్య
తే। త్వదభిమతస్యాఖండైకరసార్థస్యాసిద్ధేస్తర్హి అఖండైకరసో వాక్యా
ర్థో నాస్తీతి చేన్న దృష్టాంతాభావాత్ కథంచిత్సత్త్వేఽపి దృష్టాంతే హానోపా
దానరాహిత్యేన పురుషార్థాభావాత్। కించాఖండైకరసత్వసిద్ధ్యర్థం జగ
తో మిథ్యాత్వే సిద్ధే సతి వేదస్యాపి మిథ్యాత్వాదప్రామాణ్యం స్యాదత్రోచ్య
తే। త్వదీయానూద్యత్వేన పరమతమనువదితుమఖండైకరసం వస్త్వితి య
ద్వాక్యం ప్రయుజ్యతే తస్యైవ వాక్యస్య దృష్టాంతత్వమభ్యుపేయం। నహ్యత్ర
త్ర సంసర్గస్య వా విశిష్టస్య వా వాక్యార్థత్వం తథా చ సతి తస్యానూద్య
త్వప్రసంగాన్న ఖలు తదుభయం త్వయానూద్యతే స్వమతత్వేనాస్వీకారా
త్ తస్మాదనువాదకమఖండైకరసం వస్త్వితి వాక్యమేకో దృష్టాంతః। పూర్వా
చార్యా అపి వర్ణయంతి। సత్యజ్ఞానాదివాక్యమఖండార్థనిష్ఠం వాక్యత్వా
త్ప్రకృష్టప్రకాశశ్చంద్ర ఇతి వాక్యవత్। ప్రకృష్టశబ్దేన హి తత్ర ప్రకాశస్యావ్యా
వృత్తిః ప్రకాశశబ్దేన మేఘాదివ్యావృత్తిస్తతో బుభుత్సితశ్చంద్రః ప్రాతిప
దికార్థమాత్రమఖండమనేన బోధ్యతే। తథా తత్త్వమస్యాది మహావా
క్యమఖండార్థనిష్ఠమకార్యకారణద్రవ్యనిష్ఠత్వే సతి సమానాధికరణత్వా
త్ సోఽయం దేవదత్త ఇతి వాక్యవత్ పరస్పరవిరుద్ధాభ్యాం తదేతద్దేశకాలా

భ్యాముపలక్షితదేవదత్తస్యైక్యస్య ప్రతిపాద్యత్వాద ఖండార్థత్వా
వార్త్తికసారేప్యఖండార్థత్వం వాక్యస్యదర్శితం। ప్రసిద్ధాత్మన్యాత్మ శబ్దప్ర
యోగాత్సహి లౌకికః। బ్రహ్మార్థోపి మహత్త్వేన ప్రసిద్ధో వ్యవహా
రతః। ఏవంపదద్వయార్థేజ్ఞాతే పదార్థౌలోకమానతః। వాక్యార్థో
తీంద్రియోవేదవాక్యైకేన నివార్యతే। అపూర్వదేవతాస్వర్గా పదా
ర్థాలోకమానతః। వ్యుత్పత్త్యాలౌకికోప్యర్థో వాక్యాద్బుద్ధస్త్వయా
యథా। యథార్థవాదాదివశాత్స్వర్గాద్యర్థోవగమ్యతే। తథాహాంతర
వాక్యైనబ్రహ్మార్థోవ్యవగమ్యతాం। అప్రసిద్ధపదార్థోపిప్రసిద్ధార్థపదై
స్సహ। సమభివ్యాహృతైర్బోద్ధుంశక్యోమధుకరాదివత్।అతోలోకాను
సారిణ్యావ్యుత్పత్త్యార్థోవ్యలౌకికః। ధర్మబ్రహ్మాత్మకస్సిద్ధ్యేత్తత్రకస్మా
దమానతా। అన్యత్రవాత్రవాక్యార్థోనైవసంసృష్టలక్షణః। విశిష్టలక్షణో
వాస్యాత్కింత్వఖండైకలక్షణః। బ్రహ్మణోనాత్మతారూపమబ్రహ్మత్వం
తథాత్మనః। అజ్ఞానజంద్వయంద్వాభ్యాంపదాభ్యాంవినివార్యతే। నహ్య
న్యాత్మనోబ్రహ్మతాచాత్మాబ్రహ్మణోన్యతః। తాదాత్మ్యమనయో
స్తస్మాన్నీలోత్పలవిశేషణం। నీలత్వముత్పలత్వంచహ్యన్యోన్య వ్యభిచారి
ణి। ఆత్మబ్రహ్మత్వయోర్నాస్తి వ్యభిచారోమనాగపి। ప్రత్యక్త్వమా
త్మతా తద్వద్బ్రహ్మత్వంచాద్వితీయతా। ద్వాప్రత్యక్చానసంభావ్యాత
తైర్వికస్యపరాక్త్వతః। అతఃప్రత్యక్త్వమేవైతదద్వయత్వం నచేతరత్
తథాప్యవిద్యావిభ్రాంతివ్యావృత్త్యర్థం పదద్వయం। ఆత్మాపిసదిదం
బ్రహ్మమోహాత్పారోక్ష్యదూషితం। బ్రహ్మాపిసతథైవాత్మా సద్వితీయ
తయేక్ష్యతే। ఆత్మాబ్రహ్మేతిచారోక్త్యా సద్వితీయత్వబాధనాత్। అఖండై
కనిష్ఠితంశాస్త్రం పురుషార్థేసమీహితే। హేనోపాదానరాహిత్యేప్యపురుషా
ర్థోభవేన్నహి। ఇష్టప్రాప్తిరనిష్టార్థనివృత్తిశ్చేహసంభవాత్। త్వం
బ్రహ్మేతిశ్రుతివాక్యే సిద్ధ్యత్యేవాప్రయత్నతః। అశేషానర్థవిచ్ఛేదో బ్ర
హ్మానందోప్యనుత్తమః। పురుషార్థోపవృత్తత్వాదద్వైతార్యప్ర

మాణతా। తద్బాధకాస్మిన్విశేషాద్వాపూర్వార్థాతిశయత్వతః । నచైకాత్మ్యస్య వాక్యస్య మిథ్యాత్వమిహచోద్యతాం । కదా వేదస్య మిథ్యాత్వం భవతా జ్ఞాయతే వద। ఐకాత్మ్యప్రతిపత్తేః ప్రాక్తన్మిథ్యాత్వానవబోధనాత్ । పుమర్థస్య సమాప్తత్వాదూర్ధ్వం వేదనకింతవ। అజ్ఞాతమపి మిథ్యాత్వం ప్రాగస్త్యేవేతి చేచ్ఛృణు। మానసత్యత్వమిథ్యాత్వేన మాత్వా మాత్వకారణే సత్యేనాప్యనుపాయేన ఘటేనాగ్నిర్నమీయతే । అసత్యేనాప్యుపాయేన ప్రతిబింబేన బింబధీః। తస్మాదర్థావబోధిత్వాద్దుష్టకారణవర్జనాత్। అబాధాచ్చ ప్రమాణత్వం వస్తు స్యాదక్షాదివచ్ఛ్రుతేః । నను భేదశ్రుతైర్వాక్యైర్విధాయకనిషేధకైః। అక్షాదిభ్యశ్చ నైకాత్మ్యం బాధితత్వాత్ప్రమాయుతం। నచానైకాత్మ్యం బాధితత్వాత్ప్రమాయుతం । నచానైకాత్మ్యశాస్త్రస్య తైర్వికల్పసముచ్చయౌ । యతఏతావసంభావ్యౌ క్రియాయామివ వస్తుని। వ్రీహిభిర్వా యవైర్వేతి యథా యాగే వికల్ప్యతే। నైకమేవమనేకం వేత్యేతద్వస్తు వికల్ప్యతే । సముచ్చితౌ యథా దర్శపూర్ణమాసౌ తథా నతు। భిన్నాభిన్నాత్మనా వస్తు సముచ్చేతుమిహార్హసి। అత ఐకాత్మ్యమానస్య భేదమానస్య వాద్వయోః । ఏకస్య బాధనం ప్రాప్తా వైక్యధీర్బాధ్యతేన్యయా। నేహ నానేతి శబ్దానాం నిషేధో నాన్యబాధకః । వర్ణాదిగ్రహణోపాయ ప్రత్యక్షాద్యుపజీవనాత్ । వర్ణాన్గృహీతుమధ్యస్య వ్యుత్పత్త్యై చోపజీవతి। శ్రుతిరక్షానుమానేద్వే ప్రబలత్వం తయోస్తతః। నిషేధవిధ్యోర్యత్తచ్ఛాస్త్రం చిత్తస్యవ్యుపకారితత్। ఐక్యశాస్త్రేఽనోపజీవ్యం ప్రబలం తే సతస్మృతం। తత్తు భేదాశ్రమేణైవ విధత్తే చ నిషేధతి । తస్మాదభేదశాస్త్రస్య బాధోఽస్తు ద్వైతశాస్త్రతః । ఔపచారికమైకాత్మ్యశాస్త్రం కర్త్రాదిస్మిన్సంస్తవాత్ । సావకాశం భవేద్యద్వాజపార్థముపజీవ్యతే । భేదసాధకమక్షాది భేదాదన్యత్ర కుత్రవా । సావకాశం తతస్తస్య బాధో నైకాత్మ్యశాస్త్రతః। ఐకాత్మ్యబోధకత్వేపి వేదాంతా బాధితత్వతః । అప్రామాణ్యం భజంతీతి పూర్వపక్షో వ్యవస్థితః। ఉచ్యతే లోకతస్సిద్ధం భేదమాశ్రిత్య చోదనా। ప్రవృ

త్త్వాత్పురుషార్థాయనతుభేదావబుద్ధయే। ఆశ్రయోఃప్రత్యయోర్భేదో మాయి
కోస్తానవాస్తవః। నేహనానాస్తీతిశాస్త్రోక్త్యావాస్తవఃప్రతిషిధ్యతే। అగమో
మాయికంభేదం ననిషేధతికింత్వమం। మాయికో భేదఇత్యేవం ప్రత్యుతప్రి
తిపాదయేత్ । మాయామాత్రమిదంద్వైతం అద్వైతంపరమార్థతః। ఇతి
మాండూక్యశాఖాయాం శ్రుతివాక్యమధీయ్యతే। ప్రత్యక్షాదిభిరప్యత్రభేదో
భాత్యేషమాయికః । ఉపజీవ్యస్యఏవాతోనోప జీవ్యవిరోధితా। వాస్తవె
శుక్తిశకలె మాయికంరజతంయథా । భాసతె తద్వదేవేదం అద్వైతెభెద
భాసనం। వాస్తవెబ్రాహ్మణేస్వప్నేమాయికీ శూద్రతాయథా। నవిరుద్ధా
తథాభేదో నాద్వైతేనవిరుధ్యతె। ప్రత్యక్షాదిప్రమాణానాంప్రామాణ్యం
వ్యావహారికం। ఆశ్రిత్యాయంప్రపంచస్యాదర్శీకోపి ప్రమాణవాన్। అద్వై
తాగమవాక్యంతు తత్త్వవేదనలక్షణం।ప్రమాణభావంభజతె। నాతోన్యో
న్యవిరోధితా । నాయంశబ్దఃకుతోయస్మాద్రూపంపశ్యామిచక్షుషా । ఇతి
యద్వత్తథైవాయాం విరోధోక్షజవాక్యయోః। విభిన్నవిషయత్వేనవిరోధా
సంభవేసతి। అబాధితత్వాదైకాత్మ్యంప్రామాణికమితిస్థితం । ననువేదాం
తసిద్ధాంతజ్ఞాఃజానంతోపివాదినః। లౌకికాశ్చస్వమాత్మానం జానంతిస్వస్వ
మానతః । మానప్రత్యక్షమన్యద్వాయద్యోగ్యం తచ్ఛవేత్తతః। జ్ఞాతాత్మ
కథనాదత్ర వేదాంతాఅనువాదినః । నైవాత్మనోన్యద్వస్త్వైతైర్వేదాం
తైః ప్రతిపాద్యతే । యేనాపూర్వార్థలాభేన తేషామననువాదతా। ఉ
చ్యతేమాంతగాత్సిద్ధః కిందేహాత్మాతథేతరః । నాద్యస్యా దనువాదిత్వం
దేహాత్మానానుకీర్తనాత్ । నవేదాంతఃక్వచిద్దేహ ఆత్మేతి ప్రతిపాదయే
త్ । యఃకోశోన్నమయః ప్రోక్తస్తత్రాస్త్యేవానువాదితా। దేహాంతరో
పికింకర్తా బ్రహ్మవాభయథాపిచ । తయోర్జ్ఞానాంతరాబోధాదాశంక్యా
నానువాదతా। వాదినోలౌకికావాత్రభవిష్యద్దేహభోగినం । కర్త్రాత్మానం
నజానంతి వేదాంతవచసావినా। దేహాంతరాభిసంబంధాభావిత్వాన్నాక్ష
గోచరః । లింగసాదృశ్యవిరహాత్ నానుమానోపమాతథా । భావరూపా

త్మబోధాయనాభావోఽపి ప్రవర్తతే। అర్థాపత్తిర్న సంభావ్యా దృష్టకల్పన
వర్జనాత్। అన్యథానుపపన్నోఽపి శ్రుతస్వర్గో న కల్పకః। శ్రుతార్థాప
త్తితోఽస్యత్ర శ్రుతిరేవ బలీయసీ। యోనిమన్యే ప్రపద్యంతే శరీరత్వాయ దేహి
నః। ఇతి వేదాంతవచసా భవిష్యద్దేహయోగధీః। భవిష్యద్దేహసంబంధివా
క్యాదాత్మా న చేన్మతః। చార్వాకవన్న కుర్యాదదృష్టార్థాః క్రియాస్సుధీః।
యోగిప్రత్యక్షతో భావి సంబంధోఽజ్ఞాయతే యది। తథాపి యోగితా శ్రౌ
తానుష్ఠానాదేవ నాన్యథా। యోగిభిర్వ్యవధానాద్వా సాక్షాద్వా శ్రుతిరే
వహి। కర్త్రాత్మని ప్రమాణం స్యాత్స్వర్గాదిఫలభోక్తరి। బ్రహ్మాత్మన్యస్య
హం బుద్ధిర్న మానం స్యాత్కథంచన। ప్రత్యుతాహంబుద్ధిరేవ సిద్ధ్యత్యా
త్మానుభూతితః। శాస్త్రైకవేద్యతాప్యుక్తా విషయత్వారూపణాత్। తస్మా
దనువాదిత్వాత్సిద్ధా వేదాంతమానతా। ప్రమాణం మేయసాకాంక్షం మే
యతా కస్య యుజ్యతే। ఇత్యాకాంక్షానివృత్త్యర్థం మేయవస్తు నిరూప్య
తే। అవిజ్ఞాతః ప్రమాణస్య విషయో వాదినాం మతః। సోఽజ్ఞాతార్థః ప్రమా
ణాత్ప్రాక్సిద్ధ్యేద్వ్యాప్యనుభూతితః। న తావన్మానతస్సిద్ధిర్మానాత్పూర్వాను
పేక్షణాత్। సిద్ధమజ్ఞాతముద్దిశ్య జ్ఞప్త్యై మానం ప్రవర్తతే। అజ్ఞాతత్వం న
సిద్ధం చేన్మానాత్తత్తేన సిద్ధ్యతి। ఇతి చేన్నిత్యచైతన్యానుభవేనానుభూయతే।
మానప్రవృత్తితః పూర్వం అజ్ఞాతత్వం యథాతథా। జ్ఞాతత్వం నవ్యవృత్తిగత
చైతన్యేనానుభూయతే। ప్రవృత్తం విషయే మానం బోధయేద్విషయాకృతిం।
జ్ఞాతతాజ్ఞాతతే భాతో న తే వావిషయత్వతః। రూపార్థం సంప్రవృత్తేన
నేత్రేణ రసగంధయోః। అగృహీతిర్యథా తద్వజ్జ్ఞాతాజ్ఞాతత్వయోర్భవేత్।
నేత్రాగృహీతయోరన్యద్గ్రాహకం స్యాద్యదా తథా। జ్ఞాతతాజ్ఞాతతాం గ్రా
హ్యా అమేయా అపి తే చితా। అజ్ఞానవ్యాప్తమజ్ఞాతం జ్ఞాతం జ్ఞానేన భాసి
తం। తచ్చోభయం సాక్షిభాస్యం ఆహుర్వేదాంతపారగాః। సర్వం వస్తు జ్ఞా
తతయా వాజ్ఞాతత్వేన వా సదా। సాక్షిచైతన్యవిషయ ఇతి శాస్త్రేషు డిండి
మః। చిత్త్రైవాజ్ఞాతతా సిద్ధా జ్ఞాతో యస్య జాయతే। సర్వైర్వాస్తైరత

శ్చింత్యం కస్యాజ్ఞాతత్వమీక్ష్యతాం । చేతనోఽచేతనో వాయమజ్ఞాతో యువ్యచే
తనః । తస్మాజ్ఞాతార్థకార్యస్య జడస్యాజ్ఞాతతా కుతః । అజ్ఞాతరజ్జుకార్య
స్య సర్పస్యాజ్ఞాతతా నహి। అజ్ఞాతబ్రహ్మకార్యస్య జడస్యాజ్ఞాతతా కుతః।
రజ్జుసర్పం న జానామి బోద్ధుమిచ్ఛామి మానతః। ఇతి స్యాదవహృతి ప్రాజ్ఞానాం
గీః కుర్వంతి కేచిచ । కించాజ్ఞాతస్య శో లభ్యం తిరోధానం సచేతరత్ । స్వయ
మేవ తిరోభూతే జడే కాన్యా తిరోహితిః । అవిద్యావస్వరూపే తు చేతనస్య
న నిర్మితాత్ । తిరోధానాద్విశేషోస్తు శుభ్రవస్త్రే మషీ యథా । చంద్రం
మలినయేద్రాహుర్నీలమేఘం న తుక్వచిత్ । ఏవం చేతనమజ్ఞాతం జడం
త్వజ్ఞానదేహకం। కార్యకారణరూపత్వాత్ నిఖిలం జడమిత్యతాం । తేనస
ర్వేణ చిద్రూపస్వప్రకాశస్తిరోహితః । తిరోహితేనోభయతః తత్ భాసతే
చంద్రరాహువత్। లేపః ప్రకాశనాశో వా నాస్తి చంద్రవదేవహి । రాహు
గ్రస్తత్వమిందావేదస్మద్దృష్ట్యైవ భాసతే । అజ్ఞాతత్వం చిత స్తద్వదస్మ
ద్దృష్ట్యైవ భాసతే । తతోఽనుభవ ఏవైకో విషయోఽజ్ఞాతలక్షణః। అతో వి
నాం స్వతస్సిద్ధో యత్ర తేషాం ప్రమాణతా। అనుభూతగ్రహాయైవ ప్రవృత్తా
న్యపి దృష్టయా। సామగ్ర్యాఖిలమానాని గృహ్ణంతి జడసంయుతాం । శుక్తి
కాగ్రహణాయైవ ప్రవృత్తమపి లోచనం । గృహ్ణాతి రజితోపేతం శుక్త్యం
శం దోషయోగతః । వేదాంతేతరసామగ్రీ దుష్టా పాశుపతాదికా। తజ్జా
ధీరత్ర గృహ్ణాతి స్ఫూర్తి రూపాదిసంయుతాం। ఏవం చ సతి విభ్రాంతః కల్పి
తే రజితే తథియం। ప్రమాణమనుమేయద్వద్రూపాదావనుజస్తథా । ధర్మి
ణ్యభ్రాంతమఖిలం జ్ఞానమిచ్ఛంతి వాదినః । సర్వధర్మిణి సద్రూపే ప్రమా ధీ
వృత్తయోఽఖిలాః । విపర్యయప్రకారే తు వదంతి రజతాదికే । తథా రూపా
దికే బుద్ధిస్స్యాద్విపర్యయరూపిణీ । ఏవం న్యాయేన సంసిద్ధా ప్రమాణానాం
ప్రమాణతా। బ్రహ్మణ్యేవ తథా ప్యజ్ఞా రూపాదావేవ తాం విదుః । ధర్మిణ్యే
వ ప్రమాణం స దపమానం విమూఢధీః । రజితగ్రాహకం మానమితి విద్యా
ద్యథా తథా। బ్రహ్మగ్రాహ్యమానత్వమితి న్యాయవిదాం మతం । రూపాదా

వేవలతన్మాత్రత్వమితి మహాధనీయో జగుః । కించ బహూనాం క్వాప్యప్రమేయస్యాజ్ఞా
తత్వేన చేతనం । సర్వేషామపి మానానామజ్ఞాతత్వాభిమానినాం । వేదాం
తానాం విశేషేణ సిద్ధ్యేషామజ్ఞాతఘాతినాం । అజ్ఞాతశ్చేతనో మేయోఽజ్ఞా
తోఽన్యః స్వీకృతశ్చ న । కించానందావాప్తిరూపస్య పురుషార్థస్య హేతవః । వే
దాంతాస్తేన తత్రాయమసంగాత్మా పరః ప్రమాణ । ఉక్తమత్రోపనిష
దో విషయాదిచతుష్టయం । ప్రామాణ్యమపి తన్మేయమథ వ్యాఖ్యా ప్రవర్తతే ॥
సేయం తైత్తిరీయోపనిషత్ త్రిధా । సాంహితీ । వారుణీ । యాజ్ఞికీ చేతి
తత్ర ప్రథమప్రపాఠకే సంహితాధ్యానస్య ఉక్తత్వాత్తద్రూపోపనిషత్సాం
హితీ । ద్వితీయతృతీయయోః ప్రపాఠకయోర్బ్రహ్మవిద్యాభిహితా ।
తస్యాస్సంప్రదాయప్రవర్తకో వరుణస్తస్మాత్తదుభయరూపోపనిషద్వా
రుణీ । చతుర్థప్రపాఠకే యజ్ఞోపయుక్తా అపి మంత్రాస్తత్ర తత్రామ్నాతా
స్తతస్తద్రూపోపనిషద్యాజ్ఞికీ తాసాం తిసృణాం మధ్యే వారుణీ ముఖ్యా త
స్యాః పరమపురుషార్థస్య బ్రహ్మప్రాప్తిః ఫలస్య సాక్షాదేవ సాధనభూతా
యా విద్యాయాః ప్రతిపాదకత్వాదేవం తర్హి సైవ ప్రథమం ప్ర
థమం పఠితవ్యేతి చేన్న తస్యా అధికారసిద్ధ్యే సాంహిత్యాః పఠితత్వాద్య
ద్యపి వివిదిషోర్విద్యాయామధికారః । వివిదిషాపి యజ్ఞేన దానేనేతి కర్మ
భిరేవ ఉత్పాదితా । తథాపి న కర్మభిశ్చిత్తైకాగ్ర్యముత్పద్యతే ప్రత్యుత ప్ర
వృత్తిబాహుళ్యాద్విక్షేపహాస ఏవ భూయసీ భవతి ఐకాగ్ర్యస్య సాక్షా
త్కారహేతుత్వం కఠా ఆమనంతి । దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మ
యా సూక్ష్మదర్శిభిః । ఇతి । ఐకాగ్ర్యం చ ధ్యానాభ్యాసేన జన్యతే । అత ఏవ
పతంజలిర్యోగస్వరూపం తత్సాధనం చ సూత్రయామాస । యోగశ్చిత్తవృ
త్తినిరోధః । అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధ ఇతి । తతో ధ్యానాభ్యాసా
య సాంహిత్యాః ప్రథమభావిత్వం యుక్తం । శ్రేయాంసి బహువిఘ్నానీతి
లౌకికన్యాయాద్విశేషతో బ్రహ్మవిద్యాయాం దేవకృత విఘ్నబాహుళ్య
సంభవాచ్చ ఆదౌ విఘ్నపరిహారాయ యతితవ్యం దైవికవిఘ్నసంభావ

నాచ బృహదారణ్యకేవగమ్యతే । అథయోన్యాం దేవతాముపాస్తేన్యోసా
వన్యోహమస్మీతినసవేద యథాపశురేవం సదేవానాం యథాహవై బహ
వః పశవో మనుష్యం భుంజ్యురేవమేకైకం పురుషో దేవాన్ భునక్త్యేకస్మి
న్నేవపశావాదీయమానే ప్రియంభవతి కిముబహుషుతస్మాదేషాంతన్న
ప్రియం యదేతన్మనుష్యావిద్యురితి। అయమర్థః ద్వావిహపురుషౌ బ్రహ్మ
విత్కస్మింశ్చ తత్రబ్రహ్మవిదస్సర్వభావాపత్తిశ్శ్రూయతే। పూర్వవాక్యేషు స
మామ్నాతం యఏవంవేదాహం బ్రహ్మాస్మీతిస ఇదగ్ం సర్వం భవతీతి విదిత
బ్రహ్మతత్త్వస్య సర్వభావాపత్తిం ఘ్నంయ దేవా అపినసమర్థాః యస్మా
దయం బ్రహ్మవిదేషాం దేవానామాత్మాభవతీతి ఏతత్పితర్వామ్నాతం।
తస్యహనదేవాశ్చనాభూత్యా ఈశత ఆత్మాహ్యేషాగ్ం సభవతీతి । ఇత్థం
బ్రహ్మవిదః పరమపురుషార్థమామ్నాయ విద్యారహితస్యతదభావందర్శ
యితు మథయోన్యామిత్యాదివాక్యమామ్నాతం । అథ బ్రహ్మవిద్యామహి
మోక్త్యనంతర మవిద్యామహిమావర్ణ్యతే । యఃపుమాన్ స్వాతిరిక్తాం
దేవతాముపాస్తే సేవతే అథయోన్యామిత్యాదిశ్రుత్యర్థః । అసావుపాస్యా
దేవతాన్యా అహంచోపాసకోదేవాదన్యోస్మీతి సోయముపాసకో
భేదదర్శీ సన్ స్వస్యబ్రహ్మత్వలక్షణం మహిమానం నజానాతి యథాపశు
ర్గవాదిరూపః పశుః స్వస్యశక్త్యాధిక్యమజ్ఞాత్వా స్వల్పశక్తీనామపి మనుష్యా
ణాం అధీనోభవతి ఏవమజ్ఞానీస ఉపాసకో దేవానామధీనోభవతి య
థాధేన్వజాశ్వబలీవర్ద మహిషాదయో బహవః పశవః క్షీరప్రదానవాహ
నాదినాస్వోచితవ్యాపారేణైకైకం మనుష్యం పాలయంతి ఏవమజ్ఞానిపురు
షః ఏకఏవాగ్నీంద్రసూర్యాదీన్ దేవాన్ హవిః ప్రదానాదినా పాలయంతి
తస్మాదేకైకః పురుషో దేవానాం సర్వపశుస్థానీయః । యథాబహుపశుస్వా
మినః పురుషస్యైకైకస్మిన్నేవపశౌ చోరవ్యాఘ్రాదిభిరపహ్రియమాణేసతి
మహదప్రియంభవతి తత్రబహుష్వపహృతేషు కిమువక్తవ్యం తస్మాన్మను
ష్యా ఏతద్బ్రహ్మాత్మతత్త్వం విదురితి యదేతదస్తితదేషాం దేవానామత్యంత
మప్రియమితి ఏతస్యచాప్రియత్వస్య పశుషువ్యక్తత్వాద్బ్రహ్మవిద్యాయాం

దేవకృతో విఘ్నస్సంభావ్యతే । అయమర్థో వార్తికసారే దర్శితః । స్వస్వ
తత్త్వమవిజ్ఞాయ యాగదానాదికర్మభిః । స్వతోఽన్యాం దేవతాం పాతిహ్య న
ద్వాక్షనణిజం యథా। అపి భూరిపశోః పుంస ఏకస్మిన్నపి తస్కరైః । హ్రియ
మాణే పశౌ దుఃఖం కిము సర్వాపహారతః । సర్వస్వతుల్యే స్వపశౌ బ్రహ్మధీ
పరిమోషిణే । హ్రియమాణే మహద్దుఃఖం స్యాత్సర్వేషాం దివౌకసాం । త
స్మాదేషామప్రియం తత్త్వమనుష్యా విజానతే । బ్రహ్మాత్మత్వమతో దేవాః
ప్రతిబధ్నంతి వేదనం। ప్రమాదినో బహిశ్చిత్తాః పిశునాః కలహోత్సుకాః
సన్న్యాసినోఽపి దృశ్యంతే దేవసందూషితాశయాః ఇతి యథా దేవాః ప్రతిబంధ
కాః తద్వన్మనుష్యా అపి బ్రహ్మవిద్యాయాం ప్రతిబంధకాః। ఏతదపి బృహ
దారణ్యక ఏవ అర్థాత్ అయం వా ఆత్మా సర్వేషాం భూతానాం లోక ఇత్యా
దినాభిహితం। తదర్థోఽప్యేవం సంగృహీతః । వర్ణాశ్రమాభిమానీ సన్నత
త్త్వజ్ఞః పరాఙ్ముఖః । దేవాదీనామాశ్రయస్స్యాత్సర్వేషామాపిపీలికం।
దేవానాం యాగహోమాభ్యాం మునీనాం వేదపాఠతః । పిత్రూణాం శ్రాద్ధ
తో నృణాం వస్త్రాన్నగృహదానతః। పశూనాం తృణనీరాభ్యాం ఉచ్ఛిష్టక
ణదానతః। శ్వాఖుకీటిభముఖ్యానామేవం సర్వాశ్రయో గృహీ। కర్మణానా
జితో యస్మాన్న కశ్చిదుపకారకృత్ । గృహీ దేవాదిభిస్తస్మాదాజీతో
భూత్స్వకర్మభిః। స్వస్వకర్మార్జితత్వేన దేవాద్యాః స్వస్వదేహవత్। అవినా
శమిచ్ఛంతి గృహిణస్స్వోపకారిణః। తత్త్వంబుధ్వానుష్ఠానం నాశోఽయం
గృహిణో మహత్ । ఏష దేవాదిభిస్సర్వైర్వ్యాధిః శక్యశ్చికిత్సితుం। కర్మణా
షా [illegible] రోగాలస్యాదినా తు యత్ । నాసావాత్యంతికో నాశః యత్న
[illegible] రిష్యతి । మానుషాస్సర్వస్వహానో బ్రహ్మయాథాత్మ్యవిద్య
యా। ఇ[illegible]వాదమోఽపి ద్యాం ప్రతిబధ్నంతి యత్నతః ఇతి।ఏతదేవాభిప్రేత్య
[illegible] శ్రవణాయాపి బహుభిర్యో న లభ్యః శృణ్వంతోఽపి బహ
వో యన్న విద్యురితి విఘ్నబాహుళ్యాదితి శేషః భగవతాప్యేతదేవోక్తం।

మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే। యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చి న్మాం వేత్తి తత్త్వత ఇతి దేవం పరమపురుషార్థస్య విఘ్నబాహుళ్యసంభవా త్ తచ్ఛాంత్యే సాంహిత్యాముపనిషది ఆద్యానువాకే జప్యోమంత్ర ఆ మ్నాయతే। కర్మకాండస్యోపక్రమేతు నాయం మంత్ర ఆమ్నాతః। కర్మా నుష్ఠానస్య దేవాదిభిరపేక్షితత్వేన తత్ర విఘ్నాభావాన్ నను యద్యపి పూర్వ కాండోక్తైర్యజ్ఞదానాదిభిరేవ విద్యావిఘ్నా ఉపశామ్యంతి। బాఢం। తథాపి మంత్రజపనివర్తనీయం విఘ్నాంతరం సంభవతి। విద్యాయామరుచిరాద్యో విఘ్నస్తచ్చ సంచితైర్మహాపాపైరాపాద్యతే। తచ్చ పురాణేఽభిహితం। మ హాపాపవతాం నృణాం జ్ఞానే జ్ఞానే న రోచతే ప్రత్యుతజ్ఞానయజ్ఞస్తు ప్రద్వే ష్యో భవతి స్వత ఇతి। తాని చ మహాంతి పాపాని బ్రహ్మహత్యావేదనిందాది ము త్పాదయబుద్ధ్యజ్ఞాదిభిర్నివర్త్యంతే సేయంరుచిర్వివిదిషాశబ్దవాచ్యాత దుత్పాదకత్వాచ్చ యజ్ఞాదీనామేవమామ్నాయతే। తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన తపసాఽనాశకేనేతి నిత్యానాం యజ్ఞాదీ నాం చ కామ్యానాం సాంసారికఫలహేతుత్వేపి ఈశ్వరార్పితానాం వేదన విఘ్నకారి మహాపాపనివర్తకత్వం యుక్తం। అత ఏవ భగవతోక్తం బ్ర హ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా కరోతి యః। లిప్యతే న స పాపేన పద్మ పత్రమివాంభసా ఇతి। తస్య పాపక్షయస్య విషయవైరాగ్యం లింగం ఏతచ్చ నైష్కర్మ్యసిద్ధావుక్తం శుధ్యమానం తు తచ్చిత్తమీశ్వరార్పిత కర్మభిః। వైరా గ్యం బ్రహ్మలోకాదావ్యసక్త్యథపు నిర్మలమితి శ్రేయోమార్గేష్వభిహి తం। బ్రహ్మాదిస్తంబాంతే సంసారేస్మిన్నసారతాబుద్ధిః అంతర్యామిణి దేవే సమర్పితస్వక్రియా విపంక్తిరియం ఇతి విరక్తస్య విద్యాయామరుచిక్షపేక్షీణా పరిహృతేపి చిత్తైకాగ్ర్యహేతోరుపాసనస్య యోగశబ్దాభిధేయస్యాం తరాయాః సంభవంతి తేచ పతంజలినా యోగశాస్త్రే సూత్రితాని వ్యాధిస్త్యా నసంశయప్రమాదాలస్యావిరతిభ్రాంతిదర్శనాలబ్ధభూమికత్వానవస్థితత్వా ని చిత్తవిక్షేపాస్తేంతరాయా ఇతి వ్యాధిః ప్రసిద్ధః స్త్యానమకర్మణ్యతా

చేత్తస్యచిత్తం కదాచిత్తమోగుణ బాహుళ్యేన వ్యాపారాయోగ్యం సన్స్మార్థం భవతి। ఉపాస్యవిశ్వాస రాహిత్యం సంశయః ఉపాసనస్య కదాచిద్విస్మృతిః ప్రమాదః పశ్చాత్కరిష్యామీత్యేవముపేక్షాలస్యం వైరాగ్యరాహిత్యమవిరతి రుపాస్యవస్తుని అన్యథానిశ్చయో భ్రాంతిదర్శనం చిత్తైకాగ్ర్యస్యఉత్తరోత్తరాభివృద్ధి రాహిత్యమలబ్ధి భూమికత్వం కదాచిదుపాసనే ప్రవృత్తిః కదాచిద్రాగాద్యా కదాచిత్కృషి వాణిజ్యాదా ఇత్యేతాదృశమనవస్థితత్వం ఏతేషాం యోగాంతరాయాణా ముపశమనాయ జప్యమంత్రమాహ॥

ఓం। శంనో మిత్రశ్శం వరుణః। శంనో భవత్వర్యమా। శం న ఇంద్రో బృహస్పతిః। శంనో విష్ణురురుక్రమః। నమో బ్రహ్మణే। నమస్తే వాయో। త్వమేవ ప్రత్యక్షం బ్రహ్మాసి। త్వామేవ ప్రత్యక్షం బ్రహ్మ వదిష్యామి। ఋతం వదిష్యామి। సత్యం వదిష్యామి। తన్మామవతు। తద్వక్తారమవతు। అవతు మాం। అవతు వక్తారం। ఓం శాంతిశ్శాంతిశ్శాంతిః॥

ప్రథమానువాకః.

అహ్నః ప్రాణవృత్తేశ్చాభిమానీ దేవో మిత్రః నోస్మాకం శం సుఖహేతుర్భవత్వేవ మత్రాపి యోజ్యం। రాత్రేరపానవృత్తేశ్చాభిమానీ వరుణశ్చక్షుష ఆదిత్యమండలస్య చాభిమాన్యర్యమా బాహ్వోర్బలస్య చాభిమానీంద్రః। వాచో బుద్ధేశ్చాభిమానీ బృహస్పతిః పాదయోరభిమానీ విష్ణుః సచ ఉరుక్రమః త్రివిక్రమావతారే విస్తీర్ణ పాదోపేతత్వాత్ అథవా ప్రాణాదివ్యవయవేషు అభిమానినాం మిత్రాదీనాముక్తత్వా దవయవినికృత్స్న దేహే అభిమానీ విరాట్పురుషః పరిశిష్యతే। సచ ఉరుక్రమశబ్దేనాభిధీయతే బ్రహ్మాండదేహోపేతత్వేన సర్వవ్యాపిత్వ మురుక్రమత్వం ఇత్థమవయవేష్వవయవినిచ అభిమానినో దేవా విఘ్న పరిహారేణ ప్రార్థితాస్సుఖహేతు తయాథ తేషాం దేవానామ[illegible]ర్యామిత్వేన ప్రేరకం

యత్పరంబ్రహ్మ తదేతన్నమస్క్రియతే। తచ్చబ్రహ్మ జ్ఞానక్రియాశక్త్యుపేత సూత్రాత్మనా వాయుమూర్తిధారిణా సర్వేషాం ప్రాణినాం విధారకం భవతి। వాయుర్వై గౌతమ తత్సూత్రం వాయునా వై గౌతమ సూత్రేణాయం చలోకః పరశ్చలోకస్సర్వాణి చ భూతాని సందృబ్ధాని భవంతీతి శ్రుతేః అతో వాయురపి నమస్క్రియతే తత్రాంతర్యామిణం శాస్త్రానుమానాభ్యామేవావగమ్యత్వేన పరోక్షత్వాన్నాస్తి సంబోధనం సూత్రాత్మాతు వాయురూపేణ స్పర్శేంద్రియగమ్యత్వాత్సంబోధ్యతే। అయమేవాభిప్రాయః। త్వమేవ ప్రత్యక్షమితి వాక్యేన స్పష్టీక్రియతే। యతో వాయూపాధికం బ్రహ్మ ప్రత్యక్షయోగ్యమతః హే వాయో త్వమేవ వక్ష్యమాణేషూపాసన వాక్యేషు సాక్షాత్కారయోగ్యం బ్రహ్మ వదిష్యామి సోపాధికంతు బ్రహ్మ యేన యేన ప్రకారేణోపాస్యతే తేన తేన ప్రకారేణ చిరాభ్యాసే సతి సాక్షాత్కర్తుం శక్యతే। తథైవ ఛందోగాశ్శాండిల్యవిద్యాయాం ఆమనంతి ఏతమితః ప్రేత్యాభిసంభవితాస్మీతి యస్య స్యాదద్ధా న విచికిత్సాస్తీతి అద్ధా సాక్షాదిత్యర్థః। బృహదారణ్యే వాజసనేయినోప్యామనంతి దేవో భూత్వా దేవానప్యేతీతి ఇహైవ జన్మని సాక్షాత్కారో దేవభావః మరణాదూర్ధ్వం దేవత్వాపత్తిర్దేవాప్యయః। అతో వక్ష్యమాణవాక్యేషు నానృతం వదిష్యామి కింతు విద్యమానమేవార్థం ప్రత్యక్షం బ్రహ్మ త్వేతాదృశం వదిష్యామి ఏవ ఋతస్య విద్యమానస్యార్థస్యాదౌ మనసా పర్యాలోచనమృతః తదనం పశ్చాద్వచసోచ్చారణం సత్యవదనమితి తయోర్వివేకః। యదుత్తరత్ర వక్ష్యమాణం ప్రత్యక్షం బ్రహ్మ తద్బ్రహ్మవిద్యార్థినం శిష్యం వక్తారమాచార్యం చ విద్యాగ్రహణకాలే విఘ్నపరిహారేణ పాలయతు తథా గ్రహణోపదేశసామర్థ్యప్రదానేనాపి ఉభౌ పాలయతు అనయైవ వివక్షయా పునరప్యవతు। మామవతు వక్తారమిత్యభిధీయతే। ఇత్థం వాయురూపం ప్రత్యక్షం బ్రహ్మ సంప్రార్థ్యాంతర్యామిరూపం పరోక్షం బ్రహ్మ తద్వాచకేన ప్రణవేనానుస్మృత్య విఘ్నశాంతిరస్త్వితి ప్రార్థయతే। విఘ్నాశ్చ త్రివిధాస్తేషు

జ్వరశిరోవ్యాధ్యాదయస్త్వాధ్యాత్మికాః। చోరవ్యాఘ్రాద్యుపద్రవా ఆధిభౌతికాః యక్షరాక్షసాద్యుపద్రవా ఆధిదైవికాః తేషాం త్రయాణాముపశమనాయ చ త్రిశ్శాంతిశబ్దః పఠ్యతే। ప్రణవేనేశ్వరార్పణస్యాపి విఘ్నోపశమనార్థత్వం పతంజలిశ్చతుర్భిస్సూత్రైస్సూచయామాస। క్లేశకర్మవిపాకాశయైరపరామృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వరః తస్య వాచకః ప్రణవః తజ్జపస్తదర్థభావనా। తతః ప్రత్యక్చేతనాధిగమోఽప్యంతరాయాభావశ్చేతి సాంహిత్యాం ప్రథమానువాకః॥

ప్రథమానువాకోక్తమంత్రజపేన పరిహృతవిఘ్నస్య పురుషస్యోపాసనార్థం బ్రహ్మావబోధార్థం చ తత్ప్రతిపాదకో గ్రంథోఽవక్తవ్యస్తస్య గ్రంథస్యార్థజ్ఞానప్రధానత్వాత్ స్వరమాత్రాద్యుదాసీన్యమిత్యేతదర్థం ద్వితీయానువాక శిక్షాధ్యాయోఽభిధీయతే భవత్వేవముదాసీన్యమితి చేన్నానర్థప్రసంగాత్। మంత్రో హీనస్స్వరతో వర్ణతో వా మిథ్యాప్రయుక్తో న తమర్థమాహ। స వాగ్వజ్రో యజమానం హినస్తి యథేంద్రశత్రుస్స్వరతోఽపరాధాత్ ఇతిన్యాయాత్ ఇంద్రశత్రుం వృత్రాంతశ్చ త్వష్టాహత పుత్రో వై ఇత్యనువాకే స్పష్టమభిహితః ఏవం తర్హి కర్మకాండ ఏవాయమధ్యాయో వక్తవ్య ఇతి చేద్బాఢం అత ఏవ కాండద్వయశేషత్వాద్దేహలీప్రదీపన్యాయేనోభయోః కాండయోర్మధ్యేఽభిహితః న చోభయశేషత్వేన వేదస్యోపక్రమ ఏవ పఠ్యతామితి వాచ్యం ఉభయశేషస్యాపి విద్యాయాం ప్రయోజనాధిక్యద్యోతనాయ విద్యాకాండే పఠనీయత్వాత్ కర్మకాండే క్వచిత్స్వరవర్ణాదివ్యత్యయేన యథాశాస్త్రమర్థావబోధేఽపి ప్రాయశ్చిత్తేనానుష్ఠానవైకల్యం పరిహర్తుం శక్యతే అత ఏవ ప్రాయశ్చిత్తాహుతిమంత్ర ఏవమామ్నాయతే। అనాజ్ఞాతం యదాజ్ఞాతం యజ్ఞస్య క్రియతే మిథు అగ్నే తదస్య కల్పయ త్వం హి వేత్థ యథాతథం ఇతి విద్యాకాండే తు అయథాశాస్త్రమర్థావబోధే సతి వైకల్యం న సమాధీయతే। న హ్యన్యథాబోధం ప్రాయశ్చిత్తేన పరిహర్తుం శక్యతే రజ్జుసర్పభ్రాంతిర్హి తే గాయత్రీజపాదిభిః పరిహారాదర్శనాత్

అతఏవకర్మస్వివవిద్యాయాం వైకల్యపరిహారాయ ప్రాయశ్చిత్తంకిమపినా మ్నాతం ప్రత్యుతవిద్యామభ్యస్యతః పాపప్రసక్తౌ అన్యప్రాయశ్చిత్తాభా వస్స్మర్యతే యఇస్యాత్పాతకం కించిద్యోగికుర్యాత్ప్రమాదతః యోగమే వనిషేవేతనాన్యం మంత్రంకదాచనేతితస్మాద్విద్యాయామవైకల్యాయ యథాశాస్త్రంబోద్ధుముపనిషత్పారే ప్రయత్నాతిశయంవిధాతుమత్రశిక్షా ధ్యాయోభిధీయతేః

శీక్షాంవ్యాఖ్యాస్యామః। వర్ణస్స్వరః।
మాత్రాబలం । సామసంతానః ।

ఇత్యుక్తశ్శిక్షాధ్యాయః ఇతిశిక్షువిద్యోపాదాన ఇతిథాంతుశ్శిక్ష్యం తే వేదనీయత్వేనోపదిశ్యంతే వర్ణస్వరాదయో యత్రాసాశిక్షాసైవ శీ క్షాతాం విస్పష్టమాసమంతాద్వ్యాఖ్యాస్యామః కథయిష్యామః అకా రాదివర్ణః ఉదాత్తాదిస్వరః హ్రస్వదీర్ఘాదిర్మాత్రాః స్పృష్టత్వ మీషత్స్పృ ష్టత్వమిత్యాదికః ప్రయత్నోబలం అతిద్రుతత్వమతి విలంబితత్వంచ పరి హృత్యయస్యయః కాల ఉచితస్తావతికాలె తదుచ్చారణంసామ్యం। తదైవ సామశబ్దేనోచ్యతే। పూర్వోత్తరవర్ణసంహితాసంతానః తఏతేవర్ణా దయస్సంతానాంతాష్షడపితత్తల్లక్షణలక్షితాః పఠనీయాఇత్యనేనప్రకారే ణ శిక్షారూపాధ్యాయ ఉక్తావర్ణాదయష్షడేవ శిక్షణీయానత్వన్యః కశ్చి చ్ఛిక్షణీయోస్తితద్యోతయితు వధ్యాయోపసంహారః అధ్యేతవ్యః పఠనీ యోగ్రంథః అధ్యాయఃయద్యప్యత్ర శిక్షాదిశబ్దానామనేక శ్రుత్యాధిగ్యా మానత్వాద్వ్యాకరణోక్త ప్రకృతిప్రత్యయాది ప్రయుక్తస్వరోనోపలభ్యా తే తథాపియథాసంప్రదాయప్రవృత్తస్వర స్తథైవాభ్యసనీ యస్తస్యార్థవి శేషజ్ఞానే ఉపయోగాభావేప్యనేన శిక్షాధ్యాయేన విధీయమానత్వాన దృష్టోపయోగోభవిష్యతి తచ్చాదృష్టముపాసనాయాం తత్త్వజిజ్ఞాసాః ప్రతి బంధ పరిహారాయసంపద్యతే ఇతిసాంహితాయ్యాంద్వితీయానువాకః ద్వితీయా నువాకే దృష్టాదృష్టోపకారిగ్రంథపాఠనియమోఽభిహితః తృతీయేత్వభి

కాముష్మికఫలసిద్ధయే కాచిదుపాసనాభిధీయతే తత్రాదావాత్మనో మంగళాచారార్థో మంత్ర ఆమ్నాయతే పూర్వోక్తశాంతిమంత్రేణ విఘ్నోపశమః ప్రార్థితః అనేనతుమంత్రేణ విద్యాతత్ఫలయోరుత్కర్షః ప్రార్థ్యతే తమిమంమంత్రమాహ।

సహనౌయశః । సహనౌబ్రహ్మవర్చసమితి।

విద్యానిమిత్తంయద్యశస్తన్నౌ ఆవయోశ్శిష్యాచార్యయోస్సహ మిళిత్వాస్తు సమ్యగనేనోపాసన మనుష్ఠీయతఇతి శిష్యస్యయశస్సమ్యగుపదిష్టమిత్యాచార్యస్యయశః అనేన విద్యయామహ్యై కల్యాలక్షణ ఉత్కర్షోఽభిహితోభవతి బ్రాహ్మణస్యోచితం శ్రుతాధ్యయనలక్షణంతేజో బ్రహ్మవర్చసమేతచ్చ శ్రూయమాణస్యఫలస్య సర్వస్యాపి ఉపలక్షణం సంధీయతే ప్రజయాపశుభిః బ్రహ్మవర్చసేనాన్నాద్యేన సువర్గ్యేణలోకేనేతిహి శ్రూయతే ఏతచ్చబ్రహ్మవర్చసాదిఫలమావయోశ్శిష్యాచార్యయోస్సహాస్తు యద్యప్యుపాసితుశ్శిష్యస్యైవైతత్ఫలం తథాపి తదీయఫలసంపత్తేరాచార్య పరితోషహేతుత్వాదాచార్యస్యాపి ఫలత్వేనోపచర్యతే సోఽయం ప్రార్థనారూపో మంగళాచారార్థోమంత్రశ్శిష్యేణ జప్తవ్యః ఆచార్యస్యతుకృతార్థత్వాన్నానేనమంత్రజపేన కృత్యమస్తియదర్థమిదం మంగళాచరణం తామేతాం విద్యాంప్రతిజానీతే॥

అథాతస్సంహితాయా ఉపనిషదంవ్యాఖ్యాస్యామః।పంచ
స్వధికరణేషు । అధిలోకమధిజ్యోతిష మధివిద్యమధిప్రజ
మధ్యాత్మంతా మహాసంహితా ఇత్యాచక్షతే ఇతి॥

అథశబ్దః పూర్వానువాకే విహితవర్ణస్వరాదియుక్తోచ్చారణాభ్యాసానంతర్యమాచష్టే। అతశ్శబ్దస్తదుచ్చారణవాసనాయుక్తత్వం హేతుం కరోతి। కుతఃయస్మాదుపాసనాయాం ప్రవర్తమానః పురుషశ్చిరాభ్యస్త వేదపాఠేనవాసితత్వాద్వేదపాఠసంబంధరహితేషూపాసనేషు చిత్తం సహసాప్రవేశయితుం నశక్నోతి తస్మాత్తత్సంబంధినీం సంహితాయా ఉ

పనిషదం విస్పష్టమాసమంతాత్ప్రథయిష్యామః వర్ణానాం పరస్పరం అత్యంత సామీప్యం సంహితా పరస్సన్నికర్షస్సంహితేతి పాణినినా సూత్రితత్వాత్ ఉపసామీప్యే నిషణ్ణం ప్రజాపశు బ్రహ్మవర్చసాదిఫలమస్యా మిత్యుపనిషత్ ఉపాసనా తత్రయమియ ముపాసనీయా సంహితా సా పంచవిధేష్వాశ్రయేషు వ్యాఖ్యాస్యతే ఆశ్రయభేదేన ఉపాసనాయా భేదశంకామాభూదిత్యేకదర్థమేకైవోపాసనా పంచస్వాశ్రయేషు ప్రతిజ్ఞాయతే లోకజ్యోతిర్విద్యా ప్రజాత్మానః పంచాశ్రయాః పృథివ్యాదిలోకానధికృత్యయదుపాసనం ప్రవర్తతే ఇత్యధిలోకం ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం। యాఏతా లోకాదిపంచవిధాశ్రయాభేదభిన్నాస్సంహితాస్సంతి తాస్సంహితాస్సర్వా మహాసంహితా ఇత్యేవమభిజ్ఞా ఉపాసకా ఆచక్షతే లోకాదివిషయోత్కృష్టదృష్ట్యోపాసితత్వాత్సంహితానాం మహత్త్వం ప్రతిజ్ఞాతాలయా ముపాసనాయా ముపాస్యా ప్రథమామేవాహ॥

అథాధిలోకం। పృథివీ పూర్వరూపం। ద్యౌరుత్తరరూపం।
ఆకాశస్సంధిః। వాయుస్సంధానం। ఇత్యధిలోకం। ఇతి।

లోకాది పంచవిషయోపాసనా ప్రతిజ్ఞానంతరం లోకవిషయ ఉపాస్త్యైవ ఉచ్యతే సంహితావయవయోః పూర్వోత్తరవర్ణయోర్మధ్యే తత్పూర్వవర్ణస్య యత్స్వరూపం తత్పృథివీ దేవతారూపత్వేన చింతయేత్ యదుత్తరవర్ణస్య స్వరూపం తద్ద్యులోకాభిమాని దేవతారూపం యశ్చతయోర్వర్ణయోస్సంధిస్తన్మధ్యదేశస్సోయంద్యులోకపృథివీలోక మధ్యవర్త్యాకాశాభిమాని దేవతారూపః యదపితయో ర్వర్ణయోర్మధ్యదేశే వర్తమానస్సంతానస్సంహితాయాస్స్వరూపస్తద్దేవతా వాయుదేవతారూపమిత్యేవం లోకవిషయసంహితాధ్యానముక్తం తదేతదుదాహ్రియతే ఇషేత్వేత్యత్రషకారస్యోపరి యోయమేకారస్సోయం పృథివీరూపః యశ్చోపరితనస్తకారో సౌద్యులోకాత్మకస్తయోర్మధ్యదేశే ఆకాశాత్మకస్తస్మిన్ దేశే సంహితానిమిత్తో వికారభేదేనాపాదితో యోన్యస్త

కారస్స వాయ్వాత్మక ఇతిధ్యాయేత్ ఏవముత్తరే ష్వప్యుపాస్యావయవే
షుచతుర్షు యోజ్యం॥

తత్రద్వితీయ మవయవమాహ।

అథాధిజ్యౌతిషం। అగ్నిః పూర్వరూపం। ఆదిత్యఉత్తరరూ
పం। ఆపస్సంధిః। వైద్యుతస్సంధానం। ఇత్యధి జ్యౌతిషమితి।

అగ్న్యాదికం జ్యోతిరధికృత్య యదుపాసనం వర్తతే తదధిజ్యౌతిషం
తదేవాధిజ్యౌతిషం విద్యుదేవ వైద్యుతం॥ తృతీయమవయవమాహ।

అథాధివిద్యం। ఆచార్యః పూర్వరూపం। అంతేవాస్యుత్తర
రూపం। విద్యాసంధిః। ప్రవచనగ్ంసంధానం। ఇత్యధివిద్యమితి।

ఆచార్యేణోపదేష్టవ్యః శిష్యేణపఠనీయో గ్రంథః విద్యా గ్రంథస్య
పాఠః ప్రవచనం।—చతుర్థమవయవమాహ।

అథాధిప్రజం। మాతా పూర్వరూపం। పితోత్తరరూపం।
ప్రజాసంధిః ।। పజననగ్ంసంధానం। ఇత్యధిప్రజమితి।
ప్రజా పుత్ర పౌత్రాదిరూపా। ప్రజననముత్పత్తిః।
పంచమమవయవమాహ।

అథాధ్యాత్మం। అధరాహనుః పూర్వరూపం। ఉ
త్తరాహనురుత్తరరూపం। వాక్సంధిః। జిహ్వాసం
ధానం। ఇత్యధ్యాత్మమితి।

దేహేంద్రియాదిసాక్షిచైతన్యాంత స్స్వరూపః ప్రత్యగాత్మశబ్దేన వివ
క్షిత స్తస్యాహం ప్రత్యయగమ్యత్వాత్తమాత్మానమధికృత్య వర్తత ఇ
త్యధ్యాత్మం వాక్ఛబ్దేనకంఠతాల్వాదిస్థానగత మింద్రియముచ్యతే ప్రతిపా
దితయాపాక్ సంహితావయవానుపసంహరతి।

ఇతీమామహాసంహితా ఇతి।

ఫలసాధనత్వేనోపాసనం విధత్తే।

యఏవమేతా మహాసంహితా వ్యాఖ్యాతా వేద।

సంధీయతే ప్రజయా పశుభిః। బ్రహ్మవర్చసేనాన్నా
ద్యేన సువర్గేణ లోకేన। ఇతి।

యః పుమానేవముపాస్తే స పుమాన్ ప్రజాదిభిస్సంబధ్యతే। యద్యపి విదిధాతుః ప్రమాణతంత్రం జ్ఞానమభిధత్తే। న తు పురుషతంత్రం। మానస క్రియారూపముపాసనం నియుంక్తే। తథాపి జ్ఞానవాచినా విదిధాతునా త్రోపాసన క్రియా యోపలక్ష్యతే। తయోర్జ్ఞానసత్వసామ్యాన్నఖల్వత్ర ముఖ్యార్థతా సంభవతి। అపురుషతంత్రస్య జ్ఞానస్య విధాతుమయోగ్యత్వాత్। పృథివీ పూర్వరూపమిత్యాదివాక్యేనైవ జ్ఞానసిద్ధా తద్విధివైయర్థ్యాచ్చ। న చాత్ర వేదేత్యేష లట్ప్రత్యయో న విధాయక ఇతి వాచ్యం। విధాయకస్య పంచమలకారస్యాశ్రయణాత్ న చ వాక్యజన్యం జ్ఞానం లట్ప్రత్యయేనానూద్యతామితి శంకనీయం జ్ఞానమాత్రేణ ప్రజాపశ్వాదిఫలా సంభవాత్ తస్మాదుపాసనక్రియాం విదిధాతునోపలక్ష్య పంచమలకారేణ విధత్తే। ఏవం సతి ఉపాసనాప్రకరణమనుగృహ్యతే ఇతి ప్రాచీనయోగ్యోపాస్వేత్యభిధానాత్ప్రకరణత్వమవగతేత్ర స్వర్గాఖ్యస్యఫలస్యాముష్మికత్వేపియమేపి ప్రజాపశ్వాదిఫలస్య చిత్రాన్యాయేనాముష్మికత్వం పాక్షికం. చిత్రయాయజేత పశుకామ ఇత్యత్ర అసతి ప్రతిబంధే పశుప్రాప్తిరైహికీ। అన్యథాత్వాముష్మికీతి చిత్రాన్యాయః ఈదృశఫలసిద్ధ్యర్థం పురుషతంత్రోపాసన క్రియాత్ర వేదేత్యనేన విధీయతే। తత్ర మీమాంసా చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే చింతితా। నాస్త్యాసనస్య నియమ ఉపాస్త్రావుతవిద్యతే। న దేహస్థితిసాపేక్షం మనోతోనియమో న హి। శయనోత్థానగమనైర్విక్షేపస్యానివారణాత్। ధీసమాధానహేతుత్వాత్పరిశిష్యత ఆసనం। ఆసనేనైవోపాసితవ్యమితి నాస్తి నియమః। మానసవ్యాపారం ప్రతి దేహస్థితి విశేషస్యానుపయుక్తత్వాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః। పరిశేషాదాసనం నియమ్యతే। తథాహి। న తావచ్ఛయానేనోపాసితుం శక్యతే। అకస్మాన్నిద్రయాభిభూతి సంభవాత్ నాప్యుత్థితేన గచ్ఛతా వా దేహధారణ మార్గనిశ్చయాదివ్యాపా

రేణ చిత్తస్యవిక్షిప్తత్వాత్ అతఆసనేనైవోపాసితవ్యమత్రైవాన్య చ్చింతి
తం। దిగ్దేశకాలనియమోవిద్యతే వానవిద్యతే। విద్యతేవైదికత్వేన కర్మస్వే
తస్యదర్శనాత్ । ఐకాగ్ర్యస్యావిశేషేణ దిగాదిర్నినియమ్యతే । మనోను
కూలఇత్యుక్తిర్దృష్టార్థం దశభాషణమితి బ్రహ్మయజ్ఞేవక్ష్యమాణః ప్రా
చ్యాందిశీతిదఙ్నియమః। ప్రాచీనప్రవణే వైశ్వదేవేనయజేతేతి దశనియమః
అపరాహ్ణే పిండపితృయజ్ఞేన చరంతీతి కాలనియమః।తదేతన్నియమత్రయం
యథాకర్మణాం దృశ్యతే। తథాఉపసనేపిద్రష్టవ్యం। వైదికత్వస్యావిశేషా
దితి ప్రాప్తేబ్రూమః। ఐకాగ్ర్యంహిధ్యానం ప్రతిప్రధానసాధనం।నచత
స్యదిగాదినియత్యా కశ్చిదతిశయోవిద్యతే । అతోనాస్తి నియమోఽతఏవ
శ్రుతిర్యోగాభ్యాసాయ ప్రదేశంనిర్దిశంతీ మనోనుకూలఇత్యాహ।య
స్మిన్ప్రదేశే సౌమనస్యంతత్రైవయుంజ్యాన్నతు శాస్త్రేణ నియమితః
కశ్చిద్దేశోస్తీతి భావః। సమేశుచౌశర్కరావహ్నివాలుకావివర్జితఇతి యో
గాభ్యాసాయ దేశవిశేషశ్శ్రూయతఇతి చేత్సత్యం దృష్టసౌకర్యార్థంతు
తదితివాక్యశేషే మనోనుకూలత్వవిశేషణాత్। తస్మాన్నాస్తి దిగాదినియ
మః। అత్రవేద్యవస్తుస్వరూపస్యేయత్తాం నిశ్చేతుమిదమపరంనిర్ణీయతే।
ఐతరేయోపనిషద్యపి సంహితోపాసనాకాచిదేవ మామ్నాయతే।అథా
తస్సంహితాయాం ఉపనిషత్ పృథివీపూర్వరూపంద్యౌ రుత్తరరూప
మిత్యాదిరస్యామైతరేయ శాఖాయాం తైత్తిరీయశాఖాయాం చామ్నా
తం యేయముపాసనా సాకిమేకా ఉతభిన్నేత్యేకోవిచార ఉపాసనైక్యప
క్షేపి శాఖాద్వయే పరస్పరంగుణోప సంహారసద్భావాసద్భావవిషయో
ద్వితీయోవిచారస్తత్ర పంచాగ్నివిద్యాప్రాణవిద్యాన్యాయే నోపాసనై
క్యంభవితుమర్హతి। సచన్యాయస్తృతీయాధ్యాయస్యతృతీయపాదేసమ్యగభిహితః। సర్వ
వేదేష్వనేకత్వ ముపాస్తేరథనైకతా అనేకత్వం కౌథుమాది నామధర్మ
విభేదతః। విధిరూపఫలైకత్వాదేకత్వం సామనశ్రుతంశిరోవ్రతాఖ్య ధర్మ
స్తుస్వాధ్యాయస్యాన్నవేదనే । ఛాందోగ్యబృహదారణ్యకయోః పంచాగ్ని

విద్యోపాసనమామ్నాయతే। తదేకం న భవతి నామభేదాత్కౌధూమమితి ఛాందోగ్యగతస్య నామ వాజసనేయకమితి బృహదారణ్యకగతస్య నామ తదోపాసనాంతరేషు యోజయితవ్యం। ధర్మభేదోప్యుపాసనాభేదస్య గమకః శిరోవ్రతలక్షణో ముండకశాఖాయాం శ్రూయతే తేషామేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేచ్ఛిరోవ్రతం విధివద్యైస్తు చీర్ణమితి శిరోవ్రతం నామ వేదవ్రతవిశేష ఆథర్వణికానాం ప్రతివిహితః। నేతరశాఖానాం ప్రతివిహితః। తస్మాచ్ఛాఖాభేదాదుపాసనాభేద ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। శాఖాభేదేపి విద్యాభేదాదుపాసనం న భిద్యతే। తథాహి। ఛాందోగ్యా। యో హ జ్యేష్ఠం చ శ్రేష్ఠం చ వేదేతీయాదృశః ప్రాణవిద్యావిధిస్తాదృశ ఏవ బృహదారణ్యకేపి ఆమ్నాయతే తథాద్యుపర్జన్యపృథివీపురుషయోషిదాఖ్యమగ్నిపంచకం వేద్యతయా పంచాగ్నివిద్యాయాం యత్స్వరూపం తదుభయోరపి శాఖయోస్సమానం ఫలం చ జ్యేష్ఠశ్చ హ వై శ్రేష్ఠశ్చ భవతీత్యేవం రూపం ప్రాణోపాస్తిజన్యం శాఖాద్వయేప్యేకవిధం యస్తు కౌధూమాదికారకాదినామభేద ఉదాహృతః నాసౌ శ్రుత్యాభిహితః కింతర్హ్యధ్యేతార ఏవ కేవలం తత్తచ్ఛాఖాభేదప్రవర్తకమునినామ్నా తం వేదం వ్యాహరంతి యోపి శిరోవ్రతాది ధర్మభేద ఉక్తస్సోప్యధ్యయనవిషయ ఏవ న తూపాస్తివిషయః నైతదచీర్ణవ్రతోధీత ఇత్యధ్యయనధర్మత్వావగమాత్ తస్మాదైక్యహేతుసద్భావాద్భేదహేత్వభావాచ్చ న శాఖాభేదాదుపాసనం భిద్యతే వేనైవ న్యాయేన సంహితోపాసనాయా అపి ఐక్యం ద్రష్టవ్యం య ఏవమేతాం మహాసంహితాం వ్యాఖ్యాతా వేదేతి యాదృశస్తైత్తిరీయకే విధిస్తాదృశ ఏవ ఐతరేయకేప్యామ్నాయతే య ఏవమేతాం మహాసంహితాం వేదేతి తథా పృథివీ పూర్వరూపమిత్యాదికం వేద్యస్వరూపముభయత్రైకవిధం సంధీయతే। ప్రజయా పశుభిరిత్యాదికం ఫలమపి ఏకరూపం తస్మాదైక్యం యుక్తం గుణోపసంహారన్యాయశ్చ తత్రైవాభిహితః। ఏకోపాస్తావనాహార్యా ఆహార్యా నాగుణాః। శ్రుతా అనుక్తత్వాదనాహార్యా ఉపకారశ్రుతైర్గుణైః శ్రుతత్వాదన్యశాఖా

యథా మాహార్యా అగ్నిహోత్రవత్ విశిష్టవిద్యోపకారస్స్వశాఖోక్తగుణైస్సమః వాజసనేయకే ప్రాణవిద్యాయామధికో గుణో రేత ఆఖ్య। శ్రుతః రేతో హ చక్రామేతి సా చ ఛాందోగ్యప్రాణవిద్యాయాం ఉపసంహర్తవ్యః అత్రానుక్తత్వాద్విద్యోపకారస్తత్రశ్రుతైరేవ ప్రాణవాగాదిభిర్గుణైర్భవిష్యతీతి ప్రాప్తే బ్రూమః ఏతచ్ఛాఖాయామశ్రవణేపి శాఖాంతరే శ్రుతత్వాదుపసంహార్యా ఏవ అగ్నిహోత్రాద్యనుష్ఠానేషు శాఖాంతరోక్తగుణప్రయుక్తతయైవానుష్ఠానదర్శనాత్ నచ స్వశాఖోక్తగుణైరేవవిద్యోపకారసిద్ధౌ గుణోపసంహారో నిరర్థక ఇతి వాచ్యం కర్మభూయస్త్వాత్ఫలభూయస్త్వమితిన్యాయేన స్వశాఖోక్తగుణవత్పరశాఖోక్తగుణానామప్యుపకారిత్వాత్తస్మాద్గుణోపసంహారః కర్తవ్యః అనేనైవ న్యాయేన ఐతరేయగతం వాక్పూర్వరూపం మన ఉత్తరరూపమిత్యాదిగుణజాతం తైత్తిరీయైః ఉపసంహర్తవ్యం తైత్తిరీయగతంచ అగ్నిః పూర్వరూపమిత్యాదిక మైతరేయైః ఉపసంహర్తవ్యం। తదేవం విద్యైక్యే గుణోపసంహారేచ ప్రాప్తేసతి అత్రోద్గీథవిద్యాన్యాయేన ఉభయం నిరాకరణీయం సోపి న్యాయస్సూత్రైరభిహితః ఏకాభిధానాదుద్గీథవిద్యా ఛాందోగ్యకాణ్వయోః ఏకా స్యాన్నామసామాన్యాత్సంగ్రామాదిసమత్వతః ఉద్గీథావయవోంకార ఉద్గాతేత్యుభయోర్భిదా వేద్యభేదేధర్మవాదాది సామ్యమత్రాప్రయోజకం ఉద్గీథవిద్యేతి సమాఖ్యాయా ఏకత్వాచ్ఛందోగకాణ్వశాఖయోర్విద్యైక్యముచితం యద్యపి సమాఖ్యాశ్రౌతి తథాపి శ్రౌతాస్సంగ్రామాదయ ఉభయత్రసమాస్తథాపిఛాందోగ్యే దేవాసురభావంక్రమేణ సాత్త్వికేంద్రియవృత్తీనాం తామసేంద్రియవృత్తీనాం చాంగీకృత్య తత్సంగ్రామంనిరూప్య వాగాదిదేవానామసురపాపవిద్ధత్వముక్త్వాప్రాణదేవస్య ఏకస్యైవతదవిద్ధత్వముక్తమేతత్సర్వం కాణ్వవైదేహీసమానం తస్మాదుభయత్ర విద్యైక్యే ప్రాప్తేబ్రూమః భిన్నేయముద్గీథవిద్యావేద్యస్వరూపస్య భిన్నత్వాత్ ఛాందోగ్యే తావత్సామభక్తివిశేషస్య ఉద్గీథస్యావయవో యదోంకారస్స

ఏవప్రాణదృష్ట్యా ఉపాసనీయః కాణ్వవేదేతు కృత్స్నైకదేశభక్త్యుక్తా
తా యోవాచ్యేద్గాతా వాగింద్రియప్రేరకః ప్రాణస్సఉద్గాతృత్వేనోపాస్య
ఇతి వేద్యభేదసతి యస్సంగ్రామాది సామ్యముక్తం తదప్రయోజకం అర్థ
వాదత్వాద్యదపి ప్రాణస్యాసురవిధత్వాభావేన శ్రేష్ఠత్వముక్తం తస్యాపి
ఉపాస్యం తథా ఫ్యుక్తస్య వేద్యభేదస్యానిరాకరణాచ్ఛిన్నైవోద్గీథవిద్యాసే
నైవన్యాయేన ప్రకృతేపి వేద్యభేదాద్విద్యాభేదో ద్రష్టవ్యః। తైత్తిరీయో సం
చాధికరణోపాసనే పూర్వం వ్యాఖ్యాతాని వేద్యానిఐతరేయకేత్వధిదై
వాద్యాత్మభిన్నం వేద్యమింద్రియాణాంచస్వరూపం తథాచామ్నాయతే
వాయుశ్చాకాశశ్చేత్యధిదైవత మధ్యాత్మం వాక్పూర్వరూపం మనఉత్తర
రూపమిత్యాదియత్తు పృథివీపూర్వరూపమిత్యస్య వేద్యస్య ఉభయత్రస
మానత్వముక్తం నైతావతావిద్యైక్యం సంభవతి। వైలక్షణ్యస్యబహుత్వా
ద్బహుశోనుగ్రహస్య న్యాయ్యత్వాత్ అహంగ్రహయుక్తానాం ప్రతీకా
విషయానుగ్రహస్య న్యాయ్యత్వాత్ సతిచవిద్యాభేదే గుణోపసంహారో
నయుక్తో యథాదర్శ పూర్ణమాసగుణానాం భిన్నాగ్నిహోత్రాజ్యకర్మ
ణినోపసంహారస్తద్వత్ అత్రవిద్యాభేదేన గుణానాముపసంహారే చస్థి
తేసతి అన్యదపిచింతయితుం విభజ్యతే। ద్వివిధాన్యుపాసనాని అహంగ్రహ
యుక్తాని ప్రతీకవిషయాణిచేతి యేషూపాసనేషు పరమాత్మా సగుణస్స
న్నుపాస్యతే తాని అహంగ్రహయుక్తాని తద్యథా సయ ఏషోంతర్హృదయ
ఆకాశస్తస్మిన్నయం పురుషో మనోమయోమృతో హిరణ్మయ ఇత్యత్ర
హృదయాకాశమధ్యవర్తీ పరమాత్మాఖ్యః పురుషో మనోమయత్వాదిగుణ
యుక్త ఉపాసితవ్యః పరమాత్మాహమితి సచాహంగ్రహశ్చ తుర్థాధ్యా
యే ఆత్మేతితూపగచ్ఛంతియః అగ్రాహయంతిచేత్యత్రాభిహితః పరమా
త్మవ్యతిరిక్తాని లౌకికవస్తూని ఉత్కృష్టదేవతా బుద్ధ్యా సంస్కృత్య బ్రహ్మ
దృష్ట్యా వా సంస్కృత్యయాన్యుపాస్యతే తాని ప్రతీకవిషయాణి తద్యథా పృ
థివీ పూర్వరూపమిత్యత్ర భూదేవతాదృష్ట్యా సంస్కృతం పూర్వవర్ణ స్వ

రూపముక్తముపాస్యం మనో బ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్యాదౌ బ్రహ్మదృష్టి
సంస్కృతం మనః ప్రతీకముపాస్యం తచ్చోక్తబ్రహ్మదృష్టిం ప్రత్యాలంబన
త్వాత్ప్రతీకమిత్యుచ్యతే తస్మింశ్చ ప్రతీకేఽహం గ్రహో నాస్తీతి చతుర్థా
ధ్యాయస్య ప్రథమపాదే చింతితం। ప్రతీకేఽహం దృష్టిరస్తి నవా బ్రహ్మాదిభేద
తః జీవప్రతీకయోః బ్రహ్మద్వారాఽహం దృష్టిరిష్యతే। ప్రతీకస్యోపాసకత్వ
హానిర్బ్రహ్మైక్యవీక్షణే అవీక్షణే తు భిన్నత్వాన్నాస్త్యహం దృష్టిరీ
ష్యతేతి మనో బ్రహ్మేత్యుపాసీత। ఆదిత్యో బ్రహ్మేత్యాదేశ ఇత్యాదౌ బ్ర
హ్మదృష్ట్యా సంస్కృతం మన ఆదిత్యాది ప్రతీకముపాస్యం తచ్చ ప్రతీకముపా
సనేన స్వాత్మతయా గృహీతవ్యం ప్రతీకస్య బ్రహ్మకార్యత్వేన బ్రహ్మణా సహ
భేదాభావాజ్జీవస్యాపి బ్రహ్మాభిన్నత్వాద్బ్రహ్మద్వారోపాస్యస్య ప్రతీ
కస్య చ భేదాభావే నైకత్వసంభవాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః। యది బ్రహ్మకార్య
స్య ప్రతీకస్య బ్రహ్మైక్యమవలోక్యేత తదా ప్రతీకస్వరూపమేవ విలీయేత
లోకే ఘటస్య మృద్రూపేణైవ విలయదర్శనాత్ యది చ జీవస్య బ్రహ్మైక్య
మవలోక్యేత తదా జీవత్వస్యాపాయే సతి ఉపాసకత్వం హీయేతాతో ఉపా
స్యోపాసకస్వరూపలోపేన కార్యకారణైక్యం జీవబ్రహ్మైక్యం చ న పర్యా
లోచ్యేత తదా గోమహిషవదత్యంత భిన్నయోః ప్రతీకోపాసనయోరాత్మై
కత్వయోగ్యతా తస్మాన్న ప్రతీకస్యాహం దృష్టిః తత్రాహం గ్రహోపాస
నానాం సర్వేషామపి బ్రహ్మసాక్షాత్కార ఫలత్వాదేకేనాప్యుపాసనేన
బ్రహ్మణి సాక్షాత్కృతే సతి ఉపాసనాంతర వైయర్థ్యాదుపాసనాంతరప్ర
వృత్తౌ పూర్వసాక్షాత్కారస్య విక్షేపప్రసంగాచ్చ బహూపాసనానుష్ఠా
నమయుక్తం కింత్వేకమేవానుష్ఠేయం తస్మాద్బహుషూపాసనేషు బ్రహ్మ
సాక్షాత్కారార్థినః ప్రాప్తేష్విదం వా తద్వా యత్కించిదేకమేవానుష్ఠేయ
మిత్యేతాదృశో వికల్పో నిర్ణీతః। ఇహ తు సంహితోపాసనస్యైకం వా ద్వ
యం వా యథేచ్ఛమనుష్ఠేయమేతదపి తృతీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే నిర్ణీతం ప్రతీకే
ష్వవికల్పస్స్యాద్యథా కామ్యానామితి అహంగ్రహేష్వివైతేషు సాక్షాత్క

త్త్యావికల్పనం దేవో భూత్వేతివన్నాత్రకాచిత్స్వాత్మత్వేనమతిః యథా
థాకామ్యమతోమీషాం సముచ్చయవికల్పయోః ప్రతీకోపాసనేషు పూ
ర్వాధికరణన్యాయ ఇతిప్రాప్తే బ్రూమః। అస్త్యత్రమహాన్విశేషః అస్మిం దేవో
భూత్వాదేవానప్యేతీతి జీవస్యైవభావనా ప్రకర్షవశాద్దేవభావ సాక్షా
త్కారప్రాప్త్యాస్మృతౌ దేవత్వముపైతీతి యథాహంగృహం గ్రహీష్య
వగమ్యతే। నతథాప్రతీకేషు సాక్షాత్కారఫలత్వే కించిన్మానమస్తి సాక్షా
త్కారఫలత్వాభావే తత్రతత్రప్రోక్తాన్యోన్యవస్తు ప్రాప్తిరూపఫలత్వేనావ
గంతవ్యాః తథాసతిభిన్నఫలత్వాన్నాన్యోన్యాపేక్ష్యా విశేషశంకా తుదూ
రాపేతా ఏకంప్రతీకమేకేషు చిత్తవృత్తిషూపాస్యభిన్నాంతరేషు ప్రతీకాం
తరోపాసనేషు పూర్వోపాస్తిజన్యస్యా పూర్వస్యావినాశాత్తస్మాద్వికల్పా
నైకమేవవా బహూనివాసముచ్చిత్య యథాకామ్యేన ప్రతీకముపా
సితవ్యం పృథివీపూర్వరూప మిత్యత్ర ప్రథమనిర్దిష్టత్వేన ఉద్దేశ్యతయాయ
ద్యపిపృథివ్యాః ప్రతీకత్వంప్రాప్తం తథాచరమనిర్దిష్టత్వేనవిధేయతయా
పూర్వవర్ణస్యదృష్టిపరత్వం ప్రాప్తం తథాపి పృథివ్యాఉత్కృష్టత్వాత్తద్దృ
ష్టిరేవపూర్వవర్ణే కర్తవ్యా యథా ఉత్కృష్టరాజ్ఞశ్శివాదిదృష్టిర్నికృష్టేసా
ఉగ్రామాదౌ క్రియతేనతు విపర్యయస్తద్వత్ ఉత్కర్షన్యాయస్తావ
న్నికృష్టేఉత్కృష్టధీసమర్థనం తస్యచోత్కర్షశ్చతుర్థాధ్యాయస్యప్ర
థమపాదేచింతితః। కిమన్యధీర్బ్రహ్మణిస్యాదన్యస్మిన్ బ్రహ్మధీరుతఅన్య
దృష్ట్యోపాసనీయం బ్రహ్మాత్రఫలదత్వతః। ఉత్కర్షేతిపరత్వాభ్యాం బ్రహ్మ
దృష్ట్యాన్యచింతనం। అన్యోపాస్యఫలందత్తే బ్రహ్మేత్యధ్యాదుపాస్తివత్। మ
నోబ్రహ్మేత్యత్ర అబ్రహ్మరూపమనోదృష్టిం బ్రహ్మణికృత్వాబ్రహ్మోపా
సనీయం బ్రహ్మణఃఫలప్రదత్వేన ఉపాస్యతాపాదకత్వాదితి ప్రాప్తేబ్రూ
మః। బ్రహ్మణస్సర్వాధారస్య సర్వానుస్యూతస్య సర్వవ్యాపక పరిపూర్ణ
స్యోత్కృష్టత్వాత్తద్దృష్టిర్నికృష్టే మనసికర్తవ్యాలోకే నికృష్టేఅతివిన
యేనరాజవత్పరిపాలనసమర్థే దరిద్రేధనాఢ్యవద్వ్యవహారే దానధర్మ

కుశలే అతిశిక్షణసమర్థే భృత్యే రాజదృష్టిం కృత్వా రాజవత్తం పూజ
యతి । న తు విపర్యయః కించ మనో బ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్యత్ర బ్రహ్మశబ్ద ఇతి
శబ్దపరత్వేన దృష్టిలక్షకో భవిష్యతి మనశ్శబ్దశ్చ నేతిపరత్వాన్ముఖ్యార్థ
వాచీ యథా స్థాణుం చోర ఇతి ప్రత్యేతీత్యత్ర స్థాణుశబ్దో ముఖ్యార్థవాచీ చో
రశబ్దో దృష్టిలక్షకస్తద్వచ్చ । అబ్రహ్మస్వరూపస్య మనస ఉపాస్యత్వే బ్ర
హ్మణః ఫలప్రదత్వానుపపత్తిః । న బ్రహ్మరూపస్యాతిథేరుపాసనే కర్మాధ్య
క్షత్వేనేశ్వరో యథా ఫలం ప్రయచ్ఛతి తద్వదత్రాపి సంభవాత్ తస్మాద
బ్రహ్మణి ప్రతీకే బ్రహ్మధీః కర్తవ్యా । యద్యప్యధిలోకమితి శబ్దేన పృథివ్యా
అధికరణత్వాభిధానాత్ప్రతీకత్వం ప్రతిభాతి తథాపి పృథివ్యాం దృష్టిరేవా
త్ర పూర్వవదనాత్మకే ప్రతీకే ప్రయుక్తా । యథా లోకేషు పంచవిధం సామో
పాసీతేత్యత్రాధికరణత్వవాచిన్యాః సప్తమ్యా నిర్దిష్టానాం లోకానాం దృ
ష్టిః కర్మాంగే సామ్ని ప్రతీకే సంపాదితా తద్వత్ । ఏతచ్చ ఆదిత్యాదిమతయ
శ్చాంగ ఉపపత్తేరితి సూత్రే నిర్ణీతం । యత్తత్ర సామోపాసీతేత్యత్ర సా
మ్న ఉపాస్తిక్రియాయాః కర్మత్వాభిధానాద్దృష్టిలక్షకత్వం లోకశబ్దస్యా
యుక్తమిత్యభిప్రేత్య లోకదృష్ట్యా సామాత్మకం ప్రతీకముపాస్యేత్యతథా
త్రాపి మహాసంహితా వ్యాఖ్యానావేదేతి సంహితాశబ్దేన విధిక్రియా
కర్మణో నిర్దేశాత్పృథివ్యాం దృష్ట్యా సంహితోపాస్యతాం పృథివ్యాః ప్ర
తీకత్వాభావేపి దృష్టివిషయత్వాభిప్రాయేణాధిలోకమితి నిర్దేశ ఉపప
ద్యతే తత్రేదమపరం చింతనీయం ఉపాసనం నామ కిం సకృత్ప్రత్యయః
అహోస్విత్ప్రత్యయావృత్తిరితి యథా అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపన
యీతేత్యత్ర సకృదనుష్ఠానాద్విధిసిద్ధిస్తద్వత్ సకృత్ప్రత్యయేనైవ విధేశ్చరి
తార్థత్వాన్నావృత్తిరితి చేన్న వేదాధ్యయనవదావర్తనీయత్వాత్ యథా
స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్య ఇత్యత్ర వేదోచ్చారణమావర్త్యతే తద్వదేవ ప్రత్య
య ఆవర్తనీయః యథోచ్చారణావృత్తిరేవాధ్యయనశబ్దార్థ
ఇతి చేత్తర్హ్యత్రాపి ప్రత్యయావృత్తిరేవోపాసనశబ్దార్థోఽస్తు అతఏవ

భగవద్భాష్యకారైరావృత్త్యధికరణేఽభిహితం అపిచోపాసనం నిదిధ్యాసనం చేత్యంతర్ణీతావృత్తిగుణైవ క్రియాఽభిధీయతే తథాహి లోకే గురుముపాస్తే రాజానముపాస్త ఇతి చోపాసనావిధిర్యస్తాత్పర్యేణ గుర్వాదీననువర్తతే సఏవముచ్యతే తథా ధ్యాయంతి ప్రోషితనాథా పతిమితియానిరంతరస్మరణా పతిం ప్రతిసోత్కంఠా సైవమభిధీయత ఇతి యద్యపి పురశ్చరణే హోమజప్యమంత్రావృత్తిసంఖ్యేన ప్రయోగావృత్తిరియత్తా న క్వచిచ్ఛ్రుతా తథాపి యస్మిన్ ప్రతీకే యద్దేవతాదృష్టిర్విహితా తత్ప్రతీకే తద్దేవతారూపమితి నిరూఢోఽభిమానః యావత్సంపద్యతే తావదావర్తయేదత ఏవ వార్తికకారైరుక్తం శాస్త్రోక్తధియోపేత్యాహ్యా తదాత్మ్యాభిమానతః నిరోధనం భవేద్యత్ర తదుపాసనముచ్యత ఇతి యథా ప్రబుద్ధా అమాత్యాః కంచిద్రాజకుమారం బాలం రాజ్యేఽభిషిచ్య యావత్తా కాలేన సర్వాసాం ప్రజానామయం రాజేత్యభిమానేన తదాజ్ఞావశవర్తిత్వం సంపద్యతే తావదప్రమత్తాస్తం ప్రయత్నేన పరిపాలయంతి తద్వత్ సంపన్నే ప్రతికవిషయే దేవతాభిమానేన పునస్తత్సృష్టిరిష్టా యథా జీర్ణదేవతాలయే నేకకాలో దారుభ్యపూజారహితామపి ప్రతిమాం దృష్ట్వా దేవతాబుద్ధిరనువర్తతే తద్వత్తస్మాత్ప్రతీకే దేవతాభిమానదార్ఢ్యపర్యంతముపాసీనస్య యథోక్తఫలం సిధ్యతీతి సాంహిత్యాం తృతీయోఽనువాకః తృతీయానువాకే ప్రజాదిఫలసిద్ధయే సంహితోపాసనముక్తం తత్ర బ్రహ్మజ్ఞానసాధనం చిత్తైకాగ్ర్యమప్యర్థాత్సంపద్యతే.

అథ మేధారహితస్య శ్రుతగ్రంథార్థవిస్మృతౌ బ్రహ్మజ్ఞానోదయాసంభవాద్రోగాదినా శరీరపాటవరహితస్యాశనాచ్ఛాదనాదిభిర్వా రహితస్య చ బ్రహ్మజ్ఞానహేతుభూతశ్రవణాది ప్రవృత్త్యసంభవాన్మేధాదిసిద్ధ్యర్థా మంత్రాశ్చతుర్థానువాకేఽభిధీయంతే తత్రాదౌ మేధాకామేన జప్యం మంత్రమాహ.

యశ్ఛందసా మృషభో విశ్వరూపః।
ఛందోభ్యో మృతాత్సంబభూవ।
సమేంద్రో మేధయా స్పృణోతు।
అమృతస్య దేవధారణో భూయాసం। ఇతి॥

యః ప్రణవః ఛందసాం గాయత్ర్యాది ఛందోయుక్తానాం వేదానాం మధ్యే ఋషభః శ్రేష్ఠస్తథాచ కఠవల్లీషు। సర్వే వేదాయత్పద మామనంతి తపాంసి సర్వాణిచ యద్వదంతి యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యంచరంతి తత్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యోమిత్యేత దిత్యామ్నాతం। సచ ప్రణవో విశ్వరూపస్సర్వజగదాత్మకోర్థ ప్రపంచస్య శబ్దాత్మికాయాం వాచి అంతర్భావాద్వాచశ్చాకారే ప్రణవస్య ప్రథమావయవేంతర్భావాదర్థప్రపంచస్యవాచ్యంతర్భావః కుతో ఽక్షస్త్వైతరేయకే సమామ్నాతః తస్యవాక్తంతిర్నామానిదామాని తదస్యేదంవాచాతంత్యా నామభిర్దామభిస్సర్వం సితంసర్వంహీదం నామానీతి యథావణిజః ప్రసారితయాదీర్ఘరజ్వాసంలగ్నైర్బహుభిః పాశైర్బహూన్ బలీవర్దాన్బధ్నంతి తథాతస్యప్రణవోపాధికస్యపరమేశ్వరస్య వాగేవదీర్ఘరజ్జుర్దేవదత్తాది నామానిపాశాస్తైస్సర్వమర్థప్రపంచజాతం బద్ధంతస్మాత్సర్వం నామ్నివర్తతే.

సర్వోజనస్స్వకీయంనామ శ్రుత్వాపాశేన బద్ధ్వాసమాకృష్ట ఇవాగచ్ఛతీతి తస్యవాక్యస్యార్థః అంతర్భావప్రకృతాస్వర్థప్రపంచోపేతాయావాచః ప్రణవేంతర్భావః ఛందోగైరామ్నాయతే తద్యథాశంకునా సర్వాణిపర్ణాని సంతృణ్ణాన్యేవ మోంకారేణ సర్వావాక్సంతృణ్ణేతి లోకే వటాశ్వత్థ పర్ణాసు శంకుశబ్దాభిధేయేన స్వాంతర్గత శలాకావిశేషేణ యథావ్యాప్తాని తద్వదోంకారేణాపి సర్వావాగ్వ్యాప్తేత్యర్థః। ప్రణవేవాచోప్యంతర్భావోపి అకారద్వారేణ ద్రష్టవ్యః। ఏతదప్యైతరేయకే సమామ్నాతం అకారోవై సర్వావాక్సైషాస్పర్శోష్మభిర్వ్యజ్యమానా బహ్వీనానారూపా భవతీతి కవర్గాదిషు స్పర్శనామకేషు ఉ

క్షు రేషు శేషస హేషూష్మనామకేషు చాకారోఽనుగతో మాతృకామః త్రతః పఠ్యతే। తస్మాదకారస్య సర్వవాగ్రూపత్వ మిత్యర్థః। తదేవం ప్రణవస్య విశ్వరూపత్వం సిద్ధం తాదృశః ప్రణవశ్ఛందోభ్యో వేదేభ్యోఽధికత్వేన సంబభూవ సర్వప్రజాపతేః ప్రాదురభూత్। తథా ఛందోగా ఆమనంతి ప్రజాపతిర్లోకానభ్యతపత్తేభ్యోఽభితప్తేభ్యస్త్రయీవిద్యా సంప్రాస్రవత్తామభ్యతపత్తస్యా అభితప్తాయా ఏతాన్యక్షరాణి సంప్రాస్రవంత భూర్భువస్సువరితి తాన్యభ్యతపత్తేభ్యోఽభితప్తేభ్య ఓంకారస్సంప్రాస్రవదితి అభ్యతపత్సారజిఘృక్షయా పర్యాలోచితవాన్ సంప్రాస్రవత్సర్వ స్యాగ్రత్వేన ప్రత్యభాదిత్యర్థః। అమృతాదిత్యనేన నిమిత్తముచ్యతే మరణరహితం మోక్షరూపం పరమం యదమృతం తదేవోంకారప్రాదుర్భావే నిమిత్తం అత ఏవ ఛాందోగ్యే చ తస్యోంకారప్రాదుర్భావ వాక్యస్యోపక్రమే బ్రహ్మసంస్థోఽమృతత్వమేతీత్యుపక్రాంతం ప్రణవస్య బ్రహ్మవాచకత్వేన ప్రణవనిష్ఠ ఏవ బ్రహ్మసంస్థస్స ప్రణవవాచ్య ఇంద్రః పరమేశ్వరో మేధయా గ్రంథతదర్థధారణశక్త్యా మాం విద్యార్థినం స్పృణోతు ప్రీణయతు హే దేవ తవ ప్రసాదాదహమమృతస్య మోక్షోపలక్షితస్య ముక్తిహేతోర్గ్రంథార్థస్య ధారయితా భూయాసం మేధాహేతుభూతం మంత్రముక్త్వా రోగాదిరాహిత్యహేతుం మంత్రమాహ.

శరీరం మే విచర్షణం। జిహ్వా మే మధుమత్తమా।
కర్ణాభ్యాం భూరివిశ్రువం। బ్రహ్మణః కోశోఽసి మేధయా
పిహితః। శ్రుతం మే గోపాయ। ఇతి।

మమ విద్యాధికారిణః శరీరం విచర్షణం విచక్షణం రోగరాహిత్యేన విద్యాభ్యాస యోగ్యమస్తు। మదీయా జిహ్వాఽత్యతిశయేన మాధుర్యోపేతా గ్రంథాభ్యాస పటీయసీ భవతు। కర్ణాభ్యాం విద్యోత్పాదకం బహువిధగ్రంథజాతం శ్రూయాసం। కదాచిదపి బాధిర్యదోషో మా భూత్। హే ప్రణవ త్వం బ్రహ్మణో జగత్కారణస్య పరవస్తునో ధ్యానాయ కోశవదా

లంబనభూతోసి యథాచర్మమయః కోశః ఖడ్గస్య రక్షణాయాలంబనభూతః స్తద్వత్ బ్రహ్మధ్యానరక్షణాయ ప్రణవ ఆలంబనభూతః అతఏవకఠవల్లీష్వోంకారం ప్రకృత్యామ్నాయతే ఏతదాలంబనం శ్రేష్ఠమేతదాలంబనంపరమితి తాదృశః ప్రణవో మేధయా ధారణశక్త్యాపిహితో వ్యాప్తః తథావిధ ప్రణవప్రతిపాద్య హే పరమేశ్వర మదీయం శ్రుతం కర్ణాభ్యామవగతం వేదార్థరహస్యం విస్మృత్యాది దోషనివారణేన పాలయ। ఆరోగ్యాదిసిద్ధయే మంత్రో జప్యోఽభిహితః॥

అథాన్నపానవస్త్రాదిసిద్ధయే హోమార్థమంత్రా ఉచ్యంతే తత్ర ప్రథమమంత్రమాహ॥

ఆవహంతీ వితన్వానా। కుర్వాణాచీరమాత్మనః॥
వాసాంసి మమ గావశ్చ। అన్నపానే చ సర్వదా।
తతో మే శ్రియమావహ। లోమశాం పశుభిస్సహ స్వాహా। ఇతి॥

హే ప్రణవాభిధేయ పరమేశ్వర యా శ్రీరుక్తవిధా తాం శ్రియం మదర్థమావహ। సర్వతస్సంపాదయ। కింవిధేతి తదుచ్యతే। యాని వాసాంసి యాశ్చ గావః యే చాన్నపానే తత్సర్వం సర్వదా మమ భోగార్థమావహంతీ సర్వతస్సంపాదయంతీ తథా సంపాదితం సర్వం వితన్వానా విస్తారయంతీ వర్ధయంతీ వర్ధితం తత్సర్వమాత్మనో విద్యార్థినో మమ చిరం దీర్ఘకాలం కుర్వాణా యథా వినష్టం నభవతి తథా స్థాపయంతీ యస్మాదేవం విధా శ్రీస్తతస్తామావహ పునరపి కీదృశీం పశుభిస్సహ లోమశాం అజావయో శ్వాశ్చేత్యేవమాదయో యే పశవస్తైస్సహ వర్తమానత్వేన బహువిధరోమయుక్తాం తథావిధ శ్రీదాయ దేవాయ ఇదమాజ్యాది హవిర్మదీయం స్వాహాహుతమస్తు॥

అథ వస్త్రాన్నపానాది సమృద్ధయా శ్రియా యుక్తస్య విద్యాసంప్రదాయప్రవృత్త్యర్థం శిష్యసంపాదకహోమార్థాన్మంత్రానాహ॥

ఆమాయంతు బ్రహ్మచారిణస్స్వాహా।

విమాయంతుబ్రహ్మచారిణస్స్వాహా।
ప్రమాయంతుబ్రహ్మచారిణస్స్వాహా।
దమాయంతుబ్రహ్మచారిణస్స్వాహా।
శమాయంతుబ్రహ్మచారిణస్స్వాహా। ఇతి॥

బ్రహ్మచారిణో వైదికవిద్యాభ్యాసపరాః శిష్యామామాం సంప్రదాయ ప్రవర్తకం ఆచార్యమాయంతుప్రాప్నువంతు విశబ్దో వివిధత్వవాచక స్తథాపశ్వాది కామాస్స్వర్గ కామాబ్రహ్మలోకకామా మోక్షకామాశ్చేత్యేవం బ్రహ్మచారిణాం వివిధత్వం ప్రశబ్దః ప్రకర్షమాచష్టే విద్యాగ్రహణే ప్రజ్ఞాతిశయః ప్రకర్షః దమిత్యనేనావ్యయేన దాంతిర భిధీయతే బాహ్యేంద్రియచేష్టాభ్యో జాలీలాభ్య ఉపరతత్వందాంతిః శమిత్యనేన శాంతిరభిధీయతే క్రోధాది చిత్తదోషరాహిత్యం శాంతిః విమాయంత్విత్యాదయశ్చత్వారో మంత్రాశ్శాఖాంతరగతత్వాభిప్రాయేణ కేషుచిద్దేశేషు నామ్నాయంతే సంప్రదాయప్రవృత్తి జనితకీర్తిప్రదామంత్రావాహా.

యశోజనేసానిస్వాహా।
శ్రేయాన్వస్యసోఽసానిస్వాహా। ఇతి।

హేపరమేశ్వర త్వత్ప్రసాదాదహం జనేసర్వేషుజనేషు యశోసాని ఆచార్యోయమిత్యేవం యశస్వీభవాని వసుధనం బహుళంయస్యాసౌయం వసుమాన్ బ్రాహ్మణోతిశయేన వసుమాన్వసీయాన్ తాదృశాద్వస్యసోప్యహం శ్రేయాన్ ప్రశస్యతరో భవాని యశశ్శ్రేయో హేతుప్రతిపాదకావిమౌ మంత్రావాహా.

తంత్వాభగప్రవిశానిస్వాహా।
సమాభగప్రవిశస్వాహా।
తస్మింత్సహస్రశాఖే।
నిభగాహంత్వయిమృజస్వాహేతి।

భగశబ్దేన ఐశ్వర్యాది గుణషట్కవాచినా, ఐశ్వర్యస్య సమగ్ర స్యధర్మస్యయశసశ్శ్రియః। జ్ఞానవైరాగ్యయో శ్చైవ షణ్ణాంభగ ఇతీరణా ఇతిస్మరణాత్ తేనతద్వానుపలక్ష్యతే హేభగవన్ పరమేశ్వర తంభగ వంతం త్వామహంప్రవిశాని తాదాత్మ్యేనత్వయి ప్రవిష్టఇవ సర్వదా త్వాం భజాని సతాదృశ స్త్వమపి మాంప్రవిశమయి ప్రవిష్టఇవాదరేణ ప్రసిద్ధ సహస్రశాఖ రుద్రవిష్ణ్వాది సహస్రమూర్తిభేదయుక్తే తస్మిన్ త్వయి మామహంనిమృజే నితరాంశోధయామి త్వద్భజనమేవ శ్రేయో హేతురిత్యర్థః.

దృష్టాంతపురస్సరంబహుశిష్యసంపాదకంమంత్రమాహ.

యథాపఃప్రవతాయంతి।
యథామాసాఅహర్జరం।
ఏవంమాంబ్రహ్మచారిణః।
ధాతరాయంతుసర్వతస్స్వాహేతి॥

ఆపోలోకే ప్రవతా ప్రవణవతా నిమ్నదేశగతేన మార్గేణ యథాత్వరయాయంతి సమాగచ్ఛంతి। యథామాసాశ్చైత్రవైశాఖాదయస్స ర్వేపిఅహర్జరం సంవత్సరమాయాంతి అహానిషష్ట్యుత్తర శతత్రయసం ఖ్యాకాని జీర్ణానిఅంతర్భవంతి యస్మిన్ సంవత్సరే సోయమహర్జరో న ఖలు కశ్చిదపిమాసస్సంవత్సర మతిక్రామతి। హేధాతస్సర్వస్య జగతో విధాతస్సర్వేపి బ్రహ్మచారిణో మాసన్యాయేన మామనతిక్రామంతో జలన్యాయేన త్వరోపేతాస్సర్వస్మాదపి దేశాన్మామాగచ్ఛంతు.

హోమమంత్రానభిధాయఉపస్థానమంత్రమాహ.

ప్రతివేశోసి ప్రమాభాహి। ప్రమాపద్యస్వ। ఇతి.

—చతుర్థోనువాకః.—

శ్రమాపనయనగృహం ప్రతివేశశబ్దేనోచ్యతే। హేధాత స్త్వం మే ప్రతివేశోసి అతోమాం ప్రభాహి ప్రకాశయ బ్రహ్మవిద్యాచార్య

త్వేన వ్యాఖ్యాతం కురు। తదర్థం చ మాం ప్రపద్యస్వ ప్రాప్నుహి। అనుగ్రహేణేత్యర్థః॥ చతుర్థే మేధాదిసిద్ధ్యర్థా మంత్రా ఉక్తా అథ పంచమషష్ఠయో బ్రహ్మోపాసనముచ్యతే। తత్రాప్యంగదేవతానా ముపాసనం పంచమే। షష్ఠే త్వంగినో బ్రహ్మణ ఇతి విభాగః అంగదేవతాధ్యానస్య ప్రతీకత్వేన వ్యాహృతిత్రయం దర్శయతి.

భూర్భువస్సువరితి వా ఏతాస్తిస్రో వ్యాహృతయః। ఇతి.

భూరిత్యేకా భువ ఇతి ద్వితీయా। సువరితి తృతీయా। ఏతాస్తిస్రః సంఖ్యాకా వ్యాహృతిశబ్దవాచ్యా వ్యాహరణముచ్చారణం తద్విషయత్వాన్మంత్రాణాం వ్యాహృతిత్వం యద్వా వివిధే కర్మణ్యాహృత్య ప్రయుజ్యంత ఇతి వ్యాహృతయ స్తస్య ప్రయోగప్రసిద్ధి ద్యోతనార్థో వైశబ్దః అగ్నిహోత్రహవిష ఉపసాదనే దర్శపూర్ణమాస చాతుర్మాస్య హవిషామాసదనే చ ప్రయోగ ఏవమామ్నాయతే అగ్నిహోత్రమేతాభి ర్వ్యాహృతిభిరుపసాదయేదితి దర్శపూర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యాన్యాలభమాన ఏతాభిర్వ్యాహృతిభిర్హవీంష్యాసాదయేదితి చ ఏవమాధానా ద్యావదాహార్యం.

కర్మకాండే ప్రసిద్ధం వ్యాహృతిత్రయం దర్శయిత్వా తద్దైవప్రతీకత్వేన వ్యాహృత్యంతరం దర్శయతి.

తాసాము హ స్మైతాం చతుర్థీం। మాహాచమస్యః
ప్రవేదయతే। మహ ఇతి.

మహాన్సోమపానార్థశ్చమసః పాత్రవిశేషో యస్య మునేస్స మునిర్మహాచమసః బహుషు సోమయాగేషు వర్తమానత్వాచ్చమసస్య మహత్త్వం తస్యాపత్యం మాహాచమస్యనామక ఋషిస్తాసాం భూరాదీనాంతిసృణాం వ్యాహృతీనాం చతుర్థీం చతుస్సంఖ్యాపూరణీమేతాం మహ ఇతి వ్యాహృతిం ప్రవేదయతే ప్రాధాన్యేనోపాసనాయోపదిశతి ఉపాస్మేతి నిపాతత్రయసముదాయః ప్రసిద్ధ్యర్థః॥

ఋషేః స్వమగ్రిహణ ముపాసనాయా మనుస్మరణార్థం త
స్మిన్ వ్యాహృతి చతుష్టయే దృష్టివిశేషం విధత్తే॥

తద్బ్రహ్మ। స ఆత్మా। అంగాన్యన్యా దేవతా ఇతి॥

యదేతచ్చతుర్థ వ్యాహృతి రూపమస్తి తదేతద్బ్రహ్మ వస్త్వితి చిం
తయేత్। బ్రహ్మత్వాదేవ చతుర్థ వ్యాహృతి రూపః మహ ఇతి పదార్థ
స్సోయం శరీరమధ్యస్థిత ఆత్మా అన్యాస్తు వ్యాహృతిదేవతా హస్తపాదాద
వదృశాన్యంగానీతి చింతయేత్ యస్మాచ్చతుర్థీ వ్యాహృతిః ప్రశస్యతే మ
హశ్శబ్దస్య పూజావాచి ధాతునిష్పన్నత్వాత్పూజ్యబ్రహ్మస్వరూపేణ స్తు
తిర్యుక్తా యథా శరీరగతావయవాపేక్షయా చేతన ఆత్మా ఉత్కృష్టస్తథా
వ్యాహృత్యంతరాణ్యపేక్ష్య చతుర్థీ వ్యాహృతి రుత్కృష్టా॥

ఉక్తాసు వ్యాహృతిషు లోకదృష్టిం విధత్తే॥

భూరితి వా అయం లోకః। భువ ఇత్యంతరిక్షం। సువరిత్య
సౌ లోకః। మహ ఇత్యాదిత్యః। ఆదిత్యేన వావ సర్వే లోకా
మహీయంతే। ఇతి॥

యస్మాదాదిత్యేన ప్రకాశితాస్సంతస్సర్వే లోకాః పూజ్యా వ్యవ
హారక్షమా భవంతి తస్మాన్మహ ఇతి వ్యాహృతేరాదిత్యస్వరూపత్వం యుక్తం

అథ తాస్వేవ వ్యాహృతిషు దేవవిశేషదృష్టిం విధత్తే॥

భూరితి వా అగ్నిః। భువ ఇతి వాయుః। సువరిత్యాదిత్యః।
మహ ఇతి చంద్రమాః। చంద్రమసా వావ సర్వాణి జ్యోతీగ్ం
షి మహీయంతే। ఇతి॥

సతి హి చంద్రమండలే పరితోవస్థితాని నక్షత్రజ్యోతీంషి సర్వాణ్యపి
పూజ్యాని భాసంతే॥

అథ వేదదృష్టిం విధత్తే॥

భూరితి వా ఋచః। భువ ఇతి సామాని। సువ ఇతి య

జూగ్‌ంషి। మహఇతిబ్రహ్మ। బ్రహ్మణావావ సర్వే
వేదామహీయంతే। ఇతి॥

వేదత్రయగతామంత్రవిశేషా ఋగాదయః బ్రహ్మాత్వోంకారస్తే
నహి సర్వేవేదాః పూజ్యంతే। వేదోచ్చారణస్యప్రణవపూర్వకత్వాత్॥

అథప్రాణదృష్టింవిధత్తే।

భూరితివై ప్రాణః। భువఇత్యపానః। సువరితివ్యానః।
మహఇత్యన్నం। అన్నేనవావసర్వేప్రాణామహీయంతే। ఇతి॥

అన్నేనహిభుక్తేన ప్రాణాస్తృప్యంతి యథోక్తలోకాది దృష్టిభి
ర్యుక్తావ్యాహృతీరుపసంహరతి॥

తావాఏతాశ్చతస్రశ్చతుర్ధా। చతస్రశ్చతస్రోవ్యా
హృతయఇతి॥

యాభూరిత్యాదయస్తా ఏతాశ్చతస్రోవ్యాహృతయోలోకదేవ
వేదప్రాణదృష్టిభిర్యుతాశ్చతుర్ధాభిద్యంతే। తథాసతిభూరిత్యేకావ్యాహృతిః
పృథివ్యగ్నిఋగ్వేదః ప్రాణఇత్యేవం చతుర్ధాతతశ్చత స్రోవ్యాహృతయో
భవంతి ఏవంభువఇత్యాదిష్వపి ప్రత్యేకంచతుష్ట్వేసతి షోడశసంపద్యంతే
తాసాంసర్వాసామపి సంగ్రహాయచ తత్సశ్చతస్ర ఇతివీప్సా తాసాంవ్యా
హృతీనా ముపాసనంవిధత్తే।

తాయోవేద। సవేదబ్రహ్మ।
సర్వేస్మైదేవాబలి మావహంతి॥

ఇతి పంచమోనువాకః.

తాః పృథివ్యాదిదృష్టిభిర్యుక్తా వ్యాహృతీర్యోవేదోపాస్తేస్మైఉపా
సకాయసర్వే ఇంద్రాదయోదేవా బలింపూజామావహంతి సంపాదయం
తి।ననుయథోక్తవ్యాహృతి రూపప్రతీకోపాసకస్య బ్రహ్మలోకప్రాప్తిర్నా
స్తిఅప్రతీకాలంబనాన్నయతీతి బాదరాయణఇతి సూత్రేప్రతీకరహితబ్ర
హ్మోపాసకానా మేవతత్ప్రాప్తినియమాత్తతో బ్రహ్మప్రాప్త్యభావేన

సర్వదేవపూజ్యత్వం నయుక్తం । నాయందోషః యస్మాద్వ్యాహృతీనాం వ్యాహృతిర్వేదస్య బ్రహ్మణ వక్ష్యమాణానువాకోక్తం బ్రహ్మవేద ఉపాస్తే బ్రహ్మోపాసనమేవాత్ర ప్రధానం వ్యాహృత్యుపాసన మంగం తస్మాచ్చ బ్రహ్మోపాస్తాసత్వాం సర్వదేవపూజ్యత్వం యుక్తం॥

ఇతి పంచమోనువాకః.

పంచమేం గోపాసనముక్తం షష్ఠే త్వంగిన ఉపాసనముచ్యతే తత్రాదౌ ఉపాస్యరూపం దర్శయతి॥

సయఏషోఽన్తర్హృదయ ఆకాశః । తస్మిన్నయం పురుషో మనోమయః। అమృతో హిరణ్మయ ఇతి॥

హృదయం పుండరీకస్య మధ్యేస్వాంగుష్ఠపరిమిత ఆకాశోవర్తతే। సఏష ఇత్యేతాభ్యాం దూరసామీప్యవాచిభ్యాం వ్యవహిత యోగశాస్త్ర ప్రసిద్ధసన్నిహిత శ్రుత్యంతరప్రసిద్ధశ్చ ఉచ్యతే। ఈదృశోయ ఆకాశస్తస్మిన్నాకాశే పురుషస్సంపూర్ణః పరమాత్మాస్తి యద్యప్యసౌ సర్వత్రవర్తతే తథాపి తస్యోపలబ్ధ్యర్థ ముపాసనార్థంచ హృదయస్థాన ముపదిశ్యతే హృదయకమలమధ్యేహి సమాధినా నిరుద్ధమేకాగ్రం మనః పరమాత్మానం సర్వవ్యాపకపరిపూర్ణం సర్వానుగతసచ్చిదానందస్వరూపం బ్రహ్మప్రత్యక్త్వేన సాక్షాత్కర్తుం ప్రభవతి దృశ్యతే త్వగ్రియా బుద్ధ్యేతి శ్రుత్యంతరాత్ ఆపరోక్ష్యవాచకే నాయమిత్యనేన శబ్దేనసేయం సాక్షాత్కార యోగ్యతాభిధీయతే తాదృశః పురుషో హృదయమధ్యే ఉపాస్యమానః ప్రసీదతి। అతఏవ దహరశాండిల్యాది విద్యాసు హృదయమామ్నాయతే। తస్మిన్ హృదయ ఉపాసితవ్యః పురుషో మనోమయః మనః ప్రధానస్సాక్షాత్కర్తాశ్చ సాక్షాజ్జిజ్ఞాసవో హ్యభిహితం పురుషం మనసా సాక్షాత్కుర్వంతి ఉపాసకాశ్చ మనసాధ్యాయంతి తస్మాత్తదిదం మనోమయత్వమమృతత్వం వినాశరాహిత్యం హిరణ్మయః జ్యోతిర్మయ స్స్వయం ప్రకాశ ఇత్యర్థః.

ఇత్థం ఉపాస్యస్వరూప మభిధాయ ఉపాసకస్య మార్గవిశేషం దర్శయతి॥

అంతరేణతాలుకే। యఏష స్తన ఇవాలంబతే। సేం
ద్రయోనిః। యత్రాసౌ కేశాంతో వివర్తతే। వ్య
పోహ్యశీర్షకపాలే। ఇతి।

ముఖబిలస్యాంతర్జిహ్వామూలస్యోపరిస్థితే వామదక్షిణభాగే తాలుకే ఇత్యుచ్యతే। అంతరేణతాలుకే తాలుకయోర్మధ్యే పంద్యాస్తన ఇవయద్వాబస్తా కంఠస్థస్తనఇవస్వల్పః కశ్చిన్మాంసఖండోలంబమాన స్తిష్ఠతి తస్యమాంసఖండస్య యోగశాస్త్రప్రసిద్ధిద్యోతయితుం యచ్ఛబ్దః ప్రత్యక్షత్వంద్యోతయితు మేతచ్ఛబ్దఃలంబకాకరణ ప్రవణస్యందిజిహ్వాగ్రస్పర్శనేనప్రత్యక్షః పరకీయముఖేతు చక్షుషైవ ప్రత్యక్షఃసమాంసఖండ ఇంద్రస్యపరమేశ్వరస్య యోనిస్థానంశాఖాగ్రచంద్రదర్శన న్యాయేన సమాంసఖండస్య సమీపవర్తినీం యోగశాస్త్రప్రసిద్ధాం సుషుమ్నాఖ్యాం నాడీ ముపలక్షయతి। తస్యాంచఉభ యమధ్యస్థితాయాంచ నాడ్యాం ప్రవిష్టంచిత్తమేకాగ్రం భూత్వాపరమాత్మానం స్వయమితిసాక్షాత్కర్తుం ప్రభవతి ఏతదేవాభిప్రేత్య కారికోపనిషద్వ్యామ్నాయతే। ఏకోత్తరంనాడీశతం తాసాంమధ్యే పరాస్మృతా సుషుమ్నాతుపరే లీనావిరజాబ్రహ్మరూపిణీఇడాతిష్ఠతివామేనపింగళాదక్షిణేనతు తయోర్మధ్యేపరంస్థానంయస్తంవేదసవేదవిత్। సానాడీపరమేశ్వరస్య స్థానంకించఅమృతత్వ ప్రాప్తేర్మార్గభూతత్వాదపి తస్యస్థానంతన్మార్గత్వమపిఛందోగాః కఠాశ్చామ్నాయతే శతంచైకాచహృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధానమభినిస్సృతైకాతయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతీతి సేయమింద్రస్యయోని స్సుషుమ్నానాడీ శిరస్యేవామదక్షిణకపోలే వ్యపోహ్యానిభిద్యయత్రయస్మిన్ మూర్ధప్రదేశే కేశానామంతో మూలస్థితత్రవిశేషేణవర్తతే యథాగ్రస్యోపరికేశానా

మభావాదగ్రమంతశబ్దేనోచ్యతే। తథామూలాదధోఽపి తదభావాన్మూలమప్యంతశబ్దవాచ్యః॥

ఇత్థముపాసకస్య ఫలప్రాప్తయే నిర్గమనద్వారమభిధాయేదానీం ఫలందర్శయతి॥

భూరిత్యగ్నౌ ప్రతితిష్ఠతి । భువ ఇతి వాయౌ। సువరిత్యాదిత్యే। మహ ఇతి బ్రహ్మణి। ఆప్నోతి స్వారాజ్యం ఆప్నోతి మనసస్పతిం। వాక్పతిశ్చక్షుష్పతిః। శ్రోత్రపతిర్విజ్ఞానపతిః। ఏతత్తతో భవతి। ఆకాశశరీరం బ్రహ్మ । సత్యాత్మ ప్రాణారామం మన ఆనందం। శాంతిసమృద్ధమమృతమితి॥

వ్యాహృతిత్రయధ్యానేనాగ్న్యాదిషు ప్రతితిష్ఠతి అగ్నివాయ్వాదిత్యానాం యదైశ్వర్యం తత్ప్రాప్నోతి చతుర్థవ్యాహృతిధ్యానేన బ్రహ్మణి సత్యలోకవాసిని ప్రతితిష్ఠతి బ్రహ్మణో యదైశ్వర్యం తత్ప్రాప్నోతి తదేతదేవ స్వారాజ్యాదివాక్యైః ప్రపంచ్యతే । అగ్న్యాదీనామంగదేవతానాం స్వయమేవ రాజా భవతి। రాజత్వాదేవ సర్వేఽస్మై దేవా బలిమావహంతీత్యుక్తం న కేవలం స్వారాజ్యప్రాప్తిః కింతు సర్వేషాం ప్రాణినాం యన్మనస్తస్య పతిత్వం ప్రాప్నోతి। సర్వప్రాణ్యాత్మకో భూత్వా సర్వమనోధిపతిర్భవతి । ఏవం సర్వవాగాద్యాధిపత్యం ద్రష్టవ్యం । ఏకమేవాంతఃకరణం శక్తిభేదేన మనోవిజ్ఞానశబ్దాభ్యామభిధీయతే। కరణశక్త్యా మన ఇత్యుచ్యతే కర్తృశక్త్యా విజ్ఞానమిత్యుచ్యతే । పూర్వమసావేకదేహమాత్రవర్తినాం మనోవాగాదీనామధిపతిరభూత్। ఇదానీంతు విద్యాసామర్థ్యేన సర్వాత్మకవిరాడ్రూపాభిమానం ప్రాప్య సర్వదేహవర్తినాం మనోవాగాద్యధిపతిర్భవతి। తతస్సమష్టిరూపవిరాట్త్వప్రాప్త్యూర్ధ్వం సముత్పన్నాద్బ్రహ్మాత్మత్వావబోధస్సన్నవిద్యాయాం వినష్టాయామేతద్వక్ష్యమాణస్వరూపం భవతి। ఆకాశేత్యాదినా తదేవస్వరూపమభిధీయతే ఆకాశవన్మూర్తిరహితంశరీరం

స్వరూపం యస్య బ్రహ్మణ స్తదాకాశశరీరం యద్వా సర్వజగత్కల్పనాధి
ష్ఠానత్వేన సర్వాత్మకత్వాదాకాశోపి బ్రహ్మణస్స్వరూపమాకాశేహి స
చ్చిదానందరూపోధిష్ఠానభాగో నామరూపాత్మక ఆరోప్యభాగశ్చేత్యుభ
యం దృశ్యతే। తత్ర నామరూపయోర్మిథ్యాత్వేన బ్రహ్మత్వాభావేపి అధి
ష్ఠానస్య సత్యత్వేన బ్రహ్మత్వం యుక్తమేతదేవాభిప్రేత్య సత్యాత్మే త్యు
చ్యతే। సత్యమబాధ్యం సర్వజగత్కల్పనాధిష్ఠానమాత్మా స్వరూపం యస్య
బ్రహ్మణ స్తత్సత్యాత్మా తథా ప్రాణస్యారామ స్సర్వతః క్రీడారూప ఉత్పత్తి
వ్యాపారో యస్మిన్ బ్రహ్మణి తత్ప్రాణారామం ప్రాణోత్పత్తిశ్చ బ్రహ్మణ
స్సకాశాదామ్నాయతే। ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మన స్సర్వేంద్రియాణి
చ ఇతి ప్రశ్నోత్తరాభ్యామపి స ఏవార్థ ఆమ్నాయతే భగవన్కుత ఏష ప్రా
ణో జాయత ఇతి ప్రశ్నవాక్యం శ్రుత్వాత్మన ఏష ప్రాణో జాయత ఇత్యుత్త
రం ప్రాణోత్పత్తిప్రయోజనం చ పరమాత్మన ఉత్క్రాంత్యాదివ్యపదేశసిద్ధి
రేతదప్యామ్నాతం కస్మిన్నహముత్క్రాంత ఉత్క్రాంతో భవిష్యామి
కస్మిన్వా ప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామీతి స ప్రాణమసృజతేతి దృశ్యాః ప్రాణక్రీ
డాయా ఆధారత్వేన ప్రాణారామం తథా మన ఆనందో యస్మిన్ బ్రహ్మణి
తన్మన ఆనందం యదా విషయాభిముఖ్యం పరిత్యజ్య మనో బ్రహ్మాభిముఖం
భవతి తదా మహత్సుఖం మనసా ప్రాప్యతే ఏతచ్చ మైత్రాయణ్యుపనిషద్యా
మ్నాతం సమాధినిర్ధూతమలస్య చేతసో నివేశితస్యాత్మని యత్సుఖం భ
వేత్ న శక్యతే వర్ణయితుం తదా గిరా స్వయం తదంతఃకరణేన గృహ్యత ఇతి
అత్రామ్నాస్యతే। రసగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీ భవతీతి తదామనసో
విక్షేపరాహిత్యం శాంతిస్తయా శాంత్యా సమృద్ధం సంపూర్ణం బ్రహ్మ సఖలు
బ్రహ్మణ్యవగతే సతి ఆనందరస నిమగ్నస్య మనసః కదాచిదపి విక్షేపస్సంభ
వతి। సేయం శాంతిః శ్వేతాశ్వతరైరామ్నాయతే। జ్ఞాత్వా శివం శాంతిమ
త్యంతమేతీతి భగవతాప్యుక్తం। యుంజన్నేవం సదాత్మానం యోగీ నియత
మానసః। శాంతిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థామధిగచ్ఛతీతి తస్మాన్మనో.

గతయాశాంత్యా సమృద్ధం బ్రహ్మయద్వాబ్రహ్మగతైవ శాంతిర్యథాపూ
యాజగదాకారేణ విక్రియమాణాపితిష్ఠ్యతే తథాబ్రహ్మకదాచిదపినవి
క్రియతే తస్యకూటస్థస్య నిత్యత్వాత్। బృహదారణ్యకే ఆమ్నాతం అజ
ఆత్మామహాన్ ధ్రువ ఇత్యాదిశ్రుతేః । తస్మాన్నిష్ఠయాశాంత్యా సమృ
ద్ధంబ్రహ్మతథాతదేతద్బ్రహ్మామృతం మరణరహితంమరణంనామప్రాణ
స్య దేహాన్నిష్క్రమణం। మృఙ్ప్రాణత్యాగ ఇతి ధాతుస్మరణాత్ తచ్చమ
రణంప్రాణధారిణోజీవస్య సంభవతినతు ప్రాణరహితస్య పరమాత్మనః
తద్రహితత్వం। అప్రాణోహ్యమనాశ్శుభ్ర ఇతి శ్రుత్యంతరాదవగంతవ్యం.

ఇత్థముపాస్యస్వరూపం మార్గం ఫలంచాభిధాయోపాసనం విధత్తే॥

ఇతి ప్రాచీనయోగ్యోపాస్స్వేతి॥

ప్రాచీనాని పూర్వకాండోక్తాని నిత్యనైమిత్తికకర్మాణి తైః పాపే
ప్రక్షీణే సతి ఉపాసనాయాం యోగ్యో భవతి తాదృశం శిష్యంప్రతిమాహాచ
మస్యాచామకో గురురుపదిశతి ఇతిశబ్దస్సయ ఏషోంతర్హృదయ ఆకాశ ఇ
త్యాద్యుక్తం ప్రకారం పరామృశతి తత్రైవ ఆకాశశరీరం బ్రహ్మేత్యాది
గుణా అపి పరామృశ్యంతే యద్యపి ఏతత్తత్తో భవతీతి వాక్యేన విరాట్ప్రాప్తే
రూర్ధ్వం బ్రహ్మభావలక్షణస్య ఫలస్య ప్రతిజ్ఞాతత్వాన్ముక్తిస్వరూప ప్రతిపా
దకమాకాశశరీరాదివాక్యం తథాపి తంయథాయథోపాసతే తదేవభవతీతి
శ్రుతౌ ఉపాస్యఫలయోరేకవిధత్వ శ్రవణాత్ ఆకాశశరీరత్వాదిగుణా
నాముపాస్యత్వమపి సంభవతి తస్మాదాచార్యైరుపాస్యగుణత్వేన యో
జితం॥ అథమీమాంసా తత్రేదంచింతనీయం కింపంచమషష్ఠయోరనువా
కయో రుపాసనాభిద్యతే అహోస్విదేకేతి ఉపాస్యవైలక్షణ్యాత్ఫల
వైలక్షణ్యాచ్చ భిద్యత ఇతి తావత్ప్రాప్తం పంచమే లోకాదిదృష్ట్యా వ్యా
హృతిరూపం ప్రతీకముపాస్యం షష్ఠేతు మనోమయత్వాది గుణకం బ్ర
హ్మోపాస్యమితి వైలక్షణ్యం ఫలంచ సర్వేస్మై దేవాబలిమావహంతీతి
పంచమే శ్రుతం షష్ఠేతు ఆప్నోతి స్వారాజ్యమిత్యన్యదేవ ఫలం శ్రూయతే।

తస్మాదుపాసనాభేద ప్రాప్తే బ్రూమః । ఏకాధికారిత్వ శ్రవణాదేకమే
వోభయత్రోపాసనం పంచమే హి తా యో వేద బ్రహ్మేతి వ్యాహృత్యుపా
సకస్యైవ బ్రహ్మోపాసనాధికారశ్శ్రూయతే తథాష్టమే భూరిత్యగ్నౌ
ప్రతితిష్ఠత్యాదినా వ్యాహృత్యుపాసనఫలం ఆప్నోతిస్వారాజ్యమితి బ్రహ్మో
పాసనఫలంచ సహైవామ్నాతం తస్మాదేకమేవోభయత్రోపాసనం ఉ
పాస్యవైలక్షణ్యంచ అంగాంగిభావభేదేనాప్యుపపద్యతే। సర్వేస్మై దేవా బలి
మావహంతీత్యేతదస్యాంగఫలం భవిష్యతి యస్యపర్ణమయీజుహూర్భ
వతి నసపాపగ్ శ్లోకగ్ శృణోతీత్యాదౌ పర్ణద్రవ్యమంతరేణ క్రతునిష్పత్త్య
భావాత్ఫలార్థత్వేసతి ఫలాకాంక్షాయా అభావాత్ఫలస్యార్థవాదత్వం
యుక్తం ఇదంతువ్యాహృతిధ్యానమంతరేణాపి బ్రహ్మోపాసనసిద్ధేః ఫలా
యైవవ్యాహృతిధ్యానముచ్యతే । ఇతినార్థవాదత్వం తస్మాదంగాంగి
భావేనైకోపాసనత్వం యుక్తం నచానేనైవన్యాయేన సప్తమానువాకోక్త
స్యపృథివ్యంతరిక్షాద్యాత్మకబ్రహ్మోపాసనస్యాపిపూర్వేణ సహైక్యం శం
కనీయం శాండిల్యదహరాదిన్యాయేన పృథగుపాసనత్వాత్ సచన్యాయ
స్తృతీయపాదే చింతితః నభిన్నా ఉతభిద్యంతే శాండిల్యదహరాదయః సమ
స్తోపాసనాత్తైత్తిర్య బ్రహ్మేత్యాదస్యభిన్నతా కృత్స్నోపాస్తేరశక్య
త్వాద్గుణైర్బ్రహ్మస్పృధక్స్మృతేః దహరాదీనిభిద్యంతే పృథక్పృథగుపక్ర
మాత్ ఛాందోగ్యదహరవిద్యాశాండిల్యవిద్యామధువిద్యేత్యాదయః
పఠ్యంతే తథాశాఖాంతరేష్వపి తత్రసమస్తోపాసనస్య శ్రేష్ఠత్వాద్వేద్య
స్యబ్రహ్మణ ఏకత్వాచ్చ సర్వాసామేకవిద్యాత్వమితి ప్రాప్తే బ్రూమః।
అనంతాసువిద్యాస్వేకీకరణే నానుష్ఠానం తావదశక్యమితి విద్యాభేదో
ద్రష్టవ్యః నచవేద్యస్యబ్రహ్మణఏకత్వం శంకనీయం గుణభేదేన వ్యవస్థోపప
త్తేర్నచైకస్యా అవిద్యాయా ఇయత్తాం నిర్ణేతుమశక్యా। ప్రత్యేకముపక్రమో
పసంహారయోస్తన్నిశ్చాయకత్వాత్తస్మాద్విద్యానాం నానాత్వం ఏవము
పాసనయోర్భేదే సత్యేకమేవానుష్ఠేయం నతూభయమేతదపి తత్తైత్తిరీ

చింతితః అహంగ్రహోపాస్వనియమో వికల్పనియమోఽథవా నియామకస్యా
భావేన యథాకామ్యం ప్రతీయతాం ఈశసాక్షాత్కృతే స్త్వేకవిద్యయై
వ ప్రసిద్ధితః అన్యానర్థక్య విక్షేపౌ వికల్పస్య నియామకౌ ద్వివిధాన్యుపాసనా
ని అహంగ్రహాణి ప్రతీకాని చేతి ఆత్మనస్సగుణోపాసనేషు అహంగ్రహస్య
చతుర్థాధ్యాయే వక్ష్యమాణత్వాత్తాన్యహంగ్రహాణి వస్తూని దేవతా
దృష్ట్యా స్వస్వరూపోపాస్యమానాని ప్రతీకాని తత్రాహంగ్రహేషు శాం
డిల్యవిద్యాద్యుపాసనేషు ఏకం ద్వే బహూని వా ఉపాసనాని యథాకామ్యేనా
నుష్ఠేయాని వికల్పస్యనియామకాభావాత్ నహి శాండిల్యోపాసనం దహ
రోపాసన మన్యద్వైకమేవానుష్ఠేయం నేతరదితి వికల్పనియమే కించిత్కార
ణమస్తి తస్మాద్యథాకామ్యమితి ప్రాప్తే బ్రూమః అన్యానర్థక్యం తావదే
కం నియామకం తథాహి శ్రుతిప్రతిపాదకేశ్వర సాక్షాత్కార ఉపాసనస్య
ప్రయోజనం తచ్చేదేకేనైవ ఉపాసనేన సిద్ధ్యతి చేత్ అన్యోపాసనా వై
యర్థ్యం కించ ఉపాసనేషు న ప్రమాణజన్యసాక్షాత్కారః కింతర్హి ని
రంతరయా భావనయా ధ్యేయతాదాత్మ్యాభిమానః స చాభిమాన ఏకము
పాస్యమనుష్ఠాయ తత్పరిత్యజ్యాన్యత్ర వర్తమానస్య పురుషస్య చిత్తవి
క్షేపకత్వం నామ దృఢీభవేత్ తస్మాదన్యానర్థక్య విక్షేపయోః క్రియమా
ణత్వాద్వికల్పోనియమ్యతే బ్రహ్మతత్వవిద్యాయామివ బ్రహ్మోపాసనేపి
అహంగ్రహః కర్తవ్యః తత్త్వవిద్యాయామహంగ్రహశ్చతుర్థాధ్యాయ
స్య ప్రథమపాదే చింతితః జ్ఞాత్రా స్వాత్మతయా బ్రహ్మగ్రాహ్యమాత్మత
యాథవా అన్యత్వేన విజానీయాద్దుఃఖ్యదుఃఖివిరోధతః ఔపాధికో విరో
ధోత్ర ఆత్మత్వేనైవ గృహ్యతాం గృహ్యంత్యేవ మహావాక్యైః స్వశిష్యా
గ్రాహయంత్యపి యశ్చాత్ర ప్రతిపాద్యం బ్రహ్మ తజ్జీవేన జ్ఞాత్రా స్వవ్యతిరి
క్తతయా గృహీతవ్యం దుఃఖ్యదుఃఖినోర్జీవ బ్రహ్మణోరైకత్వవిరోధాదితి
పూర్వపక్షే ప్రాప్తే బ్రూమః వస్తుతో బ్రహ్మస్వరూపస్యైవ సతో జీవస్యాం
తఃకరణోపాధికృతో దుఃఖిత్వాది సాంసారికో ధర్మ ఇతి విదితత్వాచ్చ జీవ

విచారే ప్రపఞ్చితం। తద్వాస్తవవిరోధాభావాదాత్మత్వేనైవ బ్రహ్మగృహ్యతాం। అత ఏవాహం బ్రహ్మాస్మి అయమాత్మా బ్రహ్మేత్యాదిమహావాక్యైస్తత్త్వవిద ఆత్మత్వేనైవ బ్రహ్మగృహ్ణన్తీతి తథా త్వమసీత్యాదిభిర్మహావాక్యైః స్వశిష్యాన్ గ్రాహయన్త్యపి తస్మాదాత్మత్వేనైవ బ్రహ్మ గృహీతవ్యం। ఏవం చ సతి మనోమయోఽమృతో హిరణ్మయః పరమాత్మాహమితి ఉపాసనీయం। మనోమయపరమాత్మత్వం శాణ్డిల్యవిద్యోదాహరణేన ప్రథమాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే చిన్తితం మనోమయోఽయం శారీర ఈశో వా ప్రాణమనసేహ్యుదయసీత్యాదేః తస్య జీవేష్వస్యైన జీవగాః శమవాక్యగతం బ్రహ్మ తద్ధితాధిరపేక్షతే ప్రాణాదియోగశ్చిన్తార్థశ్చిన్త్యం బ్రహ్మప్రసిద్ధితః ఛాన్దోగ్యస్య తృతీయాధ్యాయే శాణ్డిల్యవిద్యాయాం ఇదమామ్నాయతే మనోమయః ప్రాణశరీరో భారూప ఇతి తత్ర జీవ ఈశో వేతి సందేహే జీవ ఇతి ప్రాప్తం మనస్సంబన్ధాదీనాం జీవే సుసంపాదత్వాన్నాసౌ వికారో మనోమయ ఇతి.

మనస్సంబన్ధః ప్రాణశ్శరీరమస్యేతి ప్రాణస్సంబన్ధః న చైతద్ద్వయమీశ్వరే సుసంపాదం అప్రాణో హ్యమనాశ్శుభ్ర ఇతి నిషేధాత్ తథా చైష ఆత్మాన్తర్హృదయే అణీయానితి శ్రూయమాణం హృదయే అవస్థానమణీయస్త్వం చ నిరాధారస్య సర్వగతస్య సర్వవ్యాపకపరిపూర్ణస్య కథం చిదుపపద్యతే తస్మాజ్జీవ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీత సర్వమిదం బ్రహ్మ నాన్యత్కించన మిషదితి తస్మిన్ శమవిధిపరే పూర్వవాక్యే శ్రూయమాణం యద్బ్రహ్మ తదేవ మనోమయః ప్రాణశరీర ఇతి ఏతాభ్యాం తద్ధితబహువ్రీహిభ్యాం విశేష్యత్వేనాపేక్షతే శమవాక్యస్యాయమర్థః యస్మాత్సర్వమిదం బ్రహ్మ తజ్జత్వాత్తల్లత్వాత్తదనత్వాత్ తస్మాత్సర్వాత్మకే బ్రహ్మణి రాగద్వేషవిషయాసంభవాదుపాస్తికాలే శాన్తో భవేదితి తతస్తద్వాక్యగతే బ్రహ్మణి విశేష్యత్వేనాన్వితే మనోమయవాక్యమపి బ్రహ్మపరం భవిష్యతి న చ బ్రహ్మణో మనః ప్రాణసంబన్ధానుపపత్తిరుపా

ధికే తదనుపపత్తౌ అపిసోపాధికస్య చింతనాధారతయా తదుపపత్తేస్త
స్మాత్సర్వేష్వపి వేదాంతేషుయద్బ్రహ్మప్రసిద్ధం తదేవాత్రాప్యుపాస్యం న
హి క్వచిదపి వేదాంతే జీవస్యోపాస్యత్వం ప్రసిద్ధం తతో బ్రహ్మేతి రాద్ధాం
తః తత్ర యథా శమ వాక్యగతం బ్రహ్మ మనోమయత్వ విశేషణేన విశిష్యతే
ఏవమత్రాపి పరిపూర్ణవాచి పురుషశబ్దోక్తః పరమాత్మా మనోమయశ
బ్దేన విశిష్యతే పరిపూర్ణవాచిత్వం శ్రేయోమార్గే దర్శితం పురుషః పురి
శయనాద్వా పూర్ణత్వాద్వా పురం సర్వప్రాణిజాతం పూరయతీతి వా
మునాస్యవా పూర్తిరితి ప్రాణిజాతే పురుర్విభ్వాద్యుద్భూతజాతే పురుస్త్రియా
మితి నానార్థనిఘంటుః పురిశయనపక్షే జీవపరత్వమపి భవిష్యతీతి చేన్న
తాయో వేద స వేదం బ్రహ్మేత్యేవం బ్రహ్మణః ప్రక్రాంతత్వాదాకాశ శ
రీరం బ్రహ్మేత్యుపసంహారాచ్చ హిరణ్మయశబ్దస్యతు బ్రహ్మపరత్వం య ఏ
షోంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యత ఇతి వాక్యే నిర్ణీతం స చ నిర్ణ
యః ప్రథమాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే భిహితః హిరణ్మయో దేవతాత్మా కిం
వా సో పరమేశ్వరః మర్యాదాధారరూపోక్తే ర్దేవతాత్మైవ నేశ్వరః సార్వా
త్మ్యాత్సర్వదురిత రాహిత్యాచ్చేశ్వరో మతః మర్యాదాద్యా ఉపాస్త్యర్థ
మీశేపి స్యురుపాధయః ఛాందోగ్యస్య ప్రథమాధ్యాయే ఉద్గీథోపాసనా
యాముపసర్జనాని ఉపాస్యాని అభిధాయ ప్రధానముపాస్యం విధాతుమి
దమామ్నాయతే అథ య ఏషోంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే
ఇతి తత్రాదిత్యమండలే విద్యాకర్మాతిశయవశాత్కశ్చిజ్జీవో దేవభావము
పేత్య జగదధికారం నిష్పాదయన్నవతిష్ఠతే ఈశ్వరశ్చ సర్వగతత్వాన్మండలే
పి వర్తతే తత్తయోస్సంశయః తత్ర దేవతాత్మేతి తావత్ప్రాప్తం కుతః మ
ర్యాదాధారరూపస్యోచ్యమానత్వాత్ యే చాముష్మాత్పరాంచో లోకా
స్తేషాం చేష్టే దేవకామానాం చేతి ఐశ్వర్యమర్యాదోక్తిః అంతరాదిత్య ఇ
త్యాధారోక్తిః హిరణ్మయ ఇతి రూపోక్తిః నహి సర్వేశ్వరస్య సర్వాధారస్య
నీరూపస్య పరమేశ్వరస్య ఐశ్వర్యమర్యాదాధారరూపాణి సంభవంతి తస్మా

ద్దేవతాత్మేతి ప్రాప్తే ఉచ్యతే। శ్రుతి ప్రతిపాదితో హిరణ్మయ ఈశ్వరో భవేత్ కుతస్సర్వాత్మత్వ శ్రవణాత్। నైవకృత్స్నమతదుక్తం తద్యజుస్తద్బ్రహ్మేతివాక్యే తచ్ఛబ్దైః ప్రకృతం హిరణ్మయం పురుషం పరామృశ్య తే తస్యఋక్సామాద్య శేషజగదాత్మత్వ ముపదిశ్యతే తచ్చాద్వితీయే పరమేశ్వరే ముఖ్యముపపద్యతే। నతుసద్వితీయాయాం దేవతాయాంతథా సఏష సర్వేభ్యః పాప్మభ్య ఉదిత ఇతి శ్రూయమాణం సర్వపాపరాహిత్యం బ్రహ్మణోవధారణే లింగం యద్యపి దేవతాయాః కర్మణ్యనధికారాత్క్రియమాణ కరిష్యమాణపుణ్యపాపయో రభావస్తథాపి ఆసురాదినిమిత్తజనితదుఃఖ సద్భావాద్దుఃఖహేతుభూత జన్మాంతరసంచిత దురితమనువర్తేత ఏవమర్యాదాధారరూపాణి రూపాదిధర్మతయా సోపాధికే పరమాత్మని ఉపాస్యే వర్తితుమర్హంతి తస్మాదీశ్వరో హిరణ్మయః తత్రయథా సార్వాత్మ్యాదికం బ్రహ్మలింగమస్తి ఏవమత్రాప్య మృతత్వసత్యాత్మత్వాదికం లింగమవగంతవ్య మతో మనోమయత్వాది గుణకః పరమాత్మాత్రోపాస్య శ్ఛందోగాః శాండిల్యవిద్యాయామేవ మామనంతి మనోమయః ప్రాణశరీరో భారూపస్సత్య సంకల్పఇతి వాజసనేయినశ్చ బృహదారణ్యకే పఠంతి మనోమయోయం పురుషో భాస్సత్యస్తస్మిన్నంతర్హృదయే యథా వ్రీహిర్వా యవో వా సఏష సర్వస్యేశానస్సర్వస్యాధిపతి స్సర్వమిదం ప్రశాస్తి యదిదం కించేతి తథా శాఖాభేదేపి పంచాగ్నివిద్యాన్యాయేన మనోమయత్వాదిగుణకస్య వేద్యస్వరూపస్య ప్రత్యభిజ్ఞానాద్విద్యైక్యం ద్రష్టవ్యం సచన్యాయస్తృతీయేనువాకే దర్శితః। సతి చ విద్యైక్యే అపిశాఖాసు పరస్పరం విశేషగుణా ఉపసంహర్తవ్యాః ఉపసంహారన్యాయశ్చ తత్రైవ దర్శితః। ఉపసంహృత సర్వగుణోపేతే బ్రహ్మణి తాదాత్మ్యాభిమాన రూప స్సాక్షాత్కారో యావద్భవతి తావత్ప్రత్యయావృత్తిః కర్తవ్యా ఉపాస్వీతేత్యుక్తస్యోపాసన శబ్దస్య తద్వాచిత్వాచ్చేదమపి తత్రైవ దర్శితం శ్రుతిశ్చ దేవో భూత్వా దేవానప్యేతీతి తస్మిన్నేవజన్మని దేవభావలక్షణసాక్షాత్కారం దర్శయతి ఉత్పన్నే

విసాక్షాత్కారే బ్రహ్మోపాసనమామరణమావర్తనీయం తదేతచ్చతు
ర్థాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే ఆప్రాయణాదితిసూత్రే చింతితం ఉపాస్తీ
నాంయావదిచ్ఛమావృత్తిస్స్యాదుతామృతి ఉపాస్త్యర్థాభినిష్పత్త్యా
వదిచ్ఛం నతూపరిఆత్మప్రత్యయతో జన్మభావ్యదస్తత్ప్రసిద్ధయే ఆమృ
త్యావర్తనం న్యాయ్యం స హాతద్భావవాక్యతః విజాతీయప్రత్యయానంతరి
తసజాతీయప్రత్యయప్రవాహ ఉపాస్తిశబ్దార్థస్స చ కియతాపి కాలేనచ
సంపద్యతే తతోయావదిచ్ఛమావృత్తిః కృత్వా మరణమితి ప్రాప్తే బ్రూమః।
భావిజన్మనః ప్రయోజకోఽంత్యప్రత్యయ ఆమరణావృత్తిమంతరేణ న సంలభ్యః
అతఏవస్మృతిః యంయంవాపిస్మరన్భావంత్యజత్యంతే కళేబరం। తంతమే
వైతికౌంతేయసదాతద్భావభావిత ఇత్యాహ। కథంపునర్జ్యోతిష్టోమాది
కర్మణాం స్వర్గం గచ్ఛతోఽంత్యప్రత్యయః కర్మజత్వాత్ పూర్వవదితి బ్రూ
మః ఉపాసనేపి అపూర్వమస్తిచేద్బాధ్యం నైతావతా నిరంతరావృత్తిలక్ష
ణోపాస్తిదృష్టోపాయః పరిత్యాజ్యో భవతి అన్యథాసస్యస్య సుఖకరిఖాదేరపూ
ర్వజన్యత్వేన భోజనాదౌ దృష్టః ప్రయత్నః పరిత్యజ్యేత తతో దృష్టోపాయ
త్వాదామరణమావర్తనం కర్తవ్యం తథావిధవృత్తియుక్తస్యోత్క్రాం
తౌ విశేషశ్చతుర్థాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే చింతితః। అవిశేషో విశేషో
వా స్యాదుత్క్రాంతేరుపాసితుః హృత్ప్రద్యోతన సామ్యేఽపి విశేషోఽన్యస్య
నిర్గమాత్ మూర్ధన్యయైవ నాడ్యా శతాధికయా డీవిచింతనాత్ విద్యాసా
మర్థ్యతశ్చేతి విశేషస్త్వన్యనిర్గమాత్ ఉపాసకస్య యేయముత్క్రాం
తిస్సేయమితరోత్క్రాంత్యా మార్గోపక్రమపర్యంతం సమేత్యుక్తం తథామా
ర్గోపక్రమేపి సమైవ భవితుమర్హతి హృత్ప్రద్యోతనాదేస్సమత్వశ్రవణాత్
తథాహిశ్రుతిః తస్య హైతస్య హృదయస్యాగ్రం ప్రద్యోతతే తేన ప్రద్యోతేన ఏష
ఆత్మానిష్క్రామతి చక్షుష్టో వా మూర్ధ్నో వాన్యేభ్యో వా శరీరదేశేభ్య ఇతి
శ్రూయతే అయమర్థః వాఙ్మనసి సంపద్యతే ఇత్యుక్తక్రమేణ సజీవం లింగశరీరం
[illegible] పరమాత్మని యథాలీయతే తథాపూర్వజన్మసమాప్తం భవతి

అథజన్మాంతరాయ తల్లింగం పునర్హృదయే ప్రాదుర్భవతి తస్మిన్నవ
సరే హృదయాగ్రేవసితస్య లింగస్యాగంతవ్యభావి జన్మాలోచనాత్మకోం
త్య ప్రత్యయత్వేనలోకే ప్రసిద్ధః కశ్చిత్ప్రద్యోతనోభవతీతే నయుక్తస్స
న్నాడీభ్యోనిర్గచ్ఛతీత్యే తచ్చసర్వేషాం సమానం తస్మాన్నోపాసకస్యే
తరేభ్యోవిశేషఇతిప్రాప్తే బ్రూమః మూర్ధన్యయైవనాడ్యా ఉపాసకోనిర్గ
చ్ఛతీతరేభ్య ఏవనాడీభ్య ఇతరేషాత ఉపాసకేనమూర్ధన్యానాడ్యోచ్ఛింతి తి
ద్యావత్సగుణ బ్రహ్మవిద్యా సామర్థ్యాచ్చశ్రుత్యంతరే చాయమర్థస్స్పష్టము
వగమ్యతే శతంచైకాచహృదయస్య నాడ్యస్తాసాంమూర్ధానమభి నిస్సృ
తైకాతయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణే భవం
తీతి అన్యానాడ్యఉత్క్రమణాయోపయుజ్యంతే నత్వమృతత్వప్రాప్తయ
ఇత్యర్థః అస్మాన్మూర్ధన్య నాడీనిష్క్రమణ రూపాద్వి శేషాత్ప్రాచీనో
యోయముత్క్రాంతి ప్రకారస్తత్ర శాఖాంతర వాక్యోదాహరణేన
పంచవిచారాః ప్రవృత్తా స్తద్వాక్యంచ ఛందోగైరామ్నాయతే అస్య
సోమ్యపురుషస్య ప్రయతో వాఙ్మనసి సంపద్యతే మనఃప్రాణే ప్రాణ
స్తేజసి తేజఃపరస్యాం దేవతాయామితి తత్రమ్రియమాణస్య పురుషస్య
వాగుపలక్షితానాం దశేంద్రియాణాం మనసిస్వరూప ప్రవిలయోనభ
వతికింతు వృత్తిమాత్ర ప్రవిలయఇతి ఏకోవిచారస్తస్యచమనసః ప్రాణే
వృత్తి ప్రవిలయఇతిద్వితీయః తస్యచప్రాణస్య స్వాత్మనిజీవేవృత్తి ప్రవిల
య ఇవమాత్మానమంతకాలే సర్వేప్రాణా అభిసమాయాంతీతి బృ
హదారణ్యక వాక్యాదితితృతీయః సేయం వృత్తి ప్రవిలయరూపోత్క్రాం
తిర్నాడీ నిష్క్రమణరూప మార్గోపక్రమ పర్యంతానేక కర్మవాస
నావాసిత జన్మబహుత్వ సంపాదిత ధర్మాధర్మ ప్రవృత్తస్యోపాసక
స్య తత్త్వజ్ఞానినశ్చ త్రయాణామేతేషాం సమానానత విషమేతి । చ
తుర్థః బాహ్యేంద్రియమనః ప్రాణాయస్మిన్ జీవాత్మన్యవృత్త్యా ప్రవిలీ
యంతే సజీవాత్మాయస్మిన్ తేజః ప్రధానేభూతపంచకే వృత్త్యాప్రవిలీ

యతే తద్భూతపంచకం బ్రహ్మతత్త్వానభిజ్ఞస్య పురుషస్య పరమాత్మనివృ త్త్యైవ ప్రవిలీయతే నతు స్వరూపేణేతి। పంచమః। ఏవమేతైః పంచభిర్వి చారైస్సర్వసాధారణోత్క్రాంతిర్విచారితాఽత్ర పరమాత్మని యోఽయం పం చభూతరూప లింగశరీర ప్రవిలయస్సైవ పూర్వజన్మసమాప్తం అథోపా సకస్య బ్రహ్మలోకప్రాప్తయే మూర్ధన్యనాడీనిష్క్రమణరూపో విశేషః విచారితః స చాంతరేణ తాలుకే ఇత్యారభ్యవ్యపోహ్యశీర్షకపాల ఇత్యంతే న వాక్యేన సమామ్నాతః తచ్చ బ్రహ్మలోకప్రాప్తిపర్యంతస్య మార్గస్యో పలక్షణం ద్రష్టవ్యం తస్మిన్ మార్గే శాఖాంతరవాక్యోదాహరణేన షడ్వి చారాః ప్రవృత్తాః తత్ర ఛందోగాః అథ యత్రైతస్మాచ్ఛరీరా దుత్క్రామ త్యథైతైరేవ రశ్మిభిరూర్ధ్వ మాక్రమత ఇతి వాక్యేన మూర్ధన్యనాడ్యాని ష్క్రాంతస్యాదిత్యరశ్మిసంబంధమామనంత్యుపాసకస్య తత్రాహ్ని మృత స్య తత్సంభవేపి రాత్రౌ మృతస్య ఉపాసకస్య న సంభవతీతి పూర్వప[illegible] రాత్రౌ ఆదిత్యరశ్మీనామభివ్యక్తిభావేపి నాడీసంబంధస్య యావద్దేహభావి త్వాదస్తి రశ్మిప్రాప్తిరితి ప్రథమవిచారః। ఏతస్మిన్నాదిత్యరశ్మ్యాదిక ఉత్త రమార్గే మృతస్యోత్తరాయణ శ్రవణాద్దక్షిణాయనే మృతస్యోపాస కస్య విద్యాఫలం నాస్తీతి పూర్వపక్షీకృత్య ఉత్తరాయణశబ్దేన తదభిమాని నీ దేవతాయా వివక్షితత్వాత్ఫలమస్తీత్యుక్తం సోఽయం ద్వితీయః ఛందోగ బృహదారణ్యకయోస్తేఽర్చిష మభిసంభవంతీ త్యాదినా పంచాగ్నివిద్యా యామర్చిరాదికో మార్గ ఆమ్నాతః విద్యాంతరేషు వాజసనేయిభి స్సవా యుమాగచ్ఛతీత్యాదినా వాయ్వాదిలోకః పఠితః పర్యంకవిద్యాయాం కౌ షీతకిభిస్స ఏతం దేవయానం పంథానమాపద్యాగ్నిలోకమాగచ్ఛతీ త్యగ్ని లోకః పఠిత స్తస్మాదుత్తరమార్గః నానావిధ ఇతి పూర్వపక్షీకృత్య వాయ్వ గ్నిలోకానామేకస్మిన్నేవ మార్గే పర్వవిశేషత్వేనాన్వయం సంభవాదేక ఏవార్చిరాదికో మార్గ ఇత్యుక్తస్సోఽయం తృతీయః కౌషీతకిప్రోక్తస్య వా యులోకస్య మార్గమధ్యే సన్నివేశాసంభవ మాశంక్య బృహదారణ్యకే వా

యుప్రభేదేన మార్గేణాదిత్యాదిప్రాప్తిశ్రవణాదాదిత్యాదర్వాగ్వాయో
స్సన్నివేశస్తథా కౌషీతకిప్రోక్తానాం వరుణేంద్రప్రజాపతిలోకానాం మా
ర్గమధ్యే సన్నివేశాసంభవమాశంక్య విద్యుద్వరుణయోర్వృష్టిద్వారా సం
బంధసంభవాద్విద్యుల్లోకాదూర్ధ్వం వరుణలోకస్య సన్నివేశ ఇతి చతు
ర్థః ఆగంతుకానామంతే నివేశ ఇతి న్యాయేన ఇంద్రప్రజాపతిలోకయో
ర్వరుణలోకాదూర్ధ్వం సన్నివేశ ఇత్యుక్తం సోఽయం పంచమః తస్మిన్మార్గే
శ్రుతానామర్చిరాదీనాం మార్గచిహ్నత్వం భోగభూమిత్వం చ నిరాకృ
త్యాతివాహికదేవత్వముక్తం సోఽయం షష్ఠః ఏతైః షడ్భిర్విచారైర్నిర్ణీతో
యో మార్గస్తస్య మార్గస్య బ్రహ్మతత్త్వావబోధ బ్రహ్మోపాసనయో
స్సాధారణత్వమాశంక్యోపాసనవిషయ ఏవాయం మార్గ ఇతి నిర్ణీతం ఉపా
సనేష్వపి యత్రోపాసనే మార్గశ్రవణం తత్రైవేత్యాశంక్య సర్వోపాసన
సాధారణత్వం మార్గస్య నిర్ణీతం తేన మార్గేణోపాసకస్య బ్రహ్మప్రాప్తిర్భ
వతి తత్పురుషోఽమానవస్స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతీత్యమానవేన విద్యుల్లో
కవర్తినా పురుషేణ బ్రహ్మప్రాపణస్య ఉక్తత్వాత్తత్ర పరబ్రహ్మైవ ప్రా
ప్యమిత్యాశంక్య పరబ్రహ్మణి గత్యసంభవాల్లోకవిశేషరూపం కార్యమేవ
బ్రహ్మోపాసకేన ప్రాప్యమితి నిర్ణీతం సా చ కార్యబ్రహ్మలోకప్రాప్తిః ప్ర
తీకోపాసకానామప్యస్తీత్యాశంక్య బ్రహ్మోపాసకానామేవ నేతరేషా
మితి నిర్ణీతం యోఽయమర్చిరాదిమార్గేణ ప్రాప్యో బ్రహ్మలోకస్స ఏవ భూరిత్య
గ్నౌ ప్రతితిష్ఠతీత్యారభ్య శ్రోత్రపతిర్విజ్ఞానపతిరిత్యంతయా శ్రుత్యా ప్ర
పంచ్యతే తత్ర బ్రహ్మలోకప్రాప్తౌ సత్యాం వ్యష్ట్యభిమానస్సమష్ట్యభిమాన
శ్చేత్యుభయం సంపద్యతే తయోర్మధ్యే వ్యష్ట్యభిమానేన అగ్నివాయ్వాది
త్యాదిదేవతానాం తాదాత్మ్యం ప్రాప్య తదీయైశ్వర్యేషు ప్రతితిష్ఠతీతి స
మష్ట్యభిమానేన భూలోకాద్యధిష్ఠాతృబ్రహ్మరూపో భూత్వా స్వారాజ్య
మాప్నోతి। తథావిధబ్రహ్మరూపత్వసిద్ధ్యర్థమేవ బ్రహ్మలోకగామినం
యోగినం ప్రతి కౌషీతకినః పర్యంగవిద్యాయామేవమామనంతి పంచ శతా

న్యప్సరసాం ప్రతిధావంతిశతం చామరహస్తాశ్శతం మాలాహస్తాశ్శతం
చూర్ణహస్తాశ్శతంవాసోహస్తాశ్శతం ఫలంహస్తాశ్శతం బ్రహ్మాలంకా
రేణాలంకుర్వంతిస బ్రహ్మాలంకారేణాలంకృతో బ్రహ్మవిద్వాన్ బ్రహ్మై
వాభిప్రైతిసర్వవ్యాపక పరిపూర్ణం సర్వానుగతంపరం బ్రహ్మప్రత్య
క్త్వేనానుభూతపురుషః బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానవాన్ బ్రహ్మైవాభిప్రైతీతితది
దం బ్రహ్మప్రాప్తిలక్షణం స్వారాజ్యమేవ వివిచ్యచతుర్భిర్విచారైర్నిర్ణీతం
బ్రహ్మలోకవాసినో యోగినోభోగ్యవస్తుసంపాదనే మనుష్యలోకవాసివ
ద్బాహ్యసాధన మపేక్షిత మిత్యాశంక్య సంకల్పమాత్రస్య తత్సాధనత్వం
సంకల్పాదేవతు తచ్ఛ్రుతేరితిసూత్రేణనిర్ణీతంసోయంప్రథమో విచారస్తస్య
సంకల్పమాత్రేణభోగ్యవస్తుజాతం సృష్టవతో యోగినో భోగాధిష్ఠానస్య
దేహస్య భావాభావౌ శ్రుతిద్వయప్రోక్తౌ పురుషభేదేన వ్యవస్థితావిత్యా
శంక్యైకస్యైకపురుషస్య ఐచ్ఛికౌ దేహభావాభావావితి నిర్ణీతఃసోయం ద్వితీ
యోవిచారఃసు దాయంయోగీస్వబుద్ధివృత్తేచ్ఛయా యుగపదేవబహూన్
దేహాన్ సృజతితదానింతేష్వేక ఏవదేహోజీవాత్మోపేత ఇతరే దేహాస్తుత
ద్రహితా ఇత్యాశంక్యైకచిత్తానువర్తిభిః పృథగేవజీవాత్మభిరుపేతాస్తే
సర్వేదేహాఇతి నిర్ణీతంసోయం తృతీయఃతస్యయోగినః భోగ్యవస్తుదేహ
జీవాత్మనాం జగద్వ్యాపారవర్జమితి సూత్రేణసృష్టిస్సంకల్పమాత్రేణయ
థాభవతితథాకాశాది పంచమహాభూతానాం భౌతికస్యబ్రహ్మాండాదే
ర్జగతశ్చ సృష్టిరస్తీత్యాశంక్యానాదేర్నిత్యసిద్ధస్య పరమేశ్వరస్య జగ
త్స్రష్టృత్వం నతుయోగిన ఇతినిర్ణీతం సోయంచతుర్థోవిచారః ఏతై
శ్చతుర్భిర్విచారైర్నిర్ణీతంస్వారాజ్యం ప్రాప్తవతో యోగినస్తస్మిన్నే
వబ్రహ్మలోకే నిర్గుణసర్వవ్యాపక పరిపూర్ణబ్రహ్మతత్త్వసాక్షాత్కారసతి
బ్రహ్మలోకస్యావసానే విదేహకైవల్యం భవతీత్యయమర్థః ఏతత్తతోభ
వతీత్యాదినాసమామ్నాతః ఏతదేవాభిప్రేత్యభగవతా వ్యాసేనసూత్రి
తంకార్యాత్యయే తదధ్యక్షేణసహాతః పరమభిధానాదితి కార్యస్యబ్రహ్మ

లోకస్యాత్యయే ప్రళయే సత్యాదూర్ధ్వం తల్లోకాధ్యక్షేణ సహ పరం బ్రహ్మ ప్రాప్నోతీతి శ్రుతిస్మృత్యోస్తథాభిధానాత్ వేదాంతవిజ్ఞాన సునిశ్చితార్థాస్సన్న్యాస యోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్త్వాః తే బ్రహ్మలోకేషు పరాంతకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యంతే సర్వ ఇతి శ్రుతేః బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే పరస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరంపదమితి స్మృతేః తదేవం బ్రహ్మోపాసనస్య బ్రహ్మలోకప్రాప్తిపూర్వికా క్రమముక్తిః ఫలమితి స్థితం॥

—॥ షష్ఠోఽనువాకః ॥—

షష్ఠేఽనువాకే మనోమయత్వాది గుణయుక్తస్య బ్రహ్మణ ఉపాసనముక్తం తస్య బ్రహ్మణశ్చతుర్గుణస్య గుణవిశేషాభావేనోత్తమాధికారవిషయత్వాన్మందాధికారిణాం ప్రతి చతుర్గుణ్యగుణోపేత బ్రహ్మోపాసనం సప్తమేఽనువాకే విధీయతే। తత్ర ప్రథమమాధిభౌతికం గుణపంచకత్రయం దర్శయతి॥

పృథివ్యంతరిక్షం ద్యౌర్దిశోఽవాంతరదిశాః।
అగ్నిర్వాయురాదిత్యశ్చంద్రమా నక్షత్రాణి।
ఆప ఓషధయో వనస్పతయ ఆకాశ ఆత్మా।
ఇత్యధిభూతమితి।

పృథివ్యాదికం లోకపంచకం అగ్న్యాదిపంచకం ఆప ఇత్యాదికం ద్రవ్యపంచకం తత్రాత్మశబ్దేన సమష్టిరూపో విరాట్పిండ ఉచ్యతే ఇత్యేవముక్తం। పంచత్రయాధిభూతమహాంప్రత్యయగ్రాహ్యేభ్యో వక్ష్యమాణేభ్యః ప్రాణాదిభ్యో వ్యతిరిక్తానీదం ప్రత్యయగ్రాహ్యాణి పృథివ్యాదీని భూతాని ఆశ్రిత్య వర్తంత ఇత్యధిభూతం భూతవిషయముపాసనముక్తమిత్యర్థః॥

వక్ష్యమాణేనాసంకీర్ణత్వాయోక్తం హి జ్యప్రతిజ్ఞా పురస్సరమధ్యాత్మపంచకత్రయం దర్శయతి॥

అథాధ్యాత్మం । ప్రాణో వ్యానోఽపాన ఉదానస్స
మానః । చక్షుశ్శ్రోత్ర మనో వాక్త్వక్ । చర్మ
మాగ్ంసగ్ం స్నావాస్థిమజ్జా । ఇతి॥

అథభూతవిషయపంచకత్రయకథనానంతరమధ్యాత్మమాత్మవిషయపంచకత్రయమభిధీయత ఇతి శేషః। యస్మిన్ దేహేంద్రియాది సంఘాతే శాస్త్రీయసంస్కారరహితస్య జనస్యాహమితిబుద్ధిస్సోఽయం లోకప్రసిద్ధ ఆత్మా తమధికృత్య యదుపాసనం వర్తతే తదధ్యాత్మం దేహమధ్యవర్తిన ఏకస్యైవ వాయోః ప్రాణాదయః పంచవృత్తిభేదాః అత ఏవాత్ర ప్రాణవిచారే భగవతా వ్యాసేన సూత్రితం। పంచవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యత ఇతి తాసాం వృత్తీనాం స్థానభేదః పూర్వైరుదాహృతః। హృది ప్రాణో గుదేఽపానస్సమానో నాభిసంస్థితః। ఉదానః కంఠదేశస్థో వ్యానస్సర్వశరీరగ ఇతి తదేతత్ప్రాణాదికం వాయుపంచకం చక్షురాదికమింద్రియపంచకం చర్మాదికం ధాతుపంచకం స్నాయుశబ్దేన వసాఽభిధీయతే। యదేతదధిభూతపంచకత్రయం యచ్చాధ్యాత్మపంచకత్రయం తేనోభయేన బ్రహ్మాండోపాధిభూతం కృత్స్నం జగదభిధీయతే। తదేతజ్జగదుపాధివిశిష్టం బ్రహ్మస్వరూపముపాసితవ్యం॥

అథార్థవాదేనోపాస్తివిధిమున్నయతి.

ఏతదధి విధాయ ఋషిరవోచత్ । పాఙ్క్తం వా ఇద
గ్ం సర్వం। పాఙ్క్తేనైవ పాఙ్క్తగ్ం స్పృణోతీతి।

—సప్తమోఽనువాకః—

ఋషిరతీంద్రియస్య శాస్త్రస్య ద్రష్టా కశ్చిన్మహర్షిరేతత్పృథివ్యంతరిక్షమిత్యాదికముపాస్యస్వరూపమధివిధాయాధిసాక్షాత్కారపర్యంతం యథా భవతి తథోపాస్యానుభవేన సర్వాత్మకం విరాట్త్వం ప్రాప్య స్వస్వరూపానుభవసిద్ధమర్థం శిష్యేభ్యశ్శాంతేభ్యో భక్తేభ్యశ్శుశ్రూషుభ్యః ప్రోక్తవాన్ కిముక్తవానితి ప్రశ్నే తదభిధీయతే। ఇదం ప్రతీయమానం

ర్వం జగత్ విరాట్స్వరూపసమష్ట్యాత్మకం పాఙ్క్తం పంక్తిచ్ఛందస్సంబం ధివైశబ్దేన తత్ప్రసిద్ధిరుచ్యతే ప్రసిద్ధమేవ తత్సర్వస్యపాఙ్క్తత్వం తథాహి పంచాక్షరాపంక్తిరితిశ్రుత్యాపంక్తిశ్ఛందః యథాపంచసంఖ్యోపేతం తథాజగదపి పంచసంఖ్యోపేతం పంచీకృతపంచమహాభూతాని తత్కార్యంచ సర్వంవిరాడిత్యుచ్యత ఇతిసంప్రదాయవిద్భి రభిధానాత్ తథా సతిజగతః పఙ్క్తిచ్ఛందసా సహసాదృశ్యలక్షణస్య సంబంధస్య వక్ష్యమాణత్వాత్పాఙ్క్తత్వం తథాపృథివ్యాద్యుపాసనమపి పంచకైరుపేతత్వాత్పాఙ్క్తం తేనపాఙ్క్తేనైవ ఉపాసనేనపాఙ్క్తం స్థూలదేహసమష్ట్యభిమానివిరాడ్రూపత్వం ఉపాసకస్స్పృణోతి ప్రీణయతిప్రాప్నోతీత్యర్థః। తేనార్థవాదేన పాఙ్క్తరూపవిరాట్ప్రాప్తిర్నామ ఏవముపాసీతేతి విధిరున్నీయతే సత్యాంచపాఙ్క్తరూపవిరాట్ప్రాప్తౌ తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తిద్వారా క్రమముక్తిః పూర్వోక్తన్యాయేనావగంతవ్యా॥

ఇతిసప్తమోనువాకః.

సప్తమేనువాకే స్థూలదర్శినో మందస్య స్థూలరూపపృథివ్యాద్యుపాధిక బ్రహ్మోపాసన ముక్తం పూర్వస్మిన్ననువాకే కించిత్సూక్ష్మదర్శినో మధ్యమస్య సూక్ష్మవస్తుదర్శినో మధ్యమత్వం కథమితిచేదుచ్యతే స్థూలదేహసమష్ట్యభిమాని విరాడ్రూపత్వ దర్శిమందాధికార్యపేక్షయా విరాడాంతరవస్తుగోచరబుద్ధేర్విద్యమానత్వాన్మధ్యమత్వం తస్యమధ్యమస్య సూక్ష్మరూపమనఆద్యుపాధిక బ్రహ్మోపాసనముక్తం। అథఉత్తమాధికారిణోష్టమానువాకే వేదాంతప్రతిపాద్య ప్రణవాభిధేయ శుద్ధబ్రహ్మోపాసనముచ్యతే। తత్ర ఉపాస్యస్వరూపం దర్శయతి॥

ఓమితిబ్రహ్మేతి.

ఓంకారః పరమాత్మనోవాచకః। తథాచ పతంజలిప్రోక్తంయోగశాస్త్రం పూర్వమేవోదాహృతం। తస్యవాచకః ప్రణవఇతి ఇతిశబ్దః

ర్థాంతరవ్యావృత్త్యర్థః। ఓమిత్యనేనైవ శబ్దేన ప్రతిపాద్యం యద్బ్రహ్మ తదేవాత్రోపాస్యం వస్తు నత్వత్ర మన ఆద్యుపాధి పృథివ్యాద్యుపాధి వా చింతనీయం ఏతేన కిముక్తమితి వాచకమోంకారముచ్చారయన్వాచ్యం బ్రహ్మోపాసీతేత్యర్థః॥

అర్థరూపోంకారస్య బ్రహ్మవాచకత్వయోగ్యతాం దర్శయతి।

ఓమితీదగ్ంసర్వమితి।

ఓమిత్యేతస్మిన్నేవాక్షరే శబ్దరూపమర్థరూపం చేదం సర్వం జగదంతర్భూతం తద్యథా శంకునా సర్వాణి పర్ణానీత్యాది శ్రుత్యా శబ్దాంతర్భావ ఆమ్నాతః తస్య వాక్తంతిర్నామాని దామాని తస్యేదం వాచా తంత్యా నామభిర్దామభిరిత్యాదినా శబ్దద్వారేణార్థాంతర్భావోఽప్యామ్నాతః ఏతచ్చ సర్వం యశ్ఛందసామృషభో విశ్వరూప ఇత్యత్ర విశ్వరూపపదవ్యాఖ్యానే ప్రపంచితం। తథా సతి ప్రణవస్య సర్వాత్మకత్వేన సర్వాత్మబ్రహ్మవాచకత్వయోగ్యతా సంభవతి ఓంకారస్య సర్వసంబంధం కేషుచిద్వైదికవ్యాపారేషూదాహృత్య దర్శయతి.

ఓమిత్యేతదనుకృతి హ స్మ వా అప్యో శ్రావయేత్యా
శ్రావయంతి। ఓమితి సామాని గాయంతి। ఓగ్ శో
మితి శస్త్రాణి శగ్ంసంతి। ఓమిత్యధ్వర్యుః ప్రతిగరం
ప్రతిగృణాతి। ఓమితి బ్రహ్మా ప్రసౌతి। ఓమిత్యగ్ని
హోత్రమనుజానాతి। ఓమితి బ్రాహ్మణః ప్రవక్ష్య
న్నాహ.

దర్శపూర్ణమాసాది యాగేషు యజుర్వేదోక్తకర్మానుష్ఠాయినోఽధ్వర్యవో యస్మిన్కాలే అగ్నీధ్రం ప్రత్యాశ్రావయేతి ప్రైషమంత్రం ప్రయుంజతే తదాసీమా శ్రావయేతి మంత్రం పఠంతి అతఏవాపస్తంబః అకారాదిమోకారాది మోంకారాదించ తంమంత్రం వికల్పేన ఉదాజహార। ఆశ్రావయో శ్రావయౌ శ్రావయ శ్రావయేతి తేషు

పక్షేషు ద్వితీయఓంకారాదిపక్షోऽత్ర శ్రుత్యోదాహృతః మంత్రగతఓ
కారఆగ్నీధ్రసంబోధనార్థః హే ఆగ్నీధ్ర దేవాన్ప్రతి హవిః ప్రదానా
వసరం శ్రావయస్వేతి మంత్రార్థః। తస్మిన్మంత్రే యదేతదోంకారో
చ్చారణం తదేతదోమితి అనుకృతిర్భవతి ప్రణవే మకారాత్పూర్వభాగ
రూపో య ఓంకారస్తస్యానుకృతిరనుకరణం సాదృశ్యసంపాదనం తద్వ
దస్మిన్నుచ్చారణే తదిదమోమిత్యేతదనుకృతి ప్రసిద్ధిద్యోతనార్థాః హస్మ
వా ఇతి త్రయో నిపాతాః ప్రణవభాగసాదృశ్యమోంకారే ప్రసిద్ధమి
త్యర్థః। అపిశబ్దో వక్ష్యమాణోదాహరణసముచ్చయార్థః అధ్వర్యవో
ప్యోంకారేణ ప్రవిభాగేనైవ ఆశ్రావయంతి తథా సామగా ఉద్గాతారో
పి ప్రణవోచ్చారణపురస్సరమేవ సామగానం కుర్వంతి। బహ్వృచా హో
తారోపి ప్రణవోచ్చారణేన ఓం శోమితి శబ్దోచ్చారణేనైవ శస్త్రాణి ని
ష్కేవల్య ప్రఉగాదినామకాని పఠంతి తథాహి శస్త్రశంసనస్యాధ్వ
ర్యుం ప్రతి అనుజ్ఞాం యాచమానో హోతా అనేన మంత్రేణ యాచతే అ
ధ్వర్యో శోంసావోమితి తత్రాదౌ శోమితి శబ్దః అంతే చ ప్రణవ ఇతి ఉభ
యం దృశ్యతే తదిదమభిలక్ష్య ఓం శోమితి శస్త్రాణి శంసంతీత్యామ్నాతం
హే అధ్వర్యో హోతారో వయం కిం శంసనం కుర్మ ఇతి అనుజ్ఞాపనం మం
త్రస్యార్థః యథా హోతా శస్త్రాణి శంసతి తదానీం అధ్వర్యుర్హో
తారం ప్రతి ప్రోత్సాహనద్యోతకం శబ్దముచ్చారయతి సశబ్దః ప్రతిగర ఇ
త్యుచ్యతే తం ప్రతిగరం యదా ప్రతిగృణాతి ఉచ్చారయతి తదానీమోమి
తి ప్రయుంక్తే తదిదమాపస్తంబోపి స్పష్టమాహ। ఋతుపాత్రం ధారయ
మాణస్సదోబిలే ప్రత్యఙ్ముఖః ప్రతిగృణాతి ప్రశంసావోద్ధమోద ఇవే
త్యర్ధర్చేష్వోథామోద ఇవేత్యవసానేషు ప్రణవ ఏవ అథ ఇతి శ
స్త్రమధ్యేకస్యా ఋచః పూర్వార్ధసమాప్తౌ సతి అధ్వర్యుః ఓథామోద
ఇవేతి ఏతం ప్రతిగరం ప్రయుంక్తే ఓకారేణ హోతా సంబోధ్యతే హే హో
తః అథ అర్ధర్చశంసనానంతరమస్మాకమామోదనహర్ష ఏవ సంపా

న్వఇత్యర్థః ఋచోవసానేసతి ప్రతిగరాదౌ ప్రణవః ప్రయోక్తవ్యః కా లేవర్తతే కృత్స్నఋక్సూత్రస్యావసానే సత్యంగీకారార్థః ప్రణవఏవ ప్రయోక్తవ్యః అతఃప్రతిగరేపి ప్రణవో-వర్తతే వేదత్రయోక్త ప్రయోగజ్ఞ ఋత్విక్ బ్రహ్మ సచయదావోక్షణాది క్రియాసుఅన్యాన్ ఋత్విజః ప్రేరయతి తదాసీ మోం ప్రోక్షేతిఏవం ప్రణవపురస్సరమేవప్రసౌతి ప్రేరయతి అహూత్రహౌమేధ్వర్యుః హవిః ద్రవ్య క్షీరం తత్పాత్రాద గ్నిహోత్రహవణీపాత్రకే పాత్రేయదాస్రవేహోష్న్యతి తదాసీమో మున్నయన్నేష్యామి హవ్యం దేవేభ్యఇత్యాది మంత్రేణ యజమానం ప్రత్యనుజ్ఞాం యాచతే సచయజమాన ఓంకారేణానుజ్ఞాంప్రయచ్ఛతి తథా చసూత్రకారఃఆహ। ఓమున్నయేత్యనుజ్ఞానాతీతితథా బ్రహ్మయజ్ఞం చికీర్షన్ బ్రాహ్మణోబ్రహ్మయజ్ఞనామకస్య ప్రవచనస్యాదౌ ప్రణవంప్రయుఙ్క్తేతథాచ బ్రహ్మయజ్ఞ ప్రకరణేసమామ్నానం దక్షిణోత్తరౌ పాణీపాదౌకృత్వా సపవిత్రావోమితిప్రతిపద్యత ఇతిప్రతిపద్యతే బ్రహ్మయజ్ఞం ప్రారభతఇత్యర్థః.

తదేవంవైదికైరుదాహరణైః రోంకారవ్యాప్తిఃప్రపంచితా। అథ ఫలకథనవ్యాజేన ఉపాసనవిధిమున్నయతి.

బ్రహ్మైవాప్నవానితి। బ్రహ్మైవోపాప్నోతి।

యఃపుమాన్ బ్రహ్మప్రాప్నువానితి కామయతే సపుమాన్ ఓమిత్యనేనశబ్దేన వాచ్యంబ్రహ్మోపాసీత తేనఉపాసకేన బ్రహ్మప్రాప్తోత్యేవ అథమీమాంసా అత్రైతచ్చింతనీయం ఓమితిబ్రహ్మేతివాక్యే కిమోంకారే బ్రహ్మబుద్ధిర్విధీయతే కింవాఉపాస్యం బ్రహ్మఓమిత్యనేనవిశేషణేన విశేష్యతఇతి తత్రయఓమితిశబ్దస్తద్బ్రహ్మేత్యేవమోంకారంప్రతీకమాధారత్వేన ఉద్దిశ్యతత్రబ్రహ్మదృష్టిర్విధీయతే తథాసతి ఉద్దేశ్యవిధేయయోః క్రమనిర్దేశస్య ఉపపన్నత్వాదితి ప్రాప్తేబ్రూమః। ఉద్గీథన్యాయేనాత్ర ఓంకారస్యవిశేషణత్వం ద్రష్టవ్యంసచన్యాయస్తృతీయా

ధ్యాసస్యాశ్రుతిరూపాదేవనిరస్తః కిమధ్యాసోఽథవా బాధ ఐక్యం వాఽథ విశేష్య
తా అక్షరోద్గీథయోర్నైకం నియతం హేత్వభావతః । వేదేషు వ్యాప్తమోం
కారఉద్గీథేన విశేష్యతే అధ్యాసాదౌ ఫలం కల్ప్యం సావకాశ్యే స్పష్టాంశలక్షణా।
ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీతేత్యక్షరోద్గీథయోః సామానాధికరణ్యం
శ్రూయతే తత్ర చతుర్ధా సంశయః। యథాహి నామ బ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్య
త్ర నామ్ని బ్రహ్మదృష్ట్యధ్యాసాయ సామానాధికరణ్యం శ్రుతం తథా బా
ధాదిష్వపి ఉదాహ్రియతే యశ్చోరస్స స్థాణురితి చోరస్య బాధః యోఽ
వస్త్రస్యాత్మైకత్వం యస్మిలంకం తదుత్పలమితి విశేష్యతా లోకేఽస్య న
తుర్ధా సందేహః సతి చ మే చేత్యధ్యవసాయో నాస్తి నియామకస్య హేతో
రభావాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః అక్షరస్యోద్గీథేన విశేష్యతా నియంతుం
శక్యతే ఓంకారస్తు ఋగ్యజుస్సామసు త్రిషు వర్తతే తత్రైకస్యోపాస్యత్వమి
త్యపేక్షాయాముద్గీథభాగగతస్య న త్వితరస్యేతి సామవేదగతస్య విశేష
ణీయత్వాదధ్యాసబాధైక్య పక్షేషు ఫలమపికల్పనీయం ప్రసజ్యేత స్వతం
త్రోపాసనత్వే ఫలస్యాకాంక్షితత్వాద్విశేషణపక్షే తు న తస్య సాకార
సతమత్వాద్ గుణోపాసనాయ ప్రతీకత్వేన ఓంకార ఉద్గీథేన విశేష్యతే
న తు స్వతంత్రముపాసనం తస్మాన్న పృథక్ కల్పనీయం ఫలం నన్వూద్గీథశ
బ్దః కృత్స్నవిభక్తివాచకః ఓంకారస్తు తదవయవః అతఓంకారం విశే
షయితుముద్గీథశబ్దః తదంశలక్షణా స్వీకరణీయా స్యాద్బాఢం త
థాప్యధ్యాసపక్షాత్సమీచీనో విశేషణపక్షః అధ్యాసపక్షే తు
యథా విష్ణుశబ్దస్యార్థం స్వం పరిత్యజ్యార్థాంతరభూతం శిలాప్రతిమాం ల
క్షయతి తథోద్గీథశబ్దో వినివిప్రకర్షః అంశలక్షణాయాంతు స్వార్థైక
దేశస్యైవ పరిత్యాగ ఇతి సన్నికర్షః ఓంకారాదితరదక్షజాతం యదస్తి
సోఽయముపరిత్యక్తవ్యః తథాః దేశస్తస్మాద్వేదాంతరస్థోంకార వ్యావృత్త్యర్థ
ముద్గీథావయవత్వేన ఇదమక్షరం విశేష్యతే తేన న్యాయేనాత్రాపి బ్రహ్మశ
బ్దేన మనోమయత్వాది గుణకం పృథివ్యాదిగుణకం శుద్ధం చేతి త్రివిధ బ్రహ్మ

ప్రాప్తౌ సత్యాం సగుణవ్యావృత్తశుద్ధబ్రహ్మసమర్పణార్థమోంకారవిశేషణమోమిత్యనేనైవ వాచకేన శబ్దేన వాచ్యం యత్పరం బ్రహ్మ తదుపాసితవ్యమిత్యుక్తం భవతి ప్రతీకపక్షే తు ఓంకారస్య బ్రహ్మదృష్ట్యోపాసనాయాం శబ్దోపాసనమేవ స్యాన్న తు బ్రహ్మోపాసనం తథా సతి ప్రతీకోపాసకస్య బ్రహ్మలోకప్రాప్తిరేవ న సంభవతి కుతో బ్రహ్మత్వప్రాప్తిః సద్భావే చ బ్రహ్మైవాప్నోతీతి ఫలవాక్యం బాధ్యేత ఓంకారవాచ్యబ్రహ్మతత్త్వోపాసనే తు బ్రహ్మలోకప్రాప్తిర్బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానద్వారా విదేహముక్తిలక్షణా బ్రహ్మప్రాప్తిరుపపద్యతే తస్మాదోంకారవాచ్యత్వేన బ్రహ్మతత్త్వం విశేషణీయం నను బ్రహ్మతత్త్వస్య ప్రమాణజన్యవేదనమేవ సంభవతి న తూపాసనం అత ఏవ దహరశాండిల్యాదివిద్యాసు సర్వత్ర సగుణస్యైవ బ్రహ్మణ ఉపాసనం విధీయతే న తు క్వచిదపి శుద్ధస్య బ్రహ్మతత్త్వస్య కించ వేదాంతవాక్యైశ్శుద్ధబ్రహ్మతత్త్వే అవగతే సతి కృతకృత్యత్వాన్నానేనోపాసనేన ప్రయోజనమస్తి నాపి బ్రహ్మతత్త్వవిదః కృతకృత్యత్వేఽవగతే సత్యుపాసకత్వం సంభవతి నాయం దోషః ద్వివిధం హి వేదాంతవాక్యం అవాంతరవాక్యం మహావాక్యం చేతి జగత్కారణస్య బ్రహ్మణః సత్తాత్మకం రూపం తత్త్వస్య బోధకమవాంతరవాక్యం జీవబ్రహ్మణోస్తాదాత్మ్యబోధకం మహావాక్యం తత్ర మహావాక్యేన తాదాత్మ్యం విదితవతస్త్వదుక్తరీత్యా ప్రయోజనాభావ ఉపాసకత్వాభావశ్చ భవతు నామ యస్త్వవాంతరమహావాక్యమాత్రేణ జగత్కారణస్య తత్త్వమాత్రం బుధ్యతే తస్య తావతా కృతకృత్యత్వానభావాదుపాసకత్వం సంభవతి ప్రయోజనం చ బ్రహ్మలోకప్రాప్తిః బ్రహ్మతత్త్వావబోధే విదేహముక్తిలక్షణం సంభావ్యతే తస్మాత్తాదృశః పుమాన్ బ్రహ్మతత్త్వముపాసీతాత ఏవ ఉత్తరతాపనీయోపనిషది నిర్గుణబ్రహ్మతత్త్వవిషయాణ్యేవ బహూన్యుపాసనాని విహితాని స్మృతిశ్చ బ్రహ్మతత్త్వధ్యానం విదధాతి ఉపప్లవేషు సర్వేషు పాతకేషు మహత్సు చ ప్రవిశ్య రజనీపాదం బ్రహ్మధ్యానం సమాచరేదితి తదేతద్బ్రహ్మతత్త్వస్య ధ్యానం

ప్రథమాధ్యాయస్య తృతీయపాదేచింతితం ఈక్షతికర్మవ్యపదేశా త్సఇతి సూత్రేత్రిమాత్ర ప్రణవధ్యేయమపరం బ్రహ్మవాపరం బ్రహ్మలోకఫలో క్త్యాదేరపరం బ్రహ్మగమ్యతే ఈక్షితవ్యోజీవఘనాత్పరస్తు ప్రత్యభిజ్ఞయా భవేద్ధ్యేయంపరంబ్రహ్మ క్రమముక్తిః ఫలివ్యాశిప్రశ్నోపనిషది శ్రూయతే యఃపునరేతం త్రిమాత్రేణోమిత్యనేనైవాక్షరేణ పరంపురుష మభిధ్యా యీతేతి తత్రధ్యేయంవస్తుహిరణ్యగర్భాఖ్యం అపరంబ్రహ్మఉతపరం బ్ర హ్మేతిసంశయేసతి అపరంబ్రహ్మేతి ప్రాప్తంకుతస్స సామభిరున్నీయతే బ్రహ్మలోకమితికమలాసన లోకప్రాప్తిఫలశ్రవణాత్ పరబ్రహ్మ ధ్యాన స్య పరమపురుషార్థత్వస్య తావన్మాత్ర ఫలత్వానుపపత్తేః పరంపురుష మితిపరశబ్దవిశేషణ మపరస్మిన్నపి బ్రహ్మణ్యుపపద్యతే తస్యాప్యన్యాపేక్ష యాపరత్వాదితి ప్రాప్తేబ్రూమః పరమేవబ్రహ్మాభిధ్యేయం కుత ఈక్షిత వ్యస్య బ్రహ్మణోధ్యేయత్వేన ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ ఏతస్మాజ్జీవఘనా త్పరాత్ప రంపురిశయం పురుషమీక్షతే ఇతి వాక్యశేషేశ్రూయతే తస్యాయమర్థః యఉపాసనాయా బ్రహ్మలోకంప్రాప్తస్సఏష స్వోపాసనప్రాప్తిరూపా దు త్కృష్టాద్ధిరణ్యగర్భాదుత్కృష్టం పురిశయంసర్వప్రాణిహృదయే శయానం పూర్ణత్వాద్వాపురుషం పురుసర్వప్రాణిజాతం పూరయతిఇతి వాపురు షంపరమాత్మానం పశ్యతీతితత్రఈక్షితవ్యోయఃపరమాత్మాసఏవవాక్యో పక్రమే ధ్యానవిషయత్వేనాభిప్రేతఇత్యవగమ్యతే పరపురుషశబ్దాభ్యాం తస్యపరస్యప్రత్యభిజ్ఞానాత్ నచబ్రహ్మలోకగతిః ఫలంక్రమముక్తి సంభ వాత్ తస్మాత్పరబ్రహ్మైవధ్యేయంతదేవం శుద్ధబ్రహ్మణత్వస్యాప్యుపాస్తిసం భవాద్బ్రహ్మ ప్రాప్త్యవానిత్యేవం కామయమానస్సాధకముచ్యా.... తదర్థరూపం బ్రహ్మతత్వముపాసీతతేచోపాసనేన బ్రహ్మైవాప్నోతి

—— ❋ అష్టమోనువాకః ❋ ——

అష్టమానువాకే శుద్ధబ్రహ్మతత్వవాచినా ప్రణవేనబ్రహ్మోపాస నముక్తంతావతైవ క్రమముక్తిలక్షణస్య పురుషార్థస్య సిద్ధత్వా దుపాస

కస్యశ్రుతిస్మృత్యుదిత నిత్యకర్మవైయర్థ్యమాశంక్య నవమానువాకేనిత్య కర్మణాముపాసనేన సముచ్చయంవిధత్తే॥

ఋతంచస్వాధ్యాయ ప్రవచనేచ । సత్యంచస్వాధ్యాయప్రవచనేచ । తపశ్చస్వాధ్యాయ ప్రవచనేచ । దమశ్చస్వాధ్యాయప్రవచనేచ । శమశ్చస్వాధ్యాయప్రవచనేచ । అగ్నయశ్చస్వాధ్యాయ ప్రవచనేచ। అగ్నిహోత్రంచస్వాధ్యాయప్రవచనేచ। అతిథయశ్చ స్వాధ్యాయ ప్రవచనేచ। మానుషంస్వాధ్యాయప్రవచనేచ। ప్రజాచస్వాధ్యాయ ప్రవచనేచ। ప్రజనశ్చస్వాధ్యాయ ప్రవచనేచ।ప్రజాతిశ్చస్వాధ్యాయప్రవచనేచ।

యంకంచిదర్థం వివక్షుఃపురుషో మనసాతమర్థం యథావస్తుపర్యాలోచ్య తద్వాచకం శబ్ద మనుస్మరతి తదిదంమానసం యథావస్తు భాషణానుచింతనమృత మిత్యుచ్యతె స్వాధ్యాయో నిత్యమధ్యయనం ప్రవచనమధ్యాపనం బ్రహ్మయజ్ఞోవాన కేవలముపాసనం ముక్తికామెనానుష్ఠేయం కింతర్హి యదృత ముక్తవిధం తదప్యనుష్ఠేయంస్వాధ్యాయ ప్రవచనే అప్యనుష్ఠేయే ఉపాసనేనసహసముచ్చయార్థౌ చకారౌ వాచా యదార్థభాషణం సత్యంఅశనపరిత్యాగరూపం కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది వ్రతంతపఇత్యుచ్యతె తపోనానశనాత్పరమితి శ్రుతెర్యజ్ఞేన దానేనతపసానాశకెనేతిశ్రుత్యంతరె తపసఃపృథగేవానశనం నిర్దిష్టమితిచేత్తస్మిన్నన శవేనాసామర్థ్యరహితస్య పురుషస్య ధనదానంతపోస్తు ఏతత్ఖలువావతప ఇత్యాహుర్యస్స్వందదాతీతిశ్రుతేః చక్షురాదీనాం బాహ్యేంద్రియాణాం నిషిద్ధవిషయేభ్యోవినివర్తనందమః మనసోనిషిద్ధానుచింతనాన్నివర్తనం శమః ఆధానాఖ్యసంస్కారేణ నిష్పన్నాహవనీయాదయో మేతఏవాగ్నయ ఆహితేగ్నౌ సాయంప్రాతశ్చానుష్ఠెయో హోమోయస్త దగ్నిహోత్రం అ

మావాస్యాదితిథి విశేషమనపేక్ష్యయదాకదాచి ద్యాచమనార్థం పరగృ
హే సమాగతా యేత ఏవాతిథయః మనుష్యైర్వివాహాద్యుత్సవే క్రియమా
ణం జామాతృశ్వశురస్యాలకాదీతరబంధ్వాదిపూజనం మానుషం ఏతదపిశి
ష్టాచార ప్రాప్తత్వాచ్ఛ్రౌతస్మార్తవ దనుష్ఠేయమేవ ప్రజాశబ్దేనపు
త్రోత్పత్తివిషయా గర్భాధానాదయ స్సంస్కారా వివక్షితాః ప్రజనశబ్దే
నపుత్రోత్పత్త్యర్థ మృతుకాలదారసంగమో వివక్షితః ప్రజాతిశబ్దేన
పౌత్రాదిసంతానార్థం పుత్రవివాహాదికం వివక్షితం తదేతచ్ఛ్రుతిస్మృ
త్యుదితం సర్వంకర్మ స్వస్వవర్ణాశ్రమాను సారేణోపాసకో ఽనుతిష్ఠేత్
అన్యథావిహితాకరణ ప్రత్యవాయేన ప్రతిబద్ధముపాసనం ఫలపర్యవసా
యినస్యాన్ను చానేనన్యాయేన బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానస్యాపి కర్మసముచ్చయః
ప్రాప్నుయాదితిశంకనీయం తత్త్వవిదస్స్వాత్మనికర్తృత్వవర్ణాశ్రమాద్య
ధ్యాసనివృత్తౌ కర్మాధికారాభావా దుపాసకస్యత్వధ్యాస సద్భావాదస్తి
కర్మాధికారఇతియుక్తః సముచ్చయః। నిరంతరముపాసీనస్య చిత్తవిక్షేప
హేతావగ్నిహోత్రాదౌ బహుప్రయాససాధ్యేకర్మణి ప్రవృత్తిర్నసం
భవతీతి చేత్తర్హ్యసౌ శమదమాదిలక్షణమనుకూలం కర్మ అనుతిష్ఠతు అత
ఏవోపాసకం ప్రతియమనియమాదిప్రతిపాదకం యోగశాస్త్రం ప్రవృ
త్తం అగ్నిహోత్రాదీనాం శమదమాదీనాంచ పురుషవిశేషం ప్రతిచిత్త
సమాధానాసమాధానానుసారేణ వైకల్పికత్వేపి స్వాధ్యాయ ప్రవచన
యోరవశ్యానుష్ఠేయత్వ మభిప్రేత్య తేన తేనకర్మణా సహసముచ్చయం
విధాతుంపునః పునర్వాక్యమభ్యస్తం నహిస్వాధ్యాయః కదాచిదపి పరి
త్యక్తుం శక్యతేతత్పరిత్యాగే శూద్రత్వప్రసంగాత్। తథాచస్మృతిద్వయం
యోనధీత్యద్విజో వేదానన్యత్రకురుతేశ్రమం సజీవన్నేవశూద్రత్వమాశు
గచ్ఛతి సాన్వయఇతి సర్వకర్మాణిసన్యస్య వేదశాస్త్రానుసారతః। ప్రైషము
చ్చార్యవిధినాసన్యాసం కురుతేతుయః। గురోస్సకాశాద్వేదాంతానధీత్య
యతిస్సుఖప్రణవంచ పరిత్యజ్య దేశాంతరమాదరాత్। జప్త్వాశాస్త్రాం

తరాన్యేవయోధీతే కుమతింపుమాన్। సజీవన్నేవశూద్రత్వమాశుగచ్ఛతి
చాన్వయేతి ప్రవచనపరిత్యాగనిషేధస్తు బ్రహ్మయజ్ఞప్రకరణే సమామ్నా
యతే అపహతపాప్మా స్వాధ్యాయో దేవపవిత్రం వా ఏతత్తం యోనూ
త్సృజత్యభాగో వాచి భవత్యభాగో నాకే తదేషాభ్యుక్తా। యస్తిత్యాజ సఖి
విదం సఖాయం। న తస్య వాచ్యపి భాగో అస్తి। యదీం శృణోత్యలకం
శృణోతి। నహి ప్రవేద సుకృతస్య పంథామితి యస్తు పరివ్రాట్ పూర్వక
ర్మాణి సన్న్యస్యతి తేనాపి స్వాధ్యాయో న పరిత్యాజ్య స్తథా స్మృతిద్వయం
సన్న్యసేత్సర్వకర్మాణి వేదమేకం న సన్న్యసేత్। వేదోஂ బ్రాహ్మణాదీన
బ్రాహ్మణ్యే న యతిర్భవేత్। ఇతి। కించ। సన్న్యసేత్సర్వకర్మాణి వేదార్థావన
సన్న్యసేత్। సన్న్యసేద్బ్రహ్మస్తంబపర్యంతం దుఃఖమశ్నుత ఇతి। సన్న్యా
రణ్యకోపనిషది స్వాధ్యాయస్యాపి సన్న్యాసః శ్రూయతే। తథా పుత్రాన్
భ్రాతౄన్ బంధ్వాదీన్ శిఖాం యజ్ఞోపవీతం స్వాధ్యాయం చైవ పరి
త్యాజ్యేషు వస్తుషు స్వాధ్యాయస్య పఠితత్వాన్నాయం దోషః
కానామనుపయుక్తస్యైవ కర్మభాగస్య త్యాజ్యత్వాదుపయుక్తస్య తు
భాగస్యావృత్తిర్యతిధర్మేష్వామ్నాయతే త్రిసంధ్యాదౌ స్నానమాచ
రేత్సంధిం సమాధావాత్మన్యాచరేత్సర్వేషు వేదేష్వారణ్యకమావర్తయే
దుపనిషదమావర్తయేదుపనిషదమావర్తయేదితి మంత్రబ్రాహ్మ
ణాత్మకేషు కర్మప్రతిపాదకేషు ఆరణ్యమారణ్యక మరణ్యాధ్యయనయోగ్య
ముపనిషద్భాగమిత్యర్థః॥ ఆవర్తయేత్స్వాధీనోచ్చారణం కృత్వా
యథాశాస్త్రమాత్మసాక్షాత్కారాత్ప్రాజ్ఞాత్వా సామీప్యే నాత్మ
సంగమయిత్వా నితరామహం మమాదిగ్రంథిం శిథిలీకృత్వా విద్యాం స
కార్యాం సాధయతి నాశయతీత్యుపనిషత్ తామారణ్యకేష్వపి బ్రహ్మ
ప్రతిపాదకో మంత్రో ధ్యేయః నాన్య ఇత్యర్థః వాక్యాభ్యాసస్త్వాద
రార్థః సన్న్యాసోపనిషదావర్తనార్థః అన్యథా పాఠిత్యస్యాది
త్యాదరాభిప్రాయం మనసి నిధాయ శ్రుతిర్నాత్మవత్సర్వదోషనివృత్త్య

ర్థం సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థం జ్ఞానవైరాగ్యదార్ఢ్యాయ స్వయమేవ అనుభవనిష్ఠానామవిదధాతీత్యాహ । సర్వేషు వేదేష్వర్థమావర్తయేదుపనిషదమావర్తయేదుపనిషదమావర్తయేదితి అతస్స్వాధ్యాయప్రవచనయోః పరిత్యాగోనకస్యాపీత్యభిప్రాయేణోదరార్థాయుం విధివాక్యాభ్యాసః। అథయద్యోక్తేషు కర్మసుప్రాశస్త్యేనమతభేదందర్శయతి।

సత్యమితిసత్యవచారాథీతరః తప ఇతితపోనిత్యః పౌరుశిష్టిః।
స్వాధ్యాయప్రవచనే ఏవేతినాకోమౌద్గల్యః। తద్ధితపస్తద్ధి
తపః। ఇతి।

రథీతరాఖ్యస్యమునేః పుత్రస్సర్వదా సత్యమేవవక్తి అతస్సత్యవచా ఇతితస్య నామధేయంసహి సత్యమేవోత్తమం కర్మేతిబ్రూతే పురుశిష్టాఖ్యస్యమునేః పుత్రఃకశ్చిత్తపసినియతోవర్తతే తస్తపోనిత్యఇతి తస్య నామధేయం సతుపురుశిష్టపుత్రః పౌరుశిష్టిరనశనధనదానరూపం కర్మైవోత్తమమితిబ్రూతే ముద్గలస్యమునేఃపుత్రఃకశ్చిన్మౌద్గల్యస్సర్వదా స్వాధ్యాయ ప్రవచనాభ్యాంతుష్టస్సన్ దుఃఖరహితోవర్తతేతోనాకఇతి తస్యనామధేయం సతుస్వాధ్యాయప్రవచనే ఏవఉత్తమకర్మణీఇతిబ్రూతే! ననుతపసాదేవాదేవతామగ్ర ఆయన్ తపసఋషయస్సువరన్వవిందన్ ఇత్యాదిశ్రుతేః। తపసఏవఉత్తమత్వం యుక్తమితిచేదస్తు నామతాపతా స్వాధ్యాయప్రవచనవాదినోమౌద్గల్యస్యనహానిః కాచిదస్తియస్మాత్తస్మాత్ స్వాధ్యాయ ప్రవచనానుష్ఠానంతపోరూపం తస్మాదేవప్రశస్తం తద్ధితపస్తద్ధి తప ఇత్యభ్యాసో ముఖ్యతపస్త్వద్యోతనార్థః ముఖ్యతపోరూపత్వాదేవ అనధ్యాయేష్వపి బ్రహ్మయజ్ఞ స్వాధ్యాయోధ్యేతవ్యస్తథాచామ్నాయతే య ఏవం విద్వాన్మేఘేవర్షతి విద్యోతమానే స్తనయత్యవస్ఫూర్జతి పవమానేవాయావమావాస్యాయాం స్వాధ్యాయమధీతే తపఏవతప్యతే తపోహిస్వాధ్యాయ ఇతి వాక్యాంతరేణ స్వయమేవ స్పష్టీక్రియతే ఉతతిష్ఠన్నుత వ్రజన్నుతాసీన ఉతశయానోధీయీతైవస్వాధ్యాయం తపస్వీపుణ్యోభ

వతియ ఏవంవిద్వాన్ స్వాధ్యాయమధీత ఇతితస్మాత్సత్యరూపం ధనదానరూపం వా యత్తపోస్తితతోప్యధిక ఫలహేతుత్వాదుత్తమంతప ఏతదధ్యామ్నాతం యావంతగ్ంహవా ఇమాంవిత్తస్యపూర్ణాం దదత్స్వర్గంలోకం జయతి తావంతంలోకం జయతిభూయాంసంచాక్షయ్యం చాపపునర్మృత్యుం జయతి బ్రహ్మణస్సాయుజ్యం గచ్ఛతీతి।

ఇతినవమోనువాకః।

నవమేనువాకే బ్రహ్మోపాసనేన సముచ్చిత్యశ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠేయమిత్యుక్తం తత్ప్రసంగాద్బ్రహ్మయజ్ఞస్య ఉత్తమతపస్త్వముక్తం యస్తుశ్రద్ధాళురపిప్రజ్ఞామాంద్యాదిదోషేణ వేదపాఠాభావాద్బ్రహ్మయజ్ఞే సమర్థోనభవతితస్య బ్రహ్మయజ్ఞఫలసిద్ధయే జప్యం మంత్రందశమేనువాకే దర్శయతి।

అహంవృక్షస్యరేరివా। కీర్తిః పృష్ఠంగిరేరివ। ఊర్ధ్వప[illegible]
త్రోవాజినీవ స్వమృతమస్మి। ద్రవిణగ్ంసవర్చసం। సుమేధా
అమృతోక్షితః। ఇతిత్రిశంకోర్వేదానువచనమితి।

వృశ్చ్యతే తత్త్వజ్ఞానేన ఉచ్ఛిద్యత ఇతివృక్షస్సంసారస్సచ అరుణకేతుప్రకరణే కేనచిన్మంత్రేణ స్పష్టీకృతః ఊర్ధ్వమూలమవాక్ఛాఖం వృక్షం యో వేదసంప్రతీతి। ఊర్ధ్వం సర్వస్మాజ్జగత ఉత్కృష్టంపరం బ్రహ్మ మూలంకారణం యస్యసంసారస్యసోయమూర్ధ్వమూలః అవాంచస్సరనర తిర్యగ్దేహాశ్శాఖా ఇవశాఖాయస్యసోయమవాక్ఛాఖః కఠవల్లీష్వామ్నాయతే ఊర్ధ్వమూలోవాక్ఛాఖ ఏషోశ్వత్థస్సనాతన ఇతి అనిత్యతయాశ్వోనతిష్ఠతీత్యశ్వత్థస్సనాతనశ్చిరంతనః సనాతనత్వమనాదిత్వం భగవతాప్యసౌవృక్షోభిహితః ఊర్ధ్వమూలమధశ్శాఖమశ్వత్థం ప్రాహురవ్యయం ఛందాంసియస్యపర్ణానియస్తం వేదసవేదవిదితిముముక్షురహంతస్యసంసారరూపస్యాశ్వత్థవృక్షస్యరేరివా విషయవైరాగ్యరూపేణశస్త్రేణోచ్ఛేత్తా భూయాసమితిశేషః రిహింసాయామితిధాతో రయంశబ్దోనిష్పన్నః। వై

రాగ్యశస్త్రేణ ఛేదో భగవతోక్తః అశ్వత్థమేనం సువిరూఢమూలమసంగ
శస్త్రేణ దృఢేనఛిత్త్వా। తతఃపరంతత్పరిమార్గితవ్యంయస్మిన్గతాన నివ
ర్తంతి భూయఇతితథైవాన్యాస్సృతిశ్చ అశ్వత్థంరూఢమూలం వై శాఖా
భి స్సర్వతోవృతం ఛిత్త్వావై రాగ్యశస్త్రేణ ది త్రైకాగ్ర్య సమన్వితాః। తతః
పరం తత్పరమంమార్గితవ్యం సదానఘునఃవర్తంతి యస్మిన్గతా భూ
యోనసూయకాః పరిగ్రహాదిరహితాః కామక్రోధవివర్జితాః సర్వభూత
దయావంతో వేదాంతేషుచసుస్థిరాః। ఇంద్రియాణాంవిజేతారః పరస్త్రీ
దృష్టివర్జితాః। బ్రహ్మాత్మజ్ఞానసంపన్నాశ్చస్థాత్రయవిచారతః। తత్త్వంపద
విచారాచ్చ పంచకోశవివేచనాత్। పంచభూతవిచారాచ్చ పిండబ్రహ్మాం
డనాశతః। ప్రత్యక్తత్త్వం విజానంతి యే తే బ్రహ్మస్వరూపగా ఇతిసాకం
డె మోక్షఖండేప్యుక్తా సంసారవృక్షేఽభిన్నే సతి మదీయాకీర్తిర్గిరేః పృష్ఠ
మివభవతి యథాపర్వతస్యోపరి భాగోత్యంతమున్నతస్తథా మదీయా
కీర్తిరత్యంత మున్నతాసతీ దేవలోకేష్వపిప్రసరతి తతో దేవా అపిమదీ
యం పురుషార్థంవిహంతుంనక్షమంతే తథాచశ్రూయతే। తస్యానందే
వాశ్చనాభూత్యై ఈశతఇతి ఐతరేయోపనిషదిపూర్వఖండేష్వపి ఆమ్నా
యతే తస్యనదేవాశ్చగంధర్వావయక్షా నరాక్షసానసాధ్యాః సిద్ధాః బ్ర
హ్మావరుద్రో నేంద్రోన విష్ణుర్నలక్ష్మీర్న పార్వతీన సరస్వతీనాభూత్యై
ఈశతఇతి వాజసన్యామృతమివ అసూయూర్వన్యాపవిత్రోస్మివాజాగతేస్తస్మా
నాదిత్యోవాజీసహిసర్వదా వేగేనగచ్ఛతీతి శ్రాచోక్తః। యోజనానాం స
హస్రేద్వేద్వేశతేద్వేచయోజనే ఏకేన నిమిషార్ధేనక్రమమాణ నమోస్తుతే
ఇతి తస్మిన్వాజః అవత్యేత్క్షోభన మమృతంవిద్యతేఽత ఏవ ఘనో గామధువిద్యా
యామాదిత్యమండలస్య మధురూపత్వం తదీయప్రాగాదిభాగేషు ఋగ్వే
దాదిప్రోక్తకర్మఫలరూపాణిరోహిత శుక్లవర్ణాదియుక్తాన్య మృతాని దా
మ్నా యత్తద్యశ్చ ధమమృతం తద్వసవ ఉపజీవంత్యగ్నినాముఖేన నవైదే
వా అశ్నంతినపిబంతీత్యాదినా తేషా మమృతానాంపస్వామ్యుపజీవ్యత్వ మా

మనఃతి తదిదమాదిత్యమండలగతమమృతం శోభనమత్యంతశుద్ధం తద్వదహమప్యూర్ధ్వపవిత్ర ఊర్ధ్వంపవిత్రముత్కృష్టాశుద్ధిర్యస్యాసావహమూర్ధ్వపవిత్రస్తాదృశస్యమమసవర్చసంద్రవిణంసిద్ధ్యతు ద్వివిధంహిద్రవిణం మానుషం దైవంచేతితత్రచక్షుషాదృశ్యమానం సువర్ణరజతాదికంయత్తన్మానుషంశ్రోత్రేణ శ్రూయమాణవేదప్రతీయమానం బ్రహ్మజ్ఞానాదికం యత్తద్దైవం అతఏవవాజసనేయినః కస్మింశ్చిదుపాసనేచక్షుశ్శ్రోత్రయోర్మానుష దైవవిత్తదృష్టిమామనంతి చక్షుర్మానుషంవిత్తం చక్షుషాహితద్విందతే శ్రోత్రం దైవం శ్రోత్రేణహితచ్ఛృణోతి తత్రదైవవిత్తమభిప్రేత్య సవర్చసమితి విశేష్యతే వర్చోబలం తద్యోగాత్సవర్చసం బలవత్వంచ దైవవిత్తస్య బ్రహ్మజ్ఞానస్య సర్వానర్థమూలాజ్ఞాన తత్కార్యసర్వసంసారనివర్తకత్వాదుపపన్నం బ్రహ్మజ్ఞానరూపేణ దైవవిత్తేనాత్రద్రవిణశబ్దవాచ్యేన సంపన్నోహంసుమేధా అమృతోక్షితశ్చ భూయాసం శోభనామేధా బ్రహ్మజ్ఞానప్రతిపాదకగ్రంథతదర్థావధారణ శక్తిర్యస్యాసావహం సుమేధా అతఏవాహమమృతేన బ్రహ్మానందరసేన ఉక్షితస్సేచితః ఇత్యేషోహం వృక్షస్యేత్యాది మంత్రస్త్రిశంకునామకస్యమునేర్మతే వేదానువచనం వేదో గురుపూర్వకమధ్యయనమను పశ్చాద్వచనం బ్రహ్మయజ్ఞస్వాధ్యాయ జప ఇత్యర్థః।

ఇతి దశమోనువాకః।

దశమేనువాకే బ్రహ్మయజ్ఞప్రతినిధిత్వేన జప్యమంత్రఉక్తః తతో మందప్రజ్ఞస్యాపి సుకరో బ్రహ్మయజ్ఞః తథాజప్యమంత్రఉక్తః ఋతంచస్వాధ్యాయ ప్రవచనేచేత్యేవ ముక్తోపాసనేన సహ శ్రౌతస్మార్తకర్మసముచ్చయః క్రమముక్తిహేతుస్స్థితః। అథైకాదశేనువాకే కేవలకర్మణామపి వివిదిషోత్పాదనద్వారేణ మోక్షహేతుత్వమభిప్రేత్య తదనుశాసనంవిధత్తే।

వేదమనూచ్యాచార్యోంతేవాసిన మనుశాస్తీతి।

ఆచార్యస్వరూపం మనునాస్మర్యతే ఆచినోతిహి శాస్త్రాణ్యాచారస్థాపనాదపి। స్వయమాచరతే యస్మాత్స ఆచార్యఇతీరితా ఇతికించ తేనై

వస్సృజ్యతే । ఉపనీయతుయశ్శిష్యం వేదమధ్యాపయేద్ద్విజః సకల్పంసరహస్యంచ తమాచార్యం ప్రచక్షతేఇతివ్యాసేనాప్యుక్తంఉపనీయతు యశ్శిష్యం శిక్షాపూర్వంతుకర్మణా। యుక్తంకృత్వాచారయుక్తం మత్వాశిష్యంనుచిత్తకం । కారయిత్వాగురువరశ్రద్ధాంవేదేసువిస్తరాం। భక్తింవైకారయిత్వాధవేదమధ్యాపయేద్ద్విజః । సకల్పంసరహస్యంచవివాహంచ తతఃపరం । కారయిత్వాపరద్రవ్యపరదారాఘనాశనం । కారయిత్వాస్వర్గభోగాన్ జ్ఞాపయిత్వాతతఃపరం। బ్రహ్మజ్ఞానంచవైరాగ్యముపదిశ్యతతః పరం । ఐకాత్మ్యజ్ఞానవంతంచకృత్వాస్వస్వచ్ఛిరంతనం । వస్తుధ్యాయన్ సదావర్తేత్తమాచార్యం ప్రచక్షతేఇతి అంతేపూర్వోక్తస్యాచార్యస్య సమీపే సర్వదావసతీత్యంతేవాసీ। ఛాయాభూతోపరిత్యాగీనిత్యమేవవసేద్గురావితిస్మృతేః। తథావ్యాసేనోక్తం । గుశబ్దస్త్వంధకారస్స్యాద్రుశబ్దస్తన్నిరోధకః।అంధకారనిరోధిత్వాద్గురురిత్యభిధీయతే। గురుర్బ్రహ్మాగురుర్విష్ణుః గురుర్దేవోమహేశ్వరః । గురురేవంపరంబ్రహ్మతస్మైశ్రీగురవేనమః। శ్రోత్రియంవైబ్రహ్మనిష్ఠందయావంతంవిరాగిణం శుద్ధచిత్తంశాస్త్రవేదినంమోక్షఫలదంగురు ఛాయాభూతస్సర్వదావై నిత్యమేవవసేత్సుధీః । శిష్యం పరధనద్రవ్యస్త్రీణాంసంగం విముచ్యచ । కామక్రోధాదిరహితః ఛాత్రః కల్యాణకృత్పర ఇతిఈదృశంశిష్యమాచార్యోవేదమనూచ్య ఉపనయనమనుపశ్చాదధ్యాప్యానుశాస్తిగ్రంథ గ్రహణాదూర్ధ్వం మనుష్ఠేయమర్థం గ్రాహయతి । అనన్తైవదవగంతవ్యం । అధీతవేదేనధర్మజిజ్ఞాసామకృత్వా గురుకులాన్నసమావర్తితవ్యమితి । అనుశాస్త్రాస్త్రిధర్మవజ్ఞాతార్థంవాస్వయం చాన్యేషాంచార్థం వేదసేనావిస్మరణేన సర్వదాభ్యాసంకుర్యాత్తత్రప్రవర్గ్యాదీన్యపికర్మాణ్యుపలభ్యంతే తత్సహితస్యాప్యావృత్తిస్స్యాదిత్యత ఆహఉపనిషదమహంబ్రహ్మాస్మీతి తాదాత్మ్యలక్షణే అనుశాసనప్రకారం సంగ్రహేణాదర్శయతి।

సత్యంవద । ధర్మంచరతి ।

సత్యశబ్దేనఅహింసా సత్యమస్తేయమపరిగ్రహ మక్రోధమలోభమి త్యాదిస్మృతి ప్రసిద్ధాస్సర్వేప్యుపలక్ష్యంతే ధర్మశబ్దేన ప్రత్యక్షశ్రుతివిహితా అగ్నిహోత్రాదయో వివక్షితాః చోదనాలక్షణోర్థో ధర్మఇతిజైమినినా సూత్రితత్వాత్ శ్రౌతంచస్మార్తంచ కర్మసర్వమనుష్ఠేయమితి సంగ్రహవాక్యయోస్తాత్పర్యార్థః॥

సకృత్కృతే కృతః శాస్త్రార్థ శ్రౌతస్మార్తార్థ ఇతి న్యాయేన శ్రౌతస్మార్తయోః సకృదనుష్ఠితయోః పశ్చాత్పరిత్యాగ ప్రసక్తౌ తత్పరిత్యాగరూపప్రమాదంనిషేధతి॥

స్వాధ్యాయాన్మాప్రమదః । ఆచార్యాయప్రియం
ధనమాహృత్యప్రజాతంతుం మావ్యవచ్ఛేత్సీః। ధ
ర్మాన్నప్రమదితవ్యం। కుశలాన్నప్రమదితవ్యం। భూ
త్యైనప్రమదితవ్యం। స్వాధ్యాయప్రవచనాభ్యాం న
ప్రమదితవ్యం । దేవపితృకార్యాభ్యాం నప్రమది
తవ్యం। ఇతి।

అధ్యయనేన గృహీతస్య స్వాధ్యాయస్య విస్మృతిః ప్రమాదఃతం మాకుర్యాత్ । బ్రహ్మహత్యాసమంజ్ఞేయ మధీతస్యచనాశనమితి స్మృతేః గోసువర్ణవస్త్రాదిరూపంయద్ధనమాచార్యస్య ప్రియంతద్విద్యాదక్షిణార్థం సంపాద్యగురవే సమర్ప్యతతోవివాహంకృత్వాప్రజాయాః పుత్రపౌత్రాదిరూపాయాస్తంతుర్విస్తార స్తస్యవ్యవచ్ఛేదం మాకార్షీః। పూర్వోక్తయోస్సత్యధర్మయోః కదాచిదాలస్యాదననుష్ఠానం ప్రమాదఃసోపినకర్తవ్యః కుశలంక్షేమస్తేన తత్కారణం కర్మవివక్షితంతచ్చద్వివిధం వైదికం లౌకికం చేతి యోజ్యోక్కామయా విస్యాద్యోవా కామయేత సర్వమాయుర్యామితి తస్మాఏతామిష్టిం నిర్వపేదిత్యాదిక మాయురారోగ్యప్రదం వైదికం చికిత్సాదికం లౌకికంభూతిరైశ్వర్యం తత్కారణ ముపలక్ష్యతే తత్రాపివాయవ్యగ్ం శ్వేతమాలభేతపశుకామ ఇత్యాదికం వైదికంలౌకికం

కుశలభూత్యోరభావే ముక్తిహేతుకర్మానుష్ఠానాసంభవాత్తయోరప్రమాదోనుశాసనీయః। గృహీతస్వాధ్యాయస్య విస్మృతిరూపః ప్రమాదః పూర్వంనివారితః। అత్రతు అధ్యాపనీయస్వాధ్యాయ బ్రహ్మయజ్ఞపారన నుష్ఠానరూపః ప్రమాదోనివార్యతే। పారాయణాదికం వినాయకవ్రతానంతవ్రతాదికం దేవకార్యంప్రతిసాంవత్సరాదికం పితృకార్యం॥

అథమాత్రాదిషు మనుష్యత్వబుద్ధి పరిత్యాగేన దేవతా బుద్ధ్యా పూజాంవిధత్తే॥

మాతృదేవోభవ। పితృదేవోభవ। ఆచార్యదేవోభవ।
అతిథిదేవోభవ। ఇతి॥

మాత్రైవపూజనీయో రుద్రవినాయకాది దేవోయస్యాసోయం మాతృదేవః। ఏవముత్తరత్రాపియోజ్యం! పిత్రైవపూజనీయో విష్ణుసూర్యసాలిగ్రామాదిదేవో యస్యాసోయం పితృదేవఃఆచార్యఏవ పూజనీయోబ్రహ్మవిష్ణ్వీశ్వర పరబ్రహ్మరూపాదిదేవో యస్యాసోయంఆచార్యదేవః। అతిథిరేవపూజనీయో విష్ణురుద్రవినాయక సూర్యచంద్రనక్షత్రసాలగ్రామబ్రహ్మవిష్ణుఈశ్వరపరబ్రహ్మతత్స్వరూపాదిదేవో యస్యాసోయమతిథిదేవః॥

యదుక్తం కుశలాన్నప్రమదితవ్య మితిభూత్యైన ప్రమదితవ్యమితి తత్రకించిద్విశేషం దర్శయతి॥

యాన్యనవద్యాని కర్మాణి తానిసేవితవ్యాని।
నోఇతరాణి॥

క్షేమైశ్వర్యకారణాని కర్మాణిద్వివిధాని అనిందితాని నిందితానిచ తత్రపూర్వోదాహృతా న్యాయుష్కామేష్టి ప్రతిగ్రహయాజనాదీని అనిందితాని కర్మాణియానితాన్యేవ సేవితవ్యానీతరాణితు అభిచారాదీని శత్రువధ ద్వారాకర్మవత్ క్షేమహేతుత్వేపి తాత్కాలికక్షేమవదాభిచారాదికం దుఃఖహేతుద్వారా నరకప్రదత్వేన నిందితత్వాన్నసేవ్యాని॥

నను శిష్టాచారస్యాపి శ్రుతిస్మృతివత్ప్రమాణత్వాదాచార్యస్య

తవసంబంధీని చరితాని సర్వాణ్యపి సేవితవ్యానీ త్యాశంక్య తత్రాపి విశేషం దర్శయతి॥

యాన్యస్మాకగ్ సుచరితాని। తానిత్వయోపాస్యాని। నో ఇతరాణీతి॥

ద్వివిధంచరితం దైవం మానుషంచేతి। తచ్చోభయంభగవానుదాజహార। అభయంసత్వం శుద్ధిర్జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః। దానందమశ్చయజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయస్తప ఆర్జవం। అహింసాసత్యమక్రోధస్త్యాగశ్శాంతిరపైశునం। దయాభూతేష్వలోలుత్వం మార్దవంహ్రీరచాపలం। తేజఃక్షమాధృతి శ్శౌచమద్రోహో నాతిమానతా। భవంతిసంపదం దైవీమభిజాతస్య భారత। దంభోదర్పోభిమానశ్చక్రోధః పారుష్యమేవచ। అజ్ఞానం చాభిజాతస్యపార్థసంపదమాసురీం। దైవీసంపద్విమోక్షాయ నిబంధాయాసురీమతేతి తత్రాస్మాకం సంబంధీని యాన్యభయాదీని సుచరితాని త్వయాతాన్యేవ సేవితవ్యాని నతుదంభాదీని అయంన్యాయః సర్వత్రశిష్టాచారే యోజనీయః। తథాహిజామదగ్న్యః పరశురామః పితురాజ్ఞయా స్వజననీంజఘానేతి అత్రపిత్రాజ్ఞాపరిపాలన రూపంసుచరిత మాహర్తవ్యం నతుమాతృవధరూపం దుశ్చరితం ఏవమన్యానప్యుదాహార్యాః॥

అథమహాపురుష సేవాయాం కంచిద్విశేషం దర్శయతి॥

యేకేచాస్మచ్ఛ్రేయాగ్ సోబ్రాహ్మణాః। తేషాం త్వయాసనేన ప్రశ్వసితవ్యం। ఇతి॥

యేకేచవయో విద్యాదిగుణైరస్మత్తో భవదాచార్యేభ్యోధికాబ్రాహ్మణాబ్రహ్మనిష్ఠా స్సంతీ తేషాం బ్రహ్మనిష్ఠానామాసనదాన పాదప్రక్షాళనాది శుశ్రూషయాపరిశ్వాస శ్శ్రమాపనయశ్చంత త్త్వయాకర్తవ్యం అథవా తేషామాసనే ఉపవేశనే తదీయసభాయాంచ ప్రశ్వాసోపిన కర్తవ్యః। పండితం మన్యతయావిస్రంభేణవార్తాదినకర్తవ్యమితికిమువక్తవ్యం కింతుతస్మాదుపదిష్టార్థగ్రహైకచిత్తయా భవితవ్యం।

అథ దానే కంచిద్విశేషముపదిశతి।

శ్రద్ధయా దేయం। అశ్రద్ధయా దేయం। శ్రియా దేయం।
హ్రియా దేయం। భియా దేయం। సంవిదా దేయం। ఇతి।

యదా ధనం విప్రాయ దీయ్యతే తదా శ్రద్ధాళునైవ భవతా దాతవ్యం అశ్రద్ధయా తు కించిదప్యదేయం శ్రద్ధారహితస్య దానస్య లోకద్వయేప్యనుపయోగాత్ తథా చ భగవతోక్తం। అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం తపస్తప్తం కృతం చ యత్। అసదిత్యుచ్యతే పార్థ న చ తత్ప్రేత్య నో ఇహేతి అదేయమితి పదచ్ఛేదపక్షే తదిదం వ్యాఖ్యానం దేయమితి యదా పదచ్ఛేదః యథా శ్రద్ధయా యుక్తో దదాతి తథా శ్రద్ధారాహిత్యేపి దాతవ్యం సాత్త్వికదానఫలాభావ ఏవోదాహృతవాక్యేన దర్శితః। రాజసతామసదానఫలం తు విద్యత ఏవ భగవతా దానత్రైవిధ్యముక్తం దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతే నుపకారిణే। దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతం। యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వా పునః। దీయతే చ పరిక్లిష్టం తద్రాజసముదాహృతం। అదేశకాలే యద్దానమపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే। అసత్కృతమవిజ్ఞాతం తత్తామసముదాహృతమితి శ్రీర్విభవః హ్రీర్లజ్జా। భీశ్శాస్త్రభీతిః సంవిత్ దేశకాలపాత్రవిశేషజ్ఞానం ఏతైర్యుక్తైః పూర్వోక్తం త్రివిధదానం ప్రపంచ్యతే। ధనబాహుళ్యాచ్ఛ్రీస్సంవిద్యతే తత్ర చాసాదాస్యశ్చ యథా ధనమపహరంతి తథా బ్రాహ్మణైరప్యపహ్రియత ఇత్యేవావజ్ఞానాచ్ఛ్రియా నిమిత్తభూతయా యద్దానం కరోతి తత్తామసం సమృద్ధాః పురుషాః దానం కుర్వంతి మమత్వదానేన హానిర్లజ్జేత్యేవం లజ్జయా నిమిత్తభూతయా పూర్వవదవజ్ఞాతో యద్దదాతి తద్రాజసం ఋత్విగాదిభ్యో యద్దానం శాస్త్రేణ విహితం తదదానే మమ ప్రత్యవాయ ఇతి భీత్యా యద్దానం తత్సాత్త్వికం! తత్రాధ్వర్యుప్రముఖాశ్చత్వారః ప్రధానభూతాః సంపూర్ణదక్షిణామర్హంతి ప్రతిప్రస్థాత్రాదయస్తదర్ధమర్హంతి నేష్ట్రాదయస్తృతీయాంశమర్హంతి ఉన్నేత్రాదయశ్చతుర్థాంశమిత్యేవం సంవిదా

విశేషజ్ఞానేనయుక్తస్సాత్త్వికోదద్యాత్ । యద్వాసర్వమప్యేతత్సాత్త్వికదానమేవ విత్తశాఠ్యంనకార్యమిత్యాదిశాస్త్రార్థస్వభావానుసారేణదాతవ్యం స్వేనదానేనమమప్రభోర్మహత్త్వహానిః లజ్జాస్యాదిత్యేవం ॥ లజ్జయాయుక్తో ప్రచురం బహుళమితియావద్దద్యాత్ప్రభూతంప్రచురం ప్రాజ్యం అదభ్రం బహుళంబహ్వీస్వమరసింహః ఇత్యుక్తః॥ ఏవమజ్ఞాతమనుష్ఠేయమర్థముపదిశ్యానంతరం సందిగ్ధానుష్ఠేయనిర్ణయోపాయముపదిశతి।

అథయదితేకర్మవిచికిత్సా వావృత్తవిచికిత్సావాస్యాత్ । యేతత్రబ్రాహ్మణాస్సంమర్శినః । యుక్తాఆయుక్తాః । అలూక్షాధర్మకామాస్స్యుః। యథాతేతత్రవర్తేరన్। తథాతత్రవర్తేథాః। ఇతి।

కర్మశ్రౌతమగ్నిహోత్రాదికంస్మార్తం సంధ్యావందనాదికంచ। ఉదితేజుహోతి అనుదితేజుహోతివాక్యద్వయశ్రవణాత్ శ్రౌతకర్మణి సందేహస్స్యాత్ । స్మార్తేపిసంధ్యాదేవతా పురుషమూర్తిస్స్త్రీమూర్తిర్వేతి వచనద్వయేన సందేహస్స్యాత్ । వృత్తంకులపరంపరాగతో లౌకికాచారః । తత్రాపిమాతులసుతావివాహమాంసభక్షణాది విప్రతిపత్తిదర్శనతః సందేహోభవతితదానీంయస్మిన్ దేశేయస్మిన్వాకాలే యస్మిన్కులే స్వయంవర్తతే తత్రతేషుదేశకాలకులవిశేషేషు వర్తమానాస్సంమర్శాది విశేషణవిశిష్టాయేబ్రాహ్మణాస్తత్ర తస్మిన్సందిగ్ధవిషయే యథావర్తేరన్ తథాత్వమపివర్తస్వ । రాగద్వేషాసూయాదిదోషరాహిత్యేన సమ్యక్శాస్త్రార్థనిర్ణయకుశలాస్సంమర్శినః । నిత్యనైమిత్తికానుష్ఠానే స్వయంప్రవృత్తాయుక్తాస్తత్రాప్యాసమంతాద్యుక్తా ఆయుక్తా అవైకల్యేన సమ్యగనుష్ఠాస్యామ ఇత్యేవమభియుక్తా ఇత్యర్థః । రూక్షేణక్రోధేనఅగ్రహేణవారహితా అలూక్షాధర్మమేవకామయంతేనతులాభంపూజాదికమితి ధర్మకామాః॥

ఇత్థంసందిగ్ధధర్మనిర్ణయోపాయముపదిశ్యానంతరం పాతకాది

శంకయానిందితేషుపురుషేషుఅవ్యవహార్యత్వేనిర్ణయోపాయముపదిశతి॥

అథాభ్యాఖ్యాతేషు। యే తత్ర బ్రాహ్మణాస్సంమర్శి
నః। యుక్తా ఆయుక్తాః। అలూక్షా ధర్మకామా
స్స్యుః। యథా తే తేషు వర్తేరన్। తథా తేషు వర్తేథా ఇతి।

పూర్వవద్వ్యాఖ్యేయం॥

ఉక్తమనుశాసనముపసంహరతి।

ఏష ఆదేశః। ఏష ఉపదేశః। ఏషా వేదోపనిషత్।
ఏతదనుశాసనం। ఏవముపాసితవ్యం। ఏవముచై
తదుపాస్యమితి।

సత్యంవదేత్యారభ్య తథా తేషు వర్తేథా ఇత్యంతో యో గ్రంథసందర్భస్స ఏష ఆదేశః। శ్రౌతో విధిర్యథా రాజా స్వభృత్యమాదిశతి తథా వైదికో విధిరనుష్ఠాతారమాదిశతి ఆదేశసమీపవర్తిత్వాత్స్మార్తో విధిరుపదేశస్స్మృతీనాం వేదమూలతయా తత్సమీపవర్తిత్వమప్రత్యక్షశ్రుతిమూలాసుస్మృతిష్వపి సత్యంవదేత్యాది వాక్యార్థ ఏవమేవోపలభ్యత ఇతి యేయం సత్యంవదేత్యాద్యుక్తిస్సైషా వేదోపనిషత్ వేదరహస్యం విధ్యర్థవాదమంత్రాత్మకే వేదే విధిరూపస్సారభాగః యదేతత్సత్యంవదేత్యాదికం తదేతదనుష్ఠానమీశ్వరస్యాజ్ఞా శ్రుతిస్స్మృతిర్మమైవాజ్ఞే ఉనేత్రే సూర్యచంద్రకౌ భూః పాదౌ ఆకాశముదరం అనిలాసుశ్రుతిర్మమ ఆశాశ్శిరోద్యౌర్దహనో ముఖమబ్ధిస్తథామమవాస్తేయం మమనాడ్యశ్చగంగాద్యాస్సర్వ్వాడికాః ఆపగా మమపార్శ్వేద్వౌ సహ్యమేరుస్త్వంతరకం కైలాసో నాసికాగ్రంచ నాసామూలంతు వింధ్యకం మహేంద్రో మలయశ్చాపి నాసారంధ్రద్వయం మమ। మమ జిహ్వా సంహ్యాగిరిశ్శక్తిమద్వృక్షపర్వతౌ। మద్భుజౌ పారియాత్రశ్చ నాభిర్నిషధపర్వతః। మమ లింగం శ్వేతగిరిరింద్రియంనీలపర్వతః। వక్షశ్శైలశ్చోరుదేశౌ చిత్రకూటాభ్రమకూటకౌ। జానునీ జంఘదేశౌ ద్వౌ హిమవద్రక్తపర్వతౌ। పురుగుల్ఫౌ మందరాద్రికనఖకౌ మమ పార్ష్ణికౌ। అస్తౌ

త్రిగుణమయాద్రిశ్చ పాదాధశ్చక్రవాళకం । గోవర్ధనం పాదపార్శ్వే భూమి
ష్ఠా గిరయో మమ ।రోమకూపాస్సర్వనద్యో రోమాణి మమ చాభ్రకం। శిరఃకే
శా మేఘబృందం నిశ్వాసో వాయుః। మమ రూపం సర్వదేవా మమత్వక్సిద్ధ
యస్తథా। సాధ్యాశ్చ ఋషయశ్చాపి వాణీ మే వాక్తథా మమ। ఆయుధాని చ
లక్ష్మీర్వై పార్వతీ బ్రహ్మరంధ్రకం। బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాశ్శూ
ద్రా ఉపాధ్యే సన్నిహితాః । గంధర్వాప్సరసో యక్షా యోగనిద్రా తథైవ చ।
సర్వే దేవాశ్చరంతో సిమ్హగాద్యాః పన్నగాదయః । మద్దేహ ఏవ సంభూ
తా స్స్వర్గే తే మయి కల్పితాః । ఇత్యేవమీశ్వరేణైవోక్తత్వాద్యస్మాత్సత్యవ
చనాదికం శ్రౌతస్మార్తవిధ్యుక్తం వేదరహస్యమీశ్వరాజ్ఞాదిరూపం చ తస్మా
దేవముక్తేన ప్రకారేణోపాసితవ్యం। అనుష్ఠాతవ్యం। ఏవముక్తైతదుపాస్య
మితి పునర్వచనమాదరార్థం ఉపేత్యన్వయసముదాయోఽవధారణార్థ ఉక్త
ప్రకారేణైతదనుష్ఠేయమేవ న తు కదాచిదపి పరిత్యక్తుం శక్యం। అత్ర కేచిదేవ
మాదరాద్విధ్యర్థాభిధానేన మోక్షం వర్ణయంతి । అపరే పునర్జ్ఞానకర్మ
సముచ్చయేన వర్ణయంతి। తావేతౌ పక్షావస్మాభిః పూర్వోత్తరకాండ సం
బంధకథనప్రసంగే నైవ నిరాకృతౌ । కర్మణాం సాక్షాన్మోక్షహేతుత్వా
భావేఽపి విద్యోత్పాదనద్వారా తద్ధేతుత్వమభిప్రేత్య విద్యా ప్రకరణే తద
నుశాసనమామ్నాయతే। విద్యాఫలే మోక్షే కర్మణామనపేక్షత్వం తృతీయా
ధ్యాయస్య చతుర్థపాదే విచింతితం । ఆత్మబోధః ఫలే కర్మాపేక్షో నోవాప్యా
పేక్షతే అపేక్షా హ్యంగినోస్త్యేవ ప్రయాజాదిషు దర్శనాత్। అవిద్యాతమ
సోధ్వస్తౌ కృత్స్నజ్ఞానదీపయోర్నైరపేక్ష్యం తత్రోక్త్రాపి విద్యా కర్మానపే
క్షిణీ విమతో బ్రహ్మతత్త్వావబోధః స్వఫలప్రదానే స్వాంగభూతకర్మాపే
క్షః అంగిత్వాత్ప్రయాజాద్యపేక్షదర్శపూర్ణమాసవత్ యద్యపి ప్రథమా
ధికరణే విద్యాయాః స్వాతంత్ర్యపురుషార్థప్రతిపాదనేన కర్మాంగత్వం నివారి
తం తథాప్యంగిత్వం న నివారితం అతో నాసిద్ధో హేతుః । అతః కర్మాపేక్షో
బోధ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః విమతం బ్రహ్మజ్ఞానం స్వోత్పత్త్యనంతర నే నా

పేక్షంనభవతి ప్రకాశత్వాత్ ప్రదీపవత్ ఘటజ్ఞానవచ్చ యదంగిత్వముక్తం తతఃకర్మణఃకీదృశమంగత్వం భవతోభిమతం ప్రయాజాదివత్ఫలోపకార్యం గత్వం ఉతఅవఘాతాదివత్స్వరూపోపకార్యంగత్వంనాద్యః ముక్తేః కర్మ జన్యత్వేన అనిత్యత్వప్రసక్తేర్ద్వితీయపక్షేసాధ్యవికలో దృష్టాంతఃప్రయా జాదీనాం స్వరూపోపకార్యంగత్వాభావాత్తస్మాదుత్పన్నా విద్యాస్వఫల ప్రదానేకర్మాణినాపేక్షతేవిద్యాయాస్స్వోత్పత్తౌ కర్మాపేక్షాపితర్హి న చింత తా। ఉత్పత్తావనపేక్షేయముతకర్మాణ్యపేక్షతేఫలే యథానపేక్షైవ ముత్ప త్తావనపేక్షతా యజ్ఞశాంత్యాదిసాపేక్షం విద్యాజన్మశ్రుతిద్వయాత్ ఫ లేనపేక్షితోప్యశ్వః రథే యద్వదపేక్షతే బ్రహ్మవిద్యాస్వఫలే యథాక ర్మాణినాపేక్షతే తథాస్వోత్పత్తావపి అన్యథాక్వచిదపేక్షతే క్వచినాపే క్షతఇతి అర్ధజరతీన్యాయఃప్రసజ్యేతేతిప్రాప్తేబ్రూమః। అత్రనార్ధజరతీత్వ దోషోస్తి యోగ్యతావశేన ఏకస్యైవకార్యవిశేషేషు అపేక్షా నపేక్షయో రుభయోర్వ్యవస్థిత్యథాలాంగలవహనే నపేక్షితోప్యశ్వః రథవహనే పేక్ష్యతే తద్వన్నచవిద్యాయాః స్వోత్పత్తౌ కర్మాపేక్షాయాం ప్రమాణా భావస్తథేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణావివిదిషంతి యజ్ఞేనదానేనత పసానాశకేనేతి ప్రవృత్తిరూపాణాం వేదానువచనాదీనా వివిదిషోత్పాద నద్వారామోక్షే బహిరంగసాధనత్వావగమాత్ శాంతోదాంత ఉపరత స్తితిక్షుస్సమాహితోభూత్వాత్మన్యేవాత్మానంపశ్యేత్ సర్వమాత్మానం పశ్యతీతి నివృత్తిరూపాణాం శమదమాదీనాం విద్యోత్పత్తికాలేప్యనువర్త మానతయాసాధనత్వే విధీయమానతయాంతరంగసాధనత్వావగమాత్ తస్మాద్యజ్ఞాదీనిశమాదీనిచ విద్యాస్వోత్పత్తావపేక్షతే విద్యాహేతునీరాశ్ర మసిద్ధిస్తుతర్హి న చింతితా విద్యార్థమాశ్రమాధర్మాంచద్విః ప్రయోగోథవా సకృత్ ప్రయోజనవిభేదేనప్రయోగోపివిభిద్యతే శ్రాద్ధార్థభుక్త్యాస్తృప్తి స్స్యాద్విద్యార్థినాశ్రమస్తథా। అనిత్యనిత్యసంయోగశ్రుతిభ్యాంఖాదిరే మతః। ఇతియజ్ఞాదీనివిద్యాహేతుత్వేన వివిదిషావాక్యవిహితానితా

న్యైవాశ్రమార్థత్వేన పూర్వకాండవిహితాని తేషాం ప్రయోజనద్వైవి ధ్యాద్ద్విరనుష్ఠానమితి ప్రాప్తే బ్రూమః। యథా శ్రాద్ధభోజనేన తృప్తిర్నాం తరీయకతయా తథావిద్యార్థమనుష్ఠితైః కర్మభిరాశ్రమ ధర్మస్సిధ్యతీన చవిద్యాహేతూనాంకర్మణాం కామ్యత్వాదాశ్రమధర్మాణాంనిత్యత్వాచ్చ సకృత్ప్రయోగ నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధః ఇతివాచ్యం। వచనద్వయం బలేన ఏకస్యైవకర్మణః ఆకారద్వయోప ప త్తే ర్య థా ఖా ది రో యూ పో భ వ తి ఖా ది రం వీ ర్య కా మ స్య యూ పం కు ర్వీ తేత్యత్రవచనద్వయేన ఏకస్యనిత్యత్వేపి కామ్యత్వం తద్వత్ తస్మాదు భయవిధానాం యజ్ఞాదీనాం సకృదేవప్రయోగః। అనాశ్రమికర్మణామ పివిద్యాహేతుత్వాత్ తత్రైవచింతితం నాస్త్యనాశ్రమిణాం జ్ఞానం అస్తి వానైవవిద్యతే శుద్ధ్యర్థస్యాశ్రమత్వస్య జ్ఞానహేతోరభావతః అస్త్యేవ సర్వసంబంధి జపాదేశ్చిత్తశుద్ధితః। శ్రుతాహివిద్యారైక్వాదేరాశ్రమిత్వ విశుద్ధతేతి పూర్వమాశ్రమం సమాప్యకేనాపి కారణేన ఉత్తరమాశ్రమ మనాసన్నా నాశ్రమీ స్నాతకవిధురాది స్తస్యతత్త్వజ్ఞానంనసంభావ్యతే బుద్ధిశుద్ధిహేతోరాశ్రమత్వస్యాభావాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః సంభవత్యేవఅ నాశ్రమిణోపి జ్ఞానమాశ్రమ నిరపేక్షస్యజపాదే ర్బుద్ధిశుద్ధి హేతుత్వాత్ జప్యేనైవతు సంసిద్ధ్యేద్బ్రాహ్మణో నాత్ర సంశయ ఇతి స్మృతేః శ్రుతశ్చ సంవర్గవిద్యాయామధికారో నాశ్రమిణోపి వివాహార్థినో రైక్వస్యఏవ మాశ్రమ రహితా గార్గ్యాదయ ఉదాహార్యా నచైవం సతి ఆశ్రమ వైయర్థ్యం॥

అనాశ్రమత్వస్యాపి శుద్ధ్యతిశయ హేతుత్వాత్ అనాశ్రమిణోపి సంభవతిజ్ఞానం॥

ఏకాదశోనువాకః.

ఏకాదశేనువాకే శిష్యంప్రతి ఆచార్యస్యానుశాసనముక్తం తావతా బ్రహ్మతత్త్వవిద్యాయా బహిరంగసాధనాని కర్మాణి దసంతీత్యా వ్యాతాని

అథతద్గ్రంథపాఠ తదర్థజ్ఞాన తదనుష్ఠానానామవసానేజప్తవ్యం శాంతి మంత్రం ద్వాదశేదర్శయతి॥

శన్నో మిత్రశ్శం వరుణః। శంనో భవత్వర్యమా।శం న ఇంద్రో బృహస్పతిః । శంనో విష్ణురురుక్రమః। న మో బ్రహ్మణే। నమస్తే వాయో। త్వమేవ ప్రత్యక్షం బ్రహ్మాసి। త్వామేవప్రత్యక్షం। బ్రహ్మావాదిషం। ఋతమవాదిషం। సత్యమవాదిషం। తన్మామావీత్। తద్వక్తారమావీత్।ఆవీన్మాం।ఆవీద్వక్తారం। ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః॥ ఇతి ద్వాదశోనువాకః.

అత్ర రార్థ ఉపక్రమే సమామ్నాతః। మంత్రవదవగంతవ్యః। ఉపక్రమకాలే బ్రహ్మణః పూర్వమనుక్తత్వాద్బ్రహ్మవదిష్యామీతి పాఠః తథా విఘ్నపరిహారస్య ప్రార్థనీయత్వాదవత్విత్ పఠితం అవసానేతు బ్రహ్మణః పూర్వముక్తత్వాద్విఘ్నాశేరపహృతత్వాదవాదిషం ఆవీదితి పఠితం। నిష్పన్నస్యాపి విఘ్నపరిహారస్య పునః పరామర్శః కృతఘ్నత్వనివారణార్థః అన్యథా మిత్రవరుణాది దేవకృతముపకారమజానతోస్య ముముక్షోః కృతఘ్నత్వం ప్రసజ్యేత తచ్చాయుక్తం। బ్రహ్మఘ్నే నిష్కృతిర్దృష్టా కృతఘ్నే నాస్తి నిష్కృతిరితి స్మరణాత్ నిష్పన్నే సాధనానుష్ఠానే కృతఘ్నత్వదోషే సతి విద్యాఫలం ప్రతిబధ్యతే తన్మాభూదిత్యాధ్యాత్మికాది విఘ్నానాం శాంతిర్నిష్పన్నేత్యేవం దైవకృత ఉపకారః పరామృశ్యతే। వేదార్థస్య ప్రకాశేన తమో హార్దం నివారయన్ పుమర్థాంశ్చతురో దేయాద్విద్యాతీర్థమహేశ్వరః॥

ఇతి శ్రీమద్రాజాధిరాజపరమేశ్వర వైదికమార్గప్రవర్తక శ్రీవీరబుక్కభూపాల సామ్రాజ్య ధురంధరేణ సాయణాచార్యేణ విరచితే మాధవీయే వేదార్థప్రకాశే సాంహిత్యాముపనిషది ద్వాదశోనువాకః.

సమాప్తం చ సాంహిత్యుపనిషద్భాష్యం ద్విపరం.

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౫	౧౯	వృత్తి	వృత్తీ	౨౫	౬	మాక్రమే	[illegible]
౬	౧౯	ఫత్తైః	[illegible]త్తైః		౧౭	వర్తనా	వర్తనా
	౨౦	పత్య్తే	పద్యతే		౨౫	హాస్త	హాస్తి
		వాచి	వాచీ	౨౬	౧	ప్రతిషేబ	ప్రతిషేధ
		మధిమాం	మధమాం		౧౬	మానసు	మానస్తు
౭	౨౨	న్యా	స్యా		౧౩	నైష్వల్య	నైష్ఫల్య
౯	౨౩	స్వకో	సస్వకో	౨౬	౧౪	శుకాస్తి	శంకాస్తి
౧౦	౩	వ	స్య		౨౦	లేదాంతానాం	వేదాంతానాం
౧౧	౪	తత్త్వ	తత్త్వ	౨౭	౨౧	స్వాత	స్వాంత
	౧౩	యం	య	౨౯	౯	ఫ	ధ
౧౩	౭	క్షాఫీ	క్షషి		౧౧	ధి	ధ
	౧౩	గృహిత్వా	గృహీత్వా	౩౧	౯	త్కాల	త్కాలా
		ధాటి	ధాటీ		౧౩	స్న	స్న
	౨౪	క్షాఫీ	క్షషీ	౩౩	౨౪	వీచ్ఛేదో	విచ్ఛేదో
౧౪	౧౧	వేష	ప్రేష	౩౪	౧౦	నైన	నైన
	౨౧	స్త్రి	స్త్రీ			నైన	నైన
౧౫	౨	త్రిస్త్రి	త్రిస్త్రీ	౩౫	౧౩	ధైవా	నైవా
	౧౭	షోత్	పాత్		౨౦	గ్రహ	గ్రహ
౧౬	౩	విలియం	విలీయం	౩౬	౯	రూపయత్	రూపంయత్
	౧౯	సర్వా	సర్వా		౨౪	మూఢధిః	మూఢధీః
౧౬	౧	సర్వా	సర్వా	౩౭	౧	మూఢధీ	మూఢధి
౧౭	౧౫	షహ	మహం	౩౯	౫	విద్యుదితి	విద్యుదితి
౨౦	౧౯	స	స్స		౧౯	బలీవర్థ	బలీవర్ద
౨౧	౩	స్వం	శ్వం	౪౦	౫	సహద్యుః	సహద్యుః
		ఖలు	ఖిల	౪౨	౨	ఉపానస్యా	ఉపాసనస్యా
౨౨	౧౨	ఖర్మ	కర్మ		[illegible]	త్రృషివాణీ	తృషివాణీ
	౧౬	స్తైన	స్తైన్యే	౪౪	౨	మాత్రా	మాత్రా
	౧౬	ప్రపంచి	ప్రపంచ		౧౯	తయా	తయో
	౧౭	రవేక్ష	రపేక్ష్య	౪౪	౨౧	పరహార్తం	సంహర్తుం
	౨౨	క్షిగ్వష్ణం	క్షిద్విఘ్నం	౪౫	౨౨	హీషత్పు	మీషత్పుల
౨౩	౬	త్యాదినాం	త్యాదీనాం	౪౬	౧౬	తాన్నం	తావస్యం
	౧౬	పచాస్యా	పంచాస్యా		౧౯	జ్యోతిష	జ్యోతిష
౨౪	౨౨	ర్యాక్షే	ర్యాక్షే	౪౬	౨౫	వ్యాఖ్యాసతే	వ్యాఖ్యాస్యతే

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౪౭	౧౫	లోకావి	లోకాది
౫౦	౪	ఇత్యు_క్తిద్వ	ఇత్యుక్తేర్ద్వ
	౮	దశ	దేశ
	౫	వశ	దేశ
	౭	ఉపసనె	ఉపాసనె
	౯	నియత్వా	నియత్యా
౫౧	౬	శ్రివం	శ్రిష్ఠం
౫౨	౧౫	ఛాందోగ్వ	ఛాందోగ్య
	౧౯	శ్రౌతి	శ్రౌత
౫౩	౨౨	మ్యా	మా
౫౪	౧	దృష్టా	దృష్టాశ్
	౧౬	లోచ్యే	లోచ్యేత
	౨౫	నామతిః	వామతిః
౫౫	౬	శంకా	శంకా
	౨౦	దత్రె	ధత్రె
౫౬	౨౪	చ్చారణ	చ్చారణా
౫౭	౩	గుర్వాది	గుర్వాద:
౫౮	౨	ఛందోభ్యో	ఛందోభ్యోధ్య
	౧౫	దేవ	దేవ
	౨౨	త్వ	త్య
౫౯	౨౩	పటీయసి	పటీయసీ
౬౦	౧౦	ఆవహంతి	ఆవహంతీ
	౧౩	పాణవా	ప్రణవా
౬౧	౧౩	కీత్రి	కీర్తి
౬౨	౧౬	మాన	మాస
౬౩	౧౬	ముపాస్నెన	ముహూస్నెన
	౧౪	ఖీర్హావిష్యా	ఖీర్హావింష్యా
	౨౨	స్త్రానాం	స్త్రాసాం
౬౫	౭	ఆష్నసవా	ఆష్నెనవావ
౬౬	౧౦	హృదయం	హృదయ
౬౭	౩	వాలంబతె	వావలంబతె
	౭	త్యచ్యాతె	త్యచ్యేతె
	౭	వంత్యా	వంత్యా

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౬౭	౨౨	స్త్రానాం	స్త్రాసాం
౬౯	౧౩	స్వహా	స్నహా
౭౦	౨౧	రువాస	రుపాస
౭౧	౨	యో వెదబ్రహ్మతి	యో వెదసద్బ్రహ్మే
౭౨	౩	నర్తత్య	నర్తక్య
	౧౬	విద్యయా	విద్యాయా
	౨౨	శ్చాత్ర	చ్చాత్ర
౭౩	౨౧	నాపెత్య్వతె	నాపెత్య్వతె
౭౫	౨	సైవక్ర	సైవబుస్తై
	౩	పరామృశ్యతె	పరామృశ్య
	౧౦	మాపాది	మాపాధి
	౨౪	తద్వాదిత్యా	తద్వాచిత్యా
౭౬	౪	భావ్యద	భావ్యత
	౨౫	వియతెవదా	వియతెతదా
౭౭	౮	పాసకనె	పాసకస్య
౭౮	౨౩	నాన్వయం	నాన్వయ
౭౯	౩	విద్యద్వ	విద్యుద్వ
౮౦	౧౬	అగ్న్యది పంచ	అగ్న్యదికం దేవతాపంచ
౮౩	౧౦	విరాట్ప్రాప్తినామ	విరాట్ప్రాప్తి కామ
౮౪	౧౫	ఆప్యా	ఆప్యా
	౨౨	అగ్నిద్ధ్రం	అగ్నింధ్రం
౮౫	౬	మిత్యేతతనుకృతి	మిత్యేతదనుకృ
౮౬	౧	సత్యా	సత్యాంతి
	౨౧	తత్వావబోధ	తత్వావబోధ
౮౯	౧౭	పాణి	ప్రాణి
	౨౧	ధృహ్మాపా పణవ	ధృహ్మాపా ప్రణవ
౯౦	౯	మానువం	మానువంచ
	౪	పాయోణ్ణా	ప్రాయోణ్ణా
౯౩	౫	ప్రాశస్తన	ప్రాశస్తైభన

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౯౩	౨౪	వాక్యాంత రేణ	వాక్యాంత రేణా	౧౦౦	౬	సత్వంశుద్ధి	సత్వసంశుద్ధి
౯౫	౧౯	తస్యహానం	తస్యహాన		౭	క్షీరచాపలం	క్షీరచాపలం
	౧౭	వాజని	వాజనివ		౧౪	జఘాం	జఘూ
[illegible]	౨౦	శ్రోతస్మార్త	శ్రౌతస్మా—		౨౪	శ్రేమాపనయ్రు	శ్రేమాపనయ
౯౬	౧౩	ద్దవో	ద్రవో	౧౦౨	౬	విచిత్సా	విచికిత్సా
౯౭	౧౦	వ్యవత్సత్సః	వ్యవత్సైత్సః		౯	అరూక్షా	అలూక్షా
			సత్యాన్నవప్ర		౧౬	విశేషేసు	విశేషేషు
			మవితవ్యం		౨౧	అప్వైకత్యేన	అప్వైకల్యేన
	౧౨	తైఃనప్రమవి	తైన్యనప్రమది	౧౦౫	౪	సాఖ్యవికరో	సాఖ్యవికలో

ఓం నిరంతరానమోస్తు

తైత్తిరీయోపనిషది ఆనందవల్లి

యస్యనిశ్వసితం వేదాయో వేదేభ్యోఖిలంజగత్। సిర్మమే తమ హంవందే విద్యాతీర్థమహేశ్వరం॥ సాధనం బ్రహ్మవిద్యాయా స్సాంహిత్యామీరితంస్ఫుటం। వారుణ్యుపనిషద్యేత ద్బ్రహ్మతత్వం వివిచ్యతే॥ తత్రాదౌశిష్యాచార్యయోః పరస్పరానుకూల్యసిద్ధయే తత్ప్రతికూల్య శాంతికరంజప్యం మంత్రంపఠతి॥

ఓం సహనావవతు సహనౌభునక్తు సహవీర్యంకర
వావహై। తేజస్వినావధీతమస్తు మావిద్విషా
వహై ఓంశాంతిశ్శాంతిశ్శాంతిః॥

అత్రనావితిశబ్దేన శిష్యాచార్యావుచ్యేతే అస్మిన్ జన్మన్యతీతజన్మసు వానుష్ఠితైః కర్మకాండోక్తై ర్నిత్యనైమిత్తిక కర్మభిరుత్పన్నవివిదిషాస్సాం హిత్యాముపనిషది ప్రోక్తైరుపాస నైరంతర్ముఖ ఏకాగ్రచిత్తః కామ్య కర్మాదిభి స్సంపాదితానాం లోకానామసారత్వం పరీక్ష్యతతో నిర్విణ్ణః కర్మణా మోక్షోనాస్తీతి నిశ్చిత్యముక్తిహేతు బ్రహ్మతత్వజ్ఞానార్థం గురూపసత్తింయః కరోతితాదృశోత్ర శిష్యోవివక్షితః। గురుశ్చశ్రోత్రియో వేదశాస్త్రార్థపారంగతత్వేన బోధయితుంకుశలో బ్రహ్మనిష్ఠత్వేన కదాచిదపి బహిర్ముఖత్వరహితో వివక్షితః। తథాచాథర్వణికాస్సమామనంతి పరీక్ష్యలోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాన్నాస్త్య కృతఃకృతేన తద్విజ్ఞానార్థం సగురుమేవాభిగచ్ఛే త్సమిత్పాణిశ్శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమితి। కఠశాఖాయామప్యామనంతి। ఆశ్చర్యోవక్తా కుశలోస్యలబ్ధా ఆశ్చర్యోజ్ఞాతా కుశలానుశిష్టఇతి। తత్రగురోఃకృతార్థత్వేన ప్రార్థనీయా

భావేపి అనేనశిష్యస్తయోరుభయోః క్షేమం ప్రార్థ్యతే ॥ యద్బ్రహ్మ ఆచార్యప్రసాదానంతరం మయావేదిష్యతే తద్బ్రహ్మనౌ గురుశిష్యావావాముభౌ సహావతురక్షతు। తథా తద్బ్రహ్మనౌ గురుశిష్యావావాముభౌ సహ భునక్తు పాలయతు। యథా గురురనిరాలస్య ఉపదిశతి యథాహముపదిష్టమర్థమప్రతిపత్తి విప్రతిపత్తిరహితో గృహ్ణామి। తథా రక్షణముపదేశకాలే ప్రార్థ్యతే ఏకకాలీనత్వముభయో రపిరక్షణే సహభావః ॥ ఉపరిష్టార్థగ్రహణే నమమావిద్యా యథా వర్తతే తన్నివృత్తిం పశ్యన్నాచార్యో యథా పరితుష్యతి తథా పాలనముత్తరకాలీనం ప్రార్థ్యతే। ఉక్తప్రయోజనసిద్ధ్యర్థమావాముభౌ సహ విద్యాయాం వీర్యం స్వప్రయోజనసామర్థ్యం కరవావహై। తస్మింశ్చ సామర్థ్యకరణే య ఏష ఉపాయస్సంప్రార్థ్యతే నౌ గురుశిష్యయో రావయోస్సంబంధి యదధీతం గ్రంథజాతం తత్తేజస్వి స్వార్థప్రకాశకమస్తు। ఆవాం చ పరస్పరం ద్వేషం మాకరవావహై। గురుణా న సమ్యగ్వ్యాఖ్యాతమితి శిష్యస్యాపరితోషో ద్వేషః। తథా శుశ్రూషా న సమీచీనేతి గురోరపరితోషో ద్వేషః। తదుభయం మా భూదిత్యర్థః। ప్రణవ శాంతిశబ్దాః పూర్వవద్వ్యాఖ్యేయాః॥

ప్రథమే విద్వేషాది రూపసంభావిత విఘ్నపరిహారాయ జప్యమంత్రమామ్నాయ। ద్వితీయానువాకస్యాదౌ కృత్స్నోపనిషత్తాత్పర్యం సంగ్రహేణ సూత్రయతి॥

ఓం బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమితి॥

బ్రహ్మవేదనేన ముక్తిః కృత్స్నోపనిషత్తాత్పర్యార్థః। బృహి బృంహి వృద్ధావిత్యస్మాద్ధాతోః। నిష్పన్నో బ్రహ్మశబ్దో వృద్ధం వస్త్వభిధత్తే। వృద్ధిశ్చాత్ర నిరతిశయా వివక్షితా। సంకోచకయోః ప్రకరణోపపదయోరభావాత్। యదాత్వాపేక్షిక వృద్ధియుక్తం వస్తుప్రకృతం భవేత్, ఉపపదం వా కించిత్తద్వాచకం ప్రయుజ్యేత। తదా సంకోచో భవేత్। న త్వేతదుభయమప్యత్రాస్తి। నిరతిశయవృద్ధిర్నామ నిత్యశుద్ధత్వాదిరూపాపత్తి।

దేవాభిప్రేత్య శ్రీమచ్ఛారీరక మీమాంసా భాష్యే భగవద్భిరభిహిత ।
అస్తిచతన్నిత్యశుద్ధ బుద్ధముక్తస్వభావం సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి బ్రహ్మశబ్దస్య
హివ్యుత్పాద్యమానస్య నిత్యశుద్ధత్వాదయోऽర్థాః ప్రతీయంతే। బృహతే
ర్ధాతోరర్థానుగమాదితి। ఈదృశార్థవివక్షయా చ। సత్యం జ్ఞానమనంతం
బ్రహ్మేత్యాదినాలక్షణ వాక్యేన స్పష్టీకరిష్యతే । తథావిధం బ్రహ్మ వేత్తి
మనసా సాక్షాత్కరోతీతి బ్రహ్మవిత్। మనసైవానుద్రష్టవ్యం। నేహనానాస్తి
కించన। ఇతి వాజసనేయినస్సమామనంతి। చక్షురాదీంద్రియ యుక్తేనమ
నసా నామరూప విశిష్టమేవ బ్రహ్మ గృహ్యతే। నతు శుద్ధం । అతో మనసైవ
కేవలేన ద్రష్టవ్యమిత్యుచ్యతే । నను చక్షురాది నైరపేక్ష్యేऽపి వేదవాక్యా
పేక్షా విద్యతే। బ్రహ్మణశ్శాస్త్ర ప్రమేయత్వాత్ । బాఢం। అత ఏవాను
ద్రష్టవ్యమిత్యుచ్యతే । బ్రహ్మప్రతిపాదకం శాస్త్రమను పశ్చాద్ద్రష్టవ్యం
అత్రమనసైవేత్యేవ కారేణ చక్షురాది బాహ్యేంద్రియాణి వ్యావర్త్య
అనుశబ్దేన శాస్త్రమంగీకరోతి । నచశాస్త్రగమ్యత్వే ధర్మాధర్మయోరివ
పరోక్షబోధశ్శంకనీయః। దృష్టాంతస్యాత్రవిషమత్వాత్ । అపరోక్షస్వ
భావంహి బ్రహ్మ। యత్సాక్షాదపరోక్షాదితి శ్రుతేః। ధర్మాధర్మౌ పరోక్ష
స్వభావావితి వైషమ్యం। స్వతోऽపరోక్షేऽపి బ్రహ్మణి అస్తిపరోక్షత్వభ్రమ
ఇతి చేత్సత్యం। అతఏవశ్రుతిః జగత్కారణ త్వేనోపలక్షితం బ్రహ్మసత్య
జ్ఞానాద్యవాంతర వాక్యేనబోధయిత్వా। పునః పరోక్షత్వ భ్రమ నివృత్త్య
ర్థం తస్యబ్రహ్మణో మహావాక్యేన ప్రత్యగాత్మనా తాదాత్మ్యం బోధ
యతి। సయశ్చాయమితి తథా వాజసనేయినః పఠంతి। యఏవం వేదాహం
బ్రహ్మాస్మీతి। సఇదగ్ సర్వం భవతీతి । అత్రాపి ప్రత్యగాత్మనా తాదాత్మ్య
మేవాభిప్రేత్య। యోవేదనిహితం గుహాయాం పరమే వ్యోమన్నితి వక్ష్యతే
నతు ప్రత్యగాత్మని పరోక్షత్వ భ్రమశ్శంకితుమపి శక్యః । కింత్వాబాలగో
పాలపర్యంతం సర్వైరపి ప్రాణిభిః ప్రత్యగాత్మనోऽహమిత్యనేన మాన
సేన ప్రత్యక్షేణ విస్పష్టం వ్యవహ్రియమాణత్వాత్ । యస్యప్రత్యగాత్మన

స్సంబంధిభి శ్చక్షురాదీంద్రియైర్గృహ్యమాణా ఘటాదయో జడా అపి లిం
గాది వ్యవధానమంతరేణ ప్రమీయమాణత్వాత్ అపరోక్షా ఇత్యుచ్యంతే
తస్య ప్రత్యగాత్మనః వ్యవధానశంకయాపి రహితస్య చిద్రూపస్య స్వప్రకా
శస్య సర్వావభాసకస్య సర్వానుగతస్య సత్తాస్ఫూర్తి ప్రదస్యచ భ్రాం
త్యాపి కథమపరోక్షత్వమాశంకేత। స్వప్రకాశకత్వం సర్వావభాసకత్వం
చామ్నాయతే । నతత్రసూర్యోభాతిన చంద్రతారకం నేమావిద్యుతో
భాంతికుతోయమగ్నిః। తమేవభాంతమనుభాతిసర్వం తస్యభాసా సర్వమి
దంవి భాతీతి। ఏవంసతివస్తున స్సర్వావభాసకస్య చిద్రూపస్య వ్యవహార ద
శాయాంచ అహం ప్రత్యయేన భాసమానస్య ప్రత్యగాత్మనః వాస్తవం
భ్రాంతంవా పరోక్షత్వం శంకితుంనశక్యతే। దేహాదిభ్యః పంచభ్యః కోశే
భ్యోవివిక్తస్సాక్షీ పరోక్షఇతిచేత్। న। తస్యాత్యంతాపరోక్షత్వాత్। య
దాతిరోధాయకత్వ సంభావనోపేతైః జడైర్దేహాదిభిస్సంయుక్తస్యాత్మనో
పరోక్షత్వ మభ్యుపగమ్యతే। తదాతత్సంయోగరహితో పరోక్షఇతి కిమువ
క్తవ్యం। అతః అపరోక్షప్రత్యగాత్మనా తాదాత్మ్యం తచ్ఛాస్త్రగమ్యమపి
బ్రహ్మాపరోక్షమేవ। తన్మనసాగమ్యతే । నను మనసైవానుగతస్య బ్రహ్మా
త్వమేవనాస్తి। తథాచతవలకారా ఆమనంతి । యన్మనసానమనుతే యేనా
హుర్మనోమతం । తదేవబ్రహ్మత్వం విద్ధి నేదంయదిదముపాసతఇతి । త్వ
యాయదుక్తం తదపియుక్తం। మనోవేద్యత్వమపి యుక్తమిత్యుచ్యతే। ఆ
త్మావా అరేద్రష్టవ్యశ్శ్రోతవ్యోమంతవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యః। ఏషోఽణురాత్మా
చేతసావేదితవ్యఇతి। అనయోరయమర్థః। పూర్వంగురుముఖాచ్ఛ్రవణం
విధాయ। తదర్థంసమ్యగ్విచార్య। యుక్తిద్వారామనసంస్కృత్వా సాక్షా
త్కర్తవ్యఇతి। ఏషఆత్మాఽణుస్సూక్ష్మః। తథాపిమనసా విచారణీయఇతి
శ్రుతిద్వయమనుసృత్యస్మృతిందర్శయతి । పరిపూర్ణంపరంబ్రహ్మసర్వ
వ్యాపకమద్వయం। అద్యంతరహితం సత్యంమనోవాచామగోచరం। నిత్యం
విభుంసర్వగతం సచ్చిదానందమద్వయం। సూక్ష్మంశుద్ధంనిత్యముక్తం పరం

యద్వస్తుచోచ్యతే। తద్వస్తుమనసా వేద్యం విచారేణహి నాన్యథేతి॥ అయ
మర్థః। సర్వవ్యాపక పరిపూర్ణమద్వయం మనోవాచామగోచరం సూ
క్ష్మమాద్యంతరహితం సత్యంవిభుం నిత్యమధ్యస్తానుగత మద్వయం శుద్ధం
నిత్యముక్తం మాయాతత్కార్య రహితం శరీరత్రయ సంబంధరహితం
యద్వస్తు శ్రుత్యనుసారేణోచ్యతే। తద్వస్తు మనస్యవస్థాత్రయాది విచారేణ
విచారయితవ్యమితి। వసిష్ఠేనాప్యుక్తం। పరిపూర్ణం పరంబ్రహ్మ మనో
వాచామగోచరం। కాలతో వస్తుతశ్చాపి దేశతశ్శూన్యమద్వయం। శాశ్వ
తం నిత్యముక్తం యద్వస్తు వేద్యం సదానఘ। మునే వేదార్థతత్వజ్ఞ మనసై
వేతి నాన్యథా॥ యన్మనసా న మనుతే యేనాహుర్మనోమతం। తదేవ బ్రహ్మ
త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసత ఇతి। అయమర్థః। యత్సాక్షిచైతన్యం
దేహేంద్రియాది సాక్షిస్వరూపం సర్వోజనో మనసా విషయీకృత్యావ
గంతుం నశక్నోతి। యేన తత్సాక్షిచైతన్యేన తన్మనః ప్రకాశితమిత్యేవ వేద
రహస్యాభిజ్ఞాః కథయంతి। తదేవ సాక్షిచైతన్యం బ్రహ్మేత్యాత్మత్వాదరాత్
హే శిష్య త్వం జానీహి। మనసైవేదమాప్తవ్యం మనసైవాను ద్రష్టవ్యమితి।
కఠవల్లీ వాజసనేయ శ్రుతిద్వయేన సర్వవ్యాపక పరిపూర్ణం సర్వానుగతం
సర్వాధ్యస్త సత్తాస్ఫూర్తిప్రదం బ్రహ్మావస్థాత్రయ విచారేణ పంచకోశ
విచారేణ తత్వంపదవిచారేణ జానీహీతి భావః। అవస్థాత్రయ
విచారః కథమితి చేత్ప్రసంగాదుచ్యతే। జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిశ్చే
త్యవస్థాత్రయం। తదభిమానినో విశ్వతైజసప్రాజ్ఞాః। విశ్వాదీనాం
మధ్యేకో వ్యాత్మా భవతు। కిమర్థమస్యాంగీకార ఇతి చేదుచ్యతే। తత్ర
విశ్వస్య విశ్వావస్థాయాశ్చ తద్భోగ్యభోగానాం ఏకోనవింశతి త్రిపుటీనాం
స్థూలానాం స్పర్శయితృద్రష్టృశ్రోతృరసయితృఘ్రాతృ వక్త్రాదాయి
తృగంతృ విసర్జయితృ ఆనందయితృ ప్రాణయితృ అపానయితృ వ్యానయి
తృ ఉదానయితృ సమానయితృ మంతృ బోద్ధృ అహంకర్తృ చేతయితౄ
ణాంచ స్వప్నావస్థాయాం వ్యతిరేకో లయ ఇత్యర్థః। జాగ్రద్భోగకర్మ

త్వయేసతి విశ్వాదీనాంస్వప్నే లయోభవతి। ఏతేషామభావ ఏవవ్యతిరేకః ఏవమేవసూక్ష్మభోగ ప్రదకర్మలయేసతి సుషుప్త్యవస్థాయాం స్వప్నావస్థాయాస్తైజసస్యతదభిమానిన స్తద్భోగ్యభోగానాం సూక్ష్మరేకోనవింశతి (ప్రకృటీనాం స్పర్శయిత్రృద్రష్టృ) శ్రోత్రాదీనాంచ వ్యతిరేకోలయఇత్యర్థః। కారణాత్మనావస్థాన మితియావత్ । తథైవజాగ్రదవస్థాయాం సంస్కారభోగప్రదకర్మలయేసతి। సుషుప్త్యవస్థాయాస్త తదభిమానినః ప్రాజ్ఞస్యతద్భోగ్య భోగానాంచ వ్యతిరేకః అభావఇత్యర్థః । ఏవంపరస్పరమననుగతానాం వ్యభిచారిణాం సధర్మాణాంవిశ్వాదీనాం పరస్పరమజ్ఞానానాం అభావఏవవ్యతిరేకః। కించఏతేచానాత్మానశ్చ భవంతి । అయం విశ్వస్స్వప్నావస్థాం తదభిమానినం తైజసంవానజానాతి। స్వయంజాగ్రదవస్థాసమాన సత్తాకత్వాత్। జాగ్రదవస్థావిశ్వయోశ్చ స్వప్నావస్థాయామభావాత్। తైజసతదవస్థయోర్వా జాగ్రదవస్థాయా మభావాద్వానజానాతీత్యన్వయః। ఏవమేవఅయంతైజసః జాగ్రదవస్థాంతదభిమానినం విశ్వం వానజానాతి। కథమితి। స్వయంస్వప్నావస్థాసమాన సత్తాకత్వాత్। స్వప్నావస్థా తైజసయోశ్చజాగ్రదవస్థాయా మభావాత్। విశ్వవిశ్వావస్థయోర్వాస్వప్నావస్థాయా మభావాద్వానజానాతీ త్యన్వయః । తథైవాయం ప్రాజ్ఞస్స్వప్నావస్థాయాం తదభిమానినం తైజసంవా।జాగ్రదవస్థాంతదభిమానినం విశ్వంవానజానాతి । స్వయంసుషుప్త్యవస్థా సమానసత్తాకత్వాత్ । సుషుప్త్యవస్థా ప్రాజ్ఞయోస్స్వప్నావస్థాయాం వాజాగ్రదవస్థాయాంవాభావాత్। ప్రాజ్ఞతదవస్థయోర్వా స్వప్నావస్థాయాంవాజాగ్రదవస్థాయాంవా అభావాత్। వానజానాతీత్యన్వయః। తస్మాదేతే అముఖ్యాత్మానఇతి వ్యతిరేకార్థః। ననుయద్యప్యేతే విశ్వతైజసప్రాజ్ఞాఃఅన్యోన్యవ్యభిచారాదముఖ్యాత్మానః తథాపివిశ్వాదీనాం మధ్యే కోప్యాత్మా భవతు కిమర్థమన్యాంగీకార ఇతిచేదుచ్యతే। ననువిశ్వాదీనాంమధ్యేకోప్యాత్మాభవతి।కుతఃతేషామననుగతత్వాత్ । లయోదయవికారిత్వాత్

స్థూలసూక్ష్మకారణాఖ్య శరీరత్రయావస్థాత్రయ సమానసత్తాకత్వాచ్చ అసజ్జడానానందాత్మకత్వాచ్చ । తస్మాదేతే ముఖ్యాత్మానోన భవంతి। తర్హి కింత్వాత్మాకీ దృశోవస్థాత్రయానుగతః అవ్యభిచారీ ఏతల్లయోదయపరిజ్ఞాతా శరీరత్రయాసంగః నిత్యో విభుస్సాక్షీయ స్సఏవ ప్రత్యగాత్మాతస్యైవాన్వయః। తథాహి । జాగ్రదవస్థాయాం విశ్వతద్ధర్మ(ద్రష్టృ)(శ్రోతృత్వాది ప్రమాతృ లయోదయా। తద్వ్యతిరేకంచ । అంతఃకరణస్య తద్వృత్తిరూపకామాదీనాం చ లయోదయా ప్రకాశకే మయి ప్రత్యగాత్మని సర్వంజాగరితం తైజసస్వప్నశ్చాత్ర నాస్తీతిజ్ఞాతరి తాభ్యాము సంగోస్మీతి సర్వత్రయోజనీయం। కథమితి చేదుచ్యతే । స్వప్నావస్థాయాం । తైజసతద్ధర్మస్పర్శయితృ (ద్రష్టృ (శ్రోతృత్వాది పరిమాతృలయోదయా తద్వ్యతిరేకంచ కంఠస్థాంతః కరణస్యతద్వృత్తిరూప కామాదివృత్తీనాంచ లయోదయా ప్రకాశకే మయి ప్రత్యగాత్మని సర్వజ్ఞాతరి విశ్వస్త దవస్థాచాత్ర నాస్తీతిజ్ఞాతరి తాభ్యాము సంగోస్మీత్యనుభవః । తథా సుషుప్త్యవస్థాయాం తైజసతద్ధర్మవిశ్వ తద్ధర్మ స్పర్శయితృ ద్రష్టృ(శ్రోతృత్వాది పరిమాతృలయోదయా తద్వ్యతిరేకంచహృత్స్థాంతః కరణరూపా విద్యాతద్వృత్త్యానందాదివృత్తీనాం లయోదయా ప్రకాశకే మయి ప్రత్యగాత్మని సర్వజ్ఞాతా తైజస తదవస్థావిశ్వతదవస్థాచాత్ర నాస్తీతిజ్ఞాతరి తేభ్యశ్చ సంగోస్మీతిఅనుభవః। అసంగోహ్యాయం పురుషఇతి ప్రమాణంచ। కథమయమనుభవః। స్థూలశరీర ధర్మాస్థూలస్వ కృశత్వాదయః సూక్ష్మశరీరేనసంతి సూక్ష్మశరీరధర్మా రాగద్వేష సుఖదుఃఖాదయ స్థూలశరీరేనసంతి । స్థూలసూక్ష్మశరీరధర్మాః కారణశరీరేనసంతి। కారణశరీరధర్మాజాడ్యమోహాదయస్త దితరశరీరద్వయేనసంతి। తస్మాదేవ పరస్పర విలక్షణాక శరీరత్రయధర్మాన్ యస్తుజానాతి సఏవసాక్షీ సప్రత్యగాత్మా । తస్యాత్మనస్త్రితానుగతత్వాత్త దితరేషాంచ విశ్వతైజసప్రాజ్ఞా స్తచ్ఛరీరాణి తద్ధర్మాశ్చఅననుగతత్వాచ్చ। తేచానాత్మానః। తస్మాదహం తేభ్యోవిలక్షణత్వాన

సఙ్గోఽస్మీతి। కించ జాగ్రదవస్థా స్వప్నావస్థాయాం న విద్యతే। స్వప్నావ
స్థా జాగ్రదవస్థాయాం న విద్యతే। జాగ్రత్స్వప్నావస్థే సుషుప్త్యవస్థాయాం
న విద్యేతే। సుషుప్త్యవస్థా తయోర్న విద్యతే। యస్తు జానాతి స ఏవ సాక్షీ సర్వ
ప్రత్యగాత్మా। సర్వానుగతత్వాదితి భావః। తాసాం పరస్పర మనను
గతత్వాచ్చ తాభిరసంగోఽస్మి। యస్తు తా జానాతి స తు తేనాసంగః। యథా
స్వప్నసాక్షీ। కించ విశ్వస్తైజసో న భవతి। తైజసో విశ్వో న భవతి। విశ్వతైజ
సౌ ప్రాజ్ఞో న భవతః। ప్రాజ్ఞస్తు తైజసవిశ్వౌ న భవతి। తర్హి కింత్వితి తస్య ప్ర
శ్నే సత్యుత్తరముచ్యతే। యస్తు పరస్పరవ్యభిచారిణో లయోదయవ్యభి
చారిణో విశ్వాదీన్ జానాతి స ఏవ సాక్షీ తస్యానుగతత్వాత్। తేషామనను
గతత్వాచ్చ। తస్మాత్ సావస్థేభ్యో విశ్వాదిభ్యో ద్రష్ట్రాదిభ్యశ్చ విలక్షణోఽహం
న తేషు కశ్చిదహం భవామి। కుతః। సావస్థస్య విశ్వస్య ద్రష్ట్రాదేశ్చ స్థూల
శరీరస్యాప్యభావం స్వప్నేఽనుభవామి। తథైవ సావస్థస్య తైజసస్య ద్రష్ట్రాదే
శ్చ సూక్ష్మశరీరస్యాభావం సుషుప్తేఽనుభవామి। తథైవ సావస్థస్య ప్రాజ్ఞస్య
సంస్కారాత్మకస్యాభావం జాగ్రత్యనుభవామి। తథైవ జాగ్రదాద్యవస్థా
నాం తదభిమానినాం సర్వేషామప్యభావం సమాధావనుభవామి। అతో
ఽహం విలక్షణస్తేభ్యోఽన్యోఽహం సాక్షీ తేషాం సుషుప్త్యాదిషు వ్యభిచారాన్నా
హం విశ్వః నాహం తైజసః నాహం ప్రాజ్ఞః నాహం తదవస్థాశ్చ। తే పర
స్పరవిరుద్ధాః స్వస్వభావాభావౌ న జానంతి। తేషాం జ్ఞాతా తేభ్యోఽన్యో భ
వేత్। తస్మాదహం తేభ్యో విలక్షణ ఏవ। తతో నాహం జాగ్రదవస్థా నాహం
స్వప్నావస్థా నాహం సుషుప్త్యవస్థా। యతో జాగ్రదవస్థారహితోఽహ
మతో నాహం విశ్వః। యతస్స్వప్నావస్థారహితోఽహమతో నాహం తైజ
సః। యతస్సుషుప్త్యవస్థారహితోఽహం। అతో నాహం ప్రాజ్ఞః। కించ స్థూల
సూక్ష్మసంస్కార ద్రష్ట్రాదీనాం మధ్యే కోఽపి నాహం భవామి। తేషామను
వృత్తిసమాధ్యాదిషు వ్యభిచారాత్। అహం తు భావాభావసాక్షీ సన్
తేషాం భావాభావావనుభవామి। అతః అహం విలక్షణస్సాక్షీ

తస్మాత్తైరసంగఇతి యతః కారణాదంతః కరణతద్వృత్తిసాక్షిత్వాదేవ।
క్షీరచక్షురాదీనో మమసమాధ్యవస్థాయాం పంచజ్ఞానేంద్రియాణి తద్వృత్తిజా
తం వాక్కర్మేంద్రియాణ్యంతః కరణచతుష్టయమవస్థాత్రయం శరీరత్రయం వి
శ్వాదిభోక్తృత్రయం తత్తద్వృత్తిజాత్యైకోనవింశత్సద్రష్టాదీకంతత్తదిం
ద్రియవ్యాపారాస్తత్తదింద్రియాధి దేవతాదికంనాస్తీతి యస్తుజానాతి।
సఏవసాక్షీ। తస్యాస్మనోవస్థాచతుష్టయే నుగతత్వాత్। తేషామననుగత
త్వాచ్చ। ఏతాదృశజ్ఞాన వానహమస్మీతి త్రైరసంగోహమేవ। అతఏవ
స్వయంప్రకాశ స్సచ్చిదానందస్వరూపః నిత్యస్సర్వగతోద్వయోహమస్మి
తేషాంచదృశ్యత్వాద్వ్యభిచారిత్వాద్భౌతికత్వాదసజ్జడ దుఃఖస్వరూప
త్వాత్। ఏతాదృశపదార్థైః సంబంధోమమనాస్తి। దృశ్యాపేక్షయా
దృక్త్వంభాస్యాపేక్ష యాభాసకత్వం సర్వం కల్పితం। వాస్తవ నభవతి
యథారజ్జౌసర్పధారాదికం వ్యభిచారి అననుగతంకల్పితంభవతి। తద్వ
న్మయిసర్వాత్మకే ఖండేసంగే ప్రత్యగాత్మని సర్పాదితుల్యంకల్పితభోక్తృ
భోగ్యాత్మకం జగత్త్రయమధ్యస్తం। అధ్యస్తస్యాధిష్ఠానానతిరిక్తత్వాత్।
కింత్వాత్తైత్మవస్వ్యమితిమనసి సదానుభావయేత్। కించయతః కారణాదం
తఃకరణతద్వృత్తిసాక్షిత్వాదవిక్రియః। కర్తృత్వాదిధర్మరహితత్వాదశ
రీరాదిస్వరూపః నిత్యముక్త ఆత్మాభవామి। కించ। శరీరత్రయభావా
భావసాక్షిత్వాదసంగోస్మి। తస్మాన్మమకర్తృత్వాది ధర్మాః కాలత్రయేపి న
విద్యంతే। మమకర్తృత్వాది సంబంధాభావే సుషుప్తిసమాధిషు కర్తృ
త్వాదేరనను। భూతత్వాచ్చ। తస్మాదకర్తాఽసంగోహమేవ। ననుస్థూ
లోహమిత్యాద్యను భవస్యకాగతిరితిచేదుచ్యతే। స్థూలోహంకృశోహ
మిత్యాద్యనుభవః అన్నమయకోశస్థూల ధర్మాఏవనాత్మధర్మాః। అస్థూల
మనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘ [illegible] మితిశ్రుతేః। నతేనమమసంబంధః। [illegible]
[illegible] త్యాద్యనుభవః నేత్రాదిధర్మా ఏవనాత్మనోమమధర్మాః। [illegible]
[illegible] త్వాదిశ్రుతేః। ఇంద్రియాదిసంబంధ రహితస్యమమ [illegible]

బాధః క్షుధావానహమిత్యాద్యనుభవః ప్రాణధర్మ ఏవ నాత్మనో మమధర్మః అప్రాణ ఇతి శ్రుతేః ప్రాణసంబంధరహితస్య మే న తేన సంబంధః । దుఃఖ్యహం సుఖ్యహమిత్యాద్యనుభవః కరణరూపమనోధర్మ ఏవ । నాత్మనో మమ ధర్మః । అప్రాణో హ్యమనా ఇతి శ్రుతేః । కరణరూపమనస్సంబంధరహితస్య మే న తేన ధర్మేణ సంబంధోఽస్తి । కించ కర్తృత్వాద్యనుభవః కర్తృరూపాహంకారధర్మ ఏవ నాత్మనో మమ ధర్మః । అనంతశ్చాత్మా విశ్వరూపో హ్యకర్తేతి శ్రుతేః । అహంకారసంబంధరహితస్య మమ న తేన కర్తృత్వాదిధర్మేణ సంబంధోఽస్తి । అహం భోక్తేత్యాద్యనుభవః ఆనందమయకోశధర్మ ఏవ నాత్మనో మమ ధర్మః । అభోక్తా అప్రాణో హ్యమనాః శుభ్ర ఇతి శ్రుతేః । అస్నావిరగ్ం శుద్ధమపాపవిద్ధమితి శ్రుతేశ్చ । అజ్ఞానసంబంధరహితస్య మమ అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం న తేన సంబంధోఽస్తి । తస్మాదేతే ధర్మాస్తు దృశ్యా గమాపాయినోఽన్నమయాదిపంచకోశానాత్మనిష్ఠా ఏవ । తేషామేవ స్వాభావికానాం తదాగమాపాయాదీనామపాయిత్వాత్ । తే పంచకోశాః భ్రాంతికాః । అసజ్జడదుఃఖాత్మకాః భ్రాంతికా దృశ్యా అనాత్మానః అనిర్వచనీయాః అనిర్వచనీయమాయయా కల్పితాశ్చ భవంతి । తస్మాన్మమ కాలత్రయేఽపి కదాపి ధర్మిభిః కోశైస్తద్ధర్మైః స్థూలత్వాదిభిస్సంబంధో నాస్త్యేవ । సంబంధస్తు సమానసత్తాకపదార్థయోర్భవతి యథా ఘటపటాదివత్ । అభావభూతైః కోశాదిభిః పరమార్థభూతస్యాకర్త్రాత్మనః సంబంధస్సుతరాం నోపపద్యతే । కల్పితాకల్పితయోః సంబంధానుపపత్తేః । యథా రజ్జౌ వ్యభిచారిసర్పాదికం కల్పితమేవమాత్మన్యవిద్యాతత్కార్యపంచకోశాదికం వ్యభిచారి కల్పితం సర్వం వియదాదికం కల్పితం భవతి । కల్పితం సర్వం నాధిష్ఠానాతిరిక్తం । ఇదం కింత్వధిష్ఠానవస్త్వేవ భవతి । తస్మాన్నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తసత్యజ్ఞానానందానంతస్వరూపాత్ప్రతీచో మత్తో మాయాతత్కార్యాదికం నాస్త్యేవ । కింతు సర్వపరిపూర్ణోఽహమేక ఏవ । నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తోఽద్వితీయ ఏవ అహమిత్యసంగః । ఇతి స్థితం । నస్వసంగశ్చేదపి అవస్థాత్రయేషు విశ్వాదీనాం గమ

నాగమనేన తవసంగోభవిష్యతీతి నవాచ్యం యథాపరమార్థాధిష్ఠాన
రజ్జ్వాది భ్రాంత్యాధ్యస్త సర్పాదీనా మాగమనం వాగమనంవా
విద్యమానంవా కాలత్రయేపినాస్తి। తథైవపరమార్థాధిష్ఠాన ప్రత్య
గాత్మ భ్రాంత్యాఽధ్యస్త విశ్వాదీనాంసావస్థానాం సధర్మాణా మాగ
మనంవాగమనంవిద్యమానంవా కాలత్రయేపినాస్తి। అస్తిచేద్విద్యమానంవ
స్తు। కాలత్రయేపి। సదేకరసంచిదేకరసనిత్య నిరుపాధికానందైకరస
ప్రత్యగాత్మైవ। నిరంతరమనుభవన్। తస్మాద్వ్యతిరిక్తంకించిదపినాస్తి।
తస్మాత్సఏవాహమస్మీతి మనస్యనుభూయేదితి। కించజ్ఞానోమమసమాధ్య
వస్థాయాం పంచజ్ఞానేంద్రియాణి పంచకర్మేంద్రియాణిఅంతఃకరణచతుష్ట
యంతద్వృత్తిజాతమవస్థాత్రయం విశ్వాదిభోక్తృత్రయం ఏకోనవింశతి
ద్రష్ట్రాదికంతత్తదింద్రియవ్యాపారాస్తత్తత్క్రియాధిదేవతాదికంచనా
స్తీతియస్సుజానాతిసఏవసాక్షీతస్యాత్మనోవస్థాచతుష్టయేష్వవ్యభిచారిత్వా
దనుగతత్వాద్వ్యాపకత్వాత్ పూర్ణత్వాత్ తదితరేషామననుగతత్వా
చ్చేతి। ఏతాదృశజ్ఞానవాన్ సాక్ష్యహమస్మితైరసంగోహమేవ। స్వయం
ప్రకాశసచ్చిదానందానంతస్వరూపః। నిత్యస్సర్వగతస్సర్వ పరిపూర్ణోఽద్వ
యోహమస్మీతి। తేషాంచదృశ్యత్వాత్ వ్యభిచారిత్వాత్ భౌతికత్వాత్ అసజ్జ
డదుఃఖరూపత్వాత్। తస్మాదేతాదృశపదార్థసంబంధోమమనాస్తి। దృ
శ్యాపేక్షయాదృక్త్వం భాస్యాపేక్షయాభాసకత్వం సర్వంకల్పితం। వాస్త
వంనభవతి। యథారజ్జౌసర్పధారాదికం వ్యభిచారికల్పితంభవతి। తద్వ
త్సర్వాత్మకేమయి అసంగేఖండేప్రత్యగాత్మనిసర్పాది తుల్యకల్పితభోక్తృ
భోగ్యభోగాత్మకం జగత్త్రయమధ్యస్తం। అధ్యస్తస్యాధిష్ఠానానతిరిక్తత్వా
త్। కింత్వాత్మైవసర్వమితిమనసిసదానుభూయేదితి నను యద్యపివిశ్వాదీ
నాంపరస్పరాననుగతత్వాద్విశ్వాదయస్త్వముఖ్యాత్మానః। తథాపివిభుత్వ
మహత్త్వాదిసంపన్నాః। పరస్పరానుగతావిరాడాదయో ముఖ్యాత్మానో
భవంతు। తత్తేషాంమధ్యేకోప్యాత్మాభవతు కిమర్థమన్యాంగీకారఇతిచేదు

చ్యతే। తద్విభుత్వమహత్త్వాదివాచ్యార్థానాం విరాడ్విరాడవస్థాతద్భోగ్య భోగానాం హిరణ్యగర్భ హిరణ్యగర్భావస్థాతద్భోగ్యభోగానాం ఈశ్వరేశ్వరావస్థాతద్భోగ్యభోగానాంచ ముఖ్యాత్మనాంవ్యతిరేకః తథాహి। తత్రవిరాడ్విరాడవస్థాతతద్భోగ్యభోగానామేకోనవింశతిత్రిపుటీస్థూలానాం బహిష్ఠానాం స్పర్శయితృద్రష్టృశ్రోత్రాదీనాంచ మహాస్వప్నావస్థాయాంవ్యతిరేకః లయఇతియావత్। నైమిత్తికభోగప్రదకర్మక్షయే సతి విరాజస్సధర్మకస్య సమష్ట్యాత్మకస్య మహాస్వప్నే లయో భవతి। అయమేవనైమిత్తికప్రలయః। ఏవమేవ స్వాత్మభోగప్రదకర్మక్షయే సతి మహాసుషుప్త్యవస్థాయాం హిరణ్యగర్భస్య తదవస్థానాంచ వ్యతిరేకః కారణాత్మనాస్థితిరితియావత్। అయమేవ ప్రాకృతప్రలయః। స్థూలసూక్ష్మప్రపంచద్వయస్యాత్రైవలయాత్। ఏవమేవ మహాసుషుప్త్యవస్థాయాం ఈశ్వరతదవస్థాతద్భోగ్యభోగానాంచ మహాజాగ్రతివ్యతిరేకో దృష్టః వ్యతిరేకోనామలయః స్థూలాత్మనాస్థితిరితియావత్। ఏవమేవననుపరస్పరమననుగతానాం వ్యభిచారిణాంధర్మసహితానాం విరాడాదీనాం పరస్పర ముజానానాం ముఖ్యాత్మనాంవ్యతిరేకోభావ ఇతియావత్। తథాహి, అయమనుభవః అస్మింవిరాడ్ఢిరణ్యగర్భం తదవస్థాంతద్భోగ్యభోగాన్వా జానాతి స్వమహాజాగ్రదవస్థానమానసతాకత్వాత్। విరాట్తదవస్థయోశ్చ తత్రాభావాత్ మహాజాగ్రత్తిహిరణ్యగర్భ తదవస్థయోరభావాద్వానజానాతి। నను స్థూలోహం కృశోహం మనుష్యోహం బ్రాహ్మణోహం క్షత్రియోహమిత్యాది కాణోహం బధిరోహమిత్యాది క్షుధావానహం పిపాసావానహం ఇత్యాదిస్సుఖ్యహం దుఃఖ్యహం కర్తాహం భోక్తాహం ఇత్యాద్యనుభవ ఆత్మని విద్యతే స్వాభావికః కర్తృత్వాదిరూప ఏవ ఆత్మా స్యాత్। కథం శరీరాసంగత్వాద్యనుభూత ఇతిచేన్నైవం। సర్వ్యానుభూయమానః కర్తృత్వాది ర్మఆత్మనస్స్వాభావికః। కింతు భ్రాంత్యా శరీరతద్ధర్మాధ్యాసవిశేషేణ ఆస్నాస్య [illegible]రోపితః। యథా ఆకాశేస్థిరత్వేష్వచలేషు నౌకాచలనంతద్వివేకేనా

కోఽధ్యతే । యథా వా శుద్ధస్ఫటికమణౌ ప్రతీయమానరక్తిమా నస్వాభావి
కః । తద్వదేవాత్మనః కర్తృత్వాదిధర్మో నస్వాభావికః। యదిస్వాభావికస్సుషు
ప్తిసమాధ్యాదిషు దృశ్యేత నహి దృశ్యతే । లోకేనహి స్వాభావికో ధర్మో ధ
ర్మిణం వ్యభిచరతి । యథాగ్నేరౌష్ణ్యం రవేశ్చ । కర్తృత్వాదేస్సుషుప్తి
సమాధ్యోరదృష్టత్వాన్న స్వాభావికః కర్తృత్వాదిధర్మ ఆత్మనః । యథా
జపాకుసుమసన్నిధానాద్రక్తిమా స్ఫటికే ప్రతీయమానోఽపి మిథ్యా భవతి
తథాత్మనః అహంకారాదినిష్ఠకర్తృత్వాదికం మిథ్యైవ నవాస్తవం॥ రవే
రౌష్ణ్యవత్ । తథాచశ్లోకః । ఆత్మా కర్త్రాదిరూపశ్చేన్మాకాంక్షీస్తర్హి
ముక్తతాం । నహిస్వభావో భావానాం వ్యావర్తేతౌష్ణ్యవద్రవేరితి ।
తస్మాదకర్త్రాదిరూప ఏవాత్మా నిత్యముక్తస్సుషుప్త్యాదిషు దృష్టత్వాచ్చ।
నహి ధర్మస్య భావాద్ధర్మస్యాభావ ఇతిచేన్నైవం। అనుభవస్మృత్యోరేకాధి
కరణనిష్ఠత్వాచ్చ నహ్యనుభూయమానః కర్తృత్వాదిధర్మోఽపలపితుం శక్యః।
అనుభవస్మృత్యోరేకాధికరణనిష్ఠత్వాచ్చ । సుషుప్తిసమాధ్యాదిషు ఆత్మా
తావన్నిత్యశుద్ధముక్త ఏవ విద్యతే । తస్యానిత్యత్వం శఙ్కితుం నోచితం। ఏతావం
తం కాలం సుఖమహమస్వాప్సం న కించిదవేదిషమితి ప్రబుద్ధస్య ప్రత్యభిజ్ఞానాత్
యస్యానుభవస్తస్యైవ స్మృతిరితి న్యాయాచ్చ । తథాచ। నహి ద్రష్టుర్దృ
ష్టేర్విపరిలోపో విద్యతే అవినాశిత్వాన్న తు ద్వితీయమస్తీత్యాది శ్రు
తేః । ఆత్మనోఽపి నిత్యత్వం సాధ్యతే। తస్మాదాత్మా నిత్యముక్తః అవస్థా
త్రయానుగతః కర్తృత్వాదిధర్మరహితస్సన్ సాక్షీ అవికారీ భవతి । ధర్మ
ప్రతీతిస్తు జాగ్రత్స్వప్నయో స్థూలసూక్ష్మరూపేణ విద్యమానస్య ధర్మి
భూతస్యాంతః కరణస్య సుషుప్తిసమాధ్యాదిష్వభావాత్ భవతి । అతోఽపి
కార్యహం । ఆచార్యవచనాచ్చ । నతేఽస్త్యాద్విక్రియాం దుఃఖసాక్షితా
కావికారిణః । ధీవిక్రియాసహస్రాణాం సాక్ష్యతోఽహమవిక్రియ ఇతివా ।
శివమయం హిరణ్యగర్భః విరాజం తదవస్థాం సధర్మకాం నజానాతిస్వ
ఘుంతత్రాభావాత్ । అయం హిరణ్యగర్భః ఈశ్వరం తదవస్థాం వా నజానాతి । తద్వదేవ

సుషుప్త్యవస్థాయామ భావాదీశ్వరో వా విరాడ్ఢిరణ్యగర్భో వా తదవస్థేనా నజానాతి స్వాయంద్వయోరవస్థయోరభావాద్వ్యతిరేకోభవతి । తస్మా దేతే విరాడాదయః అముఖ్యాత్మానఏవ । పరాక్ప్రత్యయఘటితత్వాత్ । విరాడాదీనాం విర్థ్యే కో వ్యాత్మా భవతుకో దోషఇతిచే దుచ్యతే విద్యతేదోషః విరాడాదీనామవస్థాత్రయాననుగతత్వాత్ అసజ్జడదుఃఖ స్వరూపత్వాచ్చ । లయోదయవికారిత్వాత్ । స్థూలసూక్ష్మకారణాఖ్య శరీరత్రయావస్థాసమాన సత్తాకత్వాచ్చ । తస్మాదేతేపరాఙ్ముఖా అముఖ్యాత్మానఏవభవంతి । నప్రత్యగాత్మా । అసజ్జడదుఃఖాది స్వరూపత్వం తేషామేవ విద్యమానత్వాచ్చ । కింతుప్రత్యగాత్మా అవస్థాత్రయాను గః అవ్యభిచారీ ఏతల్లయోదయసాక్షీ శరీరత్రయాసంగః । నిత్యోపిభు ప్తత్వాదిస్వరూపః అతిప్రియతమః సర్వగతః యస్సఏవప్రత్యగాత్మాముఖ్యః । తస్మాదస్యాన్వయః । తథాహి । అయమనుభవః మహాజాగ్రదవస్థామహా స్వప్నావస్థాయాం నవిద్యతే మహాస్వప్నావస్థాయాం మహాజాగ్రవస్థాయాంన విద్యతే । ఏవంసుషుప్త్యవస్థాతయోరవస్థయోర్నవిద్యతఏవ । యస్తుఏ తత్సర్వం జానాతిసఏవసాక్షీ సఏవానుగతః ప్రత్యగాత్మా । సహితాస్వ నుగతత్వాత్ । తాసాం చపరస్పరాననుగతత్వాచ్చ । తస్యతద్విలక్షణత్వా త్రాభిస్సంగోస్మి । కించవిరాడ్ఢిరణ్యగర్భోనభవతి హిరణ్యగర్భోవిరా ణ్నభవతి । విరాడ్ఢిరణ్యగర్భౌ విశ్వోనభవతః । ఈశ్వరస్తౌనభవతీతి । యస్తుపరస్పరవ్యభిచారిణో లయోదయ వికారిణస్సావస్థాన ముఖ్యాన్వి రాడాదీననుజానాతి । సఏవసాక్షీ అనుగతత్వాత్ । తేషామననుగతత్వా చ్చ । తస్మాద్విరాడాదయోదృశ్యా అననుగతా అముఖ్యాత్మానోభవంతి । తేతుస్థూల సూక్ష్మకారణభేదేనభిన్నా అనేకాశ్చ అసజ్జడదుఃఖా త్మకాః పరాక్ప్రత్యయఘటితత్వాచ్చేతి । తస్మాత్ప్రత్యగాత్మాతు దృక్స్వరూపోనుగతః ముఖ్యః స్థూలసూక్ష్మకారణభేదవిహీనః ఏకస్స త్యజ్ఞానానందస్వరూపశ్చభవతి । తస్మాత్తైరస్యసంగోనాస్మి । కించజ్ఞానిన

మాధ్యవస్థాయాం సమష్టిపంచజ్ఞానేంద్రియాణి కర్మేంద్రియాణి అంతఃకర
ణచతుష్టయం శరీరత్రయమవస్థాత్రయం విరాడాది భోక్తృత్రయం చ
జాగ్రత్స్వప్నా యచాస్తీతి యస్తుజానాతి సఏవసాక్షీ ప్రత్యగాత్మా! తత్ర ప్ర
త్యగాత్మనః అవస్థాచతుష్టయేనానుగతత్వాత్ । తేషాం విరాడాదీనాం
అననుగతత్వాచ్చ। యస్యానుభవస్తస్యైవస్మృతిరిత్యభిజ్ఞానాత్ తాదృశజ్ఞా
నవానహమస్మ్యతస్సర్వైస్సమష్టివిరాడాదిభిస్సధర్మకైః కాలత్రయే
ప్యసంగోహమేవభవామి । ఆకాశస్త్వేషాం దృశ్యత్వాద్వ్యభిచారి
త్వాద్భౌతికత్వాజ్జడత్వాదవికారిత్వాదసజ్జడదుఃఖాత్మకత్వాత్సో
పాధికత్వాదముఖ్యాత్మత్వాచ్చ। ప్రత్యగాత్మాతు దృక్స్వరూపత్వాద
వ్యభిచారిత్వాదభౌతికత్వాజ్జడవికారరహితత్వాత్సత్యజ్ఞానానం
దాత్మకత్వాత్సర్వస్యానుగతత్వాన్ముఖ్యత్వాచ్చ । ఏతాదృక్స్వరూప
లక్షణలక్షితం సాక్ష్యస్తసర్వావభాసకం యదాత్మతత్త్వం తదేవతదితి ప్ర
త్యగాత్మస్వరూపం । యదేతత్ప్రత్యగాత్మస్వరూపం తదేవ తద్బ్రహ్మస్వరూ
పం తస్యైవాన్యస్య...దేవాహమితి సర్వదానుభవామి । తథాచ శ్రుతయః
త్రిషు ధామసుయద్భోగ్యం భోక్తాభోగశ్చయద్భవేత్ । తేభ్యోవిలక్షణ
స్సాక్షీచిన్మాత్రోహం సదాశివః। మయ్యేవసకలంజాతం మయిసర్వంప్ర
తిష్ఠితంమయిసర్వంలయంయాతి తద్బ్రహ్మాద్వయమస్మ్యహం । జాగ్రత్స్వ
ప్నసుషుప్త్యాదిప్రపంచం యత్ప్రకాశతే తద్బ్రహ్మాహమితి జ్ఞాత్వాసర్వబం
ధైః ప్రముచ్యతే।ఇతి ।తంవాఏతమాత్మానంజాగ్రత్యస్వప్నమసుషుప్తమి
త్యాది।చక్షుషోద్రష్టేత్యాది।సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ।ఏకమేవాద్వితీయం
బ్రహ్మ!సద్దిదంసర్వంచిద్ధీదగ్ సర్వం।సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మసర్వం హ్యేతద్బ్ర
హ్మఅయమాత్మాబ్రహ్మ!ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మ।విజ్ఞానమానందంబ్రహ్మ! తత్త్వ
మసి । త్వంతదసి । త్వంబ్రహ్మాసి ।ఐతదాత్మ్యమిదగ్ సర్వం । బ్రహ్మైవే
దమమృతం పురస్తాత్ । సయశ్చాయంపురుషే । యశ్చాసావాదిత్యే ।
సఏకః । తద్యోహం।సోసౌ । యోసౌసోహం । ఇత్యాద్యాశ్రుతయోవిద్యం

తే । అన్యాశ్శ్రుతయః ఏక ఏవాత్మా మంతవ్యో జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిషు స్థా
నత్రయవ్యతీతస్య పునర్జన్మ న విద్యతే। ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వ
వ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా కర్మాధ్యక్షస్సర్వభూతాధివాసస్సాక్షీ చేతా
కేవలో నిర్గుణశ్చ। ఏక ఏవ రుద్రో న ద్వితీయో। ఏక ఏవ హి భూతాత్మా భూతే భూ
తే వ్యవస్థితః। ఏకధా బహుధా చైవ దృశ్యతే జలచంద్రవత్। ఇతి। తథా పురాణం
స్మృతయశ్చ। ఉర్వ్యామస్త్యుదకేషు చాప్యుపతౌ వస్త్వస్తి చోష్ణద్యుతౌ వ
హ్న్యాదిష్వపి దిక్షు విదిక్షు వాయునభసోస్తిర్యక్ష్వతిర్యక్షు చ। అస్త్యంతర్బహి
రస్తి సత్యసతి వా సాకేష్వసాకేషు వా సర్వత్రాస్తి సదాస్తి కిం బహుగిరా
త్వయ్యస్తి మయ్యస్తి చ। విశ్వమేవ భగవన్ భవన్మయం విశ్వమధ్యగత ఏ
వ న స్త్వహం పాహి మామితి న యాచ్యతే మయా పాలనం మమతైవ పాలనం
విశ్వస్వరూపం ప్రకృతేః పరం యతో భూతస్వరూపః మహదాదిచద్వయం।
ఏకం విభుం పూర్ణమనాదిమవ్యయం ప్రత్యక్స్వరూపం ప్రవదేత్ స ఆత్మా। ఇ
త్యాదినా ప్రసంగాదుపక్రాంతమవస్థాత్రయప్రతిపాదకగ్రంథసందర్భ
ముపసంహృత్య ప్రకృతముచ్యతే। పంచకోశాదివిచారోఽపి వక్ష్యతే చే
దానీం సంకుచితం।

ఉపాసకాస్తు స్వాత్మవ్యతిరిక్తతయా ఘటాదివదిదమిత్యనేన దృశ్య
త్వాకారేణ భాసమానం శాస్త్రప్రసిద్ధం జగత్కారణం యద్బ్రహ్మోపాస
తే। తదిదం ఉపాస్యం వస్తు ముఖ్యం బ్రహ్మ న భవతి। న ఖలు స్వాతిరిక్తస్య
దృశ్యస్య ఉపాధివిశిష్టస్య ముఖ్యబ్రహ్మత్వమస్తి। అతోఽభిధాన్మనసావి
షయీకృత్య సాక్షాత్క్రియమాణం న బ్రహ్మేతి [illegible]దోషః। నహ్యస్య
తలవకారశ్రుతౌ బ్రహ్మణో మనోవిషయత్వం సర్వాత్మనా నిషిధ్య
తే। కింత్విదమాకారేణ యద్విషయత్వం తదేవ నిషిధ్యతే। అనిదంరూపసాక్షి
చైతన్యాకారేణ తు బ్రహ్మణో మనోవిషయత్వమభ్యుపగమ్యతే అన్య
థా తదేవ బ్రహ్మత్వం సిద్ధిః కథముచ్యేత। సాక్షిణస్స్వప్రకాశస్య జడప
[illegible]వత్। మనోజన్యఫలవ్యాప్యత్వం స్ఫురణభాస్యత్వమయుక్తమితి చేత్

... ఫలవ్యాప్యత్వంమాభూత్ । వృత్తివ్యాప్య త్వ...
...బ్రహ్మణోభవిష్యతి । సాక్షిచైతన్యః బ్రహ్మేత్యుల్లిఖి...త్వా ...
వాక్యజన్య యామనోవృత్త్యా బ్రహ్మణివ్యాప్యమానేసతి । తద్వృత్తిరా
వరయాత్తత్వవిద్యయా । ప్రత్యగ్బ్రహ్మణో ఖేదహేతురవిద్యానివర్తతే ।
నచాస్యావృత్తేః పరోక్షజ్ఞానత్వంసంభవతి । విషయస్య సంబంధస్య
మనసోవృత్త్యా కారజనకత్వాత్ । యథాచక్షుర్జన్యామనోవృత్తిస్సుఘ
టసంబంధాద్ఘటాకారాసతీజన్యైరపరోక్షజ్ఞానమిత్యుచ్యతే । తథాచక్షుర్జ
న్యామనోవృత్తిస్సాక్షి సంబంధాత్సాక్ష్యాకారాయా అస్యావృత్తేరపరోక్ష
జ్ఞానత్వం కుతోనస్యాత్ । నచవిషయసంబంధాదేవవృత్తేస్తదాకారత్వ
వాక్యంవ్యర్థమితిశంకనీయం। జగత్కారణత్వోపలక్షితం బ్రహ్మప్రత్యగా
త్మరూపాద్వ్యతిరిక్తమిత్యేతాదృశస్య భేదభ్రమస్యవాక్యేనాపోద్యత్వాత్
తథాసతి ప్రత్యగ్బ్రహ్మైక్యరూపావృత్తిర్భేదాపవాదేనవిషయసంబం
ధేనజాయతఇతి వాక్యజన్యమపి జ్ఞానమపరోక్షమేవ । నను యద్యప్యంతః
కరణస్యాత్ప్రవృత్తిః సాక్షిసంబంధః। తథాపిసనాత్మజ్ఞానప్రయోజకః। ...
వద్యైకాగ్రతాశాల్యతః కరణావచ్ఛిన్న సాక్షిసంబంధస్యైవ జ్ఞాన...
ప్రయోజకత్వాదితిభావః। బ్రహ్మస్వలక్షణస్య ప్రాప్తిర్భవతి కింతు...
హంపరోజీవోస్మి సఏవేదానీమహం బ్రహ్మాస్తుతో బ్రహ్మణ్యేవ మ...
పూర్వమజ్ఞానాజ్జీవత్వమారోపితమాసీత్తస్మిన్నజ్ఞానే వివేకేనాపనీతే...
...తః పూర్వసిద్ధమేవబ్రహ్మస్వరూపమిదానీమనుభవితాస్మి...
...బ్రహ్మత్వమాగతం। తస్మాదహమేవాహం బ్రహ్మానుభవ...
...పూర్వసిద్ధోహమేవనతు యోషిత్యభ్యావవ దుపచరితం బ్రహ్మ...
... తాదృశోహంజలరూపం మాంజుహోమి ఉదరాగ్నౌప్రక్షిప...
హవిః ప్రదానవాచిస్వాహాశబ్దః । అర్ధంజ్వలతిజ్యోతిరహమస్మిజ్యోతి...
...బ్రహ్మాహమస్మి। యోహమస్మిబ్రహ్మాహమస్మి । అహమస్మిబ్రహ్మ...
...వాహంమాంజుహోమి । స్వాహేతి । య...

ర్ద్రింత దేతత్సాన్యధిష్ఠానచైతన్యేన జ్వలతిప్రకాశతే। తత్రాధిష్ఠానరూపం జ్యోతిరహమస్మి। దేహేంద్రియాదిభ్యో భిన్నస్య మమతదేవాధిష్ఠానం చైతన్య స్వరూపమిత్యర్థః। తదేవోపపాద్య తెజ్యోతిజ్వలతీత్యుక్తం। తజ్జ్యోతిర్బ్రహ్మైవ। అతోజ్యోతిరహమస్మీతివాక్యేన బ్రహ్మాహమస్మీత్యుక్తం భవతి। నచపూర్వసిద్ధజీవాత్మన స్స్వరూపం వినాశ్యరూపోత్తరస్య। ఉపాసకాస్తునను తథాపిమనోవాచామగోచరస్యా పరిచ్ఛిన్నస్యా ద్వితీయస్య వేద్యత్వాత్వయాయదుక్తంతదసత్। మనోవగతస్యబ్రహ్మత్వమేవనాస్తి తథాచతలవకారా ఆమనంతి।యన్మనసానమనుతె యేనాహుర్మనోమతం తదేవబ్రహ్మత్వం విద్ధినేదంయదిదముపాసతె। ఇతి। తథాచస్మృతిశ్చ।సర్వవ్యాపక మాద్యంతరహితం బ్రహ్మకేవలం।నిర్గుణంపరమంసూక్ష్మం మనోవాచామగోచరం। అదృశ్యంవైమనోవేద్య మగ్రాహ్యమతినిర్మలం। తదేవ సాక్షాత్కర్తవ్యమితి వేదాంతవాదినః। తథాచశ్రుత్యనుసారేణవార్తికం చ। వ్యాపకం పరిపూర్ణంయదవ్యయం పరమవ్యయం। కాలాదిత్రితయాబాధ్యం నిర్గుణంమనసానవై। మనుతేయేనతఆహుః పరిచ్ఛిన్నం మనోమతం। తదేవత్వం బ్రహ్మవిద్ధి తత్పశ్యం పరముచ్యతే। భేదేనోపాసతేవస్తు యదిదం పామరాజనాః। దృశ్యంగ్రాహ్యం పరిచ్ఛిన్నంతదిదం బ్రహ్మనేష్యత ఇతి। కించ ఆద్యంతరహితంసూక్ష్మం అపరిచ్ఛిన్నమవ్యయం। కాలాదిత్రితయాబాధ్యం శాస్త్రవేద్యంపురాతనం। బ్రహ్మవిద్ధీతిమనసానానోపాయే నయత్నత ఇతిసారాందాత్। శ్రుతేరయమర్థః। యత్సాక్షిచైతన్యందేహేంద్రియాది సాక్షిస్వరూపం సర్వజనోమనసా విషయీకృత్యావగంతుం న శక్నోతి। యేనతు తత్సాక్షి చైతన్యేన తన్మనః ప్రకాశితమేవేత్యేవం వేదరహస్యాభిజ్ఞాః కథయంతి తదేవసాక్షిచైతన్యం బ్రహ్మేతి। అత్యాదరార్థే శిష్యత్వంజానీహి। యస్యతు బహిర్ముఖస్య మనోవృత్తిరభ్యంతరవర్తినా సాక్షిణానసంబధ్యతె। తస్య శబ్దసామర్థ్యాదేవ ప్రత్యగ్బ్రహ్మైక్యరూపా వృత్తిర్జాయతె। తదిదంజ్ఞానం ధర్మాధర్మస్వర్గనరకాదావివ పర్యాప్త

మేవ। నహ్యత్ర సాక్షాత్కారాభావే వాక్యాపరాధోऽనిమిత్తం। కింతు ప
రాఙ్ముఖత్వలక్షణః పురుషాపరాధః। తద్యథా ప్రాఙ్ముఖస్య పశ్చిమావ
స్థిత రూపదర్శనాభావే చక్షుర్దోషో నిమిత్తత్వేన నకల్ప్యతే। తద్వత్
సచబహిర్ముఖః పురుషో యదా నిదిధ్యాసనశబ్దవాచ్యేన బ్రహ్మధ్యానేన
అంతర్ముఖాం సూక్ష్మవస్తునిరూపణ కుశలామేకాగ్రాం బుద్ధివృత్తిమాపా
దయతి। తదాసావృత్తిః ప్రత్యగాత్మసంబోధేన తదాకారాసతీ వాక్యా
నుగ్రహేణ భేదంనిరాకుర్వతీ బ్రహ్మసాక్షాత్కార ఇత్యుచ్యతే। వాక్యశ్ర
వణాత్పూర్వమేవ సగుణబ్రహ్మణ ఉపాసనేనవా పశ్చాన్నిదిధ్యాసనేనవా
అంతర్ముఖస్యాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం సాక్షిచైతన్యం దేహాదిభ్యో వివిచ్యా
నుభవతోऽవాంతరవాక్యేన బ్రహ్మతత్త్వం నిశ్చితవతో ముఖ్యాధికారిణో
నరస్య। సయశ్చాయంపురుషే।యశ్చాసావాదిత్యే। సఏకః సయఏవంవిత్।
తత్త్వమసి। త్వంతదసి। త్వంబ్రహ్మాసి। విజ్ఞానంబ్రహ్మ। ప్రజ్ఞా
నంబ్రహ్మ। తద్యోహం సోऽసౌ యోసౌసోహం। అహంబ్రహ్మాస్మి। అయమా
త్మాబ్రహ్మ। బ్రహ్మైవేదగ్ం సర్వం। ఆత్మైవేదగ్ం సర్వం। సర్వంఖల్విదంబ్ర
హ్మ। నేహనానాస్తికించన। ఇతి మహావాక్యావాంతరవాక్యేభ్యశ్చాహం
బ్రహ్మాస్మీతి బ్రహ్మసాక్షాత్కారఏవోత్పద్యతే। నతుపరోక్షజ్ఞానం। తదే
తదభిప్రేత్యవాక్యవృత్తావుక్తం।

ప్రత్యగ్బోధోయ ఆభాతిసోऽద్వయానందలక్షణః। అద్వయానంద
రూపశ్చ ప్రత్యగ్బోధైకలక్షణః। ఇత్థమన్యోన్యతాదాత్మ్య ప్రతిపత్తిర్యదా
భవేత్। అబ్రహ్మత్వం త్వమర్థస్య వ్యావర్త్యేతతదైవహి। తదర్థస్య
చ పారోక్ష్యం యద్యేవంకిం తతశ్శృణు। పూర్ణానందైకరూపేణ ప్ర
త్యగ్బోధోऽవతిష్ఠతే। ఇతీనను ప్రత్యగ్బ్రహ్మణోరన్యోన్యతాదాత్మ్యాంగీకా
రేసతి సాఖండరసత్వంసిధ్యతి। నీలముత్పలమిత్యత్ర సత్యపితాదాత్మ్యే గు
ణద్రవ్యభేదస్యాసద్భావాత్ ఏవమత్రాపిఆత్మత్వ బ్రహ్మత్వకృతో భేదోऽపి
ప్రసజ్యేతేతిచేన్న। గుణద్రవ్యయోః పరస్పరవ్యభిచారేణ వైషమ్యాత్।

నైల్యగుణో మేఘాదావపి వర్తమాన ఉత్పలం వ్యభిచరతి। ఉత్పలద్రవ్యత్వమపి శుక్లరక్తోత్పలయోర్వర్తమానత్వేన నైల్యగుణం వ్యభిచరతి। అతస్తత్రార్థభేదాన్నాఖండత్వం। ఇహ తు ఆత్మబ్రహ్మణోః పరస్పరవ్యభిచారాభావాదేకార్థత్వే సతి అఖండత్వసిద్ధిః। ఏతచ్చ విశ్వరూపాచార్యైర్దర్శితం। ఆత్మతా బ్రహ్మణోఽన్యత్ర బ్రహ్మతా నాత్మనోఽన్యతః। తాదాత్మ్యమనయోస్తస్మాన్నీలోత్పలవిలక్షణమితి। ఏవం తర్హి పర్యాయత్వాదాత్మా బ్రహ్మేతి పదద్వయమనర్థక్యమితి చేన్న। ప్రతిపాద్యభేదాభావేఽపి మోహకల్పితయోరబ్రహ్మత్వపారోక్ష్యయోర్వ్యావర్త్యయోర్భిన్నత్వాత్। తదప్యాచార్యైర్దర్శితం। ఆత్మాపి సదిదం బ్రహ్మ మోహాత్పారోక్ష్యదూషితం। బ్రహ్మాపి స తథైవాత్మా సద్వితీయతయేక్ష్యతే। ఇతి। దేశతః కాలతః వస్తుతః పరిచ్ఛేదశూన్యమేవ వస్తు। శాస్త్రైకగమ్యత్వాకారేణ బ్రహ్మేత్యుచ్యతే। మానసప్రత్యక్షాకారేణాత్మేతి। తత్ర శాస్త్రైకగమ్యానాం జగత్కారణత్వసర్వజ్ఞత్వాదీనాం పరోక్షత్వేన బ్రహ్మణోఽపి పరోక్షత్వభ్రమః। అహంప్రత్యయరూపమానసప్రత్యక్షేణ ప్రతీయమానానాం దేహాదీనాం అబ్రహ్మత్వాత్తత్సాక్షిణి చిదాత్మన్యపి అబ్రహ్మత్వభ్రమః। తయోర్బ్రహ్మాత్మనోః భ్రమసిద్ధయోః పరోక్షత్వాబ్రహ్మత్వయోర్వ్యావర్త్యయోర్భేదేన పదద్వయోపయోగాత్। ప్రతిపాద్యస్యాఖండైకరసత్వే సతి అపరోక్షప్రత్యగాత్మస్వరూపే బ్రహ్మణి చిదాత్మన్యపి మహావాక్యేనాపరోక్షజ్ఞానోదయాత్। తథావిధజ్ఞానోపేతః ప్రమాతాత్ర బ్రహ్మవిచ్ఛబ్దేన వివక్షితః। తాదృశస్య పురుషస్య పరప్రాప్తియోగ్యత్వాత్పరమాప్నోతీతి తత్ప్రాప్తిః శ్రూయతే। పరశబ్దశ్చ అన్యత్వముత్కృష్టత్వం చార్థద్వయం బ్రూతే। తయోర్మధ్యే యదన్యత్వం తదత్ర న సంభవతి। సద్వితీయత్వాపాతాత్। బ్రహ్మణోఽన్యస్య వస్తునః। నేహ నానాస్తి కించనేతి శ్రుత్యా నిషిద్ధత్వాత్। ఉత్కృష్టార్థత్వే తు బ్రహ్మైవ పరశబ్దేనాభిధాతవ్యం। ఇతరస్య సర్వస్య మాయామయత్వేన నికృష్టత్వాత్। తథా సతి

బ్రహ్మవిత్పరమ్ బ్రహ్మస్వస్వరూపేణ వేత్తీతి బ్రహ్మవేదీ నరః బ్రహ్మైవ ప్రాప్నోతీత్యుక్తం భవతి। ఆథర్వణికాస్తు। విస్పష్టమిదమామనంతి। సయో హవై తత్పరమం బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతీతి। నను గ్రామం ప్రాప్నోతీత్యత్ర గతిపూర్వకో గ్రామసంయోగః ప్రాప్తిత్వేన ప్రసిద్ధః। అతః యథా సగుణబ్రహ్మోపాసకో మూర్ధన్యనాడ్యా ఉత్క్రమ్యార్చిరాదిమార్గేణ గత్వా బ్రహ్మలోకం ప్రాప్నోతి। తథా కాపి బ్రహ్మప్రాప్తిర్వక్తవ్యా। తన్న। న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామంతీతి శ్రుత్యా ఉత్క్రాంతిర్నిషిధ్యతే। గతినిషేధశ్చ స్మర్యతే। సర్వభూతాత్మభూతస్య సమ్యగ్భూతాని పశ్యతః దేవా మార్గేఽపి ముహ్యంతి హ్యపదస్య పదైషిణ ఇతి।

అస్యాయమర్థః। సర్వేషాం ప్రాణినాం ఆత్మభూతో యో బ్రహ్మవిత్స్వయం సర్వాన్ ప్రాణిన స్వాత్మత్వేన సమ్యక్పశ్యతీతి తస్య మార్గే దేవా అపి ముహ్యంతి ఉత్తరదక్షిణాధోమార్గేషు ఆతివాహికత్వేనావస్థితా యే దేవాస్సంతి తే సర్వే మార్గత్రయగంతౄణాం ఉపాసకానామిష్టాపూర్తానుష్ఠాయినాం పాపినాంచ దేశం గతిం యథా పశ్యంతి। తథైవ బ్రహ్మవిదోఽపదస్య గతిరహితస్య పదైషిణో గతిమిచ్ఛంతస్తాం గతిమదృష్ట్వా భ్రాంతా భవంతీతి। తస్మాదబ్రహ్మత్వభ్రాంతిహేతోర్దేహాద్యుపాధేర్బ్రహ్మవేదనేన యో విలయస్స ఏవ బ్రహ్మప్రాప్తిత్వేన ఉపచర్యత ఇతి। తంచ విలయం శ్రుతిర్దర్శయతి। న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామంత్యత్రైవ సమవలీయంతే బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మాప్యేతీతి। బోధాత్పురాపి బ్రహ్మైవ సన్నజ్ఞానాజ్జీవత్వభ్రమం ప్రాప్య పునర్బోధాదూర్ధ్వం అనుభవేనాపి బ్రహ్మ యదా భవతి తదా స్వయమప్యేతి విలీయతే। స్వకీయో జీవత్వోపాధిర్వినశ్యతీత్యర్థః। యథా లోకస్స్వహస్తే స్థితమాభరణమజ్ఞాత్వా యత్ర కుత్రాప్యన్విచ్ఛన్నన్యేన కేన చిద్బోధితః హస్తేన సంస్పృశ్య తదానీం తత్ప్రాప్తమిత్యుపచరతి। తద్వదౌపచారికీ బ్రహ్మప్రాప్తిర్ద్రష్టవ్యా। తదేవం బ్రహ్మవిత్పరమాప్నోతీతి యద్వాక్యం తంత్రస్థితం। తత్ర బ్రహ్మస్వరూపవిష

యామీమాంసా పరిష్టాద్భవిష్యతి । వేదనవిషయా పరప్రాప్తి విషయా చే హోదాహ్రియతే। యద్యపి పూర్వత్ర సర్వస్య తత్తదనువాకస్యావసాన ఏవ తత్తద్విషయా మీమాంసోదాహృతా। తథాప్యత్ర బ్రహ్మవిదిత్యారభ్యేత్యుపనిషదిత్యంతస్యానువాకస్య అతిప్రౌఢతయా తన్మధ్యే మీమాంసితవ్యానామర్థానాం సుబహుత్వాద్బుద్ధిసౌకర్యార్థం తత్తద్వాక్య సమీప ఏవ తన్మీమాంసోదాహ్రియతే। యాతు దేశవిశేషే బ్రహ్మవిదిత్యారభ్య నవానువాకా ఇతి ప్రసిద్ధిః। సా త్వధ్యాపకైః పాఠసౌకర్యాయ పరికల్పితా నత్వర్థానుసారిణీతి హి తదప్యేవ శ్లోకో భవతీత్యస్యాః ప్రతిజ్ఞాయాః శ్లోకపాఠస్య చ మధ్యే తంత మనువాకం సమాపయంతి। న చైతద్యుక్తం। కస్యచిదప్యర్థస్య పర్యవసానాభావాత్।

తస్మాదితరదేశగతాధ్యాపకప్రసిద్ధ్యా కృత్స్నోప్యయమేక ఏవానువాకః । ఏతదేవాభిప్రేత్య కాండానుక్రమణికో భాష్యకారో వారుణ్యుపనిషదస్సహనావవతు బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం భృగుర్వై వారుణిరిత్యనువాకత్రయాత్మకత్వం వ్యవజహార । భారద్వాజసూత్రేపి ముముక్షోః కర్ణేజప్యత్వేనైవ ముదాహృతం । బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం భృగుర్వై వారుణిరితి ఏతావనువాకౌ బ్రహ్మవిదో దక్షిణే కర్ణే అవస్థాత్రయపంచకోశత్వం పదవిచారపూర్వకం జపతీతి అతో బ్రహ్మవిదిత్యారభ్య భృగుర్వై వారుణిరిత్యంతః ప్రాక్తనో గ్రంథ ఏక ఏవానువాకః। యేషాం నవానువాకత్వకల్పనా తేషామప్యేకవల్లీత్వప్రసిద్ధిరస్తి బ్రహ్మవల్లీత్యేవం తైర్వ్యావహృతత్వాత్ । భగవద్భాష్యకారైరపి ఆనందవల్లీత్యేవం వ్యాహృతం అతో బహుసంబంధయుక్తవల్లీవద్బహువిధావాంతరపాఠభేదయుక్తోప్యేక ఏవానువాకః । తథా సతి బుద్ధివిక్షేపానుత్పాదాయ తత్తద్వాక్యసమీప ఏవ మీమాంసోదాహరణం యుక్తం । తత్ర యద్వేదనం బ్రహ్మవిచ్ఛబ్దేన వ్యవహృతం । తస్య స్వాతంత్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వం। తృతీయాధ్యాయస్య చతుర్థపాదే చింతితం । పురుషార్థోఽతశ్శబ్దాదితి బా

దరాయణ ఇతిసూత్రే । క్రత్వంగమాత్మవిజ్ఞానం స్వతంత్రంవాత్మనో యతః । దేహాతిరేకవజ్ఞాత్వా నకుర్యాత్క్రతుగంతతః । నాద్వైతధీః కర్మహేతుర్హాంతి ప్రత్యూతకవర్ణనాత్ । ఆచారోలోకసంగ్రాహీస్వాతం త్ర్యాద్బ్రహ్మధీస్తతః॥

ఆత్మనోదేహాతిరిక్తత్వజ్ఞానమంతరేణ పరలోకగామిత్వానిశ్చయా త్జ్యోతిష్టోమాది ప్రవృత్తిరేవనస్యాదితిక్రతుషు ప్రవర్తకత్వేనఉపనిష దాంతత్వజ్ఞానం కర్మాంగత్వమితి ప్రాప్తేబ్రూమః । ద్వివిధం దేహావ్యతి రేక్యాత్మజ్ఞానం । పరలోకగామికర్త్రాత్మవిజ్ఞానమేకం । ద్వితీయమ వస్థాత్రయాదివిచార ప్రాప్తంబ్రహ్మాత్మతత్వజ్ఞానంచేతి । తత్రకర్త్రాత్మ జ్ఞానస్య ప్రవర్తకత్వేపి నాద్వైతబ్రహ్మాత్మతత్త్వజ్ఞానం ప్రవర్తకం । ప్రత్యుత క్రియాకారక ఫలనిషేధేననివర్తకమేవ । ననుతత్త్వవిదామపి జనకాదీనాంకర్మ ప్రవృత్తిలక్షణ ఆచారోదృశ్యతే । బాఢం లోకసంగ్ర హార్థోయమాచారః । యదితత్త్వవిదా మపిముక్తయేకర్మాణ్యను ష్ఠేయానిస్యుః కథంతర్హి ప్రజావైయర్థ్యం శ్రుతిరుపపద్యేత । కింప్ర జయాకరిష్యామో యేషాంనోయమాత్మాయంలోక ఇతి । ఆత్మతత్త్వ రూపస్యలోకస్యాపరోక్షే సతిఅనాత్మలోక సాధనభూతాయాః ప్రజా యావైయర్థ్యం శ్రూయతే । ఏవంకర్మధ్యాయవత్వేప్యామహేతిమ ర్థావయం యక్షిష్యామహఇత్యుదాహరణీయం । తతశ్చతత్త్వజ్ఞానం స్వతంత్రం పురుషార్థసాధనం।

నతుకర్మాంగం। తస్యోత్పత్తికాలస్తత్తైత్తిచింతితః । ఇహైవనియ తంజ్ఞానంపాక్షికం వానియమ్యతే । తథాభిసంధేర్జ్ఞానాదిః క్షీణోవివిదిషా జనా। అసతిప్రతిబంధే తజ్జ్ఞానం జన్మాంతరేన్యథా । శ్రవణా యేత్యాది శాస్త్రాద్వామదేవోద్భవాదపి॥ శ్రవణమననిదిధ్యాసేష్వనుష్ఠీయ మానే ష్వస్మిన్నేవ జన్మనిజ్ఞానం జాయతఇతినియమ్యతే। నత్వేహావాజన్మాంతరే పి వేతికాలవికల్పః కుతశ్శ్రవణాదిషు పరివర్తమానస్య శ్రవణమాదా

విధాయ తతః పరం పంచకోశవిచారేణ మననం కృత్వా నిదిధ్యాసనపరస్య పురుషస్య ఇచ్ఛయా ఐహికజ్ఞానోత్పత్తివిషయత్వాదిహైవ మే విద్యా జాయతామిత్యభిసంధాయ పురుషః ప్రవర్తతే । నచాదృష్టఫలానాం యజ్ఞాదీనాం తత్సాధనత్వేన స్వర్గవజ్జన్మాంతరే జ్ఞానోత్పత్తిశ్శంకనీయా । శ్రవణాదిప్రవృత్తేః ప్రాగేవ వివిదిషాముత్పాద్య యజ్ఞాదీనాం చరితార్థత్వాత్ తస్మాదైహికత్వేన జ్ఞానోత్పత్తిర్నియమ్యత ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః సర్వకర్మ ఈశవశాత్సాక్షాత్కారోపి చాత్మనః । కస్యచిజ్జాయతే శీఘ్రం చిరకాలే న కస్యచిత్ । అసతి ప్రతిబంధే తత్రానుష్ఠితైశ్శ్రవణాదిభిః జ్ఞానమిహైవ సంభవతి। సతి ప్రతిబంధే తత్రానుష్ఠితైశ్శ్రవణాదిభి ర్జన్మాంతరేపి జ్ఞానముత్పద్యతే । ప్రతిబంధశ్చ బహువిధశ్శ్రూయతే । శ్రవణాయాపి బహుభిర్యో న లభ్యశ్శృణ్వంతోపి బహవో యం న విద్యుః ఆశ్చర్యో వక్తా కుశలోస్య లబ్ధా ఆశ్చర్యో జ్ఞాతా కుశలానుశిష్ట ఇతి। నచ పూర్వజన్మానుష్ఠితైశ్శ్రవణాదిభిః పంచకోశవిచారప్రతిపాదకశాస్త్రానుసృతశ్రవణమననాదిభి ర్జన్మాంతరే జ్ఞానోత్పత్తి ర్నదృష్టచరా వామదేవస్య హి గర్భ ఏవావస్థితస్య జ్ఞానోత్పత్తిశ్రవణాత్ । గర్భ ఏవైతచ్ఛయానో వామదేవ ఏవమువాచేతి శ్రుతేః। తస్మాదిహ జన్మాంతరే వా జ్ఞానోత్పత్తిః । జన్మాంతరాణి విహాయ కిమర్థమిహైవేత్యుక్తం। ఇతి చేదుచ్యతే । విచారప్రియాః చిరకాలమభ్యస్తానాం తేషామిహైవ జన్మని జన్మాంతరే వా ద్విత్రిషు పంచసు వా న విలంబతే। పరమాప్నోతీత్యత్ర పరశబ్దోనన్యవస్తువాచీ । బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య వస్తునోభావాదితి। యదుక్తం సామాన్యాభావస్తత్రైవ చాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే పరమతస్సేతూన్మానసంబంధభేదవ్యపదేశేభ్య ఇతి సూత్రే చింతితః। అస్త్యన్యద్బ్రహ్మణో నో వా విద్యతే బ్రహ్మణోధికం । సేతుత్వోన్మానవత్త్వాచ్చ సంబంధాద్భేదవత్త్వతః । ధారణాత్సేతుతా మానముపాస్త్యై భేదసంగతిః । ఉపాధ్యోర్భవనాశాభ్యాం నాస్త్యదన్యః ప్రేక్షత ఇతి। యదేతద్బ్రహ్మ నేతి నేతి దృశ్యప్రతిషేధేన వ్యవస్థాపితం తస్మాదపి బ్ర

హ్మణోన్యదస్తీత్యభ్యుపగంతవ్యం అతస్సేతుత్వాదివ్యపదేశేభ్యః। అథయ
ఆత్మాస సేతుర్విధరణ ఏషాంలోకానామ సంభేదాయనైతం సేతుమహో
రాత్రేతరతఇతి। నజరానమృత్యుర్నశోకోన సుకృతమితిసేతుత్వం వ్యపది
శ్యతే। యథాలోకేపారావారవాన్ జనః జలస్యవిధారక స్సేతుస్సేతుం
చతీత్వాజాంగలె ప్రతిపద్యతే తథాబ్రహ్మణో సేతుత్వేన జగద్విధార
కత్వాత్ బ్రహ్మతీత్వాగంతవ్యే నాన్యేనకేనచిద్భవితవ్యం। తథామాన
వ్యపదేశోపి బ్రహ్మణ శ్శ్రూయతె। చతుష్పాద్బ్రహ్మ షోడశకలం
బ్రహ్మేతి। తచ్ఛమానంసద్వితీయ ఏవగవాదావృష్టచరం నత్వద్వితీయే
కుత్రచిత్ తయోస్సంబంధ వ్యపదేశోపిశ్రూయతె। సతాసోమ్యతదాసం
పన్నోభవతి స్వమపీతోభవతి తస్మాదేనంస్వపితీత్యాచక్షతెస్వంహ్యపీతో
భవతీతి। సచసంబంధ స్సద్రూపాద్బ్రహ్మణోన్యస్య విభక్తస్యభవతి।
తథా। ఆత్మావాఅరేద్రష్టవ్యశ్శ్రోత వ్యోమంతవ్యఇతి। ద్రష్టృద్రష్టవ్య
శ్రోతృశ్రోతవ్యమంతృమంతవ్య ఇతిభేదవ్యపదేశోపిభవతి। తస్మాత్సద్వితీ
యంబ్రహ్మేతి ప్రాప్తేబ్రూమఃనతావద్బ్రహ్మణస్సేతుత్వంముఖ్యంసంభ
వతిమృద్దారు పాషాణమయత్వప్రసంగాత్। కేనచిత్సేతుసామ్యేనసేతు
త్వవివక్షాయాంవర్ణా శ్రమాదివిధారకత్వంభేద మాత్రంవివక్ష్యతాంన
తు సద్వితీయత్వ-వివక్షిత మిత్యవ్యాహతమద్వితీయత్వంస సేతుర్విధృతిరి
శ్రవణాత్। ధ్యానంతూపాస్త్యైవ్యపదిశ్యతేతత్ప్రకరణత్వాత్। నతుత
త్త్వావబోధాయ। భేదవ్యపదేశశ్చ ఉపాధ్యుద్భవముపేత్యఘటాకాశమహా
కాశవదుపపద్యతే। సంబంధవ్యపదేశశ్చఉపాధినాశముపేత్యఘటభేదేఘ
టాకాశమహాకాశవదుపపద్యతే। తస్మాత్బ్రహ్మవ్యతిరిక్తః వస్తు సాధక
హేతూనామన్యథా సిద్ధత్వాత్। ఏకమేవాద్వితీయమితి అన్యవస్తునిషే
ధాచ్చ। అద్వితీయమేవబ్రహ్మ ఆప్నోతీత్య త్రనబ్రహ్మలోకవత్ప్రాప్తి
ర్భవతి ఉత్క్రాంతినిషేధాదితి యదుక్తం సోపినిషే ధశ్చచతుర్థా
ధ్యాయస్యతృతీయపాదే చింతితః। కింజీవాదథవా దేహాదుత్క్రాం

తినైవ వార్యతే। జీవాన్నివారణంయుక్తం జీవేద్దేహోన్యథాసదా। తప్తా
శ్మజలవద్దేహే ప్రాణానాం విలయస్స్మృతః। ఉచ్ఛ్రియత్యత్ర దేహోపి
దేహేత్స్వేనినివార్యతే। నతస్యప్రాణాఉత్క్రామంతీతి తత్త్వవిదః ప్రా
ణానాముత్క్రాంతి ర్నిషిధ్యతే। తస్యనిషేధస్యాపాదానంజీవోనతుదే
హోన్యథా దేహాదనుత్క్రాంతౌ మరణాభావః ప్రసజ్యేతేతి ప్రాప్తే బ్రూమః।
తప్తాశ్మక్షిప్తజలంనయథాన్యత్రగచ్ఛతి నాపితత్రదృశ్యతేకింతుస్వరూపే
ణైవ ప్రలీయతే। తద్వత్తత్త్వవిదః ప్రాణా దేహాదనుత్క్రామంతోపినదేహే
తిష్ఠంతేకింతువిలీయంతే. అతోజీవనాశాసంభవాన్మృతోదేహ ఇతివ్యవహా
రోనజీవోమృతఇతి। నచానుత్క్రాంతౌ నమృతోదేహఇతి వ్యవహారః। అ
నుత్క్రాంతానాం ప్రాణానాం దేహేవస్థానాభావే దేహస్యోచ్ఛూనత్వ
మేవలింగం॥ నన్వయతః ప్రయాసాద్వరం దేహాదుత్క్రాంతిరస్తు ప్రతిషేధస్తుజీవాపా
దానకో భవిష్యతి। మైవం। దేహాదుత్క్రమ్యజీవేనసహావస్థితేషుప్రాణే
షుదేహాంతరగ్రహణస్యావశ్యకత్వాన్ముక్తిరేవనస్యాత్। తస్మాదుత్క్రాంతి
నిషేధస్యదేహఏవాపాదానం।నజీవః। ప్రాప్తిశబ్దేనజీవత్వోపాధివిషయో
విలయోవివక్షితఇత్యుక్తం। సోయంవిలయస్తత్రైవచింత్యతే। తస్యవా
గాదయస్స్వస్వహేతౌ లీనాః పరేథవాగతాః కలాఇతిశ్రుత్యా స్వస్వ
హేతుషుతల్లయః। నద్యబ్ధిలయసామ్యోక్తేస్తత్త్వదృష్ట్యాలయఃపరేఅన్య
దృష్టిపరంశాస్త్రంగతాఇత్యాద్యుదాహృతం। తత్త్వజ్ఞానోవాగాదయః
ప్రాణా విలీయమానాః ప్రాతిస్వికేషుకారణేషు విలీయంతేనతు పరమా
త్మనిగతాఃకలాః పంచదశ ప్రతిష్ఠాఇతి కలాశబ్దవాచ్యానాం ప్రాణాదీ
నాంప్రతిష్ఠా శబ్దవాచ్యస్వస్వకారణ ప్రాప్తిప్రతిపాదక శ్రుతివిరోధాదితి
ప్రాప్తేబ్రూమః। పరమాత్మన్యేవలయ ఇతిశ్రుత్యంతరాన్నిశ్చీయతే।
యథానద్యస్స్యందమానాస్సముద్రేస్తంగచ్ఛంతినామ రూపేవిహాయతథా
విద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరంపురుషముపైతిదివ్యమితిచ
శ్రుతేర్నద్యబ్ధిలయవద్దృష్టాంతఉపన్యస్యతే। అథ దార్ష్టాంతికే పర

మాత్మనివిలయఇతి । అయమర్థోఽనవిశదస్తథాపి శ్రుత్యంతరే విశదో
వగమ్యతే యథా. యథేమా నద్యస్స్యందమానాస్సముద్రాయణాస్సముద్రం
ప్రాప్యాస్తంగచ్ఛంతి భిద్యేతేచాసాం నామరూపే సముద్ర ఇత్యేవం ప్రోచ్య
తే । ఏవమేవాస్యపరిద్రష్టురిమాష్షోడశకలాః పురుషాయణాః పురుషం
ప్రాప్యాస్తంగచ్ఛంతి, భిద్యేతేచాసాం నామరూపే పురుష ఇత్యేవం ప్రోచ్య
తే । ఇతిభిద్యేతేవిలీయేతే । సేయం శ్రుతిస్తత్త్వవిద్దృష్టివిషయా । గ
తాః కలా ఇతి శాస్త్రంతు । మృతకతటస్థపురుష ప్రతీతివిషయాం । మ్రియ్య
మాణేతత్త్వవిత్సమీపవర్తినః పురుషాస్స్వస్వదృష్టాంతేన తదీయవా
గాదీనామప్యగ్న్యాదిషువిలయం మన్యంతే । అతశ్శ్రుత్యోర్నవిరోధః ।
తస్మాత్ పరమాత్మని తత్త్వవిదః ప్రాణానాం విలయః భేదశ్రుతిరుపరు
ధ్యేత అయమర్థః శక్త్యాత్మనావస్థానే భిద్యేతేతి శ్రుతివిరోధ ఇత్య
ర్థః శక్త్యాత్మనా నామరూపయోరవస్థానాదజ్ఞానినస్తు జన్మాంతరసిద్ధ
యే శక్త్యవశేషత్వమిష్యతే । తస్మాత్తత్త్వవిదో వాగాదీనామవిశేషేణప
రమాత్మనిలయః । ఉపాధివిలయేయన్ముక్తిరూపం తత్తస్మిన్నేవాధ్యాయే
చతుర్థపాదే చింతితం । నాకవన్నూతనం ముక్తిరూపం । యద్వాపు
రాతనం అభినిష్పత్తివచనాత్ ఫలత్వాదపినూతనం స్వేనరూపేణేతి వాక్యే
స్వశబ్దాత్తత్పురాతనం । ఆవిర్భావోఽభినిష్పత్తిః ఫలంచాజ్ఞానహానితః
ఏష సంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన
రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి శ్రూయతే । అస్యాయమర్థః । సమ్యక్ప్రసీదత్యు
పాధ్యుపశాంతావితి సంప్రసాదో జీవః । సచశరీరత్రయేఽహమమేద మి
త్యభిమానం పరిత్యజ్య పరం బ్రహ్మప్రాప్త్యా ముక్తిరూపేణావతిష్ఠత ఇతి
తత్రైతన్ముక్తిరూపం నజీవస్యపూర్వసిద్ధం కింతుస్వర్గవదాగంతుకం కు
తః అభినిష్పద్యత ఇతి ఉత్పాద్యత్వ శ్రవణాత్ । పూర్వసిద్ధత్వేసంసారద
శాయామపిసిద్ధా ఏతత్ఫలత్వం నస్యాత్ । తస్మాత్స్వర్గవదిదం నూత
నం ముక్తిరూపమితి ప్రాప్తేబ్రూమః । స్వేనరూపేణాభి నిష్పద్యతఇతిస్వ

శబ్దేనవిశేషితత్వాత్ పూర్వమపివిద్యత ఏవముక్తిరూపం । నచాత్రస్వ శబ్దస్స్వకీయత్వ మభిధత్తేవిశేషణ వైయర్థ్య ప్రసంగాత్ । యద్య ద్రూపంముక్తౌఉపాదత్తే తత్తత్స్వకీయమేవేతి కస్యవ్యావృత్తయే విశేష్య తే ।అస్మిన్వాచిన్యేతు స్వశబ్దస్యస్వకీయత్వవ్యావృత్తిః ప్రయోజనంనచాభిని ష్పత్తిరుత్పత్తిః పూర్వసిద్ధస్యనిష్పత్త్యసంభవాత్ । కింతర్హి తత్త్వజ్ఞానే న బ్రహ్మాత్మావిర్భావోఽభినిష్పత్తిః నచైవంసతిఉపసంపద్యాభినిష్పద్య తఇతి అనయోః పునరుక్తిరితి శంకనీయం । సంపత్తిశబ్దేనతత్త్వం పదా ర్థశోధనస్యవివక్షితత్వాత్ అభినిష్పత్తిస్తు వాక్యార్థావబోధః । నచ పూర్వ సిద్ధత్వేసతిముక్తిరూపస్యఫలత్వవిరోధః । నివృత్తాజ్ఞానత్వాకా రేణపూర్వసిద్ధత్వాభావాత్ । తస్మాత్పూర్వతసవస్త్వేవముక్తిరూపం త త్రైవముక్తః ప్రతిజ్ఞానాదితి సూత్రేఅన్యచ్చింతితం । ముక్తిరూపాద్బ్ర హ్మాభిన్నమభిన్నంవావిభిద్యతే । సంపద్యజ్యోతిరిత్యేవంకర్మకర్తృభిదో క్తితః । అభినిష్పన్నరూపస్య సఉత్తమఃపుమానితి బ్రహ్మత్వోక్తేరభిన్నం తద్భేదోక్తిరుపచారతః । పూర్వాధికరణేఽనిర్ణీతంయదేతన్ముక్తస్యస్వరూ పం తత్పరస్మాద్బ్రహ్మణోఽభిన్నం భవితుమర్హతికుతః కర్మకర్తృభేదవ్య పదేశాత్ । ఏషసంప్రసాదః పరంజ్యోతిరుపసంపద్యేత్యత్ర సంప్రసాద శబ్దోదితో జీవఉపసంపత్తౌకర్తృత్వేనవ్యపదిశ్యతే జ్యోతిశ్శబ్దవాచ్యంచ బ్రహ్మకర్మత్వేనతస్మాన్ముక్తస్యజీవస్యస్వరూపం బ్రహ్మణోఽభిన్నమితి ప్రాప్తేబ్రూమః । జ్యోతిరుపసంపద్యేతి వాక్యంతత్పదార్థశుద్ధివిషయ ముక్తం । అతస్తదానీంభేదోఽస్తునామ । తతఉపరి స్వేనరూపేణాభినిష్ప ద్యతఇతి వాక్యంవాక్యార్థదశాపన్నంయన్ముక్తస్వరూపంతత్ప్రతిపాదయ తి । నచతస్యబ్రహ్మణాసహభేదోఽస్తి । సఉత్తమఃపురుష ఇతివాక్యేతచ్ఛ బ్దేనాభినిష్పన్నరూపం ముక్తస్వరూపంపరామృశ్య తస్యోత్తమపురుషశబ్ద వాచ్యబ్రహ్మస్వరూపాభిధానాత్ । తస్మాన్ముక్తస్వరూపం బ్రహ్మాభి న్నం । పునరప్యన్యచ్చింతనీయం । క్రమేణయుగపద్వాస్యసవిశేషావిశేష

తే । విరుద్ధత్వాత్కాల భేదాద్వ్యవస్థా(శ్రుతయో స్తయోః । ముక్తా
ముక్తదృశోర్భేదాద్వ్యవస్థాసంభవేసతి । అవిరుద్ధంయాగపద్యమశ్రౌ
తంక్రమకల్పనం । ముక్తస్యస్వరూప భూతంబ్రహ్మశ్రుతిషుద్విధా ప్రతి
పాద్యతే । క్వచిత్సవిశేషం క్వచిన్నిర్విశేషం । తథాహి । అథయఆత్మా
పహతపాప్మావిజరో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘిత్సోపిపాస స్సత్యకామస్సత్య సంకల్ప
ఇతి సవిశేషత్వశ్రుతిః సయథాసైంధవ ఘనోనంతరోబాహ్యః కృత్స్నో
రసఘన ఏవైవంవా అయమాత్మానంతరో బాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘ
నఏవేతినిర్విశేషత్వ శ్రుతిః । తేఏతేసవిశేషత్వనిర్విశేషత్వే ముక్తిదశా
యాం బ్రహ్మణోనయుగపత్సంభవతః । పరస్పరవిరుద్ధత్వాత్ । అతఃకా
లభేదేనవ్యవస్థాపనీయే ఇతిప్రాప్తేబ్రూమః । ప్రతిపత్త్రృభేదాద్యౌగపద్యే
వసవిశేషత్వనిర్విశేషత్వేఉపపద్యేతే । ముక్తప్రతిపత్త్యా నిర్విశేషత్వమే
వ । బద్ధప్రతిపత్త్యాతు ముక్తస్వరూపం బ్రహ్మసర్వజ్ఞత్వాది గుణవిశిష్టం।
నచజగత్కారణత్వేనావభాసతే । నహిముక్తాఃపురుషాఃకదాచిదపిసర్వజ్ఞ
త్వసత్యసంకల్ప త్వాదిగుణయుక్తావయమితిప్రతిపద్యంతేతత్ప్రతిపత్తిహే
తుభూతాయాఅవిద్యాయానాశాత్। బద్ధపురుషాస్తుఅవిద్యాయుక్తా స్సం
తోనిర్విశేషంబ్రహ్మసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టం కల్పయంతి । అతఃప్రతిపత్త్రృ
భేదాద్యౌగపద్వ్యవస్థాసిద్ధాకిమనేనకాలభేద కల్పనేన । తస్మాద్యౌగపదే
వ సంభవతస్సవి శేషత్వనిర్విశేషత్వే । ముక్తావన్యోవిశేష స్తృతీయా
ధ్యాయస్యతృతీయపాదే చింతితః । ముక్తిస్సాతిశయానోవా ఫలత్వాద్బ్ర
హ్మలోకవత్ । స్వర్గవచ్ఛబ్దభేదేన ముక్తిస్సాతి శయైవహి । బ్రహ్మైవ
ముక్తిర్నబ్రహ్మక్వచిత్సాతిశయంశ్రుతం.। అతఏకవిధా ముక్తిర్వేధసో
మనుజస్యవా ।యథాబ్రహ్మలోకాఖ్యాసాలోక్యసారూప్యసామీప్యసార్ష్టి
భేదేనచతుర్విధం । తత్రసార్ష్టిర్నామచతుర్ముఖేనసమానైశ్వర్యం ।
యథావాకర్మ భూయస్త్వాత్ఫలభూయస్త్వమితిస్వర్గాబహువిధా సథా
ముక్తిరపిఫలత్వావిశేషాత్సాతి శయేతి ప్రాప్తేబ్రూమః । ముక్తిర్నా

మనిజసిద్ధబ్రహ్మస్వరూపమేవ నతుస్వర్గవదాగంతుకంకించిద్రూపమితివ క్ష్యతే। బ్రహ్మ చైకవిధత్వేన శ్రుతినిర్ణీతం । తస్మాచ్చతుముముక్షుస్యానుష్య స్యావాముక్తిరేకవిధైవ సాలోక్యాదివిశేషస్తు జన్మరూపత్వాదుపాసనాతార తమ్యేన సాతిశయోభవిష్యతి ముక్తిస్తు న తాదృశీతి సిద్ధం । యద్యోక్తైర్దశ భిర్విచారైర్నిర్ణీతౌ జ్ఞానమోక్షౌ సాధనఫలరూపౌ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపర మితివాక్యేనసూత్రితౌ ॥

ఇదానీంతస్య సూత్రస్యసంక్షిప్తవ్యాఖ్యానరూపాంకాంచిదృచము దాహరతి ।

జీం । తదేషాభ్యుక్తా ।
సత్యం జ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ ।
యోవేదనిహితం గుహాయాంపరమేవ్యోమన్ ।
సోఽశ్నుతేసర్వాన్కామాంత్సహ ।
బ్రహ్మణావిపశ్చితేతి ।

తత్రాస్మిన్పూర్వసూత్రార్థే తదభిప్రాయపరిజ్ఞానార్థంఏషానంత రమేవ వక్ష్యమాణాకాచిదృగభ్యుక్తా । అభిహితాకథితా । సర్వోఽపిసూ త్రాభిప్రాయస్తయావిస్పష్టఇత్యర్థః । బ్రహ్మవిదిత్యుక్తేకీదృశంబ్రహ్మేతి బుభుత్సోదయాత్ సత్యాదిభిస్త్రిభిఃపదైస్తత్స్వరూపముచ్యతే। తాని పదానిసమానాధికరణత్వాద్విశేషణవిశేష్యరూపాణి । యథానీలంమహ త్సుగంధిఉత్పలమిత్యత్రవిశేషణవిశేష్యభావః। తద్వదత్ర వేద్యతయావి వక్షితత్వాత్ప్రధానం బ్రహ్మవిశేష్యంసత్యాదీని పదానిచస్వార్థవిపరీతే భ్యస్తద్బ్రహ్మవ్యావర్తయంతి । ననువివక్షితోత్పలవిపరీతాని ఉత్పలాని హివిద్యంతే। రక్తముత్పలమల్పముత్పలంశుక్లముత్పల మీషద్గంధముత్పల మిత్యేవందృష్టత్వాత్ । తతోవివక్షితస్యోత్పలస్యతేభ్యోవ్యావృత్తమేనీలా దిపదానిసంతి । అత్రతుఅనృతంబ్రహ్మజడం బ్రహ్మపరిచ్ఛిన్నంబ్రహ్మేత్యే వంవిపరీతానిబ్రహ్మణి నసంతి । యథాసావాదిత్యఏకస్తథాబ్రహ్మాప్యేక

మేవ । తస్యవ్యావర్త్యాభావాత్ సత్యాదివిశేషణానివ్యర్థానీతిచేన్న । తేషాంలక్షణరూపవిశేషణత్వేనవ్యావర్త్యసద్భావాత్ ।

సజాతీయమాత్రాద్వ్యావర్తకంకేవలవిశేషణం । స్వేతరకృత్స్నవ్యావర్తకరూపంయత్తల్లక్షణవిశేషణమితితయోర్వివేకః । తథాసతి అబ్రహ్మరూపేభ్యోఽసత్యజడపరిచ్ఛిన్నేభ్యోవ్యావృత్తయేసత్యాదిపదాని భవిష్యంతి । ఆకాశమవకాశమిత్యస్మిన్లక్షణేసజాతీయస్యాకాశాంతరస్య వ్యావర్త్యస్యాభావే సతివిజాతీయానిమూర్తద్రవ్యాణియథావ్యావర్త్యంతేతద్వత్రాసత్యాదివ్యావర్త్యాః సత్యాదిపదాని బ్రహ్మవిశేష్యప్రవృత్తతయాపరార్థత్వాత్స్వస్వరసనిరపేక్షాణ్యేవబ్రహ్మశబ్దేనసంబధ్యంతే । సత్యంబ్రహ్మజ్ఞానంబ్రహ్మానంతంబ్రహ్మేతి । యద్రూపస్తు యేనరూపేణనిశ్చీయతేతద్రూపంతత్తదాచిదపి తద్రూపంనవ్యభిచరతితదాతద్వస్తు సత్యమిత్యుచ్యతే । యథాసర్పస్యాధిష్ఠానభూతారజ్జుః । యస్యతువ్యభిచారోఽస్తితతదనృతం । యథారజ్జ్వాంప్రతీతస్సర్పః । తద్వజ్జగదధిష్ఠానభూతంబ్రహ్మ ముక్తావపివ్యభిచారాభావాత్సత్యం । జ్ఞానబాధ్యత్వేన ముక్తౌవ్యభిచారిత్వాజ్జగదనృతం । అతఏవమాండూక్యశ్రుతిర్జగతో మిథ్యాత్వందర్శయతి । మాయామాత్రమిదంద్వైతమద్వైతంపరమార్థతః । ఇతి । ఛందోగాశ్చ । దృష్టాంతత్వేనవికారస్య ఘటాదేరనృతత్వంప్రకృతేశ్చమృత్తికాయాస్సత్యత్వమామనంతి । వాచారంభణంవికారోనామధేయం మృత్తికేత్యేవసత్యమితి । బ్రహ్మజడంభవితుమర్హతి సత్యత్వాత్ మృత్తికాదివదిత్యాశంక్యజ్ఞానమిత్యుచ్యతే । వ్యావహారికసత్యత్వేన మృత్తికాయాజడత్వం । బ్రహ్మణస్తు పారమార్థిక సత్యత్వాచ్చిద్రూపమిత్యభిప్రాయః । బ్రహ్మపరిచ్ఛిన్నం భవితుమర్హతి జ్ఞానశబ్దార్థత్వాత్ ఘటజ్ఞానవదిత్యాశంక్య అనంతమిత్యుచ్యతే । జ్ఞాయతేస్ఫుర్యతే ఘటాదికమనేనేతి వ్యుత్పత్త్యాఘటతత్స్ఫురణయోస్సంబంధజనకోఽంతఃకరణవృత్తివిశేషోలోకేజ్ఞానశబ్దార్థః । సచభౌతికః । అన్నమయంహిసోమ్యమన ఇతిశ్రుతేః ।

తస్మాద్యుక్తం తస్యజ్ఞాన స్యాపరిచ్ఛిన్నత్వం । ఇదంతుజ్ఞప్తిజ్ఞాన మితివ్యు
త్పత్త్యాస్ఫురణమేవోచ్యతే తస్యభౌతికత్వాభావాదనంతత్వం । అతఃప
రిచ్ఛేదః। సచత్రివిధః దేశకృతోకాలకృతోవస్తు కృతశ్చేతి।తత్రఆకాశవత్స
ర్వగతశ్చనిత్యఇతి శ్రుత్యాసర్వదేశసర్వకాల సంబంధానగ మాద్దేశకా
లకృతపరిచ్ఛేదానస్తః। బ్రహ్మైవేదమమృతంపురస్తాద్బ్రహ్మపశ్చాద్బ్రహ్మ
దక్షిణతశ్చోత్తరేణాధశ్చోర్ధ్వంచ ప్రసృతంబ్రహ్మైవేదంవిశ్వమిదంవరిష్ఠం।
ఇతిశ్రుతేః।సర్వవస్తు సర్వదేశసర్వకాలసంబంధవత్సర్వవస్త్వాత్మకత్వస్యాపి
శ్రవణాత్ బ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్త్వభావేనవస్తుపరిచ్ఛేదోపినాస్తి । తస్మాత్స
త్యాదిపదైర్మిథ్యాత్వజాడ్యపరిచ్ఛేదేభ్యోయద్వ్యావర్తితంతద్బ్రహ్మేతివా
క్యార్థఃసంపద్యతే। ననుసత్యాదపదానామతద్వ్యావృత్తిపరత్వాద్బ్రహ్మశ
బ్దార్థస్యఉత్పలాది శబ్దార్థవల్లోకేప్రసిద్ధ్యభావాత్ వాక్యంశూన్యపరం ప్రస
జ్యేత । కుతః । మృగతృష్ణాంభసిస్నాతః ఖపుష్పకృతశేఖరః । ఏషవం
ధ్యాసుతోయాతి శశశృంగధనుర్ధర ఇత్యాదివాక్యవదితిచేన్న । బృహ
త్తేర్ధాతోరర్థానుగమనేన బ్రహ్మశబ్దార్థస్య ప్రసిద్ధత్వాత్ । ప్రకారాం
తరే ణాపిప్రసిద్ధిర్భగవద్భిర్దర్శితా । సర్వస్యాత్మత్వాచ్చబ్రహ్మాస్తిత్వప్రసి
ద్ధిః । సర్వోహ్యాత్మాస్తిత్వంప్రత్యేతీతి బ్రహ్మణశ్చాత్మత్వాదస్తిత్వంప్రసిద్ధం।
బ్రహ్మణశ్చాత్మత్వం-అయమాత్మాబ్రహ్మేతి శ్రుతిసిద్ధం। అతశ్శూన్యార్థత్వా
భావేసతిసత్యాది పదానాంవిశేషణత్వంలక్షణత్వంవా ఉపపద్యేత । అన్య
థాశూన్యార్థత్వేకింవిశేష్యేత. కింవాలక్ష్యేత । విశేషణపక్షేవస్తుతో
బ్రహ్మాంతరాభావేపిఅవిద్యాదశాయామనృత జడపరిచ్ఛిన్నరూపోపాధి
భిరుపహితత్వాకారేణానృతత్వాది ధర్మవిశిష్టానాంత్రయాణాంబ్రహ్మాం
తరాణాంసజాతీయానాంసద్భావాత్వివక్షితంబ్రహ్మతేభ్యోబ్రహ్మభ్య
స్సత్యాదిపదైర్విశేష్యతే । లక్షణపక్షేతువిజాతీయేభ్యోవ్యుపాధిభ్యోవ్యా
వర్త్యతే ।

యథాద్రష్టృదర్శనదృశ్యాది త్రిపుటీవ్యవహారాద్వ్యావర్త్యభూత

భూమపదార్థోలక్ష్యతే । తద్వ్యుత్పత్తిం చ ఛందోగా ఆమనంతి । యత్రనా న్యత్పశ్యతినాన్యచ్ఛృణోతి నాన్యద్విజానాతి సభూమేతి । అన్యోన్యత్పశ్య తీత్యేవమాదికాత్రిపుటీ యస్మిన్పదార్థే నాస్తిసపదార్థో భూమేత్యేత ద్వ్యావర్త్యా సర్వవ్యవహారరహితంవస్తులక్ష్యతే। ఏవమత్రాపిసత్యాదిభిఃప దైస్త్రిధ్యాత్వాదివ్యావర్త్యాత్తద్రహితంబ్రహ్మలక్ష్యతాం। అత్రకేవలవిశేష ణత్వపక్షేసత్యాదిపదాని త్రీణ్యపి పరస్పరనియామకత్వేన మిళిత్వాబ్రహ్మ స్వరూపంప్రతి పాదయంతి । తథాహి బాధరాహిత్య వాచిసత్యపదంత్రివి ధంసత్వమాచష్టే । ప్రాతిభాసికం వ్యావహారికం పారమార్థి కంచేతి త్రైవిధ్యం । శుక్తిరజతాదీనాం యావత్ప్రతి భాసంబాధారాహిత్యా త్ప్రాతిభాసికంసత్యత్వం । పృథివ్యాదిభూతానాంశరీరాదిభౌతికానాం చత త్త్వజ్ఞానోదయాత్పూర్వం లోకవ్యవహారేబాధాభావాద్వ్యావహారికంస త్యత్వం । వేదాంతోక్తాత్మాది తత్త్వజ్ఞానాదూర్ధ్వమపి బాధాభావాద్బ్ర హ్మణః పారమార్థికసత్యత్వం । తత్రావిశేషేణత్రిష్వపివర్తమాన స్సత్యశబ్దోజ్ఞానానంతశబ్దాభ్యాంనియమితస్సన్ బ్రహ్మణ్యేవపర్యవస్యతి । నహిప్రాతిభాసిక వ్యావహారికయోశ్చిద్రూపత్వమపరిచ్ఛిన్నత్వంవాస్తి జ్ఞానశబ్దోపిచిద్వస్తుని బుద్ధివృత్తౌజ్ఞానేచవర్తమానస్సత్యానంతశబ్దా భ్యాం నియమితశ్చిద్రూపేబ్రహ్మణ్యేవావతిష్ఠతే । నఖలుబుద్ధి వృత్తిర్బ్రహ్మవదత్యంతమబాధ్యాత్రివిధపరిచ్ఛేదరహితావా। సత్యజ్ఞాన శబ్దవదనంత శబ్దశ్చదేశపరిచ్ఛేదరహితే ఆకాశేవస్తుపరిచ్ఛేదరహితే బ్ర హ్మణిచవర్తమానస్సత్యజ్ఞాన శబ్దాభ్యాంనియమితో బ్రహ్మణ్యేవావతి ష్ఠతే । నహ్యాకాశస్యపారమార్థికంసత్యత్వంస్ఫురణత్వంవాస్తి । తదేవంపరస్పరనియమితాని త్రీణిసత్యాదిపదాని కూటస్థంసత్యంజ్ఞానా నంతచిద్రూపమద్వితీయంబ్రహ్మప్రతిపాదయంతి । తదుక్తంపూర్వాచా ర్యైః । కౌటస్థ్యమేవసత్యత్వంస్ఫురణంజ్ఞానమిష్యతే । ఆనంత్యంచేకత చైవంబోధ్యతే బ్రహ్మత్రిభిరితి । తత్రానంతశబ్దఇతరవ్యావృత్తిమాత్రే

నైవబ్రహ్మవిశినష్టి । సత్యజ్ఞానశబ్దౌతు స్వార్థరూపం కౌటస్థ్యంస్ఫురణంచ సమర్పయంతౌ తద్విపరీతం మిథ్యాత్వంజడత్వంచార్థాన్నివారయంతౌ విశేషణత్వం ప్రాప్నుతః । తదుక్తంవార్తికకృద్భిః। తత్రానంతోంతవద్వస్తు వ్యావృత్త్యైవవిశేషణం । స్వార్థార్పణప్రసిద్ధాచపరిశిష్టౌ విశేషణం । శబ్దాత్ప్రతీయతే తావత్సంగతిర్ధర్మధర్మిణోః । మానాంతరాదపోహస్తు న శాబ్దస్తేనసంస్మృత ఇతి॥ సత్యత్వజ్ఞానత్వయోర్మిథ్యాత్వజడత్వయోశ్చసహావస్థానాన్యథానుపపత్తిర్మానాంతరం। యద్యపిధర్మధర్మిసంబంధోన వాస్తవస్తథాపి బ్రహ్మబోధస్య ద్వారంభవత్యేవ। లోకేమిథ్యాభూతేన ప్రతిబింబేన సత్యబింబావబోధదర్శనాత్ । మిథ్యాభూతస్వప్నకామినీదర్శనేన భావిశ్రేయస్సూచనాచ్చ । తదేవంసత్యాదివిశేషణత్రయేణబ్రహ్మస్వరూపావబోధాదేవతావద్బ్రహ్మణో లక్షణం । యద్వాతేషాంపదానామేకైకమేవనిరపేక్షం బ్రహ్మలక్షణం । సత్యశబ్దేన మిథ్యాభూతయోరజ్ఞానతత్కార్యయోర్వ్యావృత్తౌసత్యామఖండబోధమబాధ్యంబ్రహ్మైకమేవ పరిశిష్యతే । బ్రహ్మణఉపలక్షణకోయస్సత్యత్వధర్మస్సోప్యవిద్యాతత్కార్యత్వాన్మిథ్యైవేతి సత్యశబ్దేన వ్యావర్త్యతే । యథాకలుషితేజలే ప్రక్షిప్తంకతకరజో జలగతపూర్వకాలుష్యంనివర్త్య యత్స్వయమపినివర్తతే। యథావాభుక్తాన్నజీర్ణాయస్వీకృతమౌషధమన్నవత్స్వయమాత్మానమపి జరయతితద్వత్ । నచసత్యత్వధర్మేవ్యావర్తితే సతిబ్రహ్మణోమిథ్యాత్వం ప్రసజ్యేతేతిశంకనీయం । మిథ్యాత్వస్యాదావేవ నివర్తితత్వాత్ । నహికతకరజసోనివృత్తౌ పూర్వకాలుష్యంపునరాగచ్ఛతి। నాప్యౌషధేజీర్ణేపునరన్నమజీర్ణంభవతి । సత్యత్వమిథ్యాత్వయోరపి వ్యావృత్తౌనిర్ధర్మకం బ్రహ్మేతిలక్షితం భవతి । నచతాదృశంనాస్త్యేవేతిశంకనీయం । సదాత్మరూపత్వానుపపత్తేః । సద్రూపత్వమాత్మత్వం చఛందోగా ఆమనంతి । సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదితి సద్వస్తూపక్రమ్యతత్సత్యంస ఆత్మేతిశ్రవణాత్ । అతోయద

శ్రవాక్యేసత్యశబ్దేనవి వక్షితంతదేవసద్రూప మాత్మరూపం చేత్యవగ
మ్యతే । నహి తేజస స్తమ స్త్వమివసతో సత్తాసంభవతి। ఆత్మనోసత్వంభా
ష్యకారవచనముదా హృత్యపూర్వమేవనిరాకృతం । కించసత్యత్వమిథ్యా
త్వకల్పనాయా అధిష్ఠానత్వాదపి బ్రహ్మణో నాసత్వం । నహినిరధిష్ఠాన
భ్రమస్సంభవతి । ఏతదేవాభి ప్రేత్యఛాందోగ్యే । తద్ధైకఆహురసదేవే
దమగ్రఆసీదేకమేవా ద్వితీయంతస్మాదసతస్సజ్జాయేతేతి । పరకీయమత
త్వేనాసత్పక్షముపన్యస్య । కుతస్తుఖలుసౌమ్యైవం స్యాదితిహోవాచకథమ
సతస్సజ్జాయేతేతితంపక్షందూషయిత్వా। సత్త్వేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదేకమే
వాద్వితీయమితి సత్పక్షంస్వకీయమతత్వేన ఉపసంహరతి । యుక్తశ్చాయ
మేవపక్షః । అసతోజగదుపాదానత్వేతు పృథివీనాస్త్యాపోనసంతీత్యేవం
జగదసదను విద్ధంప్రతీయేతసత్వేవం ప్రతీయతే । కింత్వస్తిపృథి వీసం
త్యాపఇత్యేవంసదను విద్ధమేవసర్వం ప్రతీయతే । తస్మాజ్జగత్కారణంబ్ర
హ్మసద్రూపమేవ । యథాఛాందోగ్యే బ్రహ్మణఃకారణత్వముపజీవ్యస
త్వాసత్వపక్షయోగుణదోషావుపన్యస్తావేవ మత్రాపితైత్తిరీయకే బ్ర
హ్మణః ప్రత్యగాత్మరూపత్వ ముపజీవ్యసత్వాసత్వపక్షయోః ప్రత్యగాత్మ
నఏవభావాభావావుపన్యసిష్యేతే । అసన్నేవసభవతి । అసద్బ్రహ్మేతివేద
చేత్ । అస్తిబ్రహ్మేతిచేద్వేద సంతమేనంతతోవిదురితి । కథాశ్చామనం
తి । అస్తీత్యేవోపలబ్ధవ్యఇతి । తస్మాద్వస్తుతస్సత్యత్వ ధర్మరహితమపిబ్ర
హ్మతత్కల్పనాధిష్ఠాన త్వాత్సద్రూపమేవ । పరస్పరవిరోధేహిన ప్రకా
రాంతరస్థితిరితి న్యాయేనసత్యత్వమిథ్యాత్వోభయ రాహిత్యమయుక్తమి
తిచేన్నైవం । నపుంసక వ్యక్తివదుపపన్నం । యథాపరస్పరవిరుద్ధస్త్రీ
త్వపురుషత్వో భయరహితోప్యక్తిఃతద్వత్ । ప్రత్యక్షేణప్రమితో సా
వ్యక్తిరితిచేత్తర్హి । బ్రహ్మాపిశ్రుత్యా ప్రమీయతాం । శ్రుతిస్తుసత్యం
బ్రహ్మేతిసత్యశబ్దవాచ్యత్వం బ్రవీతి । సత్యత్వధర్మమంగీకరోతీతిచేన్న ।
యతోవాచోనివర్తంత ఇతివాచ్యత్వ ప్రతిషేధశ్రుతేః । సత్యశబ్దస్తు

వ్యావహారికసత్యత్వధర్మస్యైవవాచకతయాలోకే వ్యుత్పన్నస్సన్ బ్ర
హ్మణ్యారోపితం వ్యావహారికసత్యత్వధర్మముపజీవ్యతద్విరుద్ధమిథ్యాత్వం
నిరాకుర్వన్ ధర్మద్వయరహితం సన్మాత్రంబ్రహ్మతత్త్వంలక్షయతి । లో
కేయథా పాదతలేలగ్నంకంటక మన్యేనకంటకేనోద్ధృత్యకంటకద్వయర
హితంకేవలంపాదమవశేషయతితద్వత్ । తస్మాత్సత్యంబ్రహ్మేతిలక్షణం
నిర్దుష్టం । ననుజ్ఞానంబ్రహ్మేత్యేతస్మిన్ లక్షణే । జానాతేర్ధాతోర
ర్థానుగమేనబ్రహ్మణి క్రియాప్రసజ్యేత । తథాహి । జ్ఞాయతేనేనేతిక
రణవ్యుత్పత్త్యాబ్రహ్మణోజ్ఞానక్రియాకరణత్వం । జ్ఞప్తిర్జ్ఞానమితిభావా
ర్థవ్యుత్పత్తౌతు క్రియారూపత్వం చనచోభయంయుజ్యతే । నిష్కలంని
ష్క్రియంశాంతమితి క్రియాప్రతిషేధశ్రుతేః । తదేతల్లక్షణందుష్టమితిచే
న్నైవం । సత్యశబ్దవత్ జ్ఞానశబ్దస్యాపిలక్షకత్వాత్ । ధాత్వర్థస్తుబుద్ధే
ర్వృత్తిః । తథాచోపదేశసహస్ర్యామభిహితం । ఆత్మాభాసస్తుధీవ్యాప్తౌ
ధాత్వర్థశ్చధియఃక్రియా । ఉభయంచావివేకేనజానాతీత్యుచ్యతేమృ
షా । చైతన్యప్రతిబింబేనవ్యాప్తోబోధోభిజాయతే । బుద్ధిశ్శబ్దాదినిర్భాసః
తేనమోముహ్యతేజగత్ । ఇతి । చైతన్యప్రతిబింబయుక్తాయాం శబ్దస్పర్శా
దివిషయావభాసికాయాం బుద్ధౌవ్యుత్పన్నోజ్ఞానశబ్దః బ్రహ్మణ్యారోపిత
సర్వదృశ్యభాసకత్వధర్మంజడత్వనివారణాయోపజీవ్యతత్తేనాపిధర్మే
ణవిరహితంనిత్యచైతన్యంప్రత్యగాత్మరూపం బ్రహ్మతత్త్వంలక్షయతి । తదే
తత్సర్వంవార్తికకారైస్స్పష్టమభిహితం । బుద్ధేఃప్రత్యయకారిత్వంత
త్సాక్షిణ్యుపచర్యతే । ఆత్మచైతన్యసందీప్తాం వృత్తింధీఃకురుతేయతః ।
చైతన్యాలింగితాస్సర్వాస్తప్తాయోవిస్ఫులింగవత్ । ధీవృత్తయోహిజా
యంతేసత్త్వవచ్చిద్వివర్జితాః । చైతన్యఖచితాన్ దృష్ట్వాప్రత్యయాన్
బుద్ధికర్తృకాన్ । జ్ఞానంక్రియతఇత్యజ్ఞాఃకూటస్థఇతిమన్వతే । బుద్ధ్య
భావాదవిచ్ఛిన్నం సదృగ్రూపంయథాపురా । బుద్ధ్యుత్పత్తావపితథావి
క్రియంహ్యనుభూయతాం । ఇతి । నహిద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపోవిద్య

తే । సయథాసైంధవఘనో౽నంతరో౽బాహ్యః । కృత్స్నో౽రసఘన ఏవవ వంవా అరేయమాత్మానంతరో౽బాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవేత్యాదిశ్రుతేః నిత్యచైతన్యైకరసస్వభావత్వావగమాత్ తాదృశస్యైవనిష్క్రియస్యాత్మనో జ్ఞానశబ్దేనలక్ష్యమాణత్వాత్ । జ్ఞానంబ్రహ్మేత్యేతల్లక్షణమపినిర్దోషమేవ । నన్వనంతంబ్రహ్మేతి లక్షణే త్రివిధపరిచ్ఛేదనిషేధాత్తదభావవిశిష్టం బ్రహ్మేతి ప్రాప్నుయాత్ । ఇహభూతలే ఘటో౽నాస్తీతి నిషేధే నయథా ఘటాభావవైశిష్ట్యంభూతలస్య ప్రతీయతే । తద్వత్తథాచనాఖండైకరసత్వసిద్ధిరితి చేన్నైవం । వస్తుపరిచ్ఛేద నిషేధేనబ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్యవాస్తవస్యాప్యభావస్యాపివస్తునో౽నిషేధాత్ మాయాకార్యమేవాభావముపజీవ్యపరిచ్ఛేదంవ్యావర్త్య కతకరజోన్యాయేనతదప్యభావంవ్యావర్త్యాసదేకరసమేవలక్ష్యతే । తథాసతి శ్రుత్యంతరే సదేవసోమ్యేత్యవధారణముపపద్యతే । తస్మాదనంతంబ్రహ్మేత్యేత దపిలక్షణముపపన్నమేవ । తదేతదభిప్రేత్యవార్తికకారఆహ । కాలాకాశాదియోనిత్వాత్సర్వాత్మత్వాత్తథాత్మనః । వస్త్వంతరస్యచాభావాత్ ముఖ్యానంత్యంపరాత్మనః । కల్పితేన పరిచ్ఛేదో౽నహ్యకల్పితవస్తునః । కల్పితశ్చేహకాలాదిర్వాచారంభణశాస్త్రతఃస్థితి । అనేనైవసత్యాదిన్యాయేన॥

విజ్ఞానమానందంబ్రహ్మ । అత్రాయంపురుషస్స్వయంజ్యోతిర్భవతి । పూర్ణమదః పూర్ణమిదం । ఇత్యాదిశ్రుతిషూక్తానందస్వయంజ్యోతిః పూర్ణాదిశబ్దాః ప్రత్యేకం లక్షణత్వేనయోజనీయాః । తదర్థమానందాదయోగుణాఅత్రోపసంహర్తవ్యాః । బ్రహ్మణినివర్తనియ్యానాంపురుషభ్రాంతీనాంబహుత్వాల్లక్షణబాహుల్యం । నత్వేతావతాబ్రహ్మణో౽బహువిధత్వమస్తి । నిర్విశేషమేవసర్వైరపిలక్షణైః ప్రతిపాద్యతే । ఆనందాదీనాముపసంహారస్తృతీయాధ్యాయస్యతృతీయపాదేచింతితః । అనాహార్యా ఉతాహార్యాఆనందాద్యాస్తునాహృతిః । వామనిసిక్త్యకామాదేరివతేషాంవ్యవస్థితేః । విధీయమానధర్మాణాం వ్యవస్థాస్యాద్య

థావిధిప్రతిపత్తిఫలానాంతుసర్వశాఖాసుసంహృతిః । ఆనందోబ్రహ్మ । సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ । ఇత్యాదయస్తైత్తిరీయ్యకేపరబ్రహ్మవిద్యాయాంపఠ్యంతే । ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మేత్యాద్యైతరేయకాదిప్రోక్తాసుబ్రహ్మవిద్యాసునోపసంహర్తవ్యావామనీత్యాదివద్వ్యవస్థోపపత్తేః ఏషఏవవామనిరేషఏవభామనిరితికామనేతృత్వభాసకత్వాదయోగుణాఉపకోసలవిద్యాయామామ్నాతాః । సత్యకామస్సత్యసంకల్పఇతిసత్యకామాదయోదహరవిద్యాయామామ్నాతాః । తత్రయథాపరస్పరంగుణానుపసంహారఏవమానందాదీనాంవ్యవస్థాస్త్వితిప్రాప్తేబ్రూమః । విషమోదృష్టాంతః । వామనిత్వాదీనాంధ్యేయత్వేనవిధీయమానత్వాద్యథావిధివ్యవస్థాయుక్తా । ఆనందాదయస్తుప్రతిపత్తిఫలాఇతినవిధీయంతే । అతోవ్యవస్థాపకవిధ్యభావాత్ప్రతిపత్తిఫలస్యసర్వత్రసమానత్వాచ్చఆనందాదయఉపసంహర్తవ్యాః । బ్రహ్మణోనిర్విశేషత్వంతత్రైవద్వితీయపాదేచింతితం । బ్రహ్మకింరూపివారూపభవేన్నిరూపమేవవా ద్వివిధశ్రుతిసద్భావాద్బ్రహ్మస్యాదుభయాత్మకం । నీరూపమేవవేదాంతైః ప్రతిపాద్యమపూర్వతః । రూపంత్వనూద్యతేధ్యాతుముభయాత్వంవిరుధ్యతే । తదేతచ్చతుష్పాద్బ్రహ్మేత్యాదిశ్రుతయోరూపవద్బ్రహ్మప్రతిపాదయంతి । అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘమలోహితమస్నేహమిత్యాదిశ్రుతయోనీరూపం । తస్మాద్వస్తుతఉభయాత్మకంబ్రహ్మేతిప్రాప్తేబ్రూమః । నీరూపమేవశాస్త్రప్రతిపాద్యంమానాంతరాసిద్ధత్వాత్ । జగత్కర్తృత్వాదిరూపయుక్తంతుబ్రహ్మక్షిత్యాదికంసకర్తృకంకార్యత్వాదిత్యనుమానేనావగంతుంశక్యతేతదుపాసనాయామనూద్యతే । నతుతాత్పర్యేణప్రతిపాద్యతే । నచానుమానశాస్త్రసిద్ధయోరుభయోస్సరూపనీరూపబ్రహ్మణోర్వాస్తవత్వం । ఏకస్మిన్వస్తునిసరూపనీరూపత్వయోర్విరుద్ధత్వాత్ । తస్మాదతాత్పర్యవిషయస్యసరూపత్వస్యభ్రాంతత్వాన్నీరూపమేవతత్త్వతోబ్రహ్మ । తదేతదత్రాద్వైకరసంబ్రహ్మసత్యజ్ఞానాదివాక్యేనలక్షితం ॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపర

మితిసూత్రస్యవ్యాఖ్యానరూపాయామృచి ప్రథమపాదేనబ్రహ్మశబ్దార్థం వ్యాఖ్యాయావశిష్టేనయో వేదేత్యాదినాపాదత్రయేణవేదనఫలప్రాప్తిర్వ్యాఖ్యాయతే । యః పుమాన్ వేదసప్రమానశ్నుతే ప్రాప్నోతికింవేదేత్యాశంక్యఏతదుచ్యతే । గుహాయాంపరమేవ్యోమన్నిహితమితి అన్నమయాద్యానందమయాంతానాంవక్ష్యమాణానాంసముదాయోగుహాతథాచాన్యత్రోక్తం । పితురభ్యంతరంభార్యా దారస్యాభ్యంతరంసుతః । సుతాదభ్యంతరంక్షేత్రంక్షేత్రాదభ్యంతరంధనం। ధనాదభ్యంతరం వేశ్మతస్మాదభ్యంతరంతనుః । దేహాదభ్యంతరః ప్రాణః ప్రాణాదభ్యంతరంమనః । తతః కర్తాతతోభోక్తాగుహాసేయంపరంపరేతి । యదేతత్పంచకోశోపాదానమవ్యాకృతం తదేతత్పరమవ్యోమేత్యుచ్యతే। తచ్చావ్యాకృతం సంప్రదాయవిద్భిర్దర్శితం । శరీరద్వయకారణమాత్మాజ్ఞానంసాభాసమవ్యాకృతమిత్యుచ్యతే । శ్రుతిశ్చసర్వస్యాస్యజగత ఉత్పత్తేః ప్రాగవ్యాకృతత్వం దర్శయతి । తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీదితిఅస్పష్టదశాపన్నత్వమవ్యాకృతత్వం తదవ్యాకృతమమూర్తత్వసామ్యేనవాజసనేయినోగార్గిబ్రాహ్మణే గార్గియాజ్ఞవల్క్యప్రశ్నోత్తరయోరాకాశశబ్దేనసమామనంతి। కస్మిన్నుఖల్వాకాశఓతశ్చప్రోతశ్చేతిప్రశ్నః । ఏతస్మిన్నుఖల్వక్షరే ఆకాశఓతశ్చప్రోతశ్చేత్యుక్తం । తస్యచాకాశస్యలోకప్రసిద్ధాకాశవాయ్వాదిపంచమహాభూతకారణత్వాత్పరమత్వంతస్మిన్ పరమాకాశే నిహితమవస్థితంబ్రహ్మయద్వ్యప్యవినాశిన్యక్షరశబ్దవాచ్యేసర్వాధిష్ఠానే బ్రహ్మణ్యవ్యాకృతపంచమహాభూతాదికంజగదారోపితం సదవస్థితం । తథాపిబుభుత్సోర్బుద్ధిర్బాహ్యాన్ రూపాదివిషయానుపేక్ష్యాన్నమయాదిక్రమేణావ్యాకృతపర్యంతమంతః ప్రవిశ్యనిష్ప్రపంచబ్రహ్మతత్వంసాక్షాత్కరోతి । తస్మాద్బుభుత్సుదృష్టిమపేక్ష్యపరమేవ్యోమన్యవస్థితమిత్యుపచర్యతే । యద్వాగుహాయాంపరమేవ్యోమన్నితిసామానాధికరణ్యాదవ్యాకృతమేవగుహాశబ్దేనాప్యభిధీయతే। సర్వస్యజగతస్తత్రనిగూఢత్వాత్ యద్వాహృదయపుండరీకమధ్యస్థాంగు

ష్ఠపరిమితోయః ప్రసిద్ధ ఆకాశస్స ఏవాత్రపరమో వ్యోమన్నిత్యుచ్యతే । జాగరణవ్యవహారహేతుం బాహ్యాకాశం స్వప్నవ్యవహారహేతుం దేహమధ్యవర్త్యాకాశం చాపేక్ష్య సర్వదుఃఖరహితయోస్సుషుప్తిసమాధ్యోస్స్థానత్వేన హృదయాకాశస్యోత్కృష్టత్వం యుక్తం । తస్మిన్నాకాశేవస్థితా బుద్ధిర్గుహా । తస్యాం గుహాయాం జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయరూపత్రిపుటీవ్యవహారస్య భ్రాంతివివేకాభ్యాం సంపాదితయోర్భోగమోక్షయోశ్చ నిగూఢత్వాత్తయా బుద్ధ్యోపలభ్యత్వేన బ్రహ్మాత్ర నిహితం । తత్ర హి ప్రత్యగ్బ్రహ్మాస్తి । ఏతచ్చ వార్తికే స్పష్టముక్తం । జ్ఞాతృహార్దగుహాంతస్థం ప్రతీచోన్యన్నలభ్యతే । సత్యాది పదతో బ్రహ్మప్రత్యగాత్మనికథ్యతే। ప్రత్యగాత్మా బ్రహ్మరూపం బ్రహ్మణోన్యన్నకించన సర్వాత్మకం సర్వసత్తాస్ఫూర్తిదం పరమద్వయం । సర్వవ్యాపకమాత్మస్థం ప్రత్యగాత్మని కథ్యతేఽ ఇతి స్వరూపత్వేపి కామావిద్యాదిభిరావృతత్వాద్బహిర్ముఖైర్నోపలభ్యతే । అంతర్ముఖైస్తు తదావరణబాధాదుపలభ్యతే । తదుక్తం బుద్ధౌనిగూఢ తద్బ్రహ్మ కామావిద్యాద్యుపప్లవాత్ । ప్రత్యగ్ధియోనుపశ్యంతి । నతు బాహ్యార్థయోపరే । సత్యాద్యర్థవిరుద్ధేభ్యస్సమ్యగ్వ్యావృత్తధీర్యతః ధియః ప్రత్యక్ప్రవిశ్యాథ సత్యాత్మానం ప్రపశ్యతి । తద్విరుద్ధేషు చాత్మానం ప్రవేశ్య హృదయస్థితే స్వరూపేత్యక్తబుద్ధిర్యోజగద్రూపం ప్రపశ్యతి । జగద్రూపం పరిత్యజ్య బ్రహ్మవ్యాపకమద్వయం । స్వస్వరూపానుసంధానాద్బ్రహ్మైక్యం ప్రపశ్యతీతి బ్రహ్మప్రతీచోరేకత్వే సతి వేద్యవేత్తృవేదనాభావేన వేదనమయుక్తమితి చేన్న వేదన సర్వకామప్రాప్తిముక్త్యాదివ్యవహారాణాం ఔపచారికత్వాదేతదుక్తం భవతి తదప్యుక్తం జ్ఞాతృభేదాత్తు తద్బ్రహ్మ హ్యనీప్సితతమంపరం। జ్ఞాతురన్యస్య వాభావాద్వేదేత్యుచ్యతే కథం। సత్యాదిలక్ష్యాజ్జ్ఞానోద్ధమ సత్యాద్యంశః షీదతి। ఏవంచాప్తమవాప్నోతి కేవలాజ్ఞానహానతః । తద్వద్జ్ఞాతం విజానాతి విముక్తశ్చ విముచ్యతే । నిర్వర్తతే నివృత్తం చ తత్రైర్వాక్యపథయామ్యహమితి। యథాలోకే

జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయభేదాభావేపిద శమస్త్వమసీతివాక్యేన స్వకీయదేహంమే శయిత్వాసర్వగణనాయాం సత్యాంస్వకీయద శమత్వంబుధ్యతే తథాస్వకీయం బ్రహ్మత్వమప్యవబుధ్యతాం। బుద్ధేతుస్వకీయె బ్రహ్మత్వేతటస్థబ్రహ్మబోధమాత్రేణస్వకీయో బ్రహ్మత్వజీవత్వభ్రమోనసివర్తతే। తస్మాద్గుహాయాంనిహితం ప్రత్యక్తత్వమేవ బ్రహ్మతయావిద్యాత్। ఏతావతాసూత్రోక్తంవేదనంవ్యాఖ్యాతం। సోశ్నుతఇత్యాదినా పరప్రాప్తి ర్వ్యాఖ్యాయతే। బ్రహ్మవిత్సుమాన్ సర్వానాకామాంత్సర్వప్రాణి గతానోభాగాన్ సహాశ్ను తెయుగపద్వ్యాప్నోతి। అజ్ఞానీ పురుషః క్రమేణవివిధాని స్వకర్మఫలభూతాని శరీరాణి గృహీత్వాచక్షురాదికరణోపాధికృతేనజలసూర్యకాదివత్ప్రతి బింబభూతేనజీవరూపేణ తంతంభోగమనుభవతి। జ్ఞానీతువిపశ్చితాబ్రహ్మణాసర్వజ్ఞ బ్రహ్మరూపేణ సర్వానాకామాన్ యుగపదనుభవతి। తదేతత్పూర్వాచార్యైరప్యుక్తం। అవగత్యాఖిలానాకామాన్ ఏకదాక్రమశూన్యయా బ్రహ్మజ్ఞానీ సదావేత్తితతస్సర్వజ్ఞఈరితః। ఆదావంతేతథామధ్యేధియోనేకశరీరగాః। స్వప్రకాశైక చిద్వ్యాప్యావ్యానన్యానుభవాత్మనేతి। నను ద్వాసుపర్ణేతి మంత్రేణ శరీరేచేతనద్వయమామ్నాతం। ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖాయాసమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే। తయోరన్యః పిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతీతి। తత్రసోపాధికప్రతి బింబరూపేణభోక్తాజీవస్సైవ శరీరమాత్రవర్తిభోగః ప్రాప్యతే। అభోక్తాతుసాక్షిణాత్మా బ్రహ్మచైతన్యేనవనిరుపాధికతయా సర్వగతేనకృత్స్నమపిభోగ్యజాతం ప్రకాశ్యతే। తదేతద్విద్వదవి దుషోస్సాధారణం। తథాసతికింవిశేషమభిప్రేత్య విదుషః ఫలత్వేనోపన్యస్యతఇతిచేదుచ్యతే। అత్రవిద్వాన్ హిమదీయంవాస్తవం రూపం బ్రహ్మసర్వభోగప్రకాశకమిత్యవగత్యపరితుష్యతి। మూఢస్తునతథేత్యయమేవవిశేషః। అభిప్రేతః। నను బ్రహ్మచైతన్యేన సర్వశరీరగతసుఖవత్తద్గతదుఃఖంచావబుధ్యేతతతస్తత్సామ్యేన విదుషః క్లేశోపి ప్రసజ్యేతేతి। నబ్రహ్మణస్సాక్షిణోదుఃఖ

తేపాభావాత్తథా చకతాః పఠంతి । సూర్యో యథా సర్వలోకస్య చక్షుర్న
లిప్యతే చాక్షుషైర్బాహ్యదోషైః । ఏకస్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా నలి
ప్యతే లోకదుఃఖేన బాహ్య ఇతి । దుఃఖవత్సుఖేనాపి బ్రహ్మ నలిప్యత ఇతి చే
న్మాస్తు సుఖలేపస్సుఖం తు బ్రహ్మస్వరూపమేవ । ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజా
నాత్ విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యాది శ్రుతిభ్యః । బ్రహ్మణస్స్వరూ
పభూతోప్యానందశ్చిత్తవృత్త్యా పరిచ్ఛిద్యమానో విషయానందః ప్రోచ్యతే । అ
భీష్టవిషయేష్విచ్ఛయా ప్రవర్తమానః పురుషస్తదభావే నక్లిశ్యన్కదాచిత్కే
నరూపేణ కస్మాత్పుణ్యవశాత్తం తద్విషయలాభే సతి తదిచ్ఛాయాం నివృత్తా
యామంతర్ముఖయా సాత్త్వికీ చిత్తవృత్తిస్తాం లభతే । సా చ వృత్తిరాంతరం బ్ర
హ్మానందం పరిచ్ఛినత్తి । సోయం పరిచ్ఛిన్నో విషయానందః ఏతదేవాభిప్రేత్య
బృహదారణ్యకే పఠ్యతే । ఏషోస్య పరమ ఆనంద ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని
భూతాని మాత్రాముపజీవంతీతి బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతేషు సర్వప్రాణిషు వ
ర్తమానాభిస్సాత్త్వికవృత్తిభిరవచ్ఛిన్నా బ్రహ్మానందస్య లేశరూపా విషయా
నందాస్సంతి । తత్ర వాక్యే సర్వాన్కామానిత్యనయా శ్రుత్యా వివక్షితాః । కా
మ్యంత ఇతి కామాస్సుఖాన్యేవ ప్రాణిభిః కామ్యంతే న తు దుఃఖాని తేషాం వసం
దేషువృత్తికృతం పరిచ్ఛేదం తత్త్వవిద్యయా బాధిత్వా తదవచ్ఛేదరహిత
మేకమానందైకరసం స్వబ్రహ్మరూపేణావగత్య కృతం కృత్యం ప్రాప్తం ప్రా
పణీయమిత్యేవ బ్రహ్మవిత్సర్వదా పరితుష్యతే । సోయం పరితోషో జ్ఞానినోస్య
మూర్ధాద్విశేషః । తదేవ సూత్రవ్యాఖ్యారూపాయాం సత్యం జ్ఞానమిత్యాది
కాయామృచి బ్రహ్మ తద్వేదనతత్ప్రాప్తయః కీదృశ్య ఇత్యాకాంక్షానివృత్త్యర్థం
త్రయమేతన్నిరూపితం । శ్రౌత ఇతి శబ్దఋక్సామావాప్త్యర్థః వేదోపి మంత్ర
బ్రాహ్మణభేదేన ద్వివిధః తత్రేయం బ్రహ్మవల్లీ బ్రాహ్మణరూపా బ్రాహ్మణం
చాష్టధా భిన్నం । తద్భేదాస్తు వాజసనేయిభిరామ్నాయంతే । ఇతిహాసః పు
రాణం విద్యా ఉపనిషదః శ్లోకాస్సూత్రాణ్యనువ్యాఖ్యానాని వ్యాఖ్యానానీతి ।
భృగుర్వై వారుణిరిత్యాదిరితిహాసః యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంత

ఇత్యాదికం సర్గప్రతిసర్గాది ప్రతిపాదకం పురాణం । యఏవమేతా మహాసం
హితా వ్యాఖ్యాతా వేదేత్యాదయ ఉపాస్త్రయో విద్యాః। సరహస్యోపదేశా
ఉపనిషదః । అతఏవానుశాసనానువాకేన పూర్వమేషా వేదోపనిషదిత్యు
క్తం । శ్లోకాస్తత్ర తత్రోదాహరిష్యంతే । బ్రహ్మవిదిత్యాదికం సూత్రం స
త్యంజ్ఞానమిత్యాదికమనువ్యాఖ్యానం । అనుక్రమేణ సూత్రగతానాం పదా
నాం తాత్పర్యకథనాత్ తస్మిన్ననువ్యాఖ్యానే యోఽబుభుత్సితోఽర్థవిశేషస్త
స్యవిస్పష్టమాసమంతాత్కథనం వ్యాఖ్యానం తదిదమత్ర తావత్తస్మాద్వా
ఏతస్మాదిత్యారభ్యాన్నాత్పురుష ఇత్యంతేన గ్రంథేనాభిధీయతే । అనువ్యా
ఖ్యానగతమనంతత్వముపపాదయితుం తస్మిన్ గ్రంథే సృష్టిః ప్రతిపాద్య
మానత్వాత్ । తథాచ వాక్యకారైరుక్తం । యదానంత్యం ప్రతిజ్ఞాతం శ్రు
తిస్తత్సిద్ధయే జగౌ । తత్కార్యత్వం ప్రపంచస్య తద్బ్రహ్మత్యవధారయేతి ।
అస్యార్థః । ఆనంత్యం దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదాభావః ఏకమేవాద్వితీయం
ఉతతమాదేశమప్రాక్ష్యో యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవి
జ్ఞాతం విజ్ఞాతమితి ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ తస్యాద్వితీయత్వసిద్ధ
యే ప్రపంచస్య బ్రహ్మకార్యత్వం శ్రుతిర్జగౌ గానం కృతవతీ । ప్రపంచస్య
బ్రహ్మకార్యత్వే సత్యుపాదానకారణకార్యయోర్వస్తుతో భేదాభావా
ద్బ్రహ్మణ ఆనంత్యసిద్ధిరిత్యర్థః । ఏతేన ప్రపంచస్య బ్రహ్మకార్యత్వకథనం
బ్రహ్మణ ఆనంత్యసిద్ధ్యర్థమితి ప్రయోజనముక్తం । యద్యపి ప్రపంచస్య బ్ర
హ్మణి కల్పితత్వేన రజ్జుసర్పవదధిష్ఠానజ్ఞానాపనోద్యత్వాత్ ప్రపంచాభా
వే బ్రహ్మణ ఆనంత్యం సిద్ధమేవ । తథాప్యేతేన ప్రపంచాధిష్ఠాన బ్రహ్మావ
ధారసమర్థాన్ ముముక్షూనుద్దిశ్య ప్రపంచే ప్రత్యక్షసిద్ధే స్థితే సత్యేవ బ్రహ్మ
ణ ఆనంత్యం శ్రుతిమూలం జ్ఞాపితమితి వేదితవ్యం॥

యథాసోమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాద్వా
చారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమితి దృష్టాంతేనయు

ప్రతిపాదితం తద్బ్రహ్మేత్యవధారయేతి తామేవానంత్యోపపాదనోపయు
క్తాం సృష్టిం దర్శయతి ॥

తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః ఆకాశాద్వా
యుః వాయోరగ్నిః అగ్నేరాపః అద్భ్యః పృథివీ పృథివ్యా
ఓషధయః ఓషధీభ్యోఽన్నం । అన్నాత్పురుష ఇతి ॥

సూత్రవాక్యే బ్రహ్మశబ్దేన పరశబ్దేన చ ఉపాత్తం యద్వస్తు తదత్రవ్య
వహితార్థవాచినా తస్మాదిత్యనేన తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యతే । సన్నిహితా
యాం సూత్రవ్యాఖ్యానరూపాయామృచి సత్యాదిశబ్దైర్వ్యవహృతం వస్తు
సన్నిహితవాచకేనైతస్మాదిత్యనేనైతచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యతే । వైశబ్దోఽవధా
రణార్థః । తస్మాదేవైతస్మాదిత్యుక్తే సతి ఋచా సూత్రేణ ప్రతిపాదితమేక
మేవ వస్త్విత్యుక్తం భవతి । అథవా పరోక్షవాచినా తచ్ఛబ్దేన శాస్త్రైకగ
మ్యబ్రహ్మత్వాకారోఽభిధీయతే । వైశబ్దస్త్వస్మిన్ బ్రహ్మణి సర్వవే
దాంతానాం ప్రసిద్ధిదర్శనార్థః । ప్రత్యక్షవాచకైతచ్ఛబ్దేనాపరోక్షా
నుభవగమ్యప్రత్యగాత్మత్వాకారోఽభిధీయతే । తదేవ విస్పష్టయితు
మాత్మన ఇత్యుచ్యతే । తస్మాదితి పదద్వయసామానాధికరణ్యేన ప్రత్యగ్బ్ర
హ్మణోస్తాదాత్మ్యముచ్యతే । ఏతదేవ ప్రత్యగ్బ్రహ్మైక్యం పూర్వస్యామృ
చి బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి సామానాధికరణ్యేనోదాహృతం । సర్వప్రాణినాం
ప్రత్యగాత్మభూతం యత్పరం బ్రహ్మ తస్య బ్రహ్మణ ఆకాశవాయ్వాదీన్
జాయమానపదార్థాన్ ప్రతి యత్ప్రకృతిత్వం తత్పంచమీవిభక్త్యా నిర్దిశ్య
తే । జనికర్తుః ప్రకృతిరిత్యనేన సూత్రేణ పాణినిర్యేనాపాదానసంజ్ఞావి
ధానాత్ ఆకాశస్సంభూత ఇత్యుక్తత్వాదుత్పద్యమాన ఆకాశో జనికర్తా
తస్యాకాశస్య ప్రకృతిరుపాదానకారణం బ్రహ్మేత్యముమర్థం బోధయి
తుం పంచమీ ప్రయుక్తా । ప్రకర్షేణ క్రియతే ఉత్పాద్యతే కార్యమనయేతి వ్యు
త్పత్త్యా ప్రకృతిరుపాదానరూపం మృదాదికం యద్యపి నిమిత్తకారణేన కు
లాలేనాపి ఘట ఉత్పాద్యతే తథాపి కులాలస్య తదుత్పాదనే ప్రకర్షో నాస్తి

నహికులాలాద్వృత్తికేవ కార్యమపి సర్వదానుగచ్ఛతి । తస్మాత్కార్యం ప్ర
త్యనుస్యూతత్వాదుపకారప్రకర్షా దుపాదానమేవప్రకృతిః । నను ప్రకృతి
త్వం మాయాయా ఏవ న తు బ్రహ్మణ స్తథా చ శ్వేతాశ్వతరా ఆమనంతి । మా
యాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వరమితి నాయం దోషః మా
యాయా బ్రహ్మశక్తిత్వేన స్వాతంత్ర్యాభావాచ్ఛక్తిత్వమపి శ్వేతాశ్వతరైరామ్నా
తం। న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే। పరాస్య
శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేతి । తే ధ్యానయో
గానుగతా అపశ్యన్ దేవాత్మశక్తిం స్వగుణైర్నిగూఢామితి । న ఖలు శక్తిః
క్వచిదపి స్వాశ్రయముల్లంఘ్య స్వతంత్రా వతిష్ఠతే తతశ్శక్తిరూపాయా మాయా
యా యత్ప్రకృతిత్వం తదేవ బ్రహ్మణశ్శక్తిమతః ప్రకృతిత్వం యోయం ప్ర
కృతిరూపః పరమాత్మా మాయీ మహేశ్వరోన్యత్ర శ్రుతః । సోయమత్రా
త్మన ఇత్యనేన పంచమ్యంతేన నిర్దిశ్యతే । తస్మాన్మాయినః పరమాత్మన ఆ
కాశస్సంభూత ఉత్పన్నః । పరమాత్మైవ వాయ్వాకాశాద్యాకారేణ ప్రతి
భాసత ఇత్యర్థః।

యదుపాదాన కారణం మృద్రూపం తత్స్వాత్మభిన్నం ఘటమార
భతే । క్షీరరూపముపాదానం స్వయమేవ దధ్యాకారేణ పరిణమతే రజ్జు
రూపముపాదానమజ్ఞానేన సహితం సర్పాద్యాకారేణ వివర్తతే । అతత్త్వ
తోన్యథాభావో వివర్తస్తత్త్వతోన్యథాభావో । పరిణామ ఇతి వాచస్పతిమి
శ్రాః । తత్ర నైయాయికాదయో మృద్ఘటన్యాయేన సర్వం పరమాణు
భ్యః పృథివ్యాదికం జగజ్జాయత ఇత్యాహుః । సాంఖ్యాస్తు క్షీరదధిన్యాయే
న సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకం ప్రధానమేవ మహదహంకారాదిజగదా
కారేణ పరిణమత ఇతి వర్ణయంతి । వేదాంతినస్తు రజ్జుసర్పన్యాయేన సర్వజగ
త్కల్పనాధిష్ఠానభూతమఖండైకరసం బ్రహ్మైవ స్వమాయా వశాదాకా
శాది జగదాకారేణ వివర్తత ఇత్యభిప్రాయేణ సృష్టిం ప్రతిపాదయంతి తేషు
త్రిషు మతేషు ఆరంభపరిణామవాదౌ శారీరకమీమాంసాయాం నిరాకృతౌ ।

కౌతహిణా గౌతమకపిలమహర్షి ప్రణీతయో ర్వాదయోర్గతిరితి చే
న్మందబుధ్యనుగ్రహార్థమేవావాంతరసృష్టివిషయౌ తౌ వాదావితి బ్రూ
మః । యః ప్రమాణలోకాయతికమతానుసారేణ దేహమేవాత్మేత్యభి మన్య
మానస్స్వర్గనరకయోర్గంతారం దేహవ్యతిరిక్తమాత్మానమజ్ఞాత్వా క
ర్మాణి జ్యోతిష్టోమాదీని చానుతిష్ఠన్ ఉపాస్యమీశ్వరమజ్ఞాత్వా తదుపా
సనేప* బ్రహ్మలోకహేతౌ చన ప్రవర్తతే । తాదృశస్య పురుషస్య జీవేశ్వరవి
వేకాయ ప్రయతమానో గౌతమాదిర్మహర్షిః పరమాణుభ్యః పృథివ్యాద్యు
త్పత్తిమువాచ । మూలకారణాత్పరబ్రహ్మణ ఉత్పన్నాకాశకాలదిశః ప
రమాణవశ్చ యథావస్థితాస్తథా తత ఆరభ్యోత్తరకాలీనా సృష్టిర్గౌ
తమాద్యుక్తప్రకారేణ వ్యవతిష్ఠతాం । కిం నశ్ఛిన్నం వేదాంతినామస్మాకం ।
నచైతావతా మాయావాదస్య హానిశ్శంకనీయా । బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యం
తానాం సర్వేషాం ప్రాణినాం విచిత్రసంసారభ్రమముత్పాదయంత్యా మా
యయైవ దృశ్యస్య గౌతమకపిలాదిమతభ్రమస్యోత్పాదితత్వాదనేనైవ న్యా
యేన వేదాంతైర్యా సృష్టిరభిహితా సా భ్రాంతిర్భవేదితి చేద్భవత్వేవం కృ
త్స్నసృష్టేర్భ్రాంతిమవబోధయితుమేవ వేదాంతైః ప్రవృత్తత్వాత్ । య
థామందాధికారిణో దేహవ్యతిరిక్తం స్వర్గప్రాప్తియోగ్యం కర్తారమాత్మా
నం బోధయితుం గౌతమస్యోద్యమస్తథా మధ్యమాధికారిణో బ్రహ్మ
బోధయోగ్యతాయై కర్తృత్వాదిరహితం సాక్షిణం చిదాత్మానమసంగం బోధ
యితుం కపిలమహర్షేః సాంఖ్యశాస్త్రనిర్మాణం । కాణాదాదిభిః పరమా
ణుభ్యః ప్రాచీనా చిదచిద్వివేకహేతురవాంతరసృష్టిః కియత్యపి వర్ణితా ।
సర్వవ్యాపకపరిపూర్ణే అద్వయే అఖండైకరసే బ్రహ్మణి మాయయా చిజ్జడ
భేదశ్చిదాత్మనః పరస్పరభేదస్సత్త్వాదిగుణాశ్చేత్యేతే యథా కల్పితాస్తథ
త్తరకాలీనా సృష్టిస్సాంఖ్యైరభిధీయతాం । ఏవముపాస్యమీశ్వరమవివే
స్తం సాంఖ్యోక్తేభ్యః పంచవింశతితత్త్వేభ్యః పూర్వభావినీస్తైర్వాగమేనిరూ
ప్యతే శ్రుతిషు ప్రపంచనార్థత్వేన ఆకాశాదీనామపి యతాం సృష్టిము

దాజహానసాకల్యే నాభిధానమశక్యం అనుపయుక్తంచ। బ్రహ్మావబోధ ద్వారత్వమల్పాభిధానేపిసంభవత్యేవ। సంపత్స్యతే బ్రహ్మావబోధద్వారత్వేనోపయోగో గౌడపదాచార్యైరుదాహృతః। మృల్లోహవిస్ఫులింగైస్సృష్టిర్యాచోదితాన్యథా।ఉపాయస్సోవతారాయ నాస్తిభేదః కథంచనేతి।నహిసృష్టిరుపాస్యత్వేనజ్ఞేయత్వేనవాకల్ప్యతే। స్వతంత్రపురుషార్థాయ సృష్టిముపాసీత। సృష్టివిచ్ఛ్రేయః ప్రాప్నోతీతివచనాభావాత్ అతఏవశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాగమేషు పరస్పరవిరోధేన బహువిధాకథ్యమానా సృష్టిస్సర్వాపి వార్తికకారైరంగీకృతా। యయాబోధ్యేతఖాదీనాముత్పత్తిః పరమాత్మని। సాసైవప్రక్రియేహస్యాత్సాధ్వీసాచానవస్థితా। ఇతి। నహిబహుభిర్దృష్టేషు బహువిధస్వప్నేషుకశ్చిదేవాంగీకార్యోనత్వితరోంగీకార్యఇతియమోస్తీత్యలమతిప్రసంగేన। యోయమాకాశోమాయావిశిష్టాద్బ్రహ్మణ ఉపాదానకారణాదుత్పన్నస్తస్మిన్నాకాశే బ్రహ్మాంశోమాయాంశశ్చోభావనుగతౌ। సత్యంజ్ఞానమనంతమితి యద్బ్రహ్మాసత్యత్వేనాభిహితం తత్సదాత్మకం। సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమితి ప్రకృత్యతత్సత్యమితి శ్రుతత్వాత్సత్త్వంచాకాశేనుగచ్ఛతి। ఆకాశోస్తీత్యేవం భాసమానత్వాన్మాయాత్వంనామాశ్చర్యరూపత్వంతత్కథమితి ఐంద్రజాలికేన గృహపర్వతాదౌ నిర్మితేనగరేమాయైవేషేతి లోకైర్వ్యవహ్రియమాణత్వాద్యథానిశ్ఛిద్రకాంస్యేఘన రూపేదర్పణేభాసమానోవిశాల ఆకాశప్రతిబింబ ఆశ్చర్యరూపస్తథానిశ్ఛిద్రేసత్యజ్ఞానానంతానందైకరసే బ్రహ్మణిఅసంభావితస్యాకాశస్యప్రతిభాన ఆశ్చర్యరూపః। యథాగృహాదినగరంమైంద్రజాల వ్యతిరిక్తేనకేనాపికర్తుమశక్యత్వాత్తన్నిర్మాణమితరైరాశ్చర్యమిత్యుచ్యతే। ఏవమీశ్వరేణనిర్మితాకాశవాయ్వాదయో జీవేనకేనాపికర్తుమశక్యత్వాదాశ్చర్యరూపా ఇత్యుచ్యంతే। తదిదమాశ్చర్యరూపత్వంమాయాంశః యస్తువస్తూనామవకాశప్రదానయోగ్యంస్వరూపం సోయమాకాశభాగ ఏవంచాస్యాస్త్యాశ్చర్యరూపమ

వకాశప్రదమిత్యేవం బ్రహ్మాంశమాయాంశాభ్యామనుగత ఆకాశః ప్రతిభాసతే। తస్య శబ్దోగుణో గిరిగుహాదాయః ప్రతిధ్వనిస్సోయమాకాశసమవేతత్వేన ప్రతీయమానత్వాదాకాశగుణ ఇత్యుచ్యతే। యథోక్తశబ్దమాత్రగుణకస్యావకాశప్రదస్యాకాశస్య సర్జనే కామసంకల్పావేవమాయావిశిష్టస్య బ్రహ్మణస్సాధనం। ఆకాశం స్రక్ష్యామీత్యేవం విధేచ్ఛాకామ ఇత్యుచ్యతే। యథోక్తస్వరూప ఆకాశో నిష్పద్యతామిత్యేవం విధా భావనా సంకల్ప ఇత్యుచ్యతే। బ్రహ్మణో మనోరాహిత్యేన మనోవృత్తిరూపా యాభావనాయా అసంభవేపి అచింత్యశక్తిరూపా మాయైవకామసంకల్పాఖ్యవృత్తిద్వయాకారేణ విక్రియతే ఇంద్రియరహితస్యాప్యచింత్యశక్తిబలాత్సర్వవ్యవహారశ్శ్రూయతే। అపాణిపాదో జవనో గృహీతా పశ్యత్యచక్షుస్స శృణోత్యకర్ణ ఇతి పూర్వసృష్టావనుష్ఠితాని సర్వప్రాణికర్మాణి పూర్వమపక్వాని ప్రళయకాలే మాయా విశిష్టే బ్రహ్మణి స్థిత్వా శనైః పచ్యంతే। పక్వేషు కర్మసు తత్ఫలభోగదానాయ సృజతి జగత్। తదేతచ్ఛైవాగమసారసంగ్రహరూపాయాం తత్వప్రకాశికాయాముక్తం। సంసారేఖిన్నానాం నిఖిలానాం ప్రాణినాం ప్రభుః కృపయానురుతే మహార్థసంహృతి మేషామేవవిశ్రాంత్యై కర్మవిపాచనహేతోః పశుద యయాపునరపీహా పరమేశస్సృష్టిం విధాయతే పాం కర్మవిపాచయతి। దేహభృతామితి। అతః ప్రాణికర్మపరిపాకవశాత్పరమేశ్వరస్యసిసృక్షా స్రష్టవ్యపదార్థగోచరా స్సృష్టిశ్చోపజాయతే తద్గోచరస్సంకల్పశ్చోపజాయతే। తదీయేచ్ఛాసంకల్పావనుసృత్యస్రష్టవ్యపదార్థోపితథైవోత్పద్యతే। తథేవ పరమాత్మప్రకరణే సత్యకామ సత్యసంకల్ప ఇత్యామ్నాతం। ఏవం సత్యుత్తరోత్తర పదార్థాఃయథా యథా సంకలయతి తథా తథా తేసర్వేప్యుత్పద్యంతే। ప్రథమం సృష్టేనాకాశేనోపహితాన్మాయావిశిష్టాద్బ్రహ్మణో వాయుస్సంభూతః। మాయా బ్రహ్మణోః సర్వసాధారణకారణత్వాత్తదుపాధి భూతస్యాకాశస్యవాయుంప్రత్య

సాధర్మ్యేణ లక్షణాం ప్రత్యాసత్తి మపేక్ష్యోక్తా శాద్వాయురిత్యుక్తం ।
తస్య వాయోర్గుణస్స్పర్శస్సచానుష్ణాశీతరూపః ఆకాశస్యావకాశ ప్ర
దానవద్వహనం వాయోః కృత్యం కారణ ధర్మాశ్చ తస్మిన్వాయావనుగచ్ఛం
తి అస్తి వాయురిత్యభిధీయమానం సత్త్వం బ్రహ్మధర్మః వస్త్వంతరే ష్వదృ
ష్టత్వేనాశ్చర్యరూపో మాయాధర్మః । సోయం వాయోస్స్వభావః । స
ముద్రతీరాదౌ ప్రసరతో మహతో వాయోర్యో ఘోషస్సోయం శబ్ద ఆకా
శధర్మః ఏవం వాయోరగ్నిరిత్యాదౌ యోజనీయం । భాస్వరరూపమగ్నే
ర్గుణః । ప్రకాశనమగ్నేః కార్యం తత్రాప్యగ్నేస్సత్త్వం బ్రహ్మధర్మః ఇతర
సర్వవస్తువైలక్షణ్యే నాశ్చర్యకరత్వం మాయాధర్మః । జ్వలతోగ్నేర్యోయం
భుగభుగు భుగుభుగు ఇత్యేవం శబ్దస్సోయ మాకాశధర్మః। యస్తూష్ణస్పర్శస్సో
యం వాయుధర్మః అగ్నేశ్శబ్దస్పర్శయో రాకాశవాయుస్థశబ్దాదివైలక్ష
ణ్యం భాసమానం యదస్తి తదప్యాశ్చర్యహేతుత్వాన్మాయా ప్రయుక్తమే
వ యథోక్తాగ్నేరాపస్సంభూతా అపాం మధురరసో విశేషగుణః । కార
ణధర్మాశ్చాత్రానుగచ్ఛంతి ఆపస్సంతీతి తాశ్చేతరద్రవ్య విలక్షణత్వేనాశ్చర్య
రూపాః పాషాణ బహులే నదీప్రవాహాదౌ బుళుబుళ్విత్యేవం శబ్దశ్శ్రూ
యతే । స్పర్శశ్శీతలః రూపం శ్వేతం తాదృశీభ్యోద్భ్యః పృథివీ సంభూ
తా గంధస్తస్యా విశేషగుణోస్తి పృథివీ సా చ కాఠిన్యే నేతరవిలక్షణత్వా యో
గేనాశ్చర్య రూపా తస్యాం చ మూర్తద్వయసంఘర్షేణ ఘటఘటేతి ధుడ్
ధీధుడ్ ధీత్యేవం శబ్దశ్శ్రూయతే స్పర్శః కఠినః రూపం నీలపీతవర్ణాద్యనేక
విధం రసో మధురాది లక్షణః ఏతత్సర్వం పంచభూతవివేకే సంగృహ్యోక్తం ।
శబ్దస్పర్శౌ రూపరసౌ గంధో భూతగుణా ఇమే । ఏకద్విత్రిచతుః పంచ
గుణా వ్యోమాదిషు క్రమాత్ । ప్రతిధ్వని ర్వియచ్ఛబ్దో వాయౌ బీసీతి శబ్దనం ।
అనుష్ణాశీతసంస్పర్శో వహ్నౌ భుగుభుగుధ్వనిః । ఉష్ణః స్పర్శః ప్రభా
రూపం జలే బుళుబుళుధ్వనిః । శీతస్పర్శః శుక్లరూపం రసో మాధుర్యమీరి
తం । భూమౌ కడకడా శబ్దః స్పర్శః కఠినతేష్యతే । నీలాదికం చిత్రరూ

పంమధురామ్లాదికోరసః । సురభీతరగంధాఢ్యా గుణాస్సమ్యగ్వివేచితా ఇతి ఇత్థమాకాశాది పృథివ్యంతానాంపంచమహాభూతానాం సృష్టిరుక్తా। ఓషధ్యన్నపురుషాభౌతికాః । తేషాంసృష్టికథనేన గిరినదీ సముద్రాదివృక్షాదిపాషాణాదిమృగాదిదేవతాదిబ్రాహ్మణాదికృత్స్నభౌతిక స్సృష్టిరుపలక్ష్యతేననుయద్యపిమిథునాజ్జాయమానాః పశ్వాదిదేహాస్సర్వేప్యన్నమయాస్తథాపిమనుష్యదేహస్యజ్ఞానకర్మాధికారిత్వేనప్రాధాన్యాత్పురుషసృష్టిరత్రోదాహృతా।తచ్చప్రాధాన్యమైతరేయకేస్పష్టంప్రతీయతే। పురుషత్వేవావిస్తరామాత్మాసహిప్రజ్ఞానేనసంపన్నతమోవిజ్ఞాతంవదతివిజ్ఞాతంపశ్యతివేదశ్వస్తనంవేద లోకాలోకౌమర్త్యేనామృతమీప్సత్యేవం సంపన్నోథేతరేషాంపశూనామశనాయాపిపాసేఏవాభివిజ్ఞానంనవిజ్ఞాతంవదంతినవిజ్ఞాతం పశ్యంతినవిదుశ్వస్తనంలోకాలోకావితిపేతస్యాకాశాదిపురుషాంతాయాభూతభౌతికసృష్టేః స్వయముపాదానరూపాస్వాశ్రయే బ్రహ్మణ్యపిప్రకృతిత్వమాపాదయతి । మాయాతస్యాస్స్వభావవిశేషః నృసింహోత్తరతాపనీయేవిస్పష్టమామ్నాతః । మాయాచతమోరూపానుభూతేస్తదేతజ్జడం మోహాత్మకమనంతంతుచ్ఛమిదంరూపమస్యాస్యవ్యంజనిత్య నివృత్తాపిమూఢై రాత్మవద్దృష్టా । అస్యసత్వమసత్వం దర్శయతిసిద్ధత్వాసిద్ధత్వాభ్యాం స్వతంత్రాస్వతంత్రత్వేనేతి అస్యాశ్శ్రుతేరభిప్రాయశ్చిత్రదీపేప్రపంచితః । మాయాచేయంతమోరూపాతాపనీయేతదీరణాత్ । అనుభూతింతత్రమానం ప్రతిజజ్ఞేశ్రుతిస్స్వయం । జడంమోహాత్మకంతచ్చేత్యనుభావయతిశ్రుతిః । ఆబాలగోపంస్పష్టత్వాదానంత్యంతస్యచాబ్రవీత్ । అచిదాత్మఘటాదీనాం యత్స్వరూపంజడంహితత్ । యత్రకుంఠీభవేద్బుద్ధిస్సమోహఇతి లౌకికాః । ఇత్థంలౌకికదృష్ట్యైవతత్సర్వైరనుభూయతే। యుక్తిదృష్ట్యాత్వనిర్వాచ్యం నాసదాసీదితిశ్రుతేః । నాసదాసీద్విభాతత్వాన్నోసదాసీచ్చబాధనాత్. । విద్యాదృష్ట్యాశ్రుతంతుచ్ఛంతస్యనిత్యనివృత్తితః। తుచ్ఛానిర్వచనీయాచవాస్తవీచేత్యసౌత్రిధా।

జ్ఞేయామాయా త్రిభిర్బోధై శ్రౌతయౌక్తికలౌకికైః । అస్యాసత్త్వమస
త్త్వంచ జగతోదర్శయత్యసౌ । ప్రసారణాచ్చసంకోచాద్యథా చిత్రపట
స్తథా ।అస్వతంత్రాహిమాయాస్యాదప్రతీతేర్వినాచితిం । స్వతంత్రాపిత
థైవస్యాద సంగస్యాన్యథాకృతేః । కూటస్థాసంగమాత్మానం జగత్త్వేనకరో
తిసా । చిదాభాసస్వరూపేణ జీవేశావపినిర్మమే । కూటస్థమను పద్రు
త్యకరోతిజగదాదికం । దుర్ఘటైక విధాయిన్యాం మాయాయాం కాచ
మత్కృతిః । ద్రవత్వముదకే వహ్నావౌష్ణ్యంకాఠిన్యమశ్మని । మాయా
యాందుర్ఘటత్వం చస్వతస్సిధ్యతినాన్యతః । నవేత్తిమాయినం లోకో
యావత్తావచ్చమత్కృతిం । ధత్తేమనసిపశ్చాత్తు మాయైషేత్యుపశామ్య
తి । ప్రసరంతిహిచోద్యాని జగద్వస్తుత్వవాదిషు । నచోదనీయంమాయా
యాంతస్యాశ్చోద్యైకరూపతః । చోద్యేపియదిచోద్యంస్యాత్త్వచ్చో
ద్యేచోద్యతేమయా । పరిహార్యం తతశ్చోద్యంనపునః ప్రతిచోద్యతాం ।వి
స్మయైకశరీరాయామాయాయాశ్చోద్యరూపతః । అన్వేష్యః పరిహారో
స్యాబుద్ధిమద్భిః ప్రయత్నతః । మాయాత్వమేవనిశ్చేయమితి చేత్తర్హి
నిశ్చిను । లోకప్రసిద్ధమాయాయాలక్షణం యత్తదీక్ష్యతాం । ననిరూప
యితుంశక్యావిస్పష్టం భాసతేచయా । సామాయేతీంద్రజాలాదౌ లో
కాస్సంప్రతిపేదిరే । స్పష్టంభాతిజగచ్చేద మశక్యంతన్నిరూపణం । మాయా
మయంజగత్తస్మాదీక్షస్వాపక్షపాతతః । నిరూపయితుమారబ్ధే నిఖిలైర
పిపండితైః । అజ్ఞానంపురతస్తేషాంభాతి కక్షాసుకాసుచిత్ । దేహేంద్రి
యాదయోభావా వీర్యేణోత్పాదితాఃకథం । కథంవాతత్రచైతన్య మిత్యు
క్తేతేకిముత్తరం । వీర్యస్యైషస్వభావశ్చేత్కథంతద్విదితంత్వయా । అ
న్వయవ్యతిరేకౌచేద్భగ్నౌతౌవంధ్యవీర్యతః । నజానామికిమప్యేతదిత్యంతే
శరణంతవ । అతఏవమహాంతోస్య ప్రవదంతీంద్రజాలతాం । ఏతస్మాత్కి
మివేంద్రజాల మపరంయద్గర్భవాసస్థితం రేతశ్చేతతి హస్తమస్తకపదా
ప్రోద్భూతనానాంకురం । పర్యాయేణశిశుత్వయౌవనజరావేషైరనేకై

ర్వృతంపశ్యత్యత్తి శృణోతిజిఘ్రతి తథాగచ్ఛత్యథాగచ్ఛతి । దేహవద్వటథానాదాసువిచార్యావలోక్యతాం । క్వధానాను త్రవావృక్షస్తస్మాన్మాయేతినిశ్చిను । నిరుక్తావభిమానం యేదధతే తార్కికాదయః । హర్షమిశ్రాదిభిస్తేతుఖండనాదౌసుశిక్షితాః । అచింత్యాఃఖలుయేభావానతాంస్తర్కేషు యోజయేత్ । అచింత్యరచనారూపం మనసాపిజగత్ఖలు । అచింత్యరచనాశక్తిబీజం మాయేతినిశ్చిను । మాయాబీజంతదేవైకంసుషుప్తావనుభూయతే । ఇతి । ఈదృక్షమాయాధిష్ఠానత్వేన మాయీమహేశ్వరోయం । శ్వేతాశ్వతరైరామ్నాతః । తస్యప్రకృష్టత్వంత ఏవమామనంతి । అస్మాన్మాయీసృజతే విశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యోమాయయాసన్నిరుద్ధఇతిసృష్టిప్రయోజనే మతభేదామాండూక్యశాఖాయామామ్నాయంతే । విభూతిః ప్రభవస్త్వన్యైర్మన్యంతేసృష్టిచింతకాః । స్వప్నమాయాస్వరూపేతిసృష్టిరన్యైర్వికల్పితా । ఇచ్ఛామాత్రం ప్రభోస్సృష్టిరితిసృష్టౌవినిశ్చితా । కాలాత్ప్రసూతింభూతానాం మన్యంతేకాలచింతకాః । భోగార్థం సృష్టిరిత్యన్యేక్రీడార్థమితిచాపరే । దేవస్యైషస్వభావోయమాప్తకామస్యకాస్పృహేతి ।

అస్యాయమర్థః । యఃప్రభవోజగదుత్పత్తిస్సేయమీశ్వరస్యవిభూతిః । తత్ప్రకటనార్థమీశ్వరస్సృజతీత్యేకంమతం । యథాస్వప్నోవిచారమంతరేణాకస్మాదుత్పద్యతే । తద్వదితిద్వితీయంమతం । ఇంద్రజాలరూపమాయాయథాలోకే చమత్కారరూపాతథా చమత్కారప్రదర్శనార్థమితితృతీయం । మతం । యథాసత్స్వసిభక్త్యభోజ్యేషుకశ్చిత్కించిత్స్వకరోతీత్యతతదిచ్ఛైవనియామికాతద్వదితిచతుర్థం మతం । యథావసంతాద్యృతులింగానిపుష్పోద్గమాదీని కాలవిశేషాధీనాని తద్వదితిపంచమం మతం । యథాకృషివాణిజ్యాదిస్వభోగార్థం క్రియతేతద్వదితిషష్ఠంమతం । యథాక్షద్యూతాదికం క్రీడార్థం క్రియతేతద్వదితిసప్తమంమతం । యథాబ్రహ్మత్వస్యసచ్చిదానందైకరసత్వం స్వభావస్తథా మాయావిశిష్టస్యస్ర

ష్టిస్థితిసంహారాస్స్వభావభూతా అతోనిస్పృహస్యప్రయోజనవిశేషోనక
ల్పనీయఇత్యస్మన్మతం । ఏతదేవసిద్ధాంతరహస్యం । ననుకర్మాణ్యేవస్వ
స్వఫలదానాయప్రాణిదేహానుత్పాదయంతీతికిమనేనేశ్వరేణేతిచేన్న. ఈశ్వ
రఏవఫలదాతేతితృతీయస్యాధ్యాయస్యద్వితీయపాదే ఫలమతఉపపత్తేరితిసూ
త్రేచింతితం । కర్మైవఫలదంయద్వా కర్మారాధితఈశ్వరః । అపూర్వా
వాంతరద్వారాకర్మణః ఫలదాతృతా। అచేతనాత్ఫలాసూతేశ్శాస్త్రీయా
త్పూజితేశ్వరాత్ । కాలాంతరే ఫలోత్పత్త్యానాపూర్వపరికల్పనా । అ
న్యక్షణవినాశినోపి కర్మణో పూర్వవ్యవధానేనకాలాంతరభావి ఫలప్రదా
తృత్వసంభవా దీశ్వరకల్పనాగౌరవమితిప్రాప్తేబ్రూమః। అచేతనస్యకర
ణో పూర్వస్యవాతాదృ తమ్యేనప్రతినియతఫలం దాతుంనసామర్థ్యమస్తి ।
లోకేపూజాదిక్రియాయామచేతనాయాం సత్యాంతదదర్శనాదతస్సేవి
తరాజవత్పూజితేశ్వరాత్ఫలసిద్ధిరభ్యుపేయా । నచకల్పనాగౌరవం । శా
స్త్రప్రసిద్ధత్వేనేశ్వరస్యాకల్పనీయత్వాత్ । ఏషహ్యేవసాధు కర్మకారయతి।
తంయమేభ్యోలోకేభ్యఉన్నినీషత । ఏషఏవాసాధు కర్మకారయతి తంయ
మధోనినీషతఇతి శ్రుతిరీశ్వరస్యైవధర్మాధర్మయోః ఫలదాతృత్వం త
త్కారయితృత్వం చాభిదధాతి । సతిచేశ్వరస్యప్రామాణికత్వేతస్యైవ ప్ర
త్యుతాశ్రుతస్యాపూర్వస్యకల్పనేగౌరవంభవేత్ । తస్మాత్కర్మభిరారా
ధితఈశ్వరః ఫలదాతా । తస్యేశ్వరస్యనిమిత్తాద్యుభయవిధ కారణత్వం
ప్రథమాధ్యాయస్యచతుర్థపాదే చింతితం। నిమిత్తమేవ బ్రహ్మస్యాదుపా
దానంచవీక్షణాత్ । కులాలవన్నిమిత్తం తన్నోపాదానంమృదాదివత్ ।
బహుస్యామిత్యుపాదానభావోపి శ్రుతఈక్షితుః । ఏకబుద్ధ్యాసర్వధీశ్చాత
స్స్యాద్బ్రహ్మోభయాత్మకం । జగత్కారణప్రతిపాదకానిసర్వాణివాక్యా
నివిషయః । తత్రకిం బ్రహ్మనిమిత్తకారణమేవోతోపాదానకారణమపీ
తిసందేహేనిమిత్తకారణమేవేతి ప్రాప్తం । కుతస్తదైక్షతేతి సృజ్యకార్య
విషయపర్యాలోచనశ్రవణాత్ । పర్యాలోచనంచనిమిత్తభూతకులాలాదౌ

దృష్టా। నోపాదానభూతాయాం మృది। తస్మాన్నిమిత్తకారణమేవేతి ప్రాప్తే బ్రూమః। తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతీక్షితురేవ ప్రకర్షేణోత్పత్త్యా బహుభావశ్రూయతే। అత ఉపాదానత్వమస్తి। కించ। యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతీత్యాదినా బ్రహ్మణ్యేకస్మిన్ శ్రుతే సత్యశ్రుతమేవ జగచ్ఛ్రుతమేవ భవతీతి ప్రతిపాద్యతే తదేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం తచ్చ బ్రహ్మణస్సర్వోపాదానత్వే సతి బ్రహ్మవ్యతిరేకేణ కార్యాణామభావాదుపపాదయితుం సుశకం కేవలనిమిత్తత్వే తు సర్వేషు కార్యేషు బ్రహ్మవ్యతిరేకేషు సత్సు కథం నామైకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిపాద్యేత తస్మాదుభయకారణం బ్రహ్మ। తస్యోభయవిధకారణత్వస్య ప్రతిపాదకో వేదాంతసమన్వయః। శ్రుత్యంతరవిసంవాదపరిహారేణ తత్రైవ సమర్థితః। అథ మీమాంసా సమన్వయో జగద్యోనౌ న యుక్తో యుజ్యతే థవా। న యుక్తో వేదాంతవాక్యేషు పరస్పరవిరోధతః। సర్గకర్మవివాదేపి నాసౌ స్రష్టరి యుజ్యతే। అవ్యాకృతమసత్ప్రోక్తం యుక్తా సాకారణే తతః। యోయం వేదాంతసమన్వయో జగత్కారణవిషయస్స్యాద్యైస్త్రిభిః పాదైః ప్రతిపాదితస్తమాక్షిప్య సమాధాతుమయమారంభో న యుక్తో సమన్వయ ఇతి తావత్ప్రాప్తం। కుతో వేదాంతేషు బహుశో విరోధప్రతీతేః ప్రామాణ్యస్యైవ దుస్సంపాద్యత్వాత్తథాహి। ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇతి వియదాదీన్ప్రతి స్రష్టృత్వం శ్రూయతే। ఛాందోగ్యే తత్తేజోఽసృజతేతి తేజ ఆదీన్ప్రతి ఐతరేయకే స ఇమాన్లోకానసృజతేతి లోకాన్ప్రతి ముండకే ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణ ఇతి ప్రాణాన్ప్రతి న కేవలం కార్యద్వారేణైవ విరోధః। కింతు కారణరూపోపన్యాసేపి। సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితి ఛాందోగ్యే సద్రూపత్వం కారణస్యావగమ్యతే। తైత్తిరీయకే తు అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీదిత్యసద్రూపత్వమైతరేయకే త్వాత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీదిత్యాత్మరూపత్వమతో విరోధాన్న యుక్తస్సమన్వయ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। భవతు నామ సృజ్యేషు వియదాదిషు తత్ర తత్ర క్రమేషు వివాదః వియదాదీనాం తాత్పర్యవిషయత్వాదద్వితీయబ్రహ్మబోధా

స్యైవతదుపన్యాసస్తాత్పర్యవిషయేతుజగత్స్రష్టరి బ్రహ్మణినక్వాపివివాదో
స్తిక్వచిత్సచ్ఛబ్దేనోక్త బ్రహ్మణోన్యత్రసర్వజీవస్వరూపత్వవివక్షయాత్మ
శబ్దేనాభిధానాద్యత్త్వసచ్ఛబ్దేనాభిధానంతదవ్యాకృతత్వాభిప్రాయం । న
త్వత్యంతాభావాభిప్రాయం । కథమసతస్సజ్జాయేతేతి శ్రుత్యంతరేచాస
తః కారణత్వనిషేధాత్ తస్మాదేకవాక్యతాయాస్సంపాద్యత్వాద్వ్యాకృతేజ
గత్కారణేసమన్వయః । తత్రైవపునరపిపరమాణ్వాదికారణానాంశ్రౌత
త్వనిరాకరణేనస ఏవసమర్థితః । అణ్వాదేరపిహేతుత్వ శ్రౌతం బ్రహ్మ
ణఏవవా । వటధానాదిదృష్టాంతాదణ్వాదేరపి తచ్ఛ్రుతశూన్యాణ్వాది
ష్వేకబుద్ధ్యాసర్వబుద్ధిర్న యుజ్యతేస్యుర్బ్రహ్మ వ్యపధానాద్యాస్తతో
బ్రహ్మైవకారణం । వేదాంతోవిషయస్తత్రకిం బ్రహ్మణైవపరమాణుశూ
న్యాదీనామపి క్వచిజ్జగత్కారణత్వమస్తి । అథవానస్వత్రబ్రహ్మణ ఏవ
కారణత్వం ప్రతినియతమితిసంశయః । అణ్వాదేరపికారణత్వం శ్రుతంకు
తః । వటధానాది దృష్టాంతశ్రవణాత్ । తథాహి। ఛాందోగ్యషష్ఠాధ్యా
యే శ్వేతకేతుం ప్రత్యుపదిశన్నుద్దాలకస్స్థూలత్వే సూక్ష్మస్యజగతోంత
ర్భావం ప్రతిపాదయితుం నహాగ్రమగర్భితానివట బీజాదీనిదృష్టాంత
త్వేనోదాజహార । అతస్తత్సదృశాః పరమాణవోదార్ష్టాంతికత్వేన
శ్రుతాభవంతి శూన్యస్యత్వసద్వా ఇదమగ్రఆసీదితిసాక్షాదేవ కారణత్వం
శ్రుతం । స్వభావమేకేకవయోవదంతి । జ్ఞానంతథాన్యేపరి ముహ్యమా
నాఇత్యపిస్వభావకాలపక్షౌశ్రుతౌ । తస్మాత్పరమాణ్వాదీనామపి శ్రౌ
తంకారణత్వమితి ప్రాప్తేబ్రూమః । ఏకవిజ్ఞానేనసర్వ విజ్ఞానంశూన్యాది
తత్త్వేషునోపపద్యతే । శూన్యాదిభిరజన్యబ్రహ్మణశ్శూన్యాదిజ్ఞానేనాజ్ఞాత
త్వాద్ధానాదిదృష్టాంతస్తు బ్రహ్మణ్యపీంద్రియాగమ్యతయా సూక్ష్మత్వా
దుపపద్యతే । అసచ్ఛబ్దస్యనామరూపాది రాహిత్యాభిప్రాయశ్చతుర్థాధి
కరణేవర్ణితః । స్వభావకాలపక్షౌతు పూర్వపక్షత్వేన శ్రుత్యోపన్యస్తాత
స్మాద్బ్రహ్మైవశ్రుత్యభిహితంజగత్కారణం । నపరమాణ్వాదిప్రసిద్ధం। త

స్యైవసమన్వయస్య శ్రుతివిరోధతర్కవిరోధాద్వితీయాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే త్రయోదశభిరధికరణైః పరిహృతౌ । తత్రసంగ్రహకారః ప్రథమాధికరణమారచయతి । సాంఖ్యస్మృత్యాస్తిసంకోచోనవా వేద సమన్వయేధర్మే వేదస్సావకాశస్సంకోచ్యోనవకాశయా ప్రత్యక్షస్మృతిమూలాభిర్మన్వాదిస్మృతిభిస్స్మృతిఃఅమూలా కాపిలా బాధ్యానసంకోచనయాతతః ॥ అస్మిన్పాదే సర్వేష్వధికరణేషుపూర్వాధ్యాయోక్తసమన్వయోవిషయః । తత్రాస్మిన్నధికరణేవైదికస్య సమన్వయస్యసాంఖ్యస్మృత్యా సంకోచోస్తి నవేతిసంశయః । సంకోచోస్తీతి తావత్ప్రాప్తం । సాంఖ్యస్మృతేరనవకాశత్వేనప్రబలత్వాత్సాంఖ్యస్మృతిశ్చవస్తుస్వరూపనిరూపణాయైవప్రవృత్తానత్వనుష్ఠేయధర్మంక్వచిదపి ప్రతిపాదయతి। తస్మిన్నపివస్తునియద్యసౌబాధ్యేత తదానిరవకాశాస్యాత్ । వేదస్తుధర్మబ్రహ్మణీ ప్రతిపాదయన్ బ్రహ్మణ్యేకస్మిన్ బాధ్యమానోపిధర్మేసావ కాశస్స్యాదనవకాశయాసావ కాశస్య వేదస్యసంకోచోయుక్త ఇతిప్రాప్తే బ్రూమః । సాంఖ్యస్మృత్యావేదస్య సంకోచోనయుక్తః । కుతఃమన్వాదిస్మృతిభిర్బాధితత్వాత్ ప్రబలాహిమన్వాదిస్మృతయః । ప్రత్యక్షవేదమూలత్వాత్ । నతుతథాకాపిలస్మృతిః । నహిప్రధాన కారణవాదిన్యాస్సాంఖ్యస్మృతేర్మూలభూతంకంచన వేదముపలభామహే । దృశ్యమానవేదవాక్యానాం బ్రహ్మపరత్వస్యపూర్వమేవనిర్ణీతత్వాత్తస్మాన్నసాంఖ్యస్మృత్యావేదస్యసంకోచోయుక్తః । ద్వితీయాధికరణమారచయతి । యోగస్మృత్యాస్తిసంకోచోనవా । యోగోహివైదికః । తత్త్వజ్ఞానోపయుక్తశ్చతతస్సంకుచ్యతేతయా । యమాదియోగేతాత్పర్యాదతాత్పర్యాన్నసాప్రమా ।అవైదికేప్రధానాదావసంకోచస్తయాతతః । యోగస్మృతిః పాతంజలంశాస్త్రం । తత్రోక్తోష్టాంగయోగః ప్రత్యక్షవేదేష్వుపలభ్యతే । శ్వేతాశ్వతరాదిశాఖాసుయోగస్యప్రపంచితత్వాత్కించాయంయోగస్తత్త్వజ్ఞానోపయోగీ। దృశ్యతేత్వగ్ర్యయాబుద్ధ్యేతియోగసాధ్యస్యచిత్తైకాగ్ర్యస్య బ్రహ్మసాక్షాత్కార శ్రవణాత్ అ

తః ప్రమాణభూతం యోగశాస్త్రం। తచ్చ ప్రధానస్యైవ జగతః కారణతాం వక్తి। తస్మాద్యోగస్మృత్యా వేదస్య సంకోచ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। అష్టాంగయోగే తాత్పర్యవత్త్వాత్ప్రమాణభూతాపి సతీ యోగస్మృతిరవైదికే ప్రధానాదౌ న ప్రమాణం। తత్ర తాత్పర్యాభావాత్తథాహి। అథ యోగానుశాసనమితి ప్రతిజ్ఞాయ యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధ ఇతి యోగస్యైవ లక్షణముక్త్వా తమేవ కృత్స్నశాస్త్రేణ ప్రపంచయామాసేతి తస్యా యోగే తాత్పర్యం ప్రధానాదీని తు న ప్రతిపాద్యతయా ప్రతిజ్ఞైకింతర్హి ద్వితీయపాదే యమనియమాదిసాధనప్రతిపాదకే హేయం హేయహేతుం హానం హానహేతుంచ వివేచయన్ ప్రసంగాత్సాంఖ్యస్మృతిప్రసిద్ధాని ప్రధానాదీని వ్యవజహారైవ అతో న తత్ర తాత్పర్యం। తస్మాన్న యోగస్మృత్యా వేదస్య సంకోచః। తృతీయాధికరణమారచయతి। వైలక్షణ్యాఖ్యతర్కేణ బాధ్యతేథ న బాధ్యతే। బాధతే సామ్యనియమాత్కార్యకారణవస్తునోః మృద్ఘటాదౌ సమత్వేపి దృష్టం వృశ్చికసర్పయోః స్వకారణేన వైషమ్యం తదాభాసో న బాధకః। అచేతనం జగచ్చేతనాద్బ్రహ్మణో న జాయతే కార్యకారణయోర్విలక్షణత్వాత్। యద్యేన విలక్షణం తత్తస్మాన్న జాయతే। యథా గోర్మహిష ఇత్యనేన తర్కేణ సమన్వయో బాధ్యత ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। యే యే కార్యకారణే తే తే సలక్షణే ఇత్యస్యా వ్యాప్తేర్వ్యభిచారో వృశ్చికకేశయోర్దృశ్యతే। అచేతనాద్గోమయాచ్చేతనస్య వృశ్చికస్యోత్పత్తేశ్చేతనాచ్చ పురుషాదచేతనానాముత్పద్యమానత్వాద్దతో వేదనిరపేక్షః శుష్కతర్కో న క్వాపి ప్రతితిష్ఠతి। తదుక్తమాచార్యైః। యత్నేనానుమితోప్యర్థః కుశలైరనుమాతృభిః। అభియుక్తతరైరన్యైరన్యథైవోపపద్యత ఇతి తస్మాదాభాసత్వాద్వైలక్షణ్యహేతుర్న బాధకః। చతుర్థాధికరణమారచయతి। బోధోస్తి పరమాణ్వాదిషు తైర్నో వా యతః పటః న్యూనతంతుభిరారబ్ధో దృష్టోతో బాధ్యతే మతైః శిష్టేష్టాపి స్మృతిస్త్వశిష్టైర్వ్యక్తా తంకేము। న తైర్వ్యాప్తోపి వర్ధ్వేతు న్యూనత్వనియమో హి। సాంఖ్యయోగస్మృతిభ్యాం తదీయతర్కేణ వా బాధో

మాభూన్నామకణాదబుద్ధావారూఢాతత్స్మృతిభిస్తదీయతర్కేణచసమన్వయో బాధ్యతాంకణాదోఽపిపరమర్షిఃపరమాణూనాంజగత్కారణత్వంస్మరతిస్మ తర్కంచతదనుకూలమాహ।విమతంద్వ్యణుకాదికంన్యూనపరిమాణేనారబ్ధంకార్యద్రవ్యత్వాత్ యథాతంతుభిః పటఇతిబుద్ధశ్చభగవతో విష్ణోరవతారః । సోఽభావంజగద్ధేతుంస్మరతిస్మ। తర్కంచతదనుకూలమాహ । విమతంభావరూపంజగదభావపురస్సరంభావరూపత్వాత్ । యథాసుషుప్తిపురస్సరస్స్వప్నప్రపంచఇతితథాబుద్ధవదారూఢాత ఇతితత్స్మృతిభిః ప్రబలైః కణాదాదిమతైర్బాధఇతిప్రాప్తేబ్రూమః । యథావైదికశిరోమణిభిః పురాణాదికర్తృభిస్తత్రతత్రప్రసంగాదుదాహృతా ప్రకృతి పురుషాదిప్రతిపాదికాసాంఖ్యయోగస్మృతిర్జగత్కారణవిషయే మనువ్యాసాదిభిఃపరిత్యక్తా తథానిఖిలైశ్శిష్టైరుపేక్షితానాంకణాదమతానాందౌర్బల్యమితి కిమువక్తవ్యం । నఖలు బ్రహ్మప్రతిపాదకేషుపురాణాదిషుక్వచిదపిద్వ్యణుకాది ప్రక్రియాప్రసంగాదుదాహృతా । ప్రత్యుతాహైతుకాన్బకవృత్తీంశ్చవాఙ్మాత్రేణాపినార్చయేదితిబహుశోనిందోపలభ్యతే। యస్తున్యూనారభ్యత్వనియమఉక్తోనాసౌవివర్తవాదేఽస్తిదూరస్థపర్వతాగ్రస్థితైర్మహద్భిర్వృక్షైరత్యల్పదూర్వాగ్రభ్రమస్యజన్యమానత్వాద్ద్వయస్యాభావపురస్సరత్వానుమానంతత్రాపిసాధ్యవికలోదృష్టాంతః । సుషుప్తేరవస్థాత్వేనావస్థావతఆత్మనస్సద్రూపస్యాంగీకరణీయత్వేనతస్యశూన్యభావ పురస్సరత్వాత్తస్మాత్తైర్మతైర్నాస్తిబాధః । పంచమాధికరణమారచయతి । అద్వైతంబాధ్యతేనోవాభోక్తృభోగ్యత్వభేదతః ప్రత్యక్షాదిప్రమాసిద్ధోభేదోఽసావన్యబాధకః । తరంగఫేనభేదేఽపిసముద్రాభేదఇష్యతే। భోక్తృభోగ్య భేదేఽపిబ్రహ్మాద్వైతంనబాధ్యతే । ననుసమన్వయేనావగమ్యమానమద్వైతంప్రత్యక్షాదిప్రమాసిద్ధేనభోక్తృభోగ్యభేదేనబాధ్యతఇతిచేన్న తరంగబుద్బుదఫేనరూపేణభేదస్యసముద్రరూపేణాభేదస్యదృష్టత్వేన భేదాభేదయోర్విరోధాభావాద్భేదాభేదవ్యవహారస్యాకారభేదేనాపిరహితేఽత్యంతమేకవస్తునిసా

వికాశత్వాత్తస్మాద్బ్రహ్మాకారేణాద్వైతంభోక్తృభోగ్యరూపేణ ద్వైతమి
త్యాకారభేదాద్వ్యవస్థాసిద్ధానకోఽపి బాధః షష్ఠాధికరణమారచయతి భేదా
భేదౌ తాత్త్వికౌ స్తయుదివా వ్యావహారికౌ । సముద్రాదావివతయోర్బాధా
భావేన తాత్త్వికౌ । బాధితౌ శ్రుతియుక్తిభ్యాం తావతో వ్యావహారికౌ । కా
ర్యస్య కారణాభేదాదద్వైతం బ్రహ్మతాత్త్వికం । స్పష్టౌ సంశయపూర్వపక్షౌ
నేహ నానాస్తి కించనేతి శ్రుతిర్భేదం బాధతే । యుక్తిశ్చ పరస్పరోపమర్దాత్మక
యోశ్చైభాభేదయోరేకత్రాసంభవస్యా శ్రయణీయత్వే సత్యేకస్మింశ్చంద్రో
పేత దసంభవాద్యథైకస్మింశ్చంద్రమసిద్విత్వాసంభవాద్యదుక్తం పూర్వాధిక
రణే ఆకారభేదాద్భేద ఇతి తదప్యసత్ బ్రహ్మణ్యేకస్మిన్నపి వస్తున్యాకారభేదస్యా
సంప్రతిపత్తేః సముద్రేతు దృష్టత్వాదభ్యుపగమ్యతే న హి దృష్టేఽనుపపన్నం నామేతి
న్యాయాత్ । సర్వత్రాపి బ్రహ్మాకారజగదాకారాదృష్టావితి చేన్న బ్రహ్మ
ణశ్శాస్త్రసమధిగమ్యత్వాత్తస్మాచ్ఛ్రుతియుక్తిభ్యాంబాధితత్వాద్వ్యావ
హారికౌ భేదాభేదౌ కింతర్హి వస్త్వితి చేదద్వైతమేవ తత్త్వమితి బ్రూమః । కార్య
కారణవ్యతిరేకేణ కారణమాత్రస్య వస్తుత్వాత్తథాచ శ్రుతిః మృత్తికాదిదృ
ష్టాంతైః కారణస్యైవ సత్యత్వం ప్రతిపాదయతి । యథా సోమ్యైకేన మృ
త్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారంభణం వికారో నామధేయం
మృత్తికేత్యేవ సత్యం యథా సోమ్యైకేన లోహమణినా సర్వం లోహమయం
విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారంభణం వికారో నామధేయం లోహమిత్యేవ సత్యం
యథా సోమ్యైకేన నఖనికృంతనేన సర్వం కార్ష్ణాయసం విజ్ఞాతం స్యాద్వా
చారంభణం వికారో నామధేయం కార్ష్ణాయసమిత్యేవ సత్యం ఏవం సో
మ్యస ఆదేశో భవతీతి అయం శ్రుత్యర్థః ప్రాథోమృత్పిండః కారణం తద్వికా
రా ఘటశరావాదయస్తద్వస్త్వవ్యద్ఘటాదీని చాన్యాని వస్తూనీతి తార్కికా
మన్యంతే తత్ర ఘటాదీనాం పృథగ్వస్తునిరాసాయ వికారశబ్దేన శ్రుతిస్తాన్వ్య
వహరతి మృద్వస్తునో వికారాః సంస్థానవిశేషా ఘటాదయో న పృథగ్వస్తు
భూతా యథా దేవదత్తస్య బాల్య యౌవనస్థావిరాదయస్తద్వత్ ఏవంచ సతి

ఘటాద్యాకారప్రతిభానదశాయామపిమృన్మాత్రమేవస్వతన్త్రంవస్తుతతోమృద్వ్యవగతాయాంసత్యాంఘటాదీనాంయత్తాత్త్వికంస్వరూపం తత్సర్వమనగతం ఆకారవిశేషోనజ్ఞాయతచేన్మాజ్ఞాయతాంనామతేషామవస్తుభూతానామజిజ్ఞాస్యార్హత్వాచ్చక్షుషా ప్రతిభాసమానా అప్యాకారనిరూపితాస్సన్తోమృద్వ్యతిరేకేణనస్వరూపం కించిల్లభన్తే ఘటోయంశరావోయమితివాఙ్మాత్రాద్యనామధేయమాత్రంలభన్తే। అతోనిర్వస్తుకత్వేసత్యుపలభ్యమానత్వరూపేణమిథ్యాత్వ లక్షణేనోపేతత్వాదసత్యావికారామృత్తికాతంవికారవ్యతిరేకేణాపిస్వరూపంలభత ఇతిసత్యాతథా బ్రహ్మాపజేశోపగన్తవ్యః। బ్రహ్మణిమృత్తికాన్యాయస్యజగతిఘటాది న్యాయస్యచయోజయితుంశక్యత్వాదితితస్మాజ్జగతో బ్రహ్మభేదాదద్వైతం బ్రహ్మాత్మైక్యం ఏవంవిధవిచారశూన్యానాం పురుషాణామాపాతదృష్ట్యా వేదనాభ్యుపేతాద్వైతవిషయ ప్రతిపత్తేః ప్రత్యక్షాదిభిర్భేదప్రతిపత్తేశ్చసద్భావాత్సముద్రతరంగన్యాయేనభేదాభేదాభాసమానావ్యావహారికావేవప్రతిష్ఠితం। సప్తమాధికరణమారచయతి। హితాహితాక్రియాదిదోషప్రసక్తిర్భేదం ప్రపశ్యతః। జీవాహితక్రియాసార్థాస్యాదేషానహియుజ్యతే। అవస్తుజీవసంసారస్తేనాస్తిప్రసక్తతః। ఇతిపశ్యత ఈశస్యనహితాహితభాగితా। పరమేశ్వరోహిజీవానాంకేషాంచిత్సంసారాసక్తానాంవైరాగ్యాది కంహితంననిర్మిమీతే అహితంచనరకహేతుమధర్మంనిర్మిమీతే నిర్మాతుశ్చసర్వస్యజీవైరభేదం సర్వజ్ఞతయాపశ్యతీతిస్మాత్స్వస్యనహితాకరణాహితకరణేప్రసజ్యేయాతామేతచ్చనయుక్తం। నహిలోకే ప్రజ్ఞావాన్కశ్చిదపిస్వస్యహితంనకరోతి। అహితంకరోతీతిస్మాద్ధితాకరణాదిదోషఇతిచేన్న సర్వజ్ఞత్వాదీశ్వరోజీవసంసారస్యమిథ్యాత్వంస్వస్యనిర్లేపత్వంచపశ్యతి। అతోనహితాహితభాక్త్వమీశస్య అష్టమాధికరణమారచయతి। నసంభవేత్సంభవేద్వా। [illegible]తః। నానాజాతీయకార్యాణాంక్రమాజ్జన్మనసంభవేత్।

అద్వైతంతత్వతో బ్రహ్మ। తచ్చావిద్యాసహాయవత్। నానాకార్యకరంకార్య క్రమోవిద్యాస్వశక్తిభిరిత్యేకమేవాద్వితీయమితి బ్రహ్మస్స్వగతసజాతీయవిజాతీయభేదైశ్శూన్యమవగమ్యతే। స్రష్టవ్యానిచాకాశ వాయ్వాదీనివిచిత్రాణి నహ్యవిచిత్రేకారణే కార్యస్య విచిత్రత్వంయుక్తం। అన్యథైకస్మాదపి క్షీరాద్దధితైలాద్యనేక విచిత్రకార్యప్రసంగాత్। క్రమశ్చాకాశాదీనాం శ్రుతావవగమ్యతే। నచతస్యవ్యవస్థాపకంకించిదస్తి। తస్మాదనేకకార్యాణాం క్రమేణజన్మాద్వితీయ బ్రహ్మణోనసంభవతీతి చేన్నయద్యపివస్తుతో బ్రహ్మాద్వితీయ మిత్యుక్తం। తథాప్యవిద్యాసహాయోపేతమితి శ్రుతియుక్త్యనుభవైరవగమ్యతే। మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరమితి శ్రుతిర్మాయైవావిద్యా ఉభయోరప్యనిర్వచనీయలక్షణత్వస్యోక్తత్వాన్నచమాయాంగీకారేద్వైతాపత్తిర్వాస్తవస్యద్వితీయస్యాభావాదతఏకమపిబ్రహ్మవిద్యాసహాయవశాన్నానాకార్యకరంభవిష్యతి। నచకార్యక్రమవ్యవస్థాపకాభావః అవిద్యాగతానాంశక్తివిశేషాణాం వ్యవస్థాపకత్వాత్తస్మాదద్వితీయ బ్రహ్మణోనానాకార్యాణాంక్రమేణసృష్టిస్సంభవతి। నవమాధికరణమారచయతి। నయుక్తాయుజ్యతేవాస్య పరిణామోనయుజ్యతే కాత్స్న్యేన బ్రహ్మనిత్యతాత్యజేదంశాత్సావయవంభవేత్। మాయాభిర్బహురూపత్వాన్నకాత్స్న్యేన్నాపిభాగశః। యుక్తోనవయవస్యాపి పరిణామోత్రమాయికః। ఆరంభణాధికరణేకార్యకారణయోరభేదః ప్రతిపాదితః। అతోనవైశేషికాదివదారంభవాదో బ్రహ్మవాదినోభిమతః। తస్మాత్క్షీరదధిన్యాయేనపరిణామోభ్యుపగంతవ్యః। అత్రకింబ్రహ్మకాత్స్న్యేనపరిణమతే ఉతైకదేశేననాద్యః। అవిశేషపరిణామే బ్రహ్మణఃక్షీరవదనిత్యత్వ ప్రసంగాత్। ద్వితీయేసావయవత్వ ప్రసంగాత్తస్మాన్నపరిణామ ఇతిచేన్నఇంద్రోమాయాభిః పురురూపఈయతఇతి శ్రుతేర్బ్రహ్మణో మాయాశక్తిభిర్జగద్రూపత్వంపరిణామః। తేనకాత్స్న్యైకదేశ వికల్పయోర్మాత్రావకా

శః తస్మాద్యుజ్యతే పరిణామః । దశమాధికరణమారచయతి । నాశరీరస్య మాయాస్తి యది వాస్తి న విద్యతే । యే హి మాయావినో లోకే తే సర్వేపి శరీరిణః బాహ్యహేతుమృతే యద్వన్మాయయా కార్యకారితా । ఋతేపి దేహం మాయేయం బ్రహ్మణ్యస్తు ప్రమాణతః ॥ లోకే మాయావినామైంద్రజాలికానాం శరీరవత్త్వదర్శనాదశరీరస్య బ్రహ్మణో న మాయా సంభవతీతి ప్రాప్తే బ్రూమః । గృహాదినిర్మాతౄణాం స్వవ్యతిరిక్తమృద్దారుతృణాది నానాసాధనసాపేక్షత్వదర్శనేప్యైంద్రజాలికస్య బాహ్యసాధననైరపేక్ష్యేణ యథా గృహాదినిర్మాతృత్వం తథా లౌకికమాయావినశ్శరీర సాపేక్షత్వదర్శనేపి బ్రహ్మణో మాయాసిద్ధ్యర్థం తదపేక్షా మాభూత్ అథోచ్యేత ఐంద్రజాలికస్య బాహ్యసాధననైరపేక్ష్యేణ నిర్మాతృత్వే ప్రత్యక్షం ప్రమాణమస్తి తర్హి బ్రహ్మణోపి శరీరనైరపేక్ష్యేణ మాయా సంభవే మాయినం తు మహేశ్వరమితి శ్రుతిః ప్రమాణమస్తు । ఏకాదశాధికరణమారచయతి । తృప్తస్స్రష్టాథవా స్రష్టా । న స్రష్టా ఫలవాంఛనే అతృప్తిస్స్యాదవాంఛయా మున్మత్తనరతుల్యతా లీలాశ్వాసవద్వృథా చేష్టా అనుద్దిశ్య ఫలం యతః । అనున్మత్తైర్విరచ్యంతే తస్మాత్తృప్తస్సదా సృజేదితి ఆనందో బ్రహ్మేతి శాస్త్రాన్నిత్యతృప్తః పరమేశ్వరః తాదృశస్య సృజ్యవిషయేచ్ఛాయామభ్యుపగమ్యమానాయాం నిత్యతృప్తిర్బాధ్యేత । అనభ్యుపగమ్యమానాయాం అబుద్ధిపూర్వికాం సృష్టిం విరచయత ఉన్మత్తనరతుల్యతా ప్రసజ్యేతి ప్రాప్తే బ్రూమః । బుద్ధిమద్భిరేవ రాజాదిభిరంతరేణ ప్రయోజనం లీలయా మృగయాదిప్రవృత్తిః క్రియతే । శ్వాసోచ్ఛ్వాసాదివ్యవహారస్తు సార్వజనీనః వ్యర్థచేష్టాశ్చ బాలకైః క్రియమాణా బహుశో దృశ్యంతే తద్వన్నిత్యతృప్తోపీశ్వరః ప్రయోజనమంతరేణాప్యనున్మత్తస్సన్ జగత్సృజతు ద్వాదశాధికరణమారచయతి । వైషమ్యాద్యాపతేన్నో వా సుఖదుఃఖే నృభేదతః । సృజన్విషమపక్షస్స్యాన్నిర్ఘృణశ్చోపసంహరన్ ప్రాణ్యనుష్ఠితధర్మాదిమపేక్ష్యేశః ప్రవర్తతే । నాతో వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే సంసారస్తు న చాదిమాన్ । ఈశ్వరో దేవాదీ

నత్యంతసుఖినస్సృజతి । పశ్వాదీనత్యంతదుఃఖినః । మనుష్యాన్మధ్యమానే వం తారతమ్యేన పురుషవిశేషేషు సుఖదుఃఖే సృజన్నీశ్వరః కథం విషమో న స్యాత్ కథంచ నీచైరత్యంతజుగుప్సితం దేవతిర్యఙ్మనుష్యాద్యశేషజగదుప సంహరన్నిర్ఘృణో౽భవేత్తస్మాద్వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే ప్రసజ్యేయాతామితి ప్రాప్తే బ్రూమః । న తావదీశ్వరస్య వైషమ్యప్రసంగో౽స్తి ప్రాణినాముత్తమమధ్యమాధమేక్షణ వైషమ్యే తత్తత్కర్మణామేవ ప్రయోజకత్వాన్న చైతావతేశ్వరస్య స్వాతంత్ర్యహానిరంతర్యామితయా కర్మాధ్యక్షత్వాత్ । నన్వేవం ఘట్టకుటీ ప్రభాతవృత్తాంతన్యాయ ఆపద్యేత కథమితి చేత్ ఈశ్వరవైషమ్యం పరిహర్తుం కర్మణాం వైషమ్యహేతుత్వముక్త్వా పునరపీశ్వరస్య స్వాతంత్ర్యసిద్ధయే తత్తత్కర్మనియామకత్వాభ్యుపగమ్యమానే సత్యంతతో గత్వా ఈశ్వరస్యైవ వైషమ్యహేతుత్వప్రసంగాత్ నాయం దోషః నియామకత్వం నామ తత్తద్వస్తుశక్తీనామవ్యవస్థాపరిహార మాత్రం శక్తయస్తు మాయాశరీరభూతా నతు తాసాముత్పాదక ఈశ్వరః । తతశ్చ వస్తుశక్తివశాత్కర్మణాం వైషమ్యహేతుత్వే౽పి నశక్తివ్యవస్థాపకస్యేశ్వరస్య వైషమ్యప్రసంగః । సంహారస్యాసుషుప్తివద్దుఃఖజనకత్వాభావాత్ప్రత్యుత సర్వక్లేశనివర్తకత్వాచ్చ తతస్సఘృణత్వమేవ । నన్వవాంతరసృష్టిషు పూర్వకర్మాపేక్షయా సృజత ఈశ్వరస్య వైషమ్యాభావే౽పి ప్రథమసృష్టౌ పూర్వకర్మాసంభవాద్వైషమ్యదోష స్తదవస్థ ఇతి చేన్న సృష్టిపరంపరాయా అనాదిత్వాత్ నహేతో నచాదిర్న చసంప్రతిష్ఠేతి శాస్త్రాత్ తస్మాన్న కో౽పి దోషః । త్రయోదశాధికరణమారచయతి । నాస్తి ప్రకృతితా యద్వా నిర్గుణస్యాస్తి నాస్తి వా మృదాదేస్సగుణస్యైవ ప్రకృతిత్వోపలంభనాత్ । బ్రహ్మాధిష్ఠానతా స్వాభిః ప్రకృతిత్వముపేయతే నిర్గుణస్యాస్తి జాత్యా జాసాం బ్రహ్మప్రకృతి స్తత్ప్రకృతిత్వం నామ కార్యాకారేణ విక్రియమాణత్వం తచ్చ లోకే సగుణేష్వేవ మృదాదావుపలబ్ధమతో నిర్గుణస్య బ్రహ్మణో న ప్రకృతితేతి ప్రాప్తే బ్రూమః । యద్యపి ప్రక్రియతేత్యనయేతి వ్యుత్పత్త్యా విక్రియమాణత్వం

ప్రతీయతే తథాపి తద్విక్రియమాణత్వం ద్విధాపి సంభవతి । క్షీరవత్పరిణామిత్వేన వా రజ్జ్వాదివత్సర్పాది భ్రమాధిష్ఠానత్వేన వా తత్ర నిర్గుణస్య పరిణామాసంభవేపి భ్రమాధిష్ఠానమస్తు దృశ్యతే హి నిర్గుణేపి జాత్యాదౌ భ్రమాధిష్ఠానతా అలింగం బ్రాహ్మణం దృష్ట్వా శూద్రోయమితి మహ్యాతి తి నిర్గుణబ్రాహ్మణ్యజాతౌ శూద్రత్వభ్రాంతివ్యవహారదర్శనాత్తస్మాన్నిర్గుణమపి బ్రహ్మ ప్రకృతిరితి సిద్ధం । ద్వితీయపాదే రష్టభిరధికరణైర్మతాంతరనిరాకరణేన బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం ప్రతిష్ఠాపితం । తత్ర ప్రథమాధికరణమారచయతి । ప్రధానం జగతో హేతుర్నవా సర్వే ఘటాదయః అన్వితాస్సుఖదుఃఖాద్యైర్యతో హేతురతో భవేత్ న హేతుర్యోగ్యరచనాప్రవృత్త్యాదేరసంభవాత్ । సుఖాద్యా ఆంతరా బాహ్యా ఘటాద్యాస్తు కుతోన్వయః । సుఖదుఃఖమోహాత్మకం ప్రధానం జగతః ప్రకృతిః । జగతి సుఖదుఃఖాద్యన్వయదర్శనాత్ । ఘటపటాదయోపలభ్యమానాస్సుఖాయ భవంతి । ఉదకాహరణ ప్రావరణాది కార్యకారిత్వాదతఏవ ఘటాదయో న్యైరపి హ్రియమాణాస్తస్యైవ దుఃఖజనకాః యదా తూదకాహరణాదికార్యం సాపేక్షితం తదా న సుఖదుఃఖే జనయంతి । కేవలముపేక్షణీయత్వేనావతిష్ఠంతే తదిదముపేక్షాదివిషయత్వం మోహః । ముహ వైచిత్ర్య ఇతి ధాతోర్మోహశబ్దనిష్పత్తేః ఉపేక్షణీయేషు వస్తుషు చ చిత్తవృత్త్యనుదయాదతః సుఖదుఃఖమోహాన్వయదర్శనాత్ప్రధానం ప్రకృతిరితి సాంఖ్యామన్యంతే । ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । న ప్రధానం జగతో హేతుః దేహేంద్రియ మహీధరాదిరూపస్య విచిత్రస్య ప్రతినియత సన్నివేశవిశేషస్య జగతో రచనాయామచేతనస్య ప్రధానస్య యోగ్యత్వాసంభవాల్లోకే ప్రతినియతకార్యస్య విచిత్ర ప్రాసాదాదేర్బుద్ధిమత్కర్తృకోపలంభాదాస్తాం తావదియం రచనా తత్సిద్ధ్యర్థా ప్రవృత్తిరపి నాచేతనస్యోపపద్యతే । చేతనాధిష్ఠితే శకటాదౌ తదదర్శనాత్ అథ పురుషస్య చేతనస్య ప్రకృత్యధిష్ఠానత్వమభ్యుపగమ్యతే । తదయుక్తమసంగత్వాత్పురుషస్య హి యో

తేత్యపసిద్ధాంతాపత్తిః । యదుక్తంసుఖదుఃఖమోహాన్వితాఘటాదయ
ఇతితదసత్ । సుఖాదీనామాంతరత్వాద్ఘటాదీనాంబాహ్యత్వాత్తస్మాన్న
ప్రధానంజగద్ధేతుః । ద్వితీయంనాస్తికాణాదదృష్టాంతః కింవాస్త్యసదృ
శోద్భవేనాస్తి శుక్లపటశ్శుక్లతంతోరేవహిజాయతే । అణుద్వ్యణుకము
త్పన్నం అనణోఃపరిమండలాత్ అదీర్ఘాద్ద్వ్యణుకాద్దీర్ఘంత్ర్యణుకంత
న్నిదర్శనం । పూర్వస్మిన్పాదేచేతనాద్బ్రహ్మణోవిలక్షణమచేతనంజగ
జ్జాయతఇత్యత్రసాంఖ్యప్రతిలోకసిద్ధగోమయవృశ్చికాదినిదర్శనమభి
హితంతావతాసాంఖ్యైః క్రియమాణస్యాక్షేపస్యపరిహృతత్వాత్స్వప
క్షసాధనంసంపన్నం। పరపక్షదూషణంచాస్మిన్పాదేప్రక్రమ్యపూర్వాధికర
ణేసాంఖ్యమతందూషితం । ఇతఃపరంవైశేషికమతందూషయితవ్యంతన్మత
స్యచప్రక్రియాబహుళత్వాత్తద్వాసనావాసితః పురుషఃతత్ప్రక్రియాసి
ద్ధంవిలక్షణోత్పత్తిదృష్టాంతమంతరేణబ్రహ్మకారణవాదంనబహుమన్యతే।
అతోవిసదృశోత్పత్తౌకాణాదమతసిద్ధోదృష్టాంతోస్తినవేతి విచార్యతే। నా
స్తీతితావత్ప్రాప్తం। కుతశ్శుక్లఃపటఃశుక్లేభ్య ఏవతంతుభ్యోజాయతేనతుర
క్తేభ్యస్తంతుభ్యస్తస్మాన్నాస్తీతిప్రాప్తేబ్రూమః । అస్త్యేవవిసదృశోత్పత్తౌ
దృష్టాంతః! తథాహి। పరమాణవఃపారిమాండల్యపరిమాణయుక్తానత్వణుపరిమా
ణయుక్తా । ద్వాభ్యాంపరమాణుభ్యామణుపరిమాణరహితాభ్యామణుప
రిమాణోపేతంద్వ్యణుకముత్పద్యతే । ఇదమేకంనిదర్శనం । తథాహ్ర
స్వపరిమాణోపేతత్వాద్దీర్ఘపరిమాణరహితం ద్వ్యణుకంతాదృశేభ్య
స్త్రిభ్యోద్వ్యణుకేభ్యోదీర్ఘపరిమాణోపేతం అణుపరిమాణరహితం
త్ర్యణుకముత్పద్యతే । ఇదమపరంనిదర్శనం । ఏవమన్యానితత్ప్రక్రియాసి
ద్ధానినిదర్శనాన్యుదాహరణీయాని । తృతీయంజనయంతి । జగన్నోవా
సంయుక్తాః పరమాణవః । ఆద్యకర్మజసంయోగాద్ద్వ్యణుకాదిక్రమా
జ్జనిః । సనిమిత్తానిమిత్తాదివికల్పేష్వాద్యకర్మణః । అసంభవాదసంయో
గేజనయంతినతేజగదితిప్రలీనేపూర్వసిద్ధేజగతియదామహేశ్వరస్యసిసృ

త్మా భవతి। యదా ప్రాణికర్మవశాన్నిశ్చలేషు పరమాణుష్వాద్యం కర్మోత్పద్యతే। తస్మాత్కర్మణ ఏకః పరమాణుః పరమాణ్వన్తరేణ సంయుజ్యతే। తస్మాత్సంయోగాద్ద్వ్యణుకమారభ్యతే। తేభ్యస్త్రిభ్యో ద్వ్యణుకేభ్యస్త్ర్యణుకమారభ్యత ఇత్యాదిక్రమేణ కృత్స్నజగదుత్పత్తౌ బాధకాభావే నసంయుక్తాః పరమాణవో జగజ్జనయన్తీతి ప్రాప్తే బ్రూమః। యదేతదాద్యకర్మ తత్సనిమిత్తమనిమిత్తం వా నిర్నిమిత్తత్వే నియామకాభావాత్సర్వదాతదుత్పత్త్యాప్రలయాభావప్రసంగః। అథ సనిమిత్తత్వేపి తన్నిమిత్తం దృష్టమదృష్టం వా న తావద్దృష్టం ప్రయత్నస్య వాభిఘాతస్య వా శరీరోత్పత్తేః ప్రాక్సంగాభావాదీశ్వరప్రయత్నస్య నిత్యస్య కాదాచిత్కాద్యకర్మోత్పత్తిం ప్రతి అనియామకత్వాత్। నాప్యదృష్టమాద్యకర్మనిమిత్తం। ఆత్మసమవేతస్యాదృష్టస్య పరమాణుభిరసంబంధాత్ అత ఏవమాదిదోషరూపవికల్పప్రసక్తేరాద్యకర్మాసంభవాన్న పరమాణుసంయోగో జాయతే। తతస్సంయుక్తేభ్యః పరమాణుభ్యో జగజ్జనిరితి దూరాపాస్తం। చతుర్థం। సముదాయావుభయయుక్తా అయుక్తావాణుహేతుకః। ఏకో పరస్కంధహేతురిత్యేవం యుజ్యతే ద్వయం। స్థిరచేతనరాహిత్యాత్స్వయం చాచేతనత్వతః। నస్కంధానామణూనాం వా సముదాయః ప్రయుజ్యతే। బాహ్యాస్తిత్వవాదినో బౌద్ధా మన్యంతే। కిమితి ద్వౌ సముదాయౌ। బాహ్య ఆంతరశ్చేతి। తత్ర బాహ్యో భూనదీసముద్రాదికః। ఆంతరశ్చిత్తచైత్యాత్మకః। తదేతత్సముదాయద్వయమేవాశేషం జగత్। తత్ర బాహ్యసముదాయస్య పరమాణవః కారణం తే చ పరమాణవశ్చతుర్విధాస్తేషాం మధ్యే కేచిత్ఖరాః పార్థివాఖ్యా అన్యే స్నిగ్ధా అప్యాఖ్యా అపరే చోష్ణాస్తైజసాఖ్యా ఇతరే చలనాత్మకా వాయ్వాఖ్యాస్తేభ్యశ్చతుర్విధేభ్యః పరమాణుభ్యో యుగపత్పుంజభూతేభ్యో బాహ్యస్సముదాయో జాయతే। ఆంతరస్తు సముదాయస్య స్కంధపంచకం కారణం। రూపస్కంధో విజ్ఞానస్కంధో వేదనాస్కంధస్సంజ్ఞాస్కంధస్సంస్కారస్కంధశ్చేతి పంచస్కంధాస్తత్ర చిత్తేన నిరూప్యమాణాశ్శబ్ద

స్పర్శాదయోరూపస్కంధః। తదభివ్యక్తిర్విజ్ఞానస్కంధః। తజ్జన్యం
దుఃఖంవేదనాస్కంధః। దేవదత్తాదినామధేయం సంజ్ఞాస్కంధః। ఏ
తేషాంవాసనుసంస్కారస్కంధః। తేభ్యఃపంచభ్యఃస్కంధేభ్యఃపుంజభూతే
భ్యఆంతరస్సముదాయో జాయతే। తస్మాద్యుజ్యతేసముదాయద్వయమి
తిప్రాప్తేబ్రూమః। కిమణూనాంస్కంధానాం సంఘాతాపత్తౌనిమిత్తభూ
తశ్చేతనోస్తికింవాస్వయమేవ సంహన్యంతేఆద్యేపి సచేతనస్థాయీ క్షణి
కోవాస్యాత్। స్థాయిత్వేపసిద్ధాంతః। క్షణికత్వేప్రథమంస్వయమలబ్ధా
త్మకః పశ్చాత్సంఘాతాపత్తింకరోతీతివక్తుమశక్యం। ద్వితీయేతు అచే
తనాస్కంధాఅణవశ్చనియామకంచేతనమంతరేణప్రతినియతాకారేణకథం
సంహన్యంతాంతస్మాన్నయుక్తంసముదాయద్వయం। పంచమవిజ్ఞాన
స్కంధమాత్రత్వం యుజ్యతేవానయుజ్యతే। యుజ్యతేస్వప్నదృష్టాంతా
ద్బుద్ధ్యైవవ్యవహారతః। అబాధాత్స్వప్న వైషమ్యాద్బాహ్యోర్థస్తూపల
భ్యతే। బహిర్వదితితేప్యుక్తినాత్రోధీ రర్థరూపభాక్। కేచిద్బౌద్ధా బా
హ్యార్థముపలభంతో విజ్ఞానస్కంధమాత్రంతత్త్వమిత్యాహుః। నచాత్ర
వ్యవహారానుపపత్తి స్స్వప్నేబాహ్యార్థానపేక్ష్య కేవలయాబుద్ధ్యావ్యవ
హారదర్శనాత్। తథైవజాగ్రద్వ్యవహారస్యాప్యుపపత్తేస్సర్వో వి
జ్ఞానస్కంధమాత్రత్వం యుజ్యతఇతిప్రాప్తేబ్రూమః। విషమోహిదృ
ష్టాంతః ప్రబోధదశాయాంస్వప్నస్య బాధ్యమానత్వాజ్జాగ్రద్వ్యవహార
స్యనక్వచిద్బాధం పశ్యామః। నచబాహ్యార్థసద్భావే ప్రమాణాభావః।
ఉపలబ్ధేరేవ ప్రమాణత్వాదుపలభ్యంతేహి ఘటాదయో బహిష్ఠత్వేన
అర్థోచ్యేతబుద్ధిరేవబాహ్యఘటాదివదవభాసతఇతి తథాచాహుః। య
దంతర్జ్ఞేయతత్త్వంతద్బహిర్వదవభాసతఇతి ఏవంతర్హిత్వదుక్తిరేవబా
హ్యార్థసద్భావే ప్రమాణమితిబ్రూమః। కదాచిదపిబాహ్యార్థాభావేతద్వ్యు
త్పత్తిరాహిత్యాద్బహిర్వదిత్యుపమానోక్తిర్నసంగచ్ఛతే। తస్మాద్బాహ్యార్థ
సద్భావాద్విజ్ఞానమాత్రత్వంనయుక్తం।షష్ఠంసిద్ధిస్సప్తపదార్థానాంసత్త్వ

భఙ్గినయాన్నవా । సాధకస్యాయ సద్భావాత్తేషాం సిద్ధాన్తోపప్లుతం ।
ఏకస్మిన్ సదసద్వాది విరుద్ధప్రతిపాద నాదపన్యాయస్సప్తభంగిన చజీవ
స్యసాంశతా । ఆహుర్జైనామన్యంతే జీవోఽజీవశ్చేతి ద్వౌపదార్థౌజీవశ్చేత
నశ్శరీర పరిణామస్సావయవః । అజీవష్షడ్విధస్స్త్రమహీధరాది రేకఆ
స్రవసంవరనిర్జరబంధమోక్షాఖ్యాఃపంచ ఆస్రవత్యనేన జీవోవిషయే
ష్విత్యాస్రవోఽవ ఇంద్రియసంఘాతః సంవృణోతివివేకమిత్యవివేకాది స్సం
వరః । నిశ్శేషంజీర్యత్యనేనేతి కామక్రోధాదిః కేశోల్లుంచనతప్తశిలారో
హణాదికంతపోనిర్జరః । కర్మాష్టకేనాపాదితాజన్మమరణపరంపరాబంధః
విజాతీయప్రత్యయతిరస్కారద్వారాసజాతీయప్రత్యయప్రవాహరూపేణ
బ్రహ్మాభిన్నప్రత్యక్స్వరూపోహమిత్యైక్యజ్ఞానంమోక్షః । ఇతియదుక్తంత
చ్ఛాస్త్రాంకింతు చత్వారిఘాతికర్మాణిపాపవిశేషరూపాణిపుణ్యవిశేషరూ
పాణ్యఘాతికర్మాణి చత్వారితానికాని ।జ్ఞానావరణీయ్యందర్శనావరణీ
యం మోహనీయమాంతరాయికంచేతిఘాతీని వేదనీయంనామికంగోత్రి
కమాయుష్కమితిఆఘాతీని శాస్త్రోక్తోపాయేనతేభ్యోష్టభ్యః కర్మభ్యోవిని
ర్గతస్యజీవస్యసతతోర్ధ్వగమనంమోక్షః । తఏతేసప్త పదార్థాస్సప్తభం
గిరూపేణ న్యాయేనవ్యవస్థాప్యంతే।స్యాదస్తిస్యాన్నాస్తిస్యాదస్తిచనాస్తిచ
స్యాదవక్తవ్యస్స్యాదస్తిచావక్తవ్యస్స్యాన్నాస్తిచావక్తవ్యస్స్యాదస్తిచనాస్తి
చావక్తవ్యశ్చేతిసప్తభంగినయః ।అస్యాయమర్థస్స్యాచ్ఛబ్దఈషదర్థవాచిని
పాతః ప్రతివాదినోహిచతుర్విధాస్సద్వాది నోఽసద్వాదినస్సదసద్వాదినోఽని
ర్వచనీయవాదినశ్చేతి పునరప్యనిర్వచనేన మిశ్రితాస్సదసదాది మతానివ
దంతీతిత్రివిధావాదినః తానేతాంత్సప్తవిధవాదినః ప్రతిసప్తవిధాన్యా
య్యాః ప్రయోక్తవ్యాః తద్యథాసద్వాదీసమాగత్యార్హతం ప్రతికింత్వ
స్మతేమోక్షోస్తీతిపృచ్ఛతి తత్రార్హత ఉత్తరంబ్రూతే ఈషదస్తీతి ఏవ
వన్యానపివాదినః ప్రతిస్యాన్నాస్తీత్యాద్యుత్తరాణ్యుదాహర్తవ్యానితావ
తాసర్వేవాదినోనిర్విణ్ణాస్సంతోనోత్తరం ప్రతిపద్యంతేతోస్య సప్తభంగి

రూపస్యసాధకస్యాయస్య సద్భావాజ్జీవాదీనాం సప్తపదార్థానాం సిద్ధౌకి
మత్రాశ్చర్యమితిప్రాప్తే బ్రూమః । సప్తభంగిరూపోయ మన్యాయః ఏ
కస్యజీవపదార్థస్యసద్భావాదినం ప్రతిసద్రూపత్వమసద్భావాదినం ప్రత్యసద్రూ
పత్వంచేత్యేవమాదివిరుద్ధధర్మ ప్రతిపాదకత్వాన్నచ జీవస్యసావయవత్వం
యుజ్యతే । అనిత్యత్వ ప్రసంగాత్తదనిత్యత్వేచ మోక్షః కస్యపురుషార్థస్స్యా
త్తస్మాన్న్యాయాభాసేన సప్తభంగ్యాఖ్యేన జీవాదిపదార్థానాం న సిద్ధిః । స
ప్తమంతటస్థేశ్వరవాదో యస్సముక్తో ధనయుజ్యతే । యుక్తః కులాల
దృష్టాంతాన్నియంతృత్వస్యసంభవాత్ । నయుక్తోవిషమత్వాది దోషా
ద్వైదిక ఈశ్వరేఅన్యాపేతే తటస్థత్వంత్యాజ్యంశ్రుతివిరోధతః । పూర్వా
ధ్యాయస్యాంత్యాధికరణేజగతోనిమిత్తముపాదానంచేశ్వర ఇత్యాగమ
బలాద్యదుక్తంతదేతదసహమానాస్తార్కిక శైవాదయః కేవలనిమిత్తత్వమీ
శ్వరస్యమన్యంతేయథాకులాలో నుపాదానభూతోదండ చక్రచీవరాదీన్ని
యచ్ఛన్కర్తాభవతితథాతటస్థ ఈశ్వరఇతిప్రాప్తేబ్రూమః । నయుక్తంకే
వలనిమిత్తత్వంవైషమ్యనైర్ఘృణ్యాద్యదోషస్య దుష్పరిహారత్వాత్కథంత
హీనత్వయాపరిహృతోదోషఇతి చేత్ప్రాణికర్మసాపేక్షత్వాదితిబ్రూమః ।
తథాత్వేచాగమోస్మాకం ప్రమాణం త్వయాప్యంతతోగత్యాగమశ్చే
దంగీక్రియతే తటస్థత్వమీశ్వరస్యపరిహార్యం స్యాత్ । బహుస్యాం ప్రజా
యేయేత్యుపాదాన ప్రతిపాదకశ్రుత్యావిరోధాత్ । తస్మాన్నయుక్తం త
టస్థేశ్వరవాదః । అష్టమాధికరణమారచయతి । జీవోత్పత్త్యాదికల్పనాంచ
రాత్రోక్తంయుజ్యతేనవా । యుక్తంనారాయణవ్యూహసమారాధనాదివ
త్ । యుజ్యతామవిరుద్ధాంశోజీవోత్పత్తిర్నయుజ్యతే । ఉత్పన్నస్యవినాశి
త్వేకృతనాశాదిదోషతః । పాంచరాత్రికాభాగవతామన్యంతే । భగవా
న్నేకోవాసుదేవోజగదుపాదానం నిమిత్తంచతత్సమారాధనధ్యానజ్ఞానై
ర్బంధవిచ్ఛేదస్తస్మాచ్చవాసుదేవాత్సంకర్షణాఖ్యోజీవోజాయతే తస్మా
చ్చప్రద్యుమ్నాఖ్యంమనఃసంజాతంమనసశ్చానిరుద్ధాఖ్యోహంకారస్సంజా

తేస్త్వప్యేతే వాసుదేవాదయశ్చత్వారో వ్యూహాస్సర్వాత్మకా ఇతి తత్ర వాసుదే
వం తస్యమారాధనం చ శ్రుత్యవిరోధాదభ్యుపగచ్ఛామః । యత్తు జీవ ఉ
త్పద్యత ఇత్యుక్తం తదసత్ । కృతనాశాకృతాభ్యాగమప్రసంగాత్ పూర్వసృ
ష్టౌ యో జీవస్తస్మిన్నుత్పత్తిమత్త్వేన ప్రళయదశాయాం వినష్టే సతి తత్కృ
తయోర్ధర్మాధర్మయోరఫలప్రదత్వేన వినాశః ప్రసజ్యేత । అస్మింశ్చ కల్పే
ఉత్పద్యమానస్య ధర్మాధర్మయోః పూర్వమననుష్ఠితయోరేవ సతోరిహ
సుఖదుఃఖప్రాప్తిర్భవతీత్యకృతాభ్యాగమః ప్రసజ్యేత తస్మాజ్జీవోత్పత్త్యా
దికం న యుక్తం । తృతీయపాదే నవభిరధికరణైరాకాశాదిసృష్టిర్విచారితా ।
తత్ర ప్రథమం వ్యోమ నిత్యం జాయతే వా హేతుత్రయవిసర్జనాత్ జనిశ్రు
తేర్గౌణత్వాన్నిత్యం వ్యోమ న జాయతే ఏకజ్ఞానాత్సర్వబుద్ధేర్విభక్తత్వా
జ్జనిశ్రుతేః వివర్తకారణత్వాద్బ్రహ్మణో వ్యోమ జాయతే తైత్తిరీయా ఏత
స్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇతి శ్రూయతే తత్రాకాశం నిత్యం
న తు జన్మవత్ జనిశ్రుతేర్గౌణత్వాత్ కుత ఆకాశోత్పాదకస్య సమవాయ్య
సమవాయినిమిత్తాఖ్యకారణత్రయస్య దుస్సంపాదత్వాత్ సంభూత ఇతి జని
శ్రుతిస్తు సంప్రతిపన్నబ్రహ్మకార్యవద్వ్యోమ్ని సత్తాశ్రయగుణయో
గాత్ప్రవృత్తా తస్మాదనాద్యంతం వ్యోమ న జాయత ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । ఏకవి
జ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం తావదశేషేషు వేదాంతేషు సిద్ధం తచ్చ వ్యోమ్నో బ్ర
హ్మకార్యత్వే మృద్ఘటన్యాయేన బ్రహ్మవ్యతిరేకాదుపపాదయితుం సుశకం
నాన్యథా విమతమాకాశం జాయతే విభక్తత్వాద్ఘటవత్ న చాయమసిద్ధో
హేతుర్వాయ్వాదివైలక్షణ్యస్యాకాశే ప్రసిద్ధత్వాన్నాపి బ్రహ్మణ్యనైకాం
తికత్వం సర్వాత్మకస్య కస్మాచ్చిదపి విభక్తత్వస్య దుర్ఘటత్వాజ్జనిశ్రుతిశ్చో
త్పత్తివాదినామనుగృహీతా భవతి । యత్తు కారణత్రయాసంభవ ఇత్యుక్తం
తదసత్ ఆరంభవాదే త్రితయాపేక్షాయామపి వివర్తవాదే తదనపేక్షత్వా
త్ తస్మాదేతేభ్యో హేతుభ్యో బ్రహ్మణః కారణాద్వ్యోమ జాయతే ద్వితీ
యం । వాయుర్నిత్యో జాయతే వా ఛాందోగ్యే జన్మకీర్తనాత్ నైషానస్తి

మితాదేవతేత్యుక్తేశ్చనజాయతే శ్రుత్యంతరోపసంహారాద్గౌణ్యానస్తమయ
శ్రుతిః వియద్వజ్జాయతే వాయుస్వరూపం బ్రహ్మకారణం తైత్తిరీయఏవ
ఆకాశాద్వాయురితి శ్రూయతే సేయముత్పత్తిగౌణీ ఛాందోగ్యే సృష్టిప్ర
కరణే తేజోబన్నానామేవోత్పత్త్యభిధానాత్ । వాయోరనుత్పత్త్యభిధానాత్ ।దశ్రవణంఅ
న్యత్రశ్రుతంసనివారయితుముత్సహత ఇతిన్యాయేనతైత్తిరీయశ్రుతేః కుతో
గౌణత్వమితిచేచ్ఛ్రుత్యంతరవిరోధాదితిబ్రూమః । బృహదారణ్యకేస్తే
షానస్తమితాదేవతాయద్వాయురితివాయోర్వినాశ ప్రతిషేధాత్తదుత్ప
త్తిమత్త్వేచతదయోగాత్తస్మాన్న జాయతేవాయురితి ప్రాప్తేబ్రూమః ।
ఛాందోగ్యే జన్మాశ్రవణేపిగుణోపసంహారన్యాయేనతైత్తిరీయవాక్యస్యేత
రత్రోపసంహారేసతి శ్రుతమేవఛాందోగ్యే వాయుజన్మ అనస్తమయ శ్రు
తిస్తుసమాఖ్యాఉపాసన ప్రకరణేపఠితత్వేనస్తుత్యర్థత్వాదాకాశోత్పత్తిహే
తవశ్చాత్రానుసంధేయాః నచవాయోరాకాశకార్యత్వేన బ్రహ్మణ్యనంత
ర్భావాద్బ్రహ్మజ్ఞానేనవాయుజ్ఞానంనసిద్ధ్యేదితిశంకనీయం।పూర్వపూర్వకా।
ర్యవిశిష్టస్య బ్రహ్మణ ఉత్తరోత్తరకార్య హేతుత్వస్యావశ్య మాణతయా
వియద్రూపాపన్నస్య బ్రహ్మణఏవవాయు కారణత్వాత్తస్మాద్వాయుర్జా
యతే । తృతీయం । సద్బ్రహ్మజాయతేనోవా కారణత్వేనజాయతే । యు
తాకారణం జాయతేతద్వియద్వాయ్వాదయోయథా । అసతో కారణత్వేన
ఖాదీనాంచతదుద్భవాత్ వ్యాప్తేరజాదివాక్యేన బాధాత్సన్నైవజాయతే ।
ఛాందోగ్యేసదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితిశ్రూయతే తత్సద్రూపం బ్రహ్మజ
న్మవద్భవితుమర్హతి । కారణత్వాత్ వియదాదివదితి ప్రాప్తేబ్రూమః స్వ
ద్రూపం బ్రహ్మనజాయతే । కుతస్తజ్జనకస్య కారణస్యదుర్ని రూపత్వా
త్ .తథాహినతావదసత్కారణం కథమసతస్సజ్జాయేతేతినిషేధాన్నాపి
సదేవసతః కారణం । ఆత్మాశ్రయాపత్తేర్నాపి వియదాదికం సత
కారణం । వియదాదీనాం తతస్సతో జాయమానత్వా
ద్వ్యాప్తేర్వ్యతిరిక్తకారణవజ్జాయత ఇతిసావ్యాప్తిస్సవా । అజ । ఏవమ

హీనజఆత్మేత్యాది శ్రుతిబాధ్యాతస్మాద్బ్రహ్మనైవజాయతే । చతుర్థం । బ్రహ్మణోజాయతేవహ్న్యోర్వాయోర్వా బ్రహ్మసంయుతాత్ । తత్తేజోఽసృజతేత్యుక్తే బ్రహ్మణోజాయతేనలః । వాయోరగ్నిరితి శ్రుత్యాపూర్వశ్రుత్యైకవాక్యతః బ్రహ్మణోవాయురూపత్వ మాపన్నాదగ్నిసంభవ చాందోగ్యతత్తేజోఽసృజతేతి తేజసో బ్రహ్మజన్యత్వం శ్రూయతే తైత్తిరీయకేవాయోరగ్నిరితివాయుజత్వం శ్రూయతే । తత్ర తైత్తిరీయేవాయోరితి పంచమ్యా ఆనంతర్యార్థత్వస్యాపి సంభవాత్కేవల బ్రహ్మజన్యం తేజ ఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః । అనువర్తమానేన సంభూతశబ్దేనాన్వితాయాం వాయోరితిపంచమ్యా ఉపాదానార్థత్వస్యైవ ముఖ్యత్వాదుభయోః శ్రుత్యోరేకవాక్యత్వేసిద్ధేసతి వాయురూపాపన్నాద్బ్రహ్మణస్తేజోజాయతఇతిలభ్యతే। పంచమాధికరణమారచయతి। బ్రహ్మణోపాంజన్మకింవావహ్నేర్నాగ్నేర్జలోద్భవః । విరుద్ధత్వాన్నైరజన్మ బ్రహ్మణస్స్వకారణాత్ । అగ్నేరాపఇతి శ్రుత్యా బ్రహ్మణోవహ్న్యుపాధికాత్ । అపాంజన్మ విరోధస్తు సూక్ష్మయోర్నాగ్నినీరయోః । యద్యపితదపోఽసృజతఅగ్నేరాప ఇత్యుభయోశ్ఛాందోగ్యతైత్తిరీయకయోస్తేజోజన్యత్వమేవాపాం శ్రూయతేతథాపినతద్యుక్తం। నివర్త్యనివర్తకయోరగ్నిజలయోర్నహేతుహేతుమద్భావ ఇతిపూర్వః పక్షః । పంచీకృతయోస్స్థూలత్వేనదృశ్యమానయోర్విరోధేపి అపంచీకృతయోః శ్రుత్యైకసమధిగమ్యయోర్విరోధకల్పనాయోగాత్ । సంతాపాధిక్యేస్వేదవృష్ట్యుద్భవదర్శనాచ్చ శ్రుతిద్వయానుసారేణతేజోరూపాపన్నాద్బ్రహ్మణోపాంజనిరితిరాద్ధాంతః । షష్ఠం । తాఅన్నమసృజతేతి శ్రుతమన్నంయవాదికం । పృథివీవాయవాద్యేవలోకేన్నత్వప్రసిద్ధితః । భూతాధికారాత్కృష్ణస్యరూపస్య శ్రవణాదపితథాద్భ్యః పృథివీత్యుక్తేరన్నంపృథ్వ్యన్నహేతుతః । ఛాందోగ్యేతా అన్నమసృజంతేతి అద్భ్యోన్నస్యజన్మశ్రూయతే । తత్రాన్నశబ్దస్యలోకప్రసిద్ధ్యావ్రీహియవాదికమర్థఇతిచేన్న పృథివ్యత్రాన్నశబ్దార్థః । కుతః పంచమహాభూతసృష్టే

రధికృతత్వాత్ కించ యదగ్నేః రోహితం రూపం తేజస స్తద్రూపం యచ్ఛు
క్లం తదపాం యత్కృష్ణం తదన్నస్యేతి శ్రుతం కృష్ణరూపం పృథివ్యాం బహు
శముపలభ్యతే । తత్ర వ్రీహియవాదౌ తథాద్భ్యః పృథివీతి తైత్తిరీయక
శ్రుత్యైకవాక్యతాబలాదత్రాన్నం పృథివీ న త్వన్నశబ్దస్య తత్ర పృథివ్యాం
ప్రవృత్త్యనుపపత్తిః । కార్యకారణయోః పృథివ్యన్నయోరభేదవివక్షయా
తదుపపత్తేః । తస్మాదన్నం పృథివీ సప్తమం । వ్యోమాద్యాః కస్మాత్తర్హి
బ్రహ్మవాదుపాధికం । వ్యోమ్నో వాయుర్వాయుతో గ్నిరిత్యుక్తేః ఖాదిక
ర్తృతా । ఈశ్వరో ంతర్యామయతీత్యుక్తేర్వ్యోమాద్యుపాధికం బ్రహ్మైనాయ్యా
దీహేతుస్స్యాత్తేజ ఐక్షతాదపి పూర్వాధికరణే పూర్వపూర్వకార్యోపాధి
కాద్బ్రహ్మణ ఉత్తరోత్తరకార్యోత్పత్తిరితి యదేతత్సిద్ధవత్కృత్య సిద్ధాంతం
తదయుక్తం । ఆకాశాద్వాయుః । వాయోరగ్నిః అగ్నేరాపః అద్భ్యః పృథి
వీత్యాదౌ । బ్రహ్మనిరపేక్షాత్కేవలవ్యోమాదేరుత్తరోత్తరకార్యోత్పత్తి
శ్రవణాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః । య ఆకాశమంతరో యమయతి యో వాయు
మంతరో యమయతి యస్తేజసో ంతరో యమయతీత్యాదినాంతర్యామి బ్రా
హ్మణేన వ్యోమాదేస్స్వాతంత్ర్యం నివారితం । తథా తత్తేజ ఐక్షత తా ఆప ఐ
క్షంతేతి తేజ ఆదేరీక్షణపూర్వకం స్రష్టృత్వం శ్రూయతే । తచ్చేక్షణం చేత
న బ్రహ్మనిరపేక్షాణాం అచేతనానాం న సంభవతి । తస్మాద్వ్యోమాద్యుపా
ధికస్య బ్రహ్మణ ఏవ కారణత్వం । అప్టమం । సృష్టిక్రమోలయో క్షితియో
విపరీతక్రమో వా । క్లప్తం కల్ప్యేద్వారం తేన లయస్సృష్టిక్రమాద్భవేత్ ।
హేతావసతి కార్యస్య న సత్వం యుజ్యతే తతః । పృథివ్యప్స్వితి చోక్తత్వా
ద్విపరీతక్రమో లయే । ఆకాశాదిక్రమస్సృష్టౌ క్లప్తః । అతః ప్రలయే పి
స ఏవ క్రమ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । ప్రథమత కారణే లీనేసతి నిరుపాదానా
నాం కార్యాణాం కించిత్కాలమవస్థానం ప్రసజ్యేతే కించ జగత్ప్రతిష్ఠా దేవ
షేః పృథ్వీ స సర్వం ప్రలీయతే । వృష్ట్యాం సర్వం ప్రలీయ్యాప ఇతి పా స
ముద్రాదియుతా పృథ్వీ కారణేష్వప్సు లీయతే । సముద్రాదియుతా ఆప

జ్యోతిష్యేవప్రలీయతే । జాఠరాగ్న్యాదిరూపం తజ్జ్యోతిర్వాయౌ ప్రవిలీయతే। వాయుశ్చలీయతే వ్యోమ్నీతి పురాణే విపరీతక్రమస్యోక్తత్వాత్సృష్ట ఏవాయంక్రమః। తస్మాత్సృష్టివిపరీతే పృథివ్యాదిక్రమేణ ప్రవిలయః। నన్వయం కిముక్తక్రమభంగోస్తి ప్రాణాత్మైర్నాస్తి వాస్తిహి। ప్రాణాత్తుమనసాంబ్రహ్మవియత్తోర్మధ్యతః కథనాత్। ప్రాణాద్యభౌతికా భూతేష్వంతర్భావాత్పృథక్క్రమం నేచ్ఛత్యంశో న భంగోస్తి। ప్రాణాదావక్రమశ్రుతేః । ముండకే శ్రూయతే । ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణి చ ఖం వాయుర్జ్యోతిరాపః పృథివీ విశ్వస్య ధారిణీతి తత్ర ముండకే ప్రాణాదీనాం వియదాదిభ్యః పూర్వం శ్రూయమాణత్వాదాకాశాదికః పూర్వోక్తసృష్టిక్రమో భజ్యేతేతి ప్రాప్తే బ్రూమః । అన్నమయం హి సోమ్య మన ఆపోమయః ప్రాణస్తేజోమయీ వాగితి ప్రాణాదీనాం భౌతికత్వశ్రవణాద్భూతేష్వేవాంతర్భావేన పృథక్క్రమో నాపేక్షితః । నను ముండకశ్రుతేః క్రమవాచిని ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్నిరగ్నేరాప అద్భ్యః పృథివీత్యాదావివ క్రమస్యాప్రతీయమానత్వాత్తదుత్పత్తిమాత్రం కేవలం బ్రూతే । తస్మాన్నానయా ముండకశ్రుత్యా పూర్వోక్త క్రమభంగోస్తి తైరేతైర్వాచారైర్న్యాయావిశిష్టాద్బ్రహ్మణః ఆకాశాదికా పురుషాంతా జగదుత్పత్తిస్సుస్థితా । తస్యాంచ సుస్థితాయాం కారణవ్యతిరేకేణ కార్యాభావాద్బ్రహ్మణో దేశకాల సర్వవస్త్వాత్మకత్వేనానంతత్వం సుస్థితం । దేశకాల వస్తువ్యనుస్యూతత్వాత్తద్భావాభావసాక్షిత్వం సుస్థితం । అతిసూక్ష్మత్వాదాంతరం చ సూచితం । ఏతావతా గ్రంథసందర్భేణ కథం సాక్షిత్వమాంతరత్వమితి చేత్ప్రసంగాత్పంచకోశవిచారస్య సంక్షేపేణాభ్యుచ్యమానత్వాదిదానీం ప్రత్యగాత్మనీదమిదమయమయమారోపయతీతి విశేష ఇత్యుచ్యతే। అతిప్రాకృతస్తు ఆత్మావై పుత్రనామాసీతి శ్రుతేః పతిర్జాయాం ప్రవిశతి గర్భో భూత్వా స మాతరం తస్యాం పునర్నవో భూత్వా దశమే మాసి జాయత ఇతి స్మృతేశ్చ స్వస్మిన్నేవ పుత్రేపి ప్రియదర్శనాత్పుత్రేణ నష్టేహమేవ నష్టః । పుష్టః పుష్టశ్చేత్యనుభవాచ్చ పుత్ర ఆత్మేతి వదతి। తచ్ఛ్రుత్వా వార్తికానాం విద్యమాన

త్వాత్పుత్ర ఆత్మానభవతి పితురభ్యంతరం దారా దారేభ్యోఽభ్యంతరం సుతః।
సుతాదభ్యంతరం క్షేత్రం క్షేత్రాదభ్యంతరం ధనం । ధనాదభ్యంతరం వే
శ్మతస్మాదభ్యంతరా తనుః । దేహాదభ్యంతరః ప్రాణః ప్రాణాదభ్యంత
రం మనః । తతః కర్తా తతో భోక్తా గుహా సేయం పరంపరేతి మనస్యేతదర్థం ని
ధాయ తదన్యశ్చార్వాకోఽతి ప్రాకృతస్తు స వా ఏష పురుషోఽన్నరసమయ ఇత్యా
దిశ్రుతేర్దేహాద్బాహ్యం గృహం ప్రోక్తం గృహాద్బాహ్యం ధనం స్మృతం ।
ధనాద్బాహ్యం క్షేత్రముక్తం । క్షేత్రాద్బాహ్యస్సుతస్స్మృతః । సుతా
ద్బాహ్యా ప్రియా ప్రోక్తా తస్యా బాహ్యః పితా స్మృతః । ప్రదీప్తగృహాత్సు
తం పరిత్యజ్య స్వస్య నిర్గమనదర్శనాత్ పితి స్నాతి భుఙ్క్తే గచ్ఛతి తిష్ఠత్యా
గచ్ఛతి స్థూలోఽహం కృశోఽహమిత్యనుభవాచ్చ స్థూలశరీరమాత్మేతి వదతి త
చ్ఛ్రుత్వా తదుత్తరం బ్రూతే పరోఽతిప్రాకృతతరః కథమితి నను పానస్నాన
భోజనగమనాస్తిత్వ ఆగమనాదీనాం దేహే విద్యమానత్వాదస్యస్మిన్ప్రతీ
యమానత్వాత్పూజాపతిసంభాషణద్వారా చేతనత్వసంభవాచ్చ దేహో
నాత్మా భవితుమర్హతి దృశ్యత్వాజ్జడత్వాత్పాంచభౌతికత్వాదాగ్నేయ్యశిరి
క్తత్వాదాగమాపాయిత్వాచ్చాద్యంతవత్త్వాద్వికారిత్వాత్పరిణామిత్వా
ద్వ్యభిచారిత్వాత్కల్పితత్వాత్పరిచ్ఛిన్నత్వాదవస్థాత్రయబాధ్యత్వా
త్తస్మాన్నాత్మా ఘటవత్ తథా హ్యేనాత్మా కోవేత్యుక్తేన త్సహాధ్యా
యీ శ్చాపరశ్చార్వాకః దేహే సతి ప్రాణా అహం శ్రేయసే వివదమానా బ్ర
హ్మ జగ్ముస్తద్ధోచుః కో నో వసిష్ఠ ఇతి తద్ధోవాచ యస్మిన్వ ఉత్క్రాంత ఇదం శరీ
రం పాపీయో మన్యతే స వో వసిష్ఠ ఇతి । అథ హేమా దేవతాః ప్రజాపతిం పి
తరమేత్యాబ్రువన్ కో వై నః శ్రేష్ఠ ఇతి స హోవాచ ప్రజాపతిర్యస్మిన్వ ఉ
త్క్రాంతే శరీరం పాపిష్ఠమివ మన్యేత స వై శ్రేష్ఠ ఇతి శ్రుతేః । ఇంద్రియా
ణామభావే శరీరే చలనాయోగాత్ [illegible] కాణోఽహం బధిరోఽహమిత్యనుభవాచ్చ
ఇంద్రియాణ్యాత్మేతి వదతి సంభాషణస్య శరీర చలనత్వాదీనామింద్రియేషు
విద్యమానా అపి అన్యనిష్ఠత్వాచ్చ తదభావేపి ప్రాణత్వాదినాం సంభవాచ్చస

త్సుహారోచ్చక్రామ తత్సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యోవాచ కథమశకత ర్తే జీ
వితుమితి యథాఽంధాః అపశ్యంతః ప్రాణంతః ప్రాణేన వదంతో వాచా
శృణ్వంతః శ్రోత్రేణ ధ్యాయంతో మనసైవమితి శ్రుత్యర్థద్వారా సంభ
వాచ్చ ఇంద్రియాణ్యనాత్మా భవితుమర్హంతి। దృశ్యత్వాజ్జడత్వాత్స్వాం
శభౌతికత్వాదాగమాపాయిత్వాదాద్యంతవత్వాద్వికారిత్వాత్పరిణా
మిత్వాద్వ్యభిచారిత్వాత్కల్పితత్వాత్పరిచ్ఛిన్నత్వాదాత్మవ్యతిరిక్తత్వా
దవస్థాత్రయబాధ్యత్వాత్తస్మాదనాత్మా ఘటవత్ తర్హ్యన్య ఆత్మా కోవేత్యు
క్తే స్సహోక్త్యా యీచాపరశ్చార్వాక అన్యోఽంతర ఆత్మా ప్రాణమయ ఇ
తి శ్రుతేః ప్రాణో హోచ్చక్రామిషత్స యథా మహాసైంధవస్సుహయః పడ్వీం
శశంకూన్సంవృహేదేవమసౌ ప్రాణాన్త్సమఖిదత్తే హ సమేత్యోచుర్భగ
వన్నోత్క్రమీరితి సహోవాచ ప్రాణః। కిమన్నం భవిష్యతీతి యత్కించా
చాశ్వభ్య ఆ శకునిభ్య ఇతి కిం మే వాసో భవిష్యతీత్యాప ఇతి హోచురితి శ్రు
తేః। ప్రాణాభావే ఇంద్రియాదిచలనాయోగాదహమశనాయావాన
హం పిపాసావానిత్యనుభవాచ్చ సుషుప్తావింద్రియాణామభావేఽపి ప్రాణ
స్యోచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపేణ విద్యమానత్వాచ్చ ప్రాణ ఆత్మేతి వదతి అ
శనాయాపిపాసోచ్ఛ్వాసాదీనాం ప్రాణే విద్యమానా అన్యాన్యవస్థా ఏవ త
స్మాత్ప్రాణో నాత్మా భవితుమర్హతి। దృశ్యత్వాజ్జడత్వాత్స్వాంశభౌ
తికత్వాదాగమాపాయిత్వాదాద్యంతవత్వాద్వికారిత్వాత్పరిణామిత్వా
ద్వ్యభిచారిత్వాత్కల్పితత్వాదాత్మవ్యతిరేకిత్వాత్పరిచ్ఛిన్నత్వాదవస్థాత్ర
యబాధ్యత్వాత్తస్మాదనాత్మా ఘటవత్। తర్హ్యన్య ఆత్మా కో వేత్యుక్తే తత్సహ
ధ్యాయీచాపరశ్చార్వాకోఽన్యోఽంతర ఆత్మా మనోమయ ఇతి శ్రుతేర్మనసి సు
ప్తే ప్రాణాదేరభావాదహం సంకల్పవానహం వికల్పవానిత్యాద్యనుభవద
ర్శనాన్మన ఆత్మేతి వదతి। సంకల్పవికల్పాదీనాం మనసి విద్యమానత్వేఽప్యవస్థా
ఏవ తస్మాన్మనో నాత్మా భవితుమర్హతి। దృశ్యత్వాజ్జడత్వాత్స్వాంశభౌతిక
త్వాదాగమాపాయిత్వాదాద్యంతవత్వాద్వికారిత్వాత్పరిణామిత్వా

దవ్యభిచారిత్వాత్కల్పితత్వాదాత్మవ్యతిరిక్తత్వాత్పరిచ్ఛిన్నత్వాదవ
స్థాత్రయబాధ్యత్వాన్న సోఽన్యస్యాంతరస్యావిద్యమానత్వాత్తస్మాదనా
త్మా ఘటాదివత్ । తస్మాదాత్మనో వేత్యుక్తేశ్చ త్వసాధ్య యోగాచార
శ్చార్వాకాపరనామ బౌద్ధః అన్యోఽంతర ఆత్మా విజ్ఞానమయ ఇతిశ్రుతేర్జ్ఞానక
రభావే కరణశక్త్యభావాదహంకర్తాహంభోక్తేత్యనుభవాచ్చ బుద్ధే
రిణ శ్చయాత్మికాయాశ్చ విద్యమానత్వాన్మనసోఽప్యాంతరత్వాచ్చ బుద్ధి
రాత్మేతి వదతి । కర్తృత్వాదీనాం విద్యమానానామప్యన్యనిష్ఠత్వాత్త
స్య అప్యాత్మత్వం న సంభవతి । తస్మాద్బుద్ధిర్నాత్మేతి భవితుమర్హతి।
దృశ్యత్వాజ్జడత్వాత్ప్రకాశత్వాదాగమాపాయిత్వాదాద్యంతవ
త్త్వాద్వికారిత్వాత్పరిణామిత్వాద్వ్యభిచారిత్వాత్కల్పితత్వాదాత్మవ్యతిరి
క్తత్వాదవస్థాత్రయబాధ్యత్వాద్బుద్ధేరన్యాంతరస్య విద్యమానత్వాత్త
స్మాదనాత్మా ఘటవత్ తథాప్యేవమాత్మనో వేత్యుక్తే సర్వాన్ప్రతి ప్రాకృతాదిస్వభా
వ ప్రభాకర తార్కికాః పురుషః స్థిత్వా అన్యోఽంతర ఆత్మానందమయ ఇతిశ్రు
తేర్బుద్ధ్యాదీనాం జ్ఞానే లయదర్శనాదహమజ్ఞ ఇత్యనుభవాచ్చ ఆనంద
మయాదన్యస్యావిద్యమానత్వాచ్చ శ్రుత్యాచానందమయముక్త్వా తస్మా
దన్యస్యకస్యాప్యనుక్తత్వాచ్చ అజ్ఞానమాత్మేతి వదతః । భట్టస్తు ప్రజ్ఞానఘ
న ఏవానందమయ ఇతిశ్రుతేః సుషుప్తౌ ప్రకాశాప్రకాశసద్భావాదే
తావత్పర్యంతం సుఖమహమస్వాప్సం న కించిదవేదిషం మామహం న జా
నామిత్యనుభవాజ్జ్ఞానోపహిత చైతన్యమాత్మేతి వదతి । అపరస్తు బౌ
ద్ధోఽసదేవేదమగ్ర ఆసీదిత్యాది శ్రుతేస్సుషుప్తౌ సర్వాభావాదహం సుషు
ప్తౌ నాసమిత్యుత్థితస్య స్వాభావపరామర్శవిషయాదనుభవాచ్చ శూన్య
మాత్మేతి వదతి । తస్మాదేతేషాం పుత్రాదీనామనాత్మత్వముచ్యతే
పుత్రైరతి ప్రాకృతాభిదిరుక్తేషు శ్రుతియుక్త్యనుభవాభాసేషు పూ
ర్వపూర్వోక్తశ్రుతియుక్త్యనుభవాభాసానాముత్తరోత్తరశ్రుతియు
క్త్యనుభవాభాసైర్బాధదర్శనాత్పుత్రాదిశూన్యపర్యంతానామనాత్మ

త్వాత్స్వప్నమేవ కించ ప్రత్యగస్థూలోఽచక్షుర ప్రాణోఽనాతరోఽర్యమనాశ్చ కర్తాచైతన్యం చిన్మాత్రం సదిత్యాది ప్రబలశ్రుతివిరోధాదస్యపుత్రాదిశూన్యపర్యంతస్య జడస్య చైతన్యభాస్యత్వేన ఘటాదివదనిత్యత్వాదహంబ్రహ్మాస్మీతి విద్వదనుభవప్రాబల్య ప్రామాణ్యాచ్చ తత్తదుక్తశ్రుతియుక్త్యనుభవాభాసానాం బాధితత్వాదపి పుత్రాదిశూన్యపర్యంతమఖిలమనాత్మైవ అతస్తద్భాసకం నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావం ప్రత్యక్చైతన్యమేవ పరమాత్మేతి వేదాంతవిదామనుభవస్సుస్థితః । ఏకమేవాద్వితీయమితి శ్రుత్యా కారణవ్యతిరేకేణ కార్యాభావాద్బ్రహ్మణో దేశకాలవస్త్వాత్మకత్వేనానంతత్వం సుస్థితం । నహి వేదాంతినామనుభవః । కింతు శ్రుతయోఽపి బహ్వ్యో విద్యంతే । తం వా ఏతమాత్మానం జాగ్రత్యస్వప్నం అసుషుప్తం స్వప్నే జాగ్రతమస్వప్నమసుషుప్తం సుషుప్తే జాగ్రతమస్వప్నమసుషుప్తం తురీయే జాగ్రతమస్వప్నమసుషుప్తం తద్ద్రష్టృ కాలత్రయాబాధ్యం అద్వయమనంతమాదిమధ్యాంతశూన్యం మనోవాచామగోచరమవ్యయం మహద్వ్యాపకపరిపూర్ణం య ఏష పరమేశ్వర ఏష సర్వజ్ఞ ఏషోఽంతర్యామ్యేష యోనిస్సర్వస్య ప్రభవాప్యయౌ హి భూతానాం । చక్షుషో ద్రష్టా శ్రోత్రస్య ద్రష్టా మనసో ద్రష్టా బుద్ధేర్ద్రష్టా ప్రాణస్య ద్రష్టా తమసో ద్రష్టా సర్వస్య ద్రష్టా తతస్సర్వస్మాదన్యో విలక్షణశ్చక్షుషస్సాక్షీ శ్రోత్రస్య సాక్షీ వాచస్సాక్షీ మనసస్సాక్షీ సర్వస్య సాక్షీ తతో విక్రియో మహాచైతన్య ఇతి కౌషీతకిశ్రుతేః । యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అంతరో యం పృథివీ న వేద యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీమంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యామ్యమృత ఇతి బృహదారణ్యకశ్రుతేః । సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ । ఏకమేవాద్వితీయం । స యశ్చాయం పురుషే యశ్చాసావాదిత్యే స ఏకః । తద్యోఽహం సోఽసౌ యోఽసౌ సోఽహం చిద్ఘనం సర్వం సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ సర్వగ్ హ్యేతద్బ్రహ్మ అయమాత్మా బ్రహ్మ ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ తత్త్వమసి త్వం తదసి త్వం బ్రహ్మాసి అహం బ్రహ్మాస్మి

తదాత్మ్యమిదగ్ం సర్వం బ్రహ్మైవేదమమృతం పురస్తాద్బ్రహ్మ పశ్చా
ద్బ్రహ్మ దక్షిణతశ్చోత్తరేణ అధశ్చోర్ధ్వం ప్రసృతం బ్రహ్మైవేదం వి
శ్వమిదం వరిష్ఠమితి వాజసనేయకశ్రుతేః । తథాచస్మృతౌ ఊర్ధ్వశ్చ
మస్త్యధకేషు చాప్యుపతావస్యస్తి చోష్ణద్యుతౌ పహస్త్యాదిక్షు విదిక్షు హ
యునభసోస్తి వ్యక్తిర్వ్యక్తౌచ। అస్త్యంతాంతర్బహిరస్తి సత్యసతి వాసారేష్వ
శేషు వా సర్వత్రాస్తి సదాస్తి కింబహుగిరాత్వయ్యస్తి మయ్యస్తి చ। స్వ
యంప్రకాశః పరిపూర్ణరూపః సత్యః కళాతీత అనంత ఆద్యః సర్వాంతరశ్చ స
ర్వగతః పరంపరాదేకోద్వితీయః పురుషః పురాణః। అజో విమూర్తిశ్శుద్ధా
త్మా బుద్ధో ముక్తో నిరంజనః। నిత్యస్సర్వాత్మకస్సాక్షీ చిద్రూపో మహతస్స్వరా
ట్। విరాడ్ఢిరణ్యగర్భశ్చ ఈశ్వరః ప్రభుమహాః। వ్యావహారికః ప్రాతిభాసా
సికః ప్రాజ్ఞస్త్వర్యరూపభాక్ । సర్వరూపసర్వస్తు రూపః కాలత్రయాత్మ
కః। సర్వాంతరస్సర్వవేదీ సర్వాతీతః పరాత్పర ఇతి । తథాస్మృతిశ్చ అచ్ఛే
ద్యోయమదాహ్యోయమక్లేద్యోశోష్య ఏవచ। నిత్యస్సర్వగతస్థాణురచ
లోయం సనాతన ఇతి। బహవస్స్మృతయస్సంతి। ఏతేన సర్వసాక్షిత్వం స
ర్వాంతరత్వం సర్వానుస్యూతత్వం సర్వవిలక్షణత్వం సుస్థితం।

సత్యం జ్ఞానమనంతమితి ప్రతిజ్ఞాత మనంతత్వం సమర్థయితుం వేదని
హితం గుహాయామిత్యుక్తం గుహాహితత్వం సమర్థయితుం అన్నమయాది
భ్య ఆనందమయాంతేభ్యః పంచభ్యః కోశేభ్యః బ్రహ్మాతత్వం వివేక్తుకామ
ఆదావన్నమయకోశం దర్శయతి ॥

సవా ఏష పురుషోన్న రసమయ ఇతి.

యః పురుషశ్శిరః పాదాదిమాన్ ఆకృతివిశేషస్సృష్ట్యాదావా
కాశాది క్రమేణోత్పన్నస్స ఏవైష ఇదానీ మస్మద్దేహాన్నాసభూయతే
యుద్యప్యయం నసృష్ట్యాదావుత్పన్నః తథాప్యాకాశాదిపరంపరా ప్రా
ప్తాన్న కార్యత్వేన సజాతీయత్వేన స ఏవోచ్యతే। తామేతాం విపక్షాం స్పష్టీ
కర్తుం అన్నరసమయ ఇతి రసశబ్దః। మధురామ్ల లవణతిక్తకటు కషాయాత్మ

కషష్ట్వేధః । అన్నస్యరసస్తస్య వికారోన్నరసమయః మాతాపితృభ్యాం భుక్తోన్నరసస్తయోశ్శరీరేత్వగసృఙ్మాంస మేదోఽస్థిమజ్జాశుక్లాఖ్య సప్త ధాతురూపేణ క్రమాత్పరిపక్వస్సన్ గర్భాశయేప్రవిశ్య పునర్దేహరూపేణవిక్రియతేతథాచగర్భోపనిషద్యామ్నాయతే। షడ్విధోరసోరసాచ్ఛోణితం శోణితాన్మాంసం మాంసాన్మేదో మేదసోఽస్థీన్యస్థిభ్యోమజ్జా మజ్జాయాః శుక్లం శుక్లశోణితసంయోగాదావర్తతే గర్భ ఇతి ఏతేనాన్నరసమయేనస్థూలదేహేన తదన్తర్వర్తి సూక్ష్మదేహోప్యుపలక్ష్యతే తస్యాపంచీకృతభూతకార్యత్వాభ్యుపగమే నాన్నాన్నపోష్యమాణత్వాచ్చతత్రభూతకార్యత్వమాచార్యైరుదాహృతం।అపంచీకృతపంచమహాభూతానితత్కార్యం చసర్వంసప్తదశకంభౌతికమితిభూతజత్వంసాజాత్యాద్భౌతికమితిఅన్నాదేః పోష్యత్వంఛందోగైరామ్నాయతే। అన్నమయంహిసోమ్యమనఆపోమయః ప్రాణస్తేజోమయీవాగితి ఉపవాసేనప్రక్షీణశక్తికస్యమనసః పారణేనాప్యాయనం జన్తూనామన్వయవ్యతిరేకసిద్ధం తథామార్గశ్రమేణప్రక్షీణశక్తిః ప్రాణోజలపానేనాప్యాయమానోలోకేదృశ్యతే। తథాఘృతతైలాదితైజసద్రవ్యసేవయాకణ్ఠశుద్ధిం కృత్వావాచపోషయన్తో గాయకా ఉపలభ్యన్తే। ఈదృశేనాన్నేన ప్రాణవాగాదినాలింగదేహేనసంయుతో యోన్నకార్యస్థూలదేహో యోస్మాభిరుపలభ్యతే సోయమాధ్యాత్మికఏతేనఆధిదైవికో వైరాజదేహో బ్రహ్మాండరూప ఉన్నేయః సోప్యాచార్యైర్వార్తికే దర్శితః। దిగాదికరణోదేవః పంచభూతశరీరభృత్ । సర్వోస్మీత్యభిమానోథో విరాడేవమజాయతేతి సోయమన్నమయః కోశః ॥

శాఖాచంద్రప్రదర్శనేనన్యాయేన బ్రహ్మతత్త్వం బోధయితుముపన్యస్తస్తథాప్యకోశస్యచిత్యాగ్నివత్పక్ష్యాకారేణోపాసనార్థం పంచావయవానుపన్యస్యన్నాహ ।

తస్యేదమేవశిరః । అయం దక్షిణః పక్షః । అయముత్తరః పక్షః । అయమాత్మా । ఇదం పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా ఇతి.

యథా శ్యేనకంకాదిపక్ష్యాకారేణ చీయమానస్యాగ్నేశ్శిరః పక్షౌ మధ్యమశరీరం పుచ్ఛంచేతి పంచావయవా ఏవమత్రాపి ద్రష్టవ్యాః। తేష్వస్య గ్రీవాయా ఉపరి ప్రసిద్ధత్వేన దృశ్యమానమిదమేవ శిరః। నాత్రోపాసితవ్యం కించిదస్తి। తథా దృశ్యమానౌ హస్తావేవ పక్షత్వేన ధ్యాతవ్యౌ। కంఠాదధస్తాన్నాభేశ్చోపరిష్టాద్దృశ్యమానో యశ్శరీరభాగస్స ఆత్మా జీవావస్థానప్రదేశరూపో మధ్యమదేహః। మధ్యం హ్యేషామంగానామాత్మేతి శ్రుతేః। నాభేరధోవర్తి యదంగమస్తి తదిదం పక్ష్యాకారస్య పుచ్ఛస్థానీయం। తచ్చ ప్రతిష్ఠా శరీరాధారః। ప్రతితిష్ఠత్యస్యామితి శబ్దస్య వ్యుత్పత్తిర్మనుష్యశరీరే నాభేరధోభాగస్య ఊర్ధ్వభాగం ప్రత్యాధారత్వం ప్రసిద్ధం గవాదిశరీరే మక్షికాదినివారణేన పుచ్ఛస్యాధారత్వం ద్రష్టవ్యం। పుచ్ఛస్యాధారత్వోక్తిరుపాసనార్థా। ఏతదేవమన్నమయకోశస్యోపాసనీయ ఆకారః ప్రతిపాదితః॥

అథాస్య కోశస్య తదుపాసనస్య చ బ్రాహ్మణవాక్యేనాభిహితస్య సంవాదేన దార్ఢ్యార్థం కంచిన్మంత్రముదాహరతి॥

తదప్యేష శ్లోకో భవతి అన్నాద్వై ప్రజాః ప్రజాయంతే యాః కాశ్చ
పృథివీగ్ శ్రితాః। అథో అన్నేనైవ జీవంతి అథైనదపియం
త్యంతతః। అన్నగ్ంహి భూతానాం జ్యేష్ఠం। తస్మాత్సర్వౌ
షధముచ్యతే। సర్వం వై తేఽన్నమాప్నువంతి। యేఽన్నం
బ్రహ్మోపాసతే। అన్నగ్ంహి భూతానాం జ్యేష్ఠం తస్మా
త్సర్వౌషధముచ్యతే। అన్నాద్భూతాని జాయంతే జాతాన్య
న్నేన వర్ధంతే। అద్యతేఽత్తి చ భూతాని తస్మాదన్నం తదుచ్య
త ఇతీతి।

తదపి తస్మిన్నర్థే బ్రాహ్మణోక్తేన్నమయకోశే సంవాదబుద్ధిజనకః వక్ష్యమాణో ఽన్నాద్వై ప్రజా ఇత్యాదికః। తస్మాదన్నం తదుచ్యత

ఇత్యంతశ్శ్లోకః । పాదబద్ధో మంత్రో విద్యతే పూర్వం సూత్రోక్తేర్థే కాచి
దృగుదాహృతా । తత్సముచ్చయమభిప్రేత్య అత్రాపిశబ్దః ప్రయుక్తః ।
చతుర్దశభిఃపాదైరుపేతోయం శ్లోక ఈదృశస్య లోకప్రసిద్ధస్య ఛందో విశే
షస్యాభావేపి వైదికం కించిదతిచ్ఛందో భవిష్యతి । జరాయుజాండజస్వేద
జోద్భిజ్జరూపదేహరూపాః ప్రజాయాః కాశ్చిత్పృథివీమాశ్రితోపలభ్యంతే
తాస్సర్వా అన్నాదేవోపలభ్యంతే । తచ్చైతత్పూర్వమేవ ప్రపంచితం । అపిచా
న్నేనైవ జీవంతి ప్రాణాన్ ధారయంతి । తత్తు లోకే ప్రసిద్ధం । అథ జీవనా
నంతరం అంతత ఆయుషోంతే తాః ప్రజా ఏతదన్నమపియంతి ప్రవిశంతి అ
న్నే లీయంతే మృగాది దేహానాం వ్యాఘ్రాద్యన్నత్వే నాన్నే దేహాలయో ద్ర
ష్టవ్యః । హి యస్మాత్కారణాదన్నం భూతానాం ప్రాణిదేహానాం జ్యేష్ఠం
ఉక్తరీత్యా కారణం । తస్మాత్కారణాత్సర్వౌషధం సర్వేషాం ప్రాణినాం
క్షుద్రోగస్య నివర్తనమిత్యుచ్యతే నివర్తితే క్షుద్రోగే జీవరూపాయాః స్థితేః
కారణం భవతి । అతః స్థితిహేతుత్వసిద్ధయే అన్నస్య క్షున్నివర్తకత్వం యు
క్తం । అన్నోత్పత్తిస్థితిలయకారణప్రతిపాదనేనాన్నమయకోశః ప్రపం
చితః । సర్వం వా ఇత్యాదినా సఫలముపాసనం విధీయతే । యే పురుషా అ
న్నం బ్రహ్మోపాసతే అన్నే ప్రతీకే బ్రహ్మదృష్టిం కుర్వంతి బ్రహ్మస్రష్ట్రా
సంసృష్టమన్నం దేహాకారేణ పరిణమతే తదన్నం పరిణతం సచ్ఛిర ఆదిభిః పు
చ్ఛాంతైరవయవైరుపేతమితి ధ్యాయంతి తే ధ్యాతారస్సర్వమేవాన్నం భక్ష్య
భోజ్యలేహ్యచోష్యరూపం ప్రాప్నువంతి । యద్వా వియదాదిపరంపరయా బ్ర
హ్మణస్సకాశాదుత్పన్నమన్నమాధ్యాత్మికమానుషదేహరూపేణాధిదైవిక
విరాడ్రూపేణ చావస్థితం తత్ నానోపాధినావిశిష్టబ్రహ్మోపాసకః పు
రుషస్సర్వాత్మకం విరాడ్రూపం ప్రాప్య బ్రహ్మాదిస్తంబాంతానాం సర్వే
షాం ప్రాణినాం యద్యదుచితమన్నం తత్తత్సర్వం ప్రాప్నువంతి । పూర్వం బు
భుత్సుం ప్రతిబోధసాధనభూతకోశప్రతిపాదనార్థం అన్నం హి భూతానా
మిత్యుక్తమంత్రం తూపాస్యభూతస్యాన్నస్య ప్రశంసార్థం పునరభ్యస్యతే ।

అస్మదాదీనాం విరాట్పర్యంతానాం ప్రాణిదేహానాం తస్మాదన్నం జ్యేష్ఠం
అతిశయేన వృద్ధం కారణభూతం తస్మాత్సర్వస్య సంసారాద్వృద్ధో హ్యేష
భంగవర్త్తకం । యథోక్తోపాసనం హి విరాట్ప్రాప్తి ర్వ్యా క్రమముక్తి హేతు
స్స్వ ప్రాణి దేహానాం ఉత్పత్త్యభివృద్ధి హేతుత్వ ం వ్య పాస్య న్నం ప్రశ
స్తం అన్నం బ్ర హ్మ చ వ పర్యా ం చ నేపి సర్వ దేహ కారణత్వే నాన్న స్య ప్రాశ
స్త్యముపగమ్యతే । అన్య త్రాపి ప్రాణిభిః జీవ నార్థం భ క్ష్య త్వా
యద్వా సర్వ ప్రాణినో త్తి భ క్షయతి సర్వే పి దేహా అన్నే నైవ
యద్వాసర్వ ప్రాణినో త్తి భక్షయతి సర్వేపి దేహా అన్నేనైవ
మ్యాత్వాదితరో గాది నాశయ త్ ఇతి లోకే ప్రసిద్ధం । జ్యాంతత్ ఇతి బ్రహ్మ
దాహృత సమాప్త ర్థః । శ్లోక సమాప్త్యర్థ్యః । యః ప్రస్తుత గుహాహి
తం బ్రహ్మాత్మత్వం బుభుత్స తే తం ప్రతిబోధ యా క భూత్వా యమన్న ము
శ్లోకోక్తాభిః । ద్వాగ వ్యా స్య పుత్ర ఇ తి బ ధుధన గృహాత్
శ్రోత్రాది బాహ్య విషయాసక్తిం వివార్య దేహ మాత్ర వ్యవహారాయ్య స
దనాదు పపద్యతే । లోకే స ప్రాణినాం స్వభావత ఏవ పుత్రమిత్రకళత్ర
బంధ్వాదిషు ఆత్మ వ్యవహారో భవతి । తం చ వ్యవహారం శ్రుతిరనువదతి । అ
ఐతరేయకే త్వావ్నాయతే । సోస్యాయమా
త్మా వై పుత్రనామాసితి । ఐతరేయకే త్వామ్నాయతే । సోస్యాయమా
త్మా పుణ్యేభ్యః కర్మభ్యః ప్రతిధీయతే ధాస్యాయమాత్మా కృతకృత్యో వ
యోగతః ప్రైతీతి । అస్యాయమర్థః । పుత్రవతో గృహస్థస్య ద్వావాత్మా
నౌ పుత్రరూపః పితృరూపశ్చ అస్య పితుస్సంబంధీ యం పుత్రరూప ఆ
త్మాశ్రితస్మార్త పుణ్య కర్మానుష్ఠానార్థం గృహే సంస్థాప్యతే పితృరూప
స్త్వేతస్యాత్మనస్స్య కర్తవ్యాని సర్వాణి కర్మాణి కృత్వా యోగత ఆయుష్యో
పరిహితో మ్రియమాణ ఇతి దృశం పుత్రత్వా నాత్మనో పంభగవాన్ వ్యాఖ్యాకా
రఆహ । పుత్రభార్యాదిషు వికలేషు సకలేషు అహమేవ వికలస్సకలో వేతి
బాహ్య ధర్మానాత్మన్యధ్యస్యతీతి తస్మాద్భిన్నస్య పుత్రే ప్రతీయ
మానత్వాత్తస్మిన్ స్వభిన్నపుత్రే ఆత్మవ్యవహారస్సంబంధవత్త్వ ఇతి వ
ద్గౌణో ముఖ్య ఇతి చేత్ తర్హ్యమేవ ముఖ్యత్వాభావం బోధయితుం

పుత్రమిత్రాదిబాహ్యేష్వ స్మాద్బాహ్యేభ్యోద్వ్యావర్త్య ఆత్మబుద్ధిం దేహసంఘాతే జయితుమన్నమయ ఆత్మోపదిశ్యతే । ఏతమేవాభిప్రాయముపరిష్టాత్స్పష్టీకరిష్యతి । సయఏవంవిత్ అస్మాల్లోకాత్ప్రేత్య ఏతమన్నమయమాత్మానముపసంక్రామతీతి। యస్తు బాహ్యవిషయాసక్తివాసనాప్రాబల్యాత్స్వదేహమాత్రేణాన్నమయాత్మనా పర్యవస్యతి। తస్యతస్మిన్పర్యవసానార్థం తద్విషయోపాసనోపదిష్టాన చోపాసకోఽనంతరమన్నమయమాత్మానముపాసీనో బాహ్యవిషయేభ్యోవ్యావృత్తో ధ్ధాదన్నమయే పర్యవస్యతి । యః కశ్చిదల్పాయుస్సన్ ఉపరితనస్య ప్రాణమయాదివివేకస్యాభావే బ్రహ్మతత్వబోధస్యాసంపూర్త్యభావాదుక్తోపాసనం కుర్వన్నేవ మ్రియతే తదానీముక్తరీత్యాసద్యోన్నప్రాప్తిర్భవతి । ఈదృశమేవవిషయమభిప్రేత్యభగవతోక్తం । ప్రాప్యపుణ్యకృతాంలోకానుషిత్వాశాశ్వతీస్సమాః శుచీనాం శ్రీమతాంగేహేయోగభ్రష్టోభిజాయత ఇతి తదేవంవిషయాభిముఖ్యాన్నివృత్త్యర్థంఅన్నమయకోశముపదిశ్యప్రసంగాత్తదుపాసనం తత్ఫలంచోక్తం॥

అథవిషయేభ్యోనివృత్తస్యాన్నమయకోశాదభ్యంతఃప్రవేశాయ ప్రాణమయకోశముపదిశతి॥

> తస్మాద్వా ఏతస్మాదన్నరసమయాదన్యోఽంతర ఆత్మా ప్రాణమయః । తేనైషపూర్ణ ఇతి॥

యః పరమాత్మాస్వయమాకాశాదిక్రమేణాన్నమయతాం ప్రాప్త ఇతి బ్రాహ్మణేన ప్రతిపాదితః । సఏవపునశ్శ్లోకేనస్పష్టీకృతః ।తస్మాదేవ బ్రాహ్మణోక్తాదేతస్మాచ్ఛ్లోకే ప్రపంచితాదహంమనుష్య ఇత్యనుభూయమానాద్వ్యతిరిక్తోఽభ్యంతరప్రదేశవర్తీ కశ్చిత్ప్రాణమయ ఆత్మావర్తతే । తేనప్రాణమయేనఏషోఽన్నమయః పూర్ణో దేహస్యాంతరాపాదమస్తకం ప్రాణమయోవ్యాప్యవర్తతే । లింగశరీరేజ్ఞానశక్తిఃక్రియాశక్తిశ్చేతిద్వయం వర్తతే । తయోర్మధ్యేక్రియాశక్తికార్యభూతః కశ్చిత్ప్రాణా

ఖ్యః పదార్థః తస్యచప్రాణస్యైకారః పంచవృత్తిసమూహః । ప్రాణమ
యః । వృత్తయశ్చప్రాణాపానసమానాఖ్యాః తస్యచప్రాణపదార్థస్య
వ్యాపారవిశేషాః । తేచహృదయాది ప్రదేశేనిష్పద్యంతే । తథాచో
క్తంహృది ప్రాణోగుదేపానస్సమానోనాభిసంస్థితః । ఉదానఃకంఠ
దేశస్థోవ్యానస్సర్వశరీరగః । ఇతి । తస్యైతస్యవృత్తిసమూహస్వరూపస్య
ప్రాణమయస్యాత్మన్యారోపి తత్వాదహంప్రాణిమీత్యేవముచ్ఛ్వాసాదిక
ర్తృత్వేన అహంప్రత్యయగమ్యత్వాచ్చాత్మత్వంద్రష్టవ్యం । ఆత్మత్వం
నామప్రత్యక్స్వరూపత్వం । తత్రయథాపుత్రాద్యపేక్షయా ప్రతీచ్యన్నమ
యే దేహే ఆత్మత్వేనోపదిష్టేసతిపరాగ్రూపేపుత్రాదావాముఖ్యాత్మత్వవ్యా
వృత్తిర్నిర్వృత్తా।తథాదేహాదప్యాంతరే ప్రాణమయాత్మన్యుపదిష్టేసతిదే
హస్యముఖ్యాత్మత్వంనివారితంభవతి । పుత్రదేహయోర్ముఖ్యత్వాభావసామ్యేప్యవాంత
రవైషమ్యద్గౌణాత్మత్వం మిథ్యాత్మత్వంభగవద్భిర్భాష్యకారైరేవము
దాహృతం । గౌణమిథ్యాత్మనోఽసత్వేపుత్రదేహాదిబాధనాత్ । ఇతి। త
యోఃపుత్రదేహయోరాత్మత్వవ్యవహారదశాయాం స్వస్మాద్భేదప్రతిపత్త్య
ప్రతిపత్తిభ్యాంవైషమ్యం ద్రష్టవ్యం । దేహాత్మనోర్భేదమజానద్భిర్లౌకి
లోకాయతికైశ్చోచ్యమానదేహస్యాత్మత్వంమిథ్యేతి యదత్రప్రాణమ
యాత్మోపదేశేనార్థాత్సంపాదితం । తదేతత్తృతీయాధ్యాయస్య తృతీయ
పాదేనిర్ణీతం । ఆత్మాదేహాస్తథాన్యోవా చైతన్యం మదశక్తివత్ । భూ
తమేళనజేదేహేనాన్యత్రాత్మానపుస్తతః । భూతోపలబ్ధిరూపాత్తేభ్యోవిభి
న్నావిషయత్వతః । సైవాత్మాభౌతికాద్దేహాదన్యస్సోపరలోకభాక్ ।
మనశ్చిదాదీనాం క్రత్వర్థతానాస్తి కింతుపురుషార్థత్వమిత్యుక్తే ఇతి కోఽసౌ
పురుషఇతి ప్రసంగాద్విచార్యతే। తదేతదధికరణంపూర్వోత్తర మీమాం
సయోశ్శేష భూతందేహవ్యతిరిక్తస్యస్వర్గమోక్షభాగిన ఆత్మనః ప్ర
తిపాద్యమానత్వాత్ తత్రలోకాయతికాదేహ ఆత్మేతిమన్యంతే ।అన్వ
యవ్యతిరేకాభ్యాం చైతన్యస్యదేహ ఏవోపలంభాత్ సతిదేహే చైతన్య

ముపలభ్యతే। నత్వసతి దేహే నచ చైతన్యస్య జాత్యంతరతయా దేహవ్యతిరిక్తాత్మత్వం శంకనీయం। క్రముకనాగవల్లీ చూర్ణానాం సంయోగాన్మదశక్తిరివ దేహాకారపరిణతేభ్యో భూతేభ్యో జాయమానం చైతన్యం కథంనామ జాత్యంతరం స్యాత్। తస్మాచ్చేతనో దేహ ఆత్మేతి ప్రాప్తే బ్రూమః। పృథివ్యాదీనాం భూతానాముపలబ్ధిర్యా భూతేభ్యో వ్యతిరిక్తా భవితుమర్హతి। విషయిత్వాద్యద్యద్భూతేభ్యో వ్యతిరిక్తం తత్తద్విషయి యథా రూపాచ్చక్షుస్తథా సతి తాదృశచైతన్యస్యాత్మత్వం వదంతః ప్రతికథం భౌతికదేహరూపత్వమాపాద్య తే సత్యేవ దేహే చైతన్యముపలభ్యతే నాసతీత్యన్వయవ్యతిరేకో సిద్ధః। అసత్యపి దేహే పరలోకగామినశ్చిదాత్మనశ్చైతన్యస్య శాస్త్రేణోపలంభాత్ శాస్త్రస్య చ ప్రామాణ్యం సమర్థనీయం। అనాత్మత్వేన నిర్ణీతాత్తస్మాద్దేహాదభ్యంతరో యః ప్రాణస్తస్యోత్పత్తిర్ద్వితీయాధ్యాయస్య చతుర్థపాదే చింతితా। ముఖ్యః ప్రాణస్త్వ్యనాదిర్జాయతే వా న జాయతే। ఆనీదితి ప్రాణచేష్టా ప్రాక్సృష్టేః శ్రూయతే। యతః ఆసీదితి బ్రహ్మసత్త్వం ప్రోక్తం వాయునిషేధనాత్। ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణ ఇత్యుక్తేరేష జాయతే ఇతి ముఖ్యవిలేసంచరన్నుచ్ఛ్వాసకారీ వాయుర్ముఖ్యః ప్రాణస్సోనాదిః కుతః నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీం నాసీద్రజ ఇతి సూక్తే ఆనీదవాతమిత్యానీచ్ఛబ్దేన సృష్టేః ప్రాక్ప్రాణచేష్టా శ్రవణాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః। ఆనీచ్ఛబ్దో న ప్రాణవ్యాపారం వక్తి అవాతమితి నిషేధాత్ కింతర్హి బ్రహ్మసత్త్వం బ్రూతే సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదిత్యాది శ్రుతిభిస్సృష్టేః ప్రాగవస్థాప్రతిపాదకశ్రుత్యంతరైస్సమానార్థత్వాత్। ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణ ఇతి శ్రుతిస్తు స్పష్టమేవ ప్రాణజన్మ ప్రతిపాదయతి। తస్మాదింద్రియవత్ప్రాణో జాయతే తత్రైవాన్యచ్చింతితం। వాయుస్స్యాత్క్రియా వాన్యో వా ప్రాణశ్శ్రుతితో నిలః సామాన్యేంద్రియవృత్తిర్వా సాంఖ్యైరేవముదీరణాత్। భాతి ప్రాణో వాయు నేతి భేదోక్తేశ్శ్రుతా శ్రుతిః। వాయుజత్వేన సామాన్యవృత్తిర్నాషేష్వతోన్యతేతి బా

హ్యన్వాయురేవ వేణురంధ్రఇవ ముఖరంధ్రే ప్రవిశ్యావస్థితస్సన్ప్రాణనామ్నా
వ్యపదిశ్యతే। నహి ప్రాణో నామ కించిత్తత్త్వాంతరమస్తి కుతః యః ప్రా
ణస్స వాయురితి శ్రుతేః। అథవా పంజరస్థా యద్వత్ప్రభావః పక్షిణస్స్వ
యం చలంతః పంజరమపి చాలయంతి ఏవమేకాదశాక్షాణిస్వ స్వవ్యా
పారద్వారా చేష్టయంతి దేహం। తత్ర దేహచాలనాఖ్యోయం సర్వేం
ద్రియసాధారణో వ్యాపారస్స ప్రాణో భవిష్యతి తథాచ సాంఖ్యైరుక్తం
సామాన్యకరణవృత్తిః ప్రాణాద్యావాయవః పంచేతి తస్మాన్నతత్త్వాంత
రం ప్రాణఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। ప్రాణఏవ బ్రహ్మణశ్చతుర్థః పాదః సవా
యునా జ్యోతిషా భాతీతి శ్రుత్యంతరే చతుష్పాద్బ్రహ్మోపాసన ప్రసంగా
దాధ్యాత్మికప్రాణస్యాధిదైవికవాయోశ్చానుగ్రాహ్యానుగ్రాహక రూపే
ణాధిభేదం స్పష్టమేవ నిర్దిష్టం। అతో యః ప్రాణస్స వాయురిత్యైకత్వశ్రుతిః కా
ర్యకారణయోరభేదవృత్త్యా నేతవ్యః। యత్తు సాంఖ్యైరుక్తం తదసత్ ఇం
ద్రియాణాం సామాన్యకరణ వృత్త్యసంభవాత్ పక్షిణాం చలనాన్యేకవిధాని
పంజరచలన స్యానుకూలాని నచతథేంద్రియాణాం దర్శనశ్రవణమనానా
దివ్యాపారా ఏకవిధానాపి దేహచలనానుకూలాః ససత్తత్త్వాంతరం ప్రా
ణ ఇతి పరిశిష్యతే। తత్రైవ పునరన్యచ్చింతితం। ప్రాణోయం విభురల్పోవా
విభుస్స్యాత్ప్లుష్యుపక్రమే హిరణ్యగర్భ పర్యంతే సర్వదేహే సమోక్తితః।
సమష్టివ్యష్టిరూపేణ విభుత్వేష ఆధిదైవికో ఆధ్యాత్మికోల్పః ప్రాణస్యైవ ద
దృశ్యత్వాచ్చ యథేంద్రియం ప్లుషిగాత్రము మశకాదపి న్యూనకాయః పుత్తికా
ఖ్యో జీవః తస్మాదారభ్య సర్వాత్మకహిరణ్యగర్భ పర్యంతేషు దేహేషు
తైస్తైర్దేహైస్సమత్వం ప్రాణస్య శ్రూయతే సమః ప్లుషిణా సమో మశ
కేన సమో నాగేన స ఏభిస్త్రిభిర్లోకైస్సమో నేన సర్వేణేతి తస్మాద్వ్యా
ప్తి ప్రాణఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। అధిదైవికస్య హిరణ్యగర్భవ్యష్టిరూపేణ
ప్రాణస్య సమష్టిరూపేణ చావస్థానాద్విభుత్వమస్తు వాయురేవ సమష్టిర్వా

యురేవవ్యష్టి రితిశ్రుతేః । తదేవవిభుత్వం సమః ప్లుషిణేతి శ్రుతావుపా
సనార్థం ప్రపంచితం ॥

ఆధ్యాత్మికస్తు ప్రాణ ఇంద్రియవదదృశ్యః పరిచ్ఛిన్నః యస్త్వనేక
జన్మాభ్యస్త దేహాత్మత్వవాసనా ప్రాబల్యాత్ప్రాణమయాత్మోపదేశ మా
త్రేణాత్మత్వబుద్ధిం దేహే పరిత్యక్తుం నశక్నోతీతం ప్రత్యుపాసనాంవిధా
తుం ఉపాస్యస్వరూపం దర్శయతి॥

సవా ఏష పురుషవిధ ఏవ తస్య పురుషవిధతాం । అన్వయం
పురుషవిధః । తస్య ప్రాణ ఏవ శిరః । వ్యానో దక్షిణః పక్షః ।
అపాన ఉత్తరః పక్షః ఆకాశ ఆత్మా పృథివీ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా ।

ఇతి దేహాదభ్యంతరత్వేనయః ప్రోక్తస్స ఏవైష ప్రాణమిత్యనుభూయ
మానః ప్రాణమయః పురుషవిధ ఏవ యద్యప్యస్య ప్రాణమయస్య శరీరస్యేవా
వయవాస్స్వతో నసంతి తథాపి తానవయవాంత్సంపాద్య పురుషాకార ఏవోపా
సనీయః నచాత్ర దుస్సంపాద్యత్వం శంకనీయం తస్య పూర్వోక్తస్యాన్నమయస్య
పురుషప్రకారతామనుసృత్య తన్మధ్యే పూర్ణ స్వేన వర్తమానోయం ప్రాణమ
యోపి పురుషాకార ఇతి వక్తుం శక్యత్వాత్ యథా మూషానిషిక్తం ద్రుతతా
మ్రం ప్రతిమాకారం సంపద్యతే తద్వత్ తత్ర హృదయాదూర్ధ్వం నాసికయోస్సం
చారి ప్రాణాఖ్యో వృత్తివిశేషశ్శిరస్త్వేన చింతనీయః సర్వాసు నాడీషు సంచా
రి వ్యానాఖ్యో వృత్తివిశేషో యశ్చాపానాఖ్యో వృత్తివిశేషో హృదయా
దధో నిర్గచ్ఛతి తావుభౌ పక్షద్వయరూపేణ చింతనీయౌ ఆకాశశబ్దేనోదరమ
ధ్యవర్తి నాభిసమీపస్థో దేశవిశేష ఉచ్యతే తేన తత్రావస్థితస్సమానవాయు
రుపలక్ష్యతే । సచవాయురాత్మా ప్రాణమయకోశస్య మధ్యభాగః పృథి
వీశబ్దేనావశిష్ట ఉదానవాయురుపలక్ష్యతే ముఖ్యార్థస్వీకారేహి ప్రాణమ
య కోశాధికారో బాధ్యేత యథా పృథివీ ప్రాణినామవస్థాన హేతు
త్వాత్ప్రతిష్ఠా తథైవోదానవాయుః ప్రాణాదివాయూనాం దేహావస్థాన
హేతుర్యావదయముదానవాయురుత్క్రాంతిం న జనయతి తావత్ప్రాణా

దీనాం దేహే స్థానం । అత ఉదానవాయుః ప్రతిష్ఠా ఉదానాఖ్య వృత్తివిశేషయుక్తస్య పంచవిధవృత్తి కర్తుః ప్రాణపదార్థస్య ఉత్క్రాంతిప్రతిష్ఠయోస్స్వాతంత్ర్యాభావాధ్యవశికా ఆమనంతి । స ఈక్షాంచక్రే కస్మిన్నహముత్క్రాంత ఉత్క్రాంతో భవిష్యామి కస్మిన్వా ప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామీతి స ప్రాణమసృజతేతి జగతః ప్రతిష్ఠా హేతోః ప్రాణపదార్థస్య వృత్తివిశేష ఉదానః పక్ష్యాకారేణ ధ్యేయస్య ప్రాణమయకోశస్య పుచ్ఛస్థానీయః । యే శిరః పక్షాదిరూపేణ పరికల్పితాః ప్రాణాపానాదివృత్తివిశేషాః । యచ్ఛ వృత్తిమత్ప్రాణతత్త్వం తత్సర్వం మైత్రేయోపనిషది సమామ్నాతం ప్రజాపతిర్వా ఏకోఽగ్రేఽతిష్ఠత్స నారమత ఏకస్స ఆత్మానమభిధ్యాయత్ బహ్వీః ప్రజా అసృజత తా అశ్మేవాప్రబుధ్యంత ప్రాణాః స్థాణురివ తిష్ఠమానా అపశ్యత్స నారమత సోఽమన్యతైతాసాం ప్రతిబోధనాయాభ్యంతరం ప్రవిశానీతి స వాయుమివాత్మానం కృత్వాభ్యంతరం ప్రావిశత్స ఏకో నాశకత్స పంచధాత్మానం ప్రవిభజ్యోచ్యతే । యః ప్రాణోఽపానస్సమాన ఉదానో వ్యాన ఇతి అథ యోఽయమూర్ధ్వముత్క్రామత్యేష వావ స ప్రాణోఽథ యోఽయమవాంచం సంక్రామత్యేష వావ సోఽపానోఽథ యోఽయం స్థవిష్ఠమన్నధాతుమపానే స్థాపయత్యణిష్ఠం చాంగేఽంగే సమంనయత్యేష వావ స సమానోఽథ యోఽయం పీతాశితముద్గిరతి నిగిరతి చైష వావ స ఉదానోఽథ యేనైతాస్సిరా అనువ్యాప్తా ఏష వావ స వ్యాన ఇతి పురా ప్రజాపతిస్స్వయమేకాకిత్వేన క్రీడాం హితస్తత్సిద్ధ్యర్థం దేహాంత్స్సృష్ట్వా సృష్టానాం తేషాం వ్యవహారసిద్ధ్యర్థం ప్రాణవాయుః పాపేకజీవాత్మనా వేశాం ప్రవిశ్య పంచధాత్మానం విభజ్య వ్యవహరతీతి శ్రుతేరర్థః ॥

పూర్వోక్తాన్నమయవత్ప్రాణమయేఽపి శ్లోకముదాహరతి
తదప్యేష శ్లోకో భవతి । ప్రాణం దేవా అనుప్రాణంతి
మనుష్యాః పశవశ్చ యే ప్రాణో హి భూతానామా
యుః తస్మాత్సర్వాయుషముచ్యతే । సర్వమేవత

ఆయుర్యంతి యే ప్రాణం బ్రహ్మోపాసతే ప్రాణో
హి భూతానామాయుః । తస్మాత్సర్వాయుషముచ్యత ఇతి ।

యే సాత్త్వికా అగ్నీంద్రాదయో దేవా యే రాజసా బ్రాహ్మణక్షత్రియాదయో మనుష్యా యేపి తామసా గవాదయః పశవస్తే సర్వేపి స్వస్వదేహమధ్యవర్తినం ప్రాణవాయుం చేష్టమానమనుసృత్య స్వయమపి చేష్టంతే ప్రాణ ఏవ హి దేహం చాలయంతి । తథా చ కౌషీతకినస్సమామనంతి । అథ ఖలు ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మేదం శరీరం పరిగృహ్యోత్థాపయతీతి ఆథర్వణికాశ్చ ఆకాశాదిభూతాభిమానీదేవైర్వాగాదీంద్రియాభిమానీదేవైశ్చ సహ ప్రాణాభిమానిదేవస్య దేహధారణవిషయే సంవాదేన సమామనంతి తాన్ వరిష్ఠః ప్రాణ ఉవాచ మా మోహమాపద్యథాహమేవైతత్పంచధాత్మానం విభజ్యైతద్బాణమవష్టభ్య విధారయామీతి యథా హి లోకే బాణో ధానుష్కేణ ప్రేర్యతే తథా ప్రాణేన ప్రేర్యమాణత్వాద్బాణశబ్దేన శరీరముపలక్ష్యతే యః ప్రాణో దేవమనుష్యపశ్వాదిదేహానాం చేష్టాముత్పాదయతి స ప్రాణో యస్మాత్సర్వప్రాణినామాయుర్హేతుస్తస్మాత్సర్వాయుషముచ్యత ఇతి ప్రాణస్య నామధేయం యథోక్తప్రాణమయకోశజ్ఞానమాత్రేణాన్నమయాత్మవాసనాం పరిత్యక్తుమశక్నువంతో యే పురుషాస్తద్వాసనానివృత్తయే ప్రాణోపాధికం బ్రహ్మోపాసతే తే పురుషా ఆధ్యాత్మికప్రాణోపాధికబ్రహ్మోపాసనాదేతస్మిన్ జన్మన్యపమృత్యుపరిహారేణ సర్వమాయుర్యంతి ప్రాప్నువంతి ఆధిదైవికహిరణ్యగర్భాఖ్యప్రాణోపాసనేన తు జన్మాంతరే స్వయమేవ హిరణ్యగర్భాస్సంతో మహాప్రలయపర్యంతం సర్వమాయుః ప్రాప్నువంతి కోశప్రశంసార్థం పూర్వముక్తస్య ప్రాణో హీతి వాక్యస్యోపాస్తిప్రశంసార్థం పునరప్యభిధానం.

ప్రాణమయోపదేశస్య తాత్పర్యం దర్శయతి ।

తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా యః పూర్వస్యేతి ।

యః ప్రాణమయ ఇదానీముక్త ఏష ఏవ తస్యాన్నమయస్య పూర్వకో

తస్యశరీరేభవ శ్శారీరఆత్మాయదాప్రాణమయస్యాత్మత్వందృఢంవాసితం భవతి తదానీమన్నమయస్యాత్మత్వ భ్రమోగచ్ఛతికిం త్వన్నమయశరీరం ప్రాణమయశ్శారీరీ ఆత్మేతినిశ్చయోజాయతే ద్వయోరాత్మ నోరసంభ వాదిత్యర్థః అథాన్నమయకోశాన్నివృత్తస్యాధికారిణః ప్రాణమయకోశాద ప్యంతః ప్రవేశాయమనోమయకోశము పదిశతి॥

తస్మాద్వాఏ తస్మాత్ప్రాణమయాత్ । అన్యోంతరా

త్మామనోమయః తేనైషపూర్ణ ఇతి ।

బ్రహ్మాణ్యాశ్రితాజగదు పాదానరూపాత్రిగుణా త్మికామాయా తత్రతమోగుణభాగస్యాన్న మయకారణత్వాత్తస్మిన్కో శజాడ్యమేవబ హుళముపలభ్యతే నతుక్రియాశక్తిజ్ఞానశక్తిర్వాతస్మిన్నన్నమయకోశే స్తిరజోగుణభాగస్యప్రాణమయకారణత్వాత్తస్మిన్ప్రాణమయే క్రియాశక్తి రుపలభ్యతే।సత్వగుణభాగస్యమనోమయాదికోశత్రయకారణత్వాత్తేషుత్రి ష్వపికోశేషుజ్ఞానశక్తిరుపలభ్యతేతమోమిశ్రసత్వగుణోమనోమయకోశ కారణంఅతోమనోమయేతామసభాగ ధర్మారాగద్వేషాదయఉపలభ్యం తేరజోమిశ్రసత్వగుణోవిజ్ఞానమయకోశకారణం। అతోవిజ్ఞానమయేయ జ్ఞాదీనాంవైదికక్రియాణాం కృష్యాదీనాంలౌకిక క్రియాణాంచకర్తృత్వము పలభ్యతే । శుద్ధసత్వగుణఆనందమయకోశ కారణంఅతస్తత్రానందము ఖ్యప్రియమోద ప్రమోదాదిశబ్దవాచ్యాస్సుఖవిశేషాఏవోపలభ్యంతే ॥ యద్యపిస్వరూపే చైతన్యజ్ఞానశక్తిః తథాపితదవాంతర భేదాత్త్రివిధా కరణశక్తిః కర్తృశక్తిః భోక్తృశక్తిశ్చేతి । తత్రకరణశక్తిజన్యాంమనస స్తస్యా కారః కామసంకల్పాది వృత్తిసమూహః । మనోమయవృత్తయస్తువాజస నేయిభిరామ్నాయంతే । కామస్సంకల్పోవిచికిత్సా శ్రద్ధాఽశ్రద్ధాధృతి రధృతిర్హ్రీర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వం మనఏవేతితథాతృష్ణాస్నేహారాగలో భ ఇత్యాదిశ్రుత్యంతరాణ్యుదాహర్యాణిసోయంమనోమయఃప్రాణ

యాదన్యోఽభ్యంతరః అత ఏవ ప్రత్యాసన్నత్వాన్మనస్యాత్మచైతన్యం సర్వాం
తరమభివ్యజ్యతే తదభివ్యక్తివశాదేవ మనోమయస్యాత్మత్వం తేనాభ్యంతరేణ
మనోమయేన బాహ్యః ప్రాణమయః పూర్ణోఽవర్తతే యథా క్రియాశక్తిరాపా
దమస్తకం వ్యాప్తిస్తథా జ్ఞానశక్తిరపి వ్యాప్తిరుపలభ్యతే అత్రాంతఃకరణేన మ
నసా బహిఃకరణాని వాక్చక్షురాదీని దశాప్యుపలక్ష్యంతే తత్సర్వేషాం జ్ఞానేం
ద్రియాణాం కర్మేంద్రియాణాం చ మనోమయాఖ్యేనాంశేనాంతర్భావో ద్రష్టవ్యః ।
తేషామింద్రియాణాముత్పత్తిర్ద్వితీయాధ్యాయస్య చతుర్థపాదే చింతితా ।
కిమింద్రియాణ్యాకాశాదీని సృజ్యంతే పరమాత్మనా సృష్టేః ప్రాగృషినామ్నామేషాం స
ద్భావోక్తేరనాదితా। ఏకబుద్ధ్యా సర్వబుద్ధిభాతికత్వాజ్జనిశ్రవాత్ ఉత్ప
ద్యంతేఽథ సద్భావః ప్రాగవాంతరసృష్టితః । ఋషయో వావ తదగ్రే సదాసీ
త్కే తే ఋషయ ఇతి ప్రాణా వా ఋషయ ఇతి శ్రుత్యా సృష్టేః పూర్వమిం
ద్రియాణాం సద్భావావగమాదనాదిత్వం తేషామితి చేన్న ఏకవిజ్ఞానేన స
ర్వవిజ్ఞానం తావదింద్రియాణామనుత్పత్తౌ న ఘటతే । తథాన్నమయం హి
సోమ్య మన ఆపోమయః ప్రాణస్తేజోమయీ వాగితి భూతకార్యత్వమింద్రి
యాణాం శ్రూయతే ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనః సర్వేంద్రియాణి చేతి
విస్పష్టమేవేంద్రియాణాం జన్మశ్రవణం యత్తు సృష్టేః ప్రాక్సద్భావవాక్యం
తదవాంతరసృష్టివిషయం వ్యాఖ్యేయమితి తస్మాదింద్రియాణి పరమాత్మన ఉత్ప
ద్యంతే । తత్రైవాన్యచ్చింతితం సప్తైకాదశ వా తాని సప్త ప్రాణా ఇతి
శ్రుతేః సప్త స్యుర్మూర్ధసప్తచ్ఛిద్రేషు చ విశేషణాత్ అధికసంఖ్యస్య హస్తా
దేరుపదేశనాత్ జ్ఞేయాన్యేకాదశాక్షాణి తత్తత్కార్యానురోధ
తః । సప్తేంద్రియాణి కుతః సప్త ప్రాణాః ప్రభవంతి తస్మాత్సప్తార్చిషస్సమి
ధస్సప్త హోమాః । సప్త ఇమే లోకా యేషు చరంతి ప్రాణా గుహాశయా నిహి
తాస్సప్త సప్తేతి సామాన్యశ్రుతేః । సప్త వై శీర్షణ్యాః ప్రాణా ఇతి శిరోగత
సప్తభిశ్ఛిద్రవత్త్వేన విశేషితత్వాచ్చేతి చేన్న శిరస్సప్తేభ్య ఇతరాణీంద్రియాణి
హస్తాదీన్యపి వేదే సమీర్యంతే హస్తౌ వాదాతవ్యం చోపస్థ ఆనందయిత

వ్యంచేత్యాదినా తథాచవేదముఖాదేవనిశ్చయేసతి ఏకాదశవ్యాపారా
ణాందర్శనశ్రవణాస్వాదనాఘ్రాణస్పర్శనాభివదనాదానగమనానం
దవిసర్గధ్యానానాముపలంభాత్ । తత్సాధనత్వేనేంద్రియాణ్యేకాదశేత్య
భ్యుపగంతవ్యం । పునరప్యన్యచ్చింతితం । వ్యాపీన్యణూనివేంద్రియాణిసాంఖ్యా
వ్యాపిత్వమూచిరే । వృత్తిలాభస్తు తత్రతత్రదేహే కర్మవశాద్భవేత్ దేహ
స్థవృత్తిమద్భాగేష్వేవార్థత్వం ప్రకాశ్యతాం । ఉత్క్రాంత్యాది శ్రుతే
స్తానిహ్యణూనిస్యురదర్శనాత్ । సర్వగతానామింద్రియాణాం తత్తచ్ఛ
రీరావచ్ఛిన్నప్రదేశేషు తత్తజ్జీవ కర్మఫలభోగయవృత్తిలాభోభవతీతి య
త్సాంఖ్యైరుక్తంతదసత్ । కల్పనాగౌరవప్రసంగాత్ । దేహావచ్ఛిన్నవృ
త్తిమద్భాగైరేవ విశేషవ్యవహారసిద్ధౌ కిమనయావృత్తిరహితానాంసర్వ
గతానామింద్రియాణాంకల్పనయా కించ శ్రుతిరుత్క్రాంతిగత్యాగతింజీవ
స్యప్రతిపాదయతి । తాశ్చసర్వగతస్యజీవస్యన ముఖ్యాస్సంభవంతీతిముఖ్య
త్వసిద్ధ్యర్థమింద్రియోపాధిస్స్వీకృతః । యదిసోప్యుపాధిస్సర్వగతస్స్యా
త్తర్హితత్రతత్ప్రయుక్తా ఉత్క్రాంత్యాదయోముఖ్యాస్సంభవేయుః తస్మాదసర్వ
గతాన్యక్షాణిమధ్యమపరిమాణేషు అదృశ్యత్వవివక్షయా సూత్రకారేణా
ణుశబ్దః ప్రయుక్తః । పునరప్యన్యచ్చింతితం । స్వతంత్రాదేవతంత్రావా
వాగాద్యాస్స్యాత్స్వతంత్రతానోచేత్త్వగాదిజోభోగో దేవానాంస్యాన్న
చాత్మనః । శ్రుతమగ్న్యాదితంత్రత్వం భోగోగ్న్యాదేస్తునోచితః । దేవ
దేహేషుసిద్ధత్వాజ్జీవోభుంక్తే స్వకర్మణా । వాగాదీన్యక్షాణిస్వవిషయేస్వా
తంత్ర్యేణ ప్రవర్తంతేనతు దేవతాపరతంత్రాణి । అన్యథా వాగాదిజన్య
స్యభోగస్య దేవానాంభోక్తృత్వాపత్తేః జీవాత్మనో భోగస్స్యాదితి చేన్న అ
గ్నిర్వాగ్భూత్వాముఖం ప్రావిశదిత్యాదావాగాదీ నామగ్న్యాద్యనుగృహీ
తత్వంశ్రూయతే తతోదేవపరతంత్రైవేంద్రియవృత్తిః నచైతావతాదే
వానామత్రభోక్తృత్వం । మహాపుణ్యఫలరూపం దేవత్వం ప్రాప్తానాంఅథ
మభోగఫలస్యానుచితత్వాద్దేవతా దేహేషు పరమభోగస్య సిద్ధత్వాచ్చ ఋ

సుష్వాపిజీవస్తు దేవప్రేరితైరక్షైరుత్పాదితం భోగంస్వకర్మఫలతయాభుం
క్తఇత్యుపపద్యతే। తస్మాద్దేవతాపరతం త్రాణ్యేవాక్షాణి। పునరప్యచ్ఛిం
తితం। ప్రాణస్యవృత్తయోఽక్షాణి ప్రాణాత్తత్త్వాంతరాణివా తద్రూప
త్వశ్రుతేః। ప్రాణనామ్నోక్తత్వాచ్చవృత్తయః। శ్రమాశ్ర[illegible]దిభేదో
స్త్వగ్రాణేత ద్రూపనామని ఆలోచకత్వేనాన్యాని ప్రాణోనేతాక్షదేహ
యోః। ఇహవాగాదీన్యక్షాణిముఖ్యప్రాణ వృత్తయోభవితుమర్హంతి।
కుతస్తేషాం ప్రాణరూపత్వశ్రవణాత్ ఏతస్యైవసర్వేరూపమభవన్నితి
శ్రుతేః। కించప్రాణశబ్దేనైవతానిలోకే వ్యవహ్రియంతే। మ్రియమాణ
స్యప్రాణనాడ్యావిసర్గచ్ఛంతీ త్యాదౌశ్రుతిశ్చ వాగాదీనాంప్రాణనామతా
మాహ। నవైవాచో నచక్షూంషిన శ్రోత్రాణినమనాంసీత్యాచక్షతేప్రా
ణఇత్యేవాచక్షతఇతితస్మాన్న ప్రాణాదన్యానితానిచేతి చేన్నతానిమృత్యు
శ్శ్రమోభూత్వోపయేమఇతి తస్మాచ్ఛ్రామ్యత్యేవవాగిత్యాది నావాగాదీ
నాంస్వస్వ విషయేషు శ్రాంత్యాదిసభి ధాయాభేదమేవనాపోహద్యోయం
మధ్యమః ప్రాణోయస్సంచరం శ్చాసంచరంశ్చనవ్యథతే థోనరిష్యతఇతి
ప్రాణస్యస్వస్వ వ్యాపారశ్రాంత్యభావమాహ యయమేకోభేదస్తథా ప్రాణ
ఏవాదేవాగాదినిర్గమనప్రవేశనయోర్దేహస్యమరణోద్ధానమభిధా
య ప్రాణనిర్గమనప్రవేశయోర్మరణోద్ధానేదర్శయతి అతఏవమాది భే
దోక్తేర్వాగాదీనాం ప్రాణరూపత్వంప్రాణనామత్వంచగౌణంస్యాదిభ
త్యన్యాయేన ప్రాణానువృత్తిత్వాద్వ్యవహారభేదశ్చభూయానుపలభ్యతే
స్వంస్వంవిషయంపరిచ్ఛిద్యాలోచకానీంద్రియాణిప్రాణస్త్వక్షాణాందేహ
స్యచనేతాత స్మాత్ప్రహ్మశ్రమాదివైలక్షణ్యాత్ ప్రాణాత్తత్త్వాంతరాణీం
ద్రియాణిఏతేషామేకదశేంద్రియాణాంమధ్యేమన సోముఖ్యత్వాత్తన్నా
మ్నాచనోమయకోశ ఇత్యుచ్యతే। తస్మాత్ప్రాధాన్యం చమనసఃవాగా
దీంద్రియైః స్వస్వవ్యాపారే ష్వాసజీవ్యత్వాదుపపద్యతే। వాగాదయస్తుప్రి
యత్వాదిద్వృత్తాశుశ్రూషాదిరూపాంప్రజ్ఞాశబ్దాభిధేయాంమనో వృత్తిపుర

స్మృత్యైవవ్యవహరంతి। తచ్చాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం ప్రపంచ్యకౌషీతకినస్స
మామనంతి । ప్రజ్ఞయా వాచం సమారుహ్య వాచా సర్వాణినామాన్యాప్నో
తి ప్రజ్ఞయా ప్రాణం సమారుహ్య ప్రాణేన సర్వాన్గంధానాప్నోతి ప్రజ్ఞ
యా చక్షుస్సమారుహ్య చక్షుషా సర్వాణి రూపాణ్యాప్నోతి ప్రజ్ఞయా శ్రో
త్రం సమారుహ్య శ్రోత్రేణ సర్వాంఛబ్దానాప్నోతి ప్రజ్ఞయా జిహ్వాం స
మారుహ్య జిహ్వయా సర్వాన్నరసానాప్నోతి । ప్రజ్ఞయా హస్తౌ సమారు
హ్య హస్తాభ్యాం సర్వాణి కర్మాణ్యాప్నోతి।

ప్రజ్ఞయా శరీరం సమారుహ్య శరీరేణ సుఖదుఃఖే ఆప్నోతి ప్రజ్ఞయో
పస్థం సమారుహ్యోపస్థేనానందం రతిం ప్రజాతిమాప్నోతి। ప్రజ్ఞయా పా
దౌ సమారుహ్య పాదాభ్యాం సర్వా ఈత్యా ఆప్నోతి ప్రజ్ఞయా మనస్స
మారుహ్య మనసా సర్వాణి ధ్యానాన్యాప్నోతీత్యాది రన్వయః। నహి ప్రజ్ఞా
పేతా వాగ్నామ కించన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనోభూదిత్యాహ। నాహ
మేతన్నామ ప్రజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతః ప్రాణో గంధం కంచన ప్రజ్ఞా
పయేదన్యత్ర మే మనోభూదిత్యాహ । నాహమేతంగంధం ప్రజ్ఞాసిషమితి
నహి ప్రజ్ఞాపేతం చక్షూరూపం కించన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనోభూ
దిత్యాహ। నాహమేతద్రూపం ప్రజ్ఞాసిషమితి। నహి ప్రజ్ఞాపేతం శ్రోత్రం శ
బ్దం కంచన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనోభూయాదిత్యాహ। నాహమేతం శబ్దం
ప్రజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతా జిహ్వాన్నరసం కంచన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర
మే మనోభూయాదిత్యాహ । నాహమేతమన్నరసం ప్రజ్ఞాసిషమితి నహి ప్ర
జ్ఞాపేతౌ హస్తౌ కర్మ కించన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనోభూదిత్యాహ తు
ర్నాహమేతత్కర్మ ప్రజ్ఞాసిష్వమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతం శరీరం సుఖం దుఃఖం కం
చన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనోభూదిత్యాహ। నాహమేతత్సుఖం దుఃఖం
ప్రజ్ఞాసిషమితి। నహి ప్రజ్ఞాపేత ఉపస్థ ఆనందం రతిం ప్రజాతిం చ కాంచన
ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనోభూదిత్యాహ। నాహమేతమానందం రతిం ప్ర
జాతిం ప్రజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతౌ పాదా ఈత్యాం కాంచన ప్రజ్ఞాప

యేతామన్యత్రినామనో భూరిత్యాహతుర్నామేతా మిత్యాంప్రజ్ఞాసి ష్య ఇతి సహిప్రజ్ఞాపేతాధీః కాంచనసిద్ధ్యేన్న ప్రజ్ఞాతవ్యం ప్రజ్ఞాపయేది త్యాదివ్యతిరేకః॥

ఏతస్మింత్సర్వేంద్రియ సమష్టిరూపే మనోమయకోశే స్వాత్మాన ముపదిశ్యాత దేవదృఢం హాసయితు ముపాసనవిధి మభిప్రేత్య ఉపాస్యస్వరూ పం దర్శయతి॥

సవాఏషపురుషవిధఏవ। తస్యపురుషవిధతాం। అన్వ యంపురుషవిధః। తస్యయజురేవశిరః। ఋగ్దక్షిణః పక్షః సా మోత్తరః పక్షః। ఆదేశ ఆత్మా అథర్వాంగిరసః పుచ్ఛంప్ర తిష్ఠా ఇతి॥

యోమనోమయః ప్రాణమయాదభ్యంతర ఆత్మత్వేనోపదిష్టస్స ఏవై షసంకల్పయామీత్యనుభూయమానఉపాసనార్థం చావయవోపేతః పు రుషప్రకార ఏవ భవతి పూర్వవత్। మూషానిషిక్త ద్రుతతామ్రస్యేవ ప్రాణమయమనుసృత్య పురుషవిధత్వం మనోమయస్య యజురాదయస్త్ర యోవేదత్రయగతా మంత్రాః ఆదిశ్యతే నేనేత్యాదేశః విధాయకం బ్రా హ్మణవాక్యం అథర్వాఖ్యేనాంగిరస నామ్నా చ మునిఋషిణా దృష్టాశ్చతు ర్థ వేదగతా మంత్రా అథర్వాంగిరసః తేషాంచైహికేష్ట ప్రాప్త్యనిష్ట ప రిహారౌ ప్రతిసాధనత్వేన ప్రతిష్ఠాత్వం ముఖ్యపిశబ్దాత్మికా యజురాదయో సమనోరూపా స్తథాపితదాలోచనాత్మక మనోవృత్తివిశేషా యజురాద యోశబ్దైరుపలక్ష్యంతే॥

పూర్వవదస్మిన్మనోమయేపి శ్లోకముదాహరతి॥

తదప్యేష శ్లోకోభవతి యతోవాచో నివర్తంతే అ ప్రాప్యమనసాసహ। ఆనందంబ్రహ్మణోవిద్వాన్ నబిభేతి కదాచనేతి॥

వాచకాశ్శబ్దాః జ్ఞాపకేనమనసాసహ బ్రహ్మణస్స్వరూపమానంద

మః ప్రాప్య యస్మాద్బ్రహ్మానందాన్నివర్తంతే తం విద్వాన్మనోమయో
పాధివిశిష్టం బ్రహ్మస్వరూపముపాసీనః కదాచిదపి న బిభేతి జాతిగుణాద్యు
భావాన్న బ్రహ్మణి వాచకశబ్దప్రవృత్తిః । ఏతచ్చ నైష్కర్మ్యసిద్ధావుక్తం
షష్ఠిగుణక్రియాజాతయో రూఢిశ్చ శబ్దార్థసంగతిహేతవః నాత్మన్యన్యత
మోఽమీషాం తేనాత్మా నాభిధీయత ఇతి మనోఽపస్మృతి సంకల్పయిత్తదా
స్మీదృగితి వా తాదృగితి వా సంకల్పయతి । న చైతదుభయం బ్రహ్మణి సంభ
వతి । తస్మాద్బ్రహ్మణో మనో నివర్తతే । తదేతత్పంచకోశ వివేకేభిహితం
కీదృక్తదితి చేత్పృచ్ఛేదీదృక్త్వా నాస్తి తత్ర హి । యదసీదృక్తాదృక్ఛేత్స్వ
రూపం వినిశ్చిను । అక్షాణాం విషయస్త్వీదృక్పరోక్షస్తాదృగుచ్యతే । విష
యీ నాక్షవిషయస్స్వత్వాన్నాస్య పరోక్షతా । ఇతి పూర్వోక్తయ ధ్యాన్నమ
యోపాధివిశిష్టస్య ప్రాణమయోపాధివిశిష్టస్య చ బ్రహ్మణ ఉపాసనము
క్తం ఏవమత్రాపి మనోమయోపాధివిశిష్టస్య ఉపాసనం వివక్షితం । అన్యథా
యజూరాదిషు శిరః పక్షాదికల్పనావైయర్థ్యం ప్రసజ్యేత విద్యానిత్యత్రవిది
ధాతురుపాసనావాచి విద్యోపాస్తి క్రియయోరుపాస్తి ప్రకరణే పూర్వాప
ర్యాయత్వదర్శనాత్తచ్చాపృత్త్యక్షకరణే భాష్యకారైరుదాహృతం । క్వచి
ద్విదినోపక్రమ్యోపాస్తినోపసంహరతి । యథాయస్తద్వేద్యత్రానుమ
ఏతాం భగవో దేవతాం శాధి యాం దేవతాముపాస్య ఇతి క్వచిచ్చోపాస్తి
నోపక్రమ్య విధినోపసంహరతి యథా వనో బ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్యత్ర భా
తి చ తపతి చ కీర్త్యా యశసా బ్రహ్మవర్చసేన య ఏవం వేదేతి తస్మాద్వేదన
మత్రోపాసనం । తేనోపాసనే నేహాముత్ర భీతిర్న భవతీని రంతరము
పాసీనస్య రాగద్వేషాద్యవసరాభావాదైహికభీత్యభావః । క్రమముక్తిస
ద్భావాచ్చాముష్మికభీత్యభావః । ఉభయమపి వివక్షిత్వా కదాచనేత్యుక్తం

మనోమయోపదేశస్య తాత్పర్యం దర్శయతి ॥

తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా యః పూర్వస్యేతి ।

ప్రాణమయశ్శరీరంతత్స్వామీ మనోమయ ఆత్మేతి దృఢనిశ్చయో జాయత ఇత్యర్థః । బృహదారణ్యకే బాలాక్యజాతశత్రుసంవాదే ప్రాణాత్మవాదినం బాలాకిం ప్రతి ప్రాణస్యానాత్మత్వం బోధయితుం అజాతశత్రుర్బాలాకినా సహ కస్యచిత్సుప్తస్య పురుషస్య సమీపే గత్వా శాస్త్రప్రసిద్ధైః ప్రాణనామభిశ్చతుర్భిస్సుప్తం పురుషమామంత్ర్య తేనావతాతస్మిన్ననుత్థితే సతి జడత్వేన ప్రాణస్యానాత్మత్వం నిశ్చిత్య ప్రాణాదన్యం చైతన్యమాత్మానం దర్శయితుం పాణినా తం సుప్తం పురుషం పునః పునరాపిష్య బోధయాంచకార । తతశ్చేతన ఆత్మోత్తస్థౌ । తథా చ శ్రూయతే । తౌ హ సుప్తం పురుషమాజగ్మతుస్తమేతైర్నామభిరామంత్రయాంచక్రే బృహన్ పాండరవాసస్సోమ రాజన్నితి న చోత్తస్థౌ తం పాణినాపేషం బోధయాంచకార స హోత్తస్థావితి॥

అథ ప్రాణమయాత్ స్వాంతస్య మనోమయకోశాదంతః ప్రవేశాయ విజ్ఞానమయకోశముపదిశతి॥

తస్మాద్వా ఏతస్మాన్మనోమయాత్ । అన్యోఽంతర
ఆత్మా విజ్ఞానమయః తేనైష పూర్ణ ఇతి ।

కామసంకల్పాదివృత్తిసమూహరూపో యో మనోమయః ప్రత్యగాత్మోపాధిద్వారాత్మత్వేనోపదిష్టః । తస్మాదేవైతస్మాదాత్మోపాధిభూతాదహంకారమయాదహం సంకల్పయామీత్యేవమనుభూయమానాదభ్యంతరో విజ్ఞానమయాఖ్యో యోఽన్య ఆత్మాస్తి తేన విజ్ఞానమయేనాంతరస్థితేన బహిస్థితో మనోమయః పూర్ణోఽవతిష్ఠతే । సత్త్వగుణకార్యాయాం జ్ఞానశక్తౌ తమోమిశ్రభాగో యః ధారాగద్వేషాది తామసధర్మోపేతం తామసకరణత్వధర్మోపేతం సన్మనో భవతి । తథా రజోమిశ్రభాగో విరాజసైః కర్తృధర్మైరుపేతం సద్విజ్ఞానం భవతి । మనోవృత్తీనాం మధ్యే విశిష్టమహంకర్తేత్యేవంరూపం వృత్తిజ్ఞానం యస్య కర్తృత్వధర్మోపేతస్య వస్తునో గ్రాహకం భవతి । తద్వస్తు విజ్ఞానం । తస్య వికారో వి

జ్ఞానమయః । రజోమిశ్రసత్వగుణకార్యం హి విజ్ఞానం । తద్విజ్ఞానమహం ప్రత్యయవిషయాభిమంతృరూపేణ విక్రియతే । తమేనమభిమంతారం సర్వేజనా అహంప్రత్యయేనవిషయీకుర్వంతి ద్వివిధోహ్యనసః ప్రత్యయ ఇదం ప్రత్యయోఽహం ప్రత్యయశ్చేతి । తత్రేదం ప్రత్యయో బహిర్ముఖతయా ప్రమాతురన్యపదార్థం ప్రమేయం ఘటాది విషయీకరోతి । అహంప్రత్యయస్త్వంతర్ముఖః ప్రమాతారమేవ విషయీకరోతి । నచాత్ర ప్రమాతృప్రమేయస్సాంకర్య దోషశ్శంకనీయః । దృష్టత్వేన తస్యదోషత్వాభావాత్ నహి దృష్టే సత్యనుపపన్నం నామేతి న్యాయాత్ యోయమహం ప్రత్యయ విషయోఽభిమంతా సర్వేషు ప్రమాణవ్యవహారేషు ప్రమాతృతాం సోయమత్రవిజ్ఞానమయః। ఏతమేవోద్దిశ్య ఆథర్వణికాశ్చక్షుశ్చ ద్రష్టవ్యంచ శ్రోత్రంచ శ్రోతవ్యంచ ఘ్రాణంచ ఘ్రాతవ్యంచ త్వక్చ స్పర్శయితవ్యంచ వాక్చ వక్తవ్యంచ హస్తౌ చాదాతవ్యంచేత్యాది నా ప్రమేయజాతం ప్రమాణజాతం సర్వం అనుక్రమ్య సర్వ వ్యవహారకర్తారం పృథగేవ విస్పష్టమామనంతి । ఏష హి ద్రష్టా శ్రోతా ఘ్రాతా రసయితా మంతా బోద్ధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుష ఇతి కౌషీతకినశ్చ ప్రజ్ఞయా వాచం సమారుహ్య వాచా సర్వాణి నామాన్యాప్నోతి ప్రజ్ఞయా ప్రాణం సమారుహ్య ప్రాణేన సర్వాన్ గంధానాప్నోతి । ప్రజ్ఞయా చక్షుస్సమారుహ్య చక్షుషా సర్వాణి రూపాణ్యాప్నోతీత్యాదినా విషయేంద్రియవ్యవహారస్య సర్వస్యాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం వనోద్ధీ నత్వామామ్నాయా శేషవ్యవహారకర్తారం పృథగామనంతి । నవాచం విజిజ్ఞాసీత వక్తారం విద్యాదిత్యాదినా । నన్వాత్మైవ వ్యవహారస్య కర్తా నత్వసౌ విజ్ఞానమయశ్చతుర్థః కోశః । అతఏవ భగవాన్బాదరాయణో ద్వితీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే జీవాత్మవిచారే కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాదితి సూత్రయామాస నాయం దోషః ఆత్మకర్తృత్వాభేరోపాధికత్వాత్ ఏతచ్చ యథా చ తక్షోభయథేత్యత్ర సూత్రితః । లోకే తక్షా బాహ్యసాధనైర్వాస్యాది భిర్యుక్తః ప్రాసాదాది గృహస్య కర్తా భవతి సాధనహీనస్తు నైవ కర్తా తద్వదాత్మాపి

స్వరూపతోఽసంగ ఏవసన్ రాగాదికరణసహితః కర్తేతి సూత్రార్థః తస్మిన్ పూర్వోక్తబాహ్యేంద్రియాంతః కరణసమూహరూపస్య మనోమయస్య సంయోగేనైవ ఆత్మనః కర్తృత్వసిద్ధౌ కిమనేన విజ్ఞానమయేనేతి చేన్నైవం అనేనన్యాయేన తక్ష్ణ్యాపి వైయర్థ్యస్యాపాదయితుం శక్యత్వాద్వాస్యాది సాధనసంయుక్తస్య బ్రాహ్మణాదేరేవ ప్రాసాదాదికర్తృత్వేసతి వ్యర్థస్తక్షా స్యాత్ । యది బ్రాహ్మణాదౌ ప్రాసాదాదిగోచరజ్ఞానక్రియాశక్త్యోరభావాత్తక్షాపేక్ష్యతే । తర్హ్యత్రాపి సర్వవ్యవహారగోచరజ్ఞానక్రియాశక్తియుక్తో విజ్ఞానమయోఽపేక్ష్యతే । నచాసంగస్యాత్మన ఆరోపమంతరేణశక్తిద్వయం సంభవతి । ఆరోపశ్చక్వచిన్ముఖ్యస్యైవాధారాంతరే దృశ్యతే యథాలోకే బిలగతే హి సర్పే ముఖ్యం సర్పత్వం రజ్జావారోప్యమాణం దృష్టం తస్మాదత్రాపి విజ్ఞానమయే ముఖ్యం శక్తిద్వయం చిదాత్మన్యారోప్యతాం । ఏతదేవాభిప్రేత్య వాజసనేయినస్సమామనంతి । యోయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యంతర్జ్యోతిః పురుషః స సమానస్సన్ ఉభౌలోకావనుసంచరతి ధ్యాయతీవ లేలాయతీవేతి తత్ర యోఽయంచైతన్యజ్యోతిస్స్వరూపః పురుషః విజ్ఞానమయోపాధికస్సన్ పురుషస్తేనోపాధినా సమానః పరిచ్ఛిన్నస్సన్ ఉపాధిం సంచరంతమనుస్వయమపి లోకావుభౌ సంచరతి । వస్తుతస్స్వయమసంచరన్నేవ ఉపాధిసంచారేణసంచరన్నివోపలభ్యతే । యథాఘటే దేశాంతరం ప్రతినీయమానే సతి ఘటావచ్ఛిన్నాకాశస్యాన్యదేశానయన భ్రమస్తద్వత్ । సోయమర్థః శ్రుతౌ ఇవశబ్దేనస్పష్టీక్రియతే । ఉపాధౌ ధ్యాయతి సత్యపరిచ్ఛిన్నోఽప్యసంగశ్చిదాత్మా స్వయమపి ధ్యాయన్నివోపలభ్యతే । తథోపాధౌ లేలాయమానే సతి తత్స్వం పర్యాకులస్సన్నివోపలభ్యతే ఏవమేవోపాధిప్రయుక్తం ఉత్క్రాంతిగతిగమనాది సంసారం భగవాన్ బాదరాయణస్సూత్రయామాస । తద్గుణసారత్వాత్తద్వ్యపదేశః ఇతి ఏవం సతి కర్తృత్వమపి విజ్ఞానమయోపాధౌ వర్తమానమాత్మన్యారోప్యత ఇతి అభ్యుపగంతవ్యం సోయం కర్తృత్వ

శక్తియుక్తో విజ్ఞానమయః కరణశక్తియుక్తాన్మనోమయాదభ్యంతరః నను మనసా సహితాన్యేకాదశతత్త్వానీంద్రియాణి పంచవృత్త్యుపేతః ప్రాణః తత్త్వం చేత్యేతావదేవ లింగశరీరం మీమాంసాశాస్త్రే విచారితం । నతు విజ్ఞానాఖ్యం కించిత్తత్త్వమితి చేన్న ప్రాణపాదే తద్విచారాభావేపి తతః పూర్వస్మిన్పాదే జీవాత్మని సంసారధర్మాపాదకత్వేన తద్గుణసారత్వాదిత్యాదినా విచారితత్వాదంగీకృతే హి విజ్ఞానాఖ్యా బుద్ధిః తత్త్వే లింగశరీరస్య సప్తదశసంఖ్యా పూర్యతే । సా చ సంఖ్యా భగవద్భిర్భాష్యకారైరుదాహృతా । పంచీకృతపంచమహాభూతాని తత్కార్యం చ సర్వం సప్తదశకం లింగమితి తస్యాం చ సంఖ్యాయాం సంఖ్యాయానితత్త్వాని విశ్వరూపాచార్యైర్దర్శితాని జ్ఞానేంద్రియాణి పంచైవ తథా కర్మేంద్రియాణ్యపి వాయవః పంచ బుద్ధిశ్చ మనస్సప్తదశం విదురితి నన్వేకస్యైవాంతఃకరణతత్త్వస్య మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారాఖ్యాశ్చత్వారో వృత్తిభేదాః కథమితి చేదుచ్యతే । సంశయాత్మకం మనః నిశ్చయాత్మికా బుద్ధిః అభిమానాత్మకోహంకారః చేతనాత్మకం చిత్తమితి వృత్తీనాం లక్షణాని ఏతాశ్చతస్రో వృత్తయస్తద్విషయాశ్చాధర్వణికైరనుక్రాంతాః । మనశ్చ మంతవ్యం చ బుద్ధిశ్చ బోద్ధవ్యం చ అహంకారశ్చాహంకర్తవ్యం చ చిత్తం చ చేతయితవ్యం చేతి ఏతే చ వృత్తివిశేషాః క్షణికాః కాలకర్మభేదేనోత్పద్యంతే యుగపజ్జ్ఞానానుత్పత్తిర్మనసో లింగమితి న్యాయాత్ తథా సతి వృత్తిమాత్రస్వరూపయోర్మనోమయవిజ్ఞానమయయోస్తామసరాజసరూపాన్నమయప్రాణమయవత్పృథక్స్వరూపత్వాభావాద్భిన్నకోశత్వాదంతర్బహిర్భావోఽయుక్త ఇతి చేన్న కరణరూపేణ కర్తృరూపేణ చ తయోస్తత్త్వభేదాంగీకారాత్ మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తాఖ్యాశ్చత్వారోఽంతఃకరణస్యైవ వ్యాపారవిశేషాః కర్తృత్వరూపం చ కరణాత్పృథగేవ తత్త్వం । తచ్చ బుద్ధిశబ్దేన విజ్ఞానశబ్దేన అహంశబ్దేన చ తత్ర తత్ర వ్యవహ్రియతే తత్ర కర్తా కర్తరి బుద్ధిశబ్దమేవ కఠా ఆమనంతి । ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ తు బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ । ఇంద్రియాణి హ

యానాహుర్విషయాగ్ స్తేషుగోచరానితి చిదాత్మాఽథస్వామీశరీరంరథ
మితి అచిద్రూపా ధర్మిణ సదృశీచైతన్య ప్రతిబింబస్య కర్తృత్వ ధర్మ
స్యచాధారభూతాబుద్ధిస్సారథిస్సాచబుద్ధిశ్చిచ్ఛాయోపేతత్వేనచేతనా
కర్తృత్వేనసారథివత్స్వతంత్రాసతీ ప్రగ్రహసదృశేనమనోరూపేణకరణే
నాశ్వసదృశానీంద్రియాణీని యమయంతి।తత్కాలేరథసదృశంశరీరంవ్యా
పారయతితతోఽత్ర బుద్ధిమనసోస్తత్వభేదేన స్థాయిత్వమేకకాలవర్తిత్వం
చావగమ్యతెవిజ్ఞానశబ్దోపితత్రైవకఠ వల్ల్యామామ్నాయతె।విజ్ఞానసార
థిర్యస్తుమనః ప్రగ్రహవాన్నరః।సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం
పదమితిబుద్ధేరంతరత్వవివక్షయా ఉత్కర్షస్తత్రైవామ్నాయతె।ఇంద్రి
యేభ్యః పరాహ్యర్థాహ్యర్థేభ్యశ్చపరంమనః మనసస్తుపరాబుద్ధిరితితథాప్ర
త్యగాత్మదర్శనార్థం నిరోధసమాధిరూపయోగం బ్రువంతి। శ్రుతిర్వి
జ్ఞానస్యాభ్యంతరత్వం దర్శయతి। యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞస్తద్యచ్ఛే
చ్ఛాంత ఆత్మని జ్ఞానమాత్మనీతి ప్రథమతో వాగాదీని బాహ్యానీంద్రియాణి
అభ్యంతరేమ నసినియమ్యతదపి మనస్తతోఽప్యంతరేజ్ఞానాత్మనినియచ్ఛేత్
జ్ఞానాత్మశబ్దే నాత్రవిజ్ఞానమయోనిర్దిశ్యతె। నతుచిదాత్మాతస్యచిదాత్మ
నఉత్తరత్రతద్యచ్ఛేచ్ఛాంత ఆత్మనీతివక్ష్యమాణత్వాత్ పరబ్రహ్మస్వరూ
పస్యప్రత్యగాత్మన స్సంసారార్థంవిజ్ఞానం ప్రథమముపాధిస్తతోబహిర్మ
నస్తతోబహిః ప్రాణస్స్వయం క్రమస్సంసారవర్ణనప్రస్తావెవాజసనేయిభి
రామ్నాయతె।సవాఅయమాత్మావిజ్ఞానమయోమనోమయఃప్రాణమయఇ
తిసోఽయంబుద్ధి విజ్ఞానశబ్దాభ్యామభిధీయమానః పదార్థస్సర్వైరప్యహంశ
బ్దేనవ్యవహ్రియతె। భాష్యకారాశ్చాధ్యాసముదాహరంతః పితృపుత్ర
భార్యాదికందేహేంద్రియమనాంసిచోదాహృత్యతద్దృష్టాంతేనవిజ్ఞానమ
యస్యాధ్యాసముదాజహ్రుః ఏవమహంప్రత్యయినమశేషస్వప్రచారసా
క్షిణి ప్రత్యగాత్మన్యధ్యస్యేతి। సమన్వయసూత్రభాష్యేపి ఏవమాహుస్తై
నైవాహంకర్త్రాహం ప్రత్యయినాసర్వాః క్రియానిష్పాద్యంతె తత్రంచ

సఏవాపి స్నేతి తయోరన్యః పిప్పలంస్వాద్వత్తీతి శ్రుతేః । అయమేవకర్తాభో క్తానైయాయికాది మతసిద్ధోజీవాత్మాసాంఖ్యాస్త్వేవమాహుః । అంతఃక రణంత్రివిధమితి తత్రేంద్రియాణామేకాదశసంఖ్యా పూరకంమనోనామక మేకం అహంకారతత్వంద్వితీయం మహత్తత్వంతృతీయంతే ష్వహంకార మేవంలక్షయంతి అభిమానోపేతోహంకార ఇతిసఏషచిచ్ఛాయోపేతా హంకారోత్ర విజ్ఞానమయస్తేనవిజ్ఞానమయేన మనోమయస్యపూర్ణత్వా త్తాదృశమనోమయేన ప్రాణమయస్యవ్యాప్తత్వాత్తాదృశ ప్రాణమయే నాన్నమయస్య పూర్ణత్వాత్తాదృశ ప్రాణమయేన పూర్ణేన్న రసమయే ప్యాపాదమస్తక మహంమనుష్య ఇత్యభిమానఉపలభ్యతే॥

అథవిజ్ఞానమయస్యాత్మన్యాబుద్ధిదార్ఢ్యా యోపాసనంవిధిత్సు రుపాస్యస్వరూపంనిరూపయతి॥

సవాఏషపురుష విధఏవతస్యపురుష విధతాం ।
అన్వయంపురుషవిధః । తస్యశ్రద్ధైవశిరః। ఋతం
దక్షిణఃపక్షః। సత్యముత్తరఃపక్షః । యోగఆత్మా।
మహఃపుచ్ఛంప్రతిష్ఠాఇతి॥

యః పూర్వోక్తక్రమేణ శ్రుతిషునైయాయికాది మతేషులోకస్యవ హారేషుచ ప్రసిద్ధః కర్తాస ఏవైషోస్మాభిరహంకర్తేత్యను భూయమానః స్య మానోవిజ్ఞానమయశ్శిరః పక్షాదికల్పనయోపాసితుం మనోమయమనుష్య త్యస్యాయమపి ద్రుతతామ్రప్రతిమాన్యాయేనశిరః పక్షాదికల్పనయాపురు షాకారఏవభవతి। యద్యపిశ్రద్ధాదయోవృత్తివిశేషరూపత్వాన్మనోమయ స్యకార్యాస్తథాపి విజ్ఞానమయస్యకర్తృత్వేనకరణతద్వృత్తిస్వామిత్వా న్మనోవృత్తయ ఏవతదీయా అపిభవంతీత్యభిప్రేత్యవిజ్ఞానమయస్య శ్రద్ధా శిరఉచ్యతే । గురుశ్రుతిభ్యామభిహితే తత్వేతదవబోధోపాయేచపర మోవిశ్వాసశ్శ్రద్ధా । ఋతసత్యశబ్దాభ్యామస్య తత్తత్కర్తృత్వాభి మానరూపం వృత్తిద్వయంవివక్షితం । యోగస్సమాధాతోస్సం ప్రజ్ఞాత

సమాధిద్వయం। కామాద్యాశ్చిత్తగా దృశ్యాస్తత్సాక్షిత్వేన చేతనం। ధ్యాయేద్దృశ్యానువిద్ధోఽయం సమాధిస్సవికల్పకః। అసంగస్సచ్చిదానందస్స్వప్రభో ద్వైతవర్జితః। అస్మీతిశబ్దవిద్ధోఽయం సమాధిస్సవికల్పకః। స్వానుభూతిరసావేశాద్దృశ్యశబ్దానపేక్షితః। నిర్వికల్పసమాధిస్స్యాన్నివాతస్థలదీపవత్। మనసో వృత్తిశూన్యత్వాద్బ్రహ్మాకారతయా స్థితిః। యోఽసంప్రజ్ఞాతనామాసౌ సమాధిర్యోగినాం ప్రియః। యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధ ఇతి యోగశాస్త్రే సూత్రితత్వాత్। మహచ్ఛబ్దేన మహతః పరమవ్యక్తమితి శ్రుత్యంతరేణోక్తం అవ్యాకృతస్య ప్రథమకార్యరూపం హిరణ్యగర్భాఖ్యం మహత్తత్త్వం వివక్షితం। తచ్చ హిరణ్యగర్భాఖ్యం మహత్తత్త్వం సర్వేషామహం ప్రత్యయగమ్యానాం కర్త్రాత్మనాం సమష్టిరూపత్వేన ప్రతిష్ఠా ఏతదేవాభిప్రేత్య ఉత్తరతాపనీయే సమామ్నాయతే। సర్వాహంమయీ హిరణ్యగర్భ ఇతి॥

అస్మిన్ విజ్ఞానమయేఽపి పూర్వవచ్ఛ్లోకముదాహరతి॥

తదప్యేష శ్లోకో భవతి। విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే।
కర్మాణి తనుతేఽపి చ। విజ్ఞానం దేవాస్సర్వే బ్రహ్మ
జ్యేష్ఠముపాసతే। విజ్ఞానం బ్రహ్మ చేద్వేద। తస్మా
చ్చేన్న ప్రమాద్యతి। శరీరే పాప్మనో హిత్వా
సర్వాన్కామాన్సమశ్నుత ఇతి।

యదేతత్కర్తృత్వశక్తియుక్తం విజ్ఞానం తదేవ జ్యోతిష్టోమాదీన్ యజ్ఞాననుతిష్ఠతి। ఏతదీయకర్తృత్వాద్యనుష్ఠానం తత్సాక్షిణి చిదాత్మని భ్రాంత్యా పరికల్ప్యతే। తథా కృషివాణిజ్యాది లౌకికవ్యాపారాణి కర్మాణి విజ్ఞానేన క్రియంతే। తదేతల్లౌకికవైదిక సర్వక్రియాకర్తృరూపమాధ్యాత్మికం విజ్ఞానమింద్రాదయస్సర్వే దేవా జ్యేష్ఠం బ్రహ్మరూపేణోపాసతే। మహత్తత్త్వరూపం హిరణ్యగర్భాఖ్యం ప్రథమోత్పన్నం జ్యేష్ఠశరీరం స యో హ వై తన్మహద్యక్షం ప్రథమజం వేదేతి బృహదారణ్యశ్రుతేః। యత్తు

పూజ్యమితీతదాహ । హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్యజాతఃపతిరేక ఆసీత్ । సదాధార పృథివీంద్యాముతేమాం కస్మైదేవాయహవిషావిధేమేతియజుర్వేద శ్రుత్యంతరమితిస్మృతిశ్చస వైశరీరీప్రథమస్సవై పురుష ఉచ్యతే । ఆదికర్తాసభూతానాం బ్రహ్మాగ్రేసమవర్తతేతి వాసిష్ఠస్మృతేః । కించసవైశరీరీ ప్రథమసూత్రాత్మాప్రాణశబ్దితః । సృష్టేఃకర్తాస ఏవాదికర్తాపురుష ఉచ్యతే । మహత్తత్వంజగత్కర్తా సూత్రంహిరణ్యగర్భకః । భూతాదికర్తాభూతానాం వికారాస్పదమగ్రజః । సూక్ష్మాభిమానీసూక్ష్మస్సన్ బ్రహ్మాగ్రేసమవర్తతేతి స్కాందే ఇంద్రాదివద్యఃపుమాన్ విజ్ఞానోపాధికం బ్రహ్మాయద్యుపాసీత తథాప్యుపాసీనశ్చేయా వజ్జీవం తస్మాద్విజ్ఞానోపాధికాద్బ్రహ్మణోయదిన ప్రమాద్యేత్ ఉక్తవిధంబ్రహ్మాహమస్మీత్యేహంప్రత్యయప్రవాహంపరిత్యజ్యమనుష్యోహంబ్రాహ్మణోహం క్షత్రియోహంవైశ్యోహంశూద్రోహంసన్యాస్యహం కర్తాహంభోక్తాహం సుఖ్యహందుఃఖ్యహం ద్రష్టాశ్రోతాఘ్రాతారసయితామంతాబోద్ధాహమిత్యేవం ప్రాకృతజనవద్వ్యవహారః ప్రమాదః । తంయదినకుర్యాత్తదానీమయంశరీరేవర్తమాన ఏవసన్ భావిజన్మరూపదుఃఖ హేతూన్సర్వాన్పాప్మనః పరిత్యజ్యబ్రహ్మలోకేసం కల్పమాత్రసంపాదితాన్ సర్వాన్భోగాన్భుక్త్వాతత్త్వజ్ఞానోదయేసతి విముచ్యతే।

ఇంద్రాదిదేవానాంస్త్రీ శూద్రవద్వేదాధ్యయనాభావేప్యస్తి వైదికబ్రహ్మవిద్యాయామధికారః । శూద్రాదేస్తువేదవిద్యాయామధి కారాభావేపిస్మృతిపురాణాదావస్త్యధికారః సోధికారఃప్రథమాధ్యాయస్య తృతీయపాదే తదుపర్యపి బాదరాయణస్సంభవాదితి సూత్రేచింతితః । నాధిక్రియంతే విద్యాయాందేవాః కింవాధికారిణః విదేహత్వేనసామర్థ్యాభావాన్నైషామధిక్రియా అవిరుద్ధార్థవాదాన్మంత్రాద్వా దేహసత్వతః । అర్థిత్వాద్దేశ్చ సాలభ్యాద్దేవాద్యా అధికారిణః । బృహదారణ్యేతృతీయాధ్యాయె శ్రూయతే । తద్యోయోదేవానాం

ప్రత్యబుధ్యత స ఏవ తదభవత్తథర్షీణాం తథా మనుష్యాణామితి దేవా-
నాం మధ్యే యో యో బ్రహ్మ బుబుధే । స ఏవ బ్రహ్మాభవదిత్యర్థః । తత్ర
దేవర్ష్యాదయో విద్యాయాం నాధిక్రియంతే । ఇతి ప్రాప్తం । కుతః
అర్థీ సమర్థో విద్వానధిక్రియత ఇత్యుక్తానామధికారహేతూనాం అశరీ-
రేషు దేవేష్వసంభవాత్ । న చ మంత్రార్థవాదేభ్యో దేవానాం విగ్ర-
హవత్త్వం విధ్యేకవాక్యతయా తేషాం మంత్రాదీనాం స్వార్థే తాత్ప-
ర్యాభావాత్ । ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । త్రివిధో హ్యర్థవాదః । గుణవా-
దోఽనువాదో భూతార్థవాదశ్చేతి । తథా చాహుః । విరోధే గుణవాదః స్యా-
దనువాదోఽవధారితే । భూతార్థవాదస్తద్ధానాదర్థవాదస్త్రిధా మ-
తః । ఆదిత్యో యూపః యజమానః ప్రస్తర ఇత్యత్ర ప్రత్యక్షవిరోధే స-
తి ఆదిత్యాదివద్యూపాదేర్వ్యగ్రనిర్వాహకత్వాదిగుణ ఆదిత్యాది-
శబ్దైరుపలక్ష్యతే ఇతి గుణవాదః । అగ్నిర్హిమస్య భేషజం
వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా । ఇత్యాదిషు మానాంతరసిద్ధార్థవాదత్వా-
దనువాదిత్వం । తయోరుభయోర్గుణవాదానువాదయోః స్వార్థే తా-
త్పర్యం మా భూత్ । ఇంద్రో వృత్రాయ వజ్రముదయచ్ఛదిత్యాదిషు అవిరు-
ద్ధేషు భూతార్థవాదేషు స్వతః ప్రామాణ్యవాదే స్వార్థే తాత్పర్యస్య
నివారయితుమశక్యత్వాత్ । యదేకవాక్యతయా స్వార్థే తాత్పర్యం ప్రతి-
పాద్యశ్చ విధ్యైకవాక్యతయా విధిషు మహాతాత్పర్యం భూతార్థ-
వాదాః ప్రతిపద్యంతే । మంత్రేష్వప్యయమేవ న్యాయో యోజ్యః । తథా చ
మంత్రార్థవాదబలాద్ధి । దేవాదీనాం విగ్రహవత్త్వే సతి శ్రవణాది-
షు సామర్థ్యం సులభం । అర్థిత్వం చైశ్వర్యస్య క్షయిష్ణుత్వసాతిశయత్వ-
దర్శనాన్మోక్షసాధనబ్రహ్మవిద్యావిషయముపపద్యతే । విద్వత్త్వం చ ఉ-
పనయనాధ్యయనరహితానామపి స్వయంప్రభాతవేదత్వాత్సులభమేవ ।
తస్మాద్దేవానాం విద్యాధికారో న నివారయితుం శక్యః । యద్యప్యాదిత్యాది-
దేవానాం ఆదిత్యాదిధ్యానమిశ్రాసు సగుణబ్రహ్మవిద్యాసు ధ్యేయానా-

మస్యైషానందిత్యాదీనామసంభవాదాదిత్యాదిప్రాప్తిలక్షణవిద్యాఫలస్యసిద్ధత్వాచ్చమాస్త్వధికారః । తథాపి సగుణాయాం విద్యాయామధికారోఽస్తో దోషః । తస్మాదస్త్యేవాధికారః । శూద్రాధికారోఽపి తత్రైవతదనాదరశ్రవణాత్తథా ద్రవణాత్సూచ్యతేహి సూత్రేశుగస్యతదను చింతితః । శూద్రోఽధిక్రియతేఽపద విద్యాయామథవానహి । అత్రైవర్ణికదేవాద్యా ఇవశూద్రోఽధికారవాన్ । దేవాస్స్వయంప్రభాతవేదా శూద్రోఽధ్యయవర్జనాత్ । నాధికారీశ్రుతౌ స్మార్తే త్వధికారోఽనివార్యతే । ఛాందోగ్యస్యచతుర్థాధ్యాయే సంవర్గ విద్యాయామామ్నాయతే । హాహారేత్వేమాః శూద్రానేనైవముఖేనాలాపయిష్యథా ఇతి । జానశ్రుతిర్నామకశ్చిచ్ఛిష్యః గోసహస్రందుహితరంముక్తాహారంరథం గాశ్చగ్రామాంశ్చోపాయనత్వేనానీయ్యరైక్వనామానంమునిముపాససాద । తస్మైరైక్వస్యవచనమేతత్ । రేశూద్రజానశ్రుతే ఇమాగోసహస్రాద్యా ఆహృతవానసి । అనేనైవదుహిత్రాద్యుపాయనముఖేనమచ్చిత్తం ప్రసాద్యఉపదేశయిష్యసీతి । తత్రశూద్రోఽపి వేదవిద్యాయామధికారవానితి ప్రాప్తం । కుతోఽత్రైవర్ణికదేవదృష్టాంతేన శూద్రస్యాప్యత్రైవర్ణికస్యతత్సంభవాదితి ప్రాప్తేబ్రూమః ।

అస్తిదేవశూద్రయోర్వైషమ్యం । ఉపనయనాధ్యయనాభావేఽపి స్వయం ప్రభాతవేదా దేవాస్తాదృశసుకృతస్యోపార్జితత్వాత్ । శూద్రస్తుతాదృశసుకృతరాహిత్యాన్న స్వయం ప్రభాతవేదః నాపితస్యవేదాధ్యయనమస్తి । ఉపనయనాభావాత్ । అతఃవిద్యత్వాఖ్యస్య అధికారహేతోరభావాత్ । నశ్రౌతవిద్యాయాంశూద్రోఽధికారీ । కథంతర్హ్యుదాహృతశ్రుతివాక్యేజానశ్రుతివిషయశూద్రశబ్దః । యోగికోఽయంనరూఢఇతిబ్రూమః । విద్యారాహిత్యేనజనితయాశుచాగురుం ప్రతిదుద్రావేతిశూద్రః । నచరూఢ్యా యోగస్యాపహారః । రూఢేరత్రాసంభవాత్ । అస్మిన్నుపాఖ్యానేక్షత్తృప్రేరణాద్యైశ్వర్యోపన్యాసేన జానశ్రుతేః క్షత్రియత్వావగ

వాత్ । ననుశూద్రస్యవిద్యానధికారే సతి ముముక్షాయాం సత్యామపి ముక్తి
ర్నస్యాదితి చేన్న స్మృతిపురాణాదిముఖేన బ్రహ్మవిద్యోదయే సతి ముక్తిసిద్ధేః
తస్మాన్న శూద్రో వేదవిద్యాయామధిక్రియతే । సగుణబ్రహ్మవిదో దేహ
పాతాత్ప్రాగేవ పుణ్యపాప త్యాగస్తృతీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే
చింతితం । కర్మత్యాగో మార్గమధ్యే యది వా మరణాత్పురా । ఉత్తీర్య
విరజాం త్యాగస్తథా కౌషీతకిశ్రుతేః । కర్మప్రాప్యఫలాభావాన్మధ్యే సా
ధనవర్జనాత్ । తాండిశ్రుతిః పురాత్యాగో బాధ్యః కౌషీతకిక్రతుః ।
తాండిర్నామ సామవేదశాఖాప్రవర్తకః । పూర్వాధికరణోక్తస్సుకృత
దుష్కృతపరిత్యాగో బ్రహ్మలోకమార్గస్య మధ్యే భవితుమర్హత్యే
తత్తల్లోకసమీపవర్తినద్యుత్తరణానంతరం తచ్ఛ్రవణాత్ । స ఆగచ్ఛతి వి
రజాం నదీం తాం మనసైవాత్యేతి తత్సుకృతదుష్కృతే విధూనుత ఇతి । అ
తో మార్గమధ్యే పరిత్యాగ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । బ్రహ్మలోకమార్గ
మధ్యే బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరిక్తస్య సుకృతదుష్కృతాభ్యాం ప్రాప్యస్యాభా
వాత్ । తయోర్నదీపర్యంతం నయనం నిరర్థకం । న చ మరణాత్ప్రాగే
వ పరిత్యక్తయోస్సుకృతదుష్కృతయోర్మార్గమధ్యే పరిత్యాగస్య సాధ
నం సంభవతి । దేహరహితేన పురుషేణ సాధనమనుష్ఠాతుమశక్తత్వాత్ ।
న చ మరణాత్పురా త్యాగే ప్రమాణాభావః । అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ
పాపం చంద్ర ఇవ రాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య ధూత్వా శరీరమకృతం కృ
తాత్మా బ్రహ్మలోకమభిసంభవామీతి తాండిశ్రుతౌ తదవగమాత్ ।
తథా చ సతి శ్రుత్యా నదీముత్తీర్య పరిత్యాగ ఇత్యయం కౌషీతకి ప్రోక్తః
క్రమో బాధనీయః । తస్మాన్మరణాత్ప్రాగేవ ఉపాసకస్య సుకృతదుష్కృత
యోః పరిత్యాగః ॥

అథ విజ్ఞానమయః బుద్ధవతస్తదుపాసకస్య చ మనోమయో శరీరత్వ
బుద్ధిసాధ్యం పర్యవస్యతీతి దర్శయతి ॥

ఓం । తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా । యః పూర్వస్య । ఇతి ।

యః పూర్వస్యేతి పూర్వవద్యోజనీయం । యథాలోకేకరణస్యచ క్షురాదేరాత్మత్వంనాస్తి తద్వత్ మనోమయస్యాపి కరణస్యాత్మత్వాభావాచ్ఛరీర కోటావంతర్భావః పరిశిష్యతే । అత్రవార్తికాచార్యైరప్యుక్తం । సర్వేషాంప్రాణినాం సార్వభౌమత్వంచాన్న మాదరాత్ । ప్రియంభవతి । తాభ్యాంవైఆంతరఃపితా । పితురభ్యంతరంభార్యా భార్యాయాఅభ్యంతరంసుతః । సుతాదభ్యంతరంక్షేత్రం క్షేత్రాదభ్యంతరంధనం ।ధనాదభ్యంతరంవేశ్మ తస్మాదభ్యంతరాతనుః । దేహాదభ్యంతరః ప్రాణః ప్రాణాదభ్యంతరంమనః । తతఃకర్తాతతో భోక్తాగుహాసేయంపరంపరా । ఏతేషామాంతరత్వాచ్చ ఆత్మత్వంచనివారితం॥ తత్కథంచేదుచ్యతే । జ్ఞానినాంమతం । విజ్ఞానాన్మనసంబాహ్యం మనసోబాహ్యఈరితః ప్రాణస్తస్మాద్బాహ్యభూతో దేహస్తస్మాద్బాహ్యంత్వయం స్మృతం । తస్మాద్బాహ్యంధనం ప్రోక్తంధనాద్బాహ్యంహిక్షేత్రకం । క్షేత్రాద్బాహ్యం సుతస్తస్మా ద్భార్యాబాహ్యాఇతీరితా । తస్యాబాహ్యః పితాతస్మాదన్నంవై సార్వభౌమతా । బాహ్యస్యేత్యసర్వేషా మనాత్మత్వంసునిశ్చితం । వ్యాప్తత్వాభోక్తృత్వ శ్రోత్రాదికరణాది భిరాదరాత్ । ఏకైకస్మాద్బాహ్యముక్త మనాత్మత్వంసునిర్మలం। విజ్ఞానాదాంతరఆనందమయస్తిష్ఠతి సర్వతః । భోక్తాకారణరూపస్స నాన్యోత్మైవేతి శ్రుతీరితః తస్మాద్బాహ్యంవా విజ్ఞానంకీర్తితంకర్తృరూపకం । నిషిధ్యచానందమయః శ్రుతితఃప్రతిపాదితః । తస్మా దభ్యంతరోన్యోవైనాస్తి హ్యాత్మేతి నిశ్చితః । మయానందమ యోభోక్తాకారణాత్మా విభుస్స్మృతః । ఇతి

అథవిజ్ఞాన మయస్యాపి ఆత్మత్వబుద్ధిం నివారయితుమానందమయముపదిశతి॥

ఓం । తస్మాద్వాఏతస్మా ద్విజ్ఞాన మయాత్ ।
అన్యోంతర ఆత్మానందమయః ।
తేనైషపూర్ణః ఇతి॥

ఆనందః పరస్య బ్రహ్మణ స్స్వరూపం । ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్ । విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ । ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః । తస్యానందస్య వికారోపత్యక్ష్యమాణ ప్రియమోదప్రమోదాది సమూహ ఆనందమయః । యద్యప్యానందో నిర్వికార స్తథాపి ఘటాద్యుపాధిభిరాకాశ ఇవ సాత్త్వికాంతః కరణవృత్త్యుపాధిభిః పరిచ్ఛేదే కల్పితే సతి ప్రియాదిరూపతయా విక్రియతే । సోయమానందమయః కర్తృత్వాభిమానయుక్తా ద్విజ్ఞానమయాదభ్యంతరః పృథగేవాత్మా తేనానందమయేనైష పూర్వోక్తః విజ్ఞానమయః పూర్ణః । యథా ప్రాణమయేన వ్యాప్తే దేహే । కృత్స్నేపి ప్రాణకార్యం చలనముపలభ్యతే । యథా చ మనోమయేన వ్యాప్తే ప్రాణవిశిష్టే దేహే సర్వస్మిన్నపి మనసః కార్యభూతా చేతనత్వలక్షణా జ్ఞానశక్తిరుపలభ్యతే । యథా చ విజ్ఞానమయేన వ్యాప్తే మనః ప్రాణోభయవిశిష్టే దేహే కృత్స్నేపి అహంకర్తేతి కర్తృత్వముపలభ్యతే । ఏవమానందమయేన వ్యాప్తే జ్ఞానమనః ప్రాణవిశిష్టే దేహే హస్తపాదాదిషు సుఖవిశేషా ఉపలభ్యంతే । తదేతదానందమయస్య పూర్ణత్వం । సుఖవద్దుఃఖమపి హస్తపాదాదిషూపలభ్యత ఇతి చేదుపలభ్యతాం నామ । దుఃఖాత్మకవృత్తిహేతునా మనోమయేన దేహస్య పూర్ణతయా తదుపపత్తేః । దుఃఖస్య మనోమయధర్మత్వా చ । సుఖస్యానందమయత్వా చ । ఉపరిష్టాత్ స్పష్టీక్రియతే । తత్రేదం చింతనీయం । కోయమానందో నామ కిం దుఃఖనివృత్తిర్వాహోస్విద్భావరూప ఇతి । తత్ర దుఃఖాభావ ఇతి ప్రాప్తం లోకే క్షుత్పిపాసారోగభీత్యాదిజనితస్య దుఃఖస్య నివృత్తౌ సుఖబుద్ధిదర్శనాత్ । నను సుఖిరోగాదిదుఃఖే వర్తమానే సతి భావరూపం సుఖం తిరోధీయతే । అత స్స్వాభావికే వా కాలే దుఃఖం వృత్తి పేక్షితేత్యేక కాలీనతయా దుఃఖవృత్తౌ సుఖస్య భ్రమ ఇతి చేన్న దుఃఖనివృత్తివ్యతిరేకేణ జ్వరమోచనకాలే కస్యచిద్భావరూపస్య ఆనందస్యానుభవాభావాత్ । తస్మాద్దుఃఖనివృత్తిరేవానంద ఇతి ప్రాప్తే । బ్రూమః । అకస్మాదుత్పన్నాని పంచీస్వ శ్రవణాదంతరేణాపి

దుఃఖపరామర్శమానందాభావసే ఆనందస్యభావరూపత్వం సేత్స్యతి। అభా
వత్వేతు ప్రతియోగినిరూప్యత్వేన దుఃఖనివృత్తి పురస్సరమేవ ప్రతీయేత।
యథా ఘటాభావః ఘటాభావ ఇత్యాదౌ ప్రతియోగిపూర్వకాభావప్రతీతిని
యమాత్। ఏతచ్చపూర్వాచార్యైరేవ సాధితం। ఆనందోదుఃఖాభావో న భవతి తదనిరూ
ప్యత్వాత్। యద్దుఃఖేన న నిరూప్యతే తద్దుఃఖాభావో న భవతి। యద్వా ఆనందోయంభావ
రూపః ప్రతియోగ్యనిరూప్యత్వాత్। ఘటవత్ యద్వా ఆనందోయం భా
వరూపః సాతిశయత్వాద్దుఃఖవదితి। ఆనందస్యసాతిశయత్వంచ షష్ఠా
త్సార్వభౌమానందేషు స్పష్టీభవిష్యతి। ఆనందస్యసిద్ధే భావరూపత్వే ప్రన
రప్యేతచ్చింతనీయం। కిమసావానందః క్రియారూపః కింగుణః ఉత స్వచి
త్ప్రతిబింబః ఆహోస్విదవచ్ఛిన్నః పదార్థః। అథవానవచ్ఛిన్నం స్వాతం
త్ర్యం వస్త్వితి। తత్ర తావత్క్రియారూప ఇతి ప్రాప్నోతి। కుతః। టునద
దిసమృద్ధావిత్యేతస్మాద్ధాతో రానందశబ్దనిష్పత్తేః। కౌషీతకినశ్చ ర్నేం
ద్రియాణాం ధ్యేగుహ్యేంద్రి యస్యఆనందక్రియోపేతం విషయమామ
నంతి। ప్రజ్ఞయోపస్థ సమారుహ్యోపస్థేనానందంరతిం ప్రజాతిం చా
ప్నోతీత్యుపస్థజన్యయానందక్రియయా వ్యాప్య మానశ్శరీరావయవసం
యోగోత్రఆనందశబ్దేనోచ్యతే। సంయోగకాలీనా క్రీడారతిః సంయోగఫ
లభూతా ప్రజాతిః। ప్రజోత్పత్తిః। యథా వాగాదీంద్రియజన్యాఅభివదనా
దయః క్రియావిశేషాః। తథోపస్థజన్యఆనందోపి క్రియావిశేషః। తథా చ
సాంఖ్యా ఆహుః। వచనాదానవిహరణోత్సర్గానందాస్తు పంచానాం ష
యాణ్ ఇతి ఆథర్వణేస్తు గంధోక్తక్రియావిశిష్టాః కర్మేంద్రియవిషయా
నామనంతి। వాక్చవక్తవ్యంచ హస్తౌ చాదాతవ్యంచ ఉపస్థశ్చానందయిత
వ్యంచ పాయుశ్చ విసర్జయితవ్యంచ పాదౌ చ గంతవ్యంచేతి। తస్యాశ్చోప
స్థజన్యాయా ఆనందక్రియాయా మనోమయాంతః పాతిత్వాదానందమయ
స్య విజ్ఞానమయాదభ్యంతరత్వమయుక్తమితి చేన్నైవం। త్వదుక్తక్రియా
యా అతిరిక్తస్యానందస్యాత్ర వివక్షితత్వాత్ సచానందః కర్తృత్వభోక్తృ

త్వధర్మోపేతస్యాత్మనో మనస్సంయోగజన్యత్వేన గుణా ఇతి వైశేషికాణాం మతం। బుద్ధిసుఖదుఃఖేచ్ఛా ద్వేషాదీనాం నవానాం తైరాత్మవిశేషగుణత్వాంగీకారాత్ । సాంఖ్యాస్తు మన్యంతే । ఆత్మనో సంగత్వాత్ ఇచ్ఛాద్యాః ప్రకృతిగతగుణత్రయ పరిణామాః । సుఖం చ తత్ర సత్వగుణపరిణామ ఇతి । తథా చ భగవతాప్యుక్తం । సత్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత । జ్ఞానమావృత్య తు తమః ప్రమాదే సంజయత్యుతేతి । న్యాయైకదేశినస్త్వేవమాహుః । యద్విషయం సుఖం తద్దుఃఖానుషంగాద్దుఃఖమేవ । సాధనసంపాదన ప్రయాసేన సుఖస్య తారతమ్యేన వినాశేన చ దుఃఖోత్పత్తేః । తస్మాద్దుఃఖానుషంగో ద్రష్టవ్యః । మోక్షదశాయాం తు నిత్యసుఖమాత్మగుణభూతం జ్ఞానేనాత్మగుణేన విషయీక్రియతే । అతో మోక్షః పురుషార్థ ఇతి । త ఏవైతే వైశేషికాదిపక్షాః పురుషబుద్ధ్యుత్ప్రేక్షితాః। శ్రుతిస్తు । ఆత్మస్వరూపభూతస్య నిత్యానందస్య స్వతంత్రస్య లేశో విషయానంద ఇత్యాచష్టే । ఏషోఽస్య పరమ ఆనందః ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవంతీతి । తమేవార్థం కశ్చిద్యోగీ స్వకీయం వివేకం ప్రకటీకుర్వన్నుదాజహార । ఆనందదుగ్ధోదధిమధ్యవర్తికణాం స్తదీయాన్విషయా నిలోద్ధాన్ । ఆస్వాదయన్బాలమియంతమేవం వృథాస్యనైషం హి విమూఢచేతా ఇతి । సోఽయమానందలేశో ద్వివిధః । ప్రతిబింబోవచ్ఛిన్నశ్చేతి । ప్రతిబింబపక్షః పూర్వాచార్యైరేవముదాహృతః॥

తథాత్ర విషయానందో బ్రహ్మానందాంశరూపభాక్ । నిరూప్యతే ద్వారభూతస్తదంశత్వం శ్రుతిర్జగౌ । ఏషోఽస్య పరమ ఆనందో యోఽఖండైకరసాత్మకః। అన్యాని భూతాన్యేతస్య మాత్రామేవోపభుంజతే । శాంతా ఘోరాస్తథా మూఢా మనసో వృత్తయస్త్రిధా । వైరాగ్య క్షాంతిరౌదార్యమిత్యాద్యాశ్శాంతవృత్తయః। తృష్ణా స్నేహో రాగలోభావిత్యాద్యా ఘోరవృత్తయః । సంమోహో భయమిత్యాద్యాః కథితా మూఢవృత్తయః । వృత్తిష్వేతాసు సర్వాసు బ్రహ్మణశ్చిత్స్వభావతా । ప్రతిబింబతి

శాంతోసుసుఖంచ ప్రతిబింబతి। రూపం రూపం బభూవాస ప్రతిరూప ఇతి
శ్రుతిః। ఉపమాసూర్యకాదీతి సూత్రం యథా సూత్రకృత్। ఏక ఏవతు
భూతాత్మాభూతే భూతేవ్యవస్థితః। ఏకధాబహుధాచైవదృశ్యతే జలచం
ద్రవత్। జలప్రతిష్ఠశ్చంద్రోయమస్పష్టఃకలుషేజలే। విస్పష్టోనిర్మలేతద్వ
ద్ద్వేధా బ్రహ్మవివృత్తిషు। ఘోరమూఢాసుమాలిన్యాత్సుఖాంశస్తుతిరో
హితః। ఈషన్నైర్మల్యతస్తత్ర చిదంశఃప్రతిబింబతి। యథాపనిర్మలేనీరేవ
హ్నేరౌష్ణ్యస్యసంక్రమః।నప్రకాశస్యతద్వత్స్యాచ్చిన్మాత్రోద్భూతిరత్ర
హి। కాష్ఠేత్వౌష్ణ్యప్రకాశౌద్వౌ ఉద్భవంగచ్ఛతోయథా। శాంతాసు
సుఖచైతన్యే తథైవోద్భూతి మాప్నుతః।ఇతి ప్రతిబింబపక్షఃఉదీరితః।అ
థావచ్ఛిన్నపక్షః ఉచ్యతే। దేహేంద్రియాద్యుపాధౌ స్వయమేవభాసమాన
స్య జీవాత్మనస్స్వరూపభూతోయ ఆనందస్సోయమవచ్ఛిన్నః। అతిశయే
నప్రియవిషయత్వాత్ ఆత్మన ఆనందరూపత్వం। తస్మాత్తథాఆత్మానం
దరూపత్వం తద్విషయత్వంచ వాజసనేయినఆమనంతి। తదేతత్ప్రేయఃపు
త్రాత్ప్రేయో విత్తాత్ప్రేయోన్యస్మాత్సర్వస్మాదంతరం యదయమాత్మేతి
అయమహం ప్రత్యయేన అనుభూయమానో దేహేంద్రియ సాక్ష్యాత్మేతి
యదస్తితదేతతదతిశయే నాభ్యంతరంస్వరూపం। అతఏవవిత్తపుత్రాదిభ్య
స్తారతమ్యేన ప్రత్యాసన్నేభ్యోతిశయేన ప్రేయంప్రియతమం। తచ్చతా
రతమ్యంవార్తికకారో దర్శయతి।సార్వభౌమాత్పితాప్రేయః పితుర్భా
ర్యా ప్రియాతథా। తస్యాఃపుత్రఃప్రియః। పుత్రాత్ క్షేత్రం ప్రియం
క్షేత్రాద్ధనంప్రియం। ధనాద్వేశ్మప్రియంవేశ్మనః పిండఃప్రియః పిండాత్త
థేంద్రియం ఇంద్రియాచ్చప్రియఃప్రాణః। ప్రాణాదాత్మాపరః ప్రియ ఇతి।
అన్యేష్వేతేషుపుత్రాదిష్వాత్మశేషత్వోపాధినా ప్రీతిః। ఆత్మనస్తునిరుపా
ధిక ప్రీతిత్వేనతస్యాః ప్రీతేఃపరత్వం। ఏతత్సర్వం మైత్రేయిబ్రాహ్మణే।
నవాఅరేపత్యుః కామాయపతిఃప్రియోభవత్యాత్మనస్తు కామాయపతిః
ప్రియోభవతీత్యాది భిరుదాహరణైః ప్రపంచితః। తానిచోదాహర

ణాన్యైకైశ్చిదేవం సంగృహీతాని । పతిజాయా పుత్రవిత్తే పశుబ్రాహ్మ
ణభూమిపాః । లోకా దేవా వేదభూతేధనం క్షేత్రంగృహంప్రియం । త
టాకారామకుల్యాని దేవాలయవనాలయా । గంగాస్నానంమంత్రజపః
పరసేవావిహింసనె । శాస్త్రశ్రుతం తత్పరిజ్ఞానంసర్వంచాత్మార్థతః ప్రి
యమితి। ముఖ్యప్రీతివిషయత్వాదాత్మాముఖ్యానందత్వరూపం।ఏకైకదేహ
మాత్రావచ్ఛిన్నత్వాదవచ్ఛిన్నః । నచస్వాభావికానంద రూపత్వాద్బిం
బరూపస్తదీయ ప్రతిబింబతేతి । అనుకూలపుత్రవిత్తాది గోచరానుకూ
లవృత్తిష్వభాసతె। తస్యప్రతిబింబస్యజలదర్పణ ప్రతిబింబవన్మిథ్యాత్వా
త్ । అవచ్ఛిన్నస్యవస్తుత్వేపి అవచ్ఛేదదోషోపేత
త్వాన్నతయోర్ముఖ్యానందత్వం। యస్త్వవచ్ఛేదరహితో బ్రహ్మస్వరూ
పభూత ఆనందస్సముఖ్యః । తథాచఛందోగాః । నారదసనత్కుమార
సంవాదే సుఖమామనంతి । సుఖంత్వేవవిజిజ్ఞాసితవ్యమితిసుఖంభగవోవి
జిజ్ఞాస ఇతియోవై భూమాతత్సుఖం నాల్పేసుఖమస్తిభూమైవసుఖంభూ
మాత్వేవవిజిజ్ఞాసితవ్యఇతిభూమానంభగవో విజిజ్ఞాసఇతి । యత్రనాన్య
త్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి నాన్యద్విజానాతిస భూమాయత్రాన్యత్పశ్య
త్యన్యచ్ఛృణోత్యన్యద్విజానాతితదల్పం యోవైభూమాతదమృతంఅథ
యదల్పంతన్మర్త్యమితి । అస్యాయమర్థః । శోకస్యపారం తారయి
త్వేవంనారదేనవినయాత్ప్రార్థితస్సంత్సనత్కుమారశ్శోకతరణాయ
సుఖరూపమేవత్వయా విచారయితవ్యమిత్యువాచతద్విచారమంగీకృతవ
తేనారదాయభూమపదార్థం సుఖస్వరూపత్వేన ఉపదిదేశ । బహో
ర్భావఃభూమా । యథాప్రకరణోపపదయోస్సంకోచకయో రసత్త్వేన
నిరతిశయవృద్ధివాచిబ్రహ్మశబ్ద ఇతిపూర్వత్రోక్తం ఏవమత్రాపినిరతి
శయబాహుల్యవాచి భూమశబ్దః । లోకేహిధనాల్పత్వేసుఖంనదృష్టంకిం
తుధనబాహుల్య ఏవసుఖందృష్టం। తస్మాత్సుఖాత్మకో భూమైవవిచార
ణీయఇత్యుక్త్వాతద్విచారాభిముఖాయనారదాయ భూమలక్షణంయత్ర

నాన్యదిత్యాది సోఽపదిదేశ । లోకవ్యవహారే హి కశ్చిద్ద్రష్టా స్వస్మాదన్య
ద్రూపం చక్షుషా పశ్యతి ॥ సేయం ద్రష్టృదర్శనదృశ్య రూపా కాచిత్త్రిపు
టీ । తథా శ్రోతృశ్రోతవ్యశ్రవణవిజ్ఞాతృవిజ్ఞాతవ్యవిజ్ఞానఘ్రాతృఘ్రాతవ్య
ఘ్రాణరసయితృరసయితవ్యరసనమంతృమంతవ్యమననబోద్ధృబోద్ధవ్యబోధన
అహంకర్తృ అహంకర్తవ్యఅహంకారచేతయితృచేతయితవ్యచేతన। వక్తృ
వక్తవ్యవచన । ఆదాతృఆదాతవ్యఆదాన । గంతృగంతవ్యగమన । విస
ర్జయితృవిసర్జయితవ్యవిసర్జన।ఆనందయితృఆనందయితవ్య ఆనంద।ప్రాణ
యితృప్రాణయితవ్య ప్రాణన । అపానయితృ అపానయితవ్య అపాన ।
వ్యానయితృ వ్యానయితవ్యవ్యాన । ఉదానయితృ ఉదానయితవ్య ఉదా
న । సమానయితృ సమానయితవ్యసమా నాత్రిపుట్యోఽన వింతిశక్య
స్మిన్నపదార్థేఽన సంతి స పదార్థో భూమా । యస్మింస్తుమాయారూపేవ
స్తుని త్రిపుట్యో విద్యంతే తన్మాయారూపం వస్త్వల్పం । తయోర్మధ్యే భూ
మా నాశరహితః । అల్పంతు వినశ్వరం తస్మిన్నల్పే ద్వైతరూపే సుఖ నిమి
త్తానాంసంభవాత్ తదల్పందుఃఖాత్మకం । భూమ్నిత్వద్వైతేవస్తుని తద
భావాత్సుఖాత్మకో భూమా ఇతి । సోఽయంభూమా త్రిపుటీరహిత యోస్సు
షుప్తిసమాధ్యోస్సుఖాత్మకోఽనుభూయతే । జాగరణస్వప్నావస్థయో
స్త్రిపుటీయుక్తయోర్లౌకిక వ్యవహారరూపోఽల్పాఖ్యః పదార్థో మూ
ర్ఖేణ తత్త్వవిదా చ దుఃఖాత్మకోఽనుభూయతే । అతో దుఃఖమిశ్రత్వాద
వచ్ఛిన్నో జీవాత్మ స్వరూపభూత ఆనందః తత్ప్రతిబింబరూపో వృత్త్యానంద
శ్చ న ముఖ్యః కింతు భూమైవ ముఖ్యానంద ఇతిసిద్ధం॥

ఏతస్యానందస్య వికారే ప్రియమోదాదిరూపే ఆనందమయే స్వా
త్మత్వబుద్ధి దార్ఢ్యార్థం ఉపాసనీయస్య రూపం దర్శయతి॥

ఓం॥ స వా ఏష పురుష విధ ఏవ । తస్య పురుషవిధతాం ।
అన్వయం పురుషవిధః। తస్య ప్రియమేవ శిరః। మో
దో దక్షిణః పక్షః । ప్రమోద ఉత్తరః పక్షః। ఆనంద

దత ఆత్మా । బ్రహ్మపుచ్ఛంప్రతిష్ఠా । ఇతి ।

య ఆనందమయో విజ్ఞానమయాదభ్యంతరస్సఏవైషోహంసుఖీభోక్తేత్యేవమనుభూయమానో విజ్ఞానమయస్యశిరఃపక్షపుచ్ఛాదిపురుషాకారమనుసృత్యస్వయమపితత్సాహచర్యాత్పురుషాకారఏవ । ప్రియమోదప్రమోదాస్స్వావృత్తిప్రతిబింబితా ఆనందాః । తత్రాభీష్టపుత్రాదిదర్శనజన్యంప్రియం । తల్లాభజన్యోమోదః । తత్కృతోపకారజన్యః ప్రమోదః । యథోక్తప్రియమోదాదివృత్త్యుపాదానభూతాజ్ఞానే ప్రతిబింబిత ఆనందః । యద్వావృత్తిప్రతిబింబానాం ప్రతియోగి జీవాత్మస్వరూపభూతోవచ్ఛిన్నో ముఖ్యః । బింబస్థానీయస్స ఆనందః । అనవచ్ఛిన్నో ముఖ్య ఆనందో బ్రహ్మతదేవేతరేషాం ప్రతిష్ఠాధారః । అవచ్ఛిన్నస్యప్రతిబింబానాంచ తదధీనత్వాత్ । యద్యపిప్రియమోదప్రమోదామనసః కరణరూపస్య వృత్తివిశేషతయా । కర్తృరూపాద్విజ్ఞానమయాద్బహిర్భూతాః । తథాప్యభ్యంతరస్యావచ్ఛిన్నజీవానందస్యానవచ్ఛిన్నస్యబ్రహ్మానందస్యవా ప్రతిబింబంధారయంతీత్యాంతరత్వం అభిప్రేత్యవిజ్ఞానమయాదభ్యంతర ఆత్మానందమయ ఇత్యుక్తం । తమేతమానందమయమాత్మానముపాసీనోయదా భావనయాసాక్షాత్కరోతి తదాపుచ్ఛత్వేనోపచరితే బ్రహ్మణ్యైకాగ్ర్యం ప్రపన్నామనోవృత్తిః ప్రతిబింబాభావాత్ బ్రహ్మతత్వం సాక్షాత్కరోత్యేవ । దృశ్యతేత్వగ్ర్యయాబుధ్యా ఇతిశ్రుతేః । యథామణిప్రభాయాం మణిభ్రాంత్యా ప్రవర్తమానస్య పురుషస్య అర్థాత్సాక్షాత్కారః తద్వత్ । అయమేవార్థః సిద్ధో బ్రహ్మతత్వసాక్షాత్కార ఉపాస్తిఫలమిత్యభిప్రేత్యశ్రుతిః ఫలాంతరమనభిధాయకేవలంబ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేత్యేవం సర్వజగదాధారభూతబ్రహ్మతత్వోపదేశేపర్యవసితా॥

అతోస్మిన్నానందమయకోశే ప్రధానభూతస్య బ్రహ్మణఃప్రతిపాదకంశ్లోకముదాహరతి॥

ఓం॥ తదప్యేష శ్లోకో భవతి । అసన్నేవ స భవతి । అస
ద్బ్రహ్మేతి వేద చేత్ । అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద ।
సంతమేనం తతో విదురితి ।

లోకేహి జలాహరణ చాక్షుషదర్శనాదివ్యవహారవిషయం ఘటముద్దిశ్య ప్రాణినస్సర్వేపి అయం ఘటోస్తీతి బ్రువతే । తద్విపర్యయే తు ఘటో నాస్తీతి చ వదంతి । అతః వ్యవహారవాసనాయుక్తః పుమానప్యవ్యవహార్యస్య బ్రహ్మణోసత్త్వం మనుతే । అన్యస్తు వివేకీ వ్యవహార్యాణాం భూతానాం భౌతికానాంచ శ్రుతియుక్త్యనుభూతిభిర్మాయామయత్వనిశ్చయాదసత్త్వం ప్రతిపద్యతే । వ్యవహారాతీతస్య బ్రహ్మణశ్శ్రుత్యాదిభిస్సత్త్వనిశ్చయాత్సత్త్వమేవ ప్రత్యేతి । తత్ర బ్రహ్మణోసత్త్వం యో వేద స పుమాన్ స్వయమేవ న స్యాత్ । అన్నమయాది కోశానామనాత్మత్వస్య ప్రతిపాదితత్వాత్ । అతిరిక్తస్య బ్రహ్మణస్స్వయమనంగీకృతత్వాచ్చ । యస్తు పంచకోశాతీతం బ్రహ్మాస్తీతి వేద తస్య పుంసస్తదేవ బ్రహ్మస్వరూపం । తతో బ్రహ్మాస్తిత్వవేదనాత్ । ఏనం వివేకినం సంతం విద్యమానం సాత్మకం జానంతి శాస్త్రపారంగతాః । అథవా యోసద్బ్రహ్మేతి వేద సోసన్నసాధురేవ భవతి వర్ణాశ్రమాదివ్యవస్థాలక్షణస్య సర్వస్య సన్మార్గస్య బ్రహ్మప్రతిపత్త్యర్థతయా బ్రహ్మాపలాపేన సన్మార్గదూషకో నాస్తికో భవతి । అస్తిత్వవాదినముక్తవిపర్యయేణ సంతం సర్వసన్మార్గస్థాపకమాహుః । ఏతదేవాభిప్రేత్యాస్తికా ఆమనంతి । అస్తీత్యేవోపలబ్ధవ్య ఇతి॥

అథోపాసకస్యానందమయో బుభుత్సోర్జ్ఞానినశ్చ బ్రహ్మత్వేనాత్మత్వబుద్ధిం ద్రఢయితుమాహ॥

ఓం॥ తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా । యః పూర్వస్య । ఇతి ।

య ఆనందమయోస్తి స ఏష ఏవ తస్య పూర్వస్య విజ్ఞానమయస్య శరీరస్య స్వామీ విజ్ఞానమయశరీర ఆనందమయ ఆత్మేత్యుపాసకం ప్రతియోజనీయం । బుభుత్సుం ప్రతి తు ఏవం యోజయేత్ । యో బ్రహ్మపుచ్ఛమిత్యుక్త

పదార్థాః । ఏష ఏవ తస్య పూర్వస్య ప్రియమోదాది చతుష్టయస్య శారీ
ర ఆత్మా । ప్రియాదికం శరీరం తస్మిన్ శరీరేవస్థితం బ్రహ్మైవాత్మేతి । ఏత
దేవాభిప్రేత్యైవ వార్తికకారా ఆహుః । మిథ్యాత్మనాం వా సర్వేషాం సత్యా
దిరుపలక్షణం । వ్యావిద్ధాశేషసంసార మాత్మానందం ప్రచక్షతే । నహ్యా
త్మవాన్ భవేత్సర్పో దండాద్యధ్యాసరూపిణా । ఆత్మనావితథేనైవ సర్వ
రజ్జ్వాత్మనాత్మవానితి ।

అథ మీమాంసా । తత్రైకదేశినాం విచారః ప్రథమాధ్యాయస్య ప్ర
థమపాదే । ఆనందమయోభ్యాసాదితి సూత్రే దర్శితః । సంసారీ బ్రహ్మ
వానందమయస్సంసార్యయం భవేత్ । వికారార్థమయట్ఛబ్దాత్ప్రియా
ద్యవయవోక్తితః । అభ్యాసోపక్రమాదిభ్యో బ్రహ్మానంద మయోభవేత్ ।
ప్రాచుర్యార్థే మయట్ఛబ్దః ప్రియాద్యాస్స్యురుపాధిగా ఇతి । తైత్తిరీయకే ।
దేహప్రాణమనోబుద్ధ్యానందరూపా అన్నమయప్రాణమయమనోమయ
విజ్ఞానమయానందమయసంజ్ఞకాః పంచపదార్థాః క్రమేణైకైకస్మాదాం
తరాః పఠితాః । తత్ర సర్వాంతర ఆనందమయస్సంసారీ పరమాత్మా వేతి
సందేహః । స సాక్షీతి తావత్ప్రాప్తం । కుతః । ఆనందస్య వికార ఆనంద
మయ ఇతి వ్యుత్పత్తౌ స్సంసారిణి సంభవాత్ । అవికృతే పరమాత్మని నైవ సంభ
వతి । కించ । తస్య ప్రియమేవ శిరః । మోదో దక్షిణః పక్షః । ప్రమోద ఉ
త్తరః పక్షః । ఆనంద ఆత్మా । బ్రహ్మ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేత్యానందమయస్యావ
యవా ఆమ్నాయంతే । అపేక్షితవిషయదర్శనజన్యం సుఖం ప్రియం । త
ల్లాభజన్యో మోదః తద్భోగజన్యః ప్రమోదః । సుషుప్త్యాదావాభాసమాన
మజ్ఞానోపహితం సుఖసామాన్యమానందః నిరుపాధికం సుఖం బ్రహ్మ ।
ప్రియాదీనాం పంచావయవానాం శిరఆదిరూపత్వముపాస్తిప్రతిసౌక
ర్యాయ కల్ప్యతే । పక్షిత్వేనకల్పితస్యానందమయస్య శిరః పక్షౌ చేత్యవ
యవత్రయముచ్యతే । అస్మిన్పక్షేన పక్ష్యమశరీరం చతుర్థావయవేనోచ్య
తే పుచ్ఛమనర్థకః ప్రతిష్ఠార్థాపి చమోవయవః ।

నచనిరంశస్యపరమాత్మనో వయవాయుక్తాః। తస్మాత్సంసార్యేవా నందమయ ఇత్యేవంప్రాప్తేబ్రూమః। ఆనందమయః పరమాత్మైవకుతః అభ్యాసాత్। సైషానందస్య మీమాగ్ంసాభవతి। ఏతమానందమయమాత్మానముపసంక్రామతి। ఇత్యాదినానందమయోభ్యస్యతే। అభ్యాసశ్చ తాత్పర్యలింగం తాత్పర్యంచవేదాంతానాం బ్రహ్మణ్యేవేత్యవోచామ।కించ। సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మేతి బ్రహ్మప్రక్రమాత్। ఇదగ్ంసర్వమసృజతేతిసర్వజగత్స్రష్టృత్వాదిభ్యశ్చానందమయోబ్రహ్మ। నచబ్రహ్మణిమయట్ఛబ్దానుపపత్తిః। ప్రాచుర్యార్థసంభవాత్। ప్రియాద్యవయవా అపివిషయదర్శనాద్యుపాధిభిః కృతాభవిష్యంతి। తస్మాత్పరమాత్మానందమయఇత్యేకదేశి నాంమతం॥

ఇదానీంస్వమతాను సారేణాధికరణమారభ్యతే। గన్వంఅస్యాం ప్రధానంవా బ్రహ్మపుచ్ఛమితిశ్రుతం। స్యాదానందమయస్యాంగంపుచ్ఛేంగత్వ ప్రసిద్ధితః। లాంగూలాసంభవాద త్రపుచ్ఛేనాధారలక్షణా। ఆనందమయ జీవోస్మిన్నాశ్రితోతః ప్రధానతా। ఇతి। బ్రహ్మపుచ్ఛంప్రతిష్ఠేతియచ్ఛృతంతద్బ్రహ్మకిమానందమయస్యాంగత్వేనవివక్షితముతస్వప్రాధాన్యేన ప్రతిపాద్యతఇతి సంశయః। ఆనందమయస్యావయవత్వేనేతితావత్ప్రాప్తం। కుతః।లోకేపుచ్ఛశబ్దస్యావయవ వాచిత్వేనప్రసిద్ధత్వాదితి ప్రాప్తేఉచ్యతే। నపుచ్ఛశబ్దోవయవవాచీ. కింతులాంగూలవాచీనచానందమయస్య లాంగూలంసంభవతి లాంగూలస్యగవాదిలక్షణాన్నమయావయవత్వాత్ అతఃపుచ్ఛశబ్దస్య ముఖ్యార్థా సంభవేసతి యోగ్యతావశాదేవాత్రా ధారోలక్ష్యతే। బ్రహ్మానందమయ్యా జీవస్యాధారః।తత్కల్పనాధిష్ఠానత్వాత్। నచానందమయః పరమాత్మాప్రాచుర్యార్థ స్వీకారేప్యల్పదుఃఖసద్భావ ప్రతీతేః। తస్మాజ్జీవాధారత్వాద్బ్రహ్మప్రాధాన్యేన ప్రతిపాద్యతే। తథాచ। అసన్నేవసభవతి అసద్బ్రహ్మేతి వేదచేదిత్యాది బ్రహ్మాభ్యాసో బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమితి బ్రహ్మోపక్రమ శ్చాసు

ఘూలోఽభవతి। అతః కఠవల్ల్యుక్తపురుషన్యాయేన బ్రహ్మైవ జ్ఞేయం। న త్వా కాశాదిసృష్టిః అన్నమయాదికోశాశ్చ। స చ న్యాయస్తృతీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే చింతితః। సర్వాపరంపరాశ్రుత్యాదేర్జ్ఞేయా పురుష ఏవ వా, జ్ఞేయాస్సర్వా శ్రుతత్వేన వాక్యాని స్సుర్బహూని హి। పుమర్థః పురుషజ్ఞానం తత్ర యత్నశ్రుతో మహాన్। తద్బోధాయ శ్రుతౌ తథాదిర్వేద్య ఏకః ప్రమాణతః। కఠవల్లిషు పఠ్యతే। ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః। మనసస్తు పరా బుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్ పరః। మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషః పరః। పురుషాన్న పరం కించిత్సా కాష్ఠా సా పరా గతిరితి। అస్యాయమర్థః। మనసా విషయానభిలష్య పశ్చాదింద్రియైర్బాహ్యాన్విషయానాప్నోతి। తత్ర బాహ్యవిషయేభ్య ఇంద్రియాణామాంతరత్వాత్ప్రసిద్ధం పరత్వం। ఇంద్రియేభ్యశ్చాభిలష్యమాణత్వదశాపన్నా అర్థా ఆంతరాః। తేభ్యోఽప్యభిలాషాత్మికా మనోవృత్తిరాంతరా। వృత్తేరపి వృత్తిమతీ బుద్ధిరాంతరా। బుద్ధేరపి బుద్ధ్యుపాదానభూతో మహచ్ఛబ్దవాచ్యో హిరణ్యగర్భరూప ఆత్మాఽఽంతరః మహతోఽపి తదుపాదానభూతమవ్యక్తాఖ్యం మూలాజ్ఞానమాంతరం। అవ్యక్తాదపి తదధిష్ఠానభూతశ్చిద్రూపః। పురుషోఽభ్యంతరః। పురుషాదభ్యంతరః కించిన్నాస్తి పురుష ఏవాభ్యంతరః తారతమ్యస్య విశ్రాంతిభూమిః। పురుషార్థకామైస్స ఏవ పరమో గంతవ్యప్రదేశశ్చేతి। అత్ర యథా పురుషశ్రుత్యా తాత్పర్యేణ చ ప్రతిపాద్య ఏవమింద్రియాదిపరంపరా ప్రతిపాద్యైవ। అన్యథా తదుపన్యాసనైరర్థక్యాత్। బహూనాం ప్రతిపాదనే వాక్యభేదః స్యాదితి చేద్బాఢం సంత్యేవ తాని బహూని వాక్యాని తేషామేకవాక్యత్వాభావాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః। పురుషజ్ఞానస్యాశేషసంసారనిదానభూతాజ్ఞాననివర్తకత్వాత్పురుష ఏవ జ్ఞేయతయా ప్రతిపాద్యః। అత ఏవ వాక్యశేషేషు పురుషజ్ఞానాయైవ మహతా ప్రయత్నేన యోగ ఉపదిష్టః। ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోఽప్రకాశతే। దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిరితి। అయమర్థః। సర్వాంతరత్వేన గూ

ర్థో೭యం ఆత్మా బహిర్ముఖానాం న ప్రకాశతే। అంతర్ముఖానాంతు ప్రకాశతే అంతర్ముఖాయే సూక్ష్మార్థదర్శనశీలాః। తైర్యోగాభ్యాసేనైకాగ్ర్యమాపన్నయా బుధ్యా సూక్ష్మవస్తువిషయయా ద్రష్టుం శక్య ఇతి నచపురుషస్యైవ ప్రతిపాద్యత్వే నతిపరంపరోపదేశ వైయర్థ్యం। బహిర్ముఖస్య చిత్తస్య క్రమేణ పురుషప్రవేశే పరంపరాయా సాధనత్వాత్ తస్మాత్పురుష ఏవ జ్ఞాతవ్యః। అనేన న్యాయేన బ్రహ్మణ ఆనందత్వముపపాదయితు మాకాశాదిసృష్టిరుక్తా । గుహాహితత్వ ముపపాదయితుం పంచకోశా ఉపన్యస్తా। జ్ఞాతవ్యంతు బ్రహ్మైవ। తచ్చ సత్యజ్ఞానానంత్యలక్షణం । గుహాహితత్వేన ప్రత్యగాత్మస్వరూపం చేతిస్థితం॥

ఇత్థం బ్రహ్మోపదేశరూపం శ్రవణప్రకరణం పరిసమాప్య బహిర్ముఖానాముపపాదనరూపస్య మనన ప్రకరణస్యారంభే శిష్యప్రశ్నాన్ ప్రతిజానీతే॥

అథాతో೭నుప్రశ్నా ఇతి॥

ఉపదేశానంతరం ఉపదిష్టే೭ర్థే యస్మాత్కారణాచ్ఛిష్యస్య బుద్ధిదోషేణ బహవస్సందేహాః ప్రాదుర్భవంతి। అతః కారణాదుపదిష్టానురూపాః ప్రశ్నాశ్శిష్యేణ క్రియంతే । అత్ర వాక్యే అథశబ్దేన వివక్షితం శ్రవణమననయోః పూర్వాపరభావమన్యత్ర విస్పష్టమేవ। శ్రుతిరాహ । శ్రోతవ్యో మంతవ్య ఇతి । తయోస్స్వరూపమేవం స్మర్యతే । శ్రోతవ్యశ్శ్రుతివాక్యేభ్యో మంతవ్యశ్చోపపత్తిభిరితి । తయోశ్శ్రవణమననయోః ప్రయోజనం విభజ్యామ్నాయతే। భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః। క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావర ఇతి । ఉపదేశేన బ్రహ్మాత్మత్వే చ గతే సతి ప్రత్యగాత్మనో೭ంతఃకరణేన సహ తాదాత్మ్యభ్రమరూపా గ్రంథిర్నివార్యతే । ఉపపత్తిపర్యాలోచనరూపేణ మననేన సంశయాశ్ఛిద్యంతే। తస్మాదత్రచ్ఛేత్తవ్యసంశయోపన్యాసరూపాః ప్రశ్నాః క్రియంత ఇత్యర్థః॥

ప్రతిజ్ఞాతాన్ప్రశ్నానుపన్యస్యతి॥

ఉతా విద్వానముంలోకం ప్రేత్యకశ్చనగచ్ఛతి ఆ
హో విద్వానముంలోకం ప్రేత్యకశ్చి త్సమశ్ను
తా ౩ ఉ ఇతి॥

యదుక్తం బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమితి తేన బ్రహ్మవిదుక్త బుద్ధి స్థేన తత్ప్రతియోగిన్యా విదుషిద్వౌప్రశ్నౌక్రియతే। ఉతశబ్దః ప్రశ్నద్యోతకః। కిమిత్యేతస్మిన్నర్థే వర్తతే। చనశబ్దోపిశబ్దార్థవాచీ అముంలోకమితి పరోవర్తి పరమాత్మోచ్యతే। కిమవిద్వాన్ యఃకోపిదేహాత్ప్రేత్యపరమాత్మానంగచ్ఛతీతి శ్రౌతఆద్యః ప్రశ్నః అథ నగచ్ఛతీత్యర్థాత్సిద్ధో ద్వితీయః ప్రశ్నః విద్వద్విషయేపి తథాద్వౌప్రశ్నావిత్యేవం చత్వారః ప్రశ్నాః సర్వజగత్కారణస్య జీవరూపేణ సర్వదేహే ష్వవస్థితస్య బ్రహ్మణః విద్వదవిద్వత్సాధారణత్వేన విదుషస్తత్ప్రాప్తావవిద్వానపితత్ప్రాప్నుయాత్। అవిదుషోప్రాప్తౌ విద్వానపినప్రాప్నుయాత్। ఇతిప్రశ్నానాంచతుర్ణామభిప్రాయః। యద్వాశ్రూయమాణౌ విద్వదవిద్వద్విషయౌ ద్వావేవప్రశ్నౌ పూర్వవాక్యసూచితేన ప్రశ్నేనసహత్రిత్వాద్బహువచననిర్దేశః॥

పూర్వవాక్యేపి అసద్బ్రహ్మేతి వేదచేత్। అస్తిబ్రహ్మేతిచేద్వేదేతి కోటిద్వయోపన్యాసేన సూచితో బ్రహ్మసద్భావవిషయః ప్రథమః ప్రశ్నః ఏతస్యప్రశ్నస్య ప్రత్యుత్తరత్వేన గురుర్బ్రహ్మణస్సద్భావం సాధయితుం సృష్టిముపన్యస్యతి॥

సోకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి సతపో
తప్యత। సతపస్తప్త్వా ఇదగ్ంసర్వమసృజత యదిదంకించ।
(ఇదగ్ంసర్వమసృజతేతి)॥

బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేతి నిర్దిష్టో యోయం బ్రహ్మపదార్థో న్నమయాదీనామానందమయాంతానాం పంచకోశానాం శారీరఆత్మేత్యుక్తః సోయమాత్మాసృష్టేః పూర్వం ఏకఏవాద్వితీయఏవసన్ స్వశక్తిసంయోగాత్కామితవాన్। ఆత్మన్యాశ్రితామాయాశక్తిః కామనాకారేణ విక్రియామాపన్నేత్యర్థః। నహ్యవిక్రియస్యచిదేకరస్య మాయాం మంతరేణ

కామస్సంభవతి। యద్యపీశ్వరస్య మాయాకల్పితకామ స్తథాపి కామి
త్వేన జీవవన్నిత్యతృప్తో న స్యాదితి చేన్న లీలాక్రీడోచ్ఛ్వాసాది దృష్టాంతేన
మీమాంసాయాః పరిహృతత్వాత్। కామితార్థస్య క్వచిదపి విఘాతాభా
వాదపి జీవవైషమ్యం అత ఏవ సత్యకామస్సత్యసంకల్ప ఇత్యస్యత్రామ్నా
తం। కామనాప్రకార ఏవ నిర్దిశ్యతే । బహుస్యాం ప్రభూతం భవేయం।
నన్వాకాశస్య ఘటాద్యర్థాంతరోపాధికం బహుభవనం దృష్టం । అద్వి
తీయస్య తు కథం బహుభవనమిత్యాశంక్యోచ్యతే। ప్రజాయేయ ప్రకర్షే
ణ పూర్వావస్థితాత్స్వరూపాదాధిక్యే నోత్పద్యేయ। నను పూర్వం విద్యమా
నః పితా పుత్రముత్పాదయితుం స్వయం నోత్పద్యతే తథా సతి అత్రాపి జగ
దుత్పాదకస్య బ్రహ్మణస్స్వయముత్పత్త్యభావాత్ప్రజాయేయేత్యుక్తిరను
పన్నేతి చేన్న। ఉత్పత్స్యమానయో ర్నామరూపయో ర్బ్రహ్మణోఽత్యంతభేదా
భావాత్। యథా లోకే సముద్రాదావిర్భవంత స్తరంగాదయో నాత్యంతం
భిన్నాః। తథా బ్రహ్మశక్తౌ మాయాయామవస్థితే పూర్వమనభివ్యక్తే నామరూ
పే పశ్చాదభివ్యజ్యమానే సతి బ్రహ్మణస్తద్రూపతామపరిత్యజ్యైవ స్వయమ
పి సద్రూపత్వేన భాసతే । జగత్స్వరూపే ఏతదేవాభిప్రేత్య వాజసనేయిన
ఆమనంతి। తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యామేవ వ్యా
క్రియతాసౌ నామాయమిదగ్ం రూప ఇతి । తథా చ బ్రహ్మణ ఏవ మాయ
యా జగద్రూపేణ ప్రతిభాసాత్ప్రజాయేయేత్యుక్తిరుపపద్యతే। అథ స పరమా
త్మా ఉక్తప్రకారేణ కామయమాన స్తప అతప్యత। తత్ర తపశ్శబ్దేన జ్ఞానముచ్యతే।
యస్య జ్ఞానమయం తప ఇతి శ్రుతత్వాత్ ప్రత్యక్ష్యమాణ జగదుత్పాదనవిషయ
మాలోచనమకరోదిత్యర్థః। న ఖలు పరమేశ్వరస్య కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణా
దిరూపేణ తపసా కించిత్ప్రయోజనం। కింతు పరమేశ్వరస్స్రష్టవ్యానేకవస్తు
పర్యాలోచనం కృత్వా ప్రాణికర్మనిమిత్తానురూపం జగత్ దేశతః కాలతో
నామ్నా రూపేణ చ యథానుభవం సర్వప్రాణిభిస్సర్వావస్థై రనుభూయ
మానం సృష్టవాన్। అత్ర కామయితృత్వ పర్యాలోచకత్వ జగత్స్రష్టృత

రూపైః బహుభిర్హేతుభిః పరమాత్మనస్సత్త్వం ప్రతిపాద్యతే । అసద్వాదీ తావన్మన్యతే యద్యదస్తి తత్సర్వం నామరూపాత్మకమితి ఆకాశాదిభూతేషు దేవతిర్యగాదిభౌతికదేహేషు చ వ్యాప్తిర్దృష్టా । పరమాత్మా తు నామరూపాభ్యాం శూన్యః । ఆకాశో హ వై నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదంతరా తద్బ్రహ్మేతి శ్రుత్యంతరాత్ । యస్తు పరమాత్మా బ్రహ్మేతి వ్యవహారస్సోపి తత్సద్భావం సాధయితుం న ప్రభవతి ! నరవిషాణశశశృంగఖపుష్పాదివత్తస్య బ్రహ్మణః వికల్పమాత్రత్వాత్ । శబ్దజ్ఞానానుపాతీ వస్తుశూన్యో వికల్ప ఇతి పాతంజలిసూత్రం తతో నామరూపే బ్రహ్మణో వ్యావర్తమానే వ్యాప్యసద్భావమపి వ్యావర్తయతః । ఏవం చ సతి అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ । అథాత ఆదేశో నేతి నేతి అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘమలోహితమస్నేహమచ్ఛాయమతమోఽవాయ్వనాకాశమసంగమరసమగంధమచక్షుష్కమశ్రోత్రమవాగమనోఽతేజస్కమప్రాణమముఖమమాత్రమనంతరమబాహ్యం న తదశ్నాతి కించన న తదశ్నాతి కశ్చనేత్యాద్యాశ్శ్రుతయోఽనుగృహీతాః । భవిష్యంతి తస్మాన్నాస్తి బ్రహ్మేత్యుక్తవంతం తమేతమసద్వాదినం ప్రతి సద్భావస్సాధ్యతే । పరమాత్మా సద్రూపో భవితుమర్హతి కామయితృత్వాత్ । స్వర్గపశ్వాదికామయితృవత్ పర్యాలోచకత్వాద్రాజమంత్రివత్ । స్రష్టృత్వాత్ కుంభకారాదివత్ । విచిత్రదేహోత్పాదనసామర్థ్యాత్స్వర్ణకారాదివత్ । నానావర్ణోత్పాదనసామర్థ్యాచ్చిత్రకారాదివత్ । దుష్టశరీరోత్పాదకత్వాన్మాయావివత్ । యత్తు నామరూపయోస్సత్త్వం భవతోదాహృతం । తదేవాస్మదభిప్రేతం బ్రహ్మ సద్రూపే బ్రహ్మణ్యధిష్ఠానే మాయయా నామరూపయోః కల్పితత్వాత్ । అసద్వేదేత్యాదేరర్థో వక్ష్యతే॥

కించ । బ్రహ్మ సద్రూపం ప్రవేష్టృత్వాత్ । యథా గృహాద్యాప్రవిష్టః పురుష ఇత్యభిప్రేత్య ప్రవేశం దర్శయతి।

యదిదం కించ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ ఇతి।

హిరణ్యగర్భాదిస్థావరాంతం శరీరజాతం యత్కించిదస్తి తత్స
ర్వంసృష్ట్వా తదేవసృష్టం శరీరజాతం పరమాత్మా ప్రావిశ దిత్యర్థః ।
అత్రేదంచింతనీయం । యః పరమాత్మా స్రష్టాస్తి సకింతేనైవరూపేణ ప్రా
విశద్వా కింవారూపాంతరేణేతి తత్ర సృష్ట్వేతి క్త్వా ప్రత్యయేన సృష్టిప్రవేశ
యోస్సమానకర్తృకత్వశ్రవణాత్ స్రష్టృరూపేణైవ ప్రవేశ ఇతి చేన్న మృత్పిం
డవదుపాదానస్య ప్రవేశానుపపత్తేః। నఖలు యో మృత్పిండో ఘటాకారేణ
పరిణతస్సనీవతం ఘటమను ప్రవిశతి. తథా శరీరాకారేణ పరిణతస్య స్రష్టు
స్తేష్వేవ స్వకార్యశరీరేషు కథం ప్రవేశో ఘటేత। నను తర్హి రూపాంత
రేణ ప్రవేశోస్తు యథా మృత్పిండవికారే ఘటే పునరన్యా చూర్ణరూపాప్సు
ప్రవిశతి। తథా ఈశ్వరరూపేణ ప్రవేశాభావేపి జీవరూపేణ ప్రవేశస్స్యా
త్ । నైవం। అన్యస్య రూపద్వయాభావాత్ తదంగీకారేపి ప్రవేష్టవ్య
ప్రదేశాభావాత్ । ఉపాదానత్వేన సర్వకార్యేషు పూర్వమేవానుగతోవ
తిష్ఠతే । తథా సతి పరమాత్మ శూన్యప్రదేశాభావేన కుత్రాయం ప్రవిశేత్।
అవస్థితే పరమాత్మన్యేవ ప్రవేశోస్తీతి చేన్న. తదేవానుప్రావిశదితి స్వసృష్టే
కార్యే ప్రవేశశ్రవణాత్। సృష్టం శరీరరూపం కార్యం పునర్జీవ లక్షణకా
ర్యాంతరాకారేణ పరిణమతే । సోయం పరిణామః ప్రవేశ ఇతి చేన్న కుంభా
కారపరిణామస్య పునశ్శరీరాకార పరిణామదర్శనాత్ । జలసూర్యాది
ప్రతిబింబవత్ప్రవేశస్స్యాదితి చేన్నైవం। అపరిచ్ఛిన్నత్వాదమూర్తత్వా
త్ । విప్రకృష్టదేశావస్థితస్య ప్రతిబింబాధారస్యాభావాచ్చ। పరిచ్ఛిన్నో
మూర్తశ్చ సూర్యబింబో విప్రకృష్టదేశస్థజలాదౌ ప్రతిబింబితో భవతి।
బ్రహ్మ తు న పరిచ్ఛిన్నం నాపి మూర్తం। న చ బ్రహ్మణో విప్రకృష్ట దేశవర్తి
కశ్చిదుపాధిరస్తి। తస్మాన్న కేనాపి ప్రకారేణ ప్రవేశ ఉపపాదయితుం శక్యతే।
అత్రోచ్యతే। జగత్సృష్టివదయం ప్రవేశ ఉపపాదనీయః । అచింత్యరచ
నారూపం చిత్రవిచిత్రదేహాదిరూపం నామరూపాత్మకం జగద్యథా పర
మేశ్వరో మాయావలంబనభూతబలేన ససర్జ । తథా మాయావలంబన

భూతబలేనైవ ప్రవిశతు । అథోచ్యేత । యేయమాకాశాదికా మాయా
మయీ సృష్టిర్వర్ణితాం మాయాసృష్టిం వస్తుబుద్ధ్యా ప్రతిపాదయతి శ్రుతిః।
కింతర్హి సృష్టిఘటనాయా యేన కార్యస్య కారణావ్యతిరేకేణ భావం వివక్షిత్వా
బ్రహ్మణ ఆనంత్యం పూర్వత్ర ప్రతిజ్ఞాత ముపపాదయితుం భ్రాంతిసిద్ధా
సృష్టిరనూద్యత ఇతి తర్హి ప్రతిజ్ఞాతం గుహాహితత్వం పంచకోశోపన్యాస
ద్వారేణ బ్రహ్మపుచ్ఛమిత్యుపపాద్య పునరపి తదేవ సృష్టిం కర్తుం భ్రాంతి
సిద్ధః ప్రవేశోనూద్యతాం । యథా కశ్చిత్పుమాల్లోకే గృహం నిర్మాయ
తత్ర గృహే ప్రవిశ్యాభ్యంతరావస్థిత ఉపలభ్యతే । ఏవం బ్రహ్మాపి ఆకా
శాదికార్యం సృష్ట్వా తస్యాంతః ప్రవిష్టమివ హృదయపుండరీకేవస్థితాయాం
బుద్ధా స్పర్శయితృ ద్రష్టృ శ్రోతృ ఘ్రాతృ రసయితృ మంతృ కర్తృ చేతయితృ
భోక్తృ వక్తృ ఆనందయితృ గంతృ విసర్జయితృ ఆనందయితృ ప్రాణయితృ
అపానయితృ వ్యానయితృ ఉదానయితృ సమానయితృ ఇత్యేవంవిశేషవదు
పలభ్యతే । సోయమత్ర ప్రవేశ ఇత్యుపచర్యతే । వాజసనేయిభిరప్యయం
ప్రవేశ ఆమ్నాయతే । స ఏష ఇహ ప్రవిష్ట ఆనఖాగ్రేభ్యో యథా క్షురః । క్షుర
ధానేవహితస్స్యాద్విశ్వంభరో విశ్వంభరకులాయ ఇతి। ఏతస్య వాక్య
స్యార్థో వార్తికసారే విస్పష్టం వ్యాఖ్యాతః। తచ్ఛబ్దేన పరామృష్టస్సాత్య
వ్యాకృతభాసకః । ఏతచ్ఛబ్దేన కార్యస్థప్రత్యక్ష ఉపదిశ్యతే । అద్వితీయమ
ధిష్ఠానం కార్యస్థస్తద్వయ స్తయోః । స ఏష ఇత్యభేదోక్తి ర్దుర్ఘటా ఘటతేతి న
చోద్యతాం । అజ్ఞాతవస్తుతత్వస్య దుర్ఘటం నాస్తి కించన । నీలీకృతం నభః
పశ్యేచ్చక్షుషా నీలవస్త్రవత్ । యోగ్యాయోగ్యవ్యపేక్షేయం మాన వ్యవ
హృతా భవేత్ । కల్పనామాత్రనిష్పత్తౌ నాపేక్షాజ్ఞానభూమిషు । ఇహేతి
త్యనేన సూత్రాదిస్థాణుపర్యంతవిగ్రహాః । ఉచ్యంతే తేషు జీవోయం విస్పష్ట
ముపలభ్యతే । ప్రవిష్ట ఇతి శబ్దేన చిదాభాసతమాన్వితా । జీవత్వేనోపల
బ్ధిర్యా చిత్తేస్సైష సాభిధీయతే॥ చిదాభాసప్రవేశస్తు ప్రత్యగ్ మోహస్వతో
భవేత్। తత్కార్యేష్వనువృత్తస్సన్ ఉపాధిశ్చేత్ప్రవేశనే । జపా కుసు

మపక్షిస్తుస్ఫటికేకల్ప్యతేయథా। చిదాభాసప్రవేశో౽యం ధ్యారోచిత్య
ర్యతేతథా । సూత్రాదిస్థాణుపర్యంతంజగత్సృష్ట్వాత్మమాయయా । స్వా
భాసైకస్వభావేనసఏవప్రావిశత్పరః । ఆనఖాగ్రేభ్యఇత్యుక్త్యా మర్యాదా
స్యప్రవేశనే । ఉక్తాస్పర్శేనచైతన్యంన ఖాగ్రావధిలక్ష్యతే । సామాన్యేన
విశేషాచ్చచిద్దేహంవ్యాప్యవర్తతే । దృష్టాంతాభ్యాం ద్వయీవృత్తిర్ద్వి
విధాభ్యామిహోచ్యతే।దారుకృత్స్నమభివ్యాప్యయథాగ్నిర్దారుణిస్థితః।
సంవ్యాప్యతద్వదఖిలందేహమాత్మావ్యవస్థితః । వృక్షోవనం ప్రాప్యయ
థాక్షురపాత్రంక్షురస్తదా । శ్రోత్రాదినాదిమధ్యస్థస్తను మవ్యాప్యసం
స్థితః । క్షురపాత్రస్థానభేదాద్విభిద్యంతేయథాక్షురాః। చైతన్యానివిభిద్యం
తే తదా నాడి వి భేద తః । ప్రా ణో౽తి వృ త్తి ద్వే జీ వో
స్వ ప్న జా గ్ర ద వ స్థ యోః । సా మా న్య వృత్తిమేవైకాం సుషు
ప్తౌప్రతిపద్యతే । సామాన్యవృత్తిర్యాసాత్రజీవనాయోపయుజ్యతే।విశే
షవృత్తయోదేహేశబ్దాద్యాలోచనోత్థితాః । ప్రవేశవాక్యంపదశస్తాత్ప
ర్యాచ్చస్ఫుటీకృతం । తదనుగ్రాహకోన్యాయఇదానీం ప్రపంచ్యతే । కిందే
వదత్తగృహవత్ప్రవేశో౽థోపలాహితత్। జలార్కబింబవత్కింవాయద్వా
ద్రవ్యగుణాదివత్। ఫలబీజవదాహోస్విన్నాద్యస్సర్వగతత్వతః। దేవదత్తః
పరిచ్ఛిన్నస్సాంశశ్చాత్మాతునోతథా। అవ్యావృత్తాననుగతో౽యథాత్మాఖ్య
దాత్మవస్తునః । పరిచ్ఛేదాద్యసంభావ్యంనేతినేతీతివారణాత్। నాతో౽నవ
చ్ఛిన్నతనోర్నిర్విభాగాత్మవస్తునః । పూర్వస్థానవియోగేన నూత్నస్థానాం
తరాగమః ।నద్వితీయోపరిణతేరశ్చాంతస్సర్వరూపతః। భూతాని పరిణమ్యం
తే నచాత్మాపరిణామవాన్ ।నతృతీయోరవిజలయోరివదేహచిదాత్మనోః।
నసంయోగవిభాగాస్తయోనతద్వత్ప్రవేశనం । నచతుర్థ్యాపారతంత్ర్యా
ద్ద్రవ్యతంత్ర్యాగుణాదయః ।నత్వాత్మాదేహతంత్రో౽యంసర్వేశ్వరఇతిశ్రు
తేః। నపంచమోవిక్రియత్వాద్బీజవిక్రియయాయుతః। షడ్భావవిక్రియా
హీనఆత్మాశాస్త్రేషుసమ్మతః। ఆధారాధేయతాస్సర్వగిలయోః బీజఫల

యోః । అంశాంశితేతి వైషమ్యాన్నతత్ర పునరుక్తతా । పరిచ్ఛిన్నో హి జీవ ఏవ దేహేషు ప్రవిశత్యతః । సదోష ఇతి చేన్నైవం స్రష్టురేవ ప్రవేశనాత్ । తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ ఇతి శ్రుతేః । సృష్టిప్రవేశయోరేకత్వం స్యాద్భుక్త్వా వ్రజతీతివత్ । చితః కేనాప్యుపాయేన ప్రవేశో ఘటతే న హి । ఇతి ప్రాప్తే పూర్వపక్షే ప్రవేశ ఉపపాద్యతే । అప్రవిష్టస్వభావోఽయం దిగ్ధగాద్యనభిప్లుతైః । కల్పితోఽస్య ప్రవేశః స్యాజ్జలపాత్రే రవిబింబవత్ । విభాగాద్యంశవైషమ్యే హ్యస్తి సామ్యం వివక్షితం । ఉపాధిస్థోపలబ్ధ్యాది సామ్యం కేన నివార్యతే । ఉపాధావుపలబ్ధత్వమన్యథా త్వనభాసనం । బహుత్వభానమిత్యేతద్దృష్టదార్ష్టాంతయోస్సమం । తేజోఽధికం రవేర్బింబమశక్యం ద్రష్టుమంజసా । తథాపి జలమధ్యే తద్బింబం సమ్యగవేక్ష్యతే । స్వయంప్రకాశ ఆత్మైవం నోపలభ్యోఽనుపాధికః జడదేహాద్యుపాధౌ తు దవిస్పష్టముపలభ్యతే । దర్పణాభిహతా దృష్టిః పరావృత్య స్వమాననం వ్యాప్నువంత్యాభిముఖ్యేన వ్యక్తం దర్శయేన్ముఖం । దేహాద్యుపప్లుతైవం ధీరాత్మానం వ్యాప్నువత్యసౌ । అవిక్రియం విక్రియాభిర్యుక్తమిత్యవభాసయేత్ ఏకోఽప్యనేకధా భాతి తరణిః పాత్రభేదతః । ఏవం నానాదేహభేదాద్భాత్యాత్మైకోఽప్యనేకధా । నిర్ధూతాశేషనానాత్వస్తద్ధేతురవిభాగవాన్ । అనన్యసాక్షికోఽక్షిదృక్స్యాత్ప్రవేశభ్రమాదయం । ద్రష్ట్రాది రూపరహిత ప్రత్యగాత్మా భవేత్పురా । నామరూపజనౌ సత్యాం ద్రష్టృత్వాదియుతో భవేత్ । ద్రష్టృశ్రోత్రాదిరూపో యోఽయశ్చ ద్రష్ట్రాదివర్జితః । బుద్ధితత్కారణోపాధీ క్షేత్రజ్ఞేశ్వరసంజ్ఞికౌ । జిఘ్రామీమం మహాంగంధమితి యో వేత్త్యవిక్రియః । న సర్వసాక్షిపూర్వాభ్యాముపలక్షణమర్హతి । అప్యాతో ద్ధాపితాద్భానోర్దిగ్విభానుర్యథేక్ష్యతే । సర్వసాక్షీ లిఙ్గధీస్థః కర్తృభోక్త్రాదిలక్షణాత్ । ప్రకాశాత్మా యథా చంద్రశ్శాఖాగ్రాదతథావిధాత్ । లక్ష్యస్తథా చిదాత్మాపి కారణోపాధితో జడాత్ । జీవత్వభ్రాంతిశేషైవం ప్రత్యగ్బోధోపయోగతః । జలపాత్రార్కసామ్యేన ప్రవేశ ఇతి కల్ప్యతే । దిగ్ధశ

కాలశూన్యస్య ప్రవేశోబిలసర్పవత్ । నత్వంజసాపరస్యాస్తి తేనా విద్యా
ప్రకల్పితః । అవిద్యయాతుసాక్ష్యేష కేవలోఽప్యవివేకతః । బుద్ధ్యాదికా
ర్యగైర్ధర్మైః ప్రతిబింబవదీక్ష్యతే । అగ్నిస్సూర్యోమరుశ్చేతి దృష్టాంతా
శ్శ్రుత్యుదీరితాః । అప్రవిష్టస్వభావోఽతః కార్యమాత్మానికజ్జగత్ । అగ్ని
ర్యథైకోభువనంకాష్ఠలోహాది రూపకం । ప్రవిష్టః ప్రతిరూపోభూద । ప్ర
విష్టోఽపిసన్ స్వతః । వాయుర్యథైకోభువనంనానావ్యజనరూపకం ప్రవిష్టోబహు
రూపోభూదప్రవిష్టోఽపి సన్ స్వతః । సూర్యో యథోదపాత్రే
ష్వప్రవిష్టోబహిరేవసన్ । తథాత్మాప్యప్రవిష్టస్సన్ ప్రవిష్టఇవలక్ష్యతే । య
థాసృష్ట్యాదయః క్లుప్తాః ప్రవేశోఽపితథేక్ష్యతాం । యుక్త్యానైవోపపాద్యం
తే సృష్ట్యాద్యాః కల్పితాస్తతః । నాసతోజన్మనాయోగ స్సతస్సత్వాన్ని
చేష్యతే । కూటస్థేవిక్రియానాస్తి తస్మాదజ్ఞానతోజనిః । రూపంరూపమి
తీయంతు స్పష్టమప్రత్యగాత్మనః । యాథాత్మ్యదర్శనాయైవం సృష్ట్యాదీ
న్యభ్యభాషత । క్షురపాత్రాఖ్యదృష్టాంతా ద్విశేషేణప్రవేశనం । ఇం
ద్రియేష్వతి విస్పష్టముపలభ్యత్వమాత్మనః । యదగ్నికాష్ఠ దృష్టాంతా
త్సామాన్యేనప్రవేశనం । తదధిష్ఠానరూపేణ కార్యవ్యాపిత్వముచ్యతే ।
అధిష్ఠానారోప్యభావమంతరేణనకుత్రచిత్ । వ్యాప్యవ్యాపకయోఃక్లృప్తానేష
స్వరూపవ్యాప్తిరిష్యతే । అత్యంతభిన్నయోర్వ్యాప్తిర్నహిదృష్టాగవాశ్వ
యోః । నహ్యత్యంతమభిన్నస్య వ్యాప్యవ్యాపకవర్జనాత్ । భేదాభేదా
వాస్తభాతుదుర్లభాతేనశిష్యతే । అధిష్ఠానారోపితయోరేవ వ్యాప్తిఫలా
దియం । తమసేవయథాసర్పం ప్రకల్ప్యపిస్తానతస్స్వతః । ప్రత్యగజ్ఞానకా
ర్యాణి స్వాత్మన్యేవం మాయయాబలాత్ । వ్యాపిత్వముపలభ్యత్వ మితిద్వే
ధాప్రవేశనం । సిద్ధంప్రవిష్టామే దోషాస్త్వాన్నిరాచష్టేమహాధునా । పరప
వప్రవిష్టశ్చే త్ప్రవిష్టానామనేకతః । తదనన్యత్వతఃప్రాప్తం మహేశస్యా
ప్యనేకధా । నైషదోషోఽస్య చోద్యస్య విపరీతత్వసంభవః । బహూనామేవ
తాదాత్మ్యాదేకత్వం కింనచోద్యతే । నియామకస్యాగమో ప్రసవభే

దంనివారయేత్ । కృత్తైస్సర్వాదిభిర్భేదైర్నచరజ్జుః ప్రభిద్యతే ।ఏకోదే
వోనివిష్టోऽత్ర బహుధేతిశ్రుతీరణాత్ యద్వాదేకఏవైష ఈశ్వరోऽభ్యుపగమ్య
తాం। సంసారిత్వాత్తు విష్టానాంపరస్యతదభేదతః సంసారిత్వంప్రస
క్తం చేన్నక్షుధాద్యత్యయశ్రుతేః । సుఖదుఃఖవిమోహాదిదర్శనాదితిచే
న్నతత్ । నలిప్యతేలోకదుఃఖైః లోకబాహ్యఇతిశ్రుతేః । ఉపాధిజన్యతో
యోయంచిదాభాసోవభాసతే। దుఃఖాద్యనుభవస్తత్రసావకాశోऽభవిష్యతి
దుఃఖీయదిభవేదాత్మా కస్సాక్షీదుఃఖినోభవేత్ ।దుఃఖినస్సాక్షితానైవ
సాక్షిణోదుఃఖితాతథా । నర్తేస్యాద్విక్రియాందుఃఖీసాక్షితాకావికారిణః।
ధీవిక్రియాసహస్రాణాంసాక్ష్యతోऽహమవిక్రియః । శరీరేంద్రియసంఘా
త ఆత్మత్వేనాభిమానినీం । చిదాభాసయుతాంబుద్ధిం విశంత్యతిసుఖాద
యః । ఉదాసీనోయథా పశ్యేద్దండినంకలహోద్యతం । సుఖదుఃఖాదిమ
ద్బుద్ధింసాక్షీతద్వదసంహతః । ఏవంసతిపరాంచ్యేవదుఃఖంప్రత్యక్షమిష్య
తాం । ప్రతీచ్యాత్మనివేదోऽయమశ్నాదీని నిషేధతి । విజ్ఞాతారమరేకేనవి
జానీయాదితిశ్రుతిః । విదితావిదితాభ్యాంతదన్యఏవేతిచశ్రుతిః । అహం
దుఃఖీతి విజ్ఞానమాత్మచ్ఛాయైక కర్మకం । ఆత్మన్యారోపితైర్భ్రాంత్యైర్ద్వి
ద్వ్యభిశ్చోపచర్యతే । నాసికాగ్రేమహద్దుఃఖం పాదాంగుష్ఠాగ్రఇత్యపి ।
దేహావయవగం దృష్టం దుఃఖమాత్మనితత్కథం । ప్రతీచిచేద్భవేద్దుఃఖం
వ్యాప్యయాదృశ్యథవద్వపుః । విద్వద్దృష్టస్వరూపత్వాత్ ప్రతికూలంచ
నోభవేత్ । ఆత్మనస్త్వేవబోధాయసర్వంప్రియమితిశ్రు
తేః । సుఖమాత్మైకవిషయమితిచేత్తన్నయుజ్యతే ।
యత్రవా అన్యదివస్యాత్తత్రాన్యోऽన్యం ప్రపశ్యతి । ఇతిభ్రాంతాత్మ
విషయం శ్రుతంద్వైతంసుఖాదికం । యత్రత్వాత్మైవసర్వంస్యాత్తత్రకిం
కేనపశ్యతి । ఇతిబుధ్వాత్మనోద్వైతంసుఖదుఃఖాదివారకం । తుభ్యంన
రోచతేపాపాన్మయాత్విత్యనుభూయతే । ప్రత్యక్ప్రవణయా దృష్ట్యాసం
సారః కోపినాత్మని । ఇచ్ఛాద్వేషాది మానాత్మైత్యేవం సమయబంధనం।

తార్కికైః క్రియతాంతత్తునైవయుక్త్యోపపద్యతే। నిత్యానుమేయ ఆత్మా
చేన్మనసాతస్యదుఃఖితా। నచాయందృశ్య ఆత్మాశ్చేద్ద్రష్టృభావః ప్రస
జ్యతే। దృశ్యత్వంద్రష్టృతా చాస్యనిరంశిత్వాన్నయుజ్యతే। సాంశత్వే
స్యాదనిత్యత్వం నాతోదుఃఖిత్వమాత్మనః। అదుఃఖిత్వేపరస్యేష్టేత దన్వ
స్యాప్యభావతః। కస్యదుఃఖనివృత్త్యర్థమారబ్ధోపనిషత్త్వయా। ప్రత్యగ
జ్ఞానహేతూత్థదుఃఖిత్వాదిభ్రమోత్రయోః। తద్ధ్వంసమాత్రసిద్ధ్యర్థ
మారబ్ధోపనిషన్మయా। నవసంఖ్యాహృతజ్ఞానో దశమోవిభ్రమాద్యథా
నవేత్తిదశమోస్మీతి వీక్షమాణోపితాన్నవ। నిశ్శేషానాత్మ దృక్తద్వద్వ్య
విజ్ఞాతాత్మతత్వకః। నవేత్త్యైకాత్మ్యమస్తీతి వీక్షమాణోప్యనాత్మనః।
దశమోస్మీతివాక్యోత్థ సమ్యగ్జ్ఞానానలార్చిషా। ప్లుష్ట్వాతద్దశమాజ్ఞానం
దశమోస్మీతివీక్షతే। తథాతత్త్వమసీత్యాది వాక్యోత్థజ్ఞానవహ్నినా।
ప్లుష్ట్వాత్మాతమస్తజ్జశ్చైకాత్మ్యం ప్రతిపద్యతే। ప్రత్యగజ్ఞానహేతూ
త్థం శాస్త్రాచార్యాదిసాధనం। తద్విశుద్ధశ్చైకాత్మ్యం ప్రతిపద్యతమాయ
యా। ప్రవిష్టమపజీవ్యాపిదోషః కోపినవాదిభిః। ఇహాపాదయితుంశ
క్యః ప్రవేశస్తేనసుస్థితఇతి। అన్యాన్యపిప్రవేశవాక్యాన్యేవం వ్యాఖ్యేయాని
పురఃపురుష ఆవిశదితిమధు బ్రాహ్మణవాక్యం। విరాజందేవతాఃకోశాం
శ్చసృష్ట్వాప్రవిశ్యామూఢోమూఢఇవవ్యవహరన్నాస్తే। మాయయైవేతు
త్తరతాపనీయవాక్యం। సర్వగతస్యదేహే ప్రవేశాయప్రాణోవాయురూ
ప ఉపాధిస్సాధనం। తథాచమైత్రోపనిషద్యామనంతి। సవాయుమి
వాత్మానం కృత్వాభ్యంతరం ప్రావిశదితి। తస్యవాయోః ప్రవేశసర్గమా
వాత్మన్యధ్యారోప్యవ్యవహ్రియతే। తదేతదాథర్వణైరప్యుచ్యతే। సఈ
క్షాంచక్రేకస్మిన్నహముత్క్రాంతఉత్క్రాంతోభవిష్యామికస్మిన్వాప్ర
తిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామీతి సప్రాణమసృజతేతి। యద్యపిలింగదేహః కృ
త్స్నోపి ఆత్మనస్స్థూలశరీర ప్రవేశోపాధిః। తథాపిప్రాణస్యతత్ర ప్రా
ధాన్యంద్రష్టవ్యం। సచలింగోపాధిః పాదాగ్రయోః ప్రవిశ్యోర్ధ్వమారు

హ్యోపరిస్థితయో రూర్ధ్వోదరదేశే ఉరసి శిరసి చ ప్రతితిష్ఠతి । తదేత దైతరేయిణ స్తం ప్రపదాభ్యాం ప్రాపద్యత బ్రహ్మేమం పురుషమిత్యాది నా సమామనంతి । నను సఈక్షతకతరేణ ప్రపద్యా ఇతి వాక్యేన పరమాత్మనః ప్రవేశద్వార విచారమామ్నాయ స ఏతమేవ సీమానం విదార్యైతయా ద్వారా ప్రాపద్యతేతి వాక్యేన మూర్ధన్యవస్థితం సుషుమ్నాగ్రరూపం ద్వారం భిత్వా తేన ద్వారేణాంతః ప్రావిశదిత్యైతరేయేణ ఏవ సమామనం తతస్తో వాక్యయో ర్బాధ ఇతి చేన్న విషయభేదేన వ్యవస్థితత్వాత్ । లౌకికవ్యవహారహేతో ర్లింగదేహస్య పాదాగ్రప్రవేశః । తత్త్వాభివ్యంజకాయా స్సమాధిశబ్దవాచ్యాయా ఏకాగ్రాయాశ్చిత్తవృత్తేస్సుషుమ్నాయాం సంభవేన తదుపాధికస్యాత్మన స్తత్ర నాడ్యాం ప్రవేశ ఇతి వ్యవస్థా । ఏతదేవాభిప్రేత్యామ్నాయతే । సుషుమ్నా తు పరా నాడీ విరజా బ్రహ్మరూపిణీతి । యదప్యైతరేయిణ ఆమనంతి । అగ్ని ర్వాగ్భూత్వా ముఖం ప్రావిశద్వాయుః ప్రాణో భూత్వా నాసికే ప్రావిశదాదిత్యశ్చక్షు ర్భూత్వా అక్షిణీ ప్రావిశద్దిశః శ్రోత్రం భూత్వా కర్ణౌ ప్రావిశన్నోషధివనస్పతయో లోమాని భూత్వా త్వచం ప్రావిశంశ్చంద్రమా మనో భూత్వా హృదయం ప్రావిశన్మృత్యు రపానో భూత్వా నాభిం ప్రావిశత్ ఆపో రేతో భూత్వా శిశ్నం ప్రావిశన్నిత్యాది అయమర్థః । అగ్ని ర్వాగ్భూత్వేతి వాగింద్రియాభిమానీ దేవో హ్యగ్నిః వాగ్భూత్వా వాగింద్రియ ఏవాంతర్భూయ నఖలు వాగాదీంద్రియేష్వగ్న్యాది దేవాః ప్రత్యక్షముపలభ్యంతే । నాపి దేవతాభి రపేతానాం వాగింద్రియాదీనాం స్వస్వవిషయగ్రహణసామర్థ్యమస్తి । తదుక్తం । జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంతు తదామననాదితి । సూత్రస్యార్థః అగ్న్యాదిదేవానాం వాగాదిరధిష్ఠానమధికరణమిత్యంగీకార్యం । కుతః । తదామననాత్ తస్య దేవాధికరణత్వస్యోక్తత్వాత్ । వాగిత్యాదిశ్రుతేః । తత్ర పాదాగ్రద్వారా దేహే ప్రతిష్ఠితస్య లింగశరీరస్యావయవా వాగాదయః స్వస్వదేవతాభి రగ్న్యాదిభి రనుగృహీతా ముఖచ్ఛిద్రాదిగోళకేషు వ్యవస్థితా ఇత్యేతావద్వివక్షితం ।

యదపిఛందోగ్యైరామ్నాయతే। అనేనజీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్యనామరూ
పేవ్యాకరవాణీతి। తత్రప్రాణధారకత్వం జీవత్వం తేనైవోపాధినాయు
క్తః ప్రవిశతి। తదేవం సర్వాసాం శ్రుతీనాం పర్యాలోచనయా పరమాత్మ
నో జీవత్వేనప్రవేశఇతిసిద్ధం। అథమీమాంసాతత్ర జీవస్యనామరూపయో
స్స్రష్టృత్వాభావో ద్వితీయాధ్యాయస్యచతుర్థపాదే చింతితః। నామరూ
పవ్యాకరణే జీవఃకర్తాథవేశ్వరః అనేనజీవేనేత్యుక్త్వా వ్యాకర్తా జీవఇష్యతే।
జీవాన్వయః ప్రవేశేనసన్నిధేస్సర్వసర్జనే। జీవోశక్తశ్శక్త ఈశఉక్త
మోక్తైస్తదీక్షితః। ఈశ్వరేణ పంచభూతేషు సృష్టేషు భౌతిక యోర్దృ
శ్యమానయోర్హి ధనరస్థావరాది నామరూపయోర్జీవ ఏవస్రష్టా
స్యాత్। కుతః। అనేన జీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి
జీవరూపస్యైవస్రష్టృత్వాన్వయ శ్రవణాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః। జీవేనానుప్ర
విశ్యేతి ప్రవేశనే జీవోస్త్వితి సన్నిహితత్వాత్.

జీవేనవ్యాకరవాణీత్యుక్త్వా వ్యవహితోన్వయస్స్యాత్। నహిజీవస్య
గిరినదీసర్జనాశక్తిరస్తి ఈశ్వరస్తు సర్వశక్తియుక్తః। పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ
శ్రూయతఇతిశ్రవణాత్। కించవ్యాకరవాణీత్యుత్తమపురుషోపి ఈశ్వర పక్షే
సమంజసః। తస్మాదీశ్వర ఏవనామరూపయోస్స్రష్టా। కథంతర్హి ఘ
టపటాదౌ కులాలకువిందాదేః కర్తృత్వం ఈశ్వర ప్రేరణాదితిబ్రూ
మః। తస్మాదీశ్వరఏవసర్వకర్తేతిసిద్ధం। తత్రైవ తృతీయపాదే దశమాధిక
రణమారభ్య సప్తదశాధికరణపర్యంతైస్సప్తభిరధికరణైర్జీవవిచారాః ప్ర
వర్తితాః। తత్రదశమమధికరణమారచయతి। జీవస్యజన్మమరణే వపు
షోవాస్యన్నో హి తే। జాతో మే పుత్రఇత్యుక్తేర్జాతకర్మాదితస్తథా।
ముఖ్యేతే వపుషోభోక్తృజీవస్యైతే ఉపేక్ష్యహి। జాతకర్మచలోకోక్తి
ర్జీవాపేక్షేతిశాస్త్రతః। లోకే మే పుత్రో జాతఇతివ్యవహారాచ్ఛాస్త్రే జాత
కర్మవ్యవహారాచ్ఛాస్త్రే జాతకర్మాది సంస్కారోక్తేశ్చ। జన్మమరణే
జీవస్యేతి ప్రాప్తే బ్రూమః। జీవస్యజన్మమరణాంగీకారే కృతనాశాకృతా

భ్యాగమ యోర్ధర్మార్థత్వాద్దేహగత ఏవజన్మమరణేజీవస్యోపచర్యతే।
ఔపచారికే ఏవతేజన్మమరణే అపేక్ష్యలౌకికవ్యవహార కర్మశాస్త్రయోః
ప్రవృత్తిః। ఉపనిషచ్ఛాస్త్రంతు జీవాపేతంవావ కిలేదంమ్రియతేన జీ
వోమ్రియత ఇతిజీవాపేతస్యైవశరీరస్యముఖ్యం మరణ మభిధాయ జీవ
స్యతన్నిరాచష్టే తస్మాద్వ్యపదేశోజన్మమరణే। ఏకాదశాధి కరణమారచ
యతి। కల్పాదౌ బ్రహ్మణో జీవోవియద్వజ్జాయతేనవా। సృష్టేః ప్రా
గద్వయతోక్తేర్జాయతే విస్ఫులింగవత్। బ్రహ్మద్వయంజాతబుద్ధౌజీ
వత్వేనవిశేత్స్వయం। ఔపాధికంజీవజన్మనిత్యత్వంవస్తుతశ్శ్రుతం। ఏకమే
వాద్వితీయమితిసృష్టేఃప్రాగద్వితీయత్వశ్రూయమాణం బ్రహ్మవ్యతిరిక్త
స్యజీవస్యానుత్పత్తావనుపపద్యతే। శ్రుతిశ్చ విస్ఫులింగదృష్టాంతేన జీవస్యోత్ప
త్తిం ప్రతిపాదయతి। యథాగ్నేః క్షుద్రావిస్ఫులింగావ్యుచ్చరంత్యేవమే
వైతస్మాదాత్మనస్సర్వేప్రాణాస్సర్వేలోకాస్సర్వేదేవాస్సర్వాణిభూతాని
సర్వఏతస్మాదాత్మనో వ్యుచ్చరంతీతి। తస్మాత్కల్పాదౌవియదాదివత్బ్ర
హ్మణోజీవోజాయతఇతిప్రాప్తేబ్రూమః। సృష్టేఃప్రాక్ యదద్వయంబ్రహ్మ
స్థితంతదేవబ్రహ్మాజన్మసుసర్వప్రాణికోటికృతపుణ్యపాప కర్మసంపాదితో
చ్చనీచశరీరసృజనకాలేమాయయావిశిష్టంసత్ జాతాయాంబుద్ధౌ జీవరూపేణ
ప్రవిశతి। తత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశదితిశ్రుతేః। అతో జీవానుత్పత్తౌ
నాద్వైతశ్రుతివిరోధః। విస్ఫులింగశ్రుతిస్త్వౌపాధికజన్మాభిప్రాయా
ప్రవృత్తా అన్యథాకృతనాశాది దోషస్యోక్తత్వాత్ వస్తుతత్త్వాభిప్రా
యేణనిత్యత్వం శ్రుతిర్బ్రూతే। నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనా నామితితత
స్మాత్కల్పాదౌ జీవోనోత్పద్యతే। ద్వాదశమధికరణమారచయతి। అచి
ద్రూపోథచిద్రూపో జీవోచిద్రూప ఇష్యతే। చిదభావాత్సుషుప్త్యాదౌ
జాగ్రేచిన్మనసాకృతా। బ్రహ్మత్వాదేషచిద్రూపచిత్సుషుప్తౌనలుప్యతే।
ద్వైతాదృష్టిర్ద్వైతలోపాన్నహి ద్రష్టురితిశ్రుతేః। తార్కికాణామయం
తేసుషుప్తిమూర్ఛాసమాధిషుచైతన్యాభావాదచిద్రూపో జీవః జాగరణే

తు ఆత్మమనో స్సంయోగాచ్చైతన్యాఖ్యో గుణోజాయత ఇతిచేత్తదసత్। చిద్రూపస్యసర్వదా అపరిచ్ఛిన్నత్వేనవిద్యమానస్య బ్రహ్మణో మాయావలంబనత్వేన జీవరూపేణ ప్రవేశశ్రవణాత్ । నచైతన్యంసుషుప్త్యాదౌలుప్యతే సుషుప్త్యాదిసాక్షిత్వేన తస్యావస్థానాత్ అన్యథాసుప్త్యాదిసాక్షిత్వేనానవస్థానత్వేసతి సుప్త్యాదిపరామర్శాయోగాత్ । కథంతర్హి సుషుప్త్యాదావద్వైతాప్రతీతిరితిచేత్ ద్వైతలోపాదితిబ్రూమః । తథా చశ్రుతిః। యద్వైతన్నపశ్యతిపశ్యన్వైతన్నపశ్యతినహిద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపోవిద్యతే। అవినాశిత్వాన్నతుతద్ద్వితీయమస్తితతోన్యద్విభక్తంయత్ పశ్యేదితి । అస్యాయమర్థః । తత్రసుషుప్తౌ జీవః కిమపినపశ్యతీతి । లౌకికైరుచ్యతే తదసత్ । పశ్యన్నేవ జీవస్తదానీం నపశ్యతీతి భ్రాంత్యాకేవలం వ్యపదిశతి। కథందర్శనమిత్యత్ర హేతురుచ్యతే। నహిద్రష్టుస్స్వప్రకాశమాన్యసూర్యాదిషునష్టేషు సత్స్వపిస్వయమలుప్తస్యస్వప్రకాశస్యాత్మనస్స్వరూపభూతాయాదృష్టేర్లోపోవిద్యతే । కాలత్రయేపి వినాశరహితస్వభావాత్ । అన్యథాలోపవాదినోప్య సాక్షికస్యలోపస్యవక్తుమశక్యత్వాత్ కథంతర్హిలౌకికానాంన పశ్యతీతి భ్రమఇత్యత్ర హేతురుచ్యతే । యద్బ్రహ్మచైతన్యాదన్యత్క్రియాకారకఫలరూపేణ విభక్తంజగదాఖ్యంద్వితీయంవస్తు తన్నాస్తితస్యద్వితీయస్యవస్తునః స్వకారణేవిలీనత్వాత్తతో మరణఇవద్రష్టృదృశ్యదర్శనవ్యవహారాణామభావాన్నపశ్యతీతి లౌకికానాంభ్రమ ఇతితస్మాచ్చిద్రూపో జీవ ఇతిత్రయోదశమధికరణమారచయతి। జీవోణుస్సర్వగోవాస్యాదేషోణురితివాక్యతః ఉత్క్రాంతిగత్యాగమనశ్రవణాచ్చాణురేవసః । సాభాసబుద్ధ్యణుత్వేనతదుపాధిత్వతోణుతా । జీవస్యసర్వగత్వంతుస్వతో బ్రహ్మత్వతస్స్మృతం । ఏషోణురాత్మా చేతసావేదితవ్య ఇతిఅణుత్వంశ్రుతం । తస్మాచ్ఛరీరాదుత్క్రామతీత్యుత్క్రాంతిః । చంద్రమసమేవతే సర్వేగచ్ఛంతీతి గమనం శ్రుతం । తస్మాల్లోకాత్పునరేతీత్యాగమనం శ్రుతం । నహ్యుత్క్రాంత్యాదయస్సర్వగ

తస్యాద్వ్యాప్తి యుక్త్యోపపద్యంతే । మధ్యమపరిమాణస్య తదుపపత్తావపి అణు
త్వశ్రుతిర్విరుధ్యతే । అనిత్యత్వంచ దుర్వారం । తస్మాదణుర్జీవ ఇతి ప్రా
ప్తే బ్రూమః । చైతన్యప్రతిబింబోపహితా బుద్ధిరసర్వగతా । తదుపాధిక
త్వాజ్జీవస్యాణుత్వోత్క్రాంత్యాదయ ఉపపన్నాః । స్వతస్తు జీవస్య బ్ర
హ్మస్వరూపత్వాత్సర్వగతత్వం స వా ఏష మహానజ ఆత్మ ఇతి । సర్వవ్యాపీ
సర్వభూతాంతరాత్మేత్యాదౌ సర్వగతత్వం శ్రుతం । తస్మాత్సర్వగతో జీ
వ ఇతి చతుర్దశమధికరణమారచయతి । కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్ జీవోఽక
ర్తాథవా కర్తా ధియః కర్తృత్వసంభవాత్ । జీవకర్తృతయా కిం స్యాదిత్యా
హుస్సాంఖ్యమానినః । కరణత్వాన్న ధీః కర్త్రీ యాగశ్రవణలౌకికాః ।
వ్యాపారా న వినా కర్త్రా తస్మాజ్జీవస్య కర్తృతా । బుద్ధేః పరిణామిత్వేన క్రి
యావేశాత్మకం కర్తృత్వం సంభవతి । నత్వసంగస్యాత్మన ఇతి । యత్సాం
ఖ్యైరుక్తం తదసంగతం । కరణత్వేన క్లుప్తశక్తికాయా బుద్ధేః కర్తృతా నా
పాదయితుం శక్యా । కుత్రాప్యదర్శనాత్ । బుద్ధేః కర్తృత్వేన కర
ణాంతరస్య కల్పనీయత్వాచ్చ । న చ మా భూత్కర్తృతేతి వాచ్యం । లోకే
యథా పూర్వకాండోక్తయాగాదిలౌకికవ్యాపారాణాముత్తరకాండోక్తం
శ్రవణాదివ్యాపారాణాం లౌకికకృష్యాదివ్యాపారాణాంచ కర్తృసాపేక్ష
త్వాత్ । తస్మాజ్జీవః కర్తా । పంచదశమధికరణమారచయతి । కర్తృత్వం
వాస్తవం కిం వా కల్పితం వాస్తవం భవేత్ । యజేతేత్యాది శాస్త్రేణ సిద్ధ
స్యాబాధితత్వతః । అసంగోఽపి తద్బాధాత్స్ఫటికే లోహితేవ తత్ ।
అధ్యస్తం చక్షురాదికరణోపాధిసన్నిధేః । పూర్వాధికరణే ప్రతిపాదితస్య క
ర్తృత్వస్యాబాధాభావాద్వాస్తవం తదితి ప్రాప్తే బ్రూమః । అసంగో హ్యయం
పురుష ఇతి శ్రుత్యా కర్తృత్వసంగో బాధ్యతే । యథా జపాకుసుమసన్నిధివ
శాత్స్ఫటికే రక్తమధ్యస్తం తద్వదంతఃకరణసన్నిధివశాత్కర్తృత్వమా
త్మన్యధ్యస్యతే । షోడశమధికరణమారచయతి । ప్రవర్తకోఽస్య రాగాదిరీశో
వా రాగతః కృషౌ వృష్టౌ ప్రవృత్తిర్వైషమ్యమీశస్య ప్రేరణే భవేత్ । సస్యేషు

వృష్టివజ్జీవేష్వీశస్యావిషమత్వాతః । రాగోఽంతర్యామ్యధీనోఽత ఈశ్వరోఽస్య
ప్రవర్తకః । లోకేకృషీవలాదీనాం రాగద్వేషావేవ ప్రవర్తకౌ దృష్టౌ । తద
నుసారాద్ధర్మాధర్మకర్తృత్వే జీవస్యాపి తావేవ ప్రవర్తకావభ్యుపేయౌ ।
ఈశ్వరస్య ప్రవర్తకత్వే కాంశ్చిజ్జీవాన్ ధర్మే ప్రవర్తయతి । కాంశ్చిజ్జీ
వానధర్మే ప్రవర్తయతీతి వైషమ్యం దుర్వారం స్యాత్తస్మాన్నేశ్వరః ప్ర
వర్తక ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । న తావదీశ్వరస్య వైషమ్యదోషప్రసంగః ।
వృష్టివత్సాధారణనిమిత్తత్వాత్ । తథాహి । వృష్టేస్సస్యాభివృద్ధిహే
తుత్వేపి వ్రీహియవగోధూమముద్గమాషనీవారతిలాదివైషమ్యే బీజానామేవ నిమి
త్తత్వం యథా తథేశ్వరస్య యథాయథం జీవాః ప్రవర్తంతామిత్యనుజ్ఞ
యాసాధారణప్రవర్తకత్వేపి న వైషమ్యం । పూర్వపూర్వకర్మవాసనా
నాంచ వైషమ్యహేతుత్వాత్ । కర్మణాం ఫలహేతుత్వే ఽనుకర్మాంత
రహేతుత్వమితి చేత్సత్యం సుఖదుఃఖఫలప్రదానాయ జీవవ్యాపార
యత్కర్మార్థాత్కర్మాంతరమపి సంపాదయతీతి దుర్వారం హేతుత్వం వాస
నానాంతు సాక్షాదేవ కర్మహేతుత్వం । తథాచ ఈశ్వరస్య న తావద్వైషమ్య
ప్రసంగః । యత్తు రాగస్య ప్రవర్తకత్వదర్శనముదాహృతం । తత్తథా
స్తు । న తావదీశ్వరస్య ప్రవర్తకత్వహానిః । సర్వాంతర్యామిణ ఈశ్వరేణ
రాగస్యాపి నియమ్యమానత్వాత్ । తస్మాదీశ్వరో జీవప్రవర్తకః । స త్వవ
శమధికరణమారచయతి । కింజీవేశ్వరసాంకర్యావ్యవస్థా హి శ్రుతిద్వయా
త్ । అభేదవాదవిషయాత్సాంకర్యం సనివార్యతే । అంశోవచ్ఛిన్న ఆభా
స ఇత్యౌపాధిక కల్పనైః । జీవేశయోర్వ్యవస్థా స్యాజ్జీవానాంచ పరస్పరం । త
త్త్వమసి త్వం తదసి త్వం బ్రహ్మాసి తద్బ్రహ్మాత్వమసీత్యాది శ్రుతిజాలం జీవే
శ్వరయోరభేదం ప్రతిపాదయతి । ఆత్మావారేద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిధ్యా
సితవ్యః । మనసైవానుద్రష్టవ్యం మనసైవేదమాప్తవ్యమిత్యాదిశ్రుతిజా
తేన ద్రష్టృద్రష్టవ్యదర్శనరూపేణ భేదః ప్రతీయతే । తథాచ సతి భేదబలా
త్తావజ్జీవానాస్తిత్వసంకలయితుం న శక్యం । అభేదశ్రుత్యా ఈశ్వరాత్పృథక్త్వ

వస్థాపయితుం నశక్యతే। తస్మాద్విద్యమానస్యజీవస్య ఈశ్వరేణసాంకర్యం దుర్వారం । పరస్పరం చజీవానా మీశ్వరాభేదద్వారాసాంకర్యమానుషం గికం తస్మాద్బ్రహ్మభిన్న ప్రత్యగాదీనాంనజీవేశ్వరవ్యవస్థేతి ప్రాప్తేబ్రూమః। యద్యపిగోమహిషవద్గవాశ్వవద్గజతురగవద్వ్యాఘ్రభల్లూకవచ్ఛ్వకురంగవజ్జీవేశ్వరయోరత్యంతభేదోవాస్తవోనాస్తి । తథాపివ్యవహారదశాయాముపాధికల్పితంభేదమాశ్రిత్యశాస్త్రాణి త్రేధాజీవంనిరూపయంతి । మమైవాంశోజీవభూతస్సనాతనఇత్యంశత్వముపగమ్యతే ।ససమానస్సన్నుభౌలోకావనుసంచరంతీతిశ్రుతౌ విజ్ఞానమయస్యజీవస్యవిజ్ఞానశబ్దవాచ్యయాబుధ్యాసమాన పరిమాణనిర్దేశాద్ఘటాకాశవద వచ్ఛిన్నత్వం ప్రతీయతే । ఏకఏవహిభూతాత్మా భూతేభూతేవ్యవస్థితః । ఏకధాబహుధాభాతి దృశ్యతేజలచంద్రవదితి ఆభాసత్వముపగమ్యతే । తస్మాత్సులభైవ బ్రహ్మవాదినోజీవేశ్వరవ్యవస్థా । జీవానాంచపరస్పరమనేక జలపాత్రస్థబహుసూర్య ప్రతిబింబవద్వ్యవహారవ్యవస్థాసుతరాముపపద్యతే ।తస్మాన్నకోపి దోషఇతిసిద్ధం ।జీవస్యలోకాంతరగమనాగమనరూపసంసారప్రకారస్తృతీయాధ్యాయస్యప్రథమపాదేషడ్భిరధికరణైర్విచారితః। తత్రప్రథమాధికరణమారచయతి।అవేష్టితో వేష్టితోవాభూతసూక్ష్మైఃపుమాన్ వ్రజేత్।భూతానాంసులభత్వేనయాత్యవేష్టిత ఏవసః। బీజానాందుర్లభత్వేననిరాధారేంద్రియాగతిః । పంచమాహుతియుక్తైశ్చజీవస్తైర్యాతి వేష్టితః । పూర్వపాద ప్రతిపాదితప్రాణోపాధికోజీవశ్శరీరాంతరప్రాప్తివేళాయాం ఇతోనిర్గచ్ఛన్నాపిశరీరబీజైస్సూక్ష్మభూతైరవేష్టితోగచ్ఛతి । పంచభూతానాంసర్వత్రసులభత్వేన ఇతోగమనస్యనిరర్థకత్వాదితిప్రాప్తే బ్రూమః । భూతమాత్రస్యసులభత్వేపిదేహబీజానిసూక్ష్మభూతానినసర్వత్రసులభానితస్మాదితోనేతవ్యానికించ జీవోపాధిభూతేంద్రియాణాం భూతాధారమంతరేణాపరలోకేగమనంనసంభవతి । జీవద్దశాయామదర్శనాత్ । ఛాందోగ్యశ్రుతిస్త్వేవమాహ । పంచమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవం

తీతి । అస్యాయమర్థః । ద్యులోకపర్జన్య పృథివీపురుషయోషితః పంచ
పదార్థాః ఉపాసనాయామగ్నిత్వేన పరికల్పితాస్తేష్వగ్నిషు స్వర్గాయ గ
చ్ఛన్ పునరాగచ్ఛంశ్చ జీవ ఆహుతిత్వేన ప్రకల్పితః । ఇష్టాపూర్తకారీ జీ
వః స్వర్గమారుహ్యోపభోగేన కర్మశేషే క్షీణే సతి పర్జన్యే పతిత్వా వృష్టిరూ
పేణ భూమిం ప్రాప్యాన్నద్వారా పురుషం ప్రాప్య రేతోద్వారేణ యోషి
తం ప్రవిశ్య శరీరం గృహ్ణాతి । తతోఽప్శబ్దోపలక్షితాని దేహబీజాని పంచ
సూక్ష్మభూతాని జీవేన సహ ద్యులోకాది పంచస్థానేషు గత్వా పంచమస్థానే
శరీరభావం ప్రాప్య పురుషశబ్దవాచ్యాని భవంతీతి తస్మాద్బీజైః సూక్ష్మభూతై
ర్వేష్టిత ఏవ పరలోకం గచ్ఛతీతి ద్వితీయమధికరణమారచయత । స్వర్గావ
రోహిణః క్షీణానుశయస్సానుశయోఽథవా యావత్సంపాతవచనాత్ క్షీణానుశ
య ఇష్యతే । జాతమాత్రస్య భోగత్వాద్వైకభావవిరోధతః । చరణశ్రుతిత
స్సానుశయః కర్మాంతరైరయం స్వర్గముపభుజ్య తతోఽవరోహన్ పురుషో ని
రనుశయ ఇహాగచ్ఛతి । అనుశయో నామ కర్మశేషః । జీవమనుశేత ఇతి
వ్యుత్పత్తేః నచ స్వర్గాదవరోహతోఽనుశయస్సంభవతి । అనుశయఫలస్యసర్వ
స్యత్రైవోపభుక్తత్వాత్ । అత ఏవారోహవిషయా శ్రుతిర్యావత్సంపా
తముషిత్వాథైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తంత ఇత్యాహ ।

సంపతత్యనేన కర్మణా స్వర్గమితి సంపాతః కర్మసమూహః । సంపాత
మనతిక్రమ్య యావత్సంపాతం నిశ్శేషం కర్మఫలం భోక్తుం తత్రోషిత్వేత్యర్థః
తస్మాత్కర్మశేషరహితోఽవరోహతీతి ప్రాప్తే బ్రూమః । స్వర్గార్థమనుష్ఠిత
స్య కర్మణః సాకల్యేనోపభోగేఽపి ఏతదితరాణ్యుపభుక్తాని సంచితాని పుణ్య
పాపాని బహూన్యస్య విద్యంతే । అన్యథా సద్యస్సముత్పన్నస్య బాలస్యేహ
జన్మన్యనుష్ఠితయోర్ధర్మాధర్మయోరభావాత్సుఖదుఃఖోపభోగో న స్యాత్
యత్త్వత్ర కైశ్చిదుచ్యతే । ఏకస్మిన్ జన్మన్యనుష్ఠితః కర్మసమూహః ఉత్తరస్మిన్ జన్మ
న్యేకస్మిన్నేవ క్షీయత ఇతి తదసత్ । ఇంద్రాదిపదప్రాపకాణామశ్వమేధాదీ
నాం పుణ్యకర్మణాం విడ్వరాహాది దేహప్రాపకాణాం పాపానాం చ యుగ

పశుర్భోగాసంభవేన ఏక ఇతి న తస్యావిరుద్ధత్వాత్ తత్రైకస్మిన్ జన్మన్యను
ష్ఠితానాం చ జ్యోతిష్టోమాదికర్మణామనుక్తేపి కుతో న కర్మాణ్యవశిష్యే
రన్। యావత్సంపాతశబ్దస్య స్వర్గప్రదకర్మవిషయః। శ్రుతిశ్చ స్వర్గాదవరు
హ్య పంచమ్యామాహుతౌ శరీరం గృహ్ణతాం పురుషాణాం తద్ధేతోః పుణ్య
పాపరూపస్యానుశయస్య సద్భావం దర్శయతి। తద్య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశో హ
యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం వా క్షత్రియ
యోనిం వా వైశ్యయోనిం వా అథ య ఇహ కపూయచరణాః అభ్యాసో హ
యత్తే కపూయాం యోనిమాపద్యేరన్ శ్వయోనిం వా సూకరయోనిం వా చం
డాలయోనిం వేతి రమణీయచరణాస్సుకృతకర్మాణః కపూయచరణాః పా
పకర్మాణః। అభ్యాశో హ యదిత్యస్యాయం సముదాయస్య క్షిప్రత్వమర్థః। తదే
వం సానుశయో వరోహతీతి స్థితం। తృతీయమధికరణమారచయతి। చంద్రం
యాంతి న వా పాపినస్తే సర్వ ఇతి వాక్యతః। పంచమాహుతిలాభార్థం భోగాభా
వేపి యాంత్యసౌ భోగార్థమువగమనమాహుతిర్వ్యభిచారిణీ। సర్వశ్రుతిస్సు
కృతినాం యామ్యే పాపిగతిశ్శ్రుతా। యే చాస్మాల్లోకాత్ప్రయాంతి చం
ద్రమసమేవ తే సర్వే గచ్ఛంతీతి శ్రవణాచ్చంద్రలోకాఖ్యే స్వర్గే పాపినో గ
తిరస్తి యద్యపి పాపినస్తత్ర భోగో న సంభవతి। తథాపి పునరాగత్య శరీరగ్ర
హణే పంచమాహుతిలాభాయ స్వర్గగతిరభ్యుపేయేతి ప్రాప్తే బ్రూమః।
భోగార్థమేవ స్వర్గగమనం న పంచమాహుతిలాభార్థం। పంచమాహుతే
ర్వ్యభిచారిత్వాత్। ద్రోణాగస్త్యాదీనాం పంచమాహుత్యభావాత్ సీతా
ద్రౌపద్యహల్యాదీనాం పురుషాహుతేరభావాత్ తే సర్వ ఇతి శ్రుతిస్తు సుకృతి
విషయా। పాపినాంతు యమలోకగతిశ్శ్రుతా। వైవస్వతం సంగమనం జనా
నాం యమం రాజానం హవిషా దువస్యత। పాపిజనైర్గంతవ్యం యమం
ప్రీణయంత ఇత్యర్థః। తస్మాన్న పాపినాం స్వర్గగతిః। చతుర్థమధికరణమార
చయతి। వియదాదిస్వరూపత్వం తత్సామ్యం వావరోహతః। వాయుర్భూ
త్వా [illegible] తత్స్వాభావ్యం ప్రపద్యతే। ఖవత్సూక్ష్మో వాయువశో యు

క్షోధూమాదిభిర్భవేత్। అన్యస్యాన్యస్వరూపత్వం నముఖ్యముపపద్యతే స్వ
గాదవరోహణప్రకార ఏవం శ్రూయతే। అథైతమేవాధ్వానం పునర్నివ
ర్తంతే యథైవమాకాశమాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి ధూమో
భూత్వాఅభ్రంభవతి। అభ్రం భూత్వామేఘోభవతి। మేఘోభూత్వా
ప్రవర్షతీతి। యథేతంయథాగతంతథేత్యర్థః। అత్రస్వర్గాదవరోహతో
జీవస్యాకాశాది స్వరూపత్వంభవతి। వాయుర్భూత్వేత్యాదినా తద్భావ
ప్రతిపత్తేః శ్రుతత్వాదితిప్రాప్తేబ్రూమః। అన్యస్యాన్యస్వరూపత్వాసంభ
వాదాకాశప్రాప్తిర్నామ ఆకాశవత్సూక్ష్మత్వంవివక్షితం। వాయుభావోవా
యువశతా। ధూమాదిభావః ధూమాదిసంపర్క ఇతి నిర్ణయః। పంచ
మాధికరణమారచయతి। వ్రీహ్యాదేః ప్రాగ్విలంబత్వేన త్వరయావావరో
హతి। తత్రానియమఏవస్యాన్నియామక విరహాత్। దుఃఖం వ్రీహ్యాదినిర్మో
ణమితి తతః విశేషతః విలంబస్తేనపూర్వత్ర పదార్థానవసీయతే ప్రవర్ష
ణానంతరం వ్రీహ్యాదిభావఆమ్నాయతే। తఇహవ్రీహియవా ఓషధివనస్ప
తయస్తిలమాషా ఇతి జాయంతఇతి ప్రాగేకస్మాద్వ్రీహ్యాది భావాదాకా
శాదావిలంబత్వరయోర్నియామకాభావాదనియతిరితిప్రాప్తేబ్రూమః। వ్రీ
హ్యాదిభావమభిధాయానంతరం అతో వై ఖలుదుర్నిష్ప్రపతరమితి వ్రీహ్యాది
భావాన్నిర్గమనం దుఃఖమితిబ్రువంతీశ్రుతిః। వ్రీహ్యాదావిలంబః విశేషయ
తి। తతోऽర్థాత్పూర్వత్రత్వరేత్యవసీయతే షష్ఠాధికరణమారచయతి। వ్రీ
హ్యాదౌజన్మతేషాం స్యాత్సంశ్లేషో వాజనిర్భవేత్। జాయతఇతిముఖ్యత్వా
త్పశుహింసాహిపాపతః। వైధాన్న పాపసంశ్లేషః కర్మణ్యన్యస్యానుకీర్తితః।
శ్వవిపాదౌముఖ్యజనాచరణవ్యాపృతిశ్శ్రుతా।ఆకాశాదావివవ్రీహ్యాదౌ నసంశ్లేషమా
కింతువ్రీహ్యాదిరూపేణ ముఖ్యజన్మవివక్షితం। జాయంతఇతిజనిశ్రవణాత్
నచస్వర్గసుఖమనుభూయావరోహతః పాపసంభూతస్థావరజన్మనో
సంభవః। తద్ధేతోఃపశుహింసాదేర్విద్యమానత్వాత్తస్మాన్ముఖ్యం జన్మేతి
ప్రాప్తేబ్రూమః। వైధత్వాన్నపశుహింసాదికంపాపం అతోజాయంతఇతి

శ్రుత్యా సంశ్లేషమాత్రం వివక్షితం। నతు ముఖ్యజన్మకర్మవ్యాపారాభిధా
నాత్। యత్ర తు ముఖ్యజన్మ వివక్షితం తత్ర కర్మవ్యాపారమభిధత్తే రమణీయచర
ణాః కపూయచరణా ఇతి తస్మాత్స్వర్గాదవరోహతాం వ్రీహ్యాదిసంశ్లేషమా
త్రమితి స్థితం తత్తైత్రివద్ద్వితీయపాదే చతుర్భిరధికరణైః స్వప్నాద్యవస్థావిచారి
తా। తత్ర ప్రథమమధికరణమారచయతి। సత్యా మిథ్యా వా స్వప్నసృష్టి
స్సత్యా శ్రుతీరణాత్। జాగ్రద్దేశావిశిష్టత్వాదీశ్వరేణైవ నిర్మితా। దేశకాలా
ద్యనౌచిత్యాద్బాధితత్వాచ్చ సా మృషా। అథ వోక్తే ద్వైతమాత్రసా
మ్యాజ్జీవానువాదతః। అథ రథాన్రథయోగాన్ పథస్సృజత ఇతి శ్రుత్యా స్వ
ప్నరథాదీనాం సృష్టిరీరితా। అతో వియదాదిసృష్టివద్వ్యవహారదశాయాం
సామ్యం భవితుమర్హతి। నతు జాగ్రద్దేశస్య స్వప్నదేశస్య చ కంచిద్విశేషం
పశ్యామః। తథా జలభోజనాదీనాం తృప్త్యాద్యర్థక్రియాకారిత్వాదతో
వినుతా సృష్టిస్సత్యా ఈశ్వరకర్తృకత్వాద్వియదాదిసృష్టివదితి ప్రాప్తే
బ్రూమః। స్వప్నసృష్టిర్మృషా కుతః ఉచితదేశకాలాద్యసంభవాత్ నహి
కేశసహస్రాంశపరిమితే నాడీమధ్యే గిరినదీసముద్రాదీనాం ఉచితో దే
శోఽస్తి నహి నిశి దేశాన్తరస్య సూర్యగ్రహణోచితః కాలోఽస్తి నాప్యనుపనీత
స్యాబాలస్య పుత్రోత్సవాది హర్షనిమిత్తాన్యుచితాని కించ స్వప్నోపలబ్ధా
నామర్థానాం స్వప్న ఏవ బాధో దృశ్యతే। కదాచిత్తు గిరిత్వేనావనీయమా
నః పదార్థః తత్రైవ గిరిత్వేనావసితో భవతి। యదుక్తం స్వప్నసృష్టిం శ్రుతి
ర్బ్రూత ఇతి తత్ర సాపి శ్రుతిరభావపూర్వికామేవ శ్రుతిమాహ। నతత్ర రథా
న రథయోగా న పన్థానో భవన్త్యథ రథాన్రథయోగాన్పథస్సృజత ఇతి
అతో వస్తుతోఽసంసృష్టా ఏవ రథాద్యాశ్శుక్తిరజతవదవభాసంత ఇతి శ్రుతేర
భిప్రాయః। యద్యపి జాగ్రత్సామ్యముక్తం తదప్యప్రయోజకం అనుచితదేశ
కాలాదేర్భూయసో వైషమ్యస్యోక్తత్వాత్ యదపీశ్వరనిర్మితత్వముక్తం తద
ప్యసత్। య ఏష సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణ ఇతి జీవస్యై
వ స్వప్నభోగనిర్మాతృత్వేన శ్రూయమాణత్వాత్ తస్మాత్స్వప్నసృష్టి

ర్శ్రుషా। ద్వితీయమధికరణమారచయతి నాడీపురీతద్బ్రహ్మాణి వికల్ప్యంతేసు
షుప్తయే సముచ్చితాని వైకార్థ్యాద్వికల్ప్యంతే యవాదివత్ సముచ్చితానినా
డీభిరుపసృప్య పురీతతిం హృత్స్థబ్రహ్మణియాత్త్యైక్యం వికల్పేత్యుక్తపోషతా।
ఆసుతదానాడీషుసప్తో భవతీతి శ్రుతౌ సుప్తికాలే నాడీప్రదేశోవగమ్యతే। తా
భిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతౌ శేతఇతి శ్రుతౌ పురీతదాశ్రితత్వం ప్రతీయతే। సఏ
షోంతర్హృదయ ఆకాశస్తస్మింఛేతఇతి శ్రుతౌ ఆకాశశబ్దవాచ్యబ్రహ్మాశ్రి
తత్వం ప్రతీయతే తాన్యేతాని నాడ్యాదిస్థానాని వికల్పితాని భవితుము
ర్హంతి। ఏకప్రయోజనత్వాత్। యథావ్రీహిభిర్యజేత యవైర్యజేతేత్యత్ర
పురోడాశనిష్పాదకత్వస్య ప్రయోజనస్యైకత్వేన వికల్పఆశ్రితస్తథాత్రాపి
సుషుప్త్యాఖ్యం ప్రయోజనమేకం తస్మాత్కదాచిత్పురీతతి స్వపితి కదాచి
న్నాడీషు స్వపితి కదాచిద్బ్రహ్మణీతి నాడ్యాదీనాం వికల్పే ప్రాప్తే బ్రూమః।
ఏకప్రయోజనత్వమసిద్ధం। పృథగుపయోగస్యానువచనత్వాత్। తథాహి।
నాడ్యస్తావచ్చక్షురాదీంద్రియేషు చరతో జీవస్య హృదయనిష్ఠం
బ్రహ్మాగంతుం మార్గభూతా భవిష్యంతి। అతఏవ శ్రుత్యంతరే। తాభి
ర్నాడీభిః ప్రత్యవసృప్యేతి తృతీయయా సాధనత్వం నాడీనాం శ్రుతం। హృద
యవేష్టనరూపం పురీతత్ ప్రాసాదాదివదాధారకం భవిష్యతి। బ్రహ్మతు
మంచవదాధారకం। తతో యథా ద్వారేణ ప్రవిశ్య ప్రాసాదే పర్యంకే శే
తే। తథా నాడీభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి బ్రహ్మణి జీవః శయిష్యత ఇత్యు
పకారభేదాన్నాడ్యాదీనాం క్రమసముచ్చయః। సుషుప్తౌ బ్రహ్మణి జీవా
వస్థానే కుత ఆధారాధేయభావేన ప్రతిభాతీతి వేద ఏకీభావాదితి బ్రూమః।
యథా సోదకః కుంభః తటాకజలే ప్రక్షిప్తః మగ్నస్సన్ పృథఙ్న ప్రతి
భాతి। తథాంతఃకరణోపాధికో జీవః ఆవరకాజ్ఞాన సహితే బ్రహ్మణి మగ్న
త్వాన్నపృథగవభాసతే। అతఏవ శ్రుత్యంతరం సుషుప్తౌ జీవస్య బ్రహ్మణా సహ
తాదాత్మ్యసంపత్తిమాహ। సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీతి। యస్తు విక
ల్పస్త్వయోక్తస్స చాష్టదోషగ్రస్తత్వాదపన్నస్తథాహి యదా జీవా నాడీ

షు శేరతే తదా పురీతద్బ్రహ్మవాక్యయోః ప్రాప్తప్రామాణ్యం పరిత్యక్తం స్యాత్ అప్రాప్తం చాప్రామాణ్యం స్వీక్రియేత। యదా పునః పురీతద్బ్రహ్మణోశ్చైతే పూర్వాభ్యాం క్తం ప్రామాణ్యం స్వీక్రియేత పూర్వం స్వీకృతం చాప్రామాణ్యం పరిత్యజ్యేతేతి ప్రాప్తపరిత్యాగాప్తస్వీకారస్త్యక్తస్వీకారస్వీకృతపరిత్యాగశ్చేతి దోషచతుష్టయం పురీతద్బ్రహ్మవాక్యకోటౌ। తథా నాడీవాక్యకోట్యామేవం దోషచతుష్టయే యోజితే సతి అష్టదోషాస్సంప్రపద్యంతే। తస్మాత్సముచ్చయ ఏవ గ్రాహ్యో న తు వికల్పః। తృతీయాధికరణమారచయతి। యః కోప్యనియమేనాత్ర బుధ్యతే సుప్త ఏవ వా ఉదబిందోరేవాశక్తేర్నియంతుం కోపి బుధ్యతే। కర్మావిద్యా పరిచ్ఛేదాదుదబిందు విలక్షణః। స ఏవ బుధ్యతే శాస్త్రీత్తమపాధేః పునర్భవాత్ యథా సముద్రే ప్రక్షిప్తోదబిందుస్స ఏవ సయమీన పునరుద్ధర్తుమశక్యస్తథా సుషుప్తౌ జీవో బ్రహ్మప్రాప్తస్స చ న బుధ్యత ఇతి నియంతుమశక్యత్వాత్ యః కోపి ప్రబుధ్యత ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। విషమ ఉదతన్యాయః। చిద్రూపో జీవః కర్మావిద్యావేష్టితో బ్రహ్మణి నిమజ్జతి। ఉదబిందుస్తు న వేష్టిత ఇతి వైషమ్యం। యథా గంగోదకపరిపూర్ణః పిహితద్వారః కశ్చిత్కుంభః సముద్రే ప్రక్షిప్తః పునరుద్ధ్రియతే తత్రత్యం గంగాజలం తదేవ పునర్వివేక్తుం శక్యతే తథా స ఏవ జీవః ప్రతిబుధ్యతాం అత ఏవ శ్రుతిరాహ। తదిహ వ్యాఘ్రో వా సింహో వా వృకో వా వరాహో వా కీటో వా పతంగో వా దంశో వా మశకో వా యద్యద్భవంతి తథా భవంతీతి వ్యాఘ్రాదయో యే జీవాస్సుప్తేః పూర్వం యచ్ఛరీరం ప్రాప్య వర్తంతే త ఏవ జీవాస్సుప్తేరుపరి ప్రబుధ్యమానాః తదేవ శరీరం ప్రాప్నువంతీత్యర్థః। న చ సుప్తౌ బ్రహ్మప్రాప్తస్య జీవస్య ముక్తవత్పునరుద్భవానుపపత్తిః। అవచ్ఛేదకస్య కర్మాదేర్వ్యోపాధేస్సత్త్వేన తదుద్భవే జీవోద్భవసంభవాత్ తస్మాద్యస్సుప్తస్స ఏవ ప్రతిబుధ్యతే చతుర్థమధికరణమారచయతి। కింమూర్ఛా జాగ్రదాదౌ కింవావస్థాంతరం భవేత్ అన్యావస్థా న ప్రసిద్ధా। తేనైవ జాగ్రదాదిషు। న జాగ్రత్స్వప్నయోరేకా

ద్వైతాభావాన్న సుప్తతా। ముఖాది వికృతేస్తు నావస్థాన్యా లోకసమ్మతా। జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిభ్యో అన్యస్యా అవస్థాయా అప్రసిద్ధత్వాత్ మూర్ఛాయా జాగ్రదాద్యావంతర్భావ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। పరిశేషాదవస్థాంతరమభ్యుపేయం న తావజ్జాగ్రత్స్వప్నయోరంతర్భావః। ద్వైత ప్రతీత్యభావాత్। నాపి సుషుప్తౌ। విలక్షణత్వాత్। సుప్తో హి పురుషః ప్రసన్నవదనః సమశ్వాసో నిష్కంపశరీరశ్చ భవతి। మూర్ఛితస్తు వికృతముఖః విషమశ్వాసః శరీరకంపాదియుక్తః యద్యపి జాగ్రదాదివ దైనందినత్వాభావాన్న మూర్ఛాయా బాలకాదిషు ప్రసిద్ధిరస్తి తథాపి కదాచిత్ కదాచిన్ మూర్ఛావస్థాం విజ్ఞాయ వృద్ధాః చికిత్సంతే। తస్మాదన్యైవేయమవస్థా। తదేవమధికరణచతుష్టయేన త్వంపదార్థశ్శోధితః। తత్ర స్వప్నసృష్టేర్మిథ్యాత్వేన సుఖదుఃఖకర్తృత్వాద్యవభాసేపి జీవోసంగ ఏవేతి శోధితః। సుషుప్తౌ బ్రహ్మైక్యేన తదేవాసంగత్వమనుభావితం। తస్యైవ పునః ప్రతిబోధేనానిత్యత్వశంకా నిరాకృతా। మూర్ఛాదివిచారేణ శ్వాసాది సర్వవ్యవహారలోపేపి మరణేపీవ వినాశో న శంకనీయ ఇతి దర్శితం।

పరమాత్మనో దేహేభ్యో భోక్తృజీవరూపేణ ప్రవేశముపజీవ్య సద్భావం సాధయిత్వా భోగ్యప్రపంచాకారేణాపి తత్సద్భావం సాధయితుం తత్తదాకారపరిణామం దర్శయతి।

తదనుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాభవత్। నిరుక్తం చానిరుక్తం చ
నిలయనం చానిలయనం చ విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చ సత్యం చా
నృతం చ సత్యమభవత్।

ఇతి। తత్ స్రష్టం దేహజాతం భోక్తృరూపేణానుప్రవిశ్య అనంతరం సదాదిభోగ్యవస్త్వాకారేణ బ్రహ్మ పరిణతమభూత్। సచ్ఛబ్దేనాత్రావర మ్యపృథివ్యప్తేజోరూపం భూతత్రయముచ్యతే। త్యచ్ఛబ్దేన పరోక్షం వాయ్వాకాశరూపం భూతద్వయం। బృహదారణ్యకే మూర్తామూర్తబ్రాహ్మణే తదేతన్మూర్తం యదన్యద్వాయోశ్చాంతరిక్షాచ్చేతి। వాయ్వాకాశవ్యతిరి

క్తస్యపృథివ్యాదిభూతత్రయస్యమూర్తత్వమభిధాయతత్సదితి సచ్ఛబ్దవాచ్యత్వం సస్యోక్తం । అథామూర్తంవాయుశ్చాంతరిక్షంచేత్యభిధాయైతత్త్యదితిత్యచ్ఛబ్దస్తత్రప్రయుక్తః । అతశ్చాక్షుషత్వాపరోక్షత్వాభ్యాంవిభక్తంయజ్జగదస్తితత్సర్వమత్రశబ్దద్వయేనోపలక్ష్యతే।చకారద్వయేనతయోరభావఃసముచ్చీయతే । ఏతచ్చతుష్టయరూపేణ బ్రహ్మాపరిణతమభూత్ । నిశ్శేషేణవక్తుంశక్యంనిరుక్తం। ఘటోయంపురోదేశవర్తీ పృథుబుధ్నోదరాకారోమృణ్మయస్స్థాలోజలాధారక్షమఇత్యాదినా నిశ్శేషేణవక్తుంశక్యతే। తద్విపరీతమనిరుక్తం। ఇక్షుక్షీరాదిమాధుర్యావాంతరభేదః కేతకీచంపకాదిగంధావాంతరభేదఃఇత్యాదికం । సామాన్యాకారేణోచ్యతే। నతువిశేషాకారేణనిశ్శేషంవక్తుంచకారౌపూర్వవత్ । నిలయనమాధారః । పృష్వగుడాదిః । తద్విపరీతమనిలయనమాధేయోగంధరసాదిః । విజ్ఞానంచేతనంగవాశ్వాది । తద్విపరీతమవిజ్ఞానం అచేతనం కాష్ఠమృత్పాషాణాది। సత్యంలోకవ్యవహారేబాధరహితం । శుక్తిరజ్జుస్థాణ్వాదిః । అనృతంతువ్యవహారదశాయామారోపితరజతసర్పచోరాదిః। ఏతైరుదాహరణైశ్శీతోష్ణసుఖదుఃఖమానావమానాదికస్స్వర్గనరకస్సర్వోపిజగద్వ్యవహారవిభాగఉపలక్ష్యతే ఉపరితనసత్యశబ్దేన బ్రహ్మోచ్యతే । సత్యంజ్ఞానమనంతమితివాక్యేబ్రహ్మణస్సత్యశబ్దార్థత్వావగమాత్ । సచ్చత్యచ్చేత్యాది జగద్విభాగరూపేణబ్రహ్మైవపరిణతమభూత్ । బ్రహ్మసద్రూపంభవితు మర్హతి। భోగ్యాకారేణపరిణతత్వాత్క్షీరాదివదితిశ్రుతేరభిప్రాయః॥

బ్రహ్మణ స్సద్భావం యుక్తిభి స్సాధయిత్వా విద్వదనుభవేనాపి సాధయతి।

యదిదంకించ తత్సత్యమిత్యాచక్షత ఇతి

భోక్తృభోగ్యరూపం యత్కించిదిదం జగద్దృశ్యతే తద్వస్తుతో జగన్నభవతి కింతుసత్యమబాధ్యం బ్రహ్మేతివివేకినఆచక్షతే । తస్మాద్విద్వదనుభవప్రసిద్ధస్యబ్రహ్మణో సత్వమయుక్తం॥

యథోక్తబ్రహ్మసద్భావప్రకాశకం మంత్రముదాహరతి।
తదప్యేషశ్లోకో భవతి । అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ తతో వై
సదజాయత తదాత్మానగ్ంస్వయమకురుత । తస్మాత్త
త్సుకృతముచ్యత ఇతి ॥

ఇదం నామరూపాభ్యామభివ్యక్తం జగత్ ఉత్పత్తేః పూర్వం అసదేవ అనభివ్యక్తం నామరూపాత్మకమేవాసీత్ । తతో వై తస్మాదేవ అనభివ్యక్తనామరూపాద్బ్రహ్మణస్సదజాయత అభివ్యక్త నామరూపకం జగదుపద్యతే । నచాత్ర పితుర్విభక్తః పుత్రఇవ బ్రహ్మణో విభక్తం జగత్ । కింతు తద్బ్రహ్మ ఆత్మానం సచ్చిదానందైక స్వరూపం స్వయం కర్త్రంతరనైరపేక్ష్యేణ అకురుత । జగదాకారం కృతవత్ । నఖలు జగదుత్పాదనే మృత్కాష్ఠస్థానీయముపాదానం కులాలస్థానీయం నిమిత్తం వాయ తిరంచిద్బ్రహ్మ వ్యతిరిక్తమస్తి । కింతు బ్రహ్మైవో భయస్థానీయం యస్మాదేవం తస్మాత్తద్బ్రహ్మ సుకృతమిత్యనేన శబ్దేనోచ్యతే । సుశబ్దోత్ర స్వయం శబ్దస్యార్థః। కృతశబ్దః కర్తృశబ్దపర్యాయః । సుకృతం స్వయం కర్తృ బ్రహ్మేత్యేవం శాస్త్రవిద్భిరుచ్యతే । జీవాస్తు న స్వయం కర్తారః । కింతు అంతర్యామి ప్రేరితాస్తే కుర్వంతి య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోంతరో యమాత్మా న వేద । యస్య ఆత్మా శరీరం య ఆత్మానమంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యామ్యమృతః । ఏష హ్యేవ సాధుకర్మకారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతి। ఏష హ్యేవాసాధుకర్మకారయతి తం యమధో నినీషత ఇతి శ్రుత్యంతరం। జానామి ధర్మం నచ మే ప్రవృత్తిర్జానామ్యధర్మం నచ మే నివృత్తిః । కేనాపి దేవేన హృది స్థితేన యథా నియుక్తోస్మి తథా కరోమీత్యాది శ్రుతి స్మృతిభ్యః స్వయం కర్తృత్వ ప్రసిద్ధిరపి బ్రహ్మణస్సద్భావం సాధయతి॥

అథ ప్రకారాంతరేణ తం సాధయితు మానందరూపతామాహ।
యద్వై తత్సుకృతం । రసో వై సః । రసగ్ం హ్యేవాయం ల
బ్ధ్వానందీ భవతీతి।

యదేతత్పూర్వోక్తం సుకృతశబ్దవాచ్యం బ్రహ్మాస్తీతి స బ్రహ్మపదార్థో రస ఏవ । లోకే తృప్తిలక్షణస్యానందస్య హేతుర్మధురరసాది పదార్థో రసశబ్దేనోచ్యతే । బ్రహ్మాపి కృతకృత్యత్వాదిలక్షణస్య తత్త్వవిదామానందస్య హేతుత్వాద్రసో భవతి । రసనీయం వేదాంతవాక్యజనితమనోవృత్తిజ్ఞానేన ఆస్వాదనీయమితి బ్రహ్మణో రసత్వం । ప్రీతిపురస్సరం రసగ్రహణం ఆస్వాదనం బ్రహ్మజిజ్ఞాసుభిః ప్రీతిపూర్వకమేవ గృహ్యతే । ప్రీతిశ్చానందమంతరేణ న సంభవతీతి స్వాద్రసశబ్దేన బ్రహ్మణ ఆనందరూపత్వముచ్యతే । నన్వానందరూపత్వాభావేఽపి ధర్మో జిజ్ఞాసుభిః ప్రీతిపూర్వకమేవ గృహ్యతే । మైవం । ధర్మే ముఖ్యప్రీత్యభావాత్ స్వర్గాదిలక్షణత్వ సుఖసాధనత్వోపాధేర్నైవ ధర్మే ప్రీతిః । బ్రహ్మేతి స్వస్మాదుత్తమస్యాకస్యచిత్సుఖస్య సాధనం న భవేత్ । తతో ముఖ్యప్రీతివిషయత్వాదానందరూపం బ్రహ్మ । తదేతదానందత్వం రసగ్రహీత్యాదినోపపాద్యతే । అయం తత్త్వవిత్పురుషో రసమేవ లబ్ధ్వా సాక్షాత్కృత్యర్థనోపేక్ష్యైవమానందవాన్ భవతి । తత్త్వవిదో లౌకికః పరితోషహేతుస్సిక్చందనవనితాలాభో న భవతి । కింత్వాత్మలాభ ఏవ । బ్రహ్మలోకాదిస్తంబపర్యంతం విరక్తస్య స్రగాదౌ లాభబుద్ధ్యభావాత్ ఆత్మలాభాన్నపరం విద్యత ఇతి శాస్త్రాత్ । తస్మాద్విద్వత్పరితోషహేతుత్వానందరూపత్వాదిః బ్రహ్మణః స్వయంకర్తృత్వమభ్యుపేయం । హిశబ్దేన తత్ర వాక్యే విద్వత్ప్రసిద్ధిః ప్రదర్శితా ॥

కించ దేహాదిచేష్టావైషయికానందయోః హేతుత్వాదపి బ్రహ్మాస్తీత్యభిప్రేత్య తదుభయహేతుత్వం దర్శయతి ।

కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ । యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్ ।
ఏష హ్యేవానందయాతీతి

ఆకాశ ఇతి సప్తమ్యంతః ప్రథమాంతో వా సప్తమ్యంతపక్షే గుహాయాం పరమే వ్యోమన్నిత్యత్రాభిహితో మోదకస్వప్రవాతాఽపి ప్రష్టవ్యః ప్రథమాంతపక్షే ఆసమంతాత్కాశతే స్వప్రకాశత్వేన భాసత ఇత్యాకాశః ।

కాశ స్తథాపి యద్యేష పూర్వవాక్యోక్తసత్త్వేనోక్త ఆత్మరూప ఆనందో యది న స్యాత్తదానీం కోహ్యేవాన్యాత్ కో నామ కర్తా దేహస్యాంతర్మధ్యే అన్యాత్ వాగాదీంద్రియైశ్చేష్టేత। అన చేష్టాయామితి ధాతుః కోహి ప్రాణ్యాత్ ప్రాణనరూపశ్వాసాదికర్మ కుర్యాత్ చక్షురాదీంద్రియసాధనక క్రియాకర్తృత్వ మాత్మన ఆథర్వణికా ఆమనంతి। ఏషహి ద్రష్టా స్ప్రష్టా శ్రోతా ఘ్రాతా రసయితా మంతా బోద్ధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుష ఇతి లోకే ప్రాణసదసద్భావయో ర్జీవనమరణదర్శనాత్ ప్రాణ ఏవాత్మేతి మూఢప్రసిద్ధిః। తామేవోపజీవ్య బృహదారణ్యకే ప్రాణాత్మవాదీ బాలాకిః జీవనమరణయో ర్బ్రహ్మత్వవాదినా అజాతశత్రుణా సహ సంవాదం చకార। తతోత్రాపి వాక్యే దర్శనాదిక్రియాణాం కర్తా ప్రాణ ఇతి భ్రమం వారయితుం ప్రాణ్యాదితి పృథగుక్తం। ఆనందాత్మనోసత్త్వే సతి ప్రాణే సాధనేన శ్వాసక్రియాం కః కుర్యాత్। ప్రాణస్య శ్వాసక్రియాం ప్రతి కరణత్వమేవ। కర్తృత్వం స్వాత్మన ఇత్యయమర్థః। ఉషస్తి బ్రాహ్మణే విస్పష్టమామ్నాతః। యః ప్రాణేన ప్రాణితి। స త ఆత్మా సర్వాంతర ఇతి యద్యప్యసంగస్యానందస్యాత్మన ఇంద్రియాదిచేష్టా కర్తృత్వం స్వతో న సంభవతి। తథాపి విజ్ఞానమయోపాధికస్యాత్మనస్తత్సంభవతి। అతశ్చేష్టాదిహేతుత్వాదస్తి బ్రహ్మ। యోయం చేష్టాహేతురానందాత్మాస్తి ఏష ఏవ సర్వాన్ ప్రాణిన ఆనందయతి। పరితోషయతి। అభీష్టవిషయలాభే సతి మనో విషయాభిముఖ్యం పరిత్యజ్య విషయాంతరాభిలాషోదయాత్పూర్వమంతర్ముఖం ప్రత్యగాత్మానందమనుభవతి। సోయం లోకే విషయానంద ఇత్యుచ్యతే। అత్ర వివేకిజనప్రసిద్ధిర్ద్యోతనార్థో హి శబ్దః। అతస్తద్ధేతుత్వాదపి బ్రహ్మాస్తీత్యభ్యుపగంతవ్యం। ఇత్థం కామయితృత్వాదిభిర్హేతుభి ర్బ్రహ్మణస్సద్భావసాధనాదస్తి నాస్తీత్యయం సంశయో నిరాకృతః॥

అథ క్రమప్రాప్తసంశయమవిద్వద్విషయం బహూక్తస్య సద్భావాత్తావదవస్థాప్య ఆదావవిద్వద్విషయం బ్రహ్మప్రాప్తివిషయసంశయమపాకరోతి।

యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యేఽనిరుక్తేఽనిలయనే
ఽభయం ప్రతిష్ఠాం విందతే । అథ సోఽభయం గతో భవతీతి ।

ఏష జిజ్ఞాసురేతస్మిన్ సద్భావసాధనేన ప్రకృతే స్వానుభవగమ్యే
బ్రహ్మణి ప్రతిష్ఠాం స్వాత్మబుద్ధిదార్ఢ్యం యదా విందతే లభతే అథ తదానీం
స విద్వాన్ అభయం జన్మమరణాదిభయరహితం ముక్తిపదం ప్రాప్నోతి ।
ఏవశబ్దేన కాలవిలంబో వ్యావర్త్యతే । యదా జానాతి తదైవ ప్రాప్నోతి । అ
స్మిన్నర్థే విద్వత్ప్రసిద్ధిం హిశబ్దేన దర్శయతి । అదృశ్యాదివిశేషణైశ్చతు
ర్భిః బ్రహ్మ విశిష్యతే । చక్షురాదీంద్రియైరగమ్యత్వాదదృశ్యం । అత ఏవ శ
స్త్రైరామ్నాయతే । నైవ వాచా న మనసా ప్రాప్తుం శక్యో న చక్షుషేతి । ఆ
త్మ్యమాత్మీయం లింగం చిహ్నం తద్రహితమనాత్మ్యం అనుమానేనాప్యగ
మ్యమిత్యర్థః । తదప్యన్యత్రామ్నాతం । నిర్వికల్పమనంతం చ హేతుదృష్టాం
తవర్జితమితి । యద్యపి శరీరత్రయజీవాత్మసంబంధో లింగం । తథాపి నిష్ప్ర
పంచబ్రహ్మత్వస్యాద్వితీయస్య సాధకం న కించిల్లింగమస్తి నిశ్శేషేణాభిహి
తం నిరుక్తం తద్విపరీతమనిరుక్తం । న హి బ్రహ్మతత్త్వస్యాభిధాయకః కశ్చిచ్ఛ
బ్దోఽస్తి యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహేతి శ్రుతేః । అదృశ్య
త్వాదివిశేషణైః ప్రత్యక్షత్వానుమానగమ్యత్వం నివారితం । తావతా కృత్స్న
కార్యప్రపంచవైలక్షణ్యం సిద్ధం । అనిలయనమనాధారం స భగవః కస్మిన్ ప్ర
తిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్నీతి శ్రుత్యంతరాత్ । మూలాజ్ఞానస్య ప్రమాణత్రయ
గమ్యత్వాభావేఽపి బ్రహ్మణ్యాశ్రితత్వాత్ సాధారణత్వమస్తీతి తద్వైలక్ష
ణ్యార్థమనిలయనమిత్యుచ్యతే । అభయం ప్రతిష్ఠామిత్యభయపదదానేన ద్వై
తరాహిత్యముచ్యతే । బిభేత్యస్మాదితి వ్యుత్పత్త్యా భయం బ్రహ్మవ్యతిరిక్తం వస్తు
కథ్యతే । ద్వితీయాద్వై భయం భవతీతి శ్రుత్యా అహమన్యో బ్రహ్మ చాన్యదితి
ద్వైతాంకురం ద్వైతచింతనం భయం । తద్రహితమభయం భవతి । తద్యథా
భవతి తథా ప్రతిష్ఠాం విందత ఇతి యోజనీయం ॥

విదుషో బ్రహ్మప్రాప్తిశ్చ యేన యథా సంశయో నిరాకృతః ఏవము

విదుషోబ్రహ్మప్రాప్త్యభావనిశ్చయేనసంశయమపాకరోతి।

యదాహ్యేవైష ఏతస్మిన్నుదర మంతరంకురుతే అథతస్య భయంభవతీతి।

ఉచ్ఛబ్దోపిశబ్దార్థేవర్తతే । అరశబ్దోల్పవాచీ అంతర శబ్దో భేదవాచీ ఏషలౌకికః పుమాన్ ఏతస్మిన్ బ్రహ్మణిఅరమత్ అల్పమపి అంతరంభేదంస్యాదితి కృత్వాం యథాకురుతేస్వస్మాద్భేదేన బ్రహ్మపశ్యతితదైవ తస్య జన్మమరణాది సంసారభయంభవతి। జీవబ్రహ్మ భేదస్య వాస్తవత్వాభావాభిప్రాయేణాల్పమపీత్యుక్తం । భేదదర్శనస్యసంసారాస్త్రాశుత్యంతరప్రసిద్ధింహిశబ్దేనదర్శయతి । మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి య ఇహనానేవపశ్యతి । బ్రహ్మతంపరాదాద్యోన్యత్రాత్మనో బ్రహ్మవేదేత్యాద్యాశ్శ్రుతయోదష్టవ్యాః॥

నను యః పుమాన్ కర్మకాండార్థంతదితరముపాస్యంసగుణంబ్రహ్మవాజానాతి । తస్యాపివిద్యావత్త్వేననిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానివన్ముక్తిం ప్రాప్నోతీత్యాశంక్యనిరాచష్టే॥

తత్త్వేవభయంవిదుషో మన్వానస్యేతి।

తుశబ్దోముక్తిశంకాంనివర్తయతి । విదుషోమన్వానస్య ఆత్మత్వేనబ్రహ్మతత్త్వమజానతః కర్మకాండార్థంసగుణభేదదర్శిత్వాత్తదేవ భయమితి । అత్యంతమూఢస్యేవజన్మమరణాది సంసారభయంభవతి॥

విద్యాంతరయుక్తస్యాపి బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానంహితస్య భయ మిత్యస్మిన్నర్థేశ్లోకముదాహరతి॥

తదప్యేషశ్లోకోభవతి భీషాస్మాద్వాతఃపవతేభీషోదేతిసూర్యః । భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ మృత్యుర్ధావతిపంచమఇతి।

యఃపూర్వస్మిన్ జన్మనిప్రతిష్ఠే జ్ఞానకర్మణీ అనుష్ఠాయాస్మిజ్జన్మనివాయుదేవత్వేనోత్పన్నస్సోయంతథావిధమహిమాన్వితోపి స్వస్మాదంతర్యామిరూపాద్బ్రహ్మణోభీషా భయేన । నిరంతరంవాతఃపవతే। అసా

ద్బ్రహ్మణో భీషాభయేన సూర్యస్సంతతముదేతి । అస్మాదంతర్యామిరూపాద్బ్రహ్మణో భీషాభయేన నిరంతరమనలోఽగ్నిస్సంచరతి । ఏవం వాయుసూర్యాగ్నిషు యోజితమేవ ఇంద్రాదిషు యోజనీయం । అగ్నిశ్చేంద్రశ్చ స్వవ్యాపారం కురుత ఇతి శేషః । ఉక్తదేవతాచతుష్టాపేక్షయా మృత్యోః పంచమత్వం । స చ క్షీణాయుషః ప్రాణినో నాశయితుం తత్ర తత్ర సహసా ధావతి । యద్యప్యసంగస్య నిర్గుణస్య బ్రహ్మణో భయహేతుత్వం నాస్తి । తథాపి మాయోపాధికస్యాంతర్యామిత్వేన తత్సంభవతి । తదుక్తం । వార్తికకారైః । నియమ్యకార్యమాపేక్ష్య నియంత్రైవ తమోపధిరితి శ్రుత్యంతరం చ యో వాయౌ తిష్ఠన్ వాయోరంతరో యం వాయుర్న వేద యస్య వాయుశ్శరీరం యో వాయుమంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యామ్యమృత ఇతి । కించ ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యాచంద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠత ఇత్యుదాహార్యం అస్య చ భయహేతోర్నియామకస్యాంతర్యామిణో బ్రహ్మత్వం ప్రథమాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే చింతితం । ప్రధానం జీవ ఈశో వాఽన్తర్యామీ జగత్ప్రతి । కారణత్వాత్ప్రధానం స్యాజ్జీవో వా కర్మణో ముకాత్ । జీవైకత్వామృతత్వోక్తేరంతర్యామీ పరేశ్వరః । ద్రష్టృత్వాదేర్న ప్రధానం స జీవోఽపి నియమ్యతః । బృహదారణ్యకే పంచమాధ్యాయే । యాజ్ఞవల్క్య ఉద్దాలకం ప్రత్యాహ । యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అంతరో యం పృథివీ న వేద । యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీమంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యామ్యమృత ఇతి । తత్ర పృథివ్యాది జగత్ప్రతి యోఽన్తర్యామీ శ్రూయతే । తస్మింస్త్రిధా సంశయే సతి ప్రధానమితి ప్రాప్తం తస్య ప్రధానస్య జగదుపాదానత్వేన స్వకార్యం ప్రతి నియామకత్వసంభవాత్ । అథ వా జీవోఽన్తర్యామీ స హి ధర్మాధర్మస్వరూపం కర్మానుష్ఠితవాన్ । తత్ర జీవకర్మణోర్మధ్యేకర్మస్వఫలదానాయ ఫలభోగసాధనం జగదుత్పాదయతి । అతః కర్మద్వారా జగదుత్పాదకత్వాజ్జీవోఽన్తర్యామీతి ప్రాప్తే బ్రూమః । ఏష త ఆత్మాంతర్యామ్యమృత ఇత్యంతర్యామిణో జీవతాదాత్మ్యమమృతత్వం చ

శాంకియతే। తథాపృథివ్యంతరిక్షాదిషు సర్వవస్త్వంతర్యామిత్వాపదేశే నసర్వవ్యాపిత్వంప్రతీయతే। తేభ్యో హేతుభ్యోంతర్యామీ పరమేశ్వరః నప్రధానస్యాంతర్యామిత్వం సంభవతి। అదృష్టోద్రష్టా అశ్రుతశ్శ్రోతా అమతోమంతా ౹ అవిజ్ఞాతో విజ్ఞాతేతి ద్రష్టృత్వ శ్రోతృత్వాద్యవగమాత్। అచేతస్య ప్రధానస్య తదసంభవాత్ । నాపిజీవోంతర్యామీయ ఆత్మాన మంతరోయమయతీతి జీవస్యనియమ్యత్వ శ్రవణాత్। తస్మాదంతర్యామీపర మేశ్వరః। ఏతస్మాద్భయ మజ్ఞానిన ఏవనతుతత్త్వవిదః। తదేవం ప్రశ్నా నాం సర్వేషాం ఉత్తరంసంపన్నం। పూర్వత్రయదుక్తం సోశ్నుతేసర్వా న్కామాంత్సహేతి। యదపిరసోవైస ఇత్యానందరూపత్వం సూచితం॥

తదుభయంనిర్ణేతుం విచారమవతారయతి॥

సైషానందస్య మీమాంసాభవతీతి।

తచ్ఛబ్దేన మీమాంసాయాః శ్రుత్యంతర ప్రసిద్ధిఃప్రదర్శ్యతే। బృహదారణ్యకేపి సయోమనుష్యాణాగ్ం రాద్ధస్సమృద్ధోభవత్యన్యేషా మధిపతి స్సర్వైర్మానుషకై ర్భోగైస్సంపన్న తమస్సమనుష్యాణాం పరమ ఆనంద ఇత్యాదినా ఆనందనిర్ణయః ప్రపంచితః। రాద్ధోదేహేంద్రియాది పాటవ లక్షణసిద్ధ్యుపేతః సమృద్ధో విద్యాదిగుణసంపన్నం। ఏతచ్ఛబ్దేనా నంతర గ్రంథేవక్ష్యమాణతాం దర్శయతి। కిమయం బ్రహ్మానందోనామ లౌకికానందవ ద్విషయ విషయి సంబంధేనజన్యతే అహోస్వి త్స్వాభావి క ఇత్యేషా మీమాంసాప్రవర్తతే। తత్ర స్వాభావికం బ్రహ్మానందం నిశ్చే తుం తద్ద్వారభూతానందాః క్రమేణోపన్యస్యంతే। ఏతేషాంవక్ష్యమాణా నందానాం బ్రహ్మానందలేశత్వాత్త న్నిశ్చయేద్వారత్వ ముపపన్నం। తల్లే శత్వంచైవద్రష్టవ్యం। అవిద్యయాత్మవివేకే తిరస్క్రియమాణే సత్యుత్కృష్యమాణాయాంచా విద్యాయాం హిరణ్యగర్భమారభ్య మనుష్యపర్యంతే షుజీవేషు బ్రహ్మానందః కర్మవశాద్విషయ సాధనసాంనిధ్య సంబంధవశా చ్చ యథావిజ్ఞానం విభావ్యమానతయా క్షీయమాణశ్చంచలో వ్యవస్థి

తో లోకస్సంపద్యతే। స ఏవ పునర విద్యాకామ కర్మాపకర్షేణ మనుష్యగంధర్వాది హైరణ్యగర్భపర్యంతాసూత్తరోత్తర భూమిషు శతగుణోత్కర్షయుక్తో విద్వచ్ఛ్రోత్రియ ప్రత్యక్షో విభావ్యతే। విద్యయాత్వ విద్యాకృత విషయి విషయ విభాగేనిరస్తేసతి స్వాభావికః పరిపూర్ణ ఏక ఏవానందోవతిష్ఠతే॥

తస్యద్వారభూతేషు విషయానందేషు అస్మత్ప్రసిద్ధమానందమాదౌ తావద్దర్శయతి॥

యువాస్యాత్సాధు యువాధ్యాయకః। ఆశిష్ఠో ద్ర
ఢిష్ఠో బలిష్ఠః। తస్యేయం పృథివీ సర్వా విత్తస్య పూ
ర్ణా స్యాత్। స ఏకో ఆనంద ఇతి

మనుష్యస్య బాల్యే విషయగుణానభిజ్ఞానాత్ స్రక్చందన వనితాది విషయోద్భూతానందో నాస్తి। వార్ధకే తదభిజ్ఞస్యాపి భోక్తుమశక్తత్వాదసౌ నాస్తి। అతో యౌవనమేవ పరిశిష్యత ఇత్యభిప్రేత్య యువాస్యాదిత్యుక్తం। యౌవనేపి కురూపత్వ క్రోధాదిగ్రస్తస్య దుఃఖబాహుల్యాత్తదభావాయ సాధుయువేత్యుచ్యతే। తాదృశస్యాపి చతుష్షష్టికళా విద్యాస్వేకస్యాః కళాయా అప్యభావే దుఃఖం భవేదితి తద్వ్యావృత్త్యర్థమాధ్యాయక ఇత్యుక్తం। విద్యావతోపి కార్యేషు మందప్రవృత్తేరగ్నిమాంద్యాదినా భోజనాదావరుచి హీనస్యవాసుఖం నసంభవతీతి తన్నివృత్త్యర్థమాశిష్ఠ ఇత్యుక్తం। ఆశుతమస్సర్వకార్యేషు శీఘ్రం ప్రవృత ఇత్యర్థః। యద్వా సర్వేషు భోజ్యద్రవ్యేషు రుచిబాహుళ్యేనాశితృతమస్సమ్యగ్భోజనచతుర ఇతి తాదృశస్యాపి మనోదార్ఢ్యాభావే సతి యుద్ధాదౌ భీతిస్స్యాదితి తద్వారణాయ ద్రఢిష్ఠ ఇత్యుక్తం। ధైర్యయుక్తోపి శారీరబలహీనోశ్వారోహణాదిష్వశక్తస్స్యాదితి తద్వారయితుం బలిష్ఠ ఇత్యుక్తం। ఏతేనభోక్తృత్వసంపత్తిరుక్తా। తస్యేయమితి భోగ్యసంపత్తిరుచ్యతే। చతుర్దిక్షుసముద్రవేష్టితా యా పృథివీ సా సర్వాపి విత్తస్యపూర్ణా భోగ్యద్రవ్య

జాతేనపూరితాపతేచ్చాన్యేషామధిపతి రిత్యాదికస్య శ్రుత్యంతరోక్తస్యోప లక్షణం । యదికస్యచిత్సార్వభౌమస్యైతల్లక్షణం సర్వంసంభవేత్ తదా సీమయంమానుషానందోభవతి । ఇతోర్వాచీనాదుఃఖమిశ్రత్వాదానందా ఏవనభవంతి । నఖలుయథోక్తసార్వభౌమాదన్యఃకశ్చిదపిసర్వతృప్తిమాను పలభ్యతె । ఆనందోనామతృప్తిస్తస్యాశ్చవిషయాభిలాషోవిరోధీ । సచా లబ్ధేవిషయేకస్యచిత్కస్మింశ్చిదవశ్యంభవత్యేవ । సార్వభౌమస్యతుసర్వవి షయాణాం మనుష్యలోకవర్తినాం లబ్ధత్వేన విరోధ్యభిలాషాభావాన్నిర్వి ఘ్నాతృప్తి రభివ్యజ్యతే॥

ఏవంచసతియావద్యావదభిలాష నివృత్తిరుత్కృష్టాభవతితావత్తా వదానందోప్యుత్కృష్యతె। ఏతదేవాభిప్రేత్యపూర్వోక్తాన్మనుష్యానుభూ తా దానందాదధికానందముదాహరతి॥

తే యేశతంమానుషా ఆనందాః స ఏకోమనుష్య గంధర్వాణా మానందః । శ్రోత్రియస్యా కామ హతస్యేతి ।

శతసంఖ్యాకాయేసంభవంతి సోయమానందసంఘోమనుష్య గం ధర్వాణామేక ఆనందోభవతి । శతసంఖ్యాకేషుసార్వభౌమేషు యావతీ తృప్తిస్తావతీతృప్తిర్మనుష్య గంధర్వస్యైకస్యైవ విద్యతే । అస్మిన్కల్పేమనుష్యాస్సంతః విద్యాకర్మవిశేషానుష్ఠానేన గంధర్వత్వం ప్రాప్తామ నుష్య గంధర్వాస్తేతే వ్యాంతర్ధానాదిశక్తియోగేనమనుష్యేభ్యఉత్కృ ష్టాః । సచోత్కర్షః వార్తికేదర్శితః । సుగంధినఃకామరూపా అంత ర్ధానాదిశక్తయః । నృత్తగీతాదికుశలా గంధర్వాస్యుర్న లౌకికాఇతి । తతస్తేషాంమనుష్యవదానంద ప్రతిఘాతోప్రాయేణనాస్తి । కదాచిత్ప్రస క్తస్యాపి పరిహారాయ సాధనసంపత్తిజ్ఞానాతుర స్తితథాసతిచిత్తప్రసాద విశేషాత్సుఖవిశేషాభివ్యక్తిరుపపద్యతే । సార్వభౌమస్యమనుష్యత్వేనతదీ యానందస్య ప్రత్యక్షత్వేనాస్మాభిరపేక్షితుం శక్యత్వాన్న తత్రశ్రోత్రియ

ఉదాహృతాః। మనుష్యగంధర్వాస్త్వంతరిక్షలోకవాసినః। యక్షగంధర్వాప్స రోగణసేవితమంతరిక్షమితి శ్రుత్యంతరాత్ । అతస్తదానందస్యాప్రసిద్ధత్వాత్తస్య ప్రసిద్ధిం మనుష్యలోకేదర్శయితుం శ్రోత్రియ ఉదాహ్రియతే శ్రోత్రియో వేదశాస్త్రపారంగతః। శ్రోత్రియశ్ఛందోధీత ఇతి పాణినిసానూత్రితత్వాత్ । సహిసర్వేషు లోకేషు వర్తమానస్యానంద హేతోర్విషయస్యభోగే ప్రయాససాధ్యత్వసాతిశయత్వానిత్యత్వదోషాన్ ప్రత్యక్షశాస్త్రానుభవాభ్యాం నిశ్చిత్య తత్ర నిస్పృహో భవతి తథాసతి మనుష్యగంధర్వలోకగతా న్విషయాన్భుంజానస్యయావా నానందస్తావాన కామహతవిద్వచ్ఛ్రోత్రియస్యాపి విద్యతే । అకామహతత్వం గంధర్వలోకానభిజ్ఞస్య మూఢస్యేదానీం విద్యమానమపి కాలాంతరే శాస్త్రాద్గంధర్వలోక కామాభిజ్ఞస్య తల్లోకభోగేచ్ఛాయా ముత్పన్నాయాం నివర్తతే శ్రోత్రియస్యతు తద్దోషదర్శినః కదాచిదపి కామానుత్పత్తేర కామహతత్వం సుస్థం। నను గంధర్వస్య నృత్యగీతాదిభిస్తదా కదాచిచ్చిత్తవృత్త్యుల్లాసలక్షణః హర్షశబ్దాభిధేయ ఆనంద ఉత్పద్యతే। నత్వసావకామహతస్య శ్రోత్రియస్యవిద్యత ఇతిచేన్మాభూదయం హర్షః । తస్యనృత్యాద్యానందస్య క్షణికత్వేన చిత్తవికారరూపత్వే నాత్రముఖ్యానందస్యాభావాత్ విషయ ప్రాప్త్యతదిచ్ఛాయాం నివృత్తాయాం హర్షవికారేషుచ శాంతేషు యాతృప్తిభంగిరనుగచ్ఛతి సైవముఖ్యానందః । తథాచస్మర్యతే యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చదివ్యంమహత్సుఖం తృష్ణాక్షయసుఖస్యైతే నార్హతః షోడశీం కలాం । ఇతి తృప్తిరూపశ్చానందో గంధర్వైస్సమానో కామహతస్య శ్రోత్రియస్యవిద్యతే । యథోక్త పర్యాయవదుత్తరేష్వపి పర్యాయేషు చిత్తప్రసాదాతిశయ మనుసృత్య తృప్తిలక్షణస్యానందస్యా విర్భావాతిశయోవ్యాఖ్యేయః॥

తత్రతృతీయం పర్యాయమాహ

తేయేశతం మనుష్యగంధర్వాణా మానందాః సఏ

శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్యేతి ।
ఏకో దేవగంధర్వాణామానందః । శ్రోత్రియస్యాకా
మహతస్యేతి ।

సృష్టికాల ఏవ దేవలోకే సముత్పన్నాగాయకా దేవగంధర్వాః॥
చతుర్థం పర్యాయమాహ॥

తేయేశతం దేవగంధర్వాణామానందాః । స ఏకః
పితౄణాం చిరలోకలోకానామానందః । శ్రోత్రి
యస్యాకామహతస్యేతి।

చిరకాలస్థాయిలోక శ్చిరలోకః । తమాలోకయంత ఇతి చిరలోక
లోకాః॥

పంచమం పర్యాయమాహ॥

తేయేశతం పితౄణాం చిరలోకలోకానా మానం
దాః । సఏక అజానజానాం దేవానా మానందః ।
శ్రోత్రియస్యాకామహతస్యేతి।

పితృలోకాదూర్ధ్వభావీ కశ్చిదాజానాఖ్యోదేవదేశవిశేషః। తత్రో
త్పన్నాఆజానజాః॥

షష్ఠపర్యాయమాహ

తేయేశతమాజానజానాం దేవానామానందాః । సఏకఃకర్మదేవా
నామానందః । యేకర్మణాదేవానపియంతి। శ్రోత్రియస్యాకామహతస్యేతి

ఆజానదేవభోగాదపిఉత్తమంభోగంప్రాప్తుం యేవైదికం కర్మవిశే
షమనుష్ఠాయ దేవానపి యంతిప్రాప్నువంతి తేకర్మదేనాఖ్యాదేవాః

సప్తమంపర్యాయమాహ

తేయేశతంకర్మదేవానాందేవానామానందాః। సఏకోదేవానామా
నందః । శ్రోత్రియస్యాకామహతస్యేతి

త్రయస్త్రింశద్ధవిర్భుజోత్ర దేవశబ్దేన వివక్షితాః

అష్టమంపర్యాయమాహ

తే యే శతం దేవానామానందాః । స ఏక ఇంద్రస్యానందః। శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్యేతి

ఇంద్రో హవిర్భుజాం దేవానాం స్వామీ

నవమం పర్యాయమాహ

తే యే శతమింద్రస్యానందాః। స ఏకో బృహస్పతేరానందాః। శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్యేతి

బృహస్పతిరింద్రస్యాచార్యః।

దశమం పర్యాయమాహ॥

తే యే శతం బృహస్పతేరానందాః । స ఏకః ప్రజాపతేరానందాః శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్యేతి॥

ప్రజాపతిర్విరాట్ పురుషః ।

ఏకాదశం పర్యాయమాహ॥

తే యే శతం ప్రజాపతేరానందాః। స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనందః । శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్యేతి॥

బ్రహ్మా హిరణ్యగర్భః । కృత్స్నసంసారమండలవ్యాపీ । సమష్టి వ్యష్టిరూపస్సూత్రాత్మా స చ శరీరిణాం మధ్యే ప్రథమః । హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీదితి శ్రుతేః । స వై శరీరీ ప్రథమస్స వై పురుష ఉచ్యతే । స ఏకో భూద్భూత పతిరీశస్సూత్రం విరాట్స్మృతః । విశ్వః కాలో విశ్వనేతా ఇతి స్మృతేశ్చ । తేన సాంసారిక ఆనందోత్కర్షస్తత్ర హిరణ్యగర్భే విశ్రామ్యతి । ఉక్తరీత్యా శ్రోత్రియే సర్వేషామానందానాం సద్భావేన సోఽశ్నుతే సర్వాన్కామాంత్సహేత్యయమర్థ ఉపపాదితో భవతి । తదేవం పరమానందద్వారభూతః సాంసారిక ఆనందోత్కర్ష ఆగమేన శ్రోత్రియ ప్రత్యక్షేణ చోదాహృతః ।

అథ బోధనీయం పరమానందం దర్శయతి ॥

స యశ్చాయం పురుషే యశ్చాసావాదిత్యే స ఏక ఇతి॥

పురుషశబ్దేన బుభుక్షుర్మనుష్యోవివక్షితః। తస్మిన్ పురుషే కశ్చిదానందోవిద్యతే। తత్సద్భావేయౌక్తిక ప్రసిద్ధిరనుభవ ప్రసిద్ధిశ్చసోయమిత్యేతాభ్యాంశబ్దాభ్యాం క్రమేణనిర్దిశ్యేతే। తత్రయౌక్తికప్రసిద్ధిః ప్రపంచితా। ఆత్మనస్తుకామాయసర్వంప్రియం భవతీతి ప్రతిజ్ఞాయపతిజాయాపుత్రవిత్తాది రూపస్య సర్వభోగ్యజాతస్య ఆత్మభోగ్యసుఖశేషతయాప్రియత్వేసతిఆత్మనః పరమప్రీతివిషయత్వేనానందరూపత్వ ముపపాదితంభవతి। తథా సర్వదాహంభూయాసం కదాచిదపిమామాసత్వం మాభూదిత్యేవమాత్మన ఆనందరూపత్వంసర్వైః ప్రాణిభిరను భూయతే। చకారోబుభుక్షుసజాతీయ ప్రాణ్యంతరగతానందసముచ్చయార్థః। తేనాధ్యాత్మికాధిదైవికఆధిభౌతికానందశ్చసర్వోపానందస్సంగృహీతోభవతివేదప్రామాణ్యా స్మాల్లోకాదముంలోకమిత్యాదావిదమదశ్శబ్దాప్రత్యక్షపరోక్షవాచకా। తతోత్రాపిపరోక్ష ఆదిత్యదేహేవస్థిత ఆనందోప్య సావిత్యనేన శబ్దేన వివక్షితః। అపరశ్చకార ఆదిత్యసజాతీయ దేవతాంతరగతానంద సముచ్చయార్థకః। తేనాధిదైవికస్సర్వోప్యా నందస్సంగృహీతోభవతి। ఏవంచసతి అధ్యాత్మమధిభూత మధిదైవంచసర్వేష్వా పాధిషు యోయమానందో స్తిససర్వోపిస్వరూపేణఏక ఏవమానుషానందో దేవానందఇత్యేవముపాధిపరామర్శపురస్సరమేవహిభేదః ప్రదర్శితః। ప్రతీయతే। యథాఘటాకాశోమఠాకాశ ఇత్యేవముపాధీపరామర్శా దేవతేరతవ్యలక్షణోభేదస్తద్వత్। సర్వోయమఖండైకరసో బ్రహ్మానంద స్తదీయోహి రణ్యగర్భాదిస్థావరాంతోపాధికృతశ్చ భేదస్త్వౌత్యం తదేవిస్పష్టమామ్నాతః। ఏషోస్యపరమానంద ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతానిమాత్రాము పజీవంతీతి। యస్యాఖండైకరసస్యసముద్రస్థానీయానందస్యతత్పతితబిందుస్థానీయాహిరణ్యగర్భాద్యానందాః సోయమేక ఆనందోబుభుక్షుభిర్బోద్ధవ్యఇత్యేవంమీమాంసాయాంనిర్ణయస్సంపన్నః।

యథోక్తానందవేదనస్యఫలం దర్శయతి।

స య ఏవంవిత్ । అస్మాల్లోకాత్ప్రేత్య ఏతమన్నమ
యమాత్మానముపసంక్రామతి। ఏతం ప్రాణమయ
మాత్మానముప సంక్రామతి । ఏతం మనోమయ
మాత్మానముపసంక్రామతి ఏతం విజ్ఞానమయమా
త్మానముప సంక్రామతి ఏతమానందమ యమా
త్మానముపసంక్రామతీతి ।

యః పుమానేవముక్తప్రకారేణ నిజానందం వేత్తి స పుమాంస్తేనైవ క్రమేణ తమానందం ప్రాప్నోతి । సత్యజ్ఞానాదిలక్షణం బ్రహ్మ స్వకీయ మాయాశక్తివశాదాకాశాదిక మన్నదేహాంతం జగత్సృష్ట్వా దేహాదిపంచకోశరూపాయాం గుహాయాం ప్రవిష్టమివాభ్యంతరే నిరుపాధికరూపేణ సాక్షాత్కారం సత్ అవతిష్ఠతే । తచ్చాఖండైకరసం పరమానందస్వరూపమిత్యేవముక్తప్రకారం విదితవత ఆనందప్రాప్తౌ క్రమోఽభిధీయతే । భోక్తా భోగ్యం చేతి ద్వివిధం జగత్ బ్రహ్మణా సృష్టం । తత్ర ప్రత్యక్చైతన్యరూపమాత్మానమారభ్య దేహపర్యంతోఽహం ప్రత్యయగమ్యో జగద్భాగో భోక్తా । దేహాద్బహిరిదం ప్రత్యయేనావలోక్యమానపుత్రభార్యాదిరూపో జగద్భాగో భోగ్యః । తత్ర యద్యప్యాత్మవ్యవహారోఽస్తి । తదీయసుఖదుఃఖయోరహం సుఖీ దుఃఖీత్యేవం సర్వైరభిమన్యమానత్వాత్తథాపి పుత్రాదిషు స్వస్మాద్భేదస్యావిస్పష్టం భాసమానత్వాద్గౌణమేవాత్మత్వం న ముఖ్యాత్మత్వమిత్యభిప్రేత్య శ్రుతిస్తత్రాత్మబుద్ధిం నిరాసయితుమన్నమయమాత్మానముపదిదేశ బుభుత్సురపి తదేతదవగమ్యాస్మాల్లోకాదిదం ప్రత్యయేనావలోక్యమానాత్ । పుత్రాదేః ప్రేత్య ప్రత్యావృత్య తత్ర నిరపేక్షో భూత్వాన్నమయం శ్రుతిబోధితమేవ ముపసంక్రామతి ప్రాప్నోతి । పుత్రాదిసుఖదుఃఖయోస్స్వకీయత్వాభిమానం పరిత్యజ్య దేహమాత్రే పర్యవస్యతీత్యర్థః । ఏవం క్రమేణ ప్రాణమయాద్యుప సంక్రమణం ద్రష్టవ్యం । ఆనందమయముపసంక్రమ్య తత్రాపి ప్రియాదిచతుష్టయం క్రమేణ పరిత్యజ్య బ్రహ్మపుచ్ఛమిత్యు

త్రే అఖండైకరసానందే పర్యవస్యతీత్యర్థః నన్వేవంవిచ్ఛబ్దేన కింపరమాత్మా వివక్షితః, కింవాతతోన్యఃకశ్చిత్ । నాద్యః తస్య పరమాత్మనో వేదితవ్యత్వే నవేదితృత్వానుపపత్తేః. నద్వితీయః, తత్త్వమసీత్యాదిశ్రుతివిరోధాత్, నైషదోషః, పరమాత్మనఏవ దేహేంద్రియాద్యుపాధివిశిష్టత్వాకారేణ వేదితృత్వమఖండైకరసానందరూపేణ వేద్యత్వమిత్యుభయోపపత్తేః। నను య ఏవంవిత్సఉపసంక్రామతీతి శ్రూయతే సంక్రమణంనామదృఢతరసంయోగురూపప్రాప్తిః జలూకాతృణేసంక్రామతీత్యాదౌలోకేతథాదృష్టత్వాత్ । నహిదేహేంద్రియాద్యుపాధి విశిష్టస్య వేదితురన్నమయాదిషు యథోక్తసంక్రమణం సంభవతీతిచేన్న సంక్రమశబ్దేనాత్రభ్రాంతివినాశలక్షణస్యవిద్యాఫలస్య వివక్షితత్వాత్। తథాచభాష్యకారైరుక్తం। ఏతస్మిన్నవిద్యావిభ్రమనాశే సంక్రమశబ్దఉపచర్యతే। ఇతి। నహిముఖ్యవస్తుసంక్రమణస్య వేదనమాత్రం సాధనంభవతి। కజ్జలమిదమిత్యాది విజ్ఞానమాత్రేణతత్సంక్రమణాదర్శనాత్ । అస్మాల్లోకాత్ప్రేత్యేత్యనేనైవ వాక్యేన ప్రథమపర్యాయేబాహ్యపుత్రాది విషయభ్రాంతివినాశోభిహితః । ఇతిచేదేవంతర్హిఅన్నమయసంక్రమణోక్త్యాపుత్రాదిభ్రమస్యపునరనుత్పత్తిర్వివక్షితా। అతఏవాస్మాభిర్దేహమాత్రేపర్యవస్యతీతి సంక్రమణాభిప్రాయోభిహితః। అనేనైవన్యాయేనప్రాణమయాత్మవేదనేసతి అన్నమయాత్మభ్రమస్యపునరనుత్పత్తిః। ప్రాణమయసంక్రమణం। ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం। అన్నమయాదేర్ముఖ్యాత్మత్వాభావేఽపిఅహంప్రత్యయగమ్యత్వలక్షణభ్రాంతేః। ప్రతీయమానత్వవద్భ్రూపేణాన్నమయాద్యాత్మానమిత్యాత్మశబ్దఃప్రయుక్తః। ఆనందమయకోశగతస్య ప్రియాద్యవయవచతుష్టయస్యాధారేముఖ్యానందేబ్రహ్మణ్యవాఙ్మనసగోచరత్వమభిప్రేత్యవిద్యమాతత్సంక్రమణంప్రత్యాహోక్తం॥

అథాభిప్రేతమవాఙ్మనసగోచరత్వంస్పష్టీకర్తుం శ్లోకముదాహరతి॥

తదప్యేవశ్లోకోభవతి । యతోవాచోనివర్తంతే
అప్రాప్యమనసాసహ ఆనందం బ్రహ్మణోవిద్వా
న్నబిభేతికుతశ్చనేతి।

మనోమయప్రస్తావే శ్లోకోయం వ్యాఖ్యాతః।తద్వ్యాఖ్యానమనుసంధేయం। కింవ వాచోఽభిధాయకాశ్శబ్దాః తేచ సవికల్పేషు వస్తుషు వ్యుత్పన్నాః ప్రయోక్తృభిర్వస్తుత్వ సామాన్యాన్నిర్వికల్పకేపి బ్రహ్మణి ప్రకాశనాయ ప్రయుజ్యమానా అప్రాప్యా నభిధాయ నివర్తంతే । స్వకీయాభిధానసామర్థ్యాద్ధీయంతే । మనశ్చాతీంద్రియేర్థే శబ్దానుసారేణ సర్వత్ర ప్రవర్తతే। నతు స్వాతంత్ర్యేణ । తథాసతి అత్ర బ్రహ్మణి శబ్దేషు నివృత్తేషు తైస్సహ స్వయమపినివర్తతే । అతో బ్రహ్మానందస్య హిరణ్యగర్భానందాద్యాధిక్యాదేతావదయమితి వక్తుమధిగంతుం వానశక్యతే । తాదృశం బ్రహ్మణ స్స్వరూప భూతానందం లక్షణా వృత్త్యా శబ్దేషు బోధయత్సు సత్సు తథైవ మనసాయః పుమాన్వేత్తి స పుమాన్కుతోపి నబిభేతి । పూర్వత్రాన్నమయాద్యుపాసనా ప్రస్తావానుసారేణ మనోమయోపాధి విశిష్టబ్రహ్మోపాసకస్యేహ జన్మని జన్మాంతరే వా కదాచిదపి భీతిర్నాస్తి ప్రసక్తాయా భీతేః ప్రతీకార సద్భావాదిత్యభిప్రేత్యోక్తం । ఇహత్వద్వితీయానందం వేదాంతవాక్యం ప్రమాణతో విజానతో భయకారణమేవ నాస్తీత్యభిప్రేత్య కుతశ్చనేత్యుక్తం । ద్వితీయాద్వైభయంభవతీతి శ్రుత్యా స్వీకరిక్తం వస్తు భయకారణం తచ్చాద్వితీయే బ్రహ్మణి నాస్తీత్యభిప్రాయః । యదుక్తం । వాక్యవృత్తికారైః । త్వమర్థమేవం నిశ్చిత్య తదర్థం చింతయే త్పునః। అతద్వ్యావృత్తిరూపేణ సాక్షాద్విధిముఖేనచ । తత్ర సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యే తద్విధిముఖం తస్మిన్ విధిరూపేణ బోధే గుణానామానందస్వయంజ్యోతిష్ట్వానంతత్వవ్యాపకత్వ పూర్ణత్వాదీనాం ఉపసంహారః పూర్వముదాహృతః । యతోవాచోనివర్తంత ఇత్యతద్వ్యావృత్తిరూపం। తస్మిన్ అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘమిత్యాదీనాముప

సంహారస్తృతీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే చింతితం । నిషేధనామసం
హారస్సంహారోవాస్త్యసంహృతిః ఆనందాదివదాత్మత్వం నైషాబసంభా
వ్యతేయతః। శ్రుతానామాహృతానాంచ నిషేధానాంసమాయతః । ఆ
త్మలక్షణతాతస్మాద్దార్ఢ్యాయాస్తూపసంహృతిః । అస్థూలమనణ్వహ్ర
స్వమిత్యాదినా బ్రహ్మబోధనాయ గార్గిబ్రాహ్మణే కేచిన్నిషేధాశ్రుతాః
తథాకఠవల్లీషు అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయంతథారసం నిత్యమగం
ధవచ్చయదితి । అనాద్యనంతం మహతః పరంధ్రువం నిచాయ్యతన్మృత్యు
ముఖాత్ప్రముచ్యతఇతి । ఏవమన్యత్రాప్యుదాహార్యం తత్రనిషేధానాం
పరస్పరముపసంహారోనాస్తి। ఆనందసత్యత్వాది ధర్మవదాత్మస్వరూప
త్వాభావేన ఉపసంహారే ప్రయోజనాభావాదితి ప్రాప్తేబ్రూమః । య
థాస్వశాఖాయాం శ్రూయమాణానాం నిషేధానామాత్మస్వరూపత్వా
భావేపి ఆత్మోపలక్షకత్వం తథాశాఖాంతరేభ్య ఉపసంహృతానాంనిషే
ధానామపితత్సమానం । నచస్వశాఖోక్తనిషేధైరేవ ఉపలక్షణసిద్ధా ని
షేధాంతరోపసంహారవైయర్థ్యం । దార్ఢ్యార్థత్వాత్ అన్యథాసర్వ
శాఖాయామపి ద్విత్రిప్రతిషేధమాత్రేణతత్సిద్ధావితరనిషేధానాంవైయ
ర్థ్యం ప్రసజ్యేత। తస్మాన్నిషేధా ఉపసంహర్తవ్యాః ।ఉపసంహృతేనే
తినేతీతి నిషేధేకశ్చిద్విశేషస్తత్రైవ ద్వితీయపాదేచింతితః । బ్రహ్మాపినేతి
నేతీతి నిషిద్ధమథవానవా। ద్విరుక్త్యాబ్రహ్మజగతీ నిరుధ్యేతే ఉభేఅపీప్సి
యం నేతి శబ్దోక్త్యాసర్వదృశ్యనిషిద్ధయే । అనిదంసత్యంచ బ్రహ్మైకంశిష్య
తేవధి। ద్వేవావబ్రహ్మణోరూపే మూర్తంచామూర్తం చేత్యస్మిన్బ్రా
హ్మణే మహతాప్రబంధేన పృథివ్యప్తేజో లక్షణం మూర్తంమూర్త
రూపం వాయ్వాకాశాది లక్షణమమూర్తమమూర్తరూపమితి ప్రపం
చ్యాంతే బ్రహ్మోపదేష్టుమిదముక్తం అథాత ఆదేశో నేతినేతీతి అస్యా
యమర్థః। రూపద్వయకథనానంతరం రూపిణోబ్రహ్మణో వక్తవ్యత్వా
న్నేతి నేతీత్యయం బ్రహ్మోపదేశ ఇతి తత్రరూపి రూపయోర్మధ్యే పూర్వ

ప్రపంచితస్యజగత ఏకస్యైవసిషేధ త్వేసతిద్వితీయో నేతిశబ్దో నిరర్థకస్స్యా దత్రోద్వితీయేన నేతి శబ్దేన బ్రహ్మాపినిషిధ్యత ఇతిప్రాప్తేబ్రూమః । నతావద్ద్వితీయస్యనిషేధస్యవైయర్థ్యం । వీప్సార్థత్వాత్ । సత్యాంచవీప్సాయాం యద్యద్దృశ్యంతత్సర్వం బ్రహ్మానభవతీతి సిద్ధంభవిష్యతి । అంతరేణతువీప్సామేకేననకారేణ మూర్తామూర్తయోః ప్రకృతత్వేన నేతిశబ్దనిర్దేశార్హయోర్నిషేధేసతి మూర్తాద్యభావస్యమూలాజ్ఞానస్యచ నిషేధాత్తయోర్బ్రహ్మత్వంప్రసజ్యేత ।ననుసత్యామపివీప్సాయాం అస్త్యేవ దోషః । వీప్సాయానిరంకుశత్వాద్బ్రహ్మాపి నిషిధ్యత ఇతియదుక్తంతన్న బ్రహ్మణో నిషేధ్యత్వాభావేననిషేధ్య సమర్పకనేతి శబ్దానర్హత్వాత్ కింఅథాత ఆదేశ ఇతిమహతాసంరంభేణ బ్రహ్మోపదేష్టుం ప్రతిజ్ఞాయ తదేవ బ్రహ్మనిషేధతిశ్రుతిః । కథంనవ్యాహన్యేత వాక్యశేషశ్చన బ్రహ్మనిషేధేసంగచ్ఛేత వాక్యశేషేచసత్యస్యసత్య మిత్యాదినావాక్యేనపూర్వం వివక్షితస్య బ్రహ్మణో లౌకికసత్యాద్వినదీసముద్రాదేరధికమాత్యంతిక సత్యత్వం సూచయితుం నామనిర్దిష్టం । సర్వనిషేధ పక్షేసర్వమేతదసంబద్ధంస్యాత్ । తస్మాన్నబ్రహ్మనిషిధ్యతే,

ననునభేతియతశ్చనేతి యదుక్తం తదసత్ । అనేకజన్మకోటి సంపాదితాగామిక సంచితప్రారబ్ధ రూపధర్మాధర్మ జనితసంతాపస్యభయహేతోర్విద్యమానత్వాదిత్యాశంక్యాహ.

ఏతగ్ంహవావనతపతి । కిమహగ్ం సాధునాక,

రవంకిమహం పాపమకరవమితి.

మరణకాలే ప్రత్యాసన్నే సతి సర్వేషాంప్రాణినాం భయయుక్తే మనస్యేతాదృశీచింతా సంతాపం జనయతికీదృశీచింతేతి చేత్సాభిధీయతే. పురాయౌవనేదేహేంద్రియాది పాటవేసతి ద్రవ్యాది సాధన సంపత్తౌచ సత్యామహంసాధుస్వర్గసులోకాది సాధనం యాగాధికం పుణ్యంకర్మకిమితినకృతవానస్మి । కించసర్వశాస్త్రాణ్యధీత్య అర్థాలోచనంకృత్వాపుణ్యే

నపుణ్యంలోకం యాతిపాపేనపాపం లోకం యాతీతిమనసిపునః పునర్వి చార్యాపినరకసాధనంపరద్రవ్యధనధాన్యక్షేత్రగృహావిత్తపశుదారాపహారాదికం పాపంకర్మకిమితికృతవానస్మీతిసేయంచింతా సర్వేషాంసంతాపహేతురపి ఏతంప్రత్యగ్బ్రహ్మాపరోక్షవంతమేవ నతపతి.

తాపాభావే హేతుమాహ.

సయఏవంవిద్వానేతే ఆత్మానగ్ంస్పృణుతేఇతి.

యః పుమాన్ ఏతేపుణ్యాపాపేకర్మణీ ఏవంసంతాపహేతుత్వే నవిద్వాన్భవతి । శాస్త్రోపపత్తిభ్యాంజానాతి పుమాన్ కర్మప్రయుక్త సంతాపవారణాయాత్మానంస్పృణుతే । ప్రీణయతిపాలయతి బలయతి చ ప్రీతిబలపాలనయోరితి వామనః । అయమాత్మాసాక్షీ నతు ధర్మాధర్మయోః కర్తైత్యేవం నిశ్చయేన సంతాపరహితః ప్రీతోభవతి । సతు బ్రహ్మాహమితి నిశ్చయేన ధర్మాధర్మ తత్ఫలాదికృత్స్నసంసారహేతోరవిద్యాయా అపినివృత్తత్వాత్ప్రబలోభవతి । నాస్య ధర్మాధర్మాది కృత్స్నపరాజయః । కదాచిదపిభవతీత్యర్థః.

నన్వాత్మనోకర్తృత్వే బ్రహ్మత్వేచావగతేసతి ప్రవర్తమానైః దేహేంద్రియైః పుణ్యాపాపే అవశ్యంనిష్పాద్యేతే ఏవేత్యాశంక్యాహ.

ఉభేహ్యేవైషఆత్మానగ్ంస్పృణుతే । యఏవంవేదేతి.

యఃపుమాన్ ఏవం పుణ్యాపాపయోస్తాపహేతుత్వమాత్మజ్ఞానస్యచ తాపనివారకత్వంచవేద ఏషపుమానేతే పుణ్యాపాపేఆత్మానమేవస్పృణుతే పశ్యతిధాతూనామనేకార్థత్వమితివైయాకరణన్యాయః । శాస్త్రదృష్ట్యా తయోః పుణ్యాపాపయోః పరమాత్మస్వరూపత్వమేవానుసందధాతిన తుమాయాకల్పితం పుణ్యాపాపరూపత్వమాత్మవ్యతిరిక్తత్వమనుసందధాతి । అస్మిన్నర్థే తత్త్వవిత్త్వసద్ధిందర్శయితుంహిశబ్దః ప్రయుక్తః। యథా బ్రహ్మవిదః స్వాత్మన్యతిరేకేణపూర్వాసిద్ధితే పశ్చాదనుష్ఠాస్యమానేచ పుణ్యాపాపే భిన్నరూపేణైవనస్తః తదాతచ్చింతాకృతస్తాపోనాస్తీతికి

ముపభోక్తవ్యమిత్యభిప్రాయః। పాపరాహిత్యం చతుర్థాధ్యాయస్యప్రథమ
పాదేతదధిగమ ఉత్తరపూర్వాధికరణే అనుచింతితం। జ్ఞానినఃపాపలేశో
స్తీనవా స్త్యనుపభోగతః అనాశఇతి శాస్త్రేష్విహ శ్లేషోప్యవిద్యతే। అ
కర్తృత్వధియావస్తుమహిమ్నైవనలిప్యతే।అశ్లేషనాశావప్యుక్తావఘశ్లేషో
పపుస్తుసార్థకః । నాభుక్తంక్షీయతే కర్మకల్పకోటిశతైరపి। అవశ్యమనుభో
క్తవ్యం కృతంకర్మశుభాశుభమితి పాపావినాశశ్చసర్వశాస్త్రప్రసిద్ధత్వా
ద్బ్రహ్మజ్ఞానినోప్యస్తి। స్యానేకజన్మకృతపాపలేపఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః
తత్రశ్రావణ్యాన్నిర్గుణబ్రహ్మతత్త్వవిదః పాపలేశశంకాపినోదేతి నాకార్షం
నకరోమి నకరిష్యామీతి కాలత్రయేప్యకర్తృత్వ బ్రహ్మరూపత్వేన నిశ్చిత
త్వాత్ నహ్యకర్తుర్లేపంమందా అపిశంకతే। నాపిసగుణ బ్రహ్మవిదోలేపో
స్తి। అశ్లేషవినాశయోశ్శ్రుతత్వాత్ । తస్యజ్ఞానినః ప్రత్యగ్బ్రహ్మపరో
క్షసాక్షాత్కారాదూర్ధ్వందేహేంద్రియవ్యవహారవశాత్సంభావితస్యపా
పస్యాశ్లేషశ్శ్రూయతే। తద్యథాపుష్కరపలాశఆపోనశ్లిష్యంతే । ఏవమే
వంవిదిపాపం కర్మనశ్లిష్యతఇతిహాభిన్న ప్రత్యగాత్మ సాక్షాత్కారాత్పూ
ర్వంత్విహ జన్మని జన్మాంతరేషుచ సంచితస్యపాప సంఘస్యజ్ఞానా దూ
ర్ధ్వం వినాశశ్శ్రూయతే । తద్యథేషీకా తూలమగ్నౌ ప్రోతంప్రదూ
యేతైవంహాస్య సర్వేపాప్మానః ప్రదూయంత ఇతినాభుక్తం క్షీయతేక
ర్మకల్పకోటిశతైరపి। అవశ్యమనుభోక్తవ్యంకృతం కర్మశుభాశుభ మిత్యా
దిశాస్త్రంతు సగుణనిర్గుణ బ్రహ్మజ్ఞాన రహితవిషయంతస్మాన్నాస్తిజ్ఞా
నినః పాపలేప ఇతిపుణ్యారాహిత్యం తత్రైవచింతితం।పుణ్యేన లిప్యతేనో
వాలిప్యతేస్య శ్రుతత్వతః । నహిశాస్త్రీయేనపుణ్యేన శ్రౌతంజ్ఞానం విరుధ్య
తే। అలేపోఽస్తు సామర్థ్యాత్సమానః పుణ్యపాపయోః శ్రుతంపుణ్యం
పాపతయాతరణంచ సమంశ్రుతం మాభూత్పాపలేపఃపుణ్యాలేపోస్యవిద్య
తే। పుణ్యస్యశ్రౌతత్వేన బ్రహ్మజ్ఞానవిరోధాభావాదితి ప్రాప్తేబ్రూమః
అకర్త్రాత్మేత్యవస్తు సామర్థ్యాత్పాపవత్పుణ్యేనాపి నలిప్యతే। సగుణజ్ఞానిన

స్తూపాసనాద్వ్యతిరిక్తం కామ్యం పుణ్యం పాపవజ్జన్మహేతుత్వాత్పాపసమమేవేతిమత్వాపాపత్వేనైవదహరవిద్యావాక్యశేషే శ్రుతిఃపరామృశతిసర్వే పాప్మానోతోనివర్తంత ఇతిఅస్యాయమర్థః । సుకృతందుష్కృతంతత్ఫలం చ పూర్వవాక్యేయద్వ్యదనుక్రాంతం పఠితం తే సర్వేపాప్మానో అతోనివర్తంత ఇతి । కించఉభేహ్యేవైష ఏతేతరతీతిశ్రుతిః పుణ్యపాపయోరుభయోర్జ్ఞానినాంతరణంసమంబ్రూతే । తస్మాత్పాపవత్పుణ్యేనాపి నలిప్యతే। ప్రారబ్ధయోరవినాశ స్తత్రైవచింతితః । ఆరబ్ధేనశ్యతోనో వాసంచితే ఇవనశ్యతః । ఉభయత్రాప్యకర్తృత్వేతద్బోధా సదృశౌఖలు । ఆదేహపాతసంసారశ్రుతే రనుభవాదపి ఇషుచక్రాదిదృష్టాంతా న్నైవారబ్ధేవినశ్యతః। జ్ఞానాత్పూర్వం సంచితే పుణ్యపాపేద్వివిధేఆరబ్ధేచానారబ్ధేచ తయోరకర్తృత్వ మాత్మనస్సమానం తద్బోధశ్చసమః । తతోనారబ్ధవదారబ్ధయోరపిజ్ఞానోదయ సమయ ఏవవినాశ ఇతిప్రాప్తేబ్రూమః । శ్రుత్యనుభవయుక్తిభ్యః ఆరబ్ధయోరవినాశోగమ్యతే । తస్యతావదేవచిరం యావన్నవిమోక్ష్యేథసంపత్స్యఇతిశ్రుతిః । అయమర్థః । తస్యతత్వవిదః ముక్తిర్విలంబ్యమానాపి నాత్యంతంవిలంబ్యతే. కింతుగర్భాధానకాలేక్లృప్తస్యాయుషః। క్షయాభావేన యావద్దేహః ప్రాణైర్నవిమోక్ష్యతే తావదేవవిలంబ్యతే । అథదేహస్యప్రాణవియోగేసతి బ్రహ్మసంపద్యత ఇతి యథానయాశ్రుత్యాతత్వ విదోప్యాదేహాంత సంసారోంగీకృతః । తథా విద్వదనుభవోపి అస్మిన్నర్థేస్ఫుటః । యుక్తిశ్చోచ్యతే । యథాలోకే తూణనిక్షేపు బాణేషుధానుష్కస్యస్వీ కారపరిత్యాగ యోస్స్వాతంత్ర్యేపి ముక్తేషు బాణేషుస్వాతంత్ర్యంనవిద్యతే । సతుబాణో వేగక్షీణే స్వయం పతతి । ఏవంకులాలచక్ర భ్రమణముదాహర్తవ్యం । తథాదార్ష్టాంతికబ్రహ్మజ్ఞానస్యాపి అనారబ్ధ కర్మసునాశకత్వేస్వాతంత్ర్యేపి నత్వారబ్ధే కర్మణి ఆరబ్ధస్యప్రవృత్తఫలత్వాత్ । యద్యేతైశ్శ్రుత్యాదిభి రారబ్ధశ్రుతి నాభ్యుపగమ్యతే తదాఉపదేష్టుర భావాద్విద్యా సుప్రదాయ ఉచ్ఛి

ద్యేత । న తావదవిద్వానుపదేష్టుం శక్తః । విద్వాంస్తు జ్ఞానసమయ ఏవ ముచ్యత ఇతి । తస్మాత్తో౽నావోపదేష్టా సంభవతి । తస్మాదనారబ్ధయోః పుణ్యపాపయోర్నాశః నిత్యకర్మణో నాశాభావస్తత్రైవ చింతితః । నశ్యేన్నో౽గ్నిహోత్రాది నిత్యం కర్మ వినశ్యతి । యతో౽యం వస్తుమహిమా న క్వచిత్ప్రతిహన్యతే । అనుపక్తఫలాంశస్య నాశే౽ప్యన్యో న నశ్యతి విద్యాయాముపయుక్తత్వాద్భావ్యశ్చైవ సుకామ్యవత్ । జ్ఞానాత్పూర్వమిహ జన్మని జన్మాంతరే వా అనుష్ఠితం యదగ్నిహోత్రాది నిత్యం కర్మ తస్యాపి కర్మణః కామ్యకర్మవత్ । అకర్త్రాత్మవస్తుబోధమహిమ్నా నాశో౽భ్యుపేయ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । ద్వావంశౌ నిత్యస్య కర్మణః ఏకో౽ంశః ప్రాధాన్యేన నేయత్వేన చిత్తశుద్ధిప్రదః అపరో౽ంశో౽నుషంగేణ స్వర్గాది ఫలప్రదః తస్య నాశో౽స్తు నామ । చిత్తశుద్ధిప్రదస్య తు నిత్యకర్మణః విద్యాయాముపయుక్తత్వాన్న నాశో వర్ణయితుం శక్యః । న హి లోకే భోగేనోపక్షీణం ప్రీహ్యాదికం నష్టం మన్యతే । యత్తు జ్ఞానాదూర్ధ్వం నిత్యం కర్మ తస్య కామ్యవదశ్లేషః । అంగావబద్ధోపాస్తిరహితస్యాపి నిత్యకర్మణో విద్యాయాముపయుక్తత్వం తత్రైవ చింతితం । కిమంగోపాస్తిసంయుక్తమేవ విద్యోపయోగ్యథ కేవలం చాప్రశస్తత్వాత్సోపాస్త్యేవోపయుజ్యతే । కేవలం వీర్యవద్విద్యాసంయుక్తం వీర్యవత్తరం । ఇతి శ్రుతేస్తారతమ్యాదుభయం జ్ఞానసాధనం । విద్యాసహితం నిత్యం కర్మ ద్వివిధం సంభావ్యతే అంగావబద్ధోపాస్తిసహితం తద్రహితం చ తత్ర సోపాసనస్య కర్మణః ప్రశస్తత్వాత్తదేవ కర్మ విద్యాయాః సాధనం న తూపాస్తిరహితమితి ప్రాప్తే బ్రూమః యదేవ విద్యయా కరోతి తదేవ వీర్యవత్తరం భవతీతి శ్రుతిః । సోపాసనస్య కర్మణో౽తిశయేన వీర్యమస్తీతి వదంతీ నిరుపాసనస్యాపి వీర్యమాత్రమభ్యనుజానాతి । అన్యథా తరప్ప్రత్యయానుపపత్తేః । తస్మాత్సోపాసననిరుపాసనయోస్తారతమ్యేన విద్యాసాధనత్వం । జ్ఞానినో ముక్తినియమస్తృతీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే చింతితః । బ్రహ్మతత్త్వవిదాం ముక్తిః పాక్షికీ

యతాథవా పాక్షిక్యవాంతరతమ ప్రభృతేర్జన్మస్మరణాత్ । సాక్షాదే
హోప భోక్తవ్యమిత్యోపాస్తి ఫలంబుధాః । భక్త్యధికార పురుషాణాము
ష్యం తేనియతా । తథాహిపురాణేషు వేదప్రవర్తక ఆచార్యో హ్యపాంతరతమా
విష్ణోరాజ్ఞయా ద్వాపరాంతే కృష్ణద్వైపాయనరూపేణ శరీరాంతరం జ
గ్రాహేతిస్మర్యతే । తథా సనత్కుమారః స్కందరూపేణ పార్వతీ పర
మేశ్వరాభ్యామజాయత ఏవమన్యేపి వసిష్ఠాదయస్తత్రస్థానిన ఏవసంతస్త
త్ర తత్రశాపాద్వావరాద్వా స్వేచ్ఛయా శరీరాంతరాణిజగృహురితిస్మ
ర్యతే । అతస్తత్వవిదాం శరీరాంతరగ్రహణాన్ముక్తిస్తత్వవిదాం పాక్షి
కీతిప్రాప్తే బ్రూమః । య ఏతే వ్యాసాదయః పురుషాః తే సర్వే జగ
న్నిర్వాహకారిణః । తేషుపూర్వస్మిన్కల్పే నానావిధ భోగ్యనిహంతా
తపసా పరమేశ్వర ముపాస్యాస్మిన్కల్పే నానావిధబహుప భోగ్యమధికా
రంలేభిరే తేషేచ ప్రారబ్ధే ఏకస్మిన్జన్మని మోక్ష్యంతే । తథానారబ్ధ కర్మ
ణాం తత్వజ్ఞానేన దాహస్యనివారయితుమశక్యత్వా త్తత్వవిదాంముక్తి
ర్నియతైవ తస్యార్థస్యాక్షేప సమాధానరూపా చింతా చతుర్థాధ్యా
యస్య ప్రథమపాదేకృతా । బహుజన్మప్రదారబ్ధ యుక్తానాం నాస్త
తాస్తిముక్ । విద్యాలోపేకృతం కర్మఫలదుతేన నాస్తిముక్ । ఆరబ్ధభో
జయేదేవ నతువిద్యాం విలోపయేత్ । సుప్తబుద్ధవదాన్నైవ తాదవస్థ్యా
తుటితో నముక్ । అధికారిపురుషాణాం ముక్తిర్నాస్తి ప్రారబ్ధభోగాయ
బహుషుజన్మసు స్వీకృతేషు తత్రపూర్వార్జిత విద్యాయాం లుప్తాయాం
యత్కర్మక్రియతే తస్యఫలవత్వేసతి ఉత్తరజన్మ పరంపరాయా అవశ్యం
భావిత్వాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః । ఆరబ్ధకర్మణ్యఫలే సుఖదుఃఖం భోగ[illegible]
తదర్థమేవ ప్రవృత్తత్వాత్ । నహివిద్యావిలోపార్థం కించిత్సార్వం
కర్మానుష్ఠితం । యేనకర్మవశాద్విద్యాలోప ఆశంక్యేత । సకలకరణవ్యవ
ధానమాత్రేణ విద్యావిలోపః సుషుప్తివ్యవధానే తల్లోపాదర్శనాత్ ।
అతో విద్యాయా ముపస్థితాయాం బహుభిరపిక్రియమాణైః కర్మభిర్నైతా

శక్త్యధికారిణాం ముక్తిః యద్యప్యే తద్గుణోపసంహారే సిద్ధైతం । తథాపి తస్యైవాక్షేప సమాధానే ఇత్యనవద్యం । అనువాకార్థ ముపసంహరతి । ఇత్యుపనిషదితి । బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమిత్యారభ్య ఏవం వేదేత్యంతేన గ్రంథేన యా ప్రతిపాదితా సేయమితి శబ్దేన పరామృశ్యతే । సాహో

పనిషద్బ్రాహ్మ్యా విద్యా ఉపనిషణ్ణమస్యాం పరం శ్రేయ ఇతి

వ్యుత్పత్తేః బ్రహ్మవిద్యాభిధానేతి శేషః॥

ఇతి

శ్రీమాధవీయే

యజురారణ్యకే వేదార్థస్య

ప్రకాశే తైత్తిరీయారణ్యకోపనిషది బ్రహ్మవల్ల్యాఖ్యా

ద్వితీయోఽనువాకః ।

సమాప్తః

శ్రీ

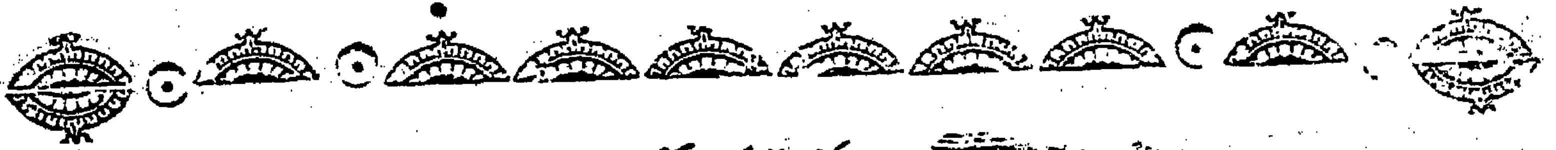
పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౫	౧౩	హేాత్మ	హ్మేతి	౫౪	౬	మఘా నా	మఘావా
౮	౧౨	సాసధస్య	సావస్థస్య	౫౬	౨౨	స్త్రయాపత	స్త్రయాంవృత
౯	౩	ఏద్యతె	విద్యతె	౫౭	౧౧	తరేణ	తర్కేణ
	౯	ద్భ్యాతికత్వా	ద్భ్యాతికత్వ		౧౫	నానా	నానాంకేశానా
౧౦	౧౧	వ్యతిరేకాఖ్యాం	వ్యతిరేకాఖ్యాం		౨౩	షుత్రై	మత్రై
౧౨	౪	తత	త	౫౯	౧౧	సర్వ్య	నన్వ
౧౩	౧౧	ధరస్యా	ధర్మస్యా	౬౩	౧౯	నహేాతో	నాంతో
౧౪	౨౪	భేఢ	భేద	౬౪	౧౫	సాకేషితం	నాకేషితం
	౨౫	జ్ఞానిన	జ్ఞానినస్స	౬౫	౧౪	శుక్తైభ్య	శుక్లెభ్య
౧౬	౨	వ్యతీతదస్య	వ్యతీతస్య	౬౬	౬	నిర్నిమిత్తత్యే	నిర్నిమిత్తత్తే
	౧౬	దృశ్చ	దృశ్య			త్పత్సదార	త్పస్వదాత
	౨౧	సర్యా	సర్వ		౧౯	మేపాశేగం	మేవాశేషం
౧౯	౨౦	ఆబ్రహ్మ	ఆబ్రహ్మ		౨౧	అస్వావభ్యా	అపాన వభ్యా
౨౧	౨౩	స్వచ్ఛ	స్వేష్య		౨౩	ఆంతర స్వ	అంతగస్య
౨౪	౨	జానో	జ్ఞానో	౬౯	౧౪	దుష్పరిహార	దుష్పరిహార్య
౨౬	౧౮	మృతా	మృదా	౭౦	౫	కలె	కల్పె
౨౭	౧౬	వాకె	వాక్య		౮	గభీకర	రధంకర
౨౯	౨౪	సథా	స్తథా		౨౪	దేశభ్యో	దైతెభ్యో
౩౧	౭	యాథా	యథా			హేతైభ్యో	హేతభ్యో
	౮	తత్రా	వత్రా		౨౫	నసి	నస్త్ర
౩౬	౪	కంటత	కంటక	౭౧	౪	నాయో	నాయో
౩౭	౪	త్యాత్	త్వాత్			త్పత్య	స్వత్య
౪౩	౬	నిశేష	నిశేష			దశ్రవణం	సుకృతదశ్రవణం
౪౫	౧	మకెు	షుకెు		౯	ఛాందోద్వ	ఛాందోగ్య
౪౬	౧౮	నాక్షి	పాక్షి		౨౦	స్వ	వ
	౨౨	స్తద	స్తదు	౭౫	౧౮	ఝూశ్చాప	ఝూచాప
౪౭	౧౧	యమో	రియమో	౭౬	౧౯	త్ప	త్వ
౪౮	౨౨	సంకల	సంకల్ప	౭౭	౨	స్నాన్నార	స్నాన్నా
	౨౩	స్పష్టే	స్పష్టే		౩	చాప	చాసర
	౨౫	సర్వ	స్సర్వ		౪	స్తుఃక	ఃక స్తు
౪౯	౨	సచా	స్సచా		౧౫	తసం	తస్మా
౫౦	౪	స్వష్టి	సృష్టి		౧౬	ప్రజ్ఞాన్న	ప్రజ్ఞాన
	౧౪	మాయో	మాంయో		౧౭	ప్రకాశౌ	ప్రకాశ
	౧౬	జనిత్య	జకానిత్య		౨౩	భేవాది	వాదిభి

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౬౭	౨	పుత్రాది	పుత్త్రాది
	౧౯	వేద్ప	వేద
౬౯	౫	కృతి	క్రృతి
౭౦	౨	భుకా	భుక్త్వా
		త్మాంస	జ్మాంస
	౪	తథాచి	తథాచ
	౫	న్మాసం	న్మాంసం
	౨౫	అమాయ	అయమా
౭౩	౪	పాణి	ప్రాణి
	౫	న్మాన్నస్య	నాన్నస్య
౭౫	౧	సవ్యి	స్యవి
	౨	తసచ	తస్యచ
	౨౧	కైతి	కైసతి
౭౬	౧	తసన్నాపి	తస్సన్నాపి
	౧౫	ససా	స్తసా
	౧౭	శ్మ	శ్లు
౭౭	౩	ప చ్ఛిన్నః	పరిచ్ఛిన్నః
	౪	ప్రాబల్య	ప్రాబల్య
	౧౦	ప్రాణి	ప్రాణి
	౨౧	ప్రాణ	ప్రాణ
	౨౨	ప్రాణ	ప్రాణ
	౨౪	ప్రిణా	ప్రాణా
౭౯	౨	ప్రాణ	ప్రాణ
	౬	చత్రా	మత్వాపి
	౧౧	తథా	సహా
	౧౬	పప్ప	పమ
౯౦	౮	తరా	తరఆ
	౨౧	స్తస్య	స్తస్యవి
౯౨	౪	అత్రాతః	అత్రాంతః
	౧౨	నాదిత్వం	దనాదిత్వం
	౨౪	ఇతిరాణి	ఇతిరాణో
౯౪	౨౨	మేక	మేకా
	౨౫	వృత్తిపురం	వృత్తిపుర
౯౮	౧	ర్నబా	ర్నహా
౯౬	౧౦	పూర్గ్వత	పూర్వత్ర
౧౦౧	౧	కంణ	కరణ
౧౦౪	౧౩	చ్ఫోక	చ్ఛోక
	౧౯	విజానం	విజ్ఞానం
౧౦౬	౨	మఫికాఅ	మధకారె
	౭	ధాయె	ధ్యాయె
౧౦౭	౬	శ్రుతిః	శ్రుతేః
	౯	త్యి	తి
౧౦౯	౧౨	బ్బాహ్యాం	బ్బాహ్యాం
	౧౯	నో	న్యో
౧౧౨	౨౪	వృత్తి	వృత్త
౧౧౫	౧	ద్రదష్టా	ద్రష్టా
	౧౦	చింతిశ	వింశతి
౧౧౭	౪	నహ్యాం	నహ్యో
౧౧౯	౧౧	గన్యాంఅస్యం	అన్యాంగస్య
౧౨౦	౨౪	గూన్ణోన	గూఢోత్థాన
౧౨౧	౨౧	తత్వెచగతె	తత్వెవగతె
౧౨౨	౨	విద్యానముం	విద్యానముం
	౫	క్రియతె	క్రియెతె
౧౨౩	౬	పకర్షేణ	ప్రకర్షేణ
	౧౧	ఉత్పత్య	ఉత్పద్య
	౨౧	ప్రతీక్ష్యమాణ	ప్రతీక్ష్యమాణ
౧౨౪	౨	స్మన్యతె	స్మన్యతె
	౧౧	చస్నేహ	మస్నేహ
	౧౩	శ్నుతయోమ	శ్నుతయోను
	౨౪	ప్రవేశనం	ప్రవేశనం
౧౨౫	౧	తత	తత్స
	౬	స్వసీవ	స్వఏవ
	౭	నూపాంత	రూపాంత
	౧౯	ప్రతిబింమా	ప్రతిబింబా
౧౨౬	౧	పక్తిస్తు	రక్తిస్తు
		ధ్యారోఽత్య	చిత్యధ్యారో
	౨	ర్యతె	ష్యతె
	౧౫	జరార్క	జలార్క

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౧౨౭	౨౫	స్పర్వ	స్సర్వ		౧౯	జాయత	జాయంత
౧౨౮	౫	దిగ్గెశా	దిగ్దశా		౨౧	సంశ్లేషమా	సంశ్లేషమాత్ర
	౧౦	సమ్యంగి	సమ్యగ	౧౪౨	౩	కర్పూరాయచర	కర్పూరాయచర
	౧౧	పాధౌతుద	పాదౌతు			ణ	ణా
	౧౨	స్పష్టి	దృష్టిః	౧౪౩	౨	స్త్రైకాధ్యా	స్త్రైకార్థ్యా
	౧౯	బాద్ధితతా	బుద్ధితత్వా	౧౪౪	౩	శ్వీకృతంచో	స్వీకృతంచా
	౨౦	జిఘ్రామి మీమ	జిఘ్రామి మీమ		౮	ఉదవిందారో	ఉదబిందావో
		హాం	మహాం		౧౩	ఉతన్యాసః	ఉపన్యాసః
౧౨౯	౧౯	వాస్తభా	వాస్తవా	౧౪౫	౨౨	సచ్ఛజైనా	సచ్ఛద్దైనసే
		మర్గభా	మర్గభా	౧౪౬	౨	సస్వ్యోక్తం	తస్వ్యోక్త
		తెవ	తెన	౧౪౮	౧౦	భవేతి	భవతి
౧౩౦	౮	ద్విక్రియాం	ద్విక్రియాం		౨౧	పాత్రినా	పాత్రిణ్యా
	౩	సాంశత్వే	సాంశత్వో	౧౪౯	౪	దీంద్రయ	దీంద్రియ
౧౩౧	౪	తదన్వ	తదన్య		౧౭	సర్వ్యా	సర్వా
	౨౨	కస్మిన్నహ్వ	కస్మిన్న	౧౫౦	౧౨	శగిరత్రయ	శరీరత్రయం
౧౩౨	౬	త్రైతరమేణ	త్రైతరేయిణ		౧౬	ప్రత్యతుత్వా	ప్రత్యక్షా
	౭	బోధ	భోధ		౧౮	మహాశ్మ్న	మహిమ్నో
	౧౨	గ్భతా	గ్యాత్వా		౨౪	ప్రతిష్ఠా	ప్రతిష్ఠాం
౧౩౫	౧	ఆత్మమనో	ఆత్మమన	౧౫౧	౮	భాభిపాత్రియె	భావాభిపాత్రి
	౧౨	న్యసూర్యా	నసూర్యా			ణ	యేణ
౧౩౬	౧౧	స్వాత్మన	స్వాత్మన			సంసారాస్తా	సంసారాప్తా
	౧౨	ఖైరుక్తం	ఖైర్యరుక్తం		౧౯	జ్ఞానహిత	జ్ఞానరహిత
౧౩౮	౧౪	సిద్ధ	స్థం		౨౪	స్సన్నస్మా	సన్నస్మా
	౨౫	వహాః	వాహః	౧౫౨	౧౯	ర్యామృత	ర్యావ్యామృత
౧౩౯	౧	ద్య	మ్య	౧౫౩	౧౬	సంపన్నం	సంపన్నః
	౨౩	యత్వ	యత్ర వ		౨౧	వేశత్వా	వేశత్వా
	౨౫	కర్మణా	కర్మణాం		౨౨	చైవద్రష్ట	చైవంద్రష్ట
౧౪౦	౫	అభ్యాసో	ఆభ్యాసో	౧౫౪	౧౧	ఏకో	ఏకోమానుష
	౧౦	సోవా	సోహ		౨౨	దాభ్యాం	బాభ్యాం
	౧౧	సానుశ	సానుశ		౨౫	ద్రవజాతెన	ద్రవ్యజాతేన
	౧౩	సర్వాభ్నత్రి	సర్వభూత్రి	౧౫౭	౧౭	కర్మ	కర్మ దేవానాం
౧౪౧	౮	సౌక్ష్మం	సౌక్ష్యం		౨౦	దెనాభ్యా	దేవాభ్యా
	౧౭	వీకె	విశె	౧౫౮	౫	రానందాః	రానందః

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
	[illegible]	రానందా	రానందః
౧౪౯	౫	త్యేసతి	త్వేసతి
	౧౦	సర్వోవా	సర్వోవ్యా
౧౫౦	౧౧	సాక్షాత్కా	సాక్షాత్కా
		రం	ర
౧౫౧	౨౨	బ్రహ్మణ్యో	బ్రహ్మణ్యో
		విద్యమాత	విద్యమాన
		త్సంక్రమపిన	మపితత్సంక్ర
	౨౪	సృష్టి	సృష్టి
			శ్లోకము
౧౫౯	౧౪	నాస్తు	నాస్త్వ
	౧౫	ఆరబ్ధంభో	ఆరంబ్ధభో

శుభమస్తు.

భృగువల్లీ

హరిః ఓం ॥ ద్వితీయానువాకే బ్రహ్మవిద్యా నిరూపితా । తథా తృతీయానువాకే । తత్సాధనాని నిరూప్యంతే । యద్యపి సాంహిత్యాముపనిషది బహిరంగసాధనాని కర్మాణ్యుపాసనానిచ అభిహితాని తథాపి విచారరూప మంతరంగసాధనం నోక్తమితి తదత్రాభిధీయతే । విచారరూపే తస్మిన్నభిహితే తదంగానిమననాదీన్యర్థాదభిహితానిభవంతి । తత్రాదౌవిద్యాస్తుత్యర్థం ఉపాఖ్యానమాహ॥

భృగుర్వై వారుణిః వరుణంపితర ముపససార ।
అధీహిభగవో బ్రహ్మేతి

అస్తికశ్చిన్మహర్షిః భృగునామకో గోత్రప్రవర్తకః వైశబ్దేన మంత్రబ్రాహ్మణగత తత్ప్రసిద్ధిస్స్మర్యతే । భృగూణాం త్వాంగిరసాం వ్రతపతే వ్రతేనాదధామీతి భృగ్వంగిరసామా దధ్యాదితిహి మంత్రబ్రాహ్మణే ఆమ్నాయతే । సచభృగుః వరుణస్యపుత్రః పితరంవరుణం ముముక్షుత్వేనోపపన్నవాన్ గురూపసత్తిశ్చ శ్రుత్యంతరేఽభిహితా । తద్విజ్ఞానార్థం సగురుమేవాభిగచ్ఛేదితి అధీహీత్యాదిర్గురూపసత్తిమంత్రః । హే భగవః హే భగవన్ పూజ్యస్వరూపగురో బ్రహ్మ అధీహి । అధికం స్మారయ సమ్యక్త్వేన స్మృత్యోపదిశేత్యర్థః । ఈదృశానాముపాఖ్యానానాం విద్యాస్తుత్యర్థత్వం తృతీయాధ్యాయస్య చతుర్థపాదేచింతితం । పారిప్లవార్థ ముపాఖ్యానం కింవా విద్యాస్తుతిస్స్తుతేః । జ్యాయోఽనుష్ఠానశేషత్వం తేనపారిప్లవార్థతా । మనుర్వైవస్వతో రాజేత్యేవంతత్ర విశేషణాత్ । తథా విద్యైకవాక్యత్వభానా ద్విద్యాస్తుతిర్భవేత్ । అథహ యాజ్ఞవల్క్యస్య ద్వే

భార్యే బభూవతుః । మైత్రేయీచ కాత్యాయనీచ । జనకోహ వైదేహ ఆసాంచక్ర ఇత్యాదికం ఉపనిషది శ్రూయమాణ ముపాఖ్యానం । పారిప్లవార్థంభవితుమర్హతి । అశ్వమేధయాగే రాత్రిషురాజానం సకుటుంబ ముపవేశ్య తస్యాగ్రే వైదికా న్యుపాఖ్యానాని అధ్వర్యుణావక్తవ్యాని । తదిదంపారిప్లవాఖ్యం కర్మపరిప్లవమాచక్షీతేతి వాక్యేనవిహితం । తదర్థత్వే సతి ఔపనిషదాఖ్యానాని అనుష్ఠాయి ఉపయుజ్యేరన్ । జ్యాయోనుష్ఠానం విద్యాస్తుతేః । తస్మాత్పారిప్లవార్థమితిప్రాప్తే బ్రూమః । ప్రథమేహని మనుర్వైవస్వతో రాజాద్వితీయేహనియమో వైవస్వతో రాజేత్యేవమాద్యాఖ్యానానాం పారిప్లవార్థానాం విశేషితత్వాత్ । ఔపనిషదాఖ్యానాం తచ్ఛేషత్వంనసంభవతి । సన్నిహితవిద్యాస్తావకత్వేతు విద్యావాక్యైరేకవాక్యతా । లభ్యతే । తస్మాద్విద్యాస్తావకమాఖ్యానం॥

బ్రహ్మావబోధద్వారోపదేశం దర్శయతి॥

తస్మా ఏతత్ప్రోవాచ । అన్నం ప్రాణం చక్షు
శ్శ్రోత్రం మనోవాచమితి

తస్మైసమంత్రక ముపసన్నాయభృగవే ఏతదన్నాదికం బ్రహ్మాబోధద్వారముక్తవాన్ । అన్నమయ ప్రాణమయ మనోమయానాం కోశానాం ఉపాదానకారణాని అన్నప్రాణమనాంసి । చక్షుశ్శ్రోత్రవాచోపి మనోవద్ద్వారభూతాః । ఇతిశబ్దోనుక్తానాం ఘ్రాణాది జ్ఞానేంద్రియాణాం పాణిపాదాది కర్మేంద్రియాణాంచ ప్రదర్శనార్థః । శాఖాగ్రే చంద్ర ఇత్యత్రయథా చంద్రదర్శనే సమీపవర్తిన్యపి వృక్షశాఖాలక్షకత్వేనద్వారం । తథాగుహాహిత బ్రహ్మదర్శనే తదుపలక్షకాన్యన్నప్రాణాదీనిద్వారాణి । తద్ద్వారత్వంచ బృహదారణ్యకే విస్పష్టమామ్నాతం । ప్రాణస్యప్రాణముత చక్షుషశ్చక్షురుత శ్రోత్రస్య శ్రోత్రముతాన్నస్యాన్నం మనసోయేమనోవిదురితి । తేనచిక్యుబ్రహ్మపురాణమగ్ర్యమితి ప్రాణాదికల్పనాధిష్ఠానతయా ప్రాణాదిరూపం బ్రహ్మప్రాణాదిద్వారేణవేది

తుంసుశకం । అహంబుద్ధిగమ్యేషు అన్నప్రాణాదిషుమధ్యే బ్రహ్మన్వేషణీయమిత్యభిప్రాయః॥

అథ బ్రహ్మలక్షణస్య తద్బోధహేతోర్విచారస్యచ ఉపదేశందర్శయతి॥

తగ్ంహోవాచ । యతో వా ఇమానిభూతానిజాయంతే ।
యేనజాతానిజీవంతి యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి తద్విజిజ్ఞా
సస్వ తద్బ్రహ్మేతీతి

ద్వారంశ్రుత్వా బ్రహ్మబోధాయాత్యంత ముత్సుకం భృగుమపేక్ష్యాదరాతిశయేన తదీయంప్రశ్నం వినాస్వాయమేవవరుణః పునరప్యువాచ। యాశబ్ద ఔత్సుక్యప్రసిద్ధిద్యోతనార్థః । ఇమాన్యాకాశాదీని పంచమహాభూతాని భౌతికదేహోపేతా హిరణ్యగర్భాది స్తంబాంతాః ప్రాణినశ్చసర్వే యతోవస్తునోజాయంతే వైశబ్దస్స ఇమాన్లోకానసృజతేత్యాది శ్రుత్యంతరప్రసిద్ధిద్యోతనార్థః । ఉత్పన్నానిచభూతాని యేనవస్తునాజీవంతి । స్థితింలభంతేప్రయంతి । వినాశంప్రతిపద్యమానాని । భూతానియద్వస్త్వభిసంవిశంతి । సాకల్యేనప్రవిశంతి । యథాఫేనతరంగ బుద్బుదాదీనా ముత్పత్తిస్థితిలయాః సముద్రేభవంతి । తద్వజ్జగదుత్పత్తి స్థితిలయకారణం వస్తువిచారయ । తదేవవస్తుత్వయాపృష్టం బ్రహ్మ । ఇతిశబ్ద ఉత్తరసమాప్త్యర్థః । విచారకర్తవ్యతాచ ప్రథమాధ్యాయస్య ప్రథమపాదేచింతితా । అవిచార్యంవిచార్యంవా బ్రహ్మధ్యాసానిరూపణాత్ । అసందేహాఫలత్వాభ్యాం నవిచారంతదర్హతి । అధ్యాసోహం బుద్ధిసిద్ధోసంగంబ్రహ్మశ్రుతీరితం । సందేహాన్ముక్తిభావాచ్చ విచార్యం బ్రహ్మవేదనఇతి ॥ ఆత్మావారేద్రష్టవ్య శ్రోతవ్యోమంతవ్య ఇత్యత్ర ఆత్మదర్శన ఫలముద్దిశ్య తత్సాధనత్వేన శ్రవణంవిధీయతే శ్రవణంనామవేదాంత వాక్యానాం బ్రహ్మణితాత్పర్యం నిర్ణేతుమనుకూలోన్యాయవిచారః। తదేతద్విచార విధాయకం వాక్యంవిషయః । సచాయంవిషయ శ్లోకయోనర్థా సంగృహీ

తః । సందేహసంగ్రహే తైవార్థాత్సంగ్రహణప్రతీతేః । బ్రహ్మవిచారాత్మకస్యాయనిర్ణాయకం శాస్త్రమనారభ్యమారభ్యంవేతి సందేహః । పూర్వోత్తరపక్షయుక్తిద్వయం సర్వత్రసందేహబీజమున్నేయం । తత్రానారభ్యమితితావత్ప్రాప్తం । విషయప్రయోజనయోరభావాత్ । లోకే హి సందిగ్ధోహి విచారస్య విషయో భవతి । బ్రహ్మత్వసందిగ్ధం । తథాహి । తత్కిం బ్రహ్మాకారేణసందిహ్యేత । ఉతాత్మాకారేణవా సందిహ్యేత । నాద్యః । సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యాదివాక్యేన బ్రహ్మాకారస్యనిశ్చయాత్ । నద్వితీయః అహంప్రత్యయే నాకారస్యాపి నిశ్చయాత్ । అధ్యస్తాత్మవిషయత్వేన భ్రాంతోఽహం ప్రత్యయవిషయ ఇతి చేన్న । అధ్యాసానిరూపణాత్ । తమఃప్రకాశవద్విరుద్ధస్వభావయోర్జడాజడయోర్దేహాత్మనోశ్శుక్తి రజతవదన్యోన్యతాదాత్మ్యాధ్యాసేన నిరూపయితుంశక్యతే । తస్మాదభ్రాంతాభ్యాం శ్రుత్యహంప్రత్యయాభ్యాం నిశ్చితస్యాసందిగ్ధత్వాన్నవిచారస్యవిషయోఽస్తి । నాపిప్రయోజనంపశ్యామః । ఉక్తప్రకారేణ బ్రహ్మాత్మనిశ్చితేఽపి ముక్త్యదర్శనాత్తస్మాత్తద్బ్రహ్మవిచారమర్హతీతి శాస్త్రమనారంభణీయమితి పూర్వపక్షః । అత్రోచ్యతే । శాస్త్రమారంభణీయం విషయప్రయోజనయోస్సద్భావాత్ । శ్రుత్యహంప్రత్యయయోర్విప్రతిపత్త్యాసందిగ్ధం బ్రహ్మాత్మవస్తు । అయమాత్మా బ్రహ్మేతి శ్రుతిరసంగం బ్రహ్మాత్మత్వేనోపదిశతి । అహం మనుష్య ఇత్యాద్యహంబుద్ధిర్దేహాదితాదాత్మ్యాధ్యాసేన విశిష్టాత్మానం స్పృశతి । అధ్యాసస్యదుర్నిరూపత్వమలంకారాయ । తస్మాత్సందిగ్ధంవిషయః । తన్నిశ్చయేన ముక్తిలక్షణం ప్రయోజనం శ్రుత్యావిద్వదనుభవేనచప్రసిద్ధం । తస్మాద్వేదాంతవాక్యవిచారముఖేన బ్రహ్మణోవిచారార్హత్వాచ్ఛాస్త్రమారంభణీయమితి । రాద్ధాంతః । విచారోహి లక్షణప్రమాణాభ్యాం వస్తుసత్త్వనిర్ణయావధికః । లక్షణంచ తత్రైవచింతితం । లక్షణం బ్రహ్మణోనాస్తికింవాస్తినహివిద్యతే । జన్మాదేరన్యనిష్ఠ

త్వాత్స త్యాదేశ్చ ప్రసిద్ధితః । బ్రహ్మార్థం కారణత్వేఽస్యాల్లక్ష్మస్రగ్భు
జంగవత్ । లౌకికాన్యేవ సత్యాదీన్యఖండం లక్షయంతిహి । యతో వా ఇ
మానిభూతానిజాయంతే । యేనజాతానిజీవంతి । యత్ప్రయంత్యభిసంవి
శంతితద్విజిజ్ఞాసస్వ । తద్బ్రహ్మేతి । సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యాదీచ
వాక్యద్వయంవిషయః । ప్రయంతిమ్రియమాణానీత్యర్థః । అత్రశ్రూయమా
ణం బ్రహ్మలక్షణంఘటతే । నఘటతే వేతిసంశయే । నఘటత ఇతితావ
త్ప్రాప్తం । తథాహి । కింజన్మాదికం బ్రహ్మలక్షణం । ఉతసత్యజ్ఞానా
దికం । నాద్యః । తస్యజన్మాదేర్జగన్నిష్ఠత్వేన బ్రహ్మసంబంధాభావాత్ ।
ద్వితీయేపిలోకప్రసిద్ధ సత్యజ్ఞానాదిస్వీకారేతేషాం భిన్నార్థత్వాదఖండం
బ్రహ్మనసిధ్యేత్ । అప్రసిద్ధస్యసత్యాదేర్బ్రహ్మలక్షణత్వమయుక్తం ।
తస్మాత్తటస్థలక్షణం స్వరూపలక్షణంచనవిద్యతే । అత్రోచ్యతే । జన్మా
దేరన్యనిష్ఠత్వేపి తత్కారణత్వం బ్రహ్మణికల్పనయాసంబద్ధం । తస్మాత్త
టస్థలక్షణంభవిష్యతి । యథాయోభుజంగస్సస్రగిత్యాదివత్ । యజ్జగ
త్కారణం తద్బ్రహ్మేతికల్పితేనాపి వస్తునోలక్షయితుం శక్యత్వాత్ ।
భిన్నార్థానామపి పితృసుతభ్రాతృజామాతృ మాతులస్యాలక భావుకా
దిశబ్దానాం ఏకదేవదత్తపర్యవసాయిత్వే యథానవిరోధః । తథాలోకశబ
భిన్నార్థవాచి సత్యాదిశబ్దానామఖండం బ్రహ్మపర్యవసాయిత్వే స్వరూప
లక్షణసిద్ధిరిత్యుభయ మప్యుపపన్నం తల్లక్షణోపపాదనాయ వేదకర్తృ
త్వం తత్రైవచింతితం । నకర్తృబ్రహ్మవేదస్య కింవాకర్తృనకర్తృతత్ ।
విరూపనిత్యయావాచేత్యేవం నిత్యత్వవర్ణనాత్ । కర్తృనిశ్వసితాద్వా
క్తేర్నిత్యత్వంపూర్వసామ్యతః । సర్వావభాసివేదస్య కర్తృత్వాత్సర్వవిద్భ
వేత్ । అస్యమహతోభూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదో యజుర్వేద
స్సామవేద ఇతివాక్యంవిషయః । యదృగ్వేదాదికమస్తి తదేతస్యనిత్య
సిద్ధస్యబ్రహ్మణో నిశ్వాస ఇవాప్రయత్నేన సిద్ధమిత్యర్థః । బ్రహ్మవేదం
కరోతినకరోతి వేతి సందేహః । నకరోతి వేదస్యనిత్యత్వాత్ । వాచావిరూ

పనిత్యమే త్యస్మిన్మంత్రే విరూపేతి దేవతాం సంబోధ్య నిత్యయా వాచాస్తుతిం ప్రార్థయే త్యేవం ప్రార్థ్యతే । నిత్యావాగ్వేద ఏవ అనాదినిధనానిత్యా వాగుత్సృష్టా । స్వయంభువా । ఆదౌ వేదమయీ దివ్యాయతస్సర్వాః। ప్రవృత్తయః ఇతిస్మృతేః । అతో న వేదకర్తృ బ్రహ్మేతిప్రాప్తే బ్రూమస్స్వ బ్రహ్మవేదస్యకర్తృ భవితుమర్హతి । కుతః నిశ్వసితన్యాయేనాప్రయత్నోత్పత్త్యవగమాత్ । తస్మాద్యజ్ఞాత్సర్వహుతః ఋచస్సామానిజజ్ఞిరే ఇతి సర్వైర్యజ్ఞైః హూయమానాద్యజ్ఞాద్యజ్ఞ శబ్దవాచ్యాద్బ్రహ్మణో విస్పష్టమేవ వేదోత్పత్తిశ్రవణాచ్చ । అప్రయత్నోత్పత్త్యైవార్థం బుద్ధ్వా విరచిత కాళిదాసాదివాక్యైర్వైలక్షణ్యాదపౌరుషేయత్వం ప్రతిసర్గం పూర్వసామ్యేనోత్పత్తిః । ప్రవాహరూపేణ నిత్యతా । సర్వజగద్వ్యవస్థావభాసి వేదకర్తృనిరూపణేన బ్రహ్మణస్సర్వజ్ఞత్వం నిరూపితం భవతి । లక్షణముపపాద్య ప్రమాణ వ్యవస్థాపనం తత్రైవ చింతితం । అస్త్వన్యమేయతా తస్యాకిం వా వేదైకమేయతా । తంత్వౌపనిషదేత్యాదౌ ప్రోక్తా వేదైకమేయతా । ఘటవత్సిద్ధవస్తుత్వాద్బ్రహ్మస్యేనాపిమీయతే। రూపలింగాదిరాహిత్యాన్నాస్యస్యమానాంతరయోగ్యతా - తంత్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామీతి శాకల్యం ప్రతియాజ్ఞవల్క్యేనోక్తవాక్యే పరబ్రహ్మరూపస్య పురుషస్య ఉపనిషద్వేద్యత్వం ప్రతీయతే, తద్వాక్యం విషయః । తత్ర బ్రహ్మణః ప్రత్యక్షాధిగమ్యత్వమస్తి నవేతి సంశయః । పూర్వపక్షస్తు విస్పష్టః। రూపరసాద్యభావాన్నేంద్రియయోగ్యతా, లింగసాదృశ్యాది రాహిత్యాచ్చ నానుమానోపమానాదియోగ్యతా, ఉపనిషత్స్వేవాధిగత ఇతివ్యుత్పత్త్యానావేదవిన్మనుతేతం బృహంతమిత్యన్యనిషేధ శ్రుత్యాచ వేదైకమేయత్వం భాష్యకారైర్జన్మాదిసూత్రే శ్రుత్యాదయోనుభవాదయశ్చ యథాసంభవమిహ ప్రమాణమిత్యన్యమేయత్వమంగీకృతమితి చేద్బోధః ప్రథమతః శ్రుత్యైవప్రమితే బ్రహ్మణి పశ్చాదనువాద రూపేణానుమానానుభవయోరంగీకారాదతో వేదైకమేయం బ్రహ్మ, వేదస్యతు బ్రహ్మప్రమాణత్వం।

తత్రైవచింతితం । వేదాంతాః కర్తృదేవాదిపరా బ్రహ్మపరా
ఉతఅనుష్ఠానోపయోగిత్వాత్ కర్త్రాదిప్రతిపాదకాః । భిన్నప్రకరణాల్లిం
గషట్కాచ్చ బ్రహ్మబోధకాః । సతిప్రయోజనే నర్థహానేనుష్ఠానతోऽత్ర
కిం । స్పష్టౌవిషయసందేహౌ । జీవప్రకాశకవాక్యాని కర్తృపరాణి బ్ర
హ్మప్రకాశకవాక్యాని దేవతాపరాణి । సృష్టిప్రకాశకవాక్యాని యాగాం
గపశ్వాదిసాధనపరాణి । తథాసతి । వేదాంతానామనుష్ఠానోపయో
గిత్వం భవిష్యతి । బ్రహ్మపరత్వే అనుష్ఠానాసంభవాన్నిష్ప్రయోజన
త్వం స్యాత్తస్మాద్వేదాంతాః కర్తృదేవతాసాధనదేవతాప్రతిపాదకాః ।
అత్రోచ్యతే । బ్రహ్మపరావేదాంతాః । కుతః భిన్నప్రకరణపఠితానాం
తేషాంకర్త్రాది ప్రతిపాదకతయాకర్మాంగత్వా సంభవాత్ । తాత్పర్య
బోధక లింగషట్కేన బ్రహ్మపరత్వసంభవాచ్చ । లింగషట్కంచ పూ
ర్వాచార్యైర్దర్శితం । ఉపక్రమోపసంహారావభ్యాసోపూర్వతాఫ
లం । అర్థవాదోపపత్తిశ్చ లింగంతాత్పర్యనిర్ణయఇతి । తాత్పర్యలింగా
నికాని । సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదిత్యుపక్రమః । ఐతదాత్మ్యమిదంస
ర్వంతత్సత్యంస ఆత్మాతత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇత్యుపసంహారః । తయో
రుపక్రమోపసంహారయోర్బ్రహ్మవిషయత్వేనైకరూపమేకంలింగం ।
అసకృత్తత్త్వమసీత్యుక్తిరభ్యాసః । మానాంతరానవగమ్యత్వమపూర్వ
త్వం । ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానంఫలం । సృష్టిస్థితిప్రళయప్రవేశనియమ
నాని పంచార్థవాదాః । మృదాదిదృష్టాంతా ఉపపత్తయః । ఏతైర్లింగై
ర్బ్రహ్మపరత్వంనిశ్చేయం । నచానుష్ఠానమంతరేణ ప్రయోజనాభావః ।
నాయంసర్ప ఇత్యాదావివ బోధాత్సంసారానర్థనివృత్తేస్సంభవాత్ । వే
దాంతానాం విధిపరత్వాసంభవః । తత్రైవ చింతితః । ప్రతిపత్తిం విధి
త్సంతి బ్రహ్మణ్యవసితాదితః । శాస్త్రత్వాత్తే విధాతారోమననాదేశ్చ
కీర్తనాత్ । నాకర్తృతంత్రేస్తివిధిః శాస్త్రత్వంశాసనాదపి । మననా
దిః పురాబోధా ద్బ్రహ్మణ్యవసితాస్తతః । ఏకదేశీమన్యతే బ్రహ్మపర

త్త్వేపి వేదాంతా న బ్రహ్మణ్యేవ పర్యవస్యంతి, కింతర్హి పారోక్ష్యేణ బ్ర
హ్మతత్త్వం ప్రతిపాద్య పశ్చాదపరోక్ష ప్రతిపత్తిం విదధతి। తథాసతి వేదాం
తానాం శాసనాచ్ఛాస్త్రత్వముపపద్యతే, కించ శ్రోతవ్య ఇతి శ్రవణం శబ్ద
జ్ఞానాత్మకం విధాయ మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యనుభవజ్ఞానాత్మకం మ
ననాదికం స్పష్టమేవ విధీయతే, తస్మాత్ప్రతిపత్తివిధాతారో వేదాంతా
ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। న ప్రతిపత్తేర్విధిస్సంభవతి, కర్తుమకర్తుమన్యథా
కర్తుమశక్యత్వేన పురుషతంత్రత్వాత్, శాస్త్రత్వం తు నానుష్ఠేయశాస
నాదేవ నియతం సిద్ధవస్తుశంసనేనాపి తదుపపత్తేః। న చ శాబ్దజ్ఞానే జాతే ప
శ్చాదసంభవాత్మకం మననాదికం విధీయత ఇతి వక్తుం యుక్తం, దశమస్త్వ
మసీతివత్, శబ్దస్యైవాపరోక్షానుభవజనకత్వేన శాబ్దబోధాత్పూర్వవా
సంభవనాది నివృత్తయే వ్యాపారరూపస్య కర్తృతంత్రస్య మననాదేర్విధా
నాత్తస్మాత్తత్త్వమసీత్యాదయో వేదాంతాః బ్రహ్మణ్యవసితాః। యో
ఽయం వేదాంతముఖేన బ్రహ్మతత్త్వనిర్ణయఫలకో విచారస్సోయం తద్విజిజ్ఞాస
స్వేత్యనేన వాక్యేన విహితః। శాఖాంతరేప్యయం విధిశ్శ్రూయతే, శ్రోత
వ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇతి, ఏతదర్థం ఏవం స్మర్యతే, శ్రోతవ్యశ్శ్రుతివా
క్యేభ్యో మంతవ్యశ్చోపపత్తిభిః, జ్ఞాత్వా చ సతతం ధ్యేయ ఏతే దర్శనహేత
వః। ఇతి। పురాణేఽపి పఠ్యతే। తత్ర తావన్మునిశ్రేష్ఠా శ్రవణం నామ కేవలం।
ఉపక్రమాదిభిర్లింగైశ్శక్తితాత్పర్యనిర్ణయః। సర్వవేదాంతవాక్యానా
మాచార్యముఖతస్త్రియాః। వాక్యానుగ్రాహకన్యాయశీలనం మననం
భవేత్। నిదిధ్యాసనమైకాగ్ర్యం శ్రవణే మననేపి చ। నిదిధ్యాసనసంజ్ఞ చము
ననం చ స్వయం బుధాః। ఫలోపకారకాంగం స్యాత్తే నాసంభావనా తథా।
విపరీతా చ నిర్మూలం ప్రవినశ్యతి సత్తమాః। ప్రాధాన్యం మననాదస్తి నిది
ధ్యాసనతోఽపి చ। ఉక్తౌ తావంతరంగం హి జ్ఞానస్య శ్రవణం బుధాః। తతు
స్థమన్యావృత్త్యా మననం చింతనం తథా। ఇతికర్తవ్యకోటిస్థా శ్శాంతిదాం
త్యాదయస్తథా। ఏతాన్యేవ శ్రవణమనననిదిధ్యాసనాని కహోళబ్రాహ్మణే

పాండిత్య బాల్యమౌనశబ్దైర్వ్యాఖ్యాతృత్యవిహితాని । తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేద్బాల్యంచ పాండిత్యంచ నిర్విద్యాథ మునిరమౌనంచ మౌనంచ నిర్విద్యాథ బ్రాహ్మణ ఇతి నిర్విద్య నిశ్శేషేణ సంపాద్య అథ త్రితయానుష్ఠానాదూర్ధ్వం బ్రహ్మరూపత్వావిర్భావాఖ్య బ్రాహ్మణోభవతీత్యర్థః । అత్ర మననోపయుక్తధీశుద్ధిపరేణ బాల్యశబ్దేన మననముపలక్ష్యతే । బాల్యస్యశుద్ధిపరత్వంచ తృతీయాధ్యాయస్య చతుర్థపాదే చింతితం । బాల్యం వయః కామచారో ధీశుద్ధిర్వా ప్రసిద్ధితః । వయస్తస్యావిధేయత్వే కామచారోస్తు నేతరః । మననస్యోపయుక్తత్వాద్భావశుద్ధిర్వివక్షితా । అత్యంతానుపయోగిత్వాద్విరుద్ధత్వాచ్చ న ద్వయం। బాల్యేన తిష్ఠాసేదిత్యత్ర బాలస్య భావో బాల్యమితి వ్యుత్పత్త్యా ప్రసిద్ధ్యా వయో భవేత్ । అథ తస్యావిధ్యనర్హత్వం తర్హి బాలస్య కర్మేతి వ్యుత్పత్త్యా కామచారకామవాదాదికమస్తు । సర్వథాపి న ధీశుద్ధిర్బాల్యమితి ప్రాప్తే బ్రూమః । పాండిత్యమౌనాఖ్యయోః శ్రవణనిదిధ్యాసనయోర్మధ్యే మననం విధేయత్వేన శ్రుత్యావివక్షితం, తస్య మననస్య భావశుద్ధిరుపయుక్తా । రాగద్వేషమానాదిదోషస్తేన పురుషేణ బహిః ప్రవృత్తిం పరిత్యజ్య మంతుమశక్యత్వాత్ । బాలస్య కర్మేతి వ్యుత్పత్తిస్తు భావశుద్ధౌ కామచారాదికే చ సమానా । వయః కామచారౌ తు మననస్యాత్యంతమనుపయుక్తౌ । ప్రత్యుత విరోధినౌ । మూఢస్య బహిః ప్రవృత్తస్య చ మననవినాశకత్వాత్ తస్మాద్భావశుద్ధిరేవ బాల్యం నేతరదుభయం । మునిత్వస్యాపి విధికల్పనం తత్రైవ చింతితం । అవిధేయం విధేయం వా మౌనం । తేన విధీయతే । ప్రాప్తం పాండిత్యతో మౌనం । జ్ఞానవాచ్యుభయం యతః । నిరంతర జ్ఞాననిష్ఠా మౌనం పాండిత్యతః పృథక్ । విధేయం తద్భేదదృష్టిప్రాబల్యే తన్నివృత్తయే । కహోళబ్రాహ్మణే శ్రూయతే । తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేద్బాల్యంచ పాండిత్యంచ నిర్విద్యాథ మునిరితి । అస్యాయమర్థః । యస్మాద్బ్రహ్మభావః పరమపురుషార్థః । తస్మాద్బ్రహ్మణ

భూషురుపనిష త్తాత్పర్యనిర్ణయరూపంపాండిత్యంనిశ్శేషేణసంపాద్యాథ బాలవన్నిరాగద్వేష త్వేన యుక్త్యాసంభావనానిరాకరణాయ యుక్తీరను చింతయన్నవస్థాతుమిచ్ఛేత్ తతః పాండిత్యబాల్యేనిశ్శేషేణ సంపాద్యాథ మునిరితి పండితస్యవిదుషోభావః పాండిత్యమితి జ్ఞానవాచకోయంశబ్దః। తథామునిశబ్దోపిమననజ్ఞాన ఇత్యస్మాద్ధాతో స్తన్నిష్పత్తేస్తస్మా త్ప్రాప్త స్యమానస్యనవిధి కల్పనమితిప్రాప్తే బ్రూమః। పూర్వోక్తస్యపాండిత్యస్య పునర్మునిశబ్దేనాభిధానే ప్రయోజనాభావాన్నిరంతరజ్ఞాననిష్ఠాపూర్వార్థో మునిశబ్దేవవివక్షితః। తతస్తిష్ఠాసేదితిసదానువృత్త్యావిధిర్లభ్యతే। అస్తి చజ్ఞాననైరంతర్యేణ ప్రయోజనం ప్రబలభేదవాసనావాసి తస్యపురుషస్య తన్నివృత్త్యర్థత్వాత్తస్మాన్నిదిధ్యాసనాత్మకంమౌనంవిధేయం। యథోక్త శ్రవణాద్యావృత్తిశ్చతుర్థాధ్యాయస్యప్రథమపాదేచింతితా। శ్రవణాద్యా స్సకృత్కార్యా ఆవర్త్యావాసకృద్యతః। శాస్త్రార్థస్తావతాసిద్ధ్యేత్ప్రయా జాదాసకృత్కృతే। ఆవర్త్యాదర్శనాంతాస్తే తండులాంతావఘాత వత్। దృష్టేత్రసంభవత్యర్థే నాదృష్టం కల్ప్యతేబుధైః। సకృత్కృతే కృ తశ్శాస్త్రార్థ ఇతిన్యాయేనశ్రవణాదీనాం ప్రయాజాదివత్సకృదేవానుష్ఠాన మితిప్రాప్తేబ్రూమః। ఉక్తన్యాయస్య దృష్టఫలకర్మవిషయత్వాదత్రబ్రహ్మ సాక్షాత్కారలక్షణస్యదృష్ట ఫలస్యసంభవాద్దృష్టేసంభవత్యర్థే నాదృ ష్టం కల్ప్య ఇతిన్యాయేనావఘాతవత్ఫలసిద్ధి పర్యంతా శ్రవణాద్యా ఆవ ర్తనీయాః। ఆవృత్తేనవిచారాదినాయతోవేత్యాది లక్షణలక్షితం బ్రహ్మ సాక్షాత్క్రియతే। తస్మింశ్చ లక్షణవాక్యేయత ఇత్యస్మిన్పదేయదిత్యే త త్ప్రాతిపదికం సర్వనామత్వేపిజన్మాదిసన్నిధి బలాత్తదపేక్షితంకారణత్వం బ్రూతే। తత్రపంచమ్యాపాదానార్థత్వేనిమిత్తం బ్రహ్మవ్యతిరిక్తమపే క్షతే। నిమిత్తార్థత్వేచోపాదానాపేక్షేతిచేన్నని మిత్తాద్యుభయార్థ త్వాత్। జనికర్తుః ప్రకృతిః హేతౌచేతి సూత్రద్వయేన ఉభయత్రపంచ మీవిధానాత్। ననుయతోజాయంతే తద్బ్రహ్మేత్యేతావతైవ లక్షణసి

ద్ధాస్థితిలయపద శ్రవణంవ్యర్థమితిచేన్నైవం । కువిందవత్తేమవలనిమిత్త
త్వంవ్యుదసితుంస్థితిహేతుత్వం తంతు సంయోగవత్తేమ వలమసమవాయి
త్వంవ్యుదసితుంలయహేతుత్వం తతః క్రమేణజన్మస్థితిలయైర్నిమిత్తాస
మవాయ్యుపాదానత్వానిసిద్ధ్యంతి । ననులోకే భూతానాముత్పత్త్యాదర్శ
నాద్భౌతికానాం భూతకార్యత్వాన్న బ్రహ్మోపాదానమితిచేన్న । భూ
తోత్పత్తేరాగమసిద్ధత్వాదస్తిసృష్టివిసంత్యాప ఇత్యేవంభూతానాంసదను
రక్తత్వేన ప్రతిభాసాత్సద్వస్తు భూతోపాదానం । తచ్చవస్తు బ్రహ్మభౌతి
కోత్పత్తౌ భూతానిమృదః ఖండఇవసతో వాంతరావస్థారూపాణి । ఉపా
దానంతువ్యవస్థాస్వప్యేవసత్ ఘటస్సచ్ఛరీరమిత్యేవంసదనురక్తత్వే వై
వభౌతికానాం ప్రతిభాసాత్ । యథా ప్రాకృతానాంపామరాణాంచదృ
ష్టా తంత్వనురక్తస్య పటస్యతంతవఏవోపాదానం తద్వదాకాశకాలాదయ
ఉత్పద్యంతే । విభక్తత్వాద్ఘటశరావాదివత్ । ఇత్యేవంతన్నిత్యవాదినం
ప్రతి ప్రయోక్తవ్యం । సృజ్యస్య సర్వజగతో విచిత్రత్వాత్ । తదన్య
థానుపపత్త్యాస్రష్టుః బ్రహ్మణః సర్వజ్ఞత్వంసర్వశక్తి యుక్తత్వంచసిధ్య
తి । నహివిచిత్రప్రాసాద విషయజ్ఞానశక్తిభ్యాంవినా తన్నిర్మాతృత్వంక
స్యచిద్దృష్టం । యద్యప్యశరీరస్య బ్రహ్మణస్సర్వవస్తుజ్ఞానకారణానిప్ర
త్యక్షాది ప్రమాణానినసంతి । తథాపిశ్రుతియుక్తిభ్యాం సర్వజ్ఞత్వమభ్యు
పేయం యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్యస్యజ్ఞానమయంతప ఇతిశ్రుతేః । యుక్తిశ్చై
వంద్రష్టవ్యా । సర్వవిషయాకారాకారేషు మాయాపరిణామేషు ప్రతిబిం
బితంచైతన్యంసర్వానుభవఇత్యుచ్యతే । తస్యపరమేశ్వరస్యచ విషయైరా
ధ్యాసికసంబంధాద్వర్తమాన సర్వపదార్థజ్ఞానం తావత్సిద్ధం । అతీత
విషయాణాంత్వ వచ్ఛిన్నమాయావృత్తీనాంచనివృత్తౌతత్సంస్కారా అస్మ
దాదివదతీత విషయాస్మృతిరూపామాయాపరిణామాభవంతి । తత్ప్ర
తిబింబితానుభవేన అతీతసర్వవస్తుజ్ఞానమపి సిధ్యతి । తదాస్మదాదేః ప్రా
గపిప్రత్యమాణపదార్థావధారణస్యకులాలాదిషుదృష్టత్వాదాగామి వ

ర్వవస్తుజ్ఞ మపిస్వమాయాపరిణామవశాత్సిధ్యతి । తస్మాదుక్తం సర్వజ్ఞ
త్వం । సర్వశక్తయశ్చ శ్రుతిస్మృతిసిద్ధాః । పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయ
త ఇతి శ్రుతిః । శక్తయస్సర్వభావానామచింత్యజ్ఞానగోచరాః । యతోఽతో
బ్రహ్మణస్తాస్తు సర్గాద్యా భావశక్తయ ఇతి స్మృతిః । ఈదృశస్య సర్వజ్ఞ
స్య సర్వశక్తే బ్రహ్మణో జగజ్జన్మాది కారణత్వం లక్షణం । జన్మాదేర్జ
గన్నిష్ఠత్వేపి తత్ప్రతియోగికస్య కారణత్వస్య లక్ష్యే బ్రహ్మణి వర్తమానత
యా లక్షణం సంభవతి । న చ క్రియా ప్రవేశాత్మకత్వరూపస్య కారణత్వస్య
లక్షణతయా ప్రకృష్టప్రకాశశ్చంద్ర ఇత్యాదావివ లక్ష్యబ్రహ్మస్వరూపాంత
ర్భావే బ్రహ్మణః కూటస్థత్వం హీయేతేతి వాచ్యం కాకాశ్రయత్వవదౌపాధిక
త్వేన తటస్థత్వాత్ కాకవంతో దేవదత్తస్య గృహా ఇత్యత్ర కాకాధికరణత్వం న
గృహేంతర్భవతి । కాకాదివిగమేపి గృహైకదేశభంగబుద్ధ్యభావాత్ । అ
తో గృహస్య కాకావస్థానోపాధిక ధర్మత్వాత్కాకాధికరణత్వం యథా
తటస్థ లక్షణం తథా బ్రహ్మణో జన్మాద్యుపాధిక ధర్మకారణత్వం తట
స్థలక్షణం । తస్యైవ లక్షణస్య మిథ్యాత్వాన్నాద్వైతహానిః । యస్సర్పస్సా
రజ్జురిత్యత్ర మిథ్యాభూతోపి సర్పః ఆధ్యాసికసంబంధవశాద్యథా రజ్జో
ర్లక్షణం తథా బ్రహ్మణః కారణత్వమపి లక్షణం భవిష్యతి । కారణ
త్వేపి బ్రహ్మణోధిష్ఠానమాత్రత్వాద్వికారాంశే మాయాయా ఏవ ప్రయో
జకత్వాన్నాసంగత్వహానిః । సర్వస్మిన్ననుగతసత్తాస్ఫూర్త్యాకారేణ బ్ర
హ్మణోనుగతత్వాద్విక్రియమాణత్వాకారేణ మాయాయా అప్యనుగత
త్వాదుభయం మిళిత్వోపాదానం । తత్రోభయరూపకారణత్వే గుణప్రా
ధాన్యవివేకే వివక్షానుసారేణ ద్విసూత్రన్యాయో వా శక్తిశక్తిమన్న్యా
యో వా అధిష్ఠానారోప్యన్యాయో వా యోజనీయః । యథా సూత్రద్వ
యనిర్మితరజ్జ్వాం సంయుక్త సూత్రద్వయం సమప్రధానభావేనోపా
దానం । తథా జగతో బ్రహ్మమాయా చేత్యుభయప్రాధాన్యం కేచిదా
హుః । అన్యే త్వేవ మన్యతే । యథా శక్తిమానగ్నిర్దహతీత్యత్ర శక్తే

దాహనిర్వాహకత్వేపి తస్యాశ్శక్తిమత్తనూనపాత్పారతంత్ర్యాదగ్నేః ప్రాధాన్యం । తథామాయాయాశ్శక్తిత్వేనోప సర్జనాచ్ఛక్తిమతో బ్రహ్మణ ఏవప్రాధాన్యమితి । అపరేత్వేవమాహుః । యథారజ్జువ్యతిరేకేణసర్పశరీరస్యాభావేపిభ్రాంతికాలేరజ్జుశిరస్కారేణవ్యవహ్రియమాణతయాసర్పః ప్రధానం । తథామాయాయాః ప్రాధాన్యమితి । సర్వథాపి శ్రూయమాణంజగత్కారణత్వంమాయావిశిష్టస్య బ్రహ్మణ ఏవోపపన్నం.

జగత్కారణరూపేణ తటస్థలక్షణేనోప లక్షితస్య బ్రహ్మణోవిజ్ఞానేవిచారస్సాధనమిత్యేవం రూపం శ్రుతవతో భృగోః ప్రథమపర్యాయేసంపన్నం నిశ్చయందర్శయతి.

సతపోతప్యత । సతపస్తప్త్వాఅన్నం బ్రహ్మేతి
వ్యజానాత్ అన్నాద్ధ్యేవ ఖల్విమానిభూతానిజా
యంతే అన్నేనజాతాని జీవంతి । అన్నం ప్ర
యంత్యభిసంవిశంతీతి.

తపశ్శబ్దేనాశ్రమ చతుష్టయధర్మోవివక్షితః । తస్యాశ్రమచతుష్టయధర్మస్య బ్రహ్మజ్ఞానహేతుత్వావనాశ్రమి ధర్మస్య జపాదేరపి తద్ధేతుత్వ యద్యపినిర్ణీతం। తథాప్యాశ్రమిణామేవ ధర్మోతిప్రశస్తః। తథాచ బాదరాయణేనసూత్రితం। అతస్త్వితరజ్జ్యాయోలింగాచ్చేతి।ఆశ్రమధర్మోపితపశ్శబ్దః శ్రుతిస్మృత్యోఃప్రయుజ్యతే । తపోహిస్వాధ్యాయఇతి బ్రహ్మచారిధర్మః। ఏతత్ఖలువావతపఇత్యాహుర్యస్స్వందదాతీతిగృహస్థస్యధర్మః తపోనానశనాత్పరమితివనస్థస్యధర్మః। మనసశ్చేంద్రియాణాంచహ్యైకాగ్ర్యం పరమంతపఇతిసజ్జ్యాయస్సర్వ ధర్మేభ్యస్సధర్మః పరఉచ్యతఇతియతిధర్మః। తత్రతేషాంమధ్యే స్వాధ్యాయేనబ్రహ్మనబోధ ప్రమాణంసంపాదితంభవతి।దానేనవివిదిషోత్పద్యతేదానేనతపసానాశకేనేతిశ్రుతేః।అనశనస్యేంద్రియతర్ప
సివాదితంభవతి। దానేనతపసానాశకేనేతిశ్రుతేః। అనశనస్యేంద్రియతర్పణి

వారకత్వం సర్వజనప్రసిద్ధం। ఐకాగ్ర్యస్య సాక్షాదేవ జ్ఞానహేతుత్వం దృశ్యతే। తద్వ్యాబుద్ధ్యేత్యామ్నాతం। అతస్స భృగుస్స్వాధ్యాయపూర్వకమైకాగ్ర్యరూపం తపః కృతవాన్ । తేనైకాగ్ర్యేణ యుక్త్యా విచార్య జగజ్జన్మస్థితిలయహేతుత్వలక్షణయోజనేనాన్నస్య బ్రహ్మత్వం నిశ్చితవాన్ । భూతశబ్దేన స్థూలదేహో వివక్షితః। తేషామన్నాదుత్పత్తౌ లోకప్రసిద్ధిద్యోతనార్థో హిశబ్దః । గర్భాశయస్థాన్నరసాత్మకశుక్లశోణితవ్యతిరిక్తం కారణం వ్యావర్తయితుమేవకారః । అన్నాత్పురుష ఇతి శ్రౌతప్రసిద్ధ్యర్థః ఖలుశబ్దః। యద్యప్యాకాశాదిభూతాని స్వరూపేణాన్నాన్నోత్పద్యంతే । తథాపి దేహాకారేణ పరిణతానాం భూతానాం జన్మాన్నాధీనమిత్యన్నస్య జగద్ధేతుత్వమభిప్రేతం। అత్ర తపశ్శబ్దేనైషామాశ్రమాణాం ధర్మో వివక్షితః । తేషామసద్భావస్తృతీయాధ్యాయస్య చతుర్థపాదే చింతితః । నాస్త్యూర్ధ్వరేతాః కిం వాస్తి నాస్త్యసావవిధానతః । వీరఘ్నతేఽపి విధేః క్లుప్తావంధపంగ్వాదికాస్స్మృతిః। అస్త్యపూర్వవిధేః క్లుప్తిర్వీరహా నాన్యో గృహీ। అంధాదేః పృథగుక్తత్వాత్సర్వేషాం శ్రూయతే విధిః। పూర్వాధికరణే స్వతంత్రమాత్మవిజ్ఞానమిత్యుక్తం। తస్యాత్మవిజ్ఞానస్యోర్ధ్వరేతస్స్వాశ్రమేషు లభ్యత్వాదాశ్రమసద్భావశ్చింత్యతే। తత్ర నాస్త్యూర్ధ్వరేతా ఇతి ప్రాప్తం కుతః। విధ్యభావాత్ । త్రయో ధర్మస్కంధాః। యజ్ఞోఽధ్యయనం దానమితి ప్రథమస్తప ఏవ ద్వితీయో బ్రహ్మచార్యాచార్యకులవాసీ తృతీయ ఇత్యత్ర యజ్ఞాద్యుపలక్షితగార్హస్థ్యస్య తపశ్శబ్దలక్షితస్య వానప్రస్థస్య నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యస్య పరామర్శమాత్రం గమ్యతే। న తు విధిరుపలభ్యతే। న చాపూర్వార్థత్వేన విధిః కల్పయితుం శక్యః । వీరహా వా ఏష దేవానాం యోఽగ్నిముద్వాసయత ఇత్యగ్న్యుద్వాసలక్షణస్య గార్హస్థ్యపరిత్యాగస్య నిందితత్వాత్। చత్వార ఆశ్రమా ఇతి స్మృతిస్తు గార్హస్థ్యధర్మానధికృతాంధపంగ్వాదివిషయా భవిష్యతి। న హ్యంధస్యాజ్యావేక్షణాదికే కర్మణ్యధికారోఽస్తి నాపి పంగోర్విష్ణుక్రమాద్యుపేతే కర్మణ్యధికారః। తస్మాచ్చక్షురాదిపాటవయుక్తస్య పురు

షస్యాత్మజ్ఞానోపయుక్త ఊర్ధ్వరేత ఆశ్రమో నాస్తీతి ప్రాప్తే బ్రూమః। అస్త్యూర్ధ్వరేతా ఆశ్రమః విద్యాశ్రవణే స్మృతిపూర్వ్యఫలత్వేన తస్యాకల్పయితుం శక్యత్వాత్ నచ వీరఘాతదోషః। ఉత్సన్నాగ్నికగృహస్థ విషయత్వాత్ వీరహత్యాయాః। యత్త్వంధాదివిషయత్వం స్మృతేరుక్తం తదసత్। అథ పునరవ్రతీ వా వ్రతీ వా స్నాతకో వాస్నాతకో వా ఉత్సన్నాగ్నిరనగ్నికో వా యదహరేవ విరజేత్తదహరేవ ప్రవ్రజేదితి గార్హస్థ్యానధికృతానాం పురుషాణాం సతి వైరాగ్యే పృథక్సన్న్యాసవిధానాత్। నచ చక్షురాది పాటవవతాం పురుషాణామాశ్రమాంతరవిధిః కల్పనీయః। జాబాలశ్రుతౌ ప్రత్యక్ష విధ్యుపలంభాత్। బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీ భవేత్। గృహాద్వనీ భూత్వా ప్రవ్రజేదితి। తస్మాదస్త్యాశ్రమాంతరం। ఆశ్రమాణామవరోహాభావస్తత్రైవ చింతితః। అవరోహాన్త్యాశ్రమాణాం నవా రాగాత్సనియతే పూర్వధర్మశ్రద్ధయా వా యథారోహస్తద్వచ్ఛికః। రాగస్యాతిః షిద్ధత్వాద్విహితస్యైవ ధర్మత్వాత్। ఆరోహనియమోక్త్యాదేర్నావరోహోస్తి శాస్త్రతః। బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీ భవేద్గృహాద్వనీ భూత్వా ప్రవ్రజేదిత్యాశ్రమాణామారోహ ఇచ్ఛారూపేణ యథా భవతి। తథా పారివ్రజ్యాద్వనస్థ ఇత్యాద్యవరోహోపి క్వచిద్రాగవశాత్ క్వచిత్పూర్వాశ్రమ శ్రద్ధావశాచ్చ యుక్త ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। రాగస్తావన్మిథ్యాజ్ఞానమూలత్వాన్నిషిద్ధః। నచ పూర్వాశ్రమ ధర్మశ్రద్ధా యుజ్యతే। ఉత్తమాశ్రమిణాం ప్రత్యవిహితత్వేన ధర్మత్వాభావాత్ నహి యో యేన స్వనుష్ఠాతుం శక్యతే శక్నీయతే చ స తస్య ధర్మో భవతి । కింతర్హి యో ధర్మోయం ప్రతివిహితః స తస్య ధర్మః। కించ అరణ్యమియాత్తతో న పునరేయాదిత్యవరోహ నిషేధేనారోహో నియమ్యతే। నచారోహవదవరోహే శిష్టాచారో దృశ్యతే తస్మాన్నాస్త్యవరోహః । ఆరోహభ్రంశే ప్రాయశ్చిత్తం తత్రైవ చింతితం । భ్రష్టోర్ధ్వరేతసో నాస్తి ప్రాయశ్చిత్తమథాస్తి వా। అదర్శనోక్తేర్నాస్త్యేవ వ్రతినోంగదభంగశ్రుతః। ఉపపాతకమేవైతద్వ్రతినో మధుమాంసవత్। ప్రాయశ్చిత్తాచ్చ సంస్కారాచ్ఛు

ద్ధిర్యత్నపరంవచః। నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యాదూర్ధ్వరేతస్త్వం ప్రాప్యపునః స్త్రీప్రసంగేనభ్రష్టస్య ప్రాయశ్చిత్తంనాస్తి ఆరూఢోనైష్ఠికం ధర్మంయస్తుప్రచ్యవతేపునః। ప్రాయశ్చిత్తంనపశ్యామి యేనశుద్ధ్యేత్సఆత్మహా ఇతిప్రాయశ్చిత్తాదర్శనాత్। అథయోబ్రహ్మచారీస్త్రియముపేయాత్సగర్దభం పశుమాలభేతేత్యస్తి ప్రాయశ్చిత్తమితి। ప్రాప్తేబ్రూమః। యథాఉపకుర్వాణస్య మధుమాంసభక్షణం ఉపపాతకమితిప్రాయశ్చిత్త పునస్సంస్కారావిద్యేతే తద్వదూర్ధ్వరేతసో గురుదారాదిభ్యోన్యత్రపరివృత్తిరుపపాతకమేవ। నహి మహాపాతకం॥ తతఃప్రాయశ్చిత్తాద్వాపునస్సంస్కారాద్వాశుద్ధిర్భవతి। యదిమహాపాతకేష్వపరిగణితత్వే నోపపాతకత్వమాశ్రిత్యప్రాయశ్చిత్తముచ్యేత। తర్హితదదర్శనవచనస్య కాగతిరిచేద్యత్నపరమేతద్వాక్యమితి ప్రాప్తేబ్రూమః । అతఏవప్రాయశ్చిత్తం నపశ్యామీత్యాహ । నతునాస్తీతిప్రాయశ్చిత్తంతుగర్దభపశురేవనైష్ఠికోపకుర్వాణబ్రహ్మచారిత్వస్యసమత్వాత్ । తథావానప్రస్థపరివ్రాజకయోరపిభ్రంశే ప్రాయశ్చిత్తం స్మర్యతే వానప్రస్థో దీక్షాభ్రంశే కృచ్ఛ్రం ద్వాదశరాత్రం చరిత్వామహాకక్షంవర్ధయేత్ భిక్షుర్వానస్థవత్సోమవృద్ధివర్జంస్వ శాస్త్రసంస్కారఇతి । కక్షవృద్ధిర్వనావాసః । సోమవృద్ధిరపిసఏవ । ప్రాయశ్చిత్తేనాముష్మికమాత్రశుద్ధిస్తత్రైవ దర్శితా। శుద్ధిశ్చిష్టైరుపాదేయస్త్వాద్యోవ్యాదోషహానతః । ఉపాదేయోస్త్వథాశుద్ధిఃప్రాయశ్చిత్తకృతావృథా । ఆముష్మికైవశుద్ధిస్స్యాత్తత శ్శిష్టాస్త్వవ్రజంతితం। ప్రాయశ్చిత్తాదృష్టవాక్యాదశుద్ధిస్తైర్వ్యపేక్ష్యతే । పూర్వోక్తప్రాయశ్చిత్తాపాదితశుద్ధ్యస్యథానుపపత్త్యాకృతప్రాయశ్చిత్తస్య పురుషస్యశిష్టైస్సహవ్యవహారోస్తీతిప్రాప్తేబ్రూమః । ఆముష్మికశుద్ధిసద్భావేపి ప్రాయశ్చిత్తాదర్శనవచనాదైహికశుద్ధ్యభావాచ్ఛిష్టైరేవన వ్యవహార్యః। ఏతేష్వాశ్రమేషుసర్వఏతేపుణ్యలోకాభవంతీతిలోకవిశేషప్రాప్తిహేతోః ప్రవృత్తిలక్షణస్య తపసోజ్ఞానసాధనత్వా భావాన్నివృత్తిలక్షణస్యైకా

గ్న్యాదిరూపస్య తపసోజ్ఞానసాధనత్వం తత్రైవచింతితం । లోకకామ్యాశ్ర
మీబ్రహ్మనిష్ఠామర్హతీవానవా । యథావకాశంబ్రహ్మైషజ్ఞాతు పర్యా
త్యవారణాత్ । అనన్యచిత్తతాబ్రహ్మనిష్ఠా సాకర్మఠేకథం । కర్మత్యాగీ
తతోబ్రహ్మనిష్ఠామర్హతి నేతరః । త్రయోధర్మస్కంధాయజ్ఞోధ్యయనం
దానమితిప్రథమస్తపఏవద్వితీయోబ్రహ్మచార్యాచార్యకులవాసీ । తృతీయః
అత్యంతమాత్మానమాచార్యకులేవసాదయన్నిత్యాశ్రమానధికృత్య సర్వ
ఏతే పుణ్యలోకాభవంతీత్యాశ్రమానుష్ఠాయినాంపుణ్యలోకమభిధాయబ్ర
హ్మసంస్థోమృతత్వమేతీతి మోక్షసాధనత్వేనబ్రహ్మనిష్ఠతా ప్రతిపాద్యతే ।
సేయంబ్రహ్మనిష్ఠాపుణ్యలోకకామిన ఆశ్రమిణోపిసంభావ్యతే । ఆశ్రమక
ర్మానుష్ఠాయయథావకాశంబ్రహ్మనిష్ఠాయాః కర్తుంశక్యత్వాత్ । నహిలోక
కామీబ్రహ్మవిజానీయాదితినిషేధోస్తితస్మాదస్తిసర్వస్యాప్యాశ్రమిణో బ్ర
హ్మనిష్ఠేతిప్రాప్తేబ్రూమః । బ్రహ్మనిష్ఠానామసర్వవ్యాపారత్యాగేనానన్య
చిత్తతయాబ్రహ్మణిసమాప్తిః । నచాసౌకర్మఠేసంభవతి । కర్మానుష్ఠా
నకర్మత్యాగయోః పరస్పరవిరోధాత్ । తస్మాత్కర్మత్యాగిన ఏవ
బ్రహ్మనిష్ఠా ॥

అథభృగోర్ద్వితీయపర్యాయే సంపన్నం నిశ్చయందర్శయతి ॥

తద్విజ్ఞాయపునరేవవరుణంపితరముపససార । అ
ధీహిభగవోబ్రహ్మేతి తగ్ంహోవాచ । తపసాబ్ర
హ్మవిజిజ్ఞాసస్వ । తపోబ్రహ్మేతి । సతపోతప్యత ।
సతపస్తప్త్వాప్రాణోబ్రహ్మేతివ్యజానాత్ । ప్రా
ణాద్ధ్యేవఖల్విమానిభూతాని జాయంతే ప్రాణేన
జాతానిజీవంతి । ప్రాణంప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి

తత్పూర్వోక్తమన్నస్యబ్రహ్మత్వంవిజ్ఞాయాన్నస్యయతోపేత్యాదిల
క్షణసద్భావాద్విజ్ఞాయ విశేషేణనిశ్చిత్యతస్మిన్ననితుష్టోబుభుత్సానిఃయు
వాన్పునరపిఅధీహిభగవఇతి మంత్రేపునస్సంగురుముపాసన్నాప్రైషనత్వా

లస్యంకృతవాన్ । అపరితుష్టస్య భృగోరయమాశయః । వాజసనేయినస్తావదేవమామనంతి । అన్నం బ్రహ్మేత్యేక ఆహుస్తన్న తథా పూయతి వా అన్నమృతే ప్రాణాదిత్యన్నస్య పూతిగంధస్తత్కార్యే దేహే స్పష్టముపలభ్యతే। విష్ణుపురాణేప్యసావభిహితః । స్వదేహాశుచిగంధేన నవిరజ్యేత యః పుమాన్ । విరాగకారణం తస్య కిమన్యదుపదిశ్యత ఇతి । తస్మాద్దేహోత్పత్తిస్థితిలయకారణస్యాన్నస్య బ్రహ్మత్వం నయుక్తమితి తస్యాపపన్న పాదస్య భృగోర్వరుణః పూర్వోక్తమేకాగ్ర్యరూపం తప ఏవ సాధనత్వేనోపదిదేశ। తస్యచ తపసా బ్రహ్మసాక్షాత్కారం ప్రత్యంతరంగత్వ వివక్షయా తపో బ్రహ్మేత్యభేద ఉపచరితః । సత్యజ్ఞానాది స్వరూపలక్షణ వాక్యేన బ్రహ్మణ్యుపదిష్టే సతి ఆగమప్రమేయత్వేన ధర్మాధర్మవత్పరోక్షమేవ బ్రహ్మోపదిశ్యేత। ఏకాగ్రయా బుధ్యా ద్రష్టుం శక్యమిత్యభిప్రేత్య బ్రహ్మస్వరూపమనుక్త్వా వరుణస్తప ఏవోక్తవాన్ । భృగుశ్చైకాగ్రచిత్తేన పూర్వోక్తం జగత్కారణత్వలక్షణం యోజయిత్వా ప్రాణస్య బ్రహ్మత్వం నిశ్చితవాన్। ఐతరేయిణః ప్రాణస్య దేహోత్పత్తినిమిత్తత్వం వ్యతిరేకముఖేనామనంతి। సహోవాచుతే ప్రాణాద్రేతస్సిచ్యతే । యద్వా ఉతే ప్రాణాద్రేతస్సిచ్యేత పూయేత నసంభవేదితి కశ్చిజ్జీవో లింగదేహయుక్తః స్వర్గాన్నరకాద్వా వృష్టిద్వారేణాగత్యాన్నేన సహ పురుషం ప్రవిశ్య రేతసా సహ యోషిద్గర్భం యథా ప్రవిశతి తథా తద్రేతస్స్వాంతః ప్రవిష్టేన ప్రాణవాయునా శోషం ప్రాప్య పిండాదిక్రమేణ దేహముత్పాదయతి। ప్రాణాభావే తు దేహం నోత్పాదయతీత్యర్థః । యథోత్పత్తిహేతుత్వం తథా జీవనహేతుత్వమపి కౌషీతకిన ఆమనంతి। యావదస్మించ్ఛరీరే ప్రాణో వసతి తావదాయురితి । ప్రాణోత్క్రాంతాద్దేహస్య మరణం ప్రసిద్ధం । తస్మాదుపాదానత్వాభావేపి జన్మాదినిమిత్తత్వాత్ప్రాణో బ్రహ్మేతి భృగోర్నిశ్చయః॥

అథ తృతీయపర్యాయే సంపన్నం నిశ్చయం దర్శయతి॥

తద్విజ్ఞాయ పునరేవ వరుణం పితరముపససార। అధీ

హిీంభగవో్బ్రహ్మేతితగ్ంహోవాచ।తపసా బ్రహ్మ
విజిజ్ఞాసస్వ । తపో్బ్రహ్మేతిసతపోతప్యతసత ప
స్తప్త్వామనో్బ్రహ్మేతివ్యజానాత్ ।మనసో హ్యేవ
ఖల్విమాని భూతానిజాయంతే మనసాజాతానిజీ
వంతి మనఃప్రయంత్యభి సంవిశంతీతి।

ఇతి ప్రాణస్యజడత్వాద్బ్రహ్మత్వమయుక్తం। విజ్ఞానంబ్రహ్మప్రజ్ఞానం బ్రహ్మవిజ్ఞానమానందంబ్రహ్మ ఆనందో్బ్రహ్మేత్యాదౌ బ్రహ్మణశ్చేతనత్వంప్రత్యాయతే। మనశ్చజ్ఞానశక్తిత్వాచ్చేతనంజన్మాదికారణత్వలక్షణంచ మనసివిద్యతే। యధాపూర్వత్రగర్భప్రాణప్రవేశస్య దేహోత్పత్తినిమిత్తత్వముక్తంతధాప్రాణప్రవేశోపిమనోధీనతయాప్రశ్నోత్తరవాక్యాభ్యాం ప్రశ్నైరామ్నాయతే।కథమాయాత్యస్మించ్ఛరీరఇతిగార్గ్యస్యప్రశ్నః మనోకృతేనాయాత్యస్మిఞ్ఛరీరఇతిపిప్పలాదస్యోత్తరం।మనోకృతో మనఃకృతఇతి ఈదృశం దేహం ప్రవిశామీత్యేవంవిధో మరణకాలీనకర్మప్రేరితః మనసిజాయమానస్సంకల్పోయస్తేనసంకల్పేనపూర్వదేహావసానజనితేన తత్రత్యః ప్రాణోస్మిన్ భావిశరీరేసమాయాతి । అయమర్థస్తస్యామేవ శ్రుతౌ విస్పష్టమామ్నాయతే । ఇంద్రియైర్మనసిసంపద్యమానైర్యచ్చిత్తస్తేనైష ప్రాణఆయాతి । ప్రాణస్తేజసాయుక్తః స ఆత్మనాయధా సంకల్పితంలోకంనయతీతిమరణకాలేమనసివృత్తిలయంప్రాప్నువద్భిర్వాగాదీంద్రియైస్సహితో జీవోయస్మిన్భావిదేహేచిత్తవృత్తియుక్తోభవతితేనభావిదేహవిషయజ్ఞానేనసహైషజీవః ప్రాణమాయాతి । ప్రాణప్రధానోభవతి। సచప్రాణస్తేజసాభావిదేహలక్షణయుక్తో లింగదేహం సర్వంజీవాత్మనాసహ సంకల్పానుసారిణం లోకంప్రాపయతి । తత్రదృష్టాంతో బృహదారణ్యకే సమామ్నాతః।తద్యధా। తృణజలూకాతృణస్యాంతంగత్వాన్యమాక్రమమాక్రమ్యాత్మానముపసంహరతీత్యేవమేవ అయమాత్మేదం శరీరంనిహత్యావిద్యాంగమయిత్వాన్యమాక్రమమాక్రమ్యాత్మానముపసంహరతి అస్యా

యమనర్థః । తృణేషు సంచరంతీ జలూకా తృణాగ్రం ప్రాప్య ప్రథమం ముఖేన తృణాంతరముపలభ్య తతః పృష్ఠభాగం తృణాంతరే నయతి । తథా జీవాత్మా మరణకాలే స్వకీయత్వాభిమానపరిత్యాగేనేదం వర్తమానశరీరమవిద్యాం గమయిత్వా చైతన్యరాహిత్యమాపాద్య మనసా దేహాంతరం భావయిత్వా కృత్స్నలింగదేహవిశిష్టం స్వాత్మానం దేహాంతరం నయతి । తస్మాద్దేహవిశిష్టాః ప్రాణినో మనసా జాయంతే యథా లోకే కృషివాణిజ్యాదేర్జీవనోపాయస్య మనసా విచార్య సంపాద్యత్వాన్మనసో జీవనహేతుత్వం । ఉక్తరీత్యా మనసాభిమానపరిత్యాగేన మరణాల్లయహేతుత్వం చ। తస్మాల్లక్షణసద్భావాన్మనసో బ్రహ్మత్వం నిశ్చితం॥

అథ చతుర్థపర్యాయే సంపన్నం నిశ్చయం దర్శయతి॥

తద్విజ్ఞాయ పునరేవ వరుణం పితరముపససార । అధీహి భగవో బ్రహ్మేతి తగ్ంహోవాచ తపసా బ్రహ్మ విజిజ్ఞాసస్వ। తపో బ్రహ్మేతి స తపోఽతప్యత స తపస్తప్త్వా విజ్ఞానం బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్ । విజ్ఞానాద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే. విజ్ఞానేన జాతాని జీవంతి విజ్ఞానం ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి

మనసశ్చక్షురాదికరణత్వేన కర్తృపారతంత్ర్యాన్న బ్రహ్మత్వం యుక్తం। విజ్ఞానస్య కర్తృత్వం విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుత ఇతి స్పష్టమామ్నాతం। తల్లక్షణం చ తత్ర విజ్ఞానే సులభం। కర్మద్వారా దేహోత్పత్తిహేతుత్వాత్ । యత్కర్మ కురుతే తదభిసంపద్యతే । పుణ్యో వై పుణ్యేన కర్మణా భవతి పాపః పాపేనేత్యాదిశ్రుతేః। లౌకికకృష్యాదేః కర్తృత్వేన జీవనహేతుత్వం మరణకారణయుద్ధాదిప్రవృత్త్యా లయహేతుత్వం చ తస్మాల్లక్షణలక్షితస్య విజ్ఞానస్య బ్రహ్మత్వం యుక్తం

అథ పంచమపర్యాయే సంపన్నం నిశ్చయం దర్శయతి॥

తద్విజ్ఞాయ పునరేవ వరుణం పితర ముపససార। అధీహి భగవో బ్రహ్మేతితగ్ంహోవాచ। తప సా బ్రహ్మవిజిజ్ఞాసస్వ తపోబ్రహ్మేతి। సతపోతప్య త। సతపస్తప్త్వా। ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్। ఆనందాద్ధ్యేవఖల్విమానిభూతానిజాయంతే। ఆనం దేనజాతానిజీవంతి। ఆనందంప్రయంత్యభి సంవి శంతీతి।

కర్తృత్వస్యక్లేశాత్మకత్వాన్నవిజ్ఞానస్య బ్రహ్మత్వంయుక్తం। కిం చాన్నాదివిజ్ఞానాంతానాంచతుర్ణామపి న సర్వభూతోత్పత్తి హేతుత్వమ స్తి। ఆకాశాదిభూతానామన్నాదిభ్యోభౌతికేభ్యోజన్మాసంభవాత్। ఆనం దస్యతు క్లేశరహితత్వాత్ సరూపత్వేనసర్వాభీష్టతయా పరమపురుషార్థ త్వాదాకాశాదిసర్వభూతకారణత్వాచ్చబ్రహ్మత్వం ముఖ్యమేవసంభవతిత స్యానందస్యస్వరూపంఛందోగాఆమనంతి। యోవైభూమాతత్సుఖంనాల్పే సుఖమస్తి। భూమైవసుఖమితిద్వాహిపదార్థాభూమాల్పంచేతి। తత్ర బహుత్వార్థాభూమేతివ్యుత్పత్తేర్బాహుల్యాత్మకోయః పదార్థః తదేవ సుఖం। నతుభూమ్నోవిపరీతే అల్పేపదార్థేసుఖమస్తి। అల్పపదార్థేసుఖం నాస్తీత్యర్థః। భూమాతత్సుఖంభవత్యేవ। తయోర్భూమాల్పయోర్లక్ష ణభేదస్తత్రైవామ్నాతః। యత్రనాన్యత్పశ్యతినాన్యచ్ఛృణోతి నాన్య ద్విజానాతిసభూమా। అథయత్రాన్యత్పశ్యత్యన్యచ్ఛృణోత్యన్య ద్విజానా తితదల్పమితి। అన్యోద్రష్టాస్వాతిరిక్తమన్యద్ద్రష్టవ్యంపశ్యతీత్యాదయస్త్రి పుట్యోయస్మిన్నద్వైతపదార్థేనసంతి। సోయమద్వైతపదార్థో భూమా। త్రిపుటీరూపంద్వైతంయస్మిన్జగత్యస్తితజ్జగదల్పం। తయోర్భూమాల్ప యోర్నిత్యత్వానిత్యత్వేచతత్రైవామ్నాయేతే। యోవైభూమాతదమృతం అథయదల్పంతన్మర్త్యమితిద్వైతావస్థయోర్జాగ్రత్స్వప్నరూపయోర్న నురేవప్రాయేణానుభూయతే। యదికస్యచిత్కదాచిత్సుఖంస్యాత్తదపిస్వ

సుఖంసాధనప్రయాసతారతమ్య వినాశిత్వదోషైరుపేతత్వాద్దుఖమేవ। తదుక్తం శ్రేయోమార్గకారైః । ఇహబతదుర్లభలాభాస్సుఖలేశాభంగినః శరీరభృతాం । తేపిచదుఃఖాయాతో దుఃఖానిపునస్తతో దుఃఖాని అనేనాభిప్రాయేణనాల్పేసుఖమస్తీత్యుక్తం । అద్వైతావస్థయోస్తుసుషుప్తి సమాధ్యోస్సుఖమేవస్వప్రకాశమవతిష్ఠతె । నచతస్యదుఃఖాభావత్వంశంకనీయం। అభావస్యస్వప్రకాశత్వాసంభవాత్ । ప్రమాణేనవినాభాస మానత్వాత్స్వప్రకాశత్వం । నఖల్వద్వైతంప్రమాణేనతథాప్రమీయతె । తథాసతి ద్వైతాపత్త్యా సుషుప్తేర్భంగప్రసంగాత్ । భాసమానత్వం విప్రతిపత్త్యభావాదవగంతవ్యం। యథాజాగ్రత్స్వప్నౌ విప్రతిపత్తిమకృత్వా జనోభ్యుపగచ్ఛతి। తథాసుషుప్తిసమాధీఅపి అవిప్రతిపత్త్యాభ్యుపగచ్ఛత్యేవ।తస్మాత్సాధన మంతరేణభాసమానాయాస్స్వప్రకాశత్వాదద్వైతస్యనదుఃఖాభావత్వం । విషయలాభవత్సుషుప్తిసమాధ్యోః ప్రీతివిషయత్వాదద్వైతం సుఖరూపం । సర్వేపిజనాః అసతికర్తవ్యాంతరే సౌషుప్తంసుఖంకాంక్షంతః శేరతె। తత్వజ్ఞానినశ్చస్వసుఖాభిలాషేణైవనిర్వికల్పకసమాధింకుర్వంతి। ఉభయేపిజనాఉత్తరకాలేసుఖమహమస్వాప్సంసుఖమహం సమాహితవానస్మీతి తత్సుఖమనుస్మరంతిఆభ్యాంసుషుప్తిసమాధిదృష్టాంతాభ్యాంద్వైతసృష్టేః ప్రాచీనమద్వైతం సుఖమిత్యవగంతవ్యం । తస్మాదద్వైతరూపాదానందాదేవఇమాన్యన్యాన్యాకాశాదీనిహిరణ్యగర్భాదీనిచద్వైతరూపాణిభూతాన్యుత్పద్యంతె।ననుద్వైతాద్వైతరూపసృష్టిప్రళయావహోరాత్రవత్క్రమేణపునఃపునఃపర్యావర్తేతే ।తథాసతి ఏకస్యవస్తునఃపరస్పరవిరుద్ధరూపద్వయాసంభవాదేకస్యస్వాభావికత్వం ఇతరస్యాగంతుకత్వం వక్తవ్యం । తత్రకింస్వాభావికమితిచేదద్వైతమితిబ్రూమః । తస్యాద్వైతస్య నిరపేక్షత్వాత్స్వాభావికత్వం సిద్ధత్వేనయుక్తం। సాధననైరపేక్ష్యంచాద్వైతస్య సుషుప్తౌసంప్రతిపన్నం । ద్వైతరూపంతుజాగరణమింద్రియవిషయాదిబహుసాధనాపేక్షం । తస్మాత్స్వాభావిక అద్వైతరూపఆనందః

జగత ఆగంతుకస్యాద్వైతరూపానందస్యోపాదానం । యథాలోకే సముద్ర ఏకః ఫేనతరంగబుద్బుదాదీనామనేకేషాముత్పత్తిస్థితిలయహేతుస్తద్వత్తదేతజ్జగత్కారణత్వ లక్షణలక్షితం అద్వైత మానందరూపం బ్రహ్మైకాగ్ర్యలక్షణేన తపసా భృగుస్సాక్షాత్కృతవాన్ । తస్మాత్తదేవ తపో ముఖ్యం సాధనం । తస్య చైకాగ్ర్యరూపస్య పరమతపసస్సంపాదనాయ బహుధోపాయాః పాతంజలయోగశాస్త్రేషు పఠితాః । యథోక్తాగ్రి వ్యాఖ్యాయికాయాం జగత్కారణత్వేన విచారితస్య బ్రహ్మణ ఆనందరూపస్య సాక్షాత్కారే చిత్తైకాగ్ర్యరూపం తపోంతరంగం సాధనమిత్యుక్తం ॥

అన్నాదిభ్యో విజ్ఞానాంతేభ్యశ్చతుర్భ్యో వ్యతిరిక్తమానందరూపం యథా తత్త్వం తథానందాదప్యధికం తత్త్వాంతరమితి శంకాం వారయితుం విద్యాముపసంహరతి॥

సైషా భార్గవీ వారుణీ విద్యా పరమే వ్యోమన్ప్రతిష్ఠి
తా ఇతి

తచ్ఛబ్దేన శ్రుత్యంతరప్రసిద్ధిరుచ్యతే। బ్రహ్మా దేవానాం ప్రథమస్సంబభూవ విశ్వస్య కర్తా భువనస్య గోప్తా । స బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠామథర్వాయ జ్యేష్ఠపుత్రాయ ప్రాహేత్యాదిశ్రుతిః । కించ ఋగ్వేదశ్రుత్యంతరం । ప్రజాపతిస్సలిలానామగ్రే సంబభూవ । జగత్కర్తా । జగత్పాలయితా । నియంతా జగద్ధాతాగ్రే మనసస్సృజా తా ప్రజా దృష్ట్వా విస్మయం సంప్రపన్నః । న విరక్తాభిః ప్రజాభిః పూర్వం తే వై జగత్సర్వం విచార్య మనసా సర్వా ఏవ జాతాః । ఏతైర్న కార్యం కిమితి ప్రయోజనం ఏతేషాం విద్యామభివదామి యస్మాత్ స బ్రహ్మ తత్త్వం వేదశాస్త్రాదిమూలం సర్వజ్ఞానం భక్తివైరాగ్యహేతుం సర్వాధారం సర్వమయం స్వశక్తిం స్వానుస్యూతం సర్వవిశేషశూన్యం సర్వేశ్వరం సర్వజగత్ప్రతిష్ఠం అథర్వాయ జ్యేష్ఠపుత్రాయ ప్రాహ । ఇత్యాదికా శ్రుతిశ్చ । అథాశ్వలాయనో భగవంతం పరమేష్ఠినం పరిసమేత్యోవాచ అధీహి భగవన్బ్రహ్మవిద్యాం వరిష్ఠామిత్యాదినా

శ్రుతిః । అపరా అన్యాబుగ్వేదశ్రుతిశ్చ ॥ అథ సనత్కుమారో భగవంతం చతుర్ముఖం స్వాయంభువం పరమేష్ఠినం పరిసమేత్య దృష్ట్వావతస్థౌ కాంతింత స్యోగ్రరూపాం దృష్ట్వా దృష్ట్వా సంశయం పృష్ట్వా మేకం త్యక్త్వా కాంతిజేన రూపేణ ప్రాప్తాం తద్వాక్యం శ్రుత్వా హర్షపుష్టస్సుమేధా ఉవాచ తస్మై స్వస్వరూపం విచింతయన్ బ్రహ్మవిద్యాయా ఏవ మమ కాంతిః ప్రరూఢా తస్యాః పరం నాస్తి విచిత్రవస్తు । తచ్ఛ్రుత్వా సనత్కుమారో నతివిశేషం కృత్వా తామేవ దహే ప్రభో హి । తచ్ఛ్రుత్వా వాక్యం సంవిరూఢమాద్యం తేషాం జ్ఞానే బుద్ధిరేషా ప్రతిష్ఠాత స్మాత్తాం వై ప్రదదామి సమ్యగ్గోక్ష్ణోపాయం భక్తివైరాగ్య హేతుం తేనైవ పృష్టస్స భగవాన్ కాలరూపస్తాం బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యా ప్రతిష్ఠాం సనత్కుమారాయ జ్ఞానశుద్ధ్యర్థమేకాం ప్రోవాచ । తస్మై జ్ఞాననిష్ఠాయ భక్తాయేతి । అథర్వశాఖాయాం విద్యేత ఇతి ఏతచ్ఛబ్ద ఏకాగ్రచిత్తజన్యానుభవప్రసిద్ధిమాచష్టే । భృగుణా లబ్ధా భార్గవీ । వరుణేన ప్రోక్తా వారుణీ తాదృశీ విద్యా పరమే వ్యోమ్ని బ్రహ్మతత్త్వే ప్రతిష్ఠితా పరిసమాప్తా । తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇతి యచ్ఛ్రుతం తదేవ తత్ పరమం వ్యోమ । ఏతస్మిన్నల్వక్షరే గార్గ్యాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చేతి । యదవ్యాకృతం శ్రుతం తదేతస్మాద్వ్యోమ్న ఋచో అక్షరే పరమే వ్యోమన్నితి శ్రుతమవినశ్వర వృగాది కల్పనాధిష్ఠానమ్ఋగ్వేదాది ప్రతిపాద్యం యద్బ్రహ్మతత్త్వం తదేతదుత్తమం వ్యోమ । న హ్యేతస్మాదధికం కించిద్వ్యోమాస్తి । తథా చ శ్వేతాశ్వతరా ఆమనంతి । ఏతజ్జ్ఞేయం నిత్యమేవాత్మసంస్థం నాతః పరం వేదితవ్యం హి కించిదితి । తస్మాదస్మిన్ బ్రహ్మణి విద్యా సమాప్తా । ఏకాగ్రచిత్తస్యోత్తమాధికారిణః సేయం విద్యా సులభా ॥

యత్తు సాంసారికఫలకామనయా చంచలచిత్తస్తస్యా తత్ఫల సాధనోక్తివ్యాజేన చిత్తైకాగ్ర్య హేతుముపాసనం విధత్తే.

య ఏవం వేద ప్రతితిష్ఠతి । అన్నవానన్నాదో భవతి
మహాన్భవతి ప్రజయా పశుభిర్బ్రహ్మవర్చసేన మ

హాన్కీర్త్యా। అన్నం ననిన్ద్యాత్। తద్వ్రతమితి.

ఏవంశబ్దం ప్రకృతం పరామృశతి। అన్నం బ్రహ్మేత్యారభ్యానన్దో బ్రహ్మేత్యంతం ప్రకృతం। తత్ర పర్యాయపంచకే బ్రహ్మవిజ్ఞానం ప్రత్యన్నస్య ప్రథమద్వారత్వాత్తస్మిన్ ప్రతీకే బ్రహ్మదృష్టిం విధత్తే। యః పుమాన్ అన్నం బ్రహ్మేత్యుపాస్తే। స పుమానన్నశ్చాంచల్యరాహిత్యేన ప్రతిష్ఠితో భవతి। కించ ప్రభూతాన్నయుక్తస్తదన్నమత్తుం సమర్థో రోగరహితో భవతి। పుత్రపౌత్రాది ప్రజయా గవాశ్వాదిపశుభిర్వేదశాస్త్రాభ్యాసరూపేణ బ్రహ్మవర్చసేన తద్గోచరరూపేణ జ్ఞానేన తద్విషయజనితకీర్త్యా చ సమృద్ధో భవతి। యస్మాదన్నేన ద్వారభూతేన ఉపాసితేన బ్రహ్మజ్ఞానం లభతే। తస్మాదయముపాసకో గురువిద్యాన్నాని ననిన్ద్యాత్। తద్వ్రతమితి। తదేతదనిన్దనముపాసకస్య వ్రతం। నియమేన సంపాదనీయం। తదతిక్రమే సత్యుపాసనమంగవికలం స్యాత్॥

అథోపాసనాంతరం విధాతుం ఉపాస్యాం దర్శయతి॥

ప్రాణో వా అన్నం। శరీరమన్నాదం ప్రాణే శరీరం
ప్రతిష్ఠితం। శరీరే ప్రాణః ప్రతిష్ఠితః। తదేతదన్న
మన్నే ప్రతిష్ఠితమితి.

యథా శరీరస్యాంతరే భుక్తమన్నమవతిష్ఠతే తథా శరీరమధ్యే వస్థానాత్ప్రాణ ఏవాన్నం। మధ్యవర్తినస్తస్య ప్రాణరూపస్యాన్నస్య ధారణాచ్ఛరీరమన్నాదం। భోక్తృరూపం। గృహమధ్యవర్తిస్తంభవద్దేహమధ్యవర్తి ప్రాణస్య దేహధారకత్వాత్ప్రాణే శరీరం ప్రతిష్ఠితం భవతి। ప్రాణస్య దేహధారకత్వం ప్రాణసంవాదే శ్రూయతే। అహమేవైతమాత్మానం పంచధా ప్రవిభజ్యైతద్బాణమవష్టభ్య విధారయామీతి। శరీరస్య ప్రాణధారకత్వం ప్రత్యక్షం। తదేతత్ప్రాణశరీరయోరన్యోన్యధారకత్వం చింతనీయం। కించ ప్రాణస్య దేహాంతరవస్థానేనాన్నత్వం పూర్వముక్తం। దేహస్యాన్నకార్యత్వాదన్నత్వం తథా సత్యుభయోరన్నత్వాత్పూర్వోక్త

రీత్యా పరస్పరాధారకత్వా చ్చాన్న మేవాన్నే ప్రతిష్ఠితమితి చింతనీయం॥

ఉపాస్యమన్నం ప్రాణమభిధాయ తదుపాసనం విధత్తే॥

సయఏతదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం వేద ప్రతితిష్ఠతి। అన్నవానన్నాదో భవతి। మహాన్భవతి ప్రజయా పశుభిర్బ్రహ్మవర్చసేన। మహాన్కీర్త్యా। అన్నం న పరిచక్షీత। తద్వ్రతమితి.

పూర్వవద్వ్యాఖ్యేయం.

అన్నం న పరిచక్షీత.

నపరిహరేత్॥ అథాన్నమూపాసనం దర్శయతి.

ఆపోవా అన్నం జ్యోతిరన్నాదం। అప్సుజ్యోతిః ప్రతిష్ఠితం। జ్యోతిష్యాపః ప్రతిష్ఠితాః। తదేతదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితమితి.

లోకేపీతానామపాముదకానా ముదరాగ్నినా జీర్ణత్వా దపామన్నత్వం జ్యోతిషశ్చాన్నాదత్వం సిద్ధం। వృష్ట్యుదకే వైద్యుతాగ్నిదర్శనా ద్దేహసంతాపేన స్వేదదర్శనాచ్చ। జలజ్యోతిషోరన్యోన్య ప్రతిష్ఠితత్వం। అత ఏవ పరస్పరాన్నత్వం॥

ఉపాసనం విధత్తే॥

సయఏతదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం వేద ప్రతితిష్ఠతి। అన్నవానన్నాదో భవతి మహాన్భవతి ప్రజయా పశుభిర్బ్రహ్మవర్చసేన మహాన్కీర్త్యా। అన్నం బహు కుర్వీత। తద్వ్రతమితి.

పూర్వత్ర వాక్యద్వయే భోజనకాలే ప్రాప్త మన్నమసమ్యక్త్వ బుద్ధ్యా న పరిహరణీయమిత్యుక్తం। ఇహతు అతిథిభ్యో దూరస్థేభ్య స్సమీపస్థేభ్యశ్చావిచారై ర్వవిద్యామన్నం దాతుం బహుసంపాదన ముచ్యతే॥

పునరప్యన్యముపాస్యం దర్శయతి॥

పృథివీవా అన్నం । ఆకాశోన్నాదః। పృథివ్యామా
కాశః ప్రతిష్ఠితః । ఆకాశేపృథివీప్రతిష్ఠితా। తదేత
దన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితమితి.

అధస్తాదుపరిష్టాచ్చవర్తమానస్యాకాశస్యమధ్యే వర్తమానత్వా
త్పృథివ్యా అన్నత్వం । ఆకాశస్యచాన్నాదత్వం । ముగ్ధదృష్ట్యోపరిష్టాదా
కాశోపలబ్ధేస్తయో రాధారాధేయభావః । విచారదృష్ట్యాత్వాకాశ ఆ
ధారః । తయోఃపరస్పరాన్నత్వం చింతనీయం॥

ఉపాసనవిధత్తే.

సయఏతదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం । వేదప్రతితిష్ఠతి ।
అన్నవానన్నాదోభవతిమహాన్భవతి ప్రజయాపశు
భిర్బ్రహ్మవర్చసేన । మహాన్కీర్త్యా। నకంచనవస
తౌ ప్రత్యాచక్షీత । తద్వ్రతమితి.

నివాసార్థంస్వగృహేసమాగతం కమపిననివారయేత్॥

యథోక్తవ్రతనిర్వాహరూపం ఉపాయం ప్రసంగాద్విధత్తే.

తస్మాద్యయాకయాచవిధయా బహ్వన్నం ప్రాప్ను
యాత్ ఇతి.

తస్మాదభ్యాగతాయాతిథయే నివాసేదత్తేసతి అశనమపిదాతవ్యం।
అన్యథారాత్రావప్యభ్యాగతా తిథిరన్నమదత్త్వైవస్వయం భుంక్తేచేత్ప్రతి
త్యవాయశ్రవణాత్ । ఏతద్వృఙ్క్తేపురుషస్యాల్పమేధసో యస్యానశ్నన్
వసతిబ్రాహ్మణోగృహేఇతి । అతిథయేఅన్నమదాతురైహికాముష్మికకృ
త్స్నకర్మఫలవర్జనమామ్నాయతే । తస్మాదన్నందాతుం యాజనాధ్యా
పన ప్రతిగ్రహాణాంమధ్యేయేనకేనాపిప్రకారేణాన్న సమృద్ధిం సంపాద
యేత్ । అతిథ్యన్నదానం వినాయాజనాదినాద్రవ్యసంపాదనం చేదైహికా
ముష్మికసుఖం నాస్తీతిసర్వసిద్ధాంతః । తస్మాదభ్యాగతరక్షణార్థం సర్వప్ర
కారేణాప్యన్న సమృద్ధిం సంపాదయే దితితాత్పర్యార్థః॥

అత్రాస్మిన్నర్థే శిష్టాచారం దర్శయతి.

ఆరాధ్యస్మా అన్నమిత్యాచక్షత ఇతి.

యో గృహాన్ సమాగచ్ఛతి తస్మా అభ్యాగతాయాన్నమరాధి సంపన్నమిత్యేవాన్నవంతో విద్వాంస ఆచక్షతే। న తు పరిహారంతి.

బహ్వన్నసంపాదనే యత్నాతిశయాయ దానాదాన విశేషఫల విశేషం దర్శయతి॥

ఏతద్వై ముఖతోన్నగ్ం రాద్ధం। ముఖతోస్మా అన్నగ్ం రాధ్యతే। ఏతద్వై మధ్యతోన్నగ్ం రాద్ధం। మధ్యతోస్మా అన్నగ్ం రాధ్యతే। ఏతద్వా అంతతోన్నగ్ం రాద్ధం అంతతోస్మా అన్నగ్ం రాధ్యతే। య ఏవం వేదేతి.

లోకే యదన్నం స్వధర్మాదినా సంపాదితమస్తి ఏతదేవాన్నం ముఖతో రాద్ధం సిద్ధం। భవతి। ముఖ్యతీర్థక్షేత్రవిశేషే ముఖ్యకాలే తథా మకాలేపి సమారాధనవేళాయాం సంక్రాంత్యమావాస్యాదిరూపే దివసే ముఖ్యాయాభ్యాగతాయ వేదశాస్త్ర తదర్థానుష్ఠాన పరాయ ముఖ్యయావృత్త్యా శ్రద్ధాప్రణిపాత సత్కారసమ్యగ్దానాజ్యాభిఘారణాది రూపయా ముఖ్యేన దాత్రా సాత్త్వికే నాన్నం దత్తమిత్యర్థః। యద్వా ముఖ్యే నామ స్నానాదిభోజనాంతమధ్యే సమాగతః పురుష ఇతి। సర్వశాస్త్రరాద్ధాంతః। ఏతత్సాత్త్వికదానం। భగవతోదాహృతం దాతవ్యమితి। యః పుమానేవం సాత్త్వికదానం వేదవిద్వాననుతిష్ఠతి। అసావన్నదాతా। జన్మాంతరే ముఖ్యక్రమేణైవాన్నం సంపద్యతే। ఏతద్వై మధ్యతోన్నగ్ం రాద్ధం ఏతద్వా అంతతోన్నగ్ం రాద్ధమిత్యేతద్వాక్యద్వయం రాజస తామసదాన పరత్వేన వ్యాఖ్యేయం। తదుభయం భగవతైవ దర్శితం। యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వా పునః। దీయతే చ పరిక్లిష్టం తద్రాజసముదాహృతం। అదేశకాలే యద్దానమపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే। అసత్కృతమవజ్ఞాతం

తత్తామసముదాహృతమితి । ఫలవాక్యమపిత దనుసారేణవ్యాఖ్యేయం। ఉపాసనాంగభూతేనవ్రత ప్రసంగేన దానానుసారిఫలవిశేషోభిహితః॥

అథోపాసనాన్యేవకాని చిద్విధత్తే॥

క్షేమ ఇతివాచి । యోగక్షేమఇతి। ప్రాణాపాన
యోః కర్మేతిహస్తయోః గతిరితిపాదయోః।విము
క్తిరితిపాయౌ । ఇతిమానుషీః స్సమాజ్ఞా ఇతి.

యద్వాగింద్రియరూపం ప్రతీకమస్తితస్మిన్ప్రతీకే బ్రహ్మక్షేమరూపేణావస్థితమిత్యుపాసీత । క్షేమోనామరక్షణం । ప్రాణాపానయోరుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపయోః ప్రతీకయోః క్రమాద్యోగరూపేణ క్షేమరూపేణచ బ్రహ్మావస్థితం । అప్రాప్తస్యధనాదేః ప్రాప్తిర్యోగః । ప్రాప్తస్యపరిరక్షణం క్షేమః। కర్మశబ్దేనహోమయుద్ధాదివ్యాపారోవివక్షితః। బ్రాహ్మణస్యహస్తయోః హోమాదివ్యాపారః। క్షత్రియస్యహస్తయోర్యుద్ధాదివ్యాపారః । వైశ్యస్యపాణ్యోః క్రయవిక్రయాదిరూపవ్యాపారః। శూద్రస్యహస్తాం ప్రోక్షణచ్ఛేదనకర్షణవిలేఖనఘట్టనాదివ్యాపారః।అన్యత్రాప్యష్టాదశసుజాతిషుతత్తత్స్వస్వజాత్యనుసారేణ యథాయోగ్యంద్రష్టవ్యం। ఈదృశం కర్మరూపేణహస్తయోః ప్రతీకయోః బ్రహ్మావస్థితం । గమనరూపేణపాదయోః ప్రతీకయోః బ్రహ్మావస్థితం। మలవిమోచనరూపేణ పాయుద్వారేప్రతీకే బ్రహ్మాస్తీత్యేవముక్తాః । క్షేమఇతివాచీత్యేవమాదికాః విముక్తిరితిపాయావిత్యంతాః మానుషీర్మనుష్యదేహావయవేషు సంపాదితాస్సమాజ్ఞా ఉపాసనాః సమ్యగాసమంతాన్నిష్పాద్యమానాః ధ్యానక్రియాస్సమాజ్ఞాః । బహువచననిర్దేశాదేకైకా పృథగుపాసనేత్యేవగమ్యతే॥

ఉపాసనాంతరం విధత్తే॥

అథ దైవీః । తృప్తిరితివృష్టౌ । బలమితి విద్యుతి ।
యశ ఇతిపశుషు । జ్యోతిరితినక్షత్రేషు । ప్రజాతిర

మృతమానంద ఇత్యుపస్థే । సర్వమిత్యాకాశ ఇతి.

అథమనుష్యావయవగతపంచోపాస్తికథనానంతరం ద్వైపీదేవశరీరగతా ఉపాసనాకథ్యంతే। వృష్ట్యభిమానిదేవతాయాం తృప్తిరూపేణ బ్రహ్మావస్థితం । విద్యుద్దేవతాయాం బలరూపేణ బ్రహ్మావస్థితం । పశుదేవతాసుయశోరూపేణ బ్రహ్మావస్థితం । నక్షత్రదేవతాసుజ్యోతిరూపేణ బ్రహ్మావస్థితం । ప్రజాపతిః పుత్రోత్పాదనం అమృతం యోషితా సహక్రీడా। ఆనంద[illegible]గుహ్యేంద్రియజన్యః పరకీయావయవసంయోగరూపోవ్యాపారః । అనేనరూపత్రయేణోపస్థాభిమానిదేవతాయాం బ్రహ్మావస్థితం । త్రయస్యపూర్వోక్తస్య ప్రజాత్యమృతానందరూపస్య గుహ్యేంద్రియవిషయత్వం కౌషీతకిన ఆమనంతి । ప్రజ్ఞయోపస్థం సమారుహ్య ఉపస్థేనానందం రతిం ప్రజాతించాప్నోతీతి । భూతభౌతికరూపం యజ్జగదస్తి తేనసర్వేణ రూపేణాకాశాభిమానిదేవతాయాం బ్రహ్మావస్థితం । ఏతేషుక్షేమఇతి వాచీత్యేవమాదిషూపాసనేషు యథోక్తోపాసనాఫలం ద్రష్టవ్యం । తంయథాయథోపాసతే తదేవభవతీతిశ్రుతేః । యంయంవాపిస్మరన్భావముపాస్తేయో నరశ్శుచిః। తంతమేవైతికౌంతేయసదా తద్భావభావితఇతి। స్మృతేశ్చ। కించ। యావజ్జీవం యచ్ఛవస్తూపాస్తే సర్వదాశుచిర్ధ్యాయన్ మనసి నిశ్చిత్యస్తదేవప్రతిపద్యతే। లోకేక్రిమిస్స్వజాతీయం కర్మత్యక్త్వాఽనన్యధీర్భృంగగీతంశృణ్వన్స్వరన్యథా భ్రమరకీటవదితి॥

ఏతచ్ఛ్రుతిస్మృత్యర్థమేవాభిప్రేత్యకాని చిత్ఫలవిశేషసహితాన్యుపాసనానిదర్శయతి॥

తత్ప్రతిష్ఠేత్యుపాసీత । ప్రతిష్ఠావాన్భవతి। తన్మ
హఇత్యుపాసీత । మహాన్భవతి । తన్మన ఇత్యుపా
సీత । మానవాన్భవతి । తన్నమ ఇతిత్యుపాసీత ।
నమ్యంతేఽస్మైకామాః । తద్బ్రహ్మేత్యుపాసీత ।
బ్రహ్మవాన్భవతి । తద్బ్రహ్మణః పరిమర ఇత్యు

పాసీత । పర్యేణమ్రియంతే ద్విషంతః సపత్నాః।
పరియేఽప్రియాభ్రాతృవ్యా ఇతి.

తద్బ్రహ్మప్రతిష్ఠాస్థితి హేతురిత్యుపాసీనోజనః। అశనాచ్ఛాదనాది జీవనస్థితి హేతుమాన్భవతి । మహోమహత్వగుణోపేతం । మహాన్ధనాది భిస్సమృద్ధః । మనోమనన శక్త్యుపేతం । మానవాన్ । మననశక్తిమాన్భవతి । నమోనమనం నమనేనవశీకరణోపేతం । అస్మై ఉపాసకాయ కామోపభోగానమ్యంతే । స్వాధీనాభవంతి । బ్రహ్మవేదః । బ్రహ్మవాన్ స్వాధీనవేదః । బ్రహ్మణః బ్రాహ్మణస్య పరమరః పరితో వర్తమానస్య ద్విషతస్య శత్రోరితియావత్ । మృత్యురూపం ఫలసాధనం । ఏవంపరి వీత స్యోపాసకస్య పరితోవర్తమానాస్సంతోద్వేషం కుర్వంతో శత్రవోమ్రియంతే ఏతద్ద్వేషమకుర్వంతోప్యప్రియా భ్రాతృవ్యాస్తథావిధా అపిశత్రవః । పరితోమ్రియంతే।

యథోక్తోపాసనైరస్మిన్జన్మని జన్మాంతరేవా చిత్తైకాగ్ర్యంప్రాప్తస్య యద్వేదనీయం యచ్చ వేదనఫలం తదుభయందర్శయతి॥

సయశ్చాయంపురుషే । యశ్చాసావాదిత్యేసఏకః।
సయఏవంవిత్ । అస్మాల్లోకాత్ప్రేత్య ఏతమన్న
మయమాత్మాన ముపసంక్రమ్య । ఏతంప్రాణ మ
య మాత్మాన ముపసంక్రమ్య । ఏతంమనో
మయమాత్మానముపసంక్రమ్య।ఏతంవిజ్ఞానమయమా
త్మానముపసంక్రమ్య। ఏతమానందమయమాత్మా
న ముపసంక్రమ్య । ఇమాఁల్లోకాన్కామాన్నీకా
మరూప్యను సంచరన్ । ఏతత్సామగాయన్నాస్తే
ఇతి.

సయశ్చాయం పురుష ఇత్యారభ్య ఏతమానంద మయమాత్మాన ముపసంక్రమ్యేత్యస్యార్థః । పూర్వానువాకేభిహితోప్యత్ర నానావిధోపా

సనాసాధ్యస్య చిత్తైకాగ్రరూపతపసః పరమపురుషార్థపర్యవసాయిత్వం దర్శయితుం పునరభ్యభిహితః । ఆనందమయకోశే బ్రహ్మపుచ్ఛమిత్యభిహితస్యాఖండైకరసస్యానందస్యాత్మత్వేన సాక్షాత్కృతత్వాత్ప్రియమోదప్రమోదానందరూపేషు చతుర్షు కోశావయవేషు తథా పూర్వకోశేషు బంధహేతుషు సర్వేషు స్వాత్మత్వభ్రమస్య నిశ్శేషేణ పరిత్యక్తత్వాచ్చ అయం ముక్త ఏవ । తథా హి జీవత్యయ మితి లోకైర్వ్యపదిశ్యతే । దేహేంద్రియాదీనాం సర్వైర్లోకైర్దృశ్యమానత్వాదతో లోకదృష్ట్యా జీవనాత్స్వదృష్ట్యా ముక్తత్వాచ్చాసౌ జీవన్ముక్తః । స పురుషః యథోక్త ప్రకారేణాత్మాన ముపసంక్రమ్య యావద్దేహపాత మితరపురుషవదాస్తే । కిం కుర్వన్నాస్తే । కామరూపీ భుక్త్వా లోకానిమాననుక్రమేణ సంచరన్ కామత ఇచ్ఛాత అన్నమత్తీతి భోజ్యాభోజ్యప్రతిపాదకవిధి నిషేధశాస్త్రాణి వర్జయిత్వా యతివర్ణత్వాద్యస్యకస్యాపి గృహే భుంక్తే తథాచ శ్రూయతే । సార్వవర్ణికం భైక్షమాచరన్నుదరపాత్రేణేతి । నిస్త్రైగుణ్యే పథి విచరతాం కో విధిః కో నిషేధ ఇత్యుక్తత్వాచ్చ కామత ఇచ్ఛాతో రూపం వేషధారణమస్యాస్తీతి కామరూపీ । అవ్యక్తలింగా అవ్యక్తాచారా ఇతి జాబాలశ్రుతేః । ఇమే లోకాః కాశీ ద్వారవతీ మధురా మాయా కాంచ్యయోధ్యావంతీ ప్రదేశవిశేషాః హరిద్వార ప్రయాగ బదరీ కేదార కామేశ్వరాది భూప్రదేశవిశేషాశ్చ తేషు తేషు క్రమేణ సంచరతీతి । న తు క్వచిద్గృహం కృత్వా నివసతి । అనికేత వాస్య ప్రయత్న ఇతి జాబాలిశ్రుతేః । యద్వా బ్రహ్మాద్యాస్థావరాంతా యే ప్రాణినో మమప్రాణాస్మృతా ఇత్యేవముపదేశసాహస్రియామభిహితేన ప్రకారేణ సర్వాత్మనిశ్చయేన సతి యే యే పురుషా యేషు యేషు లోకేష్వనుసంచరంతి । తత్సర్వం స్వకీయమిత్యేవ పరితుష్యన్నవతిష్ఠత ఇత్యర్థః । పునరపి కిం కుర్వన్నేతత్సామ గాయన్నేతదనంతరమేవ వక్ష్యమాణం సామగీత్యాత్మకం మంత్రం యద్వా సమత్వప్రతిపాదకమంత్రం సర్వా సమస్తేన సామేకేషాం ఛాందోగ్యశ్రుతేః । సర్వదానముస్తేన సామేత్యపిఛాం

ద్యోగ్యశ్రుతిః। గాయన్ సామవేదోక్తస్వరేణగీతింకుర్వన్ శిష్యాన్ ప్రతి స్వకీయసర్వాత్మత్వప్రకటనం గానస్యఫలం॥

అథసామస్వరం దర్శయతి॥

హాఽవుహాఽవుహాఽవు అహమన్నమహమన్న మహమ
న్నం। అహమన్నాదోఽహమన్నాదోఽహమన్నా
దః। అహగ్గ్ శ్లోకకృదహగ్గ్ శ్లోకకృదహగ్గ్ శ్లోక
కృత్। అహమస్మిప్రథమజా ఋతాస్య। పూర్వం దే
వేభ్యో అమృతస్యనాభాయి। యోమాదదాతి స
ఇదేవమావాః। అహమన్నమన్నమదన్త
మాద్మి। అహంవిశ్వంభువన మభ్యభవాం సువర్న
జ్యోతీరితి।

అహోశబ్దస్యాశ్చర్యవాచకస్యాత్ర గీతార్థేవర్ణవికారేసతి హావుశబ్దోనిష్పద్యతే। అతిశయద్యోతనార్థాత్రిరావృత్తిః। పూర్వం దేహమాత్రవర్తినోమమ గురుప్రసాదాల్లబ్ధజ్ఞానమాత్రేణ బ్రహ్మస్వరూపతా ప్రాప్తేతి యదస్తితదిదమత్యాశ్చర్యమిత్యర్థః। అహమన్నమిత్యాదినా సర్వాత్మకత్వానుభవః ప్రకటీక్రియతే। యద్యదన్నం వ్రీహియవగోధూమాదినిష్పాద్యం తత్సర్వమహమేవ। తస్మిన్నన్నే నామరూపవిభాగస్య మిథ్యాత్వాత్। అధిష్ఠానభాగస్య సచ్చిదానందరూపవస్తునో మత్స్వరూపత్వాత్। ఏవమహమన్నాదశ్లోకకృతావపిద్రష్టవ్యౌ। బ్రాహ్మణక్షత్రియగవాశ్వాదిశ్చేతనోన్నాదః। శ్లోకశబ్దస్సంఘాతవాచీ। పద్యవాచీవా। సైన్యాదిరూపసంఘంకరోతి। సంపాదయతీతి। శ్లోకకృద్రాజాదిః। యద్వా। కావ్యాదిగ్రంథేషు పద్యంకరోతీతిశ్లోకకృద్వాక్। అత్రకృత్స్నాన్నకృత్స్నభోక్తృకృత్స్నవిశ్వసంగ్రహార్థం వాక్యేషువీప్సా। తత్రాప్యేతత్సర్వాత్మకత్వమవశ్యంలోకే ధనాగ్రహణేసత్య ఇవవిశ్వాసోత్పాదనార్థా త్రిరుక్తిః। తస్యాశ్చవిశ్వాసహేతుత్వంలోకే వేదేచప్రసిద్ధం। త్రిశపథ

యాంమ్యహమితిలోకప్రసిద్ధిః । త్రిష త్యాహి దేవా ఇతివైదికప్రసిద్ధిః । ఋతాస్యఋతస్య బ్రహ్మణః ప్రథమజాః ప్రథమకార్యభూతోయోస్మి హిరణ్యగర్భః । హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్ర ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధః । సోఽహమస్మి హిరణ్యగర్భకల్పనాధిష్ఠానత్వాద్దేవేభ్య ఇంద్రాదిభ్యః పూర్వమేవాహమస్మి। ఇంద్రాదీనామాత్మనా సృష్టత్వాత్ సాచసృష్టిఃబృహదారణ్యకే పఠ్యతే। తచ్ఛ్రేయోరూప మత్యసృజతక్షత్రం యాన్యేతాని దేవతాక్షత్రాణీంద్రోవరుణస్సోమో రుద్ర ఇత్యాదిః । అమృతస్య మోక్షస్య చక్రనాభి వదాశ్రయోస్మి । యథారథచక్రస్యనాభిః యథా అరాణాంనేమిశ్చాశ్రయః । తద్వదహమపి మోక్షస్యాశ్రయః । తరతిశోకమాత్మవిదిత్యాత్మజ్ఞానేనముక్తిశ్రవణాత్। య ఆచార్యోమామేవంవిధం పరమాత్మానం దదాతి శిష్యేభ్య ఉపదిశతి। సఇత్స ఏవాచార్య ఏవముక్తప్రకారేణ పరమాత్మతాం బోధయిత్వా శిష్యానవతి । అథవాయః పుమానుదారః సన్నాముత్తమం అన్నరూపం బ్రాహ్మణాదిభ్యోదదాతి । సఇత్సఏవ అన్నస్యదాతాపురుషః బ్రాహ్మణాదిరూపమామాః వక్ష్యమాణప్రకారేణావతి । అన్నాత్ప్రాణాభవంతీత్యాదినాకార్య పరంపరామన్నజన్యా మాహూయ తస్మాదన్నం దదంత్సర్వాణ్యేతాని దదాతీతి యాజ్ఞిక్యాముపనిషది వక్ష్యతే। బోధయితవ్యః పరమాత్మరూపో కేవలాఘోభవతి కేవలాదీతిశ్రుతేః । భుంజతేతేత్వఘం పాపాయే పచంత్యాత్మకారణాత్।ఇతిస్మృతేశ్చ। అహంవిశ్వంసర్వం భువనంలోకజాతం అభ్యభవం।అభిభూతవాన్। ఈశ్వరస్వరూపస్సన్ ప్రళయకాలే సంహృతవానస్మి । సువశ్శబ్దస్స్వర్గస్థమాదిత్య ముపలక్షయతి । నశబ్దఉపమార్థః। ఆదిత్యోయథా దీపాదినైరపేక్ష్యేణ స్వయమేవప్రకాశరూపః తథైవాహమపి చక్షురాదినిరపేక్షః చైతన్యజ్యోతిరస్మి॥

అనేనసామగానేనప్రతిపాదితః । సర్వాత్మత్వానుభవః । కస్యఫలమిత్యాశంక్యాహ॥

యఏవంవేదేతి.

బ్రహ్మపుచ్ఛమితివాక్యేనోక్తం అఖండైకరసమానంద మయమా త్మానంయః పుమానన్నమయాదిద్వారేణ సాక్షాత్కరోతి। తస్యైతత్ఫలం। యద్యపిసయఏవం విదితిఫలభాగ్విద్వాన్పూర్వమేవ నిర్దిష్టః। తథాపి వి దుష ఏవఫలంనే తరస్యావిదుషః। విదుషస్త్వవశ్యం ఫలంభవత్యేవేతి ద్వివిధనియమార్థం యఏవం వేదేతి పునరామ్నాతం। అనువాకార్థ ముప సంహరతి। ఇత్యుపనిషదితి। భృగుర్వై వారుణిరిత్యాది యఏవంవేదేత్యం తేన గ్రంథేనప్రతిపాదితా యేయంవిద్యాసేయం విద్యాశబ్దేన పరామృశ్య తే। సాచబ్రహ్మవిద్యా ఉపనిషచ్ఛబ్దవాచ్యా। తచ్ఛబ్దనిర్వచనంతు పూర్వ మేవ ప్రపంచితం। ఏషోపనిషత్సమాప్తేతివాక్యశేషః॥

ఇతి శ్రీమాధవాచార్య విరచితే వారుణ్యుప

నిషద్భృగువల్లీవరణే తృతీయోనువాకః.

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౧	౧	ఫఅ	అఫ
	౨	సను	ముప
	౧౨	రుగు	గురు
	౧౫	సమ్యక్త్యే	సమ్యప్చే
	౧౬	స్తుత్చ	స్తుత్య
	౧౮	ముపాఖ్యానం	మాఖ్యానం
	౨౦	వాక్యత్య	వాక్యత్వ
౩	౨	త్యభిపాయః	త్యభిప్రాయః
	౨౧	బావాశ్చ	భావాశ్చ
౪	౨	త్మ్యక	త్మక
	౩	పూర్వోత్తర	పూర్వోత్తర
	౧౫	పూర్వాం	పూర్వాః
౫	౪	త్యాదీచ	త్యాదిచ
	౬	సంబంధావాత్	సంబంధాభావాత్
	౧౪	వసునో	వస్తునో
	౧౮	ఖండంబ్రహ్మ	ఖండబ్రహ్మ
	౩	స్వరాః	స్వర్వాః
	౪	బాహ్రిమఃః	బాహ్రిమః
	౭	విరచితకా	విరచిత
	౯	వాక్యైరై	వాక్యైరేవ
౮	౨	లిగ	లింగ
౯	౨౦	నిదిధ్యాస	నిదిధ్యాసన
	౨౪	మన్యన్యా	మన్యవ్యా
౧౦	౧౨	శాస్త్రర్థ	శాస్త్రార్థ
౧౧	౨	వ్యుత	వ్యుద
	౧౮	మచ్ఛ	మధ్య
౧౨	౭	ఇత్మా	ఇత్యా
	౯	కూటసత్యం	కూటస్థత్వం
౧౩	౩	అపరిత్యే	అపరిత్వే
	౭	తటిస్థ	తటస్థ
	౧౮	తుత్వ	తుత్వం
	౨౧	ద్రియాణాం	ద్రియాణాం
		మ	చ

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
	౨౦	దానేన	ంబిదిమంతి ను జ్ఞైన దానేన
		అనశదస్యేం	
		ద్రియతర్ప	
	౨౫	నివారితంభవ	
		తిచానేనతః	
౧౪		సానాశకనే౩ శ్రుతేః	
		తర్ప	దర్ప
	౧	ఐకాగ్రస్స	ఐకాగ్రస్య
	౩	గ్యరూపం	గ్ర్యరూపం
		కాగేణ	కాగ్ర్యేణ
	౧౦	తపశబై	తపశ్శబ్దే
	౧౬	ధర్మో	ర్మో
౧౬	౧	నైషిక	నైష్ఠిక
	౧౫	కత్ష	కత్షం
		వనస్థతత్వా	వనస్థవత్వే
౧౭	౬	తపసా	తపసో
౧౯	౨౫	అసా	అసాధ్య
౨౦	౯	స్మనసా	స్మనసో
	౨౨	హేతుత్వం	హేతుత్వం
౨౧	౧౫	పుత్రత్వే	పున్నత్వే
౨౩	౩	తాకారణత్వ	తాకారణత్వ
	౬	సాధన	సాధన
	౯	చతుర్థోక్త	చతుర్థోక్తే
-	౧౦	తథోనంవా	తథానంద
	౧౯	పూర్వాతే	ప్రాక్యాతే
౨౪	౨౫	మేషినం	మెప్పినం
	౨౧	ర్తమాధి కారిణః	ర్తమాధి కారిణః
	౨౪	నన్నాహో	నన్నాదో
౨౫	౧౮	అవతిష తే	అవతిష్ఠతే
౨౬	౯	అధాన్నముపాసనం	అధాన్యముపాసనం
౨౮	౪	వరమానస్య	వర్తమానస్య

భృగువల్ల్యాం.

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౨౮	౫	దానాదావ	దానాదాన
	౮	గంహా	గం
౨౯	౨౧	ధ్యాక్రియా	ధ్యానక్రియా
౩౨	౨౫	నమస్తైన	సమస్తైన
౩౩	౯	మాహాః	మావాహాః
	౨౨	కృత్స్నవ	కృత్స్న౨
	౨౩	త్సర్వా	త్సర్వా

విజ్ఞాపన.

౧—తైత్తిరీయోపనిషత్తునందలి శీక్షావల్లీ, ఆనందవల్లీ, భృగువల్లీ, అనెడి ప్రశ్నత్రయమునకు శ్రీవిద్యారణ్యకృత బృహద్వివరణము తత్సులగు సంస్కృత పరిజ్ఞాతలకు బహూపయోగము సులభశైలిగ అయించుచు తప్పులులేకుండునటుల శోధించి అచ్చువేయించిబైండుచేయించి యివ్వబడును. వెలప్రతి౧కి-రు.

౨—భాగవత దశమస్కంధము లోని శ్రుతిగీతలకు శ్రీధరీయమనెడు వ్యాఖ్యానము గాక శంకరానంద స్వామికృత వాక్యార్థబోధి యనెడు వ్యాఖ్యానము. అద్వైతాభిలాషకల సంస్కృత పరిజ్ఞాతల ముఖ్యగ్రంథము. వెలప్రతి౧కి అ. ॥

పై గ్రంథములు వలయువారు యీక్రింద చిరునామాకు వ్రాసి ముందు సొమ్ము పంపిగాని వాల్యూపేయిబిల్ ద్వారాగాని తెప్పించుకొనవచ్చును.

గో. త్రి. సూరయ్య,
నేదునూరు, అంబాజీపేటపోస్టు,
గోదావరిజిల్లా